

Actes de la
**VI Jornada
d'Onomàstica**

Alzira 2012

Actes de la
**VI Jornada
d'Onomàstica**
Alzira 2012

COL·LECCIÓ ACTES, 11

© els autors

© ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA

Edita: Publicacions de l'ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA
Avinguda de la Constitució, 284. 46019 València
avl@gva.es - www.avl.gva.es

Disseny i maquetació: Espirelius
C/ Utiel, 22. 46020 València
Impressió: Gráficas Alcoy

ISBN: 978-84-482-5807-8
Depòsit legal: V-336-2013

Índex

Presentació	7
--------------------------	----------

Conferències

AURELIANO J. LAIRÓN PLA	
<i>Els canvis en la toponímia urbana d'Alzira al llarg de la història a través de la documentació municipal.....</i>	<i>11</i>
GONZALO NAVAZA	
<i>Toponímia de Galicia</i>	<i>27</i>

Ponències

JESÚS LEONARD GIMÉNEZ	
<i>Conveniència d'un reglament de toponímia</i>	<i>35</i>
PURA SANTACREU BERENGUER	
<i>La percepció toponímica dels joves alzirencs</i>	<i>39</i>
JOAN CARLES MEMBRADO TENA	
<i>Contingut semàntic dels noms de municipi de la Ribera</i>	<i>49</i>
J. ENRIC MUT I RUIZ	
<i>Malnoms de Guadassuar</i>	<i>65</i>
AGUSTÍ VENTURA	
<i>Toponímia de les alqueries de Castelló i Ènova</i>	<i>91</i>
RAMÓN ESTARLICH CANDEL I MARINA ESTARLICH MARTORELL	
<i>Topònims antellans</i>	<i>143</i>
VICENT SANCHIS I MARTÍNEZ	
<i>Camins, sendes i assegadors. El cas de Rafelguaraf i el Realenc</i>	<i>151</i>
RAFAEL LÓPEZ ANDRADA	
<i>Els noms dels carrers, places i portals de Benimodo en el segle XVIII</i>	<i>161</i>
SALVADOR VERCHER LLETÍ	
<i>Toponímia rural d'un poble morisc en vespres de l'expulsió. El territori de Corbera 'circa' 1580-1609.....</i>	<i>173</i>
FRANCISCO JOSÉ LLÁCER BUENO	
<i>Sikanós, Sucro, Xucri, Xúquer: un riu i un nom</i>	<i>187</i>
FRANCESC BELTRAN I LÓPEZ	
<i>El nom de les partides rurals del terme de Benifaió: un exemple de pervivència i evolució toponímica.....</i>	<i>195</i>
M. TERESA MOLLÀ VILLAPLANA	
<i>Els treballs onomàstics de l'AVL</i>	<i>203</i>

ALFONS VILA MORENO	
<i>La toponímia de la Ribera en les fonts eclesiàstiques</i>	211
VENTURA CASTELLVELL	
<i>Les algezires de l'Ebre</i>	215
ESTHER VILLAJOS GIRONA	
<i>Viatge pels carrers d'Almussafes</i>	229
JOSEP MARÍ CHIRAL	
<i>Els noms propis dels veïns d'Almussafes i la seua evolució</i>	241
DOLORES LLOPIS ARANDA	
<i>Recull de malnoms del poble d'Almussafes</i>	247
JOSEP ENRIC FORÉS I ROSSELL	
<i>Repercussió de l'expulsió dels moriscos en la toponímia de la foia de Llombai</i>	265
JOSÉ ENRIQUE MORENO BALDOVÍ	
<i>Les tirades de Sueca: una mostra toponímica</i>	283
FRANCESC XAVIER MARTÍ I JUAN	
<i>El conflicte de 'Villanueva de Castellón' / 'Castelló de la Ribera': plantejament i proposta de resolució</i>	287

PRESENTACIÓ

Emili Casanova Herrero

President de la Secció d'Onomàstica de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua

L'AVL, competent i compromesa en l'onomàstica valenciana, ha organitzat per sisena vegada la Jornada d'Onomàstica Valenciana per a reunir i aplegar estudiosos i col·laboradors del projecte *Corpus toponímic valencià* i aficionats a compartir els treballs, les experiències i les aportacions dels cultivadors d'esta ciència. Esta vegada la trobada, que ha tingut lloc a la ciutat d'Alzira i ha tractat de la toponímia i l'antroponímia de la Ribera Alta i la Ribera Baixa, ha comptat amb la col·laboració de l'Ajuntament, i especialment de l'Arxiu Municipal dirigit per Aurelià Lairon, qui precisament va ser l'encarregat de dictar la conferència inaugural sobre «L'evolució de la toponímia urbana a través de la història». També hi ha col·laborat el Servei del Valencià (SERVAL), encapçalat per Jesús Lleopard Giménez, el qual va presentar el *Reglament de toponímia* d'esta corporació. Aprofitant la trobada, es va presentar el fullet de toponímia d'Alzira, que es va repartir entre tots els assistents. Este fullet, que correspon al número 163 de la col·lecció «Toponímia dels Pobles Valencians», és un dels més rics, tant per l'extensió i l'antiguitat del terme d'Alzira com per l'abundant documentació examinada per l'autor del fullet, el mateix arxiver.

Com sempre, la sala d'actes estava de gom a gom per a escoltar, preguntar i matisar les vint-i-quatre intervencions dels conferenciants i ponents, totes d'un nivell alt, entre les quals cal destacar la conferència de Gonzalo Navaza, amb el

títol «La toponímia de Galicia», que tantes idees ens va donar sobre la normalització de la toponímia valenciana, i la d'Antoni Furió, sobre «La toponímia medieval d'Alzira», així com les ponències d'Agustí Ventura, Enric Mut, Francisco Llácer, Josep Forés, Salvador Vercher, Vicent Sanchis i Maite Mollà. Les intervencions han sigut molt variades, tant pel que fa als territoris estudiats (Sueca, Llombai, Almussafes, Guadassuar, Benimodo, Corbera, Castelló, Càrcer, Rafelguaraf, Antella i Alzira), com a la temàtica (fonts documentals, toponímia urbana, malnoms, camins, partides, normalització, origen de Sucro/Xúquer, etc.).

A més d'estes temàtiques habituals en els nostres estudis, assistirem a la ponència de Pura Santacreu sobre «Els coneixements toponímics dels nostres jóvens», centrada a Alzira, que ha fet veure al president de l'AVL, Ramon Ferrer, i a la consellera de Cultura, Educació i Esport, Maria José Català, la necessitat de preparar uns textos pilots sobre toponímia que asseguren la transmissió de la passió per l'onomàstica als nostres escolars de tots els cicles, amb la finalitat que el treball de recuperació de la toponímia popular arrelle en la consciència dels jóvens, n'assegure el futur i esdevinga un dels pilars de la identitat social valenciana. Ara, la professora alzirenca prepara uns materials curriculars destinats a estendre l'estudi i la passió per l'onomàstica per tot el territori valencià.

La compilació dels treballs de la Jornada, com cada any, veuran la llum amb motiu de la celebració de la VII Jornada d'Onomàstica, que tindrà lloc a Xèrica. A través d'esta publicació, podran vostés no sols comprovar la diversa nomenclatura toponímica de les terres de la Ribera d'abans i d'ara i la creativitat batejadora dels nostres conciutadans en els malnoms, sinó també reflexionar sobre l'art de denominar i la diversitat de la nostra llengua, espill de la varietat de pensaments i maneres de viure dels nostres avantpassats. Però, a més, en estes actes podran entendre el problema identitari del topònim *Castelló* (*Vilanova de ... / ... de la Ribera*), que ha causat i causa que una població tan valenciana i valencianista estiga barallada i partida entre defensors i detractors d'un nom quan, per essència, el nom propi, el topònim, naix per a designar una realitat i aglutinar al seu si tota una comunitat, tot un poble. Per això, quan un nom, pels motius que siga, no complix la funció de designar i agrupar, s'ha de canviar, s'ha d'eliminar la temptació de llançar un nom contra aquells que no pensen com nosaltres. Per això, com a president de la Secció d'Onomàstica de l'AVL i en nom de tots els toponimistes valencians, convidaria les autoritats i els habitants de Castelló a buscar una solució consensuada al problema a la manera que proposa Xavier Martí, partint del nucli que unix a tots, *Castelló*, i buscant un determinant que el poble senta com a seu, com *Xúquer*, *Escalona*, etc. (Jo, particularment, propose *Castelló del Xúquer*.)

Pense que, amb la publicació d'estes actes i la posada en marxa del Terrasit, l'onomàstica valenciana es fa més present en la nostra societat. Ara cal que, esperonats per la seua lectura, acabades ja les segones enquestes orals de tot el nostre territori (precisament les últimes han sigut les dels pobles de Bunyol i Xóvar), i amb una bona base de dades dels cognoms valencians a través dels temps, ens endinsem un poc més en tres tasques complementàries: el buidatge documental de manera més intensa i decidida; l'arreglada dels malnoms històrics i actuals de tots els pobles, i especialment, la redacció de monografies, ja siguen municipals o comarcals, o temàtiques. Tot això ens permetrà redactar en un temps prudencial el *Diccionari etimològic i motivacional dels topònims valencians* (DETV).

Per a dur a terme totes estes activitats es necessita la col·laboració de molts estudiosos locals: arxivers, geògrafs, historiadors i lingüistes, de la mateixa manera que han col·laborat en el *Corpus*. A tots ells, l'AVL, amb la ferma decisió i convicció que és possible en pocs anys fer el DETV, els convoca novament a treballar conjuntament en esta tasca, per a la qual posarà tots els mitjans de què dispose per a aconseguir-ho, amb la col·laboració també de la Societat d'Onomàstica, que aplega una bona part dels toponimistes valencians.

Conferències

ELS CANVIS EN LA TOPONÍMIA URBANA D'ALZIRA AL LLARG DE LA HISTÒRIA A TRAVÉS DE LA DOCUMENTACIÓ MUNICIPAL

Aureliano J. Lairón Pla

INTRODUCCIÓ

L'any 1984 se celebraren a Alzira, organitzats per la Confraria de la Mare de Déu de la Murta i patrocinats per l'Excel·lentíssim Ajuntament de la ciutat, uns jocs florals commemoratius dels que s'havien celebrat 25 anys arrere. Hi vaig participar amb un treball que va optar al Premi Extraordinari convocat per l'Ajuntament sota el títol «Calles, puentes y caminos de la Alzira antigua». El meu treball «Alzira. Toponimia urbana y rural» va ser guardonat amb el premi que patrocinà el consistori alzireny. Eixos van ser els meus inicis, els meus primers passos en l'estudi d'un tema que em va resultar atractiu, i alhora apassionant, pel que suposava d'indagar i d'aprofundir en el coneixement: el com, el quan i el perquè dels noms d'alguns dels espais públics del nostre poble, en aquell cas de les vies urbanes i de les partides i camins rurals del nostre terme municipal. Aquell treball, amb unes lleugeres modificacions, va ser publicat l'any següent i va ser el primer treball que arregljava en conjunt dades sobre la toponímia urbana de la capital de la Ribera.¹

Fins a eixe moment, els historiadors locals a penes havien tractat qüestions relacionades amb la toponímia de la

ciutat. Tan sols coneixíem l'existència d'un treball de l'arxiver Vicent Pelufo Corts sobre topografia de l'Alzira àrab.²

Amb posterioritat, els investigadors Antonio Martínez Pérez i Raquel Martínez Ruiz publicaren un documentat article³ en el qual ens aproximen, a través de les notícies que ofereixen els Llibres Padrons de Riquesa,⁴ a les places i els carrers d'Alzira d'esta època.

L'any 1997 vaig donar compte en un article titulat «La plaza Mayor de Alzira y las calles de su entorno» de la història dels carrers que es localitzen en les proximitats de la principal plaça de la ciutat.⁵ I ara mateix em consta que

1. A. J. Lairón Pla: *Alzira. Toponimia. Imágenes y documentos*, Comissió Falla Camí Nou, Alzira, 1985.

2. V. Pelufo Corts: «Topografía de Alcira árabe», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 20, València, 1934, pp. 83-93.

3. A. Martínez Pérez-R. Martínez Ruiz: «Topografía de Alzira en el siglo xv (casco urbano)», *Al-Gezira*, 9, Alzira, 1996, pp. 71-141.

4. Sèrie documental, de caràcter fiscal, que inclou tot un conjunt de llibres cappatrons de la peita que abracen cronològicament des del segle XIV fins a l'inici del segle XVII, els quals proporcionen una documentació molt variada, permeten desvelar interessants aspectes de la vida socioeconòmica d'Alzira i, entre altres coses, subministren informació sobre els propietaris (nom, malnom, condició social, ofici, edat, origen territorial, lloc d'emigració i altres circumstàncies com, per exemple, el carrer o domicili del propietari o del lloc on posseïa la seua propietat, etc.) i les propietats, tant de béns mobles com de béns immobles, propietats rurals i urbanes, censals, ramats, etc., que permetien gravar de manera directa el patrimoni dels veïns. (Sobre este particular pot veure's l'article de Tomàs Peris Albentosa, «Anàlisi crítica i guia metodològica dels cappatrons de la peita de l'Arxiu Municipal d'Alzira», *Al-Gezira*, 1, pp. 113-147).

5. DDAA, *La Plaza Mayor de Alzira y su entorno*, Comissió Falla Plaça Major, Alzira, 1997, pp. 135-173.

l'estudiós Jordi Chordá Argente té a punt de publicar el primer dels volums, dels set de què constarà la col·lecció, —ja que es tracta d'una obra ambiciosa— del treball que es titularà *Alzira. Carrers amb història*, on es donarà compte de tot allò que ha pogut arregar: història, toponímia, edificis d'interés, esdeveniments ocorreguts i anecdotari, etc., de les diferents vies: carrers, avingudes i places que configuren la guia de carrers de la localitat.

Sobre la toponímia rural, aquella que tracta de les partides, els camins, les sendes, els rius, les séquies, els barrancs, etc., a penes assenyalaré res, ja que ho farà la professora Pura Santacreu,⁶ tan sols citaré, perquè resulta particularment interessant, un article dels professors Encarna Gil i Tomàs Peris, que estudia la toponímia, la morfologia agrària i el paisatge rural a la Ribera Alta del Xúquer en el segle *xvi*.⁷

Per tal de centrar-nos en el tema que ens ocupa, ens situarem primerament en la realitat històrica i topogràfica que envolta la ciutat, cap i casal de la Ribera del Xúquer.

Alzira és, ara mateix, una ciutat de 45.000 habitants. El seu terme municipal té al voltant de 110 quilòmetres quadrats. El mateix nom de la ciutat en delata l'origen. La paraula Alzira, de l'àrab *Al-yazirat*, ens informa de la seua circumstància geogràfica: una illa envoltada per les aigües del Xúquer, lloc estratègic, emmurallat i pas obligat durant l'Edat Mitjana per a la comunicació entre els valencians del nord i del sud del riu. En el seu escut, al costat de les armes del rei, com a vila reial, sobremunta una clau per a indicar que era l'indret que obria i tancava el regne fundat per Jaume I, monarca que hi va residir els seus darrers dies de vida i on, tradicionalment, se situa la seua mort ocorreguda al juliol del 1276.

LA VILA A L'EDAT MITJANA

La vila musulmana

Com era la vila musulmana d'Alyazirat en els moments previs a la seua conquesta? Una sèrie d'autors i

d'obres d'aquell període ens ho aclarien. La vila estava situada entre els dos grans centres demogràfics de l'època: València i Xàtiva. Al-yazirat destacava per la seua demografia, per la notabilitat de molts dels seus habitants (entre els quals citarem el jurisconsult Ibn Abilkasal; els poetes Ibn Edris, Ibn Jarsus, Ben Jafadja, Ibn Al-Zaqqaq, Marc Al-Kuhl, Abu Baker i Ibn Talhat; el matemàtic Ibn Raian; els historiadors Al-Marzumí i Al-Mutannabi; l'historiador, jurista i poeta Ben Amira; el metge, filòsof i poeta Ibn Tomlús; l'advocat, historiador i poeta Ibn Algapheker; el pèrit en dret Ibn Abdelazis, i el literat Ibn Kasim El Chazari). Destacava, així mateix, per la seua riquesa agrícola —les fonts àrabs diuen que posseïa «un sòl fèrtil amb nombrosos arbres fruiters i rierols» (ho diu Al-Hymyari en el seu *Kitab ar-raw Al-Mitar*)— i que tenia «bells voltants, plantats amb molts arbres fruiters ben regats» (ho diu Idrisi en la seua geografia d'Espanya), i destacava també per la seua condició de població fortament emmurallada. A més era centre d'una densa zona geogràfica que irradiava la seua influència a llocs distants, però al mateix temps pròxims com eren, per exemple, Albalat, Alberic, l'Alcúdia, Càrcer, Carlet, l'Alfàndec de Marinyén (que esdevindria la Valldigna) i Sueca.

La consideració que Alyazirat mereixia a qui seria el seu conqueridor es veu reflectida, entre altres, en la *Crònica o Llibre dels feits* del rei. En eixe llibre s'assenyala que la vila era «lloc bo i notable i dels millors que hi havia al regne». D'ací, sens dubte, l'interés del monarca per posseir-la. La vila era una de les poblacions més importants de l'època. El seu llenç emmurallat (part del qual, el que recau a l'avinguda Lluís Suñer, encara es pot contemplar) estava format per un bon nombre de torres i per diverses portes, i hi havia almenys un pont. A banda del «clos» en la vila pròpiament dita, hi havia dos ravals: el de Barralbeb (el raval de la Porta, en direcció a València) i el de l'Alcanícia (segons coincidixen la major part dels arabistes i els estudiosos de la toponímia valenciana en general, era el lloc on vivien o havien viscut els «gosos» dels cristians). La vila d'Alyazirat, amb carrers no massa llargs, excepte el principal, curts i estrets en general i amb atzucacs, comptava a més amb banys públics i dos mesquites.

6. P. Santacreu Berenguer: «Els coneixements toponímics dels joves d'Alzira sobre les partides rurals», VI Jornada d'Onomàstica. Toponímia i Antroponímia de la Ribera, Alzira, 17 de febrer del 2012.

7. E. Gil Saura, T. Peris Albentosa: «Toponímia, morfologia agrària i paisatge rural a la Ribera Alta del Xúquer (segle *xvi*)», *Cuadernos de Trabajo*, 3, Escola Universitària del Professorat d'EGB, Universitat de València, 1984.

La vila cristiana

Si abans informàvem de la consideració que el rei tenia de la vila a través de la seua *Crònica*, ara veurem el que deien de la ja Algezira cristiana uns cronistes posteriors.

Bernat Desclot, en la seua *Crònica* escrita a finals del segle XIII, la més antiga de les quatre grans cròniques de la Corona d'Aragó, narra la presa d'Alzira per Jaume I i s'expressa de la manera següent: «...e pres la vila d'Algesira, qui és en una ila entre dues aygües nevals que no y pot hom entrar sinó per pont».

Ramon Muntaner, en la seua *Crònica* escrita entre els anys 1325 i 1328, en parlar de la presa d'Alzira pel rei d'Aragó, assenyala que el monarca: «... pres Algecira, qui és de les pus fors viles del món, e bona vila e honrada».

El rei Jaume I, abans de conquerir la vila, va fer construir un mur per a separar els nous habitants repobladors de la població autòctona musulmana, la qual cosa va donar origen al castell cristià, anomenat popularment el *castellet de Sant Pere*, i més tardanament, *de Santa Maria*.⁸

Amb l'assentament dels nous pobladors vinguts amb el rei, fonamentalment aragonesos, catalans i navarresos —assenyalem, entre altres i com a exemples, els cognoms Alcanyic, Aràndiga, Blasco, Calatayud, Despuig, Escuder, Galindo, Guillem, Jaca, Martorell, Mir, Navarro, Olite, Osca, Pujalt, Santa Maria, Sanz, Serra, Tovia i Vidal—, i la construcció de determinats edificis, particularment la reconversió i/o consagració de les mesquites en esglésies per al culte cristià, la construcció de monestirs, etc., els ravalers, els carrers, les places i diferents indrets adquiriren, si més no permutaren, els noms que tenien originàriament. Amb el temps, el raval de Barralbeb, a l'altra banda del Xúquer, en les immediacions del temple de Santa Maria —temple que Jaume I cita en la seua *Crònica* quan indica que, cas de morir a Alzira, vol ser soterrat en la susdita església— prendrà el nom de *raval de Santa Maria*. En el *Llibre del repartiment* se citarà també, en un assentament corresponent a l'any 1248, la donació a Ramon de Rocafull d'un forn en la vila «prope plateam Sancte Catherine», açò és: «prop de la

plaça de Santa Caterina», la qual cosa ja indica l'existència en eixa data de l'església dedicada a la màrtir d'Alexandria. La plaça, que ha tingut al llarg de la seua història diferents noms, ha sigut coneguda tradicionalment com a plaça de la Vila, plaça Major o plaça de Santa Caterina (ja se cita així l'any 1258 quan, en un registre, es fa referència a l'obrador d'Arnau Pellicer) pel fet d'estar situada en el centre neuràlgic de la localitat i trobar-s'hi el principal temple cristià de la ciutat.⁹ I arran de l'erecció, l'any 1270, d'un monestir dels pares agustins a l'Alquenència, eixe raval passarà a ser conegut com a raval de Sant Agustí.

Interessant també, pel que fa a la toponímia, serà el nom de les diferents portes, torres, portals de les muralles, ponts, camins, etc. En la *Crònica* de Jaume I se cita la «Porta de València», la que, sens dubte, s'orientava i mirava cap a la capital del regne per ser el camí eixida natural. En el *Llibre del Repartiment* se cita també la porta del «pont de Fusta»,¹⁰ el carrer Major¹¹ i el camí de Xàtiva.¹²

Pel que fa a les torres de la muralla, hi havia poc més d'una trentena, de les quals unes catorze devien mirar cap a la partida de l'Alborgí, actual avinguda de Lluís Suñer; quatre o cinc més devien estar localitzades en l'actual carrer del Doctor Faustino Blasco, i les altres, en l'actual carrer Santa Teresa i al llarg de la Rambla fins anar a morir al pont de Ferro, mirant cap a la partida de Tulell. Cal assenyalar que els documents de l'arxiu municipal de l'Edat Mitjana i de l'Edat Moderna especifiquen del nom d'algunes de les torres, encara que la major part no les tenim localitzades. Una torre s'anomenava de Sant Jordi, on consta que hi havia la imatge del sant llegendari,

9. J. E. Martínez Ferrando: *Catálogo de la documentación relativa al antiguo reino de Valencia contenida en los registros de la Cancillería Real. (I). Jaime I*, Madrid, 1934. Registro 96, p. 27.

10. «A Pere López, d'Estella, un forn... que està prop de la porta del pont de Fusta», *Llibre del Repartiment de València*, assentament 2553, p. 235, edició dirigida per Antoni Ferrando, Vicent García editors, València, 1978.

11. «A Pere Arnau, unes cases... que limiten amb les cases de Bernat Mir, per una part, amb la via major, per l'altra, i amb les de Bernat, canvista...», *Llibre del Repartiment de València*, assentament 2953, p. 277.

12. «A Bernat Tarassona, un hort, que fou de Mahomat Albuxerecha, contingu al camí de Xàtiva» i «A Berenguer de Tamarit... sis fanecades de terra per a hort a Alcanicia que limiten, per una banda, amb l'hort de Garcia del Raval, i per l'altra, amb la via pública, i per l'altra, amb el camí que va a Xàtiva...», *Llibre del Repartiment de València*, assentaments 2135, p. 191 i 2480, p. 227.

8. Vegeu l'article «Topografía de Alcira árabe» de Vicente Pelufo en A. J. Lairón Pla: *Páginas de la Historia de Alzira*. Vicente Pelufo. José Mª Parra, Comisión Falla Camí Nou, 1987, p. 73, nota 12.

tradicional protector dels cristians enfront dels musulmans. Una altra torre, tal vegada per ser la més potent, la més gran, o la feta amb més consciència, prengué el nom de Samsó¹³ (el jutge israelià famós per la seua força física i potència), es localitzava ben prop de la Rambla;¹⁴ una altra (és fàcil d'imaginar per què) s'anomenà la torre del Vent, i encara una altra, que si que la tenim identificada, la torre Desmotxada, Esmotxada o Escapçada; açò és, la torre sense cap i, per tant, disminuïda, la que mai no es va concloure, la que en castellà es coneixeria com a «torre desmochada», que quasi amb tota seguretat és la que es localitzava en l'antic Mercat, a l'entrada de l'actual carrer Faustino Blasco. Coneixem també l'existència de la torre o porta de Sant Cristòfol, que es localitzava a l'eixida al raval de Sant Agustí, on hi havia una xicoteta capella amb la imatge del sant protector dels caminants, dels transeünts. El fet que esta torre s'anomenara així té la seua raó de ser, en primer lloc, perquè es trobava al costat del riu, en el pas entre la vila i el raval, i en segon lloc, per ser este el sant protector que, segons la tradició cristiana, ajudava els viatgers a travessar un gual perillós carregant-se'ls als muscles. De fet, la llegenda afirma que, en una ocasió, Cristòfol, de gran corpulència, ajudà un xiquet (que no era un altre que Jesús) a creuar el riu i, davant de la seua sorpresa pel pes del xiquet, l'explicació que obtingué va ser que duia sobre l'esquena els pecats del món. La tradició remata la història amb el bateig del gegant i la seua conversió en predicador. Ben prop d'eixa torre, com a avantguarda del pont del raval de l'Alquenència, es localitzà el portal de la Trinitat. Coneixem encara una altra torre, l'anomenada *del Saludador*, que es localitza en el carrer del mateix nom i que en parlarem més avant. Altres torres, en l'època medieval —i ací vull agrair al professor Vicent Alonso Climent el fet d'haver-me facilitat les dades que havia arreplegat durant el temps que va exercir com a arxiver municipal i mentre escorcollava documents per a un treball sobre els orgues i els organistes d'Alzira en les èpoques medieval i moderna—, seran la torre dels Banys,¹⁵ que probablement

estava localitzada prop dels coneguts com a banys àrabs, més tard «de Calvet» o d'«Eustàsia Suazo», la seua esposa, que estaven en l'actual plaça del Sufrage,¹⁶ i la torre que mira la partida de l'Alborgí; la torre de la Traïció, que no sabem el perquè es deia així, prop del molí fariner que posseïa en Bernat Garí,¹⁷ la torre del portal de la Verge Maria;¹⁸ la torre del pont de Sant Agustí;¹⁹ la «torre alta» del mateix pont,²⁰ —la qual cosa dóna a entendre que les dimensions, almenys pel que fa a l'alçària de les dos torres, no era semblant—; la torre de les monges caputxines,²¹ que devia d'estar molt prop d'este convent, i la torre Blanca,²² de la qual a penes tenim notícies. Per últim, presentem la torre Major, la més pròxima al pont de la Calçada, que cita Jaume I en la seua *Crònica* quan ens explica com va ser la presa de la vila als musulmans.

La major part de les torres de la muralla tingueren, no obstant això, noms efímers i en funció del posseïdor o de qui les habitava. Així, la documentació de l'Arxiu Municipal, particularment els manuals del Consell, ens parlen de «la torre que té en Bernat Cucó»; «la torre que té en Pere Ros»; «la torre que té en Nadal d'Ors»; «la torre d'en Marco Galindo, ara d'en Matoses»; «la torre d'en d'Olit»; la «torreta d'en Climent»; la «torre damunt del molí d'en Joan», o «la torre que té en Segarra», per posar-ne uns quants exemples.

Cal assenyalar, així mateix, l'existència de diferents portals, com el de la Trinitat,²³ el dels Jueus i el de la Bassa.²⁴

Pel que fa als ponts, cal assenyalar l'existència, en el segle XIII, del pont de la Calçada citat en la *Crònica* de Jaume I, que esdevindria poc després el pont de Santa Maria pel fet d'estar al costat de l'església del mateix nom, i que seria conegut posteriorment com a pont de Sant Gregori, sobretot a

13. Arxiu Municipal d'Alzira (a partir d'ara AMA), Sign. 03/132, p. 85 i sign. 11301/I, 1, p. 104.

14. Vegeu A.J. Lairón Pla: *Alzira. Toponimia. Imágenes y documentos*, op. cit., p. 122.

15. AMA, sign. 03/42, f. 90 v.

16. Vegeu «Los Baños Árabes» en *Vieja Alzira*, Comissió Falla Colonia Ana Sanchis, Alzira, 1987, p. 144.

17. AMA, sign. 03/70, p. 47.

18. AMA, sign. 03/123, p. 404 v.

19. AMA, sign. 03/123, p. 250 v.

20. AMA, sign. 03/130, p. 353.

21. AMA, sign. 03/132, p. 1096.

22. AMA, sign. 03/129, p. 508.

23. AMA, sign. 03/73, p. 61 v.

24. AMA, sign. 03/122, p. 60.

partir del 1571,²⁵ any en què es va construir sobre el pont una ermita dedicada al sant, fins a la seua malaurada desaparició l'any 1917.

De l'altre gran pont amb què comptà la ciutat, anomenat del Raval o del raval de l'Alquenència, cal dir que va ser conegut posteriorment, ja en el segle XIV com a pont de Sant Agustí²⁶ per ser el que comunicava la vila amb el raval que prengué el nom del convent dels agustins fundat l'any 1270 durant el regnat de Jaume I. Eixe pont, arran de la col·locació dels dos arcs visibles centrals l'any 1717 davall de sengles casalicis de les imatges en pedra dels màrtirs i patrons locals Sant Bernat i les germanes Santa Maria i Santa Gràcia, sufragades pel canonge Jaume Cervera i el jurisconsult Nicolau Bas, conciudadans i patricis alzirenys, passaria a anomenar-se pont de Sant Bernat popularment fins a la seua desaparició l'any 1966.

Un incís. Estos canvis són una constant al nostre poble. Si el pont de Santa Maria passà a anomenar-se pont de Sant Gregori arran de la construcció d'una capella en honor d'este sant i, si el pont de Sant Agustí passà a anomenar-se pont de Sant Bernat a partir de la construcció dels casalicis en honor dels sants patrons, posteriorment, en el segle XVIII, la històrica ermita del Salvador, situada en el tossal més pròxim a la població, permutarà el nom quan comença a venerar-se en l'ermita i adquirir notorietat, devoció i importància la imatge de la Mare de Déu que esdevindria patrona de la ciutat, i passarà a dir-se ermita de la Mare de Déu del Lluch.

A l'hora de parlar dels carrers, cal referir-se especialment al carrer Major, el carrer, sens dubte, més important de la vila, el més ben documentat, que hem citat quan hem referenciat alguns dels assentaments del *Llibre del repartiment*.

25. «Sucedióse este año la inundación llamada de San Gregorio, porque quando se creía que Alcira iba a sucumbir por las furiosas avenidas del Júcar que rápidamente se sucedían, al amanecer el día dedicado a San Gregorio, milagrosamente se volvieron a su cauce y por ello se construyó la ermita que había en el remecido puente de su nombre y al desaparecer la imagen del santo se llevó a la iglesia de Santa María» (V. Pelufo Corts: «Inundaciones, terremotos, pestes y otras calamidades que ha sufrido Alcira», *Xucar*, núm. 2, Alzira, 1935).

26. *Vegeu Llibre de diverses status e ordenacions fets per lo consell de la vila de Algezira*, p. 131, (edició a cura de A. J. Lairón Pla), Universitat de València, 2001.

El carrer Major es va constituir en el vertader eix que travessava la vila d'una banda a l'altra. Eixe carrer, que en un primer moment va ser l'únic carrer, comunicava en la pràctica els dos ponts existents i rebia diversos noms, segons els diferents trams, el pas del temps i les circumstàncies per les quals passava.

Va ser el carrer Major per ser el més llarg, el més important i el principal, el que travessava el clos de la vila, aquell on s'instal·laven obradors, botigues i els edificis més importants, juntament amb la plaça de Santa Caterina, coneguda també com a plaça Major o de la Vila. Tot i ser el més llarg, era un carrer estret, i expliquem l'anècdota que el municipi, arran de la visita a la vila del rei Felip II l'any 1586, tingué necessitat d'adquirir dos cases per a ser ampliat i possibilitar el pas de la carrossa reial.

L'arxiver municipal i cronista Josep Maria Parra assenyala que el carrer Major era el més antic de la vila i se sap que, amb el de Santa Maria, el de Santa Llúcia, el de Sant Roc i el de Santa Caterina, constituïa un eix que unia quasi en recte els ponts d'entrada i d'eixida de l'antiga vila.

Les notícies sobre este carrer són constats en la documentació municipal. Així, per exemple, el *Llibre dels Actes dels Jurats e Consell* de 1425 assenyala:

Item, que lo archiu del scrivà sia obrat tro al carrer Major, faent finestra en lo dit carrer a tenir bandera e altres coses.

El Reial del rei

S'ha prestat a confusió la seua localització perquè es pensava que el reial era el lloc on el rei tenia el seu domicili en la vila. Cal distingir, d'una banda, la casa del rei, tradicionalment coneguda com a casa de l'Olivera, que es trobava en el carrer Major i està molt ben documentada per Pelufo Corts, i el Reial, que actualment podríem anomenar reialenc i que va ser la finca o propietat, amb les seues dependències annexes, que posseïa el monarca i els seus descendents i que, molt probablement, estava situada en les immediacions dels actuals carrers de Costa, Santos i del Doctor Faustino Blasco, ben prop del mercat desaparegut als anys huitanta del segle passat.

La Jueria²⁷

Contràriament al que assenyala Pelufo Corts,²⁸ que situava la Jueria en la part nord de la vila, cal assenyalar que la Jueria alzirenys es trobava en la part contrària, molt prop de l'actual carrer de la Sang, de l'antiga plaça de la Valldigna i, indubtablement, i això és determinant, en les immediacions del temple on els jueus celebraven el seu culte, la sinagoga.

La Moreria

Se sap que, poc després de ser conquerida la vila per Jaume I, el monarca es reservà per a ell i els nous pobladors bona part del «clos» de la vila, i que una mica més tard, arran d'una revolta dels musulmans alzirenys l'any 1245, els va expulsar extramurs a una zona ben concreta del raval de l'Alquenència, que esdevindria la Moreria o, tal com també citen les fonts, «la Vila nova».

La documentació ja esmenta la Moreria l'any 1249,²⁹ i sabem que el 12 d'octubre del 1272 s'arrendaren durant tres anys els rèdits d'eixa moreria³⁰ a un jueu, un tal Vives; també sabem que l'any 1433 la Moreria comptava amb 54 focs, amb una població aproximada de 243 persones, que el 1450 comptava amb una població de 188 habitants; que una dècada després, el 1460, n'eren 248, i que el 1499 ascendien a 517.³¹

L'any 1534 el bisbe Erardo de la Marca va fundar enmig de la Moreria l'església de Sant Joan. El nou temple

prengué el nom de Joan el Baptista, fill d'Isabel i Zacaries, cosí de Jesús, precisament per la intenció amb què es va crear: promoure la conversió al cristianisme de la morisma i, quin nom millor que el del batejador de Crist per a la nova església on haurien de batejar-se els nous conversos?

Fins a eixes dates, de la Moreria coneixíem pocs noms de carrers, però n'hi ha un que es conserva de manera molt clara: es tracta del que va rebre el nom del carrer de les Alpujarras.

Un document de l'Arxiu Municipal de l'any 1588 fa referència al «portalet de la Moreria, dins de les Alpujarras».³²

Antonio i Raquel Martínez documenten:

- El carrer del Bordell o del Forn, que indubtablement hui és l'actual carrer del Pintor Parra.
- La placeta del Bordell, els autors la situen al final de l'actual carrer del Pintor Parra i a l'inici dels carrers de les Piletas i del Teular de Martí. Com el seu nom indica, era el lloc on es localitzava el bordell, açò és, les cases de prostitució en la Moreria.

El padró de veïns de la vila de l'any 1646³³ fa referència al barri de Sant Joan, és a dir, de la Vila Nova o Moreria, i identifica el nom de la barriada, sense especificar noms de carrers, amb «les Alpujarras».

Fins al segle XVIII només consta en l'antiga Moreria —malgrat estar conformada per diverses vies, totes al voltant de l'església—, el nom del carrer de les Alpujarras, que partia de la plaça d'esta església i anava a morir al camp.

Segons Eduardo Saavedra, Alpuxarra deriva d'*alp* (altura) i *xarrat* (serra). Segons altres estudiosos, es tracta senzi-llament d'un «lloc elevat».

En efecte, en el cas alzirenys, el topònim pot ser degut a eixa circumstància (hui mateix el carrer de les Albuixarres és un dels carrers més alts, dels més elevats de la ciutat, fins a l'extrem que algunes de les crescudes del Xúquer respecten els seus punts més elevats) o fer referència a l'Alpujarra granadina, regió que va ser l'últim refugi dels moriscos, els quals pogueren quedar-s'hi durant molt de temps després de

27. Sobre la Jueria alzirenys, vegeu Leopoldo Piles Ros: «La Judería de Alcir. (Notas para su estudio)», *Sefarad*, 20:2, Madrid, 1960, pp. 363-376.

28. Probablement es basà en el document del f. 22 v. del *Llibre Reconditori del Arxiu de la Sala de la vila de Alzira en lo qual se van registrant y continuant per a que se tinga memòria en lo esdevenidor de les coses tocants a dita sala...*, (AMA, sign. 00/5), que no ens ofereix massa fiabilitat, la transcripció del qual és: «Ab acte rebut per Joan Arnau, notari escrivà de la sala, en 20 de setembre del any 1629, los jurats de dita vila arrendaren lo tros de terra moreral situat a la vora del riu de Chúquer de front lo portal dit dels chueus a Vicent Sala, blanquer, per temps de quatre anys contadors per pacte del primer de dit mes de setembre per preu cascan any de cent cinquanta dos lliures pagadors cascan any lo primer de setembre ab pacte que no-s puga sembrar cosa alguna en dita terra».

29. «A Sanç d'Osca i a la seua esposa Maria, unes cases a Alzira, que foren del rais Alfalfa, situades en la Moreria», *Llibre del Repartiment*, assentament 2974, p. 279.

30. J. E. Martínez Ferrando, *op. cit.*, p. 293.

31. Dades extretes de l'article «Un conflicto económico y mental entre dos áreas marginadas. El fracaso del proyecto de ampliación de la moreria de Alzira sobre el burdel (1457-1459)», de Manuel Ruzafa García, publicat en la revista *Al-Gezira*, 4/5, pp. 75-88, Alzira, 1988.

32. AMA, *Justicia. Lo Justiciat en lo criminal*, sign. 0501/52.

33. Arxiu del Regne de València, *Generalitat*, núm. 4828.

la caiguda del regne nassarita l'any 1492, com a recordatori dels seus avantpassats musulmans.

Però tornarem a parlar dels carrers de la vila, i ho farem situant-nos a finals del segle *xv* i en el segle *xvi*.

Cal assenyalar que al costat de l'eix central, el carrer Major, al qual anaven a parar la major part dels altres carrers, excepte uns quants que no tenien accés directe o que acabaven perquè feien cap a les muralles, es localitzaren els carrers següents:

- El carrer de l'Empedrat «que està junt a la forta-lea o mur nou» era, sens dubte, el primer carrer de la vila que deixà de ser de terra. Es localitzava en les immediacions de l'església de Santa Maria, a l'inici del carrer Major.
- La plaça d'en Falquó, posteriorment del Pou de la Fusteria. L'actual placeta del Pou estava situada prop de la plaça del Forn, on els fusters tenien els seus obradors i on es localitzaven un pou i una bassa.
- El carrer i el carreró de l'Edra (nom de la planta trepadora que hi havia), situat en el barri de la Jueria.
- La placeta dels Carnissers, enmig del carrer del mateix nom on es localitzaven els «puestos» de venda de la carn, les carnisseries. Se sap que la vila estigué sotmesa, entre les regalies de la Corona, a les regalies de les carnisseries i pesqueries. El representant del rei en la vila, és a dir, el batle, era qui determinava eixos establiments i assignava els individus que els ocupaven, mitjançant pensió o cens a favor de l'erari reial. A Alzira, això va ser fins al 1454, en què la vila començà a tindre les carnisseries al seu càrrec i era qui pagava directament al rei. Precisament el carrer on s'establien les carnisseries i on exercien l'ofici els venedors de la carn rebé el nom de carrer dels Carnissers³⁴ i encara manté el mateix nom.

- El carrer Carnissers ja s'anomenava així en el segle *xvi*.³⁵
- La placeta d'en Morant, després anomenada d'en Barbastre i més tard de mossén Gisbert, no té una localització precisa, encara que Antonio Martínez la ubica prop de l'actual plaça del Forn.
- La placeta de la Casa de la Valldigna devia correspondre a l'actual plaça de Sant Bernat, on els monjos cistercencs del cenobi de Santa Maria de la Valldigna, tan vinculats a la vila, posseïen un immoble. En eixes cases, tal com hem pogut comprovar a través de la documentació municipal, els monjos del monestir sovint donaven almoines als pobres i als necessitats.
- La placeta del Pou dels Jueus.
- La placeta dels Jueus.
- El carrer de les Cotnes. Segons Martínez i jo mateix, se situa en les immediacions del carrer de les Salineries i també prop del carrer dels Carnissers. Cal tindre en compte que la *cotna* és la pell grossa i forta del porc, allò que en castellà anomenem «corteza» i que s'associa als animals i a les carnisseries.
- La placeta d'en Guardiola, que no hem pogut localitzar, deu haver rebut el seu nom del cognom d'algun veí.
- Les placetes d'en Joan Tolosa i d'en Gombáu deuen correspondre, probablement, a les actuals places de la Morera i de Casasús.
- La placeta Nova, que no té una localització determinada, degué configurar-se en el segle *xv*, després d'haver-se enderrocat algun edifici i haver-se substituït per un nou espai urbà.
- La placeta de Don Francesc Martí podria tractar-se de la que posteriorment es va conèixer com a placeta d'Albornós, situada cap al final del carrer del mateix nom. Martí és un cognom molt alzireny. Alguns dels personatges d'este llinatge els trobem al llarg del període foral com a

34. J. María Parra Ballester: *Los Pergaminos de la Cancillería Real del Archivo Municipal de la ciudad de Alcira*, Ajuntament d'Alzira, València, 1967, p. 47.

35. Sobre este particular pot veure's el meu article «El dret del piló», dins el llibre *El Barrio de San Juan y su Falla*, de diversos autors, pp. 65-75, Alzira, 1989.

ciutadans, i més tard, exercint càrrecs. Martí va ser, per exemple, fra Gilibert Martí, monjo jerònim que després de professar en el monestir de la Murta va ser bisbe de Sogorb entre els anys 1500 i 1530.

- La placeta de la Trinitat. Està perfectament documentada i se situa davant del portal del mateix nom, que donava accés al pont de Sant Agustí.
- La placeta de Castellví. Rebé el nom d'un personatge de la família dels Castellví, nobles terratinents que vivien en la vila, foren senyors de Benimuslem i formaren part de l'oligarquia local que controlava per mitjà de tercers la gestió dels càrrecs politicoadministratius més importants del municipi, o que s'enfrontaven a la vila en una llarga sèrie de disputes jurídiques. El lloc de Benimuslem va ser adquirit el 1441 per Lluís de Castellví a Joan Gil. Els Castellví foren senyors de Benimuslem, tal com assenyala Tomàs Peris, fins als inicis del segle XVIII.³⁶ La majoria d'estes places eren molt menudes.

S'ha comprovat que la majoria dels carrers i les places porten el nom de personatges rellevants, importants i/o populars, que en eixes dates vivien en la vila. És el cas dels Martí, els Castellví, els Segarra, els Guardiola, els Tolosa, els Gombáu, els Morant, els Falcó...

La major part d'estos noms no perduraran, seran noms efímers, noms que es donaven mentre vivien les persones que els representaven i que, en morir o canviar de domicili, canviava el nom del carrer.

A continuació s'assenyalen els ravals constituïts extramurs en l'època cristiana: del raval de Santa Maria, l'antic Barralbeb, i del raval de Sant Agustí, l'antiga Alquenència.

Del primer, que els alzirens coneixem popularment com «Les Barraques» pel tipus de construcció que hi abundava, es va formar en el segle XVIII i va adoptar el nom de *raval de Santa Maria* per l'església del mateix nom que hi havia en les rodalies. El raval estava constituït per un carrer principal més ample i uns altres de més menuts que anaven a parar al

primer. Cap de les vies secundàries va tindre nom fins a ben entrat el segle XX.

Del raval de Sant Agustí cal dir que es va configurar al voltant de l'antic convent fundat en el segle XIII. Com en el cas anterior, les vies més antigues d'este raval tindran noms concrets. El principal carrer del raval devia anomenar-se carrer Major de Sant Agustí (ja es deia així en el segle XV) i devia començar pràcticament des de la mateixa porta del cenobi mirant en direcció a Xàtiva. En les immediacions del convent, el carrer Major i el riu es va configurar una gran plaça, que ja es referencia en el segle XV com a «plaça del Raval» i de la qual parlen els cronistes del segle XVIII ressaltant que era una «de las más grandes del reino». Hui mateix esta plaça, que a més a més ha tingut els noms de plaça de Sant Agustí, d'Emilio Castelar, del Caudillo i actualment de plaça Major, encara és una de les places més grans de la Comunitat Valenciana, ja que hi afluïxen, ni més ni menys que 13 carrers.

Altres carrers i places del raval devien ser, segons documenten Martínez Pérez i Martínez Ruiz.³⁷

- La placeta de na Pola,³⁸ que, amb molt bon criteri, situen en l'espai que actualment dona accés als carrers del pintor Parra i mestre Giner davant mateix de l'oficina principal de Bankia, en un extrem de la plaça Major.
- La placeta del Pont, que, després de la baixada del pont de Sant Agustí, vindria a ser l'inici de l'actual plaça Major, al final o al començament segons es mire, de l'actual carrer Calderón de la Barca.
- La placeta de la Carneceria.
- El carrer dels Horts. Els Martínez el situen en l'actual carrer de mossén Grau, i jo, pels documents que he vist i la tradició oral, l'ubique en el primer tram de l'actual carrer Benito Pérez Galdós, que popularment es va dir del Fossar,³⁹ i que no té res a veure amb el carrer de l'Hort

37. A. Martínez Pérez, R. Martínez Ruiz: *op. cit.*, pp. 103-108.

38. Esposa d'un personatge de cognom Polo.

39. Vegeu el «Plano de Travesía de Alcira de 1864» (AMA, document solt, sense signar).

36. T. Peris Albentosa: *Privilegiados, marginados y campesinos*, Alzira, 1988, p. 57.

dels frares que hi havia per eixa mateixa època i és el que ara du el mateix nom.

- El carrer de les Monges

A través dels cappatrons de la peita citats per Martínez es pot constatar la propietat, per part d'unes monges (no s'especifica quines), d'uns béns en les immediacions del carrer Major Sant Agustí, i que en eixe mateix raval hi havia unes cases que feien cens a les monges magdalenes que posseïen convent en la vila entre els anys 1273 i 1320. Una forta avinguda del Xúquer va destruir el convent, i les religioses marxaren i s'establiren a Xàtiva, crec que al carrer de Madalenes —que no Magdalenes—, que l'any 1798 comptava únicament amb dos vivendes i deu el seu nom a Salvador Madalenes, veí de la vila, escrivà de cambra en la segona mitat del segle XVIII.⁴⁰

LA VILA EN L'EDAT MODERNA

La vila d'Alzira en l'Edat Moderna continuava mantenint el seu pes específic dins del conjunt de pobles de l'històric regne. De fet, l'any 1689 Alzira va renunciar al títol de Ciutat que el rei Carles II estava disposat a atorgar-li a canvi d'una quantitat sucudenta, «d'un donatiu» si ho diem més finament. Per eixes dates en el regne, a més de la capital, tenien la consideració de *ciutats* Xàtiva, Oriola, Alacant, Sagorbo, Villena i Dénia. D'estes set ciutats, només les quatre primeres superaven Alzira en habitants.

La vila, els seus habitants, vivien sobretot de l'agricultura i del comerç, i esta creixia demogràficament i, per tant, urbanísticament a un ritme bastant normal, el que marcaven els temps.

LA VILA EN L'EDAT CONTEMPORÀNIA

Com ja s'ha dit més amunt, fins al 1798 no consta en l'Arxiu Municipal un nomenclàtor dels carrers i les places de la vila. De 1798 és el «Padrón de los vecinos (de) que se compone esta villa de Alcira, capital del Regimiento Provincial a que da nombre, formado a consecuencia de las reales órdenes y disposiciones tomadas para la formación de milicias provinciales en este Reino de Valencia...». En este document es classifica la població en funció de la seua pertinença als diferents

Mapa-plànol d'Alzira del 1721

estaments: el nobiliari, l'eclesiàstic, el general i el d'aquells que formaven part de la Marina, que, pel fet que Alzira és una població d'interior, no en tenia.

En este llistat la població restava constituïda pel raval de Santa Maria, pel raval de Sant Agustí i per la Vila pròpiament dita. Del raval de Santa Maria no s'esmenta el nom de cap carrer. Els veïns viuen senzillament en el Raval.

De la vila se citen els carrers de l'Empedrat,⁴¹ de Santa Llúcia, del Saludador,⁴² de Santa Caterina, de Sant Roc,⁴³ el carrer Major, el carrer del Mesón,⁴⁴ el carrer Costa,⁴⁵

41. Al costat de la fortalesa, a l'inici del carrer Major Santa Maria.

42. Saludador: Home a qui s'atribuïx el do màgic de poder guarir certs mals amb la seua saliva o amb contactes o paraules especials. El saludador era una persona que en l'època medieval i moderna tenia gran prestigi. Ens consta que en els segles XVI i XVII exerciren com a saludadors en la vila Miquel Talens, Joan Prats i Joan de Santa Anna. Sens dubte, un d'ells, el nom del qual no ens ha quedat, donà nom al carrer. Sobre este particular vegeu E. Soler Estruch: «El carrer del Saludador», *Alzira al cor*, 1976, pp. 89-100.

43. Ja s'anomenava així en el segle XVI. El carrer es va dedicar al sant nascut a Montpeller (França) tradicional protector contra la pesta. Alzira patí la pesta, segons referix el cronista Vicente Pelufo, almenys els anys 1421, 1429, 1438, 1459, 1474, 1477 i 1523. Probablement, arran d'una d'estes pestes i després d'encomanar-se la població al sant i rebre la seua protecció, se li dedicà el susdit carrer i també l'ermita que allí mateix va existir. (V. Pelufo Corts: «Inundaciones, terremotos, pestes y otras calamidades que ha sufrido Alcira», *Xucar*, 2, 1935).

44. Abans «Posada del Rincón».

45. Ja s'anomenava així l'any 1790. L'any 1646 vivien en la vila Antoni, Bertomeu, Francesc, Jacint, Joan, Miquel, Pere i la vídua de Francesc Costa. Pere Costa, mercader i propietari, exercí l'ofici de clavari entre 1661 i 1662, i Nicolau Costa, notari, exercí el càrrec de síndic en 1699, i en 1798 habitaven en la vila Antonio, Bernardo, Joaquín, José, Juan, Manuel, Vicente i la vídua de Bernardo Costa. (A. J. Lairón Pla: *Cognoms d'Alzira*, inèdit).

40. AMA, *Libro de Actas Municipales*, 1757, sign. 11301/I-19, f. 134 v.

el carrer de Chulvi,⁴⁶ el carrer de la Sang,⁴⁷ el carrer del Campanar, el carrer de l'Escola, el de la Salineria,⁴⁸ el del Graner, el de Carnissers, el de Bonet,⁴⁹ el de Sarcos,⁵⁰ el carrer Nou, el del Cap del Pont i les places Major (la de Santa Caterina), del Carbó, de la Morera, d'Albornós,⁵¹ de Casasús,⁵² de Don Bernardo, la del Forn, la del Pou i la placeta de la Salineria. Sembla curiós que l'actual carrer de Faustino Blasco (anteriorment de

46. El notari Vicent Chulvi va ser racional i síndic de la vila en el segle XVII.

47. El que s'iniciava a la porta mateixa de la capella de la Sang, construïda en les immediacions de l'antiga sinagoga jueva. Capella o ermita de la qual tenim ja notícia a principis del segle XVI. Lloc de culte on se celebraven els actes i les solemnitats religioses vinculades a la passió, mort i resurrecció de Crist i on estava erigida la confraria de la Preciosíssima Sang. (Vegeu A. J. Lairón Pla: *Documentos de la Pasión. Semana Santa de Alzira*, 2008, pp. 91-97, 104-105, 121-122 i 167-168).

48. La sal va ser sempre, fins al segle XVIII, un monopoli de l'Estat i, encara després la seua explotació, va estar sotmesa a lleis especials. En l'Edat Mitjana tots els jaciments i manantials pertanyents a la Corona i el seu aprofitament eren objecte de concessions i privilegis. I per privilegi, el rei Pere, fill de Jaume I, concedí a Agnès de Gaspar, i amb ella a la vila d'Alzira, part de les Salines de Xàtiva, anomenades també Salines de Manuel, Salines de l'Ènova i Salines de les Ènoves. A partir del segle XVIII, com que era escassa la de Manuel, la vila se subministrà de sal del Reial Saler de Cullera. (J. Maria Parra Ballester: *Los Pergaminos de la Cancillería Real del Archivo Municipal de la ciudad de Alcira*, 1967, p. 59). Per a depositar-la i vendre-la la vila tenia casa pròpia, immoble que donà nom al seu carrer: carrer de la Salineria.

49. L'any 1646 vivia en la vila el ciutadà Valerià Bonet. Probablement, un successor d'aquell, de professió notari, donà nom al carrer on degué viure.

50. Cognom dels membres d'una important família de la localitat en els segles XVII i XVIII. Baptista Sarcos, austracista, va ser jurat major de la vila i un avantpassat seu, del mateix nom, ocupà els càrrecs de conseller i justícia de la vila entre 1665 i 1667.

51. El cognom Albornós correspon al d'una important família alzirenya entre els membres de la qual destacaren Cristòfol Albornós, que va ser subdelegat del procurador general de la vila. (AMA, *Libro de Actas Municipales*, 1721, sign. 11301/I-4, f. 273 r.) i Esteve Albornós, sacerdot, doctor en Filosofia, Teologia i Dret Canònic per la Universitat de València, que va ser canonge penitenciari de la seu valentina i un extraordinari orador. (S. Andrés Pascual: *Alzirencs il·lustres (tercera part)*, Alzira, 1992, pp. 21-23). En la placeta d'Albornós va residir entre 1745 i 1750 la vídua de Cristòfol Albornós (F. Redal Suñer: «Nomenclatura urbana de Alcira», *Murta*, 1954, p. 13).

52. En esta plaça tingué la casa la família Casasús, que «gozaba de holgada posición económica, como lo demuestra el beneficio eclesiástico establecido en 1659 por testamento de Pedro Casassús, con una renta de 20 libras anuales y del que era patrono Don José Casasús, al cual se le da en la documentación el tratamiento de Don, muy importante en la época». (Vegeu Felipe G. Perles Martí: «Heráldica alzireña», *Revista de las fiestas patronales de Nuestra Señora del Lluch*, 1988, p. 27). D'eixa il·lustre família va ser José Joaquín Casasús y Navia (1733-1822), il·lustre escriptor i militar alzireny, propietari d'un molí al costat del riu dels Ulls (AMA, *Libro de Actas Municipales*, 1756, sign. 11301/I-19, f. 63 v.) i autor de les obres *Viaje del Parnaso y descubrimientos nuevamente hechos en este Monte y sus Colonias*, *Compendio poético de la predicación del Venerable Siervo de Dios el padre fray Diego José de Cádiz* i *Instrucción metódica de vida arreglada y cristiana*.

la Llotja) no estava constituït, i això fa pensar que hi havia una separació entre el cinturó emmurallat i el riu en la part que, fins fa seixanta anys, afectava l'actual avinguda dels Sants Patrons, així com que tampoc es fa menció de la plaça o el carrer que es constituïria posteriorment i que s'anomenaria «del Sufrage».⁵³

Del raval de Sant Agustí se citen, juntament amb la plaça del mateix nom i les places de Dols, o de Dolz, i de la Malva: el carrer Major; el de l'Hort de Gómez; el de Sant Bernat; el de Sant Antoni i el del Pont de Xàtiva;⁵⁴ el camí Vell; el de l'Hort de Torremocha; el de la Botonera (entre 1861 i 1863 permuta el seu nom pel de Sant Jaume); el del Forn de les Reixes; el dels Tin(t)s (posteriorment Curtidors);⁵⁵ el de Peris; el de la Parra; el de la Rugla;⁵⁶ el de Madalenes; el de Blasco; el de mossén Grau; el del Fossar; el de Santa Rita; el de l'Hort dels frares, i en la barriada anomenada de Caputxins,⁵⁷ els carrers de l'Olivera i el de les Cantereries.

Pel que fa als carrers d'este raval, cal assenyalar primerament que la plaça de Dols, o de Dolz, escrit indistintament amb s o amb z, deu el seu nom al cognom d'un alzireny de

53. Per la capella dedicada a la Mare de Déu del Sufrage, construïda a partir de 1753 sobre el cementeri de la vila, on tingué la seu la Unió o Confraria de la Verge del Sufrage i de Jesús de Natzaré (Vegeu A. J. Lairón Pla: «La construcción de la Capilla de Nuestra Señora del Sufragio», *Anuario de la Semana Santa de Alzira*, 1990, p. 11).

54. El 31 de juliol de 1862 l'Ajuntament acordà la demolició de la creu coneguda com «dels caputxins» que hi havia al mig del carrer del Pont de Xàtiva «por lo embarazosa que es para el tránsito a la par que lo veneficioso(sic) para la gente de mal vivir puesto que puede servir de escondite» (AMA, *Libro de Actas Municipales*, 1862, sign. 11301/I,79, f. 40 r.-40 v.).

55. Deu el seu nom al lloc on tenien els obradors o tallers i, per tant, on tintaven els tintorers.

56. La Rugla, segons em diu el professor Emili Casanova, és el lloc on es passava el rutló a les eres, és a dir, el lloc on es batia el blat. Es tracta d'una paraula fonèticament germana de rogle. Precisament era la zona de l'Alquenència sobre la qual es va constituir el conjunt de cases que havien sigut camps on s'havia conreat blat i que, en formar carrer, rebria el nom de la Rugla.

57. La presència caputxina a Alzira comença en el segle XVII. La vila es prestà prompte als desitjos de l'arquebisbe Joan de Ribera per a fundar un cenobi d'eixe orde. El municipi facilità els terrenys per a la fàbrica del convent i de l'església. L'edifici es va construir en un extrem del raval de sant Agustí, a l'eixida de la vila en direcció a Xàtiva. El 25 de març de 1603 —dia de l'Encarnació— fra Hilarió de Medinaceli, de la família dels Herèdies, que havia sigut patge en la seua joventut del duc de Medinaceli sent aquell virrei de Sicília, es feia càrrec del convent. (S. Montoliu: *Cuarto Centenario. Provincia Capuchina de la Preciosísima Sangre de Cristo de Valencia. 1591-1996*, València, 1996). Un dels carrers que anys després es formaria al voltant del convent s'anomenaria popularment *carrer dels Caputxins*.

l'època. Els Dolz estan documentats en la ciutat almenys des del segle XVII. En 1646 vivien en la vila Vicent i Melcior Dolz, este últim mestre de gramàtica, i el 1798 hi vivien Andrés, Casimiro, Francisco, Joaquín, José, José Antonio, Nicolás, Prudencio i Tomàs Dolz. Un d'ells o algun dels seus avantpassats donà el nom a este espai urbà. L'any 1798, en la plaça de Dols, vivien Nicolás Dols (el major) i Francisco Dols (el menor).

Pel que fa al carrer de la Botonera, cal dir que *botonera* és el nom comú de la planta que coneixem científicament amb el nom de *Santolina chamaecyparissus* o *Santolina rosmarinifolia*, probablement molt abundant en eixa època en les immediacions del carrer i que creixia en els camps al voltant dels quals s'obrí la via.

Per este mateix fet, per la planta herbàcia que hi abundava, s'anomenà *de la Malva* la placeta que es va constituir entre el carrer Peris i el carrer Major Sant Agustí.

El nom del carrer Peris prové del cognom d'un alzi-
reny, tot i que no sabem amb certesa a qui es referix, ja que és un dels més característics de la ciutat. El cognom Peris ja el tenim documentat en el segle XVI (Jaume Peris). En el segle XVII habitaven en la vila Agustí, Andreu, Antoni, Francesc, Joan, Macià, Mariana, Mateu, Miquel i Pere Peris, i en el segle XVIII, Agustín, Antonio, Bautista, Benito, Bernardo, Diego, Francisco, Joaquín, José, Juan, Mateo, Matías, Nicolás, Rosalía, Salvadora, Sebastián, Silvestre, Tomás i Vicente Peris. Entre els Peris de l'època en què es donà nom al carrer, va destacar José Peris y Botines, que exercí diferents càrrecs municipals. I per eixes mateixes dates, en 1798, vivien en el carrer Peris Nicolás Peris, fill de Bautista, i Tomàs Peris, fill de Diego Peris.⁵⁸

Del carrer de l'Hort de Torremocha cal assenyalar que el nom prové de l'hort que pertanyia a la família d'eixe cognom. Els Torremocha, els tenim documentats a Alzira almenys des del segle XVI. En el padró de riquesa de 1506 figura un Miquel Torremocha, propietari de més de 30 finques entre béns mobles i immobles, una de les quals coincidix aproximadament amb el lloc on es localitza el carrer. Pocs anys després, el 1510, vivien en la vila Miquel Torremocha, pare i fill, i en 1646, Agustí, Francesc, Jaume i Martí Torre-

mocha. L'any 1798 vivia en el carrer de l'Hort de Torremocha Josep Torremocha.

Pel que fa al carrer de l'Hort de Gómez, cal assenyalar que el nom de la via, igual com passa amb el nom de l'anterior carrer, té a veure amb la finca rural que posseïa un veí de la localitat amb este cognom en les immediacions de la via que es va obrir a la circulació en el segle XVIII. El cognom Gómez el tenim documentat a Alzira en el segle XVII. En 1646 vivia en la vila Alfonso Gómez,⁵⁹ i en el segle XVIII, quan apareix consignat el nom del carrer, hi vivien Antonio, Bautista, Benito, Bernardo, Joaquín, José, Juan, Mariano, Silvestre, Tomás i la viuda de Francisco Gómez.

Per últim, en la Vila Nova, l'antiga Moreria, al voltant de l'església de Sant Joan Baptista (fundada en el segle XVI), se citen, a més de la plaça i el carrer de Sant Joan, els carrers del Forn de Sant Joan,⁶⁰ la Pastora (en referència, segurament, a la Divina Pastora, imatge que es venerava amb devoció pels feligresos de la parròquia de Sant Joan), el de la Murta, el de la Puríssima, el del Colmenar, el del Teular de Martí, el de les Alpuixarres, el de Servera o Cervera de l'Hort de Servera, el de les Piletas, el de Vora Riu (Orilla del río) i el carrer Nou de Santa Caterina.

El nom de Vila Nova o Villanueva es perd a principis del segle XIX quan deixa d'aparèixer en la documentació municipal.

A CAVALL ENTRE EL SEGLE XVIII I EL XIX

Entre els anys 1798 i 1880 es va obrir, sobre el conegut com a «hort de la Tita», un nou barri constituït per quatre illes de cases situat en les immediacions de l'església de Sant Joan, entre els carrers de les Alpuixarres i el de les Piletas, en direcció al carrer de la Rugla. S'obriran els carrers Progreso, Rey Don Jaime,⁶¹ Cervantes, i ben prop el de Sant Francesc i el de San Cayetano;⁶² el carrer de la Vora del Riu passarà a dir-se

58. Segons Francisco Redal Suñer, en 1743 el carrer ja s'anomenava així perquè hi residia Nicolás Peris. Vegeu F. Redal Suñer: «Nomenclatura urbana de Alcira», *Murta*, 6, 1954, p. 13.

59. AMA, *Llibre dels Actes dels Jurats e Concell*, 1646, «Lista y nomina de les cases e/o perçones, caps de casa y familia habitants en la vila de Algezira y son terme sens exceptió de perçona alguna», sign. 03/143.

60. L'Ajuntament de la ciutat acordà canviar el nom del carrer pel de pintor Parra l'any 1951.

61. Es retolà així per acord de l'Ajuntament de 25 d'octubre del 1877.

62. En el segle XIX hi havia una capella amb la imatge del susdit sant en el temple parroquial de Sant Joan Baptista.

carrer del Xúquer, i el carrer Nou de Santa Caterina, «del barri de Santa Caterina».

En l'altre extrem, pròxims a l'antic convent de l'Encarnació, sorgiran els carrers de la Font, de l'Hospital, de Sucre, d'Espanya, dels Terrissers (en la documentació «Alfareiros», i per deformació entre la població, «Alfarers») i els de la Concòrdia, Consol i la plaça de la Victòria. El nom d'esta plaça està associat al triomf, l'any 1860, de l'exèrcit espanyol sobre el Marroc en la Guerra d'Àfrica,⁶³ durant el regnat d'Isabel II.

En la segona mitat del segle XIX la vila experimentarà un gran canvi demogràfic i, per tant, urbanístic.

El cens de població d'Espanya de l'any 1857 situava Alzira, amb 14.022 habitants, com la tercera població de la província per darrere de la capital, que comptava amb 106.435 habitants, i de Xàtiva, que en tenia 15.747. Per eixes dates Xàtiva i Alzira superaven en població ciutats capitals de província com Sant Sebastià, Logronyo, Santa Cruz de Tenerife, Albacete, Lleó, Pontevedra, Osca, Ciudad Real, Huelva, Guadajajara, Lugo, Palència, Girona, Zamora, Segòvia, Ourense, Àvila, Sòria, Conca i Terol, i altres com Salamanca, Oviedo, Bilbao i Vitòria a penes ens superaven per uns centenars d'habitants.

L'any 1876, «en consideración a la importancia que por el aumento de población y desarrollo de su industria y comercio —cite textualment— ha logrado alcanzar la villa» el rei atorgà a Alzira el títol de ciutat.

En commemoració de la bona nova del títol, l'Ajuntament organitzà actes festius i acordà donar el nom del monarca regnant, Alfons XII, a la llavors plaça de la Constitució (la de Santa Caterina, la Major, la de la República, la de los Mártires), i el del diputat a Corts pel districte que havia gestionat i interposat les seues influències per a la concessió de la distinció, José Emilio de los Santos —actual carrer Santos, que no Sants ni dels Sants, com de vegades s'ha traduït per part d'algun que altre indocumentat— al carrer que prompte anava a urbanitzar-se en el punt anomenat *placeta del Reial*.

Entre 1880 i 1924 s'obriren nous carrers pel barri dels Caputxins, als quals posaren noms que criden molt l'atenció

pel que ens poden recordar. Veiem sinó: Gerona, Zaragoza, Dos de Mayo, Paz..., i encara se n'obriren d'altres al voltant de la parròquia de Sant Joan, que es retolarien amb els noms d'Hernán Cortés, Méndez Núñez, Cabo Noval, Santocildes, Cid, Vara de Rey, Madoz, Figueras, de la Muntanya⁶⁴ i del doctor Ferrán.⁶⁵

En l'antic raval de Sant Agustí s'obriren els carrers de les Escoles Pies, i els de Bailén, O'Donell, Albuerca, Tetuán, Lepanto i Sagunt, i quasi tots fan referència a militars, batalles, gestes heroïques, etc., que parlen molt a les clares de les vicissituds per les quals passava o havia passat Espanya.

Diversos carrers canviaren de nom. Així, l'any 1881 el carrer del Casino va permutar el seu pel de Calderón de la Barca; el carrer del Camí Vell va canviar l'any 1892, quan es complia el V Centenari del Descobriment d'Amèrica, pel de Cristòfol Colom; al carrer dels Horts se li donà el nom de Cánovas de Castillo el 1897; al de l'Hort de Gómez, el 1899, el de l'alzireny Salvador Santamaría, heroi del siti de Baler (Filipines). I entre 1887 i 1903 es constituïrà un important nucli de població als afores de la ciutat en direcció a Albalat i Corbera: el barri de l'Alquerieta. Per eixes dates, ja fa més de cent anys, Alzira superarà Xàtiva en habitants —ara mateix la superem en 15.000 habitants— i es convertirà, fins als anys seixanta del segle passat, en la segona ciutat de la província per un espai de poc més de mig segle. Posteriorment, seran superiors en població ciutats com Sagunt, Torrent, Gandia i Paterna.

El creixement demogràfic, com ja s'ha dit, comportarà el creixement urbanístic i la construcció de noves vivendes. S'obriran noves vies: carrers i places.

En la novel·la *Entre Naranjos*, de Vicente Blasco Ibáñez, l'acció transcorre en gran part en la ciutat, i l'escriptor la descriu a finals del segle XIX de la manera següent: «Alcira, con sus casas apiñadas en la isla y desbordándose en la orilla opuesta, toda ella de un color mate de hueso, acribillada de ventanitas, como roída por una viruela de negros agujeros....». Assenyala que els carrers de la ciutat eren profunds

63. Cal assenyalar l'anècdota que el Ple de l'Ajuntament de l'11 de desembre del 1980 acordà el canvi de nom de la plaça —considerava que el nom feia referència a la victòria de les tropes de l'exèrcit nacional capitanejades pel general Franco sobre l'exèrcit republicà— pel de plaça de la Malva.

64. A una part del camí de Sant Francesc (Acord de l'Ajuntament de 26 de març del 1887). A partir del 1931, (Acord de l'Ajuntament de 5 de setembre d'eixe any) de Josep Pau.

65. Acord de l'Ajuntament de 26 de març del 1887.

com a pous, estrets, i que les vivendes anaven elevant-se, entre altres coses, per l'escassetat del terreny. En el seu relat Blasco contraposa la vila amb el raval, on els carrers són més amples i les vivendes més grans, amb patis per on entra el sol.

EL SEGLE XX (1900-1950)

El segle xx serà el segle per excel·lència, per antonomàsia, de la ciutat, i els factors que hi contribueixen són l'auge i l'esplendor econòmic aconseguit gràcies a l'agricultura dels cítrics: la seua producció i comercialització. Per eixes dates, la ciutat s'acosta als 20.000 habitants.

L'any 1902 la plaça de Sant Agustí canvia el nom pel d'Emilio Castelar, cèlebre orador i polític, president de la I República Espanyola entre setembre del 1873 i gener del 1874, que havia visitat la ciutat en diverses ocasions, en la qual va pronunciar el 2 d'octubre de 1880 el famós discurs sobre la democràcia, i formulà el programa d'un nou partit, el Posibilista, de signe democràtic.

L'any 1908 comença a constituir-se un nou barri en la partida de l'Alquenència, al voltant del conegut popularment com a hort de les Reixes. Uns anys després (concretament el 1910), els carrers que el componen rebran els noms de Lepanto, Bailén i Tetuán. Són noms de tres batalles d'èpoques diferents, (la de Lepanto, l'any 1571, contra els turcs otomans; la de Bailén, l'any 1808, contra l'exèrcit francès, i la de Tetuán, l'any 1860, al Marroc) guanyades pels espanyols. Eixos noms, posats poc després de la pèrdua de les últimes colònies (Cuba, Filipines i Puerto Rico) responen, sens dubte, a la necessitat d'activar el sentiment i l'orgull de sentir-se fills d'una nació que no passava pels millors moments. Estes circumstàncies i/o d'altres de semblants motivaran, per les mateixes dates, que es donen els noms d'Albuera,⁶⁶ Sagunt⁶⁷ i O'Donell⁶⁸ a tres carrers nous, travessies del de la Rugla; i els de 2 de Mayo, Za-

ragoza i Gerona, en la barriada de Caputxins, que també són significatius per la necessitat de refermar-se en l'orgull patri.

El 1910, per primera vegada es donarà nom als carrers que hi havia antigament en el raval de Santa Maria. Es tracta dels carrers que coneixem com Valencia, General Castaños, Don Juan de Austria i Libertad.

L'any 1918 el carrer de la Rugla permutarà el nom pel del president dels Estats Units d'Amèrica Thomas Woodrow Wilson;⁶⁹ el carrer de l'Hort dels Frares canviarà pel de Juan Álvarez Méndez, conegut per Mendizábal;⁷⁰ el de la Parra s'anomenarà de Blasco Ibáñez;⁷¹ el carrer Nou canviarà pel de Sibirania Nacional,⁷² i l'any 1931 el carrer Cánovas del Castillo s'anomenarà de l'escriptor Benito Pérez Galdós.

Els esdeveniments polítics marcaran les denominacions de les places i els carrers més importants de la ciutat al llarg del segle xx.

Per a acabar, ens detindrem solament en quatre dates significatives: la proclamació de la II República, el període de la Guerra Civil, la finalització d'esta guerra i l'establiment de la democràcia.

Amb l'establiment de la II República, molts carrers i places canviaren de nom. En citarem, per significatius, uns quants:

Canvis de la II República	
C/ de Sant Francesc	C/ de Fernando de los Ríos
C/ de Major Sant Agustí	C/ del General Riquelme
C/ de les Albuixarres	C/ d'Indalecio Prieto
C/ de Sant Joan	C/ de Nicolás Salmerón
C/ de Santa Teresa	C/ de Marcelino Domingo
C/ de Piletes	C/ de Alejandro Lerroux
C/ de la Puríssima	C/ de Manuel Azaña
C/ de Santa Llúcia	C/ de Pi y Margall
C/ de Sant Roc	C/ de Miguel Maura
C/ Major de Santa Caterina	C/ de Niceto Alcalá Zamora
C/ de Santa Anna	C/ de José Nackens

66. Batalla que es lliurà durant la Guerra de la Independència Espanyola en la localitat extremenya d'eixe nom el 16 de maig del 1811 entre les forces aliades (espanyoles i angloportugueses) i l'exèrcit de l'Imperi francès.

67. Batalla que es lliurà durant la Guerra de la Independència Espanyola en l'esmentada localitat valenciana el 25 d'octubre del 1811 entre els exèrcits espanyol i francès.

68. Militar i polític espanyol que va presidir el Consell de Ministres després del bienni progressista del general Espartero.

69. Acord pres per l'Ajuntament el 4 de novembre del 1918.

70. Acord pres per l'Ajuntament el 16 de novembre del 1918.

71. Acord pres per l'Ajuntament el 15 de novembre del 1918.

72. Acord pres per l'Ajuntament el 16 de novembre del 1918.

C/ de Santa Rita	C/ de Nicolás Dolver
plaça d'Alfons XII	C/ de la República
plaça de Dolz	plaça dels capitans Galán i García, màrtirs dels ideals republicans

L'any 1937 es va produir un nou canvi de noms de carrers en el context de la Guerra Civil.

Canvis de l'any 1937	
C/ d'Alcalá Zamora	C/ 14 d'abril (proclamació de la República)
C/ de Sant Josep	C/ 16 de febrer (triomf electoral del FP)
C/ del Doctor Marañón	C/ de Durruti
C/ de mossén Grau	C/ de García Lorca
C/ de les Escoles Pies	C/ de l'Institut
C/ de Caputxins	C/ de Lenin
C/ de General Espartero	C/ de Carlos Marx
plaça de Sant Bernat	plaça de Mèxic

Amb la prolongació dels carrers de Ferrer Guardia i Pi i Margall desaparegué el de Miguel Maura, personatge caigut en desgràcia malgrat ser republicà, ja que era republicà però conservador.

En acabar la Guerra Civil, es produirà un canvi de noms de la mà dels vencedors de la contesa, que substituïran la pràctica totalitat dels noms donats als carrers pels republicans i recuperaran els noms anteriors (sobretot els que feien referència al santoral), o bé en donaran d'altres més afins al nou règim polític.

Canvis després de la Guerra Civil	
C/ de Julián Besteiro	C/ de José Antonio Primo de Rivera
C/ de Pablo Iglesias	C/ de Calvo Sotelo
C/ de Largo Caballero	C/ del General Goded
C/ de Aída Lafuente	C/ del General Mola
C/ de Albornoz	C/ del Tinent Boscà
plaça de la República	plaça de los Mártires (els de la guerra)
plaça de Castelar	plaça del Caudillo

Amb l'establiment de la democràcia i la celebració d'eleccions municipals l'any 1979, l'Ajuntament eliminà els noms de carrers vinculats a la Guerra Civil i al règim franquista, recuperà les denominacions tradicionals i en posà de noves que no molestaren a ningú.

Canvis de la democràcia	
plaça del Caudillo	plaça Major
plaça de los Mártires	plaça de la Constitució
C/ de José Antonio	C/ de l'Hort dels Frares
C/ del General Goded	C/ del Colmenar
C/ del General Mola	C/ de les Piletas
C/ del General Asensio	C/ de Pérez Galdós
plaça del General Moscardó	plaça del Primer de Maig

Durant la segona mitat del segle xx, la ciutat continuarà creixent i apareixeran nous barris. En el barri proletari, conegut popularment com a casetes de Venècia, i construït durant els anys 30,⁷³ s'afegiran ben prop les casetes de Suñer o colònia de vivendes «Ana Sanchis» al voltant de la fàbrica de Cartonatges Suñer.⁷⁴ Apareixeran també altres barris nous, com el de les Basses, el conegut popularment com «de Charles de Gaulle», els grup de vivendes de la Cooperativa de la Sagrada Família, el barri dels Sants Patrons, el barri de Santa Maria de Bonaire, o la Graella, i el de «la Nueva Alcira».

A finals del segle xx es constituïran les urbanitzacions del Racó i de la Graella-Muntanyeta del Salvador, i ja en el segle xxi es produirà l'expansió de la ciutat cap a la zona de Tulell, projectada perquè hi puguin establir-se entre 20.000 i 30.000 persones.

A manera de conclusió, tan sols destacarem que els noms dels carrers d'Alzira no s'oficialitzaren fins al segle xix, que és quan apareixen en els llibres d'actes municipals els primers acords que donen noms a carrers i places. Això significa que, fins a eixe moment, els carrers rebien els noms que

73. Va ser inaugurat el 2 de febrer del 1930 pel marquès de Mascarell, president de la Caixa de Previsió Social del Regne de València i pel governador civil de la província Heráclio Hernández. (A. J. Lairón Pla: *Alzira. Crónica del siglo XX (1926-1940)*, Alzira, 2003, p. 60.).

74. Inaugurades l'1 de desembre del 1960 pel ministre de la Vivenda José Mª Martínez Sánchez-Arjona. (A. J. Lairón Pla: *Alzira. Crónica del siglo XX (1956-1970)*, Alzira, 2005, p. 76.).

donava la gent del poble i estaven fonamentats en el costum, la història i la tradició.

Tant a Alzira com en la majoria dels pobles valencians, els edificis (religiosos i civils), el santoral, els noms i cognoms de persones il·lustres, importants i influents, i els noms propis d'espècies vegetals: d'arbres, d'arbustos i plantes, etc., han sigut els que han donat nom a les principals vies de la ciutat.

Edificis religiosos com esglésies, monestirs, capelles, etc., donaren noms a carrers i places: la plaça i el carrer de Santa Maria, la plaça i el carrer Major de Santa Caterina, la plaça i el carrer Major de Sant Agustí, la plaça i el carrer de Sant Joan, el carrer de la Capella de la Sang, la plaça de la Capella del Sufrage, el Campanar, etc.

Edificis civils, com ara la llotja, l'escola, el graner, el forn, les salineres, les carnisseries, la carboneria, etc., també feren una aportació important.

El santoral i el devocionari propi de cada època aportaren noms com: sant Roc, santa Llúcia, sant Bernat, sant Antoni, la Puríssima, santa Rita, sant Caietà, sant Jaume, sant Josep.

Cognoms de personatges rellevants, que no calia especificar-ne el nom perquè eren ben coneguts pels veïns de l'època, donaren noms de carrers com: Albornós, Blasco, Bonet, Casasús, Chulvi, Costa, Dolz, Grau, Madalenes, Martí, Peris, Sarcos, Servera, Torremocha, etc.

Finalment, també hi aportaren noms algunes plantes i arbustos, com ara l'hedra, la parra, l'olivera, la morera, la figuera, la malva, la botonera, etc.

Cal assenyalar que desgraciadament van perdent-se per a la memòria històrica els noms populars que tingueren alguns carrers, com el de la Taleca, el d'Enmig, el de Mitja Galta, el del Fossar, el de la Palla, el de la Muntanya, el de la plaça de les Gallines, el de la plaça de Bous, el carrer Nou, el camí Vell, etc., que haurien de mantindre's en els rètols urbans, almenys en lletra més menuda, per a deixar-ne constància. Per este mateix motiu, caldria incorporar al nomenclàtor urbà els topònims de les partides, camins, barrancs, sendes, etc., sobre els quals està creixent la ciutat. En això serà determinant, perquè en serà una garantia, el Reglament de Toponímia Local, recentment aprovat per unanimitat pel Ple de la corporació municipal.

TOPONIMIA DE GALICIA

Gonzalo Navaza

INTRODUCCIÓN

Agradezco a la Comisión Organizadora, a la Acadèmia Valenciana de la Llengua y a Emili Casanova la gentileza de haberme convidado a participar en esta jornada sobre toponimia en Alzira. En mi intervención expondré algunas consideraciones generales sobre la toponimia de Galicia, unas de carácter histórico y lingüístico, y otras relativas a cuestiones administrativas y legales, así como unas breves referencias a los estudios toponímicos que se están llevando a cabo en el campo de la toponimia gallega.

DENSIDAD TOPONÍMICA

Probablemente el aspecto más notable de la toponimia gallega, o de un modo más genérico del noroeste peninsular, es su alta densidad, es decir, el número de topónimos por kilómetro cuadrado, muy superior a la de otras áreas. Cuantos se ocupan y ocuparon de nuestra toponimia resaltaron esa abundancia, sobre la cual ya había llamado la atención el ilustrado Fray Martín Sarmiento, iniciador de los estudios toponímicos gallegos en el siglo XVIII. En realidad, todos los factores que favorecen la densidad toponímica confluyen en Galicia: la orografía irregular, la dispersión de la población, el intensivo aprovechamiento agropecuario y la fragmentación de la propiedad.

En lo que se refiere a la llamada toponimia mayor, la de los núcleos habitados, baste decir que las más de 40.000 entidades de población que recoge el *Nomenclátor de Galicia* representan aproximadamente el 40% del total de toda España. Esta dispersión de la población en pequeños núcleos rurales diseminados es característica del noroeste peninsular y tiene sus raíces en la prehistoria. En el territorio de la Gallaecia histórica, que incluye también el occidente de Asturias y de Castilla-León y el norte de Portugal, se concentra la mitad de los núcleos de población de la península. Igualmente excepcional es la densidad de la llamada toponimia menor, la de los nombres de parajes, tierras de labor y todo tipo de accidentes geográficos, favorecida por el proverbial minifundio de la propiedad agrícola gallega. Un proyecto institucional llamado «Proyecto Toponimia de Galicia», al que me volveré a referir más adelante, extrapola los datos obtenidos en el trabajo realizado hasta el momento (una quinta parte del total) para prever alcanzar un total de entre millón y medio y dos millones de topónimos vivos, recogidos en trabajo de campo de boca de informantes locales. La superficie de Galicia es de unos 30.000 km², de manera que esas cifras suponen una media de unos 60 topónimos por km². Esta densidad se reduce notablemente en zonas de montaña, pero en algunas áreas de valle (Rías Baixas, Ribeiro, etc.) se alcanzan fácilmente los 350 topónimos por kilómetro cuadrado.

Hay que sumar además la abundante toponimia litoral de una costa muy recortada y muy explotada desde tiempos remotos que supera en longitud los 1.200 kilómetros. En los últimos años, investigadores como Xosé Lois Vilar han llamado la atención sobre la riqueza de la talasonimia, la toponimia de los fondos marinos, y su importancia en la cultura popular de los pescadores de las rías.

La abundancia y variedad de la toponimia de los núcleos de población de Galicia se manifiesta también en la onomástica familiar a través de numerosos apellidos gallegos de origen toponímico.

ESTRATOS LINGÜÍSTICOS

La mayor parte de los topónimos mayores y menores de Galicia pertenecen al estrato latino-romance, es decir, tienen su origen remoto en palabras latinas y se formaron en diferentes momentos del proceso que fue transformando en el gallego actual el latín traído por el imperio romano y el cristianismo. Cuando no disponemos de atestaciones escritas que confirmen la antigüedad de un topónimo, no podemos saber si tuvo realmente origen en una forma latina o si ya nació con la forma romance resultante de ella. Por ejemplo, algunos de los muchísimos *Souto* ('soto', 'bosque de castaños') de nuestra toponimia pueden remontar a un topónimo latino *SALTU(M)*, pero la mayor parte de ellos nacieron ya en gallego como *Souto*, que continúa siendo hoy una palabra viva. En ocasiones la propia forma del topónimo contiene información relativa a su cronología; así, sabiendo que en la lengua gallega del siglo XIII el sufijo *-elo*, *-ela* (del latín *-ELLUM*, *-ELLAM*) ya no tenía rendimiento como diminutivo y había sido sustituido por el actual *-iño*, *-iña* (del latín *-INUM*, *-INAM*), se deduce que un topónimo *Soutelo* hubo de nacer antes de esas fechas, mientras que un topónimo *Soutiño* ha de ser necesariamente posterior. Así, en topónimos con doble sufijo diminutivo, dado que el último es el más reciente, son comunes formas como *Souteliño*, pero es imposible un **Soutiñelo*.

Para los estratos lingüísticos que conforman la toponimia gallega cabe extender a todo el territorio de Galicia las proporciones obtenidas por Elixio Rivas en un estudio clásico sobre la toponimia del municipio pontevedrés de Marín: de origen prerromano, 21,3%; de origen latino y latino-romance,

67,1%; de origen germánico, 7,8%; de origen árabe, 2,1%; otros, 2%. Debe tenerse en cuenta que solo una pequeña parte de los topónimos computados por Rivas como de origen prerromano son propiamente prerromanos, es decir, con más de dos mil años de antigüedad. Muchas palabras de la lengua o lenguas prehistóricas sobrevivieron en el latín de la Gallaecia y posteriormente en el gallego como apelativos comunes: *braña* 'humedal', *carballo* 'roble', *gándara* 'yermo', *lama* 'tierra húmeda', *toxó* 'aliaga, planta esponosa', *veiga* 'vega' o *coto* 'prominencia rocosa' son palabras de origen prerromano, pero siguen siendo usuales en el gallego común y la mayoría de los topónimos en que están presentes debieron de formarse en período latino-romance. Así mismo, debe tenerse presente que por lo regular la capacidad de supervivencia de un topónimo a lo largo de los siglos varía según la importancia de la realidad geográfica que designa; en general, en los nombres de accidentes geográficos notables, de ríos importantes, de territorios y de ciertos núcleos de población es mucho más elevada la proporción de topónimos prerromanos; y por el contrario, la llamada toponimia menor o microtoponimia suele ser más reciente, pues el nombre de una tierra de labor puede cambiar fácilmente por cualquier intervención humana, cambio de propietario, de cultivos, etc. De todos modos, en contraste con otras áreas peninsulares, entre ellas estas tierras del antiguo Reino de Valencia, en Galicia se vio favorecida la supervivencia de los topónimos antiguos (prerromanos, romanos o altomedievales) por el hecho de que la Galicia medieval no conoció el doble proceso de sustitución toponímica derivado de la islamización y recristianización de los territorios.

LA TOPONIMIA PRELATINA DE GALICIA

No es mucho lo que sabemos acerca de la lengua o lenguas habladas en el noroeste peninsular antes de la llegada de los romanos. La toponimia, la epigrafía y los textos clásicos grecolatinos hacen suponer una relativa homogeneidad lingüística, con un léxico mayormente indoeuropeo y en la mayor parte de los casos adscribible a la familia de las lenguas célticas, como en todo el occidente peninsular. Si comparamos la toponimia gallega con la valenciana, la primera divergencia procede de ese estrato prelatino. Es bien conocido el mapa de

Jürgen Untermann que divide la península en dos áreas, ibérica a oriente y céltica a occidente, mediante la isoglosa relativa a la denominación genérica de los núcleos de población, la Hispania ibérica de *ili-* (*lílice, llerda...*) y la Hispania céltica de *-briga* (*Miróbriga, Conimbriga*). Es precisamente una forma galaica *-brix*, emparentada con ese *briga* céltico, el principal argumento que han manejado los especialistas en favor de la celticidad de la lengua hablada en la Gallaecia antes de la llegada del latín. Esta forma se halla en la actualidad en más de un centenar de nombres de entidades de población, todos ellos formas toponímicas compuestas mediante un segundo elemento *-bre*, en ocasiones alterado en *-be* o *-ve* por metátesis de la R, que pasa a la sílaba anterior: *Bañobre, Barallobre, Castrove, Sillobre, Lestrove, O Grove, Alcabre...*, y su significado vendría siendo equivalente a 'castro'.

También son unánimemente considerados célticos algunos nombres de ríos como *Avia, Deva* o *Dubra*. Otras formas, en cambio, a pesar de reconocerse como inequívocamente indoeuropeas, presentan dificultades para ser tenidas por celtas (entre otras razones por la presencia, en topónimos como *Páramo, Parga, Pantiñobre*, etc., de una *p-* inicial, inexistente en las lenguas célticas conocidas), y que encajarían en una lengua indoeuropea recientemente etiquetada como *lusitano* o *lusitano-galaico*, cuya celticidad es objeto de controversia.

Los hidrónimos constituyen un grupo muy conservador. Los nombres de casi todos los ríos gallegos importantes tienen origen prerromano, la mayor parte derivados de conocidas raíces hidronímicas indoeuropeas y emparentados con los nombres de otros ríos de Europa: *Arnego, Arnoia, Asma, Avia, Deva, Deza, Dubra, Ézaro, Eo, Eume, Iso, Lambre, Ladra, Lérez, Limia, Loira, Louro, Lor, Mandeo, Masma, Miño, Miñor, Narla, Navia, Neira, Parga, Salas, Sar, Sarria, Sil, Sорга, Tambre, Támega, Tea, Ulla, Umia, Xallas*, etc.

También son prerromanos muchos corónimos o nombres de comarcas y territorios de Galicia (*Arousa, Barbanza, Bergantiños, Camba, Morrazo, Pruzos, Quiroga, Tabeirós, Trasancos...*), y en algunos de ellos sobrevive el etnónimo por el que se conocían sus habitantes prehistóricos. Así, los nombres de las comarcas de *Lemos, Soneira, Trives* o *Valdeorras* contienen alusión a los pueblos o tribus de los *lémavos*, los *nerios*, los *tíbuos* y los *gigurros*, respectivamente, y el pro-

pio nombre de *Gallaecia* es una creación romana derivada del etnónimo de los *callaicos*.

Es igualmente prerromano el nombre de muchos núcleos de población: el celtismo *LUCUS* con el que los romanos denominaron la ciudad de *Lugo* ya era probablemente el nombre autóctono; el nombre de *A Coruña* es continuación de un céltico *CLUNIA*, homónimo del Clunia celtibérico (hoy Coruña del Conde, Burgos); el de *Ourense* es resultado de un medieval *Auriense*, derivado latinizante de un hidrónimo prelatino (*Auria, *Oria*); y son también de origen prerromano los nombres de *Arteixo, Betanzos, Cangas, Iria, Moaña, Mondoñedo, Noia, O Incio, Tui...* y muchos más. Entre las denominaciones de los 315 *concellos* (municipios) de Galicia, son cerca de un centenar los topónimos prerromanos o que contienen palabras de origen prerromano.

LOS SUEVOS Y EL ESTRATO GERMÁNICO

El pueblo germánico de los suevos estableció en el siglo V el llamado reino suevo, el primer reino constituido en Occidente tras la caída del imperio romano. Después de 177 años como reino independiente, el reino suevo fue sometido al reino visigodo de Toledo por Leovigildo en el año 585. Si bien en el léxico común del gallego la contribución del estrato germánico es limitada, en la onomástica gallega es enorme, primero a través de la antroponomía altomedieval, a partir de ella en topónimos y a partir de estos en apellidos de origen toponímico. Son pocos los nombres comunes de origen germánico con presencia significativa en la toponimia, a excepción de *saa* ou *sá* (< del gótico *SALA* 'edificio'), *lobio* (< gótico *LAUBJA* 'cubierto, emparrado'), *groba* (< gót. *GROBA* 'fosa, cueva'), *guarda* o *garda, burgo* y algún otro. Ante la dificultad de distinguir entre los germanismos aportados por los suevos y los atribuibles a la influencia visigoda, suelen considerarse suevos los exclusivos del gallego, algunos de ellos presentes en la toponimia, como los mencionados *lobio* y *groba* o el verbo *britar* 'romper monte, roturar por primera vez una tierra inculta'. También tiene presencia en la toponimia gallega el etnónimo de este pueblo en seis localidades llamadas *Suevos* ou *Suegos*.

La mayor parte de los germanismos de la toponimia gallega derivan del nombre personal de un propietario o po-

sesor. Naturalmente, que un individuo portase un nombre de origen germánico no significa que fuese de origen germánico él mismo, ni siquiera que viviese en el tiempo de los reinos suevo y visigodo (siglos v-vii), pues los nombres personales están sujetos a modas y la documentación revela un gradual incremento del uso de nombres germánicos en fechas posteriores, entre los siglos viii y x. Con todo, es significativo que la mayor densidad peninsular de antropotopónimos germánicos (topónimos formados a partir de nombres personales germánicos) se concentre en el territorio correspondiente al reino suevo de la Gallaecia. Estos antropotopónimos suelen formarse a partir del genitivo del nombre personal del propietario. Muchos son reconocibles por sus características terminaciones en *-mil*, *monde/-munde* *-nande*, *-rei*, *-riz/-rís*, *-sende/-sinde*, *-ulfe/-ufe*, resultado del genitivo de nombres personales formados con un segundo elemento *-mirus*, *-mundus* *-nandus*, *-redus*, *-ricus*, *-sindus* y *-ulfus*, respectivamente, como por ejemplo *Arxemil* (de un propietario llamado *Argimirus*), *Ramil* (de *Ramirus*), *Samil* (de *Salamirus*), *Toimil* (de *Teodomirus*), *Baamonde* (de *Badamundus*), *Sismunde* (de *Segismundus*), *Estramundi* (de *Astramundus*), *Senande* (de *Sisenandus*), *Aldrei* (de *Alderedus*), *Guimarei* (de *Wimaredus*), *Recarei* (de *Recaredus*), *Allariz* (de *Aliaricus*) *Mondariz* (de *Mundericus*), *Sabarís* (de *Sabarius*), *Toiriz* (de *Teodoricus*), *Gomesende* (de *Gumersindus*), *Rosende* (de *Rudesindus*, *Rosendus*), *Sinde* (de *Sindus*), *Brandufe* (de *Brandulfus*), *Guillufe* (de *Wiliulfus*), *Randulfe* (de *Randulfus*), etc. También son comunes los terminados en *-ás/-áns* y *-án*, correspondientes a nombres personales germánicos masculinos en *-a*, *-anis* como en los topónimos *Ateán*, *Fafiáns*, *Forxán*, *Guimarás*, *Quintián* o *Sandiás*, derivados de los nombres *Átila*, *Fáfila*, *Froila* (*Froilán*, cast. *Fruela*), *Wimara*, *Kíntila* y *Sándila*, respectivamente.

ARABISMOS

La escasez o ausencia de arabismos es un rasgo distintivo del gallego frente a las otras lenguas romances peninsulares. Los pocos términos de origen árabe que existen en gallego entraron en la mayor parte de los casos a través del castellano o del portugués, y son contados los que dejaron huella en la toponimia, todos ellos entrados previamente en el léxico común del gallego medieval. El más común es *Aldea*,

presente en el nombre de más de 150 localidades. Otros términos de origen árabe presentes en la toponimia gallega son *Aceña/Acea*, *Alcoube*, *Almuiña*, *Alfoz*, *Arrabal*, *Arrifana*, *Atafona*, *Atalaia*, *Laranxeira*, *Mezquita* y pocos más.

LA PRESIÓN DEL CASTELLANO

Después del estrato correspondiente a los arabismos, la toponimia de Galicia ya no experimentó influencias significativas de otras lenguas, a excepción del castellano, que ejerció presión deturpadora sobre topónimos autóctonos, incorporó algunas formas (pocas y relativamente recientes: *Casilla*, *Palacio*, *Palomar*, *Ventorrillo*..., que compitieron con las formas autóctonas *Casiña*, *Pazo*, *Pombar/Pombar* y *Venda*) y sirvió de vía de penetración de voces de otros orígenes (por ejemplo, el americanismo *Baiuca* 'taberna').

Desde finales de la Edad Media se deja sentir en la toponimia gallega la presión de la lengua castellana. Muchas deturpaciones castellanizantes no llegaron a tener vida en el habla y sólo existieron en el registro formal y en la lengua escrita, aunque a veces el castellanismo toponímico alcanzó cierto arraigo y convivió con la forma patrimonial. El castellanismo podía consistir en la adaptación o traducción cuando la forma gallega tenía correspondencia en castellano (*Puente* por *Ponte*, *Fuente* por *Fonte*, *Soto* por *Souto*, etc.) o simplemente consistía en una alteración «desgalleguizadora» del topónimo: *Figueroa* por *Figueiroa* (el correspondiente castellano sería «Higueruela»), *Carballino* por *O Carballiño* (en castellano «El Roblecito») o *Morgadanes*, *Ramiranes* por *Morgadáns*, *Ramirás*. El lugar de *Fomiñá*, que en buena traducción correspondería a un castellano «Fuente Miñana», figuraba en los manuales escolares como un inexistente «Fuente Miña». Entre los disparates más celebres suele citarse el caso de varias localidades llamadas *Niñodaguia* (el gallego *niño de aguiá* se traduciría al castellano como «nido de águila»), cuyo nombre llegó a aparecer en alguna publicación oficial como «El Niño de la Guía», que según la indignada opinión popular local parecía... el nombre de un torero (téngase en cuenta que desde la perspectiva gallega un torero es algo tan exótico como un gaitero para ustedes). Uno de los castellanismos consolidados más antiguos es el del nombre del municipio de *Manzaneda*, que hizo desaparecer el de la histórica juris-

dicción de *Maceda de Trives*; su cumbre, localmente *A Cabeza Grande*, es conocida en Galicia y fuera de ella como *Cabeza de Manzaneda*.

En algunos topónimos no es posible saber si hay alteración de la forma patrimonial gallega debido a castellanismo o si se trata de formas conservadoras latinizantes, debidas a la presión del latín eclesiástico, como sucede en el topónimo compostelano *Quintana* (frente a los patrimoniales *Quintán* ou *Quintá*, presentes en la toponimia de todo el territorio gallego). Esa *Quintana* compostelana es también frecuentemente llamada, con expresión redundante, *Praza da Quintana*.

En el triunfo de la forma culta o latinizante *Galicia* sobre la popular *Galiza*, mayoritaria en la Edad Media (y que pervivió en portugués), influyó asimismo el hecho de que la primera fue la que se consolidó en la lengua de Castilla, donde constituye un galleguismo, como se advierte en su -l- intervocálica (en castellano la doble -ll- latina daría como resultado una palatal, tal como ocurre en el gentilicio *gallego*).

SITUACIÓN LEGAL

La competencia relativa a la denominación oficial de las entidades de población de Galicia corresponde a la Xunta, el gobierno autonómico, a diferencia de lo que sucede en otras comunidades autónomas donde el nombre de los núcleos habitados es competencia de la Administración local. Las leyes autonómicas (Lei de Normalización Lingüística LNL, 1983) establecen que la única forma oficial de los topónimos gallegos es la forma gallega. La Xunta de Galicia cuenta desde 1984 con un organismo asesor, la Comisión de Toponimia, actualmente vinculada directamente a la Real Academia Gallega, que emite dictamen sobre formas y grafías correctas. La forma oficial de los 40.000 núcleos de población gallegos está recogida en el *Nomenclátor de Galicia* (2003), también accesible en Internet a través de la web de la Xunta.

Las competencias sobre la toponimia intraurbana (nombres de calles, plazas y vías públicas) corresponden a los municipios.

A excepción de los topónimos que dan nombre a entidades de población, que como dije son competencia de la Xunta, el resto del patrimonio toponímico no cuenta con

protección legal expresa, y queda al arbitrio de la mayor o menor sensibilidad de las autoridades municipales. Por lo que tengo entendido, la única legislación autonómica que hace mención expresa de la toponimia al referirse al patrimonio que debe ser preservado es la legislación canaria, y aun esta de una manera vaga y genérica. La proliferación, en las últimas décadas, de urbanizaciones nacidas de la noche a la mañana, a veces con denominaciones exóticas, o de dudoso gusto, o que en cualquier caso sepultaban los nombres tradicionales, llevó a algunas instancias, como la mencionada Comisión de Toponimia o la Asociación Galega de Onomástica (AGOn) a reclamar una mayor protección del patrimonio toponímico por parte de las autoridades competentes. Algunos municipios, entre ellos el de Vigo, la ciudad más poblada de Galicia, suscribieron un acuerdo para seguir los criterios de los organismos internacionales en lo relativo a la preservación del patrimonio toponímico, echando mano de la toponimia tradicional de los lugares respectivos para imponer nombre oficial a nuevas vías o espacios públicos. En este sentido, se espera que la Xunta de Galicia publique este mismo año de 2012 un decreto para regular algunos aspectos relativos a la toponimia que adolecen de cierto vacío legal.

PROXECTO TOPONIMIA. FUENTES PARA EL ESTUDIO DE LA TOPONIMIA GALLEGA

Desde el año 2001, promovido por la Xunta de Galicia y la Comisión de Toponimia, se emprendió un ambicioso proyecto de recogida en una base de datos de toda la toponimia gallega actual, esto es, de todos los topónimos vivos, obtenidos en trabajo de campo de boca de informantes locales, georreferenciados según las convenciones internacionales, de manera que permitan elaborar mapas para cualquier consulta efectuada. Además de los datos puramente lingüísticos o geográficos, el proyecto procura recoger todo tipo de información vinculada con los topónimos, como leyendas o etimologías populares, que constituyen un campo apasionante. Las dificultades económicas han provocado ciertas intermitencias en la marcha de este proyecto, pero se cree que próximamente puedan comenzar a consultarse sus resultados a través de Internet. La red nos ofrece actualmente algunas fuentes muy útiles para el estudio histórico de la toponimia de Galicia. Para

la documentación medieval, el *Corpus Documentale Latinum Gallaeciae*, Codolga, publicado en la web del Centro Ramón Piñeiro, permite realizar búsquedas en la ingente documentación medieval en latín. Para la documentación publicada en romance gallego disponemos del Tmilg, Tesouro Medieval Informatizado da Lingua Galega, accesible en las páginas del Instituto da Lingua Galega. Son igualmente útiles los libros de rentas, apeos y semejantes de los monasterios gallegos confeccionados a partir del siglo xv. Algunos de los conservados en el Archivo Histórico Nacional pueden consultarse en Internet a través del Portal Pares del Ministerio de Cultura. Otra fuente de enorme utilidad para el estudio de la toponimia gallega es el Catastro del Marqués de Ensenada, realizado en 1751-1753; en Internet, también desde el Portal Pares, puede accederse al primero de los libros de cada parroquia, el libro de las respuestas al interrogatorio general; para los otros libros, que contienen la información toponímica propiamente dicha, hay que acudir a los archivos provinciales o a la copia del Archivo de Simancas.

Ponències

CONVENIÈNCIA D'UN REGLAMENT DE TOPONÍMIA

Jesús Lleonard Giménez

INTRODUCCIÓ

Un reglament de toponímia municipal és convenient perquè és un instrument legal del municipi per a la fixació o determinació dels topònims, tant els urbans com els rurals. En el cas de la toponímia rural, l'autoritat que té la funció de determinar els noms del terme no urbans és l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, però l'existència d'un reglament i d'una comissió toponímica facilita la labor de la institució normativa valenciana perquè la visió de proximitat i el coneixement d'ús que té la dita comissió és un element que, unit a uns altres, d'acord amb la disciplina toponímica, ajudarà a prendre decisions encertades en la fixació toponímica d'un terme municipal. En el cas de les vies o llocs urbans, el reglament és un instrument que emmarca el procediment d'aprovació dels topònims urbans per part del Ple de la corporació, i la Comissió de Toponímia és l'òrgan de consulta, assessorament i de discussió, els informes de la qual són preceptius per a l'adopció dels acords de fixació de noms de vies i espais urbans.

Un reglament de toponímia és convenient també perquè és un instrument que vetla pel testimoniatge i el manteniment d'una part del llegat històric, com són els noms tradicionals dels llocs, que mostren la genuïnitat o singularitat de l'indret que abasta. I és convenient també perquè el reglament pot contribuir a establir criteris clars respecte de la definició o fixació de nous topònims.

En el nostre cas, com a valencians, un reglament d'este tipus adquirix una gran importància, ja que la toponímia és un dels pilars del nostre patrimoni lingüístic. La toponímia és un dels elements que, utilitzat correctament, en la retolació, la senyalització i els indicadors urbans i rurals, fa visible de manera eficaç la llengua genuïna del lloc on s'ubiquen els rètols, els senyals o els indicadors, amb independència que, complementàriament, hi haja informació en altres llengües.

Finalment, permeteu-me dos cites de dos grans poetes. Un reglament de toponímia contribuïx a «salvar els mots» de la nostra llengua, com diria Salvador Espriu. I deia Vicent Andrés Estellés que «direm la paraula justa i la direm sense voluntat d'antologia». En el reglament i ací sí que la direm amb voluntat d'antologia, o almenys de permanència, d'il·limitada permanència.

REGLAMENT DE TOPONÍMIA LOCAL D'ALZIRA

La toponímia és el conjunt de topònims d'un indret, és a dir, els noms que designen els llocs d'un territori.

El terme toponímia té una funció alhora tècnica i cultural. Tècnica, perquè el topònim designa la referència geogràfica d'un lloc concret i, a més, pot donar informació útil sobre diversos aspectes d'una zona, com ara el relleu, la flora, la fauna, etc. I cultural, perquè vehicula informació sobre la cultura, la llengua o els costums d'aquells que el van anomenar.

Per això, la toponímia alzirenya és un patrimoni col·lectiu del municipi d'Alzira, i general, que cal salvaguardar i consolidar com a part del nostre patrimoni lingüístic i cultural.

L'Ajuntament d'Alzira, amb la finalitat de defensar este patrimoni del municipi i en la línia marcada per la Llei 4/1983, de 23 de novembre, d'Ús i Ensenyament del Valencià i l'Ordre d'1 de desembre de 1983 de la Conselleria d'Educació i Ciència, sobre l'ús de les llengües oficials en la toponímia, en la senyalització de les vies de comunicació i en la retolació dels serveis públics en l'àmbit territorial de la Comunitat Valenciana, ha acordat l'aprovació del present Reglament de Toponímia Local, que tindrà en compte les prescripcions relatives a la toponímia i senyalització del Reglament d'Ús i Normalització del Valencià a la Ciutat d'Alzira, que diu així:

«CAPÍTOL SETÉ. DE LA TOPONÍMIA I DE LA SENYALITZACIÓ

Article 16.

1. Tots els topònims del terme municipal tenen com a forma oficial la valenciana, que és la tradicional, la històrica i la correcta.
2. Tots els noms de carrers, places, avingudes i, en general, qualsevol denominació que servisca per a indicar un indret o espai determinat dins del territori municipal, així com la toponímia menor del terme municipal, tenen com a forma oficial la valenciana.

Article 17.

1. Els rètols, cartells i indicacions existents als immobles, dependències i serveis municipals hauran d'estar escrits en valencià.
2. En les inscripcions o retolacions que identifiquen béns de propietat municipal, així com vehicles, immobles o utilatge en general es procedirà de la mateixa manera.
3. Els rètols de les vies públiques destinats a informar els transeünts, l'elaboració dels quals siga competència municipal, seran redactats preferentment en valencià.»

CAPÍTOL I

DISPOSICIONS GENERALS

L'objecte del present Reglament és la defensa i la conservació de la toponímia alzirenya, així com evitar la desaparició i la inclusió de noms banals, híbrids, pejoratius o comercials.

CAPÍTOL II

LA COMISSIÓ DE TOPONÍMIA

La Comissió de Toponímia és l'òrgan d'assessorament, consulta i proposta en matèria de fixació dels topònims locals.

Esta Comissió està integrada pels membres següents:

- a) L'alcalde/a o regidor/a de l'àrea amb competència en la toponímia, que la presidirà.
- b) Dos regidors/ores designats pel Ple de la Corporació, un de l'equip de govern, i l'altre de l'oposició.
- c) El tècnic/a del Servei Alzireny de Promoció i Ús del Valencià, que actuarà de secretari.
- d) El responsable de l'Arxiu Municipal.
- e) El responsable del Museu Municipal.
- f) Un tècnic d'Urbanisme o àrea semblant.
- g) Un tècnic d'Agricultura o de Medi Ambient, o de l'àrea que tinga competència en l'àmbit rural.
- h) Un expert o entés en toponímia i/o normes rurals del municipi designat pel Ple de la Corporació, a proposta de l'alcalde/essa.

CAPÍTOL III

ÀMBIT D'APLICACIÓ

L'àmbit d'aplicació d'este Reglament afecta el terme municipal de la ciutat d'Alzira, especialment:

- a) Partides
- b) Urbanitzacions
- c) Barris
- d) Camins
- e) Carrers, places i altres vies urbanes
- f) Noms de séquies i altres elements d'infraestructures agràries tradicionals —braçals, partidors, basses, etc.—

- g) Paratges
- h) Noms d'elements o d'accidents naturals —fonts, coves, roques, etc. — presents en el terme municipal.
- i) Entitat local menor: la Barraca d'Aigües Vives
- j) Zona de la partida de la Garrofera, situada entre els termes d'Alberic, Massalavés, Guadassuar, Tous, Gavarda i Antella.

CAPÍTOL IV

CRITERIS D'APLICACIÓ

La Comissió de Toponímia ha de proposar al Ple de la corporació l'aprovació d'una llista, un recull dels topònims i noms de lloc locals desglossats d'acord amb els apartats de l'article anterior. Esta Comissió adoptarà, en principi, el que ha establert l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) per a la toponímia del terme d'Alzira, que al seu torn ha sigut proposada per tècnics de l'Arxiu Municipal d'Alzira. Esta relació tindrà la consideració de toponímia oficial i recollirà les variacions i les noves denominacions que es puguin produir.

Els topònims dels apartats *b*, *c* i *e* del capítol anterior poden ser modificats amb un informe preceptiu de la Comissió.

Els topònims de la resta d'apartats del capítol anterior poden ser modificats amb un informe preceptiu de la Comissió, amb la consulta prèvia a l'AVL.

Quan es tracte d'una nova via pública o construcció, s'han de tindre en compte els criteris següents:

- a) Noms de la terra, que siguen formes genuïnes, que no sonen estranyes a la llengua.
- b) Nom del camp on s'ubique la nova construcció o qualsevol altre element característic de l'entorn.
- c) Nom de la família (noms, renoms, cognoms, i malnoms), o qualsevol altre element característic de l'entorn on s'ubique la nova construcció.

- d) En cas que la nova via pública o construcció s'ubique al costat d'una construcció més antiga, un mas, una sènia, una finca, una via, etc., i l'oculte o la substituïska, es tindrà en compte l'adopció de fórmules que hereten o recorden el nom tradicional. Són admissibles fórmules del tipus: urbanització de l'antiga sènia de..., carrer del camí de..., cases noves de..., i altres semblants.
- e) També podran adoptar-se noms que, a criteri de l'Ajuntament i amb el coneixement de la Comissió de Toponímia, siga convenient o oportú denominar d'acord amb criteris històrics, de mèrits o de realçament de valors culturals, polítics o socials.

En el cas de les vies ja existents, que ja tenen denominació, encara que siga a títol informatiu o merament indicatiu, caldrà considerar la recuperació i difusió de la denominació tradicional i popular que han rebut aquelles, en els casos en què la denominació oficial siga distinta a la tradicional o popular.

CAPÍTOL V

PROCEDIMENT I REQUISITS

El procediment per a la determinació i per al canvi de denominació d'edificis d'interés públic el pot iniciar d'ofici el mateix Ajuntament, amb la redacció prèvia d'una memòria que justifique la proposta.

El procediment per a la determinació i per al canvi de denominació d'edificis particulars es podrà iniciar a petició del titular de la finca. En este cas, el particular haurà de presentar una sol·licitud en què justifique el motiu de la seua petició i la proposta de nova denominació, que haurà d'ajustar-se als criteris establerts es este Reglament.

L'aprovació de les noves denominacions o el canvi de denominacions correspon al Ple de la

corporació i requerirà, en tots els casos, l'informe preceptiu de la Comissió de Toponímia.

Per a la nomenclatura dels topònims, s'adoptaran les formes o variants lingüístiques que determine l'Acadèmia Valenciana de la Llengua o que s'inferisquen del model lingüístic valencià que emana de la institució normativa valenciana.

DISPOSICIÓ ADDICIONAL

El recull de toponímia local, una vegada aprovat pel Ple, es publicarà en el BOP i es notificarà als organismes oficials pertinents. S'ha de procedir de la mateixa manera amb les modificacions recollides durant l'any.»

LA PERCEPCIÓ TOPONÍMICA DELS JOVES ALZIRENCES

Pura Santacreu Berenguer

A Marcel Santacreu, mon pare, memòria viva;
a Núria i Aleix, els meus fills, testimonis actius

INTRODUCCIÓ

Les paraules patrimonials, les nostres paraules, són un bé que ens identifica, ens fan ser d'un lloc, ens arrelen a la terra i als avantpassats, configuren el nostre entorn i això ens fa sentir protegits i bé amb nosaltres mateixos. Per això, aquest treball vol ser un reconeixement als nostres pares i a l'herència que ens han deixat les paraules i, amb aquestes, el testimoni de la seua vida que, evidentment, condiciona la nostra. En aquest sentit parlarem de la toponímia d'Alzira, en concret d'algunes partides rurals, avui en dia integrades en el casc urbà de la ciutat, i comentarem com són percebudes per un sector de la població: els joves, als quals llegarem les nostres paraules amb la mateixa intenció amb què les hem rebudes, com a bé patrimonial. Com a bé de tots cal protegir-lo, tot i que puga anar canviant l'aspecte de la realitat, mantenir-lo i donar-lo a conèixer. I ha de ser en valencià perquè reflecteix la realitat històrica que el creà. Aprenem i estimen les nostres paraules i, a través d'aquestes, la terra i el paisatge adquireixen més significat. A través de l'estudi de la toponímia s'explica la manera de viure que ha tingut la gent durant segles als termes valencians. Tota la toponímia és una informació conjunta que explica el passat, indica la manera com s'adaptaren les persones a la terra, els costums agrícoles i religiosos i l'etnografia en general. I tot això, anem a perdre-ho?

La toponímia d'Alzira és molt rica, variada i antiga, raons per les quals ha estat molt estudiada per historiadors i filòlegs. Algunes paraules ja eren conegudes, fins i tot abans de la vinguda del rei en Jaume, i encara continuen en ús, i anem a afegir un nou motiu per al seu estudi: el manteniment toponímic entre els habitants actuals, és a dir, quina és la percepció d'aquestes paraules? Estan perdent-se? En fem un ús adequat?

Tenim la impressió que actualment, i més entre els joves, s'ha perdut el nom de les partides rurals d'Alzira, sobretot perquè la ciutat ha evolucionat ràpidament, ja no és una ciutat agrícola exclusivament i això comporta un abandonament de l'ús tradicional dels camps i terrenys que envolten la ciutat. A més a més, el casc urbà s'ha ampliat i ha absorbit algunes partides que antigament eren rurals. Amb aquestes premisses s'inicia aquest treball que intenta reflectir què saben de la toponímia rural de la ciutat els joves estudiants alzirencs.

METODOLOGIA

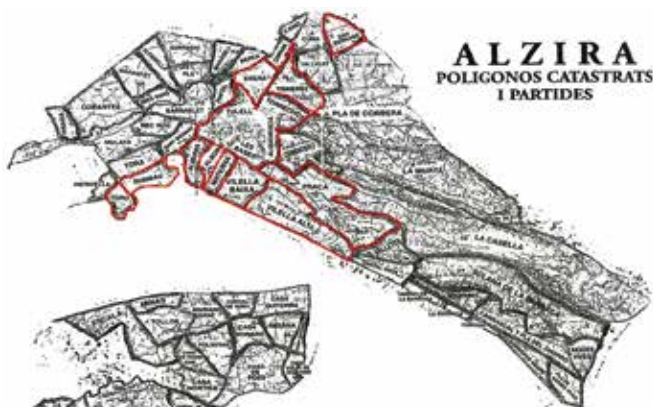
«Els adolescents tenen coses a dir, però n'han perdut els mots».
Montserrat Roig (Barcelona 1946-1991)

SELECCIÓ

Per a poder assabentar-nos dels coneixements dels joves sobre les partides rurals vaig fer un primer tempteig entre els meus alumnes. A mesura que jo anomenava algunes

Figura 1

Mapa del terme municipal d'Alzira dividit en partides rurals; en roig, les partides anomenades en les enquestes dutes a terme entre els alumnes de Batxillerat d'Alzira.

partides rurals d'Alzira, ells anaven alçant els muscles, i com més els alçaven, més es reduïa la llista inicial. Així vaig arribar a les 12 partides que són objecte d'estudi en aquest treball, les quals estan situades al voltant de la ciutat, és a dir, molt a prop d'ells. Fins i tot aquelles partides on estaven ubicats els centres d'estudi dels alumnes els eren desconegudes, com veurem més endavant.

La selecció per edat —de 17 a 21 anys— correspon als alumnes majors de la ciutat, tant de segon de Batxillerat com de mòduls i graus mitjans de Formació Professional dels instituts públics i del col·legi privat. Són nascuts a Alzira el 80%; en la comarca, el 12%, i d'immigrants amb més de 7 anys que hi viuen, n'hi ha un 8%. La majoria d'alumnes tenen 18 anys i es troben al final d'una etapa d'estudis molt significativa: la Secundària. Tenen autonomia en l'aprenentatge i molts han descobert el significat de l'expressió *tenir voluntat d'aprendre*. Tots ells, foren del centre que foren, mostraren interès i ganes de saber, i això pagà la pena de fer l'esforç. Efectivament, en acabar de passar les enquestes, anaven preguntant per tot allò que no havien sabut contestar. Com a mínim, se'ls havia despertat la curiositat, i fins i tot alguns recuperaren paraules d'ús familiar que consideraven poc adequades per a la comunicació social.

Les enquestes es van dur a terme durant el mes de gener, en una setmana pràcticament, i hi van intervenir tots els centres de Secundària de la ciutat. Gràcies a les professores, amigues i companyes, que em deixaren entrar en les seues classes i em cediren el seu temps, i gràcies als alumnes, que també cediren el seu temps d'esplai, les enquestes es van formalitzar de la millor manera. La rapidesa i la sorpresa eren factors clau, ja que molts joves eren amics entre ells i podien passar-se informació i fer-ne comentaris.

Figura 2

Els centres i la participació

Centres d'ensenyament postobligatori	Participants
IES Josep M ^a Parra	59
CIFP Luís Suñer	64
IES Rei En Jaume	61
IES núm. 4	33
Col·legi La Puríssima	48
Total	265

Se'n descartaren 18 perquè corresponien a alumnes majors de 21 anys, i la diferència d'edat marcava la importància de l'edat en el coneixement de la realitat topònica d'Alzira. De fet, hi havia alguns alumnes de 40 anys en amunt que coneixen perfectament les partides rurals de les enquestes.

ENQUESTES

(MODEL A L'ANNEX 1)

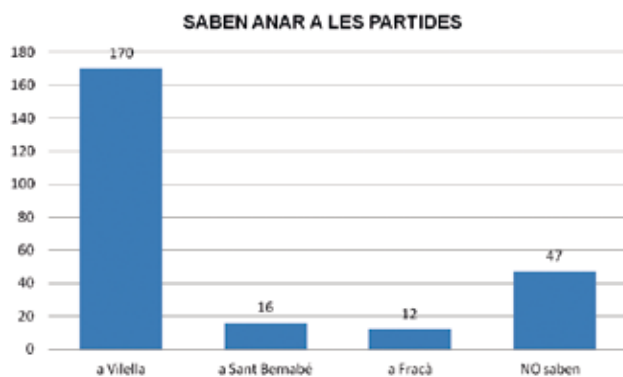
Anirem comentant les respostes de les enquestes a través de les gràfiques, les quals ens permetran visualitzar ràpidament els resultats. El model d'enquesta constava de 10 preguntes, o ítems, que anaven de menys a més dificultat, i de coneixements generals a particulars sobre el tema que ens ocupa. Després de preguntar sobre l'edat, el lloc de naixement i els anys que vivien a la ciutat, es continuava amb una pregunta general:

Figura 3
Coneixes Alzira i els seus voltants?

Centres	Total	Sí
IES Josep M ^a Parra	59	50
CIFP Luis Suñer	46	41
IES Rei En Jaume	61	50
IES núm. 4	33	30
Col·legi La Puríssima	48	45
Total	247	216

No cal dir que quasi tots contestaven sí; la pregunta en qüestió era fàcil, i per a molts, òbvia, i la sabien. Avançàvem bé. Les següents preguntes ja els posaren neguitosos:

Figura 4
Si algú et preguntara la direcció per anar a Vilella, el sabries encaminar? I per anar a Sant Bernabé? I a Fracà?

Vilella els sonava per motius diferents, però dels altres noms, res de res. Continuem. La pregunta següent era molt directa: *Saps què són les partides rurals?* I, com podeu pensar, van contestar que no. No sabien què eren ni podien dir cap nom, dos o tres s'aventuraren i digueren el Forn de Carrascosa i la urbanització Sant Bernat, segurament perquè tenen algun xalet per la zona. Començaven a veure's cares estranyes, però tiraven endavant. I a l'hora d'identificar el nom de les partides rurals més antigues i anomenades de la ciutat, vingué la sorpresa, per a ells els noms eren de tot menys partides ni zones rurals: bars, carrers, parcs, falles, instituts...

Figura 5
Alquenència és...

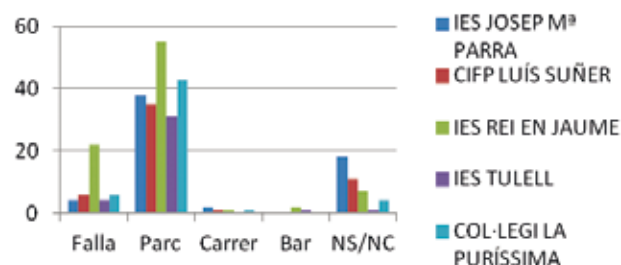

Figura 6
Tullell és...

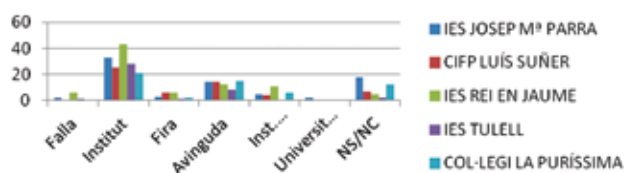

Figura 7
Tisneres és...

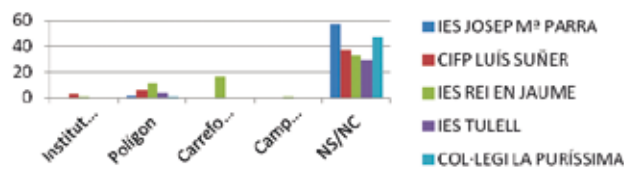
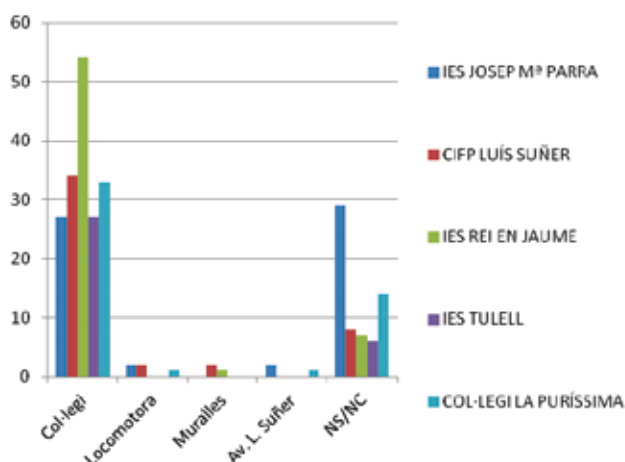

Figura 8
Les Basses és...

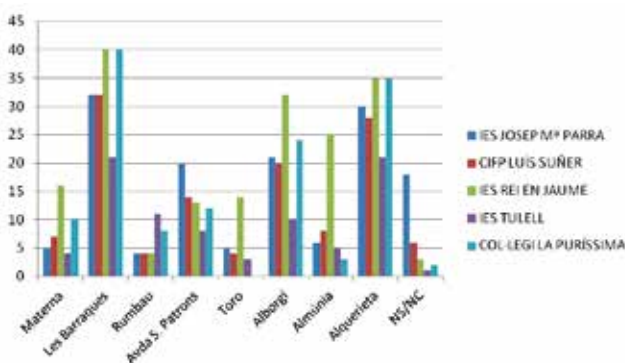
Figura 9
L'Alborgí és...

Com es pot observar, les partides rurals d'Alzira han passat a ser carrers, falles, parcs, col·legis, o no res com en el cas de Tisneres. Els canvis generacionals i els canvis de la ciutat han anat configurant una toponímia diferent, fruit de la convivència i de l'interés a mantenir els noms per part de les autoritats en la matèria.

Després de diferents preguntes relacionades amb el nom de les partides, passarem directament a allò que volíem esbrinar: què sabien realment sobre el nom de les partides rurals d'Alzira. Estaven barrejades entre noms de carrer i barriades, i el resultat em va sorprendre a mi:

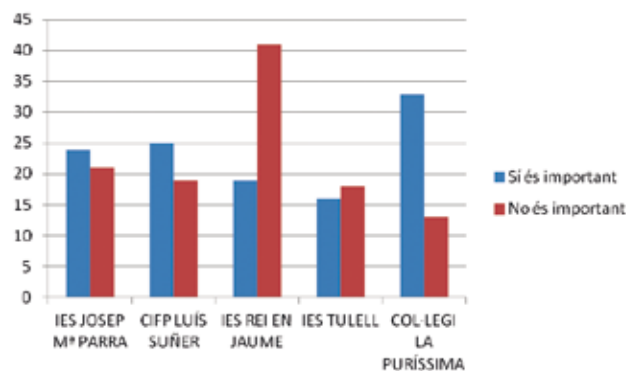
Figura 10
Pots subratllar els noms de les partides d'Alzira que hi ha en aquest llistat?
Materna, Les Barraques, Rumbau, Avinguda Sants Patrons, Toro, Alborgí, Almúnia, L'Alquerieta.

Tots hi coincidien: els noms que havien seleccionat com a partides no ho eren. Tant les Barraques com l'Alquerieta són dos barriades, ravals de la ciutat, i l'avinguda dels Sant Patrons és el punt central i comercial d'Alzira. Sobre les barriades es pot pensar que estan allunyades i que eren antigues partides rurals, llocs del terme, però l'avinguda...? No sabien explicar per què l'havien triada com a partida rural.

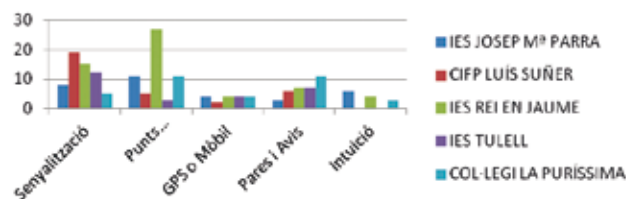
Les últimes preguntes incidien en la importància de saber i conèixer aquestes zones rurals per a moure's pel terme. Per a ells no era important conèixer-les, abans sí, clar. Alguns recordaven els avis i els horts, els campets i el fet d'anar a regar, però ara, tot i que es mantenen les terres familiars, ja no els cal saber res: van en cotxe o en moto.

Figura 11
La gent major coneix moltes partides perquè abans era fonamental per a moure's pel terme. Creus que ara és important saber-les?

Malgrat tot, contestaren a *Com t'orientes per anar pel terme?* De manera categòrica, els nostres joves no es pedran, saben com orientar-se pel terme, mireu sinó aquesta gràfica:

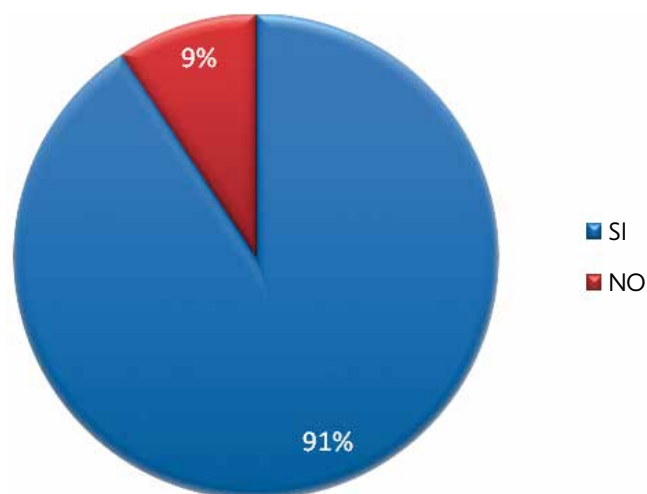
Figura 12

Sense més comentaris i per acabar, tots coincidiren en l'última pregunta:

Figura 13

Creus que l'estudi de la toponímia (els noms de lloc) és important per a conèixer i saber sobre la teua ciutat?

Consideren important saber i conèixer la toponímia local. Viuen i es mouen per Alzira, i l'enquesta els ha mostrat directament que no coneixien Alzira i els seus voltants, tal com havien afirmat al començament d'aquest treball. Per a molts era interessant, els podia ajudar a orientar-se, servir-los per a comprendre millor la geografia i la història en general, i s'adonaven de la importància de la seua llengua al llarg del temps. Per a quasi tots, com a mínim, era cultura.

CONCLUSIONS

«Dins un mot, quanta gent que hi viu!»
Vicent Andrés Estellés (Burjassot 1924 - València 1993)

Efectivament, com diu el poeta, cadascun dels enquestats tenia una idea diferent sobre els noms de les partides rurals, condicionada pel lloc on viuen i freqüenten, però no pel lloc on estudien, (mireu sinó com els alumnes de l'institut d'FP Luis Suñer no sabien el nom de la partida on se situa el seu institut), per la família o per la llengua vehicular usada. Els joves estudiants d'Alzira pertanyen al segle XXI i, per tant, l'única manera de conèixer aquests topònims és a través de la gent major, que els poden parlar de les partides rurals. Per a ells, ja ho hem vist, l'Alquenència és un parc, per exemple, o una falla. Malgrat l'esforç de l'Administració per mantenir els vells topònims en les construccions actuals, per exemple

el polígon Tisneres-Xixerà o Materna, no ha arribat a aquest sector de la població, que és el futur.

Entre la primitiva partida rural amb conreus tradicionals, camins, horts o séquies dels nostres avis i la falla actual dels nostres estudiants hi ha un canvi que caldria donar a conèixer i explicar el perquè dels noms actuals que ens remeten al passat, sinó semblarà que vivim en dos móns paral·lels.

QUÈ ES POT FER?

«Posem paraules allà on falten idees».
J. W. Goethe, pensador i literat alemany (1749-1832)

Els joves alzirencs no coneixen els noms propis de la toponímia rural de la seua ciutat, els identifiquen amb uns altres llocs i els confonen. Què hi podem fer? Els topònims enriqueixen el nostre món més immediat, ens poden ajudar a configurar la visió de l'entorn natural, social, històric i lingüístic, per tant, es poden prendre com a objecte d'estudi des de diferents disciplines o matèries tant en Primària com en Secundària, amb la total garantia que ens aportaran informació i coneixements sobre la nostra realitat immediata. Els topònims donen contingut semàntic al paisatge, traspassen la barrera del temps i, en definitiva, el doten de característiques pròpies i, per tant, de personalitat.

1. DES DELS CENTRES EDUCATIUS

En la legislació que regula els estudis en la Secundària, podem observar i seguir els objectius generals d'etapa en l'ESO:

Decret 112/2007, de 20 de juliol, del Consell, pel qual s'estableix el currículum de l'Educació Secundària Obligatoria a la Comunitat Valenciana. [2007/9717]

Article 4. Objectius de l'etapa

- k) Conèixer els aspectes fonamentals de la cultura, la geografia i la història de la Comunitat Valenciana, d'Espanya i del món; respectar el patrimoni artístic, cultural i lingüístic.

A l'hora d'aplicar-los, es planteja la interdisciplinarietat de les diverses matèries: història, geografia, música,

ciències naturals, llengua i literatura..., i així es reflecteix en els objectius de l'Àrea de Llengua:

- Aprendre una llengua no és únicament apropiarse d'un sistema de signes, sinó també dels significats culturals que estos transmeten, i, amb estos significats, de les maneres que les persones de l'entorn entenen o interpreten la realitat. El llenguatge contribueix d'esta manera a construir una representació del món socialment compartida i comunicable, i, amb això, a la integració social i cultural de les persones.
- A més, l'aprenentatge de la llengua implica l'aprenentatge de significats culturals impregnats de valoracions socials i sociolingüístiques que requereixen el desenrotllament d'actituds crítiques sobre la manera que el llenguatge els transmet i sanciona.

Pel que fa a l'organització dels continguts del currículum en blocs, en aquest cas la matèria té en compte tots els aspectes, preferentment el bloc 1 (Comunicació), el 2 (Llengua i Societat) i el 5 (Tècniques de treball).

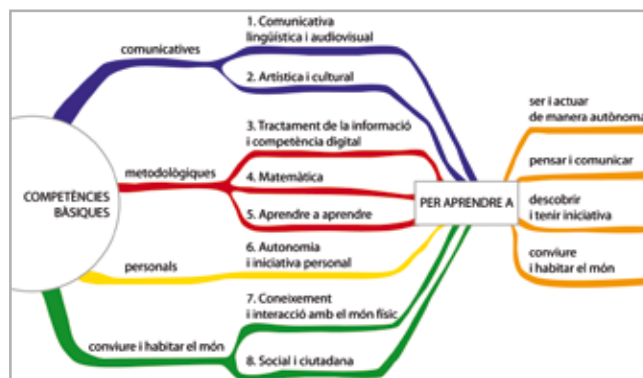
Objectius

9. Comprendre i valorar, a partir del coneixement de la realitat sociolingüística, la necessitat de recuperar un ús normalitzat del valencià, símbol d'identitat cultural i mitjà irrenunciable per a entendre la realitat de l'entorn i accedir al patrimoni cultural propi.
10. Analitzar els diferents usos socials del valencià i del castellà per a evitar els estereotips lingüístics que impliquen juís de valor i prejuís classistes, racistes o sexistes.
11. Apreciar les possibilitats que ofereix el valencià, llengua pròpia de la Comunitat Valenciana, com a vehicle de comunicació i de vertebració.

Tal com s'han de desenvolupar els temes entre els alumnes, la nostra proposta pot ser tractada des de qualsevol de les competències:

Figura 15

Representació de totes les competències que podem desenvolupar si apliquem l'ensenyament de la toponímia en l'ESO.

1.2. Projecte de recerca 4t ESO

- Definir el tema: topònims locals.
- Materials didàctics i obres de consulta.
- Investigació i recerca: enquestes, buscar informadors per edats.
- Terminis i limitacions.
- Treball final i avaluació.

Pel que fa al Batxillerat, la legislació assenyalava els objectius següents:

Decret 102/2008, d'11 de juliol, del Consell, pel qual s'estableix el currículum del batxillerat en la Comunitat Valenciana. [2008/8761]

Article 4. Objectius

- o) Conèixer, valorar i respectar el patrimoni natural, cultural i històric de la Comunitat Valenciana i la resta de les comunitats autònomes d'Espanya i contribuir a la seua conservació i millora.
- p) Participar de forma activa i solidària en el desenrotllament i millora de l'entorn social i natural, orientant la sensibilitat cap a les diverses formes de voluntariat, especialment el desenrotllat pels joves.

2.- DES DELS ESTAMENTS PÚBLICS I L'ADMINISTRACIÓ

Les propostes que es podrien dur a terme des de les institucions públiques pròximes als alumnes són les següents:

- Creació d'organismes, comissions dedicades a la protecció, regulació, actualització i tot allò que calga per a mantenir vius i donar a conèixer els topònims locals.
- Fullets informatius (amb xarrades, presentacions, qualsevol forma amb què puguin arribar a la població).
- Guies i quaderns de treball sobre els noms de lloc amb informació, itineraris històrics, jocs de localització, jocs lingüístics (sopa de lletres o encreuats, per exemple) d'acord amb l'edat dels alumnes.
- Creació d'un fons de recollida de documentació sobre el tema.
- Enregistrament sonor de les paraules: com veuen les partides diferents persones.
- Creació d'un centre d'estudis locals amb dotació de beques d'investigació.
- Creació d'un lloc propi, un museu de les paraules, per exemple, una sala al Museu Etnogràfic de la ciutat, amb panells amb l'etimologia de la paraula, fotografies antigues i modernes dels llocs anomenats, mapes descriptius, etc.

ANNEX 1 (MODEL D'ENQUESTA)

Nom del centre d'estudis _____

Edat _____

1.- Vas nèixer a Alzira? (en cas contrari, indiqueu des de quants anys esteu vivint-hi)

- Sí

- _____ anys

2.- Coneixes Alzira i els seus voltants?

- Sí

- No

3.- Si algú et preguntara la direcció per anar a Vilella, el sabries encaminar? I per anar a Sant Bernabé? I a Fracà?

4.- Molta gent té una caseta (xalet, hort) al terme. En donar l'adreça, s'indica el nom de la partida on està situada?

5.- Has sentit parlar de les partides rurals? Saps què són?

6.- En coneixes algunes i saps el seu nom?

7.- Amb què identifiqués el nom de

L'Alquenència?

Tulell?

Tisneres?

Les Basses?

L'Alborgí?

8.- Pots subratllar els noms de les partides d'Alzira que hi ha en aquest llistat?

Materna, les Barraques, Rumbau, avinguda Sants Patrons, Toro, Alborgí, Almúnia, l'Alquerieta

9.- La gent major coneix moltes partides perquè abans era fonamental per a moure's pel terme. Creus que ara és important saber-les? Com t'orientes per anar pel terme?

10.- Creus que l'estudi de la Toponímia (els noms de lloc) és important per a conèixer i saber sobre la teua ciutat?

ANNEX 2

(EXPLICACIÓ I COMENTARI SOBRE QUÈ ÉS UNA PARTIDA RURAL)

El terme *partida rural*, sovint utilitzat en la forma *partida* quan el context ho permet, és un terreny d'una certa extensió que serveix per a identificar amb el mateix nom les terres que inclou, sense que signifiqui necessàriament una mateixa unitat de propietat.

Les partides són una subdivisió administrativa del terme municipal, tot i que poden haver-hi partides que superen l'àmbit d'un sol municipi. En aquests casos, representen una unitat diferent en cada municipi, encara que es coneguen amb el mateix nom i fins i tot que hi puga haver la mateixa propietat a banda i banda de la línia termenal dels municipis. Apareixen en el cadastre rural com a topònim identificador del lloc on es troba cada parcel·la.

En el seu origen, les partides rurals no formaven una entitat de població, tot i que podia haver-hi edificacions aïllades de diverses menes. Modernament, però, el doble fenomen de l'extensió de les ciutats i l'establiment de noves residèn-

cies en zones rurals o semirurals a la perifèria de les principals viles i ciutats, així com la necessitat d'organització administrativa i veïnal d'aquest poblament, ha fet que algunes partides hagen desenvolupat entitats de població equiparables, en certa manera, als antics *ravals* (seria aquest l'equivalent més exacte), veïnats i barris. En aquest cas, es distingeix dels altres tipus d'entitats de població pel fet que es troba fora del conjunt urbà, però no forma una unitat de població independent (sovint és una sèrie de cases o terrenys al voltant d'una carretera o d'un camí rural important).

ANNEX 3

(LLISTAT DE LES PARTIDES RURALS COMENTADES AMB L'ETIMOLOGIA I SITUACIÓ)

Alzira: *al-jazīra* i *jazīrat Šuqr* (illa del riu) simplement Al-ğazīra, descrita i exaltada pel poeta Aben Hafaja que n'era fill. Molt anomenada en el Llibre del Repartiment amb la forma més comuna Algezira. Per afèresi, Alzira.

Alborgí: al-Burjī (l'home de la torre). Es documenta el 1248 un poblat àrab i un molí. El riu Xúquer fa un racó molt pronunciat, conegut com a «racó de l'Alborgí». «L'Alborgí» (1248). «Territori de lo Alborgí» (1505). Limita al nord amb el casc urbà de la ciutat, l'avinguda de la Hispanitat i carreteres i rodoncs d'accés, i al sud, amb Carcaixent. Per anar-hi, passaves per un pontet de tres arcs sobre el Barxeta, darrere del Gran Teatre. El conreu als anys 60 era de cacau. Partida de l'horta. Queda en el nom del col·legi públic que hi ha a l'avinguda Lluís Sunyer.

Almúnia: al-munya (masia d'horta), partida per la via del tren. Una entrada era per l'estació, i l'altra, pel camí de Benimuslem. Molt nodrida pel riu Xúquer, es conreava arròs.

Alquenència: (al-kanīsa, manlleu del grec «ekklisía», nom àrab amb significació religiosa, església o cementeri). Sobre els diferents orígens del nom, l'afirmació més aclaridora és la de Carme Barceló: «l'Alquenència és nom àrab amb significació d'església i de temple però no significa 'cementeri'. Per altra banda, el fet que la llengua àrab tinga un mot manllevat del grec no implica en absolut que el topònim siga mossàrab; tampoc no va tenir el significat de 'lloc de reunió de no-musulmans'. Era simplement un lloc amb runes d'un edifici antic (probablement restes romanes)».

Arreplega les aigües de les Agulles i el seu barranc passa per la Graella. Està totalment urbanitzada (Avidesa). La zona que queda dins el poble és la que més prompte s'inunda, fins i tot és coneguda com a *Venècia*.

Fracà: nom incert, al-fracà, antiga partida del cementeri, o nom derivat de frassa (manta), possiblement perquè és una partida molt freda (?). Més consistència té la derivació que presenta Coromines en l'Onomasticon: nom de la tortuga en àrab magrebí, amb el sil·labeig propi del berber. Vicenç Rosselló considera que el seu origen ve del mot llatí FRAGUM ('esquerp'). Partida molt coneguda situada enfront de Vilella, a la dreta del barranc de l'Estret; el camí l'Arena, el de la Casella, les Cases de Lino, un grup de cases amb escola, dues tavernes o posades, una pirotècnia, l'hort i el motor de sant Francesc en les pujades de Bru i Fleixa.

Les Basses: terreny pantanós, totalment urbanitzada, té el nom per les nombroses basses que es formaven després de ploure, on fins i tot anaven a pescar.

Materna: Probablement l'etimologia ve del llatí *materna*, 'de la mare', i devia ser una adjectivació de villa (villa materna, 'vil·la de la mare'), així com també hi ha *Paterna*. Confronta amb el Barxeta i la carretera que uneix Alzira i Carcaixent. Inclou cases i edificacions industrials: el molí de Cora, la PAPENSA, els vivers Galí, magatzems de taronja i, com a anècdota, té dos carrers dedicats als poetes àrabs alzirencs. Hi havia una alqueria citada en el Llibre del Repartiment, ja despoblada en el segle *xvi*.

Rumbau (RIAMBAU): nom de llinatge o familiar, en castellà *Rambaldo*. Ja se cita en la *Crònica* de Muntaner, (c. 238). «Den Riambau Desfar», i en la de Pere IV «Sinó que'n Riambau de Corbera» (c. 294). Amb canyars regada pel braçal anomenat Toro de la Séquia Real del Xúquer.

Sant Bernabeu: pren el nom de l'ermita del sant que hi havia. Limita amb Benicull, ara és polígon industrial voltat de camps de tarongers.

Tisneres: (tisnera és una pedra que serveix per a sostenir els tions de la llar). Està dividida per la carretera de Corbera, una zona plana i una altra muntanyosa, conté l'edifici modernista de la Diputació i l'Hospital. El nom queda actualitzat amb el polígon industrial.

Toro: Ve de la paraula llatina TORA 'elevació', terra d'al·luvió que sobreix en altura respecte a la dels voltants, i és anterior als àrabs. La pronúncia és amb [ò]. Tora es l'única forma que llegim en el Llibre del Repartiment, on apareix repetidament en diverses adjudicacions. «En Tora huyt fanecades de terra olivar» (1507). «Raconada de Thora» (1507). El mateix any 1507, Azmet Çuleyme al Barbeta ja té terra en «thora» i en «lo thoro». Llavors trobem també un «loch del Toro» i el territori del «Thoro» o de «Benibardeny». Tora subsisteix durant més de dos segles fins que apareix alternant amb «toro», forma que acaba per substituir-la totalment. L'any 1790 i el 1883 encara s'escriu en el títol de propietat alguna finca com a situada a Tora. Tora i Toro es devien pronunciar en el parlar local de manera molt semblant, i l'analogia faria la resta en el procés de canvi. És la partida més baixa entre el riu Xúquer, Vistabella, Rumbau i Tora. Està voltada pel braç dessecat del riu, conegut com a riu Sec.

Tulell: al-tulell (atulyel, antiga alqueria de nous cristians) banyada pel Xúquer i veïna de Xixerà. Amb nombrosos col·legis a la zona: Lluís Vives, La Puríssima, Tirant lo Blanch, l'institut número 4 i l'escoleta o guarderia municipal; instal·lacions esportives i camp de futbol. Via d'eixample de l'avinguda ja urbanitzada. Conté un hort, la casa blava on Blasco Ibáñez situa la novel·la *Entre naranjos*. Queda en la memòria pel nom de la falla, del polígon o del nou centre de Secundària.

Vilella: És una paraula llatina, anterior a la conquesta dels àrabs, diminutiu de vila. «Partida de Vilella» (1458). S'estén entre Carcaixent i Alzira. Veïna per l'oest amb Alborgí i Materna, i per l'est, amb les Basses i Fracà. «Pla de la Vila». Ja apareix una alqueria «Vilella» en el Llibre del Repartiment, que al segle XVI ja estava despoblada i dona nom a la partida rural. És la part més freda del terme, per això les taronges s'arpleguen abans de Nadal. Com que és tan gran, se subdivideix en alta i baixa; la baixa està més pròxima a Alzira, i l'alta, a Carcaixent. La cova de les Meravelles, del Paleolític, arriba fins a Xàtiva (llegenda del gos). Actualment és més coneguda com a *la ruta del colesterol* i també pel centre comercial La Ribera, ja a Carcaixent.

BIBLIOGRAFIA

- BARCELÓ TORRES, Carme (2010): *Noms aràbics de lloc*, Editorial Bromera, Alzira.
- COROMINES, Joan (1994): 1994 *Onomasticon Cataloniae*, Curial Edicions i Caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona, Barcelona.
- FERNÁNDEZ SEMPÈRE, Josefina (1995): *Partidas del Término Municipal de Alcira*, edita Comisión de la Falla del Mercat, Alzira.
- ROSSELLÓ i VERGER, Vicenç (1979): «Anotacions a la toponímia de la Ribera del Xúquer i entorns» *Cuadernos de Geografía*, 24, València, pp. 1-26.
- Decret 112/2007, de 20 de juliol, del Consell, pel qual s'estableix el currículum de l'Educació Secundària Obligatoria a la Comunitat Valenciana. [2007/9717].
- Decret 102/2008, d'11 de juliol, del Consell, pel qual s'estableix el currículum del batxillerat en la Comunitat Valenciana. [2008/8761].

AGRAÏMENTS

- A Aurelià Lairon i companys de l'Arxiu d'Alzira.
- A Agustín Ferrer i companys del Museu d'Alzira.
- A la Secció del Cadastre i Urbanisme de l'Ajuntament d'Alzira.
- A Carme Barceló, de la Universitat de València.
- Als companys i alumnes de 2n de Batxillerat dels instituts i centres d'ESO d'Alzira.
- A Josep Querol Gomis.
- A Ivan Martínez, del blog Harca.

CONTINGUT SEMÀNTIC DELS NOMS DE MUNICIPI DE LA RIBERA

Joan Carles Membrado Tena

1. INTRODUCCIÓ

La toponímia és la branca de l'onomàstica que estudia els topònims o noms propis de lloc i es basa en tres ciències auxiliars principals, que són la lingüística, la història i la geografia (Moreu-Rey, 1982: 11).

La lingüística esbrina l'etimologia del topònim, que pot ser *transparent* —ço és, de contingut semàntic clar— o *no transparent* o fòssil, ja que no es correspon amb paraules usades dins l'àmbit geogràfic i lingüístic estudiat (1982: 13).

La història ens ajuda a comprendre un context concret —religiós, bèl·lic, rural, urbà, etc.— dins el qual els topònims són testimoni d'una forma determinada de relació entre l'home i el lloc (Dorion, 1984: 103).

La geografia física i la humana han donat lloc a un gran nombre de topònims: en el cas de la Ribera, a la majoria. Com afirma Sauer (1985: 42), des dels inicis la societat humana ha descrit i comparat els llocs que coneixia, i els ha posat nom, i arran d'això va sorgir la ciència geogràfica com a resposta a la necessitat d'organitzar aquest saber.

En aquest article ens centrem en l'estudi dels noms de municipi de la Ribera, un grup ben significatiu, per tal com són els topònims oficials més emprats i reconeguts per les institucions públiques i privades de la comarca, i els més estudiats pels especialistes en la matèria. El contingut semàntic dels noms de municipi de la Ribera fa referència a elevacions

i depressions (orònims), rius i fonts (hidrònims), plantes (fitònims), o camins, hostals i ponts (odònims); també es refereix a activitats comercials (oficis), artesanals (mercat) o agropecuàries (agricultura, pesca), o bé a llocs per a viure-hi (vila, pobla) o per a defensar-se (castells, fortaleses); finalment, abraça també antropònims (basats en noms i cognoms de persona) i hagiòtopònims (basats en personatges de la religió, sants).

Cal dir que els noms de municipi representen un conjunt homogeni des del punt de vista territorial, la qual cosa permet fer comparances significatives dels uns amb els altres. A més, posseeixen un notable fonament històric: solen ser els més antics i els millor documentats, per tal com els assentaments de persones sobre el territori són el suport damunt el qual s'organitza la vida de qualsevol col·lectiu humà (Tort, 2000).

2. METODOLOGIA

Per a la recerca del contingut semàntic dels noms de municipi de la Ribera de Xúquer, hem acudit a dos fonts principals: d'una banda, per a la toponímia àrab i berber hem optat per seguir *Noms aràbics de lloc*, de Carme Barceló; per a la resta de topònims, hem fet servir l'*Onomasticon Cataloniae*, de Joan Coromines. També hem acudit a altres fonts que citem oportunament al cos del text i posteriorment a la bibliografia. Quan el contingut semàntic del topònim és dubtós,

Figura 1. Origen lingüístic dels noms de municipi de la Ribera

ho hem assenyalat per mitjà d'un *potser* o un *possiblement*; quan el contingut semàntic és discutit, hem procurat donar les diferents versions que dóna un mateix autor, o que ofereixen diversos autors, per al topònim en qüestió.

Pel que fa a la denominació dels municipis, hem fet servir sempre la forma en valencià dels topònims, que a més a més coincideix amb l'oficial, llevat de quatre casos: Torís i Alfarb gasten oficialment les formes *Turís* i *Alfarp*, que, sense deixar de ser valencianes, no es consideren les més apropiades; Montroi usa *Montroy*, forma gràficament castellanitzada; i Castelló (*Vilanova de C. i C. de la Ribera*) emprà un topònim traduït al castellà —*Villanueva de Castellón*— mai utilitzat en el valencià que parlen els seus habitants. Pel que fa als altres topònims citats en aquest article que no es corresponen amb els noms de municipi, hem fet servir la forma que apareix a l'*Atlas toponimic valencià*, projecte que duen a terme conjuntament l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i l'Institut Cartogràfic Valencià.

3. ORIGEN HISTORICOLINGÜÍSTIC DELS NOMS DE MUNICIPI DE LA RIBERA

Abans d'aprofundir en la descripció del contingut semàntic dels noms de municipi, incloem aquest breu apartat per veure quin és l'origen lingüístic i històric d'aquests topònims. Cal dir que, abans de la conquesta del Regne de València per Jaume I, la Ribera de Xúquer havia sigut llargament

habitada per diferents pobles: ens ho recorda el fet que s'hi puguin trobar topònims d'origen preromà, llatí, àrab i berber, al costat d'altres de postjaumins en català/valencià. La toponímia, així, se'ns presenta com un testimoni excepcional d'unes presències antigues el rastre de les quals els successius esdeveniments històrics han anat esborrant.

Entre els topònims caps de municipi d'origen preromà, en trobem alguns —no gaires— que possiblement són d'origen ibèric: Antella, Torís i, potser, Gavarda. Tots tres pobles es troben a la zona occidental de la comarca, prop dels estreps més orientals del sistema Ibèric, que donen pas a la Ribera pròpiament dita. El riu Xúquer és un altre topònim —el més significatiu de la comarca— que també presenta un origen preromà.

No hem distingit entre topònims llatins pròpiament dits i topònims tardollatins i *mossàrabs* (o romànics prejaumins), atès que no hi ha solució de continuïtat entre les varietats lingüístiques històriques (o varietats diacròniques) que donaren origen als uns i als altres; sí que pot haver-hi, però, interferència de l'àrab a partir del segle VIII. Entre els topònims de caps de municipi d'origen llatí o romànic prejaumí, hi ha Càrcer, Castelló, Corbera, l'Ènova, Llombai, Montroi, Riola, Sallent, Sollana, Sumacàrcer i, possiblement, Carcaixent.

Si exceptuem algunes herències agrícoles, culinàries, musicals, artesanals, etc., podem dir que les petjades del poble valencianomusulmà han sigut esborrades. Tanmateix, pel que fa als noms de municipi, els d'origen àrab són els més abundants de la Ribera, per tal com suposen més de la meitat del total, gràcies al fet que la toponímia és potser l'element cultural aràbic que amb més èxit ha aconseguit de sobreviure fins als nostres dies, especialment la que designa nuclis de població. Això es deu a la tendència conservadora de la toponímia, per la qual, quan s'aplica un nom a un lloc, aquest sol perdurar encara que la llengua en què s'ha creat desaparega, com va passar amb l'àrab (Moran *et alii*, 2002: 5). Es dona la circumstància que els topònims derivats de l'àrab es corresponen amb els municipis més ficats dins la plana d'inundació del riu. Amb un terreny consolidat a partir de les seculars aportacions de sediments de les muntanyes pròximes, però encara no

exempt de devastadores inundacions, els musulmans van generalitzar el regadiu a les terres fèrtils de la Ribera de Xúquer i van introduir-hi nous cultius, com ara hortalisses diverses i arròs. Alhora, van organitzar el poblament a partir d'un sistema de viles i alqueries disperses, algunes de les quals en l'actualitat són municipis. Els topònims municipals riberencs d'origen àrab són Albalat, Alcàntera, l'Alcúdia, Alfarb, Algemesí, Alginet, Almussafes, Alzira, Beneixida, Benicull, Benifaió, Benimodo, Benimuslem, Catadau, Cotes, Fortaleny, Guadassuar, Llaurí, Massalavés, Rafelguaraf, el Real, Sueca i possiblement —encara que són discutits— Alberic, Cullera i Carlet. El nom de Favara seria d'origen berber, encara que alguns el consideren àrab. Cal dir que al País Valencià en conjunt, els topònims municipals d'origen àrab suposen un 35% del total, davant del 58% del Comtat, el 54% de l'Horta, el 52% de la Safor i el 55% de la Ribera, percentatge que ens fa veure que aquesta fou una de les comarques més intensament arabitzades de tot el país.

Els topònims d'origen català conformen el tercer grup més nombrós després dels àrabs i llatins pel que fa als caps de municipis. Cal dir que aquesta modèstia relativa de la proporció de topònims catalans es troba només entre els topònims municipals; segons Rosselló (2004: 97), si ens referim a la toponímia menor, a les comarques catalanoparlants del País Valencià, els topònims d'origen postjaumí hi predominen: són el 61%, davant el 19% de topònims àrabs i el 20% corresponent a d'altres orígens. Això es deu al fet que, a banda de la toponímia aràbiga i anterior que es va traduir al català, s'ha creat molta toponímia menor nova després de la conquesta jaumina. Els municipis de la Ribera amb nom derivat del català/valencià, és a dir, els postjaumins, són Manuel, Montserrat, la Poble Llarga, Sant Joanet, Senyera i Tous (i *Vilanova*, si optàvem per aquesta versió alternativa del topònim de Castelló). Altres nuclis de població que no són cap de municipi amb aquest origen historicolingüístic són el Perelló, el Romani, la Barraca d'Aigües Vives, Montortal, el Mareny, el Brosquil i Tossalnou. Comprovem com entre els nuclis sense terme municipal, de creació recent, predominen els noms d'origen català, mentre que entre els municipis predominen els d'origen àrab.

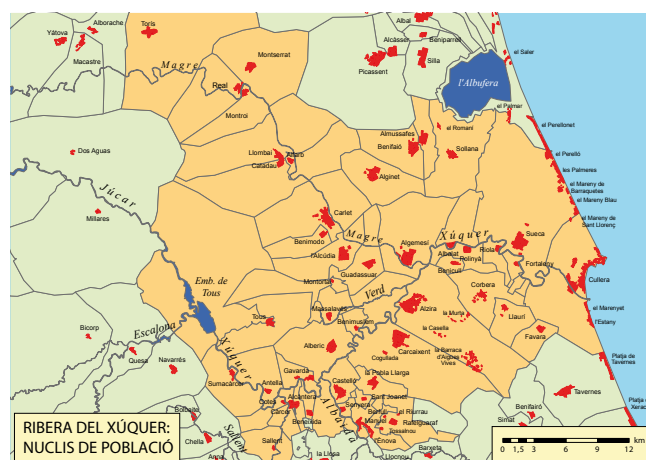

Figura 2. Topònims descrits en aquest article

4. CONTINGUT SEMÀNTIC DELS NOMS DE MUNICIPI DE LA RIBERA

Hem agrupat els topònims descrits en aquest article (vegeu figura 2) en funció de si descriuen una qualitat geogràfica de l'entorn de tipus físic (punt 4.1) o de tipus humà (4.2) o bé deriven d'antropònims o de personatges de la religió (4.3).

4.1. GEOGRAFIA FÍSICA

4.1.1. OROGRAFIA

Els topònims relacionats amb l'orografia poden referir-se a zones elevades, deprimides o sense relleu. Entre els primers trobem Llombai (medieval *Llombar*), que deriva de *LUMBARIU*, i aquest de *LUMBUS* 'llom, lloma', potser perquè aquest poble es troba als peus de la lloma de Sant Antoni. Montroi deriva del mossàrab 'mont roi', és a dir 'mont roig' (Coromines, V, 377; Cabanes *et alii*, 1981: 282), pel to rogenic de la muntanya als peus de la qual s'assenta la població, formada per guixos rojos triàsics del Keuper.

Cullera és citada pel geògraf del segle XII al-Idrisi com *Qulyayra* i, segons Coromines (III, 485), deriva de l'àrab *qulaila*, diminutiu i potser ponderatiu de *qulla* 'cim de muntanya'. Altres autors el fan procedir de *COLLIARIA*, derivat del llatí *COLLIS* 'elevació'. En qualsevol cas es tracta d'un orònim, atès que si per alguna cosa destaca el relleu de Cullera és precisament per ser l'única muntanya que hi ha a vora mar entre la Serra

d'Orpesa i el Cap de Sant Antoni (Xàbia), al llarg d'una franja litoral baixa i arenosa de 180 km de longitud, que conforma el golf de València *stricto sensu*. Benicull potser té un origen similar: *beni*, derivat de *bani*-, vol dir 'família de; els de' i *cull*, del llatí *collis* o forma masculina del mot àrab *qulla*, significa 'elevació'; de fet, en pobles veïns de Benicull, com ara Albalat o Polinyà, encara es refereixen a aquesta població com *la Muntanya* o *la Muntanyeta*, ja que es troba als peus d'un tossal enmig d'una immensa plana. Encara que no és municipi, Cogullada és un altre topònim amb una etimologia i un contingut semàntic similars als de Cullera i Benicull. Segons Coromines (III, 403), aquest poble del terme de Carcaixent derivaria de *CUCULLIATA* (diminutiu de *CUCULLA*). Cogullada s'ubica una mica més amunt —a penes un metre o dos— respecte dels terrenys que l'envolten. Aparentment és molt poca la diferència, però durant una riuada aquesta petita diferència pot significar romandre per sobre de les aigües i esdevenir una *caputxa* (*CUCULLA*) que destaca sobre els terrenys negats del voltant. Potser aquest és l'origen del topònim.¹

L'Alcúdia prové de l'àrab *al-kudya* 'l'alteró'. D'acord amb el model d'elevacions de l'Institut Cartogràfic Valencià, l'Alcúdia s'emplaça a uns 32 msnm i no està més elevada que el seu entorn immediat; tanmateix, a només 800 m al nord-oest de l'església hi ha un alteronet a una cota de 39 msnm, prop de l'actual cementeri, a la partida del Castellet, on hi hagué fins al segle XVII un castellet que fou propietat dels Montagut i que en la documentació medieval rebia també el nom de *la Pobla* (Millo, 1997: 713). Aquest tossal no és gaire perceptible, però dins d'una plana sense quasi diferència de relleu, formada per l'acumulació de sediments fluvials (Rosselló, 1972) i sotmesa a revingudes fluvials recurrents (Mateu, 1980), una petita elevació és suficient perquè un terreny destaque i siga considerat com un alteró o alcúdia. Segons Tort (2003), com més pla és un municipi, més hi abunden els topònims que signifiquen 'elevació', i a l'inrevés, com més muntanyenc és, més hi destaquen les planes; també com més

sec resulta, més topònims derivats de font hi ha, etc. Al terme de l'Alcúdia hi ha el poble de Montortal, que sembla una aglutinació de mont + hortal. El *mont* o muntanya és notable: es tracta d'un puig exempt enmig de la plana de la Ribera, a més de 4 quilòmetres de la serra del Cavalló. Pel que fa a (*h*)ortal, podria derivar d'un antropònim: bé Hortal, bé Artal.

Entre els topònims que fan referència a zones depri-mides, hi ha un pas de muntanya, l'Ènova, que procediria de *JANUA*, mot derivat del déu *JANUS*, guardià de les portes (Coromines, IV, 66), per tal com aquesta població se situa prop del punt on el camí entre Xàtiva i la Ribera es fa més estret. Aquest punt és just on el riu Albaida s'ha obert pas entre la serra de les Salines i la serra de Valiente —a l'altura de la partida dita Pont d'Ènova— dins l'actual terme de Manuel; es tracta del pas que permet anar de la Ribera a Xàtiva per ferrocarril i, en menor mesura, per carretera (és a dir, per l'actual CV-41), ja que la construcció del camí reial pel port de Càrcer va condicionar la posterior execució de la N-340 i després l'A-7 per aquesta segona ruta, utilitzada actualment de manera majoritària per als desplaçaments entre la Ribera i la Costera. Les restes d'una notable vil·la romana al terme de l'Ènova ens mostren l'antiguitat del poblament d'aquesta àrea.

Antella, Gavarda i Càrcer, tres poblacions de la vall Farta o de Càrcer tenen, segons Coromines, un contingut semàntic similar, amb un sentit de 'vall tancada' o 'barrera'. Antella podria derivar d'una arrel preromana **ant-* que significa 'fi, límit, frontera' (II, 206), d'on deriva el llatí *ANTAE* 'portal', potser perquè aigües amunt d'Antella comença a engorjar-se el curs del Xúquer (figura 3), o potser perquè a Antella s'inicia la séquia reial del Xúquer, que data de temps de Jaume I i és allà on hi ha les comportes d'aquest canal.

Casanova (2009: 185) defensa un origen antroponímic per a Gavarda, mentre que Coromines (IV, 336-338) el fa derivar d'una base *GABARRA* d'origen ibèric relacionat amb el basc *gaparra* 'esbarzer', que es degué prendre en el sentit de 'barrera que impedeix el pas'. Gavarda està ben comunicada —a través d'un corredor entre la serra del Cavalló i el riu Xúquer— amb Alberic i, per tant, amb la resta de la Ribera, i per tant la barrera o *gavarda* no faria referència a cap serra, sinó al riu Xúquer, que impedia secularment la comunicació amb la resta de la vall de Càrcer (figura 3). Per a salvar aquest en-

1. Segons el model d'elevacions de l'Institut Cartogràfic Valencià, Cogullada s'ubica a 22 msnm., i tot al seu voltant les altituds oscil·len entre els 19 i els 21 m. Vicent Ferrer (1985: 3) destaca que en el moment en què es fundà el poble l'alteró era més eminent que no pas ara, ja que amb el pas dels segles les zones més baixes han anat reblint-se i igualant-se amb les zones de més amunt.

trebanc, calia un pas de barca i no fou fins a 1917 que aquest va ser substituït per un modern pont metàl·lic, que posà fi al tradicional aïllament de la vall de Càrcer.

Càrcer, del llatí *CARCER* 'càrcer, presó', es refereix a la vall de Càrcer o Farta, una mena d'apèndix tancat —de presó, doncs— de la gran plana al·luvial del Xúquer (Piqueras, 1995: 238). Ben definida físicament (figura 3), a l'est la vall de Càrcer es troba separada de la resta de la Ribera per la frontera fluvial —poc més de 4 km— del riu d'Albaida, a l'altra vora del qual hi ha Manuel, Senyera i Castelló (subcomarca de Castelló i les Ènoves); al nord hi ha les muntanyes de Gavarda i Antella, que són els darrers contraforts de la serra cretàcia del Cavalló, i sobretot hi ha el riu Xúquer, difícilment franquejable; a l'oest i al sud-oest es troben les serres del Castellet i del Montot (417 m), a l'altra banda de les quals s'ubica la Canal de Navarrés; i pel sud, entre el riu de Sellent i novament el riu d'Albaida, trobem la serra de Santa Anna (344 m), que separa la vall de Càrcer de la Costera de Ranes, i que alhora la hi comunica a través del port de Càrcer. La gent de la vall de Càrcer posseeix lligams econòmics i afectius amb Xàtiva, i utilitza habitualment els serveis sanitaris, educatius, recreatius i comercials de la capital de la Costera (Piqueras, 1995: 237). A més, tots els pobles de la vall de Càrcer —llevat de Gavarda— pertanyien a l'antiga governació i terme general de Xàtiva, i parlen una varietat dialectal del valencià que coincideix amb la d'aquesta ciutat, i no amb la d'Alzira.

Sumacàrcer és un derivat de *SUMMA* 'la part de més amunt' i de *CARCER*, 'presó', i s'ubica a la part més alta de la vall de Càrcer, just on aquesta es troba més *encarcerada* (figura 3). A l'oest de Sumacàrcer comencen les gorges del Xúquer —hui en part inundades per l'embassament de Tous— i l'àrea del massís del Caroig. Al sud i al nord la vall és estreta —empresonada— entre els serrats del Castellet i d'Antella, i només a partir de Sumacàrcer s'eixampla i s'obri a la plana en forma de ventall al·luvial.

Un darrer topònim que podria tenir a veure amb el relleu és Torís, població situada a cavall entre la Ribera Alta i la Foia de Bunyol. El topònim ibèric *Turiaso* sembla ser l'origen tant de la ciutat de Tarazona que hi ha a l'Aragó com de la manxega; en tots dos casos la *u* s'assimila a la *a* i s'hi afeg el sufix *-ona*. A Torís hi ha restes arqueològiques que indiquen

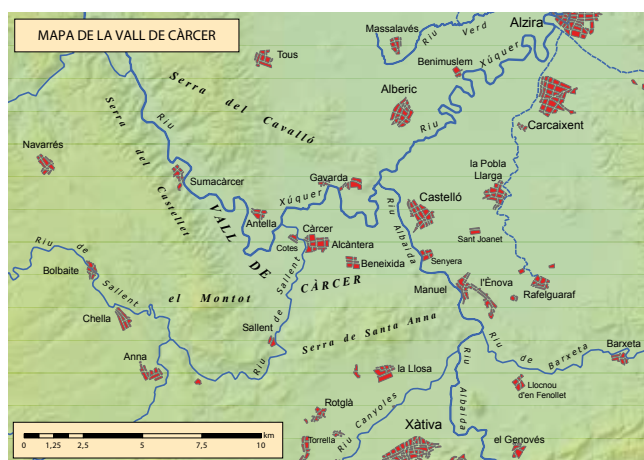

Figura 3. Mapa de la vall de Càrcer

l'existència d'un poblament ben antic, entre les quals s'han trobat monedes amb la inscripció *Turiaso*. Aquest fet, segons Coromines (VII, 302) podria indicar que Torís deriva d'aquest mateix nom ibèric i que ha patit una evolució diferent de la de Tarazona per influència de la llengua àrab. Pel que fa a la semàntica de *Turiaso*, és dubtosa i discutida: Vázquez (2011: 116) proposa que pot derivar d'una arrel preromana *tur/turi* 'elevació', i en tal cas podria correspondre's amb un assentament humà a la serra del Montroton o a la del Castellet (342 m), entre el riu de Bunyol i l'actual població, o bé a la serra de la Carència (356 m), entre el riu Magre i Torís. En totes dues àrees hi ha restes arqueològiques que indiquen un poblament que es remunta a l'Edat del Bronze. Coromines (VII, 302), tanmateix, fa venir *Turiaso* de l'arrel hidronímica iberobasca *itur*, mot que en el basc actual vol dir *font*, i ho explica perquè Torís és un lloc abundant en aigües. El fet hídric més rellevant del terme de Torís —que no és poca cosa— és que s'hi ajunten el riu Magre —que drena les aigües de la Meseta de Requena— i el de Bunyol —que fa el mateix amb les aigües de la foia homònima.

4.1.2. HIDROLOGIA

Entre els noms de municipi relacionats amb els recursos hídrics n'hi ha un que és ben clar i no deixa lloc al dubte: ens referim a Alzira, capital de la Ribera. Deriva d'*al-jazira*, 'l'illa (fluvial)', perquè la vila es trobava envoltada

Figura 4. Illa fluvial d'Alzira

a tramuntana, llevant i migdia per un meandre del Xúquer —hui sec i urbanitzat—,² i només a ponent discorria l'actual llit del riu Xúquer (figura 4). Segons la documentació medieval àrab, l'actual tram del riu fou producte d'una rasa artificial feta en temps dels musulmans per tal d'estrangular el meandre que envoltava la medina, fet que convertia Alzira en una illa fluvial ben defensada per tots els seus costats (Mateu, 1991, 164).³

El topònim Guadassuar, derivat de l'àrab *wad* 'riu', es refereix probablement al riu Magre, que discorre a uns dos quilòmetres al nord del nucli antic. La segona part del topò-

2. Els casalicis que acullen Sant Bernat i les Germanetes —patrons d'Alzira— i que es troben en l'avinguda dels Sants Patrons —tram llevanti del meandre sec del Xúquer—, formaven part de l'antic pont de Sant Bernat, destruït per les autoritats municipals el 1966 en pro «del progrés i la modernitat».

3. Altres topònims derivats d'*al-jazira* són Algesires —on hi havia una illa davant del port abans que aquest l'engolira en integrar-la a les instal·lacions— i Alger, derivat d'*al-jazair* 'les illes', i que es refereix a quatre illots que hi havia enfront de la ciutat i que s'hi incorporaren el 1525. De vegades *al-jazira* fa referència a una *quasi illa* (cfr. el mot francès *presqu'île*), ço és, una península: la península aràbiga en àrab és *xibh al-jazira al-'arabiya*, però se sol abreujar en *al-jazira al-'arabiya*. Al-Gezira és la península fluvial del Sudan formada per la vora oest del Nil Blau i la vora est del Nil Blanc. El Tigris i l'Eufrates estan separats per un màxim de 400 km de distància a l'actual frontera turcosiriana, i els seus cursos aigües avall a poc a poc s'aproximen entre si, de manera que delimiten una quasi península de terra àrida, al nord de Bagdad, coneguda com a al-Jazira.

nim resta dubtosa, encara que Barceló (2010: 98) la fa derivar del nom propi àrab *Sawwar*.

Sallent de Xàtiva, o Sellent, deriva del llatí *AQUAM SALIENTEM* 'salt d'aigua, cascada', i es refereix a les aigües del riu homònim, que baixen d'Estubeny (la Costera) i Xella (la Canal de Navarrés). En aquesta darrera localitat el riu de Sallent forma un espectacular salt d'aigua de 25 m, conegut localment com *el Salto*, que podria ser l'origen d'aquest topònim fluvial i, per extensió, del nom del poble de Sallent, ubicat a la vora del riu en el punt en què aquest entra a la plana al·luvial de la Ribera (cfr. Sallent de Llobregat i Sallent de Gállego).

Segons Coromines (IV, 266), Fortaleny deriva d'una base àrab *al-ain* que vol dir 'font' o 'ullal'. Respecte a la primera part del topònim, Coromines la fa derivar de *hart* 'forat', que sona *hort* amb la hac aspirada i que dóna en català *fort* o *furt* (cfr. Benifurt). *Hart al-ain* seria el forat per on desemboca una font que naix a la veïna serra de Corbera i que abunda a la marjal de Cullera. Coromines es basa en els textos de Cabanilles (vol. II, 210)⁴ per confirmar l'abundor de fonts a la zona de Fortaleny.

La Barraca d'Aigües Vives fa referència a unes 'aigües vives, ràpides, mogudes', segons Coromines (II, 39). D'acord amb Moran *et alii* (2002: 22), aigua viva vol dir 'aigua que brolla', és a dir, una font o un ullal. El mot *Aigües Vives* es referiria llavors a l'abundància de fonts en aquesta vall, mentre que *barraca* és una casa petita i rústica habitada per persones que exerceixen oficis en llocs solitaris i allunyats, com ho era la vall d'Aigües Vives tradicionalment. El seu diminutiu *barraquetes* apareix com a segment diferenciador del topònim Mareny de Barraquetes, que deriva d'una època en què aquest tram de la mar de Sueca era ocupat per petites barraques.

El topònim Senyera no té res a veure amb l'ensenyà valenciana, sinó amb el mot *sénia*, i per tant amb el reg. Segons Coromines (VII, 110), aquest poble fou originalment una partida seniera —regada amb aigua de sénia— del terme de Xàtiva. En la zona del terme que fita amb Castelló encara hi

4. «El Xucar atraviesa e inunda con sus aguas la llanura entre Cullera y Corbera, convirtiéndola en un lago de dos legüas. Aun cuando el río no sale de su cauce se ve aquel recinto cenagoso y lleno de manantiales, á excepcion de las Alturas, donde están las poblaciones».

ha una sènia dins d'una partida dita de *Baix* o *Senyera*, evolució del mot *seniera*.

Entre els topònims relacionats amb els cursos d'aigua trobem Riola, que podria derivar de RIVOLA (Casanova, 2004: 184), paraula que al seu torn procediria del llatí RIPA 'vora', 'ribera', amb una possible interferència del llatí RIVUM 'riu', 'riera', d'on prové el mot *riu*. Aquesta etimologia s'adequa a la ubicació geogràfica del poble de Riola, a la vora —a la riba— d'un meandre que forma el Xúquer prop de la desembocadura. Segons aquesta teoria, Riola i Ribera —nom de la comarca i segment distintiu dels pobles d'Albalat i (no oficialment) de Castelló— serien paraules sinònimes, per tal com l'origen de la segona —molt més cert— és el llatí vulgar RIPARIA (> *ripai-ra* > ribera), derivat del llatí clàssic RIPA 'riba', 'vora' 'retallada', 'costa', en referència al fet que la comarca s'estén a una banda i altra de les ribes —les riberes— del Xúquer.

Cal fer esment del topònim Xúquer, riu creador de la secular riquesa agrícola de la comarca de la Ribera, una de les més tradicionals i indiscutides del Regne de València, que apareix esmentada tres vegades al *Llibre dels feits* amb el nom de *Ribera de Xúquer* (Rosselló, 2004: 41).

El riu Xúquer és el riu més llarg i cabalós dels que passen per València, i la Ribera, la comarca amb més excedents d'aigua, en un país que no en va gens sobrat. Aquest riu és el responsable del regadiu històric de la Ribera i el protagonista de tota una cultura de l'aigua que conegué una època d'esplendor en temps andalusins. Fou en aquest període que la Ribera més estricta —la de vora riu— es desenvolupà agrícola, i d'aquesta manera hi proliferà el poblament, que donà lloc a la majoria dels noms de municipi actuals —i a un bon grapat de topònims de menor entitat. El riu Xúquer era el *Xuqar* en temps dels àrabs, i el SUCRO en temps dels romans. L'origen d'aquest nom és preromà i podria estar emparentat amb altres potamònims notables de la península ibèrica, com ara el Segre o el Segura.

Coromines admet un paral·lelisme entre Xúquer i Segre (*Xíqar* en àrab; SÍCORIS en llatí), molt evident en llengua àrab: *Xúq(a)r-Xíq(a)r*. Quant a les formes preàrabs, hi ha un fet que acostia SUCRO a SÍCORIS: les fonts de procedència hel·lènica repleguen l'existència d'un riu Sicanós a Ibèria, que es pot identificar amb el riu que els romans anomenarien des-

prés SUCRO, d'on es pot deduir que la *u* de la primera síl·laba de l'hidrònim valencià pogué ser *i* en algun context antic. Creiem que el paral·lelisme amb el Segre ens pot donar la clau del significat de l'ètim del Xúquer. A SÍCORIS es poden reconèixer dues arrels hidròniques. D'una banda **sik-*, de l'indoeuropeu **seikʷ-*, 'fluir', 'vessar' 'gota a gota', 'eixugar', segons Pokorny, que adscriu a aquesta arrel els hidrònims *SÍCORIS (Segre), Segura, SEQUANA (Sena), Sechair (riu d'Irlanda), etc., d'on podem deduir que a partir de la idea de 'fluir' es desenvoluparia una arrel amb el sentit de 'curs d'aigua'. De l'altra, el segment *-*or-* constituïria un morfema al qual Villar (2000: 208) li atorga un sentit d'aigua, riu o corrent, i que considera indoeuropeu en trobar-lo també fora d'Ibèria. Si admetem que **suk-* i **sik-* comparteixen origen i significat, i que la *r* de SUCRO, com diu Ballester (2010: 494), siga resultat de la reducció d'un antic *-*or-*, tindriem per al nom Xúquer i Segre un origen comú en un topònim preromà de caràcter tautològic: 'el riu Riu'.

Altres topònims relacionats amb zones humides són *mareny* i *brosquil*. Un mareny és una marjal o maresma, ço és, un terreny pantanós, localitzat al llarg de la costa, darrere d'un cordó litoral, com ara el Mareny de Barraquetes —entitat local menor dins el terme de Sueca— i el Mareny Blau (també de Sueca) o el Mareny de Sant Llorenç (Cullera), que formen part del Parc Natural de l'Albufera. El Marenyet és un nucli i una zona humida que va des de la desembocadura del Xúquer fins a l'Estany Gran de Cullera. El Brosquil és un nucli de població d'aquesta última. Deriva de *brusca* 'malesa, bosquina espessa', que creix també als marenys.

4.1.3. FLORA I FAUNA

El Romaní sembla un topònim d'etimologia transparent: fa referència al nom d'una coneguda planta aromàtica pròpia de les bosquines mediterrànies. La Murta (monestir, vall i serra d'Alzira) és també transparent i fa referència a l'abundor d'aquesta planta a la muntanya alzirenyia. La murta (*Myrtus communis*) és un arbust aromàtic perennifoli propi de les màquies de les terres mediterrànies d'hivern temperat. Dins la fauna trobem Corbera, 'lloc de corbs' aplicat per comparació i ponderació a muntanyes visitades sovint per aquestes aus (Coromines, III, 431).

4.1.4. GEOLOGIA

Els noms de municipi relacionats amb la geologia descriuen la textura i duresa dels materials. Per geografia i llengua, Tous és un municipi tradicionalment enclavat en la Canal de Navarrés, però amb la capital municipal bastida, nova de trinca, en la Ribera de Xúquer,⁵ als peus de la serra del Cavalló. El nom de Tous es relaciona amb terrenys tous, perquè el poble antic i el seu castell, hui dia tots dos sota l'embassament homònim, es troben en una zona de predomini de margues cretàcies, materials tous i generalment grumolosos.

4.2. TOPÒNIMS RELACIONATS AMB LA GEOGRAFIA HUMANA

4.2.1. EDIFICIS PER A VIURE-HI

Entre els noms de municipi relacionats amb edificis per a viure-hi —o, en aquest cas, per a haver-hi viscut, en el passat— hi ha Alfarb, nom que prové de l'àrab *al-harb*, que vol dir 'el despoblat', 'la ruïna' (Barceló, 2010: 66) i que es refereix probablement a les restes d'un poblament que trobaren els sarraïns quan s'hi van instal·lar. En efecte, sobre el poble actual hi ha les restes d'un castell la base del qual és d'època romana, ja que s'hi han trobat làpides amb inscripcions llatines. La posició d'Alfarb sobre una petita elevació a la vora del Magre degué atorgar-li en l'antiguitat una funció estratègica de control dels camins cap a València, cap a Xàtiva i cap a Castella (per Llombai) (Piquer, 1995: 285).

Un nom ben transparent amb el sentit de poblament és la Poble Llarga. Deu el seu nom a la forma del nucli urbà original, un eix allargassat a l'un costat i a l'altre de l'antiga carretera d'Alzira a Xàtiva. Una *poble* tenia menys privilegis que una vila, atès que aquesta depenia del rei i era teòricament lliure, mentre que una poble estava sota la jurisdicció i el caprici d'un senyor. La fundació de la Poble Llarga és atribuïda a l'ardiaca de la seu de València Pere d'Esplugues, i per això era coneguda en temps medievals com la Poble de l'Ardiaca o la Poble d'Esplugues (Piquer, 1995: 265-6).

5. Tous fou traslladat el 1971 a la partida de la Garrofera —llavors una zona de secà— del terme d'Alzira, a 13 km de distància de l'antic Tous i a només 6,5 d'Alberic. El motiu d'aquest trasllat fou la construcció de l'embassament homònim, que no s'acabà fins al 1994, després d'haver-se ensorrat el 1982 i haver donat lloc a la tràgica *Pantanada de Tous*.

Els canvis de noms de Vilanova de Castelló són una constant al llarg de la història d'aquesta població. Durant l'Edat Mitjana era coneguda com a *Castelló de Xàtiva*, perquè pertanyia al terme general i a la sotsgovernació d'aquella ciutat. El 1587 se n'independitzà i canvià el nom a *Castelló de la Vila Nova*. Com que havia abraçat la causa austracista, se li va revocar temporalment el caràcter de vila independent, i passà a dependre de Carcaixent entre el 1708 i el 1735 i a dir-se *Castelló de Carcaixent*. El 1797 Cabanilles (vol. II, 180, 201, 202) l'anomena normalment *Castelló*, encara que en una ocasió li diu *Castelló de San Felipe* (per Xàtiva, anomenada *San Felipe* en aquell temps com a càstig, també, per haver donat suport als austracistes), i en una altra, *Villanueva de Castelló*. En el censos oficials espanyols, a partir del 1842, el nom és *Villanueva de Castellón*, i des de la recuperació de la democràcia ha canviat oficialment de nom sis vegades. Entre el 1982 i el 1986 fou *Vilanova de Castelló*; entre el 1986 i el 1994, *Villanueva de Castellón*; entre el 1994 i el 1998, *Castelló de la Ribera*; entre el 1998 i el 2004, *Villanueva de Castellón*; entre el 2004 i el 2005, *Castelló de la Ribera*, i de llavors ençà, *Villanueva de Castellón*. Com hem dit més amunt, una vila tenia més privilegis que els pobles dependents d'un senyor: amb l'emancipació de Xàtiva el 1587, Castelló esdevingué una vila reial *nova* i teòricament lliure (Piquer, 1995: 254).

La Casella és una vall, un barranc i una ermita del terme d'Alzira. El seu nom deu referir-se a alguna casa petita i aïllada en aquesta zona muntanyenca, flanquejada per la serra de les Agulles i la de Corbera. Aquest topònim podria ser d'origen romànic prejaumí, ja que l'acabament *-ella* és propi del mossàrab (Rosselló, 2004: 141).

4.2.2. EDIFICIS DEFENSIVUS

Abunden al País Valencià els noms de municipi amb caràcter defensiu, herència d'una secular inestabilitat política. Castelló (de la Ribera) és un topònim defensiu que deriva de CASTELLIONE, diminutiu de CASTELLUM, que al seu torn deriva de CASTRUM, 'campament militar, fort' (Casanova, 2011: 264). La muntanyeta del Castellet, al sud del terme —entre Manuel, Senyera i Beneixida— és coronada per les restes del *castelló*, que dona nom al poble. Es tractava d'una torre de guaita dependent del castell de Xàtiva, que vigilava l'estra-

tègic pas de barca d'Alcosser —al camí de València a Xàtiva per Alberic—, l'únic secularment transitable de la Ribera aigües amunt d'Alzira.

Quant a Carlet, l'origen d'aquest nom resulta dubtós. Coromines (III, 276-277) considera probable que derive de l'àrab (*al-*)*qala(t)* '(el) fort, (el) castell', amb el plural que feien els andalusins valencians en *-et*, i això donaria *qalaet* 'castells', que es reduiria a *qaleet* > *qalet*. El pas de *qalet* a *qarlet*, explica Coromines, es deuria al fet que *qalet* s'hauria contaminat per la erre del nom de la cova de Matamon —on hi havia un poblat ibèric—, que els andalusins anomenaven *Garledi* ('cova de l'infern') o *Gar-al-meit* ('cova dels morts'). Una altra explicació que el mateix Coromines suggereix és que Carlet tinguera el mateix origen que Benicarló (el Baix Maestrat) i el despoblat de Carles (els Ports de Tortosa). Aquests dos pobles, d'acord amb la primerenca documentació medieval que parla de (*Beni*)*casló* i *Castles* —on el grup *stl* passa a *sl* i després a *rl*— derivarien d'una base preromana *KASTLO-*, corresponent al llatí *CASTRUM* 'castell, fort' (Coromines, III, 275). Aquesta teoria ens sembla menys inversemblant que l'anterior, però ens manca documentació medieval referida a un hipotètic *Cas(t)let* per a confirmar-la. En qualsevol de les dues etimologies el contingut semàntic de *Carlet* està relacionat amb edificis defensius. Respecte a la possible ubicació d'un castellet preromà a Carlet, a la Font Blanca, prop del Cabeçolet, a uns 4 km a l'oest de la població, es troben restes d'època ibèrica, i a uns 8, en la mateixa direcció, a la muntanya de Matamon —fitant amb Catadau i Tous—, també se n'han trobat.

El topònim de la vall d'Alcalà o dels Alcalans deriva d'un castell (el dels Alcalans) que hi ha al terme de Montserrat, però també del mateix riu Magre, que encara es deia d'Alcalà durant el segle XIX. Des del punt de vista físic, la vall dels Alcalans coincideix amb el sector del riu Magre flanquejat per les serres d'Alèdua (360 m), al nord-oest, i del Cavalló, al sud-est (784 m) (figura 5).

4.2.3. AGROPECUARI

La primera part del topònim Catadau, segons Coromines (III, 332), podria derivar d'*iqta*, que vol dir 'la peça o el tros de terra'. La segona part és més dubtosa: el nom medieval d'aquest poble és *Catadaur*, que podria derivar de

Figura 5. Mapa de la vall dels Alcalans

qat ad-dabur 'parcel·la del ponent' (Piqueras, 1995: 280),⁶ o de *qat ad-daur* 'peça en redó o peça arredonida', un equivalent a 'camp redó' (Coromines, III, 332). Barceló (2010: 43), però, opina que deriva del llatí *CAPITE AUREU*, 'cap d'or, punta daurada' que en àrab dóna *qabtat awruh*.

Cotes, referit a un poble de la vall de Càrcer, podria derivar de l'àrab *iqta* 'la peça o el tros de terra', 'la parcel·la' (Piqueras, 1995: 249). Segons Coromines (III, 457), però, vindria de *Goda*, propietat d'una persona que duia aquest malnom, per ser descendent de gots (ço és: de cristians). Nosaltres pensem que més tost deriva del llatí *cos*, *cotis* 'pedra dura', ja que el seu terme s'ubica sobre terrenys de glacis, àrees de transició entre el pla i la muntanya que sovint presenten una crosta dura que els llauradors han hagut d'eliminar secularment per a poder aprofitar-los.

El *rahal* era una explotació rústica al secà, i d'aquesta base aràbiga deriva Rafelguaraf (Barceló, 2010: 70). La segona part del topònim deriva del també àrab *al-aruf*, que vol dir 'els tossals'. El nom antic de Rafelguaraf era *Rahal Alarof* (p. 49). El poble està flanquejat a llevant i a migdia per tossalets, entre els quals el nucli de Tossalnou (altrement dit el Tossalet) i l'Alteró de Giner. El nucli de Riurau, pertanyent

6. *Ad-dabur* (reduït a *-adaur*) vol dir 'vent de ponent'. A favor d'aquesta teoria cal dir que Catadau es troba a ponent de la depressió que conforma l'antic marquesat de Llobai.

també a Rafelguaraf, deriva de l'àrab *rafraf*, que segons Coromines (VI, 406) pot tenir el sentit de 'prestatge (per a secar les panses)'. Els sequers de panses riurats són construccions típiques de la Marina i d'altres comarques valencianes emprades per a aquesta finalitat. Sense eixir de Rafelguaraf, el nucli de Berfull podria ser una forma corrupta del fitònim català *marfull*, o bé un derivat del participi àrab *marhul* 'el traslladat, el que es muda o es retira' (cfr. Benimarfull), o un encreuament de les dues formes, com suggereix Coromines (V, 197).

En zones de secà on hi havia aigua de pou, els andalusins conreaven hortalisses i fruiters en jardins i horts (Barceló, 2010: 72). Alginet deriva de l'àrab *al-jinnat*, 'els jardins, els horts' (cfr. Generalife, de *jannat al-arif* 'l'hort del constructor'), i Real d'*ar-riyad*, 'els jardins' (cfr. Riad, capital de l'Aràbia Saudita).

Hi ha un topònim que podria estar relacionat amb la pesca: el Perelló, que és una entitat local menor dins el terme de Sueca. És probable que el nom del Perelló derive de *pedra*, i més concretament de la forma antiga *peira*, d'on deriva *peiró*. De *peira* pogué passar a **peirelò* > *pereiló* > *perelló*. Segons Sanchis Ibor (2000: 438-439), al costat de l'actual poble del Perelló hi havia una pedra —gravada amb l'escut d'armes reials— que mesurava l'alçada de l'aigua de l'Albufera.⁷ Segons Sanchis Ibor, aquesta pedra pogué donar origen al topònim *Perelló*, tot i que tampoc no es pot descartar que estiga relacionat amb alguna duna fòssil —hui inexistent— que aflorara a la restinga, com la que hi ha una mica més al sud (la penyeta del Moro). Finalment, tampoc no es pot descartar que *Perelló* fóra un nom de persona, ja que aquest cognom és ben habitual als territoris de parla catalana. El fet que duga l'article, tanmateix, no legitima un possible origen antroponímic.

4.2.4. ARTESANIA I COMERÇ

La segona i la tercera ciutat de la Ribera —Sueca i Algemesí— deriven de noms relacionats amb l'artesanía i el comerç. L'origen de la capital de la Ribera Baixa degué començar en una alqueria musulmana, dependent de Cullera, que feia el paper de mercadet, per tal com Sueca (ant. *Çueyca*) proba-

blement deriva de *suwayqa*, 'mercat petit' (cfr. *soc*, 'mercat dels sarraïns') (Barceló, 2010: 83). Altres autors, però, consideren que l'origen últim d'aquest topònim és l'ibèric *Sucro*, d'on també deriva el nom del Xúquer, riu que passa un quilòmetre al sud de Sueca.⁸

Hi ha alguns noms de municipi valencians d'origen àrab que aparentment deriven d'oficis com ara Algemesí, derivat d'*al-jabbasin*, 'els guixaires, els qui treballen l'algeps' (Barceló, 2011: 84-85). Dos quilòmetres al nord d'Algemesí hi ha un *camí dels algepsers* que comença on hi ha les mines d'algeps de la serra d'Alèdua i que travessa el terme d'Algemesí i Albalat, i mor a Sueca. Podria ser que la gent de l'alqueria d'Algemesí, per la seua proximitat a les mines, estiguera especialitzada en l'algepseria, o podria ser que per als d'Alzira —ciutat principal de la Ribera en temps dels àrabs— Algemesí fóra només una partida pròxima o en direcció a les mines d'algeps, d'on s'extreia aquest important material de construcció. A banda de suggerir la proposta d'els algepsers' com a origen d'Algemesí, Coromines (II, 135) exposa una altra possibilitat, menys versemblant que l'anterior al nostre parer: que derive d'*al-gamma az-zi* 'el barri de les barcasses'.

4.2.5. XARXA VIÀRIA

Les comunicacions entre les terres al nord i al sud del Xúquer en l'actualitat són molt còmodes gràcies als nombrosos ponts (A-7, CV-50, ferrocarril a Xàtiva, AP-7, N-332, ferrocarril a Gandia, etc.) que travessen el riu. Tanmateix, el pas del Xúquer ha sigut secularment un obstacle remarcable en les comunicacions, resolt mitjançant guals, passos amb barca i ponts, segons les èpoques (Sanchis Deusa, 1993: 101).

Històricament, un dels punts per on el camí travessava el riu era Albalat de la Ribera, que deriva d'*al-balat* 'camí empedrat' (Barceló, 2010: 80). Aquest nom sembla que respon al fet que el camí entre València, Alzira i Xàtiva travessava el riu Xúquer a l'altura d'un gual —hui inexistent— entre Albalat i Polinyà, població on encara hi ha la partida del Gual, just a la banda meridional d'aquest pas històric, emprat per

7. Si l'aigua estava massa baixa o alta, les condicions no eren propícies per a una bona pesquera i calia corregir el nivell de l'aigua, bé obrint la gola per alimentar la llacuna amb aigua marina, bé drenant-la.

8. Segons Coromines (VII, 181-183), sota el domini musulmà *Sucro* podria haver passat —per lleis fonètiques àrabs— a *Suqra* > *Suwqra* > *Suwqa* i després els andalusins valencians, ja propensos a formar diminutius afectius, li degueren dir *Suwayqa*, nom que a més coincidí amb un mot existent en la seua llengua àrab amb significat de 'mercadet'.

Jaume I per a conquerir Alzira. En època medieval només hi havia dos passos aigües avall d'Alzira: la barca de Cullera i el gual d'Albalat, on es documenta la presència d'una barca almenys des del segle XVIII (Sanchis Deusa, 1993: 114).

Chofre (2002: 254) i altres autors identifiquen Albalat amb la romana MANSIO SUCRONEM, i el camí a què al·ludeix, amb la via Augusta. Les contínues i de vegades violentes aportacions sedimentàries del Xúquer, que han modificat meandres i tallat antics camins i han elevat el nivell del sòl (Mateu, 1983 i 1991) han segellat totalment els vestigis que ajudarien a resoldre la ubicació de l'hostal o MANSIO SUCRONEM. Del que no hi ha dubte, però, és de la posició històricament estratègica del gual d'Albalat per a travessar el Xúquer, que es remunta molt més enllà de l'Edat Mitjana, per tal com s'han trobat restes de poblament del Bronze, ibèric i romà a l'Alteret de la Vint-i-huitena, a tocar del poble actual (Pérez i Arasa, 2010: 103-105). Arasa i Rosselló (1995: 110-111) també plantegen un traçat de la via augusta pel gual d'Albalat, per la vora dreta del riu, que d'aquesta manera evitaria travessar els rius Magre i Verd, que a l'altura d'Albalat ja han confluït amb el Xúquer. Passat el gual, aquesta via romana es bifurcaria cap a SAITABI, d'una banda, i cap al PORTUS SUCRONENSIS (Cullera) i DIANIUM, de l'altra.

Prop de les vies de comunicació s'ubicaven hostals per al descans i l'allotjament de viatgers i besties de càrrega. El mot àrab que designava un hostal era *manzil*, derivat del llatí *MANSIO*, que prové del llatí *MANSUS*, forma verbal derivada de *MANERE*, que vol dir 'lloc on passar la nit durant un viatge'. Massalavés deriva de *manzal Abbas*, compost de *manzal* 'hostal' + antropònim *Abbàs*. Aquest hostal se situava en la ruta històrica que anava de Xàtiva cap a Requena (i l'Aragó) per Llombai⁹ (figura 6), just al punt en què començava un camí secundari cap a l'actual despoblat de Cabanyes, al terme d'Alzira (Sanchis Deusa, 1993: 109-110).

Coromines (II, 81) i Casanova (2009: 185) pensen que Alberic podria tractar-se d'un topònim d'origen antroponímic (cognom *Alberich*, d'origen germànic), però Barceló el fa derivar de l'àrab *al-barid* 'lloc de posta' (Barceló, 2010: 81). D'acord amb aquesta darrera opinió, l'hostal d'Alberic

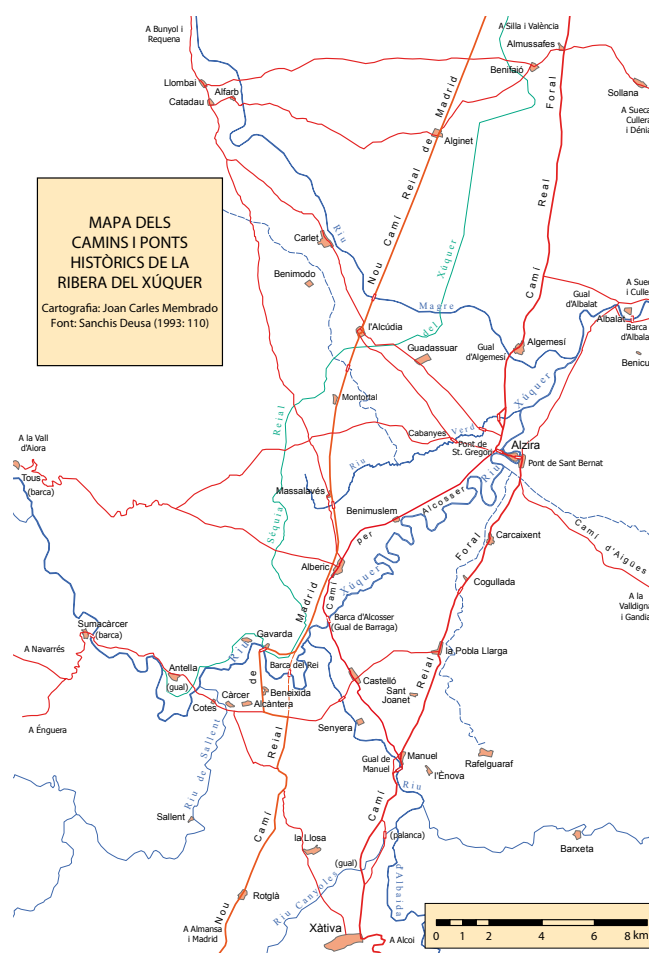

Figura 6. Xarxa de camins històrics de la Ribera del Xúquer

s'ubicaria sobre una cruïlla de camins: el que venia de Requena (i l'Aragó) per Llombai; el que venia de la ciutat de València, travessava el Magre pel gual d'Algemesí i discorria per la vora dreta del Xúquer, i el que anava cap a Xàtiva i travessava el Xúquer per la barca dita d'Alcosser (figura 6). El nom de l'actual despoblat d'Alcosser deriva d'*al-qusair*, diminutiu d'*al-qasar* 'palau, alcàsser'. Potser la seua funció era defensar aquest pas estratègic sobre el riu Xúquer.¹⁰ Alguns historiadors consideren que el camí de València a Xàtiva per

9. Aquest camí anava de Xàtiva a Requena remuntant el riu Magre. En època ibèrica el poblat de la Carència (terme de Torís) era un fita destacada en aquest camí (Pérez i Arasa, 2010: 110).

10. Segons Ribes (2002: 104), el gual i la barca d'Alcosser eren l'únic pas en el curs mitjà del Xúquer a la Ribera, aigües amunt d'Alzira, que es deixava creuar des de temps immemorials. Fou per aquest pas que Jaume I va travessar el riu i va conquerir la ciutat de Xàtiva.

Alberic i el gual/barca d'Alcosser coincidien amb la via Augusta, i altres pensen que aquesta anava pel gual d'Albalat.¹¹ En època andalusina un camí intermedi —que travessava el Xúquer per Alzira— degué absorbir el trànsit dels dos itineraris històrics esmentats. En època cristiana foral esdevingué el camí Reial (figura 6).

Alcàntera de Xúquer deriva d'*al-qantara* 'el pont'. Hem vist més amunt que (la vall de) Càrcer deriva del llatí *CARCER*, 'presó' i, per tant, sembla que Alcàntera és la clau per a accedir a aquesta vall *encarcerada*, que permet la comunicació de la vall Farta amb Alberic, Alzira i la ciutat de València.

El dubte ens sorgeix a l'hora de situar el pont. D'una banda, des d'Alcàntera ix un camí dit *del Gavariol* que travessa el riu —2 km al nord del poble— a través d'un pont bastit a la primeria del segle xx, i fa cap a Gavarda. Aquesta construcció, anomenada *el Pont de Ferro*,¹² evità definitivament l'isolament de la vall de Càrcer, que fins llavors només havia estat connectada amb la resta de la Ribera per mitjà de passos de barca.¹³ Es refereix el topònim *alcàntera* a aquest pont de barques? És una possibilitat.

D'altra banda, a només mig quilòmetre al nord-oest d'Alcàntera hi ha Beneixida, que, segons Coromines (II, 437), deriva de *(l)ben as-sidda* el [lloc] de la força, la fortalesa'. Aquest topònim podria tenir un sentit similar al del veí Alcosser: la fortalesa o alcasseret, per a vigilar el pas del riu. El poble actual de Beneixida es troba en una zona elevada i apartada del riu, ja que el nucli original fou arrasat per la pantanada del 1982, i això obligà a desplaçar-ne els habitants a un nou emplaçament a recer de les inundacions. Històricament, però, Beneixida es trobava a només mig quilòmetre al sud del riu i a la mateixa distància, al nord-est, d'Alcàntera. Són Alcàntera

—el pont— i Beneixida —la fortalesa [que vigila el riu] — topònims complementaris, referits al mateix pont? És una altra possibilitat. Com que no resta cap traça d'un pont o d'una barca d'època islàmica, és difícil d'establir per on hom travessava el Xúquer, encara que la toponímia actual ens dóna una pista: de l'antiga Beneixida ix un camí dit de la Comporta —probablement en referència a alguna séquia— que fa cap al riu, a l'altra banda del qual, ja en terme de Gavarda, hi ha el camí de la Barca. Aquest topònim indica que en aquest punt degué haver-ne una per a travessar el riu. Podria ser aquesta barca —aquest pas— el que vigilava Beneixida i donava nom a Alcàntera? Podria ser-ho, ja que a més a més és el punt més pròxim a tots dos nuclis: a 500 m de l'antiga Beneixida i a 1.200 d'Alcàntera.

Almussafes deriva de l'àrab *al-mansaf*, 'a mitjan camí' (Barceló, 2010: 81), per trobar-se aquesta població a mitjan camí entre Balansiya (València) i al-Jazira (Alzira), i potser també per ubicar-se en la cruïlla de camins entre València i Alzira, com hem dit, però també entre Sueca (per Sollana) i Llombai (figura 6).

4.3. NOMS DERIVATS DE NOMS DE PERSONA

4.3.1. ANTROPOTOPÒNIMS

El topònim Manuel és transparent com l'aigua: sembla que deriva de «l'Alqueria d'en Manuel Sanç», que apareix així documentada en un document del 1406 (Ventura 2001: 445).

Pel que fa als topònims d'origen àrab derivats de nom de persona, hi ha cinc pobles a la Ribera —Benicull, Beneixida, Benifaió, Benimodo i Benimuslem— que comencen per un derivat de *bani* 'fills de', 'els de', que designa el conjunt familiar dels descendents d'un mateix ancestre (Barceló, 2010: 92), però que de vegades es pot traduir també com 'el lloc de'. Ja hem vist més amunt el contingut semàntic dels noms Benicull i Beneixida. Pel que fa a Benifaió, deriva de *bani* + *hayyun*, de l'arrel *hyy* 'ser viu, animat, espavilat', (Coromines, IV, 182). Els acabaments en *-un* esdevenen *-ó* en valencià i també expressen un diminutiu, com en *carreró* (Barceló, 2010: 101). *Faió* fóra doncs 'espaviladet' (cfr. Faió, al Baix Aragó). Benimodo, segons Barceló (2010: 100) i Coromines (V, 296-297), pot derivar de *bani* + *mawdu*, participi de 'posar, situar' ('lloc on se situa [alguna cosa]'), però Coromines ofereix i prefereix una segona opció,

11. A partir de la distribució de jaciments arqueològics i la documentació medieval que esmenta els passos del Xúquer, Martínez Pérez (1987: 62-70) planteja un doble traçat de la via Augusta: l'un, —emprat durant l'època ibèrica i l'Alt Imperi— que devia travessar el riu pel gual d'Albalat, i l'altre, —a partir del segle II— que ho feia pel gual i la barca d'Alcosser. La bifurcació es devia situar poc abans d'arribar a Algemesí, a l'altura de Cotes. Prop del pas de Manuel-l'Énova, aquest dos camins convergien de nou.

12. Fins a la segona dècada del segle xx, el camí Reial de València a Madrid havia de salvar el riu a través d'un pont de fusta provisional que havia substituït l'antiga barca del Rei, feta expressament durant el segle XVIII per a aquest nou camí Reial (Sanchis Deusa, 1983: 216).

13. Barca d'Alcosser, de Gavarda, de Sumacàrcer o de Tous (en ús fins a la dècada del 1960).

que derive de *bani* + *modar* 'els que suen (esforçant-se)'. Benimuslem prové de *bani* + *muslim*, 'fills del musulmà'.

Pel que fa a antropotopònims derivats de tribus amazics, hi ha Favara, de *Hawwara* (Barceló, 2010: 111). Els noms de les tribus eren emprades pels amazics per a distingir-se en un medi arabitzat. Tanmateix Coromines (IV, 201) proposa que Favara prové de *fawwara* 'font que brolla i sobreix de terra'. Aquest contingut semàntic fóra similar al del seu veí Fortaleny, que hem vist en parlar d'hidronímia.

Quant als topònims derivats de noms de persona d'origen llatí, n'hi ha tres a la Ribera: Sollana, Carcaixent i Polinyà. Tots tres es relacionen amb propietaris d'una vil·la rústica romana o *FUNDUS*, mot d'on deriven tant *latifundi* (gran propietat rústica) com *minifundi* (petita propietat). Sollana derivaria del llatí *SOLIANA*, aglutinació de *SOLIUS* (nom de persona) + el sufix femení *-ANA*, amb el significat de 'lloc pertanyent a' i, per tant, voldria dir 'la propietat de Solius'.

Carcaixent presenta la terminació *-ent*, pròpia dels topònims valencians derivats de *FUNDUS*, però amb el sufix locatiu masculí *-ANU*. Aquest acabament es redueix en *-an* (*Carcaixan) i després es transforma per imela àrab (canvi de la *a* llarga en *e*): primer en *-én* (*Carcaixén, representat gràficament en català medieval com *Carcaxen*, segons Cabanes *et al.*, 1981: 91), i més tard en *-ent*, amb el reforçament de la *t*, ja que *-én* és una terminació estranya en català.¹⁴

Hom accepta generalment que Carcaixent deriva d'un *FUNDUS*, però hi ha desacord entre els autors a l'hora de determinar a quin antropònim fa referència. Segons Menéndez Pidal (1968: 128), prové de *CARCASSIANUS* (*CARCASSIUS*, possible gentilici de Carcassona del Llenguadoc, + *ANU*). Encara que no ho descarta del tot, Coromines (III, 263-264) considera improbable que derive de *CARCASSIUS*, ja que el gentilici de Carcassona és *CARCASSONENSE*, i troba més plausible que vinga de *GRACCASIUS*, derivat del llinatge *GRACCUS*, + *ANU*, o que Carcaixent presente una etimologia àrab, a partir del conegut suburbi del Caire dit *Qalqasand* o el seu gentilici (*Qalqasendi*).

14. Aquest tipus de topònims (derivats d'antropònim llatí i acabats en *-ent*) és bastant freqüent al País Valencià, especialment al sud de Xúquer, on en trobem exemples com ara Ontinyent, d'*UNCTINIUS* > *UNCTINIANUS*; Crevillent, de *CARVILIUS* > *CARVILIANUS*; Moixent, de *MUSSIUS* > *MUSSIANUS*; Bocairent, de *VOCONIUS* > *VOCONIANUS*; Agullent, d'*ACULIUS* > *ACULIANUS*; etc.

Hi ha un topònim no gaire allunyat de Carcaixent que ens situa sobre la pista d'una altra possible etimologia: l'antic castell i actual partida de *Garmoixent* o *Garamoixent*, ant. *Carmo(i)xén*, compost de *car* + *moixent*. Aquesta partida es troba a l'oest del terme de Moixent, topònim que, com Carcaixent, prové d'un antropònim llatí (*MUSSIUS* + *ANU*).¹⁵ La forma *car-*, segons Germà Colon (1971-72, p. 305-308), deriva d'un mot preromà **CARIUM*, que vol dir 'roca' o 'penya'. Si el topònim Carmoixén sembla un compost d'un orònim preromà i d'un *FUNDUS* romà, no fóra inversemblant que Carcaixent derivara de *car* + *caixent*, cas en què el propietari del *FUNDUS* fóra *CASSIUS*, que és un *GENS* romà abundant i especialment distingit,¹⁶ i *car* fóra una penya o roca dins de l'àrea de *Caixent. Però, com es pot explicar la presència d'una roca a Carcaixent? Aquest *car* podria referir-se a l'alteró on s'emplaça la part vella de Carcaixent —que en temps romans podia ser com una rocassa—, que destacaria sobre la rodalia immediata i que vigilaria el pas del Xúquer. Encara hui dia la part vella de Carcaixent —carrer dels Desemparats— s'ubica a una altitud de vora 24 msnm., més protegida de les inundacions del Xúquer que la resta de la població, que es troba entre 1 i 4 metres més baixa. En temps tardoromans, en el moment de formació del topònim (*Car*+)Caixent, aquesta diferència devia ésser encara molt més gran, ja que les inundacions del Xúquer han anat reblint secularment les zones més baixes del terme (Ferrer, 1985: 4-5), i cal pensar que en època romana el *car*, o alteró, de Carcaixent podia haver estat encara molt més evident.

Un altre nom aparentment derivat d'un antropònim és Polinyà, que ve del llatí *PAULINUS*, propietari d'un *FUNDUS*, més una terminació locativa que donaria *PAULINIANUS* i després Polinyà. Tanmateix a València els topònims d'aquesta mena sempre resulten en *-én(t)* i, per tant, *PAULINIANUS* hauria d'haver donat *Polinyent. Llavors, com expliquem el topònim Polinyà?

15. Carmoixent és el nom d'un castell que apareix citat als Furs de València com un dels límits del Regne amb Castella. Podria tractar-se de la torre que hi ha al poble de la Font de la Figuera, que en temps de la conquesta feia part del terme de Moixent (Ribera *et al.*, p. 28).

16. La població rossellonesa de Queixàs (ant. Queixans) també deriva de *CASSIANU* (Coromines, VI, 314). La *s* sorda seguida de la *i* en (*car*)*CASSIANUS* palatalitza la *s* i dona *(*Car*)*caixent*, de la mateixa forma que *MUSSIUS* dona Moixent.

Podria ser que els repobladors cristians l'hagueren portat des del municipi de Polinyà (*del Vallès*), però és més probable que aquests reconegueren un duplicat del Polinyà català i l'assimilaren a la forma d'aquest (Coromines, VI, 249).

Un altre antropotopònim podria ser Llaurí, però aquest d'origen berber, procedent de la tribu *Al-Hawwara*, i concretament de la forma *al-Hawwariyin*, 'allò dels Hawwara, la terra dels Hawwara'. La forma Llaurí és una adaptació a la grafia i pronunciació catalanes, mentre que el topònim Alhaurín, amb el mateix origen que Llaurí, es una adaptació al castellà.

4.3.2. HAGIOTOPÒNIMS

A la Ribera només hi ha un hagiotoptònim municipal indiscutit: Sant Joanet, que és el municipi més menut de tota la comarca després de Cotes i el que més vegades ha canviat de nom després de Castelló de la Ribera, ja que abans del 2008 es deia oficialment *San Juan de Énova*; entre el 2008 i el 2010, *Sant Joan de l'Énova*, i actualment, *Sant Joanet*.

Hi ha, però, un altre possible hagiotoptònim: Montserrat, nom que podria derivar de la marededéu homònima, patrona de Catalunya; o podria ser un orònim, per la forma de la serra del Castellet, que hi ha al nord del poble, esquerpa i allargassada. Coromines (V, 384), però, no veu gens clares ni una cosa ni l'altra: aquest topònim tan transparent a primera vista podria derivar, segons aquest autor, de l'àrab *mutassarar*, 'alegre, content'.

5. CONCLUSIONS

Els noms de municipi se'ns mostren com un testimoni excepcional d'unes presències antigues al nostre territori, hui desaparegudes. La conquesta romana suposà la desaparició progressiva de la llengua ibèrica de les actuals terres valencianes: la musulmana, la desaparició del llatí, i la catalano-aragonesa, la de l'àrab. Malgrat tot, només un 15% dels noms dels actuals municipis de la Ribera són d'origen postjaumí, mentre que el 21% són romànics prejaumins; el 9% són preromans, i el 55% tenen un origen àrab.

La toponímia àrab és, doncs, predominant entre els municipis de la Ribera, però també entre els d'altres planes al·luvials com ara l'Horta, la Safor i la Vega Baixa, on els àrabs

van estendre el regadiu i la gamma de conreus, i van fundar moltes alqueries que hui són municipis. Aquest fet mostra la tendència conservadora de la toponímia, per la qual, quan s'aplica un nom a un lloc, aquesta denominació sol perdurar encara que la llengua en què s'ha creat desaparega (com els casos de l'ibèric i l'àrab) o evolucione (com passà amb el llatí) (Moran *et alii*, 2002: 5).

Entre el contingut semàntic del nom de nuclis de població de la Ribera hi ha un predomini dels hidrònims, com es podia esperar en la comarca valenciana amb més excedents d'aigües: aquests hidrònims fan referència a rius, fonts i sistemes de reg. Sense eixir de la geografia física, també hi ha algun topònim que fa referència a la fauna, la flora, els sòls i el relleu. Dins d'aquest darrer grup en trobem que signifiquen 'pas de muntanya', 'barrera muntanyenca', 'vall tancada' o, sobretot, 'elevació', ja que en una plana al·luvial com la Ribera és fonamental ubicar-se a les zones més elevades, a recer de les devastadores inundacions del Xúquer.

Quant a la geografia humana, trobem alguns topònims de caràcter defensiu, o que designen llocs per a viure-hi, o bé activitats agropecuàries, artesanals i comercials. N'hi ha, a més, bastants que es refereixen a la xarxa viària, ja que la Ribera ha estat secularment separada pel riu Xúquer i ha calgut cercar guals, habilitar barques i, posteriorment, construir ponts per a comunicar les dues vores de la comarca. També trobem alguns noms derivats d'antropònims, tant de l'època tardolatina, com de l'àrab i la cristiana postjaumina.

Repasar el significat del nom dels nuclis de població de la Ribera és com fer una classe de geografia: els distints tipus de relleu; els abundants recursos hídrics; la flora, fauna i geologia; la geografia urbana, que distingeix entre diversos tipus de ciutat (pobla, vila, etc.); la geografia del transport, que descriu les vies de comunicació, i la rural, que estudia les activitats agropecuàries (conreus, explotacions agràries, etc.), moltes de les quals es troben en un marc on predomina el poblament dispers. Aquest tipus de poblament propicià històricament la creació de propietats rústiques romanes (*fundus*), d'alqueries musulmanes o de senyories cristianes, les famílies propietàries de les quals han donat origen a la denominació d'alguns dels nuclis de població de la Ribera.

6. BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Antoni i MOLL, Francesc de Borja. 1972. *Diccionari català-valencià-balear*, Moll, Palma de Mallorca.
- ARASA, F. i V. ROSSELLÓ (1995). *Les vies romanes del territori valencià*, Conselleria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transports, València.
- ATLES TOPONÍMIC VALENCIÀ, projecte Acadèmia Valenciana de la Llengua i l'Institut Cartogràfic Valencià.
- BALLESTER, Xaverio (2010). «Avieno (or. 480) y el río hiberico Sic (sic)», *Palaeohispanica* 10, 491-502, Universitat de Barcelona, Barcelona.
- BARCELÓ TORRES, Carme (1983): *Toponímia aràbiga del País Valencià. Alqueries i castells*, Ajuntament de Xàtiva, Xàtiva.
- (2010): *Noms aràbics de lloc*, IIFV-Bromera, València.
- CABANES, A., R. FERRER i A. HERRERO (1981): *Documentos y datos para un estudio toponímico de la región valenciana*, Artes Gráficas, València.
- CABANILLES, Antonio Josep (1797): *Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y Frutos del Reyno de Valencia*, Bancaixa (reedició), València.
- CASANOVA, Emili (2009): «Toponímia Valenciana de la Edad Media, entre el mundo árabe, catalán y aragonés: pautas para interpretarla», *Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences*, Universitat, York.
- CASANOVA, Emili (2011): «Comunidad Valenciana», *Toponímia hispànica. Origen y evolución de nuestros topónimos más importantes*, 257-292, Denes, València.
- CHOFRE, M. L. (2002): *Las Ciudades de Sicana y Sucro. Su localización a partir de las fuentes*, tesi doctoral, Madrid.
- COLON, Germà (1971-1972): «El topònim Garamoxén», *Butlletí de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense*, p. 305-308, Tarragona.
- COROMINES, Joan (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*, 8 vol., Curial Edicions Catalanes & La Caixa, Barcelona.
- DORION, H. i J. POIRIER (1975): *Lexique des termes utiles à l'étude des noms de lieux*, Les Presses de l'Université Laval, Québec.
- FERRER, Vicent (1985): «El contacte entre la Ribera del Xúquer i els raiguers de les Muntanyes de Carcaixent», *Cuadernos de Geografía*, 36, p. 1-20, Departament de Geografia, Universitat de València, València.
- MARTÍNEZ PÉREZ, A. (1987): *Les Cases de Montcada (Alzira, València)*. Premis d'Assaig de l'Ajuntament d'Alzira, Alzira.
- MATEU, Joan (1980): «El llano de inundación del Xúquer (País Valenciano). Geometría y repercusiones morfológicas y paisajísticas», *Cuadernos de Geografía*, 27, p. 121-142, Departament de Geografia, Universitat de València, València.
- (1983): «Aluvionamiento medieval y moderno en el llano de inundación del Júcar», *Cuadernos de Geografía*, 32-33, p. 291-310, Departament de Geografia, Universitat de València, València.
- (1991): «Cambios seculares de la agradación aluvial y de la meandrización en la Ribera Alta del Xúquer», *Cuadernos de Geografía*, 50, p. 147-169, Departament de Geografia, Universitat de València, València.
- Membrado, Joan Carles (2011a): «An Analysis of Toponymic Anomalies in Valencian Municipalities by Means of a GIS», *XXIV Congrés Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques. Els noms en la vida quotidiana*, International Council of Onomastic Sciences, Barcelona.
- (2011b): «Origen historiolingüístic i contingut semàntic de la toponímia municipal valenciana a través d'un SIG», *XXIV Congrés Internacional de ICOS sobre Ciències Onomàstiques. Els noms en la vida quotidiana*, International Council of Onomastic Sciences, Barcelona.
- MENÉNDEZ PIDAL, Ramón. 1968. *Toponímia prerromànica hispana*, Gredos, Madrid.
- MILLO, M. Dolors (1997): «Toponímia rural de l'Alcúdia», *XXI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*, p. 705-734, Denes, València.
- MORAN, J., M. BATLLE i J. A. RABELLA (2002): *Topònims catalans. Etimologia i pronúncia*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona.
- MOREU-REY, Enric (1982): *Els nostres noms de lloc*, Moll, Palma de Mallorca.
- (1995): «Tipologia toponímica», Rosselló & Casanova (eds.), *Materials de Toponímia – I*, 45-52, Generalitat Valenciana i Universitat de València, València.
- PÉREZ, J. i F. ARASA (2010): «Poblament rural i vies de comunicació en època romana a la Ribera del Riu Xúquer (València)», *Recerques del Museu d'Alcoi*, 19, 101-114, Alcoi.
- PIQUERAS, J. i C. SANCHIS (1992): *L'organització històrica del territori valencià*, Conselleria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transports, València.
- PIQUERAS, Juan (1995): *Geografía de les comarques valencianes, volum IV*, Foro edicions, València.
- POKORNY, Julius (1948-1949): «Zur keltischen Namenkunde und Etymologie», *Vox Romanica* 10, pp. 220-267, Berna.
- RIBERA A., J. P. BENEYTO, M. BARBERÀ i J. M. BELDA (2005): «El poblament de l'Edat del Bronze a la Font de la Figuera (València)», *Recerques del Museu d'Alcoi*, 14, 27-78, Alcoi.
- RIBES, Vicent. 2002. «El castellet de Castelló, tercer castell de Xàtiva», *Castells, torres i fortificacions en la Ribera del Xúquer*, Universitat de València, València.
- ROSSELLÓ, Vicenç (1972): «Los ríos Júcar y Turia en la génesis de la Albufera de Valencia», *Cuadernos de Geografía*, 11, p. 7-25, Departament de Geografia, Universitat de València, València.
- (1978): «Anotacions a la toponímia de la Ribera del Xúquer i encontorns», *Cuadernos de Geografía*, 24, p. 1-25, Departament de Geografia, Universitat de València, València.

- (2004): *Toponímia, geografia i cartografia*, Universitat de València, València.
- SANCHIS DEUSA, Carme (1983): «La riuada del Xúquer de 1982 i les vies de comunicació», *Cuadernos de Geografia*, 32-22, 213-240, Departament de Geografia, Universitat de València, València.
- (1993): *Els ponts valencians antics*, Conselleria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transports, València.
- SANCHIS IBOR, Carles (2000): «Notes sobre la toponímia i l'evolució del paisatge a l'Albufera de València», *Estudis de toponímia valenciana*, 431-443, Denes, València.
- SAUER, Carl (1985): «La educación de un geógrafo», García Ramon, M. D. (ed.) *Teoría y método en la geografía humana anglosajona*, 38-53, Ariel, Barcelona.
- TORT, Joan (2000): «Toponimia y territorio. Los nombres de los núcleos de población de la comarca del Baix Camp, Tarragona, desde una perspectiva onomasiológica», *Scripta Nova*, 67, Universitat de Barcelona, Barcelona. <http://www.ub.edu/geocrit/sn-67.htm>
- (2003): «Toponimia y marginalidad geográfica. Los nombres de lugar como reflejo de una interpretación del espacio», *Scripta Nova*, 138, Universitat de Barcelona, Barcelona <http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-138.htm>
- VÁZQUEZ, Jesús (2011): «Aragón», *Toponimia hispánica. Origen y evolución de nuestros topónimos más importantes*, Denes, València.
- VENTURA, Agustí (2002): «Alguns topònims històrics de la governació, terme general i particular de la ciutat de Xàtiva», *Congrés internacional de toponímia i onomàstica catalanes*, 431-456, Universitat de València, València.
- VILLAR, Francisco (2000): *Indoeuropeos y no indoeuropeos en la Hispania prerromana. Las poblaciones y las lenguas prerromanas de Andalucía, Cataluña y Aragón según la información que nos proporciona la toponimia*, p. 491, Universidad de Salamanca, Salamanca.

MALNOMS DE GUADASSUAR

J. Enric Mut i Ruiz

INTRODUCCIÓ

Guadassuar, municipi valencià de la Ribera del Xúquer, de 6.101 habitants (INE, cens 2011), tot i la transformació experimentada per la societat rural valenciana durant l'última part del segle xx cap a un tipus de societat més urbana i uniforme, conserva molts trets definitoris de la seua personalitat com a poble. Entre altres, ha sabut mantindre les tradicionals festes d'hivern, al voltant del patró sant Vicent Màrtir (cavalcada de la Repartició de la Carn, porrat i fira...), i d'estiu, després de la festa de sant Roc (participativa i viva setmana de danses...), així com també el costum d'usar malnoms per tal de distingir certs individus o famílies.

En les últimes dècades ha rebut una important aportació demogràfica procedent dels pobles veïns i d'altres països, en especial un grup de famílies d'Ucraïna, que en general s'ha integrat socialment i lingüísticament bastant bé. No obstant això, la superfície del poble encara permet el reconeixement mutu dels seus habitants i el manteniment del sistema habitual de designació que coneixem com a *malnoms*. Tot assenyalava a finals del segle xx una progressiva desaparició d'aquest tradicional i efectiu mètode d'identificació i individualització, però el sistema encara continua en ús i es renova constantment sense grans pèrdues. No cal dir que

els malnoms són útils per a l'estudi de la psicologia social, de la creativitat humana i de la història de la llengua.¹

A la Ribera, els gadassuarencs, que en alguns indrets també han rebut el gentilici col·loquial de *vorassuarencs* (derivació d'un deformat *Vassuar* o *Vorassuar*, per reduccions de les velars²), són anomenats *carabassots*, apel·latiu que la gent de Guadassuar accepta de bon grat.³ Possiblement això provinga del fet de ser productors de carabasses en altres temps, ser cabuts o tossuts o, tal vegada, siga un mot despectiu usat pels pobles veïns per a referir-se a *persones curtes d'enteniment*.⁴

El recull aportat ascendeix a uns 780 malnoms, reunits durant molt de temps a partir del coneixement directe de la gent del poble, de la consulta amb persones majors i de diversos llistats escolars o treballs locals.⁵

1. Emili Casanova: «Sobre els malnoms d'Agullent», en *Xé Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica (1r d'Onomàstica Valenciana)*. València, UV, 1986.

2. Com també un *Huadaçar* documentat al segle xvi en el *Quinke Libri* parroquial.

3. M. Sanchis Guarner: *Els pobles valencians parlen els uns dels altres*, IV (*Obra completa*, vol. 5). València, 3i4, 1983.

4. Joaquim Martí Mestre: *Diccionari històric del valencià col·loquial (segles xvii, xviii i xix)*. València, PUV (Biblioteca lingüística catalana, 29), 2006.

5. Enquestes a Salvador Mut Barberà (1923-2009), Mercedes Ruiz Celda (1926-), etc.; treballs d'Encarna Añó Lafarga i Maruja Boils (Malnoms de Guadassuar), Pepa Vanaclocha Montañana (Els malnoms de vegades són més que noms...), Enric Roig Vanaclocha (Carrer dels malnoms), Josep

MALNOMS HISTÒRICS

Des de l'època medieval trobem l'ús d'algun element per a distingir persones amb el mateix nom i cognom, com puga ser la distinció *major/menor* o el qualificatiu *pobil/pobila* que localitzem als registres fiscals. Però, altres vegades s'afegeix el renom especial que l'identifica en la comunitat, en especial aquells relatius a un ofici singular, etc., que en els textos notariais se sol indicar amb un àlies.

Per exemple, de Guadassuar trobem mostres de malnoms en la documentació administrativa i notarial, com els següents:

- Any 1428: Pere Arnau, *texidor*;... Pere Salses, *papalló*.⁶
- Any 1572: Castell, *lo moliner*.⁷
- Any 1602: Bernat *texidor*;... *lo portugués*.⁸
- Any 1638: Joan Roig *lo povil*; Vicenta Osca *povila*; Visent *lo sastre*.⁹
- Any 1471: «... e En Bernat Català, *alias Roch pe-rayre*, com a jermà...». ¹⁰
- Any 1510: «*Ad presentacionem Andree Garrigues, alias Galliçans, vicini dicti loci, tan nomine proprio quam etiam ut donatarii Joannis Garrigues, alias Galliçans, eius fratris, patroni*». ¹¹
- Any 1568: «... *Petro Magraner, agricultori dicte Ville Alcudie habitatori, alias nominato lo Princep*... ». ¹²
- Any 1577: «Jaume Jornet, llaurador, fill de Jaume, *alias de l'Ort*... ». ¹³

Martínez Vidal (De proposta a realitat), Andrea Tortosa Jornet i Sandra Doménech Vivó (En el meu poble hi ha malnoms de persones...) i de Bèltem Fito Gregori (*Carabassots i una mica més*, en *Programa de Festes*, 2009).

6. A.M.A. Libre de la Col·lecta de la Peyta de fora la Vila (1428), sig. 230/4.

7. A.R.V. Mestre Racional, sig. 10.893. Morabatí 1572.

8. A.R.V. Mestre Racional, 10.897. Morabatí 1602.

9. A.R.V. Varia, llibre núm. 172. Morabatí 1638.

10. A.P.P.V. Notari Jaume Tamargo, núm. 24.200.

11. A.D.V. Sec. I. Fondo III, Llibre Índex de Col·lacions, 1503-1536, sig. 143/1.

12. A.P.P.V. Notari Miquel Jeroni Climent, núm. 24.576.

13. A.P.P.V. Notari Joan Josep Portell, núm. 24.586-24.587.

En l'únic *Quinke Libri*¹⁴ conservat de la parròquia de Guadassuar de l'època foral, localitzem un interessant recull de malnoms d'aquell temps:

- Jeroni Osca, de Jaume *de defront*; Pere Jornet *de l'hort*; Jaume Ximeno *de la morera*; Jeroni Osca *de la reixa*; Pere Ximeno *de Tarragona*; Joan Ximeno *de Tarragona*; ¹⁵ Miquel Boïls *lo capità*; Pere Hosca *lo hereu*; Pere Ximeno *lo nafrat*; Joan Roig *lo pobil*; Jeroni Roig *lo príncep*; Pere Sentamans *lo ric*. ¹⁶

En el cas de Miquel Boïls, sempre rep el sobrenom de *capità*; ¹⁷ possiblement fóra un descendent de Lluís Boïls, un dels exceptuats del perdó general, concedit per Germana de Foix el 1524, després de les Germanies.

En definitiva, encara que en les fonts escrites els malnoms no solen aparèixer en gran quantitat, els exemples els podem allargar fins al segle xx en tota classe de textos i d'àmbits d'ús, com en els següents casos dels àmbits judicials i privats:

- Bàndol de 14 de juny de 1696: «[...] dits Pere Cortés y Vicent Ferrer, *dit lo Torrentí*, fent-se caps de quadrilles, an anat augmentant lo número de aquadrillats; y ab aquells, ab notable escàndel, an divagat y divaguen per diferents viles y llochs del present Regne, en forma y trache de bandits y quadrilla, perpetrant delictes enormíssims [...]. Formen part de la quadrilla Jaume Català, *dit lo Catalanet*, de Guadassuar; [...], Luys Quesada, de Alacant, que vivia a Polinyà; Bernat Periz de Carlet; y Atanaci Gomes, de Alberich [...], los quals [...] han perpetrat diferents delictes, per los quals són denunciats, y van continuant en la divagació y en perpetrar enormitats». ¹⁸

14. A.P.G. Quinke libri. Llibre de Batejos, Confirmats i Matrimonis, 1592-1612.

15. Es refereix a l'alqueria de Tarragona, actual partida d'Oliver del terme de Guadassuar.

16. Actualment una part de la família Sentamans té el malnom de *poma el ric*.

17. En un bateig de 1065 llegim: «...Catalina Boyls, donzella, filla de Miquel Boyls, *dit lo capità*». I en una confirmació de 1608: «compares Miquel Boïls, *capità*, ...».

18. Reproduït per Sebastià García Martínez (1991): *Valencia bajo Carlos II. Bandolerismo, reivindicaciones agrarias y servicios a la monarquía*. Ajuntament de Villena, p. 164.

Llibret de memòries personals, segle XIX:

- «Gacetilla 13: En 5 de Junio del año 1875. Se echó el *tuerto* del *Carletí* dos tiros de pistola a su mujer y la mató (siendo mujer de bien).
- Gacetilla 15: En 7 de Febrero del año 1876. Volcó un carro de la villa de Carlet, en este término de Guadassuar, dentro de la acequia del Molino de la Ermita, frente al tejat de Montoliu, y murieron padre e hijo, *llamado de mal nombre Bachoca*; esto se calcula que fue por hombres que se vengaron. Según informes, eran buenos hombres y fueron enterrados con música en esta villa de Guadassuar, con un gran acompañamiento de su pueblo de Carlet, y también de esta villa.
- Gacetilla 22: En 23 de Abril del año 1878. Murió de desgracia con el carro Vicente Clari, hijo del *Tragante*.
- Gacetilla 3: ... en la parte que tengo comprada del campo de *Coll Tort* ... ».¹⁹

Demandes de judici verbal del Jutjat de Guadassuar:

- 6-juliol-1877: José Llopis Tarín, (*a*) *Longinos*, de 36 años, casado, labrador...
- 14-deseembre-1880: ... para cubrir unas naranjas por orden de Pascual Valero y García, (*a*) *el Carletí*, ...
- 4-juliol-1881: ... del campo de Bautista Quilis, (*a*) *Chipó*, ...
- 26-juliol-1881: ... han encontrado a José Castañy e Ybiza, (*a*) *Matabroses*, ...
- 15-deseembre-1881: ... Vicente, (*a*) *Cudol* de Benimodo, ...
- 29-octubre-1885: Francisca Pérez Botella, viuda, de 63 años, natural de Millares, ... habitante en casa de Bernardo Vanaclocha, (*a*) *Quiterra*, en la partida de la Anguilera, contra Javier Ortega Estarlich, labrador, casado, de 50 años, ... marido de Teresa Roig Mateu, de 54 años, (*a*) *la Riola*, por haberse presentado ésta en casa de la pri-

mera con una pistola y haberle dicho «puta, te voy a matar», y cuando la primera le dijo «Teresa, qué vas [a] hacer», la segunda le torció la mano, torciéndole un dedo...»²⁰

Finalment, hem de referir-nos a les dones, en concret al grup que formen les viudes, que solien adoptar el cognom feminitzat del marit com a element distintiu i identificador de manera bastant general:

- Any 1433: Na *Gizberta*, Na *Montalbana*, Na *Terzera*.²¹
- Any 1510: Na *Ervasa*, viuda.²²
- Any 1572: Na *Sansa*, Na *Maciana*, Na *Balsebra*, Na *Navarra*, Na *Verdeja*, N'Osquera.²³
- Any 1602: viuda Na *Hervasa*, viuda Na *Jorneta*, viuda Na *Llopa*, viuda Na *Squera*, viuda Na *Renarda*, viuda Na *Roya*, viuda Na *Sansa*, viuda Na *Ximena*.²⁴
- Any 1638: viuda na *Barberana*, viuda Na *Cres-talva*, viuda Na *Llopisa*, viuda Na *Lluca*, viuda Na *Monreal*, viuda Na *Renada*.²⁵

MALNOMS DE GUADASSUAR

En aquest recull reunim gran part dels malnoms utilitzats pel veïnat des de finals del segle XIX, com a mínim, fins al present. Una part de malnoms desapareix amb l'individu que el porta, quan es tracta d'un apel·latiu exclusiu, però la major part perduren, s'hereten i són coneguts per un parell de generacions com a mínim. En el cas de convertir-se en nom de família, la seua pervivència s'allarga en el temps.

Per a l'estudi dels malnoms és convenient aplicar una classificació logicosemàntica que en facilita l'agrupament en diferents àrees significatives, que trobem, més o menys, repetides en la majoria de pobles.

20. A.M.G. Jutjat. Demandes de jui verbal.

21. A.R.V. Varia, llibre núm. 195. Morabatí de Guadassuar, Montortal, el Toro, Algemesí, etc. (1433).

22. A.R.V. Reial Cancelleria, núm. 514-ter. Manifest de cases i bestiar (Corts de Montsó, 1510).

23. A.R.V. Mestre Racional, sig. 10.893. Morabatí 1572.

24. A.R.V. Mestre Racional, sig. 10.897. Morabatí 1602.

25. A.R.V. Varia, llibre núm. 172. Morabatí 1638.

19. José Marqués Oliver: *Gacetillas desde el año 1868 en adelante o sucesos del tiempo discurriente, y Notas curiosas: Apuntes que principian en 1906* (Textos inèdits).

CLASSIFICACIÓ

1. Malnoms procedents de topònims (gentilicis, toponímia urbana i rural)
2. Malnoms procedents de noms i cognoms
 - 2.1. De noms
 - 2.2. De cognoms
3. Malnoms descriptius
 - 3.1. Ocupació professional
 - 3.2. Característiques físiques i morals
 - 3.3. Malnoms propis d'un subjecte (anècdotes, fets puntuals, fets de paraula, manies...)
 - 3.4. Comparacions amb personatges coneguts
 - 3.5. Situació familiar de l'individu
 - 3.6. Relació de l'individu amb els colors
 - 3.7. Relació de l'individu amb els menjars
4. Malnoms que identifiquen les persones amb vegetals i animals
5. Malnoms derivats d'objectes inanimats
 - 5.1. Instruments musicals
 - 5.2. Objectes diversos
6. Malnoms amb significat indeterminat

Cal assenyalar, per últim, que no estan recollits, com és obvi, tots els malnoms que s'han creat; a més, certes fronteres són molt difícils de fixar, per exemple en els cas de malnoms procedents de cognoms. Però, tanmateix, les proporcions entre els diversos grups són prou significatives.

1. Malnoms procedents de topònims (gentilicis, toponímia urbana i rural) (59)

Alzirenya, l'
Americà, l'
Andalús, l'
Antellanes, les
Antellera, l'
Auia, de l'²⁶
Beneixama
Beneixida

26. Per viure en la casa que tenia el dipòsit d'aigua potable del poble.

Botiga Nova, de la²⁷
Botiguetes, les
Cabanes
Calabrés, el
Calç, de la
Canari, el
Cano, del²⁸
Caravaca
Carletí, el
Casa blanca, de la²⁹
Casapedres, les³⁰
Catalana, la
Catarroja
Comenque/Comenge, de³¹
Cono, del³²
Cordovesa, la
Cullerot -s
Forn, del
Fornet, del
Francés -esa
Gallinar/Galliner, del
Guano, del³³
Hostal, de l'³⁴
Madrilenyo -a
Madriles
Malaguenya, la
Manyo -a
Maranyenteros -es
Marjalera -es
Mata, de la³⁵
Molí Pinet, del
Montortalero, el

27. Obriren una botiga a la placeta del Mercat.

28. Per viure a la casa del Cano.

29. Perquè la casa era blanca.

30. Per viure al costat de la casa de la Pedra, actual Biblioteca Municipal.

31. Per viure, en l'horta, a la casa Comenge.

32. Venien begudes (vi, aiguardents, etc.) (carrer d'Alzira).

33. Tenien un magatzem d'adobs i guanos (carrer Quevedo).

34. Tenien l'hostal del carrer Colom.

35. Per viure al molí de la Mata.

Natzaro/Natzaret³⁶

Navaixes

Navarrasino, el

Olives, de les³⁷

Palaciet, del³⁸

Pedreguer -s

Peix, del³⁹

Perelló

Piles

Poalets, dels⁴⁰

Riolero, el

Roba, de la⁴¹

Roncalero -a

Tales

Torisano -a

Toueros/toeros -es

Xella

Xurra, la

Davites, les

Decoroso -es

Diegues, les

Fabianes, les

Facundo -a

Felipot -a

Gabi -s⁴³

Generoses, les

Gilet, el

Gilo -a

Gori⁴⁴

Gostinot -a

Gueda, la⁴⁵

Guiatano⁴⁶

Innocències, les

Ismaeles, les

Jaumot -a

Jesuset

Jesusos -es

Jordietes, les

José-Xufa

Juano -a

Leandra

Liberios, els

Llorences, les

Llúcia -os

Lucínies, les

Malaena -es

Marino -a

Mariol -a

Martines, les

Mateuet

Melchor -es

Meregildos, els⁴⁷

Merenciano -a⁴⁸

2. Malnoms procedents de noms i cognoms

2.1. De noms (81)

Adolfes, les

Anricot

Bernaets els

Bernarda -es

Blais, els

Brunos, els

Carmeletes, les

Catalino

Cecília, la tia

Ceferinos -es

Cèsares, les

Clàudia -os

Colau -a⁴²

36. Procedia del poble de Natzaret.

37. Per viure a la fàbrica de les olives (carrer Canonge Barberà).

38. Per viure en la casa anomenada així (carrer de l'Ermida).

39. Per tindre botiga de peix a la placeta del Mercat.

40. Per haver viscut al motor dels Poalets.

41. Per tindre botiga de roba (carrer del Mestre Cuevas).

42. Hipocorístic de *Nicolau*.

43. Hipocorístic de *Gabriel*.

44. Hipocorístic de *Gabriel*.

45. D'Àgueda.

46. Deformació popular de *Cayetano-Gaietà*.

47. Deformació d'*Hermenegildo*.

48. Deformació d'*Emerenciano*.

Micalets, els
Miguela, la
Mingo -a
Mingololi -s⁴⁹
Mingomaio -s
Narcisos, els
Nardiques, les
Natàlia
Natis, les
Pantaleón
Pasqualeta
Pasqualot
Paulets, els
Pere
Peret
Pola⁵⁰
Polònies, les
Purito⁵¹
Quica⁵²
Quicaco
Rafaeles, les
Ramunda, la⁵³
Ricardet/Ricardete
Roquet -a
Rosalea
Sidoro
Simeons, els
Soret -s⁵⁴
Tano/Tanet⁵⁵
Tomas -es
Tomaseta -es
Víctors, els
Xoxima -es⁵⁶

49. Aglutinació de *Domingo de l'oli*.

50. Hipocorístic d'*Apol·lània*.

51. Sa mare era donya Pura, la mestra, i a la filla l'anomenaren Purita i al germà, Purito.

52. Hipocorístic de *Francisca*.

53. Deformació de *Ramon*, nom del besavi.

54. Hipocorístic de *Salvador*.

55. Hipocorístic aplicat als fills de Cayetano.

56. Aglutinació de *so*, contracció dialectal de *senyora*, i el nom *Xima*.

2.2. De cognoms (37)

Bataller
Bató -na
Belloc -es
Boilets, el tio⁵⁷
Canut
Casanina, la⁵⁸
Castanyo -s⁵⁹
Cebolles, les
Celdes, les
Cerverona, la
Clari
Colomera, la
Cuqui⁶⁰
Eiximenos, els⁶¹
Gabaldona, la
Galana, la
Godall
Gras
Lledona, la
Macipa, la
Magí/Matxí
Maravilla -es
Marquesos, els
Montoliua -es
Oliveres, les
Palau
Palses, les
Penya⁶²
Petit -a
Piqueros, els
Pujola, la
Pujolet
Quintanes

57. Home centenari, molt conegut al poble. Diminutiu de *Boïls*.

58. Femení de *Casani*.

59. Derivat del cognom *Castany*.

60. Diminutiu de *Cucarella*.

61. Derivat del cognom *Gimeno*, que recorda l'antic *Ximeno*.

62. En realitat, el seu cognom és Lapeña.

Quitoscoms⁶³
 Romaguera
 Toldrano
 Xafe

3. Malnoms descriptius

3.1. Ocupació professional (88)

En general, excepte en els castellanitzats, la majoria són oficis antics o tradicionals, relacionats amb el món agrícola o ramader, com en altres llocs.

Abanderado, l'⁶⁴
 Abogat, l'
 Afaitagats⁶⁵
 Alcalde de pot, l'
 Alcalde llaganya, l'
 Alcalde matxet, l'
 Apotecaris, els
 Arbolari, l'
 Arrosseros, els⁶⁶
 Aviador, l'⁶⁷
 Basurero, el
 Botifarrera, la
 Cabrero, el
 Cairero, el
 Calceteres, les
 Calero -a
 Caminero, el
 Carboner, el
 Carnisser -a
 Carrero -a
 Carretera⁶⁸
 Cartero, el
 Cementeriero -a
 Civilera, la⁶⁹

Coeter, el
 Corretger, el
 Ermitano/Ermintanyo, l'
 Escolà, l'
 Espardenyer, l'
 Esportinera, l'
 Ferraor -a
 Ferrera, la
 Fideuer, el
 Flare, el
 Foguerer -a
 Formatgera, la
 Forneret, el
 Forners, els
 Fusters, els
 Granerer -a
 Graneros, els
 Hostaler -s
 Jutge, el
 Lejiero -a⁷⁰
 Maestrico, el
 Maestro, el
 Maquiniste, el
 Mariner, el
 Mecànic, el
 Meleros, els
 Mesuraor, el
 Mitgero -a
 Molinero -a
 Monesillo, el⁷¹
 Olier, l'
 Ordenari, l'
 Ous, dels
 Peixcater, el
 Perolero -a
 Persiana
 Pianiste -a
 Pintora, la

63. Fusió de l'hipocorístic *Quito* i el cognom *Escoms*.

64. Abanderat de la Banda de Música.

65. Per tindre l'ofici de barber.

66. Son pare va administrar el sindicat arrosser.

67. Va ser aviador durant la guerra i se li quedà com a malnom.

68. Per dedicar-se a fer carreteres.

69. Per ser familiar d'un guàrdia civil.

70. Per dedicar-se a vendre «lejía», ja en castellà.

71. Escolanet.

Platero -a
Porcater -a
Portacreua -es⁷²
Potecaris, els
Puntilleta⁷³
Randero, el
Ratero, el
Retor, el
Retorets, els
Revenaors, els⁷⁴
Sabater, el
Sabatereta, la
Sardinera, la
Sargento -s
Sastre -a
Segonero -a
Sifoner, el
Sotarraores, les
Sucrer, el
Teuler, el
Tintorer -s
Vaquero, el
Verdulera, la
Veterinari, el
Vicari, el
Vidrier, el

3.2. Característiques físiques i morals (140)

Alegria
Alt, l'
Ancatarrat
Ansuma/Ansumeta⁷⁵
Auelet, l'
Bandera
Barrilet
Beato, el
Bigot

72. Algun avantpassat devia portar la creu a les processons.

73. Per vendre randes, però ja en castellà.

74. Es dedicaven a revendre gèneres diversos, eren revenedors.

75. Pronunciació valenciana d'*ensuma*.

Bo, el
Bobet, el
Bojo -s
Bomba, la
Bonico, el
Boriol -a
Bueno, el
Cabota, la
Cabotaes
Caboteta de misto
Cabotí
Cabut, el
Calolo
Cama
Cameta -es
Canya
Canyeta
Cap de jòneg
Cap llarg
Cap torrat
Carassa
Carret, del
Caruda -es⁷⁶
Catxet, el⁷⁷
Catxo -a
Ceguet, el
Cella
Coent -a
Coixet-a
Coixo -a
Collet
Conyeta
Cudol
Cudolet
Cul en terra
Culanda, la
Culones, les
Curra, la

76. Amb la cara grossa.

77. S'ha d'entendre en el sentit de persona menuda.

Curret, el
 Denteta
 Dur, el
 Fargandan⁷⁸
 Flac, el
 Galta grossa, la
 Garretes de conill
 Gastante, el
 Gepa
 Gitanet, el
 Gola de pato
 Grande, el
 Grenya
 Guapet, el
 Guerra, la⁷⁹
 Guerret -a
 Hàbil, l'
 Jàssina
 Llagrimal
 Llanganya
 Llapissera
 Llarga, la
 Lleugeret, el
 Malgeni
 Malo, el
 Manetes
 Mellaüra
 Mentira fresca
 Mig cabet
 Mitja dona
 Mocós, el
 Monyo arreu
 Moquillo
 Morenet, el
 Moreno -a
 Morrote
 Mossegó
 Mut, el

Oreja/Orella
 Palabras
 Pantorrilla
 Panxacul
 Panxo
 Patarra⁸⁰
 Patilla, la
 Patxet -s⁸¹
 Patxo, el
 Patxoles/Patxotes⁸²
 Peinao -s
 Pèl de tatxa
 Pelaeta, la
 Pelat, el
 Pelon
 Pelosa, la
 Pepiolo⁸³
 Peque, la
 Piga
 Pinorro -a⁸⁴
 Ploró, el
 Por, la
 Pota, la
 Quetuta, la⁸⁵
 Rabassa
 Rapat, el
 Ratat, el
 Ravatxol⁸⁶
 Redó -na
 Rúbia la
 Rullet -a
 Rullo -a
 Sarpes
 Sec -a

78. Variant de *fargandà*, persona informal, malfaenera. Paraula ara en dessús a Guadassuar.

79. En el sentit de persona molt entremaliada, que dóna molta faena.

80. Mentida (DCVB). Paraula desconeguda en el valencià de Guadassuar.

81. En el sentit de persona menuda.

82. Deu tractar-se d'un derivat de *patxot*, lent i feixuc de moviments (DCVB).

83. Variant occidental *pipioli*, jovenet o home malcriat i presumit (DCVB).

84. Variant de l'augmentatiu de pi *pinarro* (DCVB).

85. Variant de *quietud*, feminitzada.

86. Infant entremaliat (DCVB).

Sord -a
Surdet, el
Tagues
Tatarauets, els⁸⁷
Terrible, el
Terruta, la⁸⁸
Tort, el
Tragante, el
Trompicon⁸⁹
Tufarra/Tufarreta⁹⁰
Ulleres
Ullots
Veu de ràdio
Xalalo -a
Xaparro -s
Xarpa
Xarraora, la
Xato cuco, el
Xato, el
Xino, el
Xispa

3.3. Malnoms propis d'un subjecte (anècdotes, fets puntuals, fets de paraula, manies...) (124)

Almendria
Anís⁹¹
Aniset
Bala
Banyera alta
Barandat
Betí, la⁹²
Bolígrafo
Bollero, el
Botons

Braç noet
Brisca d'oros
Bufamarraixes
Calçotets
Calesses, les⁹³
Canoncillo
Cansalà magreta
Cantaora -es
Cardenal, el
Carxuto
Cassalla
Chaleco
Chicas de oro, las
Conde, el
Conino, el
Corbella
Coronel, el
Correcaminos
Corretja, la
Cotna
Cuchillo
Cupers, els⁹⁴
Dòlar
Dumenges
Elèctric, l'
Fego⁹⁵
Flores, el tio
Fogueret elèctric
Fugà, la⁹⁶
Gafitas
Garres cagaes
Garrotín⁹⁷
Gatillà, el tio⁹⁸
Gatiller, el

87. Paraula no enregistrada als diccionaris. Expressió aplicada a persones xicotetes.

88. Plena de terra (DCVB).

89. Variant de *trompicó*, en el sentit de persona atrotinada.

90. Deu tractar-se de derivats de *tuf*, en sentit despectiu.

91. Es dedicava a comprar begudes (anís, aiguardent, etc.).

92. Pel seu paregut amb una artista de cine.

93. Perquè els avantpassats tenien una calessa.

94. Tenien una granja anomenada *Cuper* (Cucarella Perales).

95. Manera especial de pronunciar *ferro*.

96. Per haver-se fugat amb el nóvio.

97. Per la seua afició al ball de mateix nom.

98. Per la seua afició a la cacera.

Gonissa⁹⁹
 Graella
 Guajira, la
 Guardaespaldas, el
 Jaqueta de ferro
 Llepa ciris
 Lluna
 Macària -es¹⁰⁰
 Madre de dios
 Maedéu/Mare de Déu
 Magogo/Mangongo¹⁰¹
 Magre
 Mague¹⁰²
 Mairena¹⁰³
 Mamó -na
 Maniu¹⁰⁴
 Mengano
 Merda
 Mig llauró
 Millona, la
 Moto, la
 Mula mecànica, la
 Ni pu ni bu¹⁰⁵
 Niño Jesús, el
 Niño las pasas, el
 Nostre Senyor, el
 Nyano -a
 Oristela
 Pa blanc¹⁰⁶
 Paella
 Palàcies, les¹⁰⁷
 Panarro

Panones
 Paseante -a
 Pastís
 Pastora, la
 Patacó -ona
 Patriarca, el
 Pecho bueno
 Pelegrí¹⁰⁸
 Perla, la
 Perlita
 Pesseta
 Pesseteta
 Picat de l'abella, el
 Pindoleta
 Pirulo
 Pixera
 Poc arròs
 Polsera -es
 Poteca
 Purissimeta
 Pusterol de gallina
 Pusterolero -a¹⁰⁹
 Qüentes, les¹¹⁰
 Quita jornales
 Quitalaca
 Rei, el
 Reva¹¹¹
 Risa de burro
 Riseta de burro
 Rito, el tio
 Sejo¹¹²
 Sis pessetes
 Sis veus
 Sita
 Sombra, la
 Sòria

99. Reducció de *llangonissa*, variant de *llonganissa*.

100. El seu avi es deia Arcadio, però pronunciaven malament el seu nom.

101. Perquè pronunciava així el seu nom, Manolo.

102. Forma deformada de *mare*.

103. Perquè li agradava el cant flamenc.

104. Un avantpassat va estar a la Guerra de Cuba i parlava de la manigua, la selva tropical.

105. Perquè repetia aquesta expressió de xiquet.

106. Perquè quan no hi havia pa blanc durant la guerra, en demanava.

107. Per viure a la casa coneguda com *el Palaciet*.

108. Per ser regador del motor de la Pelegrina.

109. Variant de *posterol* (DCVB).

110. Deformació de *les coentes*.

111. Per ser regador de la séquia de la REVA.

112. Perquè canviava l'ordre de les síl·labes, i el seu nom era José.

Sorret, el
Super, el
Tanga, la¹¹³
Tartanera, la¹¹⁴
Temora¹¹⁵
Tomacateo¹¹⁶
Vedriola
Vinagre
Virgen
Xèrif, el
Xic valent, el
Xico la gorra, el

3.4. Comparacions amb personatges coneguts (14)

Billy
Boby
Carrero Blanco
Juana la loca
León de Damasco, el
Perón
Quevedo
Sant Josep
Sant Vicent de Paül
Tarzán
Tarancón
Top
Virgen de los puntales¹¹⁷
Xarlot

3.5. Situació familiar de l'individu (8)

Bessó, el
Nano -a
Nene, el
Obispo, de l'
Tietes, les
Uela -es

Xatxa -os¹¹⁸
Xiquet, el

3.6. Relació de l'individu amb els colors (14)

Blanco -a
Blanquet -a
Blanquillet
Blau -va¹¹⁹
Negre, el
Negret, el
Pardet
Rogets, els
Roig de burretes, el
Roig de Navaixes, el
Roig, roja
Rojano -s
Sutja
Verd -a

3.7. Relació de l'individu amb els aliments (21)

Armela
Banana
Bollo -s
Botifarra
Bresquilla
Cacau
Coca, la
Farina
Morella
Oliva
Oliveta
Pelaïlla, la
Poma
Poma el ric
Putxero
Queraïlla
Raïmo -s
Sardina

113. Per la seua afició al tango.

114. Perquè havien tingut una tartana.

115. Pronunciava mal *tremola*.

116. Fusió del seu nom, *Timoteo*, i el malnom de *tomaca*.

117. Aplicat a una dona molt grandota.

118. Família forastera que pronunciava així *muchacho*.

119. Família procedent de la comarca de la Marina.

Tenca
Tomaca
Tomacos, els

4. Malnoms que identifiquen les persones amb vegetals i animals (67)

Aranya
Assutzena
Bellota
Borinot
Borinotet
Borrego
Borregueta
Burra -es
Cabra
Canaris, dels
Caragol -s
Cebollita, la
Cerdito -s
Clavellina
Conill
Conillet
Cotorra
Cuc
Cuco, el
Cuquello -a
Gallineta -es
Gallo
Garrofet
Garrofo -a
Gato -a
Gavilan
Granota
Llebra -es
Lorito, el
Mariposa
Mataperros
Moixa -es
Moixeta
Mona/Moneta

Musquerola¹²⁰
Nàvel
Oca
Ovella mocosa
Palomo -a
Panotxa, la
Pansó -na
Pansonet
Parra
Parreta
Patata
Pato
Pimentó
Polleta
Porc
Porros, els
Rabosa
Rantella
Rata
Ratolí
Renoc
Sargantana
Serpeta
Serreig
Soca
Terrerola
Teuladí
Tigre, el
Titís, els
Tórtola, la
Verderola, la
Verdolaga
Xaua¹²¹

5. Malnoms derivats d'objectes inanimats

5.1. Instruments musicals (9)

Campana
Campanilla -es

120. Variant de *mosquerola*, nom d'una pera petita, roja i esclafada (DCVB).

121. Possiblement derivat de *xau* i *xauet*, noms d'un ocell (DCVB).

Flauta
Flauteta
Flautí
Guitarra
Tambor
Tarara
Trompa

5.2. Objectes diversos (23)

Barrino
Bigòrnia
Bossa
Bosseta -es
Butxaca
Caena/Cadena
Caldera
Canana
Canyís
Catalítica
Maleta
Maletona
Milotxa
Navaixeta
Perol -a
Pipa
Pito -es
Plomall -s
Rella
Sonajero
Taleca, de
Vela
Ventanal

6. Malnoms amb significat indeterminat (92)

Incloem en aquest apartat aquells malnoms l'origen dels quals no tenim una explicació coneguda, tot i que alguns poden ser afegits als apartats anteriors perfectament.

Baltaro
Barili
Bieli
Blaqui

Bollero, el
Brigo, el
Cacarrac
Cadàver
Cagablat¹²²
Calamoc -a
Calavera
Callaos, els
Camaró
Canyona
Canyot
Capela
Carrerones
Casamires
Casamiret
Cascarrilla -es
Catatxan
Catix -a
Catxònia -es
Catxuf -a
Clota, la
Colín
Cuentas
Cursos
Dolç, el
Fafalí¹²³
Farra
Farruca
Febra
Fiera
Figa al nas
Folco, el
Furai
Garbetes
Garita
Gofa
Guitre -a
Hades, les

122. Família procedent de l'Alcúdia.

123. Deu tractar-se d'una pronunciació especial de la paraula *rafalí*.

Jac, el tio
 Joc
 Joquet
 Jota, la
 Juguetes, les
 Laïca
 Llanda -es
 Llosa
 Maura, la
 Miro
 Mundo
 Naio -a
 Nava
 Niua, Niueta
 Palique -ca
 Palla
 Palleta
 Pallissa
 Pastorillo -a
 Pastrana
 Perra, la
 Perreta
 Pinos
 Pispirix -a
 Pito -ones
 Poio -a
 Porreta
 Quitaor -a
 Rabet -a
 Ràbies
 Rabo
 Rapú
 Rebanig
 Rebuig
 Rella
 Ronda
 Sentana/Santana
 Serraüra
 Socarrat
 Taín
 Tàrtaro -a

Tatanya
 Telo
 Tobina
 Toles
 Turreles
 Xacarrac
 Xaves
 Xipote
 Xorro -s

CONCLUSIONS

D'entrada comprovem la repetició de fenòmens lingüístics habituals en la majoria d'inventaris realitzats. No cal dir que alguns fenòmens estan relacionats amb la variant valenciana parlada a la Ribera. Entre aquests podem assenyalar els següents:

- a) Ús dels articles *el* i *la* com a introductors, però no en tots els casos. També, en casos singulars, ús del mot *tio, tia*: el tio Boïlets.
- b) Canvis morfològics, com la supressió de preposicions, etc., per economia lingüística: «les Casapedres» (= de la casa de la Pedra).
- c) Canvis morfològics generalitzats, com la feminització, masculinització i formació del plural quan es converteixen en nom de casa o col·lectiu: el Calero; la Colaua; els Segoners; les Martines.
- d) Formació de noms compostos i transformacions fonètiques: el Roig de Navaixes; Quitos-coms, etc.
- e) Ús de morfemes diminutius valencians, però també castellans (*-ico, -illo, -ito*): el Gilet, la Campanilla.
- f) Ús de variants de paraules (fenòmens de canvis vocàlics, assimilacions, afèresi, apòcope, síncope, etc.): el tio Ancatarrat; Braç noet; Pola; Pusterol de gallina; els Revenaors; Sídoro; Gonissa, etc.
- g) Allargament, hipocorístics: els Bossetes; Garbetes; Quicaco.

- h) Ús de la ironia i altres recursos retòrics pel que fa a aspectes físics o morals: la Por; Cansalà magreta; Panxacul, etc.
- i) Manteniment de paraules valencianes ara en dessús: Fafalí, Fargandan, Patarra, el Randero, la Terruta, Xaua, etc.
- j) Penetració d'alguns castellanismes, especialment al segle xx; els Lejeros, Sonajero, etc. I sobretot, la generalització del sufix *-ero*: el Ratero, etc.

Observem també que els grups predominants són aquells relacionats amb l'expressivitat pròpia de la llengua oral, és a dir, els malnoms descriptius:

- Característiques físiques i morals (140).
- Propis d'un subjecte (anècdotes, fets puntuals, fets de paraula, manies...) (124).
- Ocupació professional (88).
- Procedents de noms i cognoms (148).
- Topònims (59).
- Vegetals i animals (67), etc.

Molts tenen un sentit irònic o burlesc evident.

Per últim, encara que semblava que el sistema de fer malnoms desapareixeria ràpidament al llarg del segle xx, a hores d'ara continua en ús i està ben viu, amb la incorporació de nous usuaris i noves creacions. El manteniment del sistema, per tant, va lligat a la seua renovació.

BIBLIOGRAFIA

- AADD (1980-2012): Articles relatius als malnoms, en especial els reculls valencians, publicats al *Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica* (SdO), Barcelona.
- AADD (2007-2012): Articles relatius als malnoms publicats en les *Actes de les Jornades d'Onomàstica* (I, Sant Mateu, 2006; II, Oriola, 2007; III, Xàtiva, 2008; IV, Vila-real, 2009; V, Dénia, 2011), Acadèmia Valenciana de la Llengua, València.
- ALCOVER-MOLL, F. de B.: *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca, 10 volums.
- CASANOVA, Emili (1986): «Sobre els malnoms d'Agullent», en *Xé Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica* (1r d'Onomàstica Valenciana), Universitat de València, València.
- COROMINES, Joan (1980-1991): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Curial Edicions Catalanes, Barcelona.

MARTÍ MESTRE, Joaquim (2006): *Diccionari històric del valencià col·loquial (segles xvii, xviii i xix)*, PUV (Biblioteca lingüística catalana, 29), València.

MOREU-REY, Enric (1981): *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*, Millà (Llengua viva, 4), Barcelona.

SANCHIS GUARNER, Manuel (1983): *Els pobles valencians parlen els uns dels altres, IV (Obra completa, vol. 5)*, 3i4, València.

ANNEX: LLISTAT ALFABÈTIC DE MALNOMS DE GUADASSUAR

abanderado, l'
abogat, l'
adolfes, les
afaitagats
alcalde de pot, l'
alcalde llanganya, l'
alcalde matxet, l'
alegria -es
almendria -es
alt, l'
alzirenya
americà, l'
andalús, l'
anís
aniset
anricot
ansuma
ansumeta -es
antellanes, les
antellera, l'
apotecaris, els
aranya
arbolari, l'
armela
arrossero -os
assutzena
auelet, l'
auia, de l'
aviador, l'
bala
baltaro
banana
bandera

banyera alta
 barandat
 barili
 barrilet
 barrino
 basurero
 bataller
 bató -ona
 beato, el
 belloca -ques
 bellota
 beneixama
 beneixida
 bernaets, els
 bernarda -es
 bessó, el
 beti
 bieli
 bigòrnia
 bigot
 Billy
 blais, els
 blanco -a
 blanquet, el
 blanquillet, el
 blaqui
 blau -va
 bo, el
 bobet, el
 boby
 boïlets, el tio
 bojo -s
 bolígrafo
 bollero
 bollo -s
 bomba
 bonito, el
 borinot/borinotet
 boriol -a
 borrego
 borregueta

bossa
 bosseta -es
 botifarra
 botifarrera, la
 botiga nova, de la
 botiguetes, les
 botons
 braç noet
 bresquilla
 brigo
 brisca d'oros
 brunos, els
 bueno, el
 bufamarraixes
 burra -es
 butxaca
 cabanes
 cabota, la
 cabotaes
 caboteta de misto
 cabotí
 cabra, la
 cabrero, el
 cabut
 cacarrac
 cacau
 cadàver
 caena/cadena
 cagablat
 cairero -a
 calabrés
 calamoc -a
 calavera
 calç, de la
 calceteres, les
 calçotets
 caldera
 calero -a
 calesses, les
 calolo
 callaos, els

cama
camaró
cameta -es
caminero, el
campana
campanilla -es
canana
canari
canaris, el dels
cano, del
canoncillo
cansalà magreta
cantaora -es
canut
canya
canyeta -es
canyís
canyona
canyot
cap de jòneg
cap llarg
cap torrat
capela
caragol -s
carassa
caravaca
carboner
cardenal -a
carletí
carmeletes, les
carnisser -a
Carrero Blanco
carrero -a
carrerones
carret, del
carretera
cartero
caruda -es
carxuto
casa blanca, de la
casa pedres, les

casamires, les
casamiret
casanina
cascarrilla -es
cassalla
castanyo -s
catalana, la
catalino
catalítica
catarroja
catatxan
catix -a
catxet, el
catxo -a
catxònia -es
catxuf -a
cebolles, els
cebollita
cecília
ceferines, les
ceguet, el
celdes, les
cella
cementeriero -a
cerdito -s
cerverona, la
cèsares, les
civilera, la
clari
clàudia -os
clavellina
clota
coca, la
coent, el
coeter -a
coixet -a
coixo -a
colau -es
colin
colomera, la
collet

comenque/comenge, de
 conde, el
 conill
 conillet
 conino
 cono, del
 conyeta
 corbella
 cordovesa, la
 coronel, el
 correcaminos
 corretger
 corretja
 cotna
 cotorra
 cuc
 cuco, el
 cuchillo
 cudol
 cudolet
 cuentas
 cul en terra
 culanda
 culones
 cullerot -s
 cúpers, els
 cuquello -a
 cuqui
 curra, la
 curret, el
 cursos
chaleco
chicas de oro, las
 davites, les
 decoroso -es
 denteta
 diegues, les
 dòlar
 dolç, el
 dumenges
 dur, el

eiximenos, els
 elèctric, l'
 ermitano/ermitanyo, l'
 escolà, l'
 espardenyer, l'
 esportinera, l'
 fabianes, les
 facundo -a
 fafalí
 fargandan
 farina
 farra
 farruca
 febra
 fego
 felipot -a
 ferraora, la
 ferrera, la
 fideuer, el
 fiera
 figa al nas
 flac
 flare, el
 flauta
 flauteta
 flautí
 flores, el tio
 foguerer -a
 fogueret elèctric
 folco, el
 formatgera, la
 forn, del
 forneret, el
 forners, els
 fornet, del
 francés -a
 fugà, la
 furai
 fusters, els
 gabaldona, la
 gabi -s

gafitas
galana, la
galta grossa, la
gallinar/galliner, del
gallineta
gallo, el
garbetes
garita
garres cagaes
garretes de conill
garrofet
garrofo -a
garrotín
gastante, el
gatillà, el tio
gatiller, el
gato -a
gavilan
generoses, les
gepa
gilet, el
gilo -a
gitanet, el
godall
gofa
gola de pato
gonissa
gori
gostinot
graella
grande
granererer -a
granero -os
granota
gras
grenya
guajira, la
guano, del
guapet, el
guardaespaldas, el
gueda, la

guerra, la
guerret -a
guiatano
guitarra
guitre -a
hàbil, l'
hades, les
hostal, de l'
hostaler -s
innocències, les
ismaeles, les
jac, el tio
jaqueta de ferro
jàssina
jaumot -a, el tio/la tia
jesuset
jesusos -es
joc
joquet
jordietes
jose-xufa
jota, la
juana la loca
juano -a
juguetes, les
jutge, el
laïca
leandra
lejiero -a
León de Damasco, el
liberios, els
lorito
lucínies, les
llaganya
llagrimal
llanda -es
llapissera
llarga, la
llebra -es
lledona, la
llepa ciris

lleugeret, el
 llorençes, les
 llosa
 llúcia -os
 lluna
 macària -es
 macipa, la
 madre de dios
 madrilenyo -a
 madriles
 maedéu/mare de Déu
 maestrico, el
 maestro, el
 magí
 magogo/mangongo
 magre
 mague
 mairena
 malaena -es
 malaguenya, la
 maleta
 maletona
 malgeni
 malo, el
 mamó -a
 manetes
 maniu
 manyo -a
 maquiniste, el
 maranyenteros -es
 maravilla -es
 mariner, el
 marino -es
 mariol -a
 mariposa
 marjalera -es
 marquesos, els
 martines, les
 mata, de la
 mataperros
 mateuet

maura, la
 mecànic, el
 melchor -es
 meleros, els
 mellaüra
 mengano
 mentira fresca
 merda
 meregildos, els
 merenciano -a
 mesuraor, el
 micalets, els
 mig cabet
 mig llauró
 miguela, la
 milotxa
 millona, la
 mingo -a
 mingololi -s
 mingomaio
 miro
 mitgero -a
 mitja dona
 mocós, el
 moixa -es
 moixeta
 molí pinet
 molinero -a
 mona/moneta
 monaes
 monesillo
 montoliua -es
 montortalero, el
 monyo arreu
 moquillo
 morella
 morenet, el
 moreno -a
 morrero -a
 morrote
 mossegó

moto, la
mula mecànica, la
mundo
musquerola
mut, el
naio -a
nano -a
narcisos, els
nardiques, les
Natàlia
natis, les
natzaro/natzaret
nava
navaixes
navaixeta
navarrasino
nàvel
negre, el
negret, el
nene, el
ni pu ni bu
niño Jesús, el
niño las pasas, el
niuà, niueta
nostre senyor, el
nyanyo -a
obispo, de l'
oca, l'
olier, l'
oliva, l'
oliver, l'
oliveres, les
olives, de les
oliveta
ordenari, l'
orella/oreja
oristela
ous, dels
ovella mocosa
pa blanc
paella

palabras
palàcies, les
palaciet, del
palau
palique -ica
palomo -a
palses, les
palla
palleta
pallissa
panarro
panones
panotxa, la
pansó -ona
pansonet
pantaleón
pantorrilla
panxacul
panxo
pardet
parra
parreta
paseante -a
pasqualeta
pasqualot
pastís
pastora, la
pastorillo -a
pastrana
patacó -ona
patarra
patata
patilla, la
pato
patriarca, el
patrono
patxet -s
patxo, el
patxoles/patxotes
paufa
paulets

pecho bueno
 pedreguer -s
 peinao -s
 peix, del
 peixcater
 pèl de tatxa
 pelaeta, la
 pelaïlla
 pelat, el
 pelegrí
 pelon
 pelosa
 penya
 pepiolo
 peque, la
 pera, la
 pere
 perelló
 peret
 perla, la
 perlita
 perol -a
 perolero -a
 Perón
 perra, la
 perreta
 persiana
 pesseta
 pisseteta
 petit -a
 pianiste -a
 picat de l'abella, el
 piga
 piles
 pimentó
 pindoleta
 pinorro -a
 pinos
 pintora, la
 pipa
 piqueros -es

pirranya
 pirri
 pirulo
 pispirix -a
 pito -nes
 pixera
 platero -a
 plomall -s
 ploró, el
 poalets, dels
 poc arròs
 poio -a
 pola
 polònies, les
 polsera -es
 polleta
 poma
 poma el ric
 por, la
 porc
 porcater -a
 porreta
 porros, els
 portacreua -es
 pota, la
 poteca
 potecaris, els
 pujola, la
 puntilleta
 purissimeta
 purito
 pusterol de gallina
 pusterolero -a
 putxero
 quèntes, les
 queraïlla
 quetuta, la
 Quevedo
 quica, la
 quicaco
 quintanes, les

quita jornales
quitalaca
quitaor -a
quitoscoms
rabassa
rabet -a
ràbies
rabo
rabosa
rafaeles, les
raïmo -s
ramunda, la
randero -a
rantella
rapat, el
rapú
rata
ratat, el
ratero, el
ratolí
ravatxol
rebanig
rebuig
redó -ona
rei, el
rella
renoc
retor
retorets, els
reva
revenaors, els
Ricardet/Ricardete
riolero, el
risa de burro
riseta de burro
rito, el tio
roba, de la
rogets, els
roig de burretes, el
roig de Navaixes, el
roig roja

rojano -s
romaguera
roncalero, el
ronda
roquet -a
rosalea
rúbia, la
rullet -a
rullo -a
sabater
sabatereta, la
sant Josep
sant Vicent de Paül
sardina
sardinera
sargantana
sargento -s
sarpes
sastre -a
sec -a
segonero -a
Sejo
sentana/santana
serpeta
serraüra
serreig
sidoro
sifoner
simeons
sis pessetes
sis veus
Sita
soca
socarrat
sombra
sonajero
sord -a
soret -s
sòria
sorret, el
sotarraores, les

sucrer, el
 super, el
 surdet, el
 sutja
 taín
 taleca, de
 tales
 tambor
 tanet
 tanga, la
 taques
 Tarancón
 tarara
 tartanera -es
 tàrtaro -a
 Tarzán
 tatanya
 tatarauets, els
 telo
 temora
 tenca
 terrorola
 terrible, el
 terruta
 teuladí
 teuler
 tietes, les
 tigre, el
 tintorer, el
 titis, els
 tobina
 toldrano
 toles
 tomaca -os
 tomacateo
 tomasa -es
 tomaseta -es
 Top
 torisano -a
 tort, el
 tórtola, la

toueros/toeros -es
 tragante, el
 trompa
 trompicon
 trompó -ona
 tufarra -eta
 turreles
 uela -es
 ulleres
 ulllots
 vaquero, el
 varili
 vedriola
 vela
 ventanal
 verd -a
 verderola, la
 verdolaga
 verdulera, la
 veterinari, el
 veu de ràdio
 vicari, el
 víctors, els
 vidrier, el
 vinagre
 virgen
 Virgen de los Puntales
 xacarrac
 xàfer
 xalalo -a
 xaparro -s
 Xarlot
 xarpa
 xarraora, la
 xato-cuco
 xato, el
 xatxa -os
 xaua
 xaves
 xella
 xèrif, el

xic valent, el
xico la gorra, el
xino, el
xipote
xiquet, el
xispa
xorro -s
xoxima -es
xurra, la

TOPONÍMIA DE LES ALQUERIES DE CASTELLÓ I ÈNOVA

Agustí Ventura

INTRODUCCIÓ I METODOLOGIA

L'any 1997, en les Actes de la VI Assemblea d'Història de la Ribera, publicàrem la *Toponímia del riu de Sellent i la Vall de Càrcer dins el terme medieval de Xàtiva* (volum I, pàg. 131-178) basant-nos en la recollida de material aleshores existent en les fitxes i mapes del Cadastre de 1930, que es guardaven el les Cambres Agràries, avui desaparegudes i integrades en els mateixos ajuntaments. El material arreplegat en aquell moment, ha estat inèdit fins ara. L'expedient més antic de la batalla de Xàtiva data de 1326-1328, i està en l'Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria Varia, caixa 420, i el vaig haver de publicar en un llibret de falles, Falla plaça Benlloc-Alexandre VI, any 1998. A partir de 1880, l'Arxiu del Regne de València, ja té els expedients que jo m'he llegit completament, encara que ara no és el moment d'estudiar-los. El terme de Xàtiva foral tenia 4 quarts: Benigànim, l'Olleria, Castelló i la Vall de Càrcer i les Ènoves. Darrerament s'han publicat dos llibres excel·lents: el d'Abel Soler, sobre *Manuel*, en el 2008, i l'extraordinari de Joan Català Cebrià i Vicent Sanchis Martínez, *La subcomarca de Castelló i les Ènoves*, del 2011, amb abundantíssima informació de geografia i toponímia, especialment molts mapes, i sobretot un recorregut de camp en què els autors saben molt bé de què estan parlant. No obstant això, per suggeriment del Congrés, vull aportar ara la meua documentació anterior a 1997 de coses que potser ara han desaparegut en els mapes

del cadastre per la bestial agressió que han patit les terres de l'horta de la séquia Comuna de l'Ènova. Per tant, aconselle els lectors, que llegesquen aquests llibres que hem recomanat, i afegirem també nous documents, que hem anat trobant posteriorment, que aportem en l'apèndix. De cada vila fem una introducció històrica i després aportem el llistat de parcel·les seguint els números i els dels polígons agraris.

La toponímia de Castelló la vam publicar en el *Llibre de festes de Castelló* de l'any 1994:

1. L'ANTIC CASTELL DE CASTELLÓ DE XATIVA

Ha rebut erròniament el nom de *Castellet de Senyera* perquè, encara que està enfront i molt prop d'aquest poble, a l'altra banda del riu d'Albaida, està dins el terme de Castelló. Tenia un districte castral que almenys arribava fins a Roseta, en el terme de l'actual Manuel, ja que els pobles de més a l'est depenien del desaparegut castell d'Ènova. En el Repartiment està diferenciats els dos castells, Castelló i l'Ènova. Dins el terme de Castelló estaven les alqueries del mateix Castelló: Roseta, Senyera, Benimeixís, Paixarella i dues de desconegudes: Yelechos i Rafelbarel, si la darrera no és Ràfol de Beneixida, actualment partida del Ràfol de Castelló. Era un lloc estratègicament important del domini de l'alcaid de Xàtiva. Quan en la primavera de 1240 Jaume I es disposa a assetjar per primera vegada Xàtiva (ja hi havia estat per la comarca l'any anterior),

Ubicació del castellet medieval de Castelló

concentra les seues tropes en el vau de Barragà, que podria ser la Barca d'Alcosser, terme d'Alberic, i després d'instal·lar el campament a Sellent, assetja la ciutat fins que l'alcaid li entrega Castelló (*Crònica*, cap. 127):

E quan venc a l'altre dia, tornaren a Nós e dixeren que ens daria Castelló, e sempre de mantinent que ens atorgava per senyor e, si ell havia a dar Xàtiva, que no la daria si a Nós no.

De fet, durant el desembre de 1243, abans de començar el segon setge, que va durar de gener a maig de 1244, ell signa un document, «in Castellone Xative», és a dir, en aquest lloc. Les donacions del Repartiment, referides a aquest castell i alqueries són aquestes:

- 1.891-3.012.- A Guerald Esteve, dues jovades de terra a Roseta, alqueria de Castelló de Xàtiva, 22 de febrer 1248.
- 1.893-2.301.- Una donació en Sagra, que es completa en Castelló.
- 1.896-2.559.- A Joaneta filla del difunt en Safareig, tres jovades de terra en terme de Castelló, 26 de maig 1248.
- 1.898.- A Benet d'Atzat 6 jovades de terra, en el terme de Castelló, 30 de juny.
- 2.023-2.640-3.041.- A Gerald de Massoteres i altres 200 pobladors, 600 jovades de terra a Castelló de

Xàtiva, i l'albar contigu a les susdites jovades franc i lliure, 5 d'abril 1248, després a Guillem Codina.

2.024-3.033.- A Bernat de Vallonga i a la seua esposa Maria, tres jovades de terra en el terme de Castelló, 3 de maig 1248.

2.106.- A Pere Beltran, claver de Castelló unes cases i tres jovades a Alzira i unes cases a Castelló de Xàtiva, 18 de març 1244.

2.530.- A Ferran de Belloc, tota la heretat que havíem donat a la germana de Pere de Sos en la torre de Rafelbarel, que està en el terme de Castelló de Xàtiva, 3 de juny 1249.

2.532.- A Guillem de Sant Hipòlit, tres jovades de terra en el terme de Castelló de Xàtiva, que foren de Domènec Eiximen. I com que el susdit Domènec Eiximen no vingué a Xàtiva per habitar el seu terme o tèrmens assignats, a ell i a altres pobladors de Xàtiva, revoquem la donació i l'assignació feta a ell de les susdites jovades, 24 d'agost 1249.

2.581.- A Berenguer de Mèrita un casal de molins de nou moles en el terme de Castelló de Xàtiva, al costat de l'alqueria de Yelechos, per la mitat sense cap despesa del rei, 30 de juliol 1248.

2.763.- A Arnau Escrivà unes cases a Xàtiva, dues jovades de terra en el terme de Castelló de Xàtiva, en el setge de Llutxent, 12 d'abril 1248.

Tenim, en primer lloc, una sèrie de petites donacions, que sumen unes 11 jovades en lots específics. Després un gran repartiment de 600 jovades per a 200 repobladors a una mitjana de 3 jovades cadascun, que és el nucli bàsic de la nova població de cristians, que sense dubte canviarà el lloc d'ubicació i constituirà una vila nova, en la proximitat possiblement d'una antiga séquia, que derivaria del riu d'Albaida. L'alqueria de Roseta estava, sense dubtes, dins l'actual terme de Manuel. L'alqueria de Rafal Barel podria ser la posterior alqueria de Ràfol de Beneixida, és a dir, la partida del Ràfol, polígon 14 de Castelló, prop de la casa del rei del camí Reial. El molí de nou moles, vora l'alqueria de Yelechos, hauria d'estar proper al riu Albaida, pel nombre de moles, o bé era el molí de Santa Bàrbera, entre els polígons 17 i 22, i potser el nom de Yelechos es

va perdre si en el seu lloc o en les proximitats es va construir Castelló, edificada de nou pels cristians.

En febrer de 1268, el rei dona a Pons de Malferit el puig de Castelló per a emprar-lo com a devesa, cosa que ens indica que la fortificació no devia estar en ús. En 1279 hi ha parròquia i rector de la vila. Sembla que en 1358 el castell fou destruït per orde de Pere VI per evitar que caigués en mans dels castellans. La vila entre 1373 i 1421 oscil·la entre 201 i 227 cases.

El privilegi de Felip II de secessió d'una nova vila de Castelló separada del terme de Xàtiva data del 3 d'octubre de 1587 (Martí Soro, *Historia de Villanueva de Castellón*, 1960, pàg. 121-130, que el publica resumit i traduït al castellà).

1.1. TOPONÍMIA DE CASTELLÓ

Polígon 1

- Nord riu d'Albaida i terme d'Alberic.
- Est, terme de Carcaixent.
- Sud, camí d'Algoletges i polígon 2.
- Oest, camí d'Alberic o de la Barca d'Alcosser i polígon 17.
- Riu Sec, es diu així per ser un braç sec del Xúquer. De sud a nord és travessat pel ferrocarril de via estreta (ara metro) de Castelló. D'oest a est passa la séquia de Carcaixent subterrània.
- El Bosc, vora el riu.
- Algoletges, vora el terme de Carcaixent. També una séquia amb aquest nom, derivada de l'Escalona.

Polígon 2

- Nord, camí de les Algoletges i polígon 1.
- Est, terme de Carcaixent.
- Sud, camí dels Albellons i senda dels Mitjans i polígon 3.
- Oest, camí d'Alberic o de la Barca d'Alcosser i polígon 17.

Partides en el full 1r:

- A l'est, Mitjans.
- A l'oest, Albellons. Albelló és un conducte subterrani per on se'n van les aigües sobrerres o brutes; en castellà, *albañal* (DCVB).

- Al mig i al nord, la Lloba.

Partides del full 2n:

- La Lloba al nord.
- Algoletges al nord. Algoletja, de l'àrab *al-walija* = 'raconada d'un riu, sector de terra d'al·livió a la vora d'un riu, lloc poblat d'arbres vora un riu' (DCVB).
- Mitjans, al sud del braçal dels Albellons. Antigament tot era marjal d'arròs.

Polígon 3

- Nord, camí dels Albellons o séquia dels Mitjans i polígon 2.
- Est, terme de la Pobla Llarga.
- Sud, camí de Motxals i de les Foies i polígons 4 i 18.
- Oest, camí de la Barca d'Alcosser i polígon 17.
- Nord, Albellons.
- Sud-oest, Motxals, partida més fonda. Podria venir de *motxa*, un tipus de pedra o de planta o de l'adjectiu *motxo* (mancat de banyes).
- Les Foies vora el terme de la Pobla. Foia és un lloc pla i fondo que ve del llatí *fovea*.
- Una digressió sobre la Barca d'Alcosser. Aquesta alqueria estava en el polígon 12 d'Alberic, al nord del Xúquer. Al camí d'Alcosser, en arribar al riu, hi havia una barca captiva amb una cadena, i al sud, en el terme de Castelló, el camí es diu *de la Barca*, que va directe a la vila. Aquest és el camí Reial més antic que la carretera Reial de Carles III, i possiblement, una via militar romana. Hi havia un moll per a eixugar la fusta que es baixava pel Xúquer, on es pagava el dret del cinquanté, que consistia en el següent: per cada 50 troncs que hi baixaven se n'havia d'apartar un per a les necessitats del rei en el castell de Xàtiva o per a altres usos. Aquest lloc és probablement el que apareix en la *Crònica* de Jaume I com a *Vau de Barragà*, on s'hagueren de concentrar les tropes cristianes per a assetjar Xàtiva en el primer setge de 1240. Era el lloc proper a la confluència amb el riu Albaida, *Crònica*, cap. 318:

E faem cridar nostra host e anam-nos-en al vau de Barraga, e allí esperam nostra host per un dia.

La donació 1679 del Repartiment d'Alberic diu que estava «juxta vadum de Barraga» i en aquest lloc l'alcaid de Xàtiva, devia cobrar una imposició similar sobre la fusta que baixava pel Xúquer (ACA, reg. 1462, fol. 152 v). La paraula *vau*, de vegades ha estat mal interpretada com a *vall*, per exemple en Escolano, *Décadas*, IX, 1152; però té tota una altra etimologia, ja que ve del llatí *vadum* ('pas d'un riu'), que ha donat en català la forma *gual*. No vaig tenir cap dubte de la seua localització en aquest lloc, quan vaig llegir en Jeroni Tarassona, *Instituciones dels Furs del Regne*, 1580, pàgina 92: «Los de Xàtiva paguen dret de la fusta en lo AVALL de Barraga».

No crec que s'haja d'escriure Barraga amb l'accent agut, perquè, si no, en la versió llatina portaria *barragano*, però no sabríem donar una etimologia de la paraula. El que sí es podria assegurar és que, per etimologia popular, s'ha identificat amb el topònim camí de la Barca d'Alcosser. En 1864 encara s'utilitzava esta barca pel roder Micalet de Mas, en la historia novel·lada de Rafael Comenge, fill d'Alberic. També parla d'això l'eixugador de la fusta, Martí Soro, *Historia de Villanueva de Castellón*, 1960, pàgina 159. El lloc era adient perquè allí començava el terme foral de la ciutat.

Dimecres 13 d'octubre any 1400 (ARV MR 3.014, fol. 86):

Foren hauts i rebuts per l'onrat batle de la vila d'Algezira d'en Miquel Vendrell, notari de la dita vila... per dret de cinquanté, pertanyent al Sr. Rey de una cabanya de fusta de pin donzell, alguna partida quadrejada e l'altra partida redona treita de les parts de Castella, e avallada per lo riu Xúquer e treita e exaguada en la dita vila, com per lo diluvi e creiximent del dit riu la dita fusta no pots se exaguada en lo VADO DE BARRAGÀ de 18 fusts, los deset redons grossos mitjancers e prims de la un fust quadrejat, segons que per los llibres judicials... los quals foren venuts per en Bertomeu Soriano notari an Torella, ostaler d'Algezira, per preu de 260 sous.

Polígon 4

- Nord, camí dels Motxals i les Foies i polígon 3.

- Est, terme de la Pobla.
- Sud, camí de la Pobla Llarga i séquia de les Foies i polígon 5
- Oest, camí de les Foies i polígon 8.
- Al nord, les Foies.
- Al sud, Montolivet.

Polígon 5

- Nord, camí vell de la Pobla Llarga i polígon 4.
- Est, terme de la Pobla Llarga.
- Sud, carretera de la Pobla Llarga a Sumacàrcer i polígon 6 i 18.
- Oest, zona urbana.
- Almassereta, vora la zona urbana. Segurament hi havia una almàssera o molí d'oli.
- Montolivet, ¿un antic calvari?
- La séquia del Terç derivada de la séquia Comuna d'Ènova, i que també es diu de la Vila (és la més antiga abans de la construcció de la séquia Escalona del segle XVII, quan Castelló es va fer independent de Xàtiva) rega la part sud i est del poble, és a dir, els polígons 5, 6 i 7.

Polígon 6

- Nord, carretera de Sumacàrcer a la Pobla Llarga i polígon 5.
- Est, terme de la Pobla Llarga, pertinença la Mà-nega
- Sud, camí de Sant Joan d'Ènova i polígon 7 i terme de Senyera.
- Oest, zona urbana.
- Partida de Montolivet.

Polígon 7

- Nord, carretera a Sumacàrcer i polígon 22, i zona urbana i polígon 6.
- Est, camí a Sant Joan d'Ènova i polígon 6.
- Sud, terme de Senyera
- Oest, riu Albaida i séquia Escalona.
- Racó del Teular, a l'est, vora el camí de Sant Joan d'Ènova
- L'arcó, deu el seu nom al fet que la séquia Escalona passava per un arc o aqüeducte.

- Casa de l'Advocadessa.
- Carretera a Senyera.
- Carretera a Manuel, que va vorejant la séquia del Terç o de la Vila, que és la tercera part de la séquia Comuna de l'Ènova.
- Casa d'Alandes.

Polígon 8

- Nord, carretera a Sumacàrcer i polígon 14.
- Est, riu Albaida i terme de Senyera.
- Sud, barranc del Castellet i polígon 10.
- Oest, camí de Santa Anna.
- La Nòria està al sud, vora el barranc del Castellet i el camí dels Carboners.
- El Pla, regat per la séquia d'Escalona i el Braçal del Castellet.
- Fàbrica de paper, desapareguda, està situada a la vora del riu Albaida, i era moguda per la séquia Escalona, segurament en un antic molí. Podria ser aquest el molí de Yelechos del Repartiment núm. 2.581?

Polígon 9

- Terra de secà primerament.
- Nord, riu Albaida i terme de Senyera.
- Est, terme de Manuel i de Xàtiva
- Sud, banys de la Font Amarga.
- Oest, camí de la Fillola. Aquest camí secundari (aquest és el sentit de Fillola) va a Xàtiva al pont de la Marca i actual Hospital Lluís Alcanyís.
- Banys de la Font Amarga al sud, que cal no confondre amb el balneari de Santa Anna en el terme de la Llosa. Encara hi ha una font abundant que té poc d'amarga.
- El Saladar.
- Terror Roig.

Polígon 10:

- També secà primitivament i ara regat per aigua que es puja de nivell de l'Escalona.
- Nord, camí dels Carboners i polígon 8.
- Est, camí de la Fillola i polígon 9.
- Sud, terme de Xàtiva i de la Llosa.
- Oest, camí de Santa Anna.

La séquia d'Escalona travessant el riu d'Albaida (Castelló)

- Castellet. Es tracta del vell castell històric, que donà nom a Castelló, va ser entregat per l'alcaid de Xàtiva a Jaume I l'any 1240 durant el primer setge, abans de la caiguda de la ciutat el 1244, i va ser destruït cap al segle XIV. Formava part d'un sistema defensiu que vorejava primer el Xúquer i després el seu afluent, l'Albaida. Capítol 327 de la *Crònica* del rei:

E quan venc a l'altre dia, tornaren a Nós e dixeren que'ns daria Castelló e sempre de mantinent, que'ns atorgava per senyor, e si ell havia a dar Xàtiva, que no la daria si a Nós no. E així faem aquest pleyt ab ell. E donà'ns Castelló al tercer dia e cobram don Pere d'Alcalà e els IIII cavallers qui eren preses amb ell de Don Rodrigo Liçana.

Capítol 335:

E en l'endemà els se n'anaren a Xàtiva, e Nós anam-nos-en a Castelló, e llevam llà la regina e don Fernando, nostre oncle, e altres rics hòmens.

- Barranc d'Escuriet.
- Barranc de Cuenca.
- La Teixonera.

- Camí de Santa Anna. Es diu així perquè passant ple Balneari pujava a l'ermita gòtica i borjana de Santa Anna, enclavament del terme de Xàtiva dins del de la Llosa. Per ací va passar Jaume I a la primavera de 1239 (un any abans dels esdeveniments amunt esmentats per a pujar al coll agut sobre el qual està l'ermita (abans era una talaia) i veure la ciutat: Capítol 318 de la *Crònica*:

E anam llà a aquell coll agut qui és part del castell, e veem la pus bella horta que anc havíem vista en vila ni en castell, e que hi havia més de dues-centes algorfes per l'horta, les pus belles que hom pogués trobar, e les alqueries entorn de l'horta moltes e espesses e veem encara lo castell tan noble e tan bell e tan bella horta. E haguem-ne gran goig e gran alegre en nostre cor. E semblà-ns que no tan solament per don Pere d'Alcalà devíem Nós venir sobre Xàtiva ab nostra host, mas per haver lo castell per cristianisme, e que Déu hi fos servit.

Polígon 11

- Nord, camí dels carboners i polígon 19.
- Est, camí de Santa Anna i polígon 10
- Sud, terme de la Llosa
- Oest, assagador del Ràfol o de les covetes i polígon 12.
- Partida el Secà, casa de Poveda, casa de Martí.
- Partida Utxera, casa de Soro, casa d'Evaristo, casa motor d'Utxera. Ací hi ha un motor, instal·lat en 1929 per a pujar de nivell l'aigua de la séquia Escalona que passa per baix i rega tota aquesta serra. Se'ns ocorre una etimologia llatina d'*ostia* en el sentit de 'porta d'una vall', o en el de 'boques d'un naixement d'aigua' vindria *ostiaria*, i d'ací *utxera*, de manera semblant a *ostiarius* (que significa 'porter') ha vingut *uixer*, porter de palau o de tribunal, en castellà *ujier*. Una altra etimologia menys probable podria ser d'*octaria*, agrupació de huit, de la mateixa manera que el topònim *octogesa*, citat per César en la guerra civil, en la comarca del Baix Segre, es va transformar en l'actual Utxesa.

Polígon 12

- Nord, camí del Pla i polígon 13.
- Est, camí del Ràfol i polígon 11.
- Sud, terme de Beneixida i port de Càrcer o de la Llosa.
- Oest, pertinença del terme de Xàtiva, partida anomenada Venta de Carbonell.
- Partida serreta Utxera.
- Barranc de la Venta Carbonell.

Polígon 13

- Nord, carretera a Sumacàrcer i polígon 14.
- Est, assagador del Ràfol o camí Covetes i polígon 20.
- Sud, camí del Pla i polígon 12.
- Oest, autovia i terme de Beneixida.
- Partida del Pla, al nord.
- La Nòria al sud perquè té un motor per a pujar l'aigua.

Polígon 14

- Nord, camí de Beneixida o senda de la vall de Càrcer i polígons 15 i 21.
- Est, riu d'Albaida i polígon 21.
- Sud, carretera de Sumacàrcer i polígons 13, 19 i 20.
- Oest, autovia i terme de Beneixida.
- Partida del Pla a l'est.

El Ràfol a l'oest. Probablement el Ràfol de Beneixida, conegut així darrerament, estava en la casa del Rei, edificada per Carles III com a parador del camí Real, on es conservava una inscripció sobre la porta. Des de la inundació de 1982 estava abandonada i amb el sostre caient. Per a eixamplar l'autovia, va ser enderrocada, malgrat les protestes d'algú, publicades en el diari *Levante* del 28 de maig de 1993. La inscripció, algú se la va emportar a sa casa. En realitat, no era necessari enderrocar-la perquè estava un poc separada de l'autovia, però com que la incultura general no coneix el valor històric del nostre patrimoni, ara ja no existeix. Al sud d'esta passa la séquia de Carcaixent. Podria ser molt bé el

Rafalbarel del Repartiment 2.530, donat a Pere Belloc, que estava dins el terme castral de Castelló: seria el *rahal* o finca rústica d'un tal Baril, antropònim potser d'origen romànic (cf. Borrell, però usat en època islàmica com a Beniparrell. (A Xàtiva més modernament, partida de Na Borrella en la séquia del Puig). El que sí sembla segur és que era el Ràfol de Beneixida, citat juntament amb aquesta en el *Morabatí*:

Morabatí 1373, ... alqueria d'en Borreguera Torregrossa... Alqueria d'en Miquel de Lobera... i Ràfol de Miquel de Lobera.

Morabatí de 1415, ... més lo Ràfol de Na Corbera, dits llocs són de Jacme de Malferit. ... de mossén Lluís de Pertusa... Rafalet de Beneixida de mossén Francesc Esplugues.

Morabatí 1421, Ràfol de Beneixida... Beneixida de Martí Enyegues d'Eslava, abans de Lluís Pertusa... Beneixida de mossén J. Martínez... Beneixida de mossén Malferit.

En total, a banda del Ràfol, se citen 3 Beneixides, segurament juntes, però potser alguna d'aquestes era la Venta Carbonell.

Polígon 15

- Nord, riu Xúquer i terme de Gavarda, senda de la casa del Rector i polígon 16.
- Est, camí del Ràfol i polígon 21.
- Sud, camí de Beneixida i polígon 14.
- Oest, autovia i terme de Beneixida.
- Partides: el Ràfol al sud, vora el camí de Beneixida i polígon 14.
- La Paixarella, al nord, vora el polígon 16 i el camí de la casa del Rector.

Polígon 16

- Nord, junta dels rius Xúquer i Albaida i terme d'Alberic i polígon 17.
- Est, riu Albaida i polígon 17.
- Sud, senda de la casa del Rector i casa del Rector, un pont i polígon 15 i 21.

- Oest, riu Xúquer i terme de Gavarda.
- Partides: la Isla Panera o Isla de la Garça (*sic* en castellà) situada en la junta dels dos rius al nord. És un braç mort del riu Albaida, que forma una illa al mig de la confluència.
- La Paixarella al sud, vora la casa del Rector i el riu Albaida, i la rambla de Gallego i el braçal que ve del Castellet.

Polígon 17

- Nord, riu Xúquer i terme d'Alberic i Barca d'Alcosser.
- Est, camí d'Alberic o de la Barca, i polígon 1.
- Sud, riu Albaida i polígon 16.
- Oest, riu Xúquer i terme d'Alberic.
- Al nord, vora la junta dels rius, les Rambles.
- A l'est, vora el camí d'Alcosser, la Paixarella.
- Al sud de la séquia de Carcaixent i de l'Escalona, racó de Cifre i rambla de Santa Bàrbera. El molí de Santa Bàrbera entre la séquia de l'Escalona i el braçal de la Torre podria ser el molí vora l'alqueria de Yelechos.

Polígon 18

- Nord, camí dels Motxals i polígon 3.
- Est, camí de les Foies i polígon 4.
- Oest, nucli urbà, estació de FEVE i braçal de l'almassereta.
- Partides, Motxals al nord del braçal de les Torres.
- Montolivet, al sud.
- Sendes, partida vora l'estació.

Polígon 19

- Nord, camí del Pla i carretera de Sumacàrcer i polígon 13 i 20.
- Est, camí de Santa Anna i polígon 8.
- Sud, camí dels Carboners i polígon 11.
- Oest, la Nòria.
- Partides: el Pla.
- La Nòria, vora la séquia Escalona.

Polígon 20

- Nord, carretera de Sumacàrcer i polígon 14.
- Est i sud, camí del Pla i polígon 19.
- Oest, assagador del Ràfol.

- Partida, el Pla, casa de don Julián Ribera, cèlebre arabista de Carcaixent, casa de Calado.

Polígon 21

- Nord, senda de la casa del Rector i polígon 16.
- Est, camí de la casa del Rector i riu Albaida, i polígon 22.
- Sud, camí de Beneixida i polígon 14.
- Oest, camí del Ràfol i polígon 15.
- El Ràfol, a l'est.
- El Pla, al sud de la séquia de Carcaixent.
- Balsaim, també al sud de la séquia de Carcaixent i a l'oest del Pla. Hem pensat si aquesta partida no serà una deformació del cognom Balsareny, que apareix en un document datat a Alzira el 16 de setembre de 1273 (Pergamí 2.169 de Jaume I, Miret i Sanç, Itinerari de Jaume I, 1918, pàg. 486):

Esriptura de concessió al convent de Santa Maria Magdalena, situat prop del portal de San Gil a Montpeller, representat per la priora na Timbors, del rēdits dels molins del riu Albaida, que havien pertangut a Ferrer de Balsareny, juntament amb una pensió anual de 720 sous, amb l'objecte que fundés un convent de la pròpia orde a Alzira. Foren testimonis Bernat G. d'Entença, Pere Martinez de Luna, Sanç Martinez d'Oblitis, Gil de Lahori i Gil de Raga i ho escrigué Bartomeu de Porta.

Hem pensat això per la semblança del nom i perquè en aquesta zona devia haver-hi molins del riu Albaida, com podrien ser el de Santa Bàrbera del polígon 22, la fàbrica de paper del polígon 8 o altres que podrien estar per ací, on tant la séquia de Carcaixent com la d'Escalona travessen el riu. Per ací també, com ara direm, potser hi havia un assut anterior a les dues esmentades séquies.

- La Paixarella del Rector, al nord de la séquia de Carcaixent, en el límit amb el polígon 16 i l'encreuament entre la senda de la casa del Rector i el camí de la Paixarella estava la casa del Rector, en ruïnes fins fa poc, on ara solament queda el solar de forma triangular. Ací estava concretament l'alqueria de la Paixarella, esmentada el 17 de novembre de 1268:

Confirmació al noble Artal d'Orta de la compra d'Alcocer i Passarera:

1407, 25 d'octubre, el rei ven a Olf de Pròxida la jurisdicció criminal sobre Alcocer, Gavarda i Passarella (ARV, Real 495, fol. 110-115)

En època de Cavanilles ja estava despoblat. Segons ell, la inundació de 1785 va deixar al descobert els seus fonaments.

Polígon 22

- Nord, camí del molí de Santa Bàrbera i polígon 17.
- Est, zona urbana.
- Sud, carretera a la Pobla Llarga i polígon 7.
- Oest, riu Albaida i polígon 21.
- Partides: Almenà (l'almenada), conjunt d'almenes o almenar. Es tracta d'una almenara de la séquia Escalona. És una obertura lateral per a desaiguar al riu en cas de crescuda perquè no rebente la séquia.
- Rambla de Santa Bàrbera, entre el riu i la séquia Escalona. Aquesta séquia, tantes vegades anomenada, es va construir en el segle ^{xvii}, després de la independència de Xàtiva. S'havia d'haver anomenat séquia de Castelló, perquè va ser pagada per la vila, però com que el senyor de Sumacàrcer, que havia cedit una séquia local, s'hi va oposar, finalment va prendre el nom del riu Escalona, afluent del Xúquer, on comença la séquia, aigües amunt de Sumacàrcer.
- En la part nord, limitant amb el polígon 17 es troba el molí de Santa Bàrbera, que molt bé podria ser el desconegut molí de nou rodes que hi havia vora el poblat de Yelechos, entregat a Berenguer de Mérita en el Repartiment núm. 2.581. En aquest lloc devia haver-hi una antiga séquia, dita d'Alzira o d'Algarós o Algirós, que potser prenia aigua del riu Albaida a l'altura d'aquest molí. Està testimoniada per unes ordenances que aprovà el rei Martí el 8 de juliol de 1400 (ACA, reg. 2.193, fol. 216-220, com

indiquem en l'apèndix. La infraestructura sequiera seria aprofitada per la nova séquia Escalona. D'esta vella séquia parla Martí Soro en *Història de Villanueva de Castellón*, 1960, pàg. 227. Algarós o Algirós és un topònim àrab que ve d'*al-jarus* ('molí de tracció animal per a moldre el blat'), segons Carme Barceló.

1.2. TOPONÍMIA DE SENYERA

Senyera apareix esmentada en el Morabatí de 1373, juntament amb Benimeixís, amb 12 contribuents, i després en 1415, 1421, 1433 i 1451, etc. El rei en Jaume, en el Repartiment de Xàtiva, la va donar a Jacques Sanç, segons Bernardino Miedes, XIV, 15 i segons Escolano les dues alqueries eren de don Francisco Sanç (*Décadas*, IX, 1200), o siga que durant segles es mantingueren en aquest llinatge. Cenyena o Senyera deriva segurament de la *sénia* àrab, que significa 'pou', però també podria ser un llatíisme en *-ena*, derivat de *Sinnius*, nom documentat en Aulus Gellius, *Nits àtiques*, V, 21, 14: aleshores d'un forma *vil·la Sinniana* podria eixir Senyana i Senyena, i després vindria la *r* per dissimilació consonàntica.

Benimeixís vindria d'un antropònim àrab *Banu Masís* (cf. en Andalusia *Benamejí*)

Polígon 1, Benameixís

- Nord, terme de Castelló i la Pobla Llarga (pertinença la Mànega) i carretera de Castelló a Sant Joan d'Ènova.
- Est, terme de Sant Joan d'Ènova.
- Sud, terme de Manuel i braçal de Benimeixís.
- Oest, carretera Manuel-Castelló.

Totes les parcel·les són partida de Benameixís. La parcel·la 95-97 és el molí d'arròs de Conejero primer, i ara d'Ernesto Novella, situat sobre la séquia del Terç, que voreja la carretera Manuel-Castelló. Aquest molí potser antigament es deia de *Benameixís*. Cases en les parcel·les 114, 137, 155, i en la 156 casa comunitat de regants de Manuel. Ara el molí Novella ha estat enderrocat per a fer-hi una rotonda de la carretera.

El poblat de Benameixís fou destruït en la riuada de 1773, segons Martí Soro, (*Història de Villanueva de Castellón*, 1960, pàgina 109). Segons les indicacions de llauradors locals, la situació de Benimeixís és la següent: venint per la carretera

de Manuel cap a Castelló, quan hem passat el molí de les Penyetes o l'antiga alqueria de Roseta, entrem en terme de Senyera. Després de passar el desviament cap a Senyera, que queda a l'esquerra, i abans d'arribar al molí de Novella, ara rotonda, tenim a la dreta un camí rural, que va a Sant Joan d'Ènova. Enmig del polígon, on aquest camí creua el braçal de Benimeixís derivat de la séquia del Terç, a la dreta, està el solar de l'antiga alqueria.

En el molí de les Penyetes, que fa límit entre els tèrmen de Manuel i de Senyera, hi ha un partidó de la séquia del Terç, que fa la següent distribució d'aigües: a l'esquerra dues files o boqueres de 14 i 27 cm, que van cap a Senyera per a regar les partides de Terres Noves i Terrer Roig. Al mig dos boqueres de 47 i 37 cm, que continuen cap a Castelló. A la dreta, una boquera de 23 cm, que dona pas al braçal de Benameixís i potser també de Roseta.

Polígon 2, Senyera

- Nord, terme de Castelló i séquia del Cano.
- Est, carretera Manuel-Castelló, braçal del terç i polígon 1.
- Sud, terme de Manuel.
- Oest, riu Albaida i terme de Castelló.

Només hi ha dues partides, la de Senyera, al nord del poble i de la carretera d'entrada al poble. Cases de camp amb bassa i motor són les parcel·les 10 i 17.

Al sud del poble i la carretera d'entrada està la partida de Terres Noves i Terrer Roig.

La parcel·la 42 és el molí de les Penyetes, que limita els tèrmen de Manuel i Senyera, en les proximitats de l'alqueria de Roseta. Cases de camp són les parcel·les 58, 67 i 75, i el motor de les aigües potables del poble, la parcel·la 265.

El nucli antic del poble eren la plaça de la Constitució on estava el palau del senyor, dividit ara en tres habitatges, i la plaça de l'Església, unides pel carrer del Bon Succés. Al nord, el carrer de la Pilota i el carrer Major. Formava un quadrat quasi perfecte. A l'esquerra de l'església, el carrer de la Soledat, segurament la Mare de Déu de la Soledat, amb el vestit negre i el mocadoret blanc a les mans, ens recorda la devoció dels Sanç i de tota la noblesa xativina a la confraria de la Soledat, que presideix la setmana santa de Xàtiva. L'església està dedicada a Santa Anna, construïda en el segle XVII.

Casa palau i església de l'antiga alqueria de Sanç (l'Ènova)

2. EL CASTELLET D'ÈNOVA

A part del castellet de Castelló, el districte del qual sembla que arribaria fins al camí Reial, antiga via Augusta de Saetabis cap a València, el castellet d'Ènova pareix que ha estat també el centre d'un districte castral. Les seues ruïnes es poden veure ara damunt del barri de l'actual Ènova, que es diu Sanç, antiga alqueria; per això, en els mapes figura com a Castellet de Sanç. El fet de que eren diverses alqueries es comprova perquè sovint apareixen en plural *les Ènoves*. S'anomena també *Ènova dels cristians*, perquè com a cap de quarter del terme de Xàtiva, estava habitat per cristians i envoltat per alqueries de moros.

Que el poble fou un antic assentament romà, segurament una vila romana, ho revelen les tres inscripcions romanes que es conserven en el poble: dues en la façana de l'església i una altra dins la casa del rector (vegeu A. Ventura, «Inscripciones romanas de la provincia de València», *Archivo de Prehistoria Levantina*, XIV, 1975, pàg. 239-241). Tot açò ha estat suficientment corroborat pel descobriment d'una vila romana excepcional, al costat del cementeri, quan es féu l'excavació per a construir les vies de l'AVE l'any 2003. Hom pot veure un estudi posterior de diversos autors, titulat «La villa de Cornelius», de 174 pàgines, publicat per Infraestructuras ferroviarias i Servicio de Investigación Prehistórica, València, 2006.

Fins i tot Coromines (DECat, VI, 724) insinua una etimologia llatina per a l'Ènova, que podria venir de *ianua* ('porta

en el sentit d'obertura entre muntanyes'). *Ianova* explicaria la forma àrab *Yanuba* d'Ibn Hazm (Rubiera-Epalza, *Xàtiva musulmana*, 1987, pàg. 32), i comparables al castellà *Yanguas* i l'aragonès *Jánovas*, i l'entrada de la via Augusta per Andalusia, on es troba Génave i Puente Génave. Poser algún camí antic, del qual es conserven restes en la muntanyeta d'Ènova, passava per aquesta part de Xàtiva a la Ribera.

Segons Rubiera-Epalza (obra citada), la tradició atribueix la seua gran séquia a un rei moro (Madoz, 1982, I, 338), i com sabem per Ibn Hazm que els Banu Mufawwiz es van instal·lar a Ènova, potser ells van fer construir la séquia, com era obligació del propietaris musulmans: a aquesta família pertanyia Almofois, que negociava el lliurament de Xàtiva al rei en Jaume, segons Julià Ribera (*Disertaciones y opúsculos*, Madrid 1928, II, 244-247).

En el Repartiment apareix com a *Yeneve*, i com a *Ènova*.

1.899-2.742.- A Domènec de Montsó i amb ell 18 més, una peça de terra en Enova per a fer vinyes, 19 de maig 1248.

1.906-2.625.- A Domènec de Montsó i a trenta companys seus, 60 jovades de terra a l'Ènova, 23 de març 1248

1.900-2.762.- A Ferran de Clocher, 3 jovades a l'Ènova, 23 de juny.

1.901-2.814.- A Pere Borau, dues jovades i mitja de terra a l'Ènova, 27 de març 1248.

1.902-2.825.- A Ramón Granell, a Ramón de Gallach i Domènec Marqué de Torralba, la torre que fou de l'alcaid, prop de l'Ènova, amb 10 jovades, 9 de juliol 1248.

1.903-3.022.- A Berenguer de Sarrovira, tres jovades de terra a l'Enova, 17 maig 1248.

1.904-3.027.- A Ferran, joglar, dues jovades de terra a l'Ènova (in termino de Yeneva).

1.905-2.562.- A Pere d'Entença, a Bernat Bardaxí i a Pere Bardaxí, dues jovades de terra a cadascú a l'Ènova, situades junt a la torre i a l'heretat de Bernat Guillem de Montsó, 28 de maig 1248.

1.907.- A Andreu Magaix, dues jovades de terra a l'Ènova, 1 de maig.

2.518.- A Arnaldó, fill de Ferrer de Clocher, unes cases a Xàtiva contigües a les del susdit pare seu, i tres jovades de terra a l'Ènova, les quals cases i jovades foren assignades a Pere Boix, ballester de Lleida, i el mateix Pere Boix les delimità i les lliurà a son pare. Dat a l'alqueria d'Ulls, 11 agost 1249.

2.522.- A Ferran de Montroig unes cases a Xàtiva, que limiten per un costat amb les cases de Guillem de Valllebrera, i per l'altre, amb les de mestre Guillem de Montblanc, i per l'altre, ab el nostre alfòndec, i per l'altre, amb les cases de Domènec Martinez; i tres jovades de terra en el terme d'Ènova, 20 d'agost 1249.

2.524-2.526.- A Domènec Esteve, unes cases a Xàtiva, que limiten per dos costats amb les de Pere de Torrelles i amb la via pública, i tres jovades de terra a l'Ènova, 23 d'agost 1249.

2.525.- A Guillem de Nargo en heretat franca, tres jovades de terra a l'Ènova, 23 agost 1249.

2.527.- A Miquel Pallarés, a Arnau Català i a Ramón de Bell-lloc, tres jovades a cadascú a l'Ènova, 23 d'agost 1249.

2.590.- A Tomàs Mollà, unes cases a Xàtiva, i tres jovades de terra a l'Ènova, franques. Dat a Llutxent, 2 d'abril 1248.

2.743.- A Domènec Montsó, Pere Cristià, Joan Turpi i Guillem de Vesià, un casal de molins en el terme de Xàtiva, que està entre l'Ènova i Castelló, de manera que de tot l'emolument, exclosa la nostra despesa, donen a Nos i als nostres successors la meitat, 20 de maig 1248.

De tot el conjunt de donacions, veiem que pràcticament totes són a catalans. Tretze repobladors reben 34 jovades i mitja en lots de 2, 2,5 o 3 jovades. Hi ha dos lots més grans: un de 10 jovades vora la torre de l'alcaid, que deuria ser la mateixa Ènova, potser allò que era dels Banu Mufawwiz per

a tres repobladors, i un altre, de 4 jovades, per a dos repobladors vora una altra torre, que podria ser alguna altra alqueria, potser la Torreta dins Manuel.

Un lot important per a Domènec Montsó i 30 repobladors de 60 jovades, i possiblement al mateix personatge i a 18 dels anteriors se'ls dóna una peça de secà per a plantar vinya, cultiu que els cristians revitalitzen. En total serien 108 jovades i mitja de terres de regadiu, regades per la séquia Comuna d'Ènova, que per 36 fanecades que tenia cadascuna fan un total de 3.906 fanecades per a 48 repobladors. La xifra no és exagerada si tenim en compte que devia incloure els tèrmens d'Ènova, Manuel, Sant Joan d'Ènova, Rafelguaraf i la mitat del de la Pobra Llarga. De tota manera, la majoria d'estes terres es concentraven en la capçalera, que era anomenada fins fa poc *Ènova dels cristians*, perquè era l'únic territori envoltat de pobles de moros. Aquesta zona, coneguda amb la denominació d'Ènova, bàsicament va ser repoblada amb cristians, com Castelló.

La donació del Repartiment núm. 2.590 podria haver donat origen al topònim Cases de Mollà, en terme de Xàtiva, polígon 5, limitant amb el terme de l'Ènova. Però sembla que és més modern. A l'estiu del 2003, al mateix temps que es va trobar la vila romana de l'Ènova gràcies a la construcció de la via i els túnels de l'Ènova per a l'AVE, els arqueòlegs de la Renfe, que m'ho ensenyaren, em preguntaren per l'aqüeducte, els canals de la Torre i Cases de Mollà, i els vaig haver d'informar que aquest aqüeducte es va construir entre 1753 i 1797. En data de 9 de maig de 1797, Maties Mollà va sol·licitar l'aprovació de l'aqüeducte, que ja havia construït per a passar l'aigua de la séquia de la Torre de Lloris sobre el riu Barxeta a l'altre costat, on tenia 200 fanecades d'arròs en la partida Cases de Mollà, segons documents que els vaig aportar procedents de l'Arxiu Militar de Simancas, Secretaria d'Hisenda, lligall 848, núm. 512 (vegeu Ventura, *Els carrers de Xàtiva*, 2008, volum II, pàgina 245).

El molí que estava situat entre Ènova i Castelló podria ser l'actual molí de les Penyetes sobre la séquia del Terç derivada de la d'Ènova, vora l'antiga alqueria de Roseta, o també podria ser el molí, primer anomenat *d'Ènova*, i després *de Manuel*, que estava prop del primer partidor de la séquia, ara englobat dins el nucli urbà de Manuel.

El 22 de juny de 1264 es dóna llicència a Alfons de Múrcia perquè té a Ènova 112 sarraïns amb família per a treballar el camp. Aquest cognom podria haver donat el topònim de Senda de Múrcia, en l'actual terme de Xàtiva, proper a l'Ènova, si és que realment no anava a Múrcia, però és un poc estrany que vaja d'Ènova al Genovés. El 15 de setembre del 1305 el testament de Nicolau o Llorenç d'Scala, alcaid d'Almirra, afirma que tenia les alqueries d'Ènova i Fortaleny.

Escolano (Décadas, IX, 1.197) cita Ènova en plural:

A su lado tiene todo aquel partido, que llamamos las Ènovas, que es el principio de la contribución de Xàtiva; y a quien dió nombre un lugar de hasta 34 casas de cristianos viejos, llamado Ènova, el qual desde la mesma conquista se pobló dellos. Entra en esta cuenta el lugar de MANUEL, que tiene su asiento en el camino real de Xàtiva; y notable nombre por los membrillos y sal que se saca de su campo. Deste y de FALDETA Y RAFELGUARAF sus comarcas con 130 casas de moriscos entre los tres, és señor don Luis Castellà de Vilanova, conde de CASTELLÀ, por haver comprado su abuelo don Pedro Quintana el dicho lugar de Manuel de los cavalleros TALLADAS.

Ènova era lloc de reialenc, es considerava un carrer de Xàtiva i cap d'un dels quatre quarters de la ciutat, el del nord, en haver-se independitzat Castelló de Xàtiva l'any 1587. Així es desprén del que diu Sarthou (*Datos Historia de Xàtiva*, 1934, II, 301) quan parla de la «Real Proclamación de Carlos IV en 1788»:

El alcalde de la villa de l'ÈNOVA, que como el de MONTAVERNER Y LA LLOSA, ejercen la jurisdicción en sus respectivos antiguos «quarteles», y están sujetos a militar bajo el pendón de esta ciudad.

Un element de cohesió molt important, que uneix tots aquests pobles del quarter de les Ènoves és l'antiquíssima séquia comuna d'Ènova, que potser va ser feta per un noble musulmà, Banu Mufawwiz de Xàtiva, i que fins al segle passat estava vinculada al governador o alcalde de Xàtiva.

Les referències més antigues que hem trobat de la séquia daten de 22 i 23 de març, i 23 d'abril de 1316, ante-

riors a les de 1325 que coneixiem fins ara, i que incloem en l'apèndix documental.

Les més antigues ordenances d'esta séquia que coneixem daten de 1839, i en el prefaci hom parla del document també com els anteriors del rei Jaume I, datat a València el 14 d'abril i el 18 de maig de 1325, conservat a Barcelona (ACA, reg. 186, fol. 32, i ACA, reg. 226-227, fol. 136), on es diu que:

ningú no puga construir ni edificar molí ni artefacte ningun sobre els caixers de la séquia, ni obrir ninguna presa abans dels partidors, per on es distribueix l'aigua, ni posar cap impediment ni embaràs, sota la pena de 50 florins d'or.

Sembla que antigament se celebrava cada primer divendres de març la tallada o potser la solta de l'aigua de la séquia, després de l'escurada o la neteja del caixer, que es feia cada hivern, moment en què se celebrava una fireta o porrat, com es fa a Torrent de Fenollet en la séquia de Ranes. I això mateix passava en la Comuna d'Ènova fins a l'any 1601. En realitat, era el començament de l'any agrícola a la primavera i de les tandes de reg interrompudes durant la neteja. Sembla que és una festa d'origen musulmà; no oblidem que el divendres és la festa setmanal musulmana, i a més hem comprovat que en la mateixa data se celebrava en la séquia d'Ènova, en el lloc on estan els partidors, que és la plaça del Sol de Manuel. Però sabem que de manera unilateral els síndics de la séquia canviaren la data del primer divendres de març al dia de la Candelera, el 2 de febrer, i ací tenim l'origen del porrat de Manuel a partir del 6 de febrer de 1601. En efecte, els síndics de Castelló protesten pel canvi de data en un document d'eixe moment dirigit al governador del Regne (ARV, Reial, reg. 858, fol. 163, i A. Ventura, *Llibre de la Fira de Xàtiva*, 2002, pàg. 53):

La séquia dita de la Ènova se sol i acostuma de tallar lo primer divendres del mes de març i poder-la escurar, com és costum fer, prechint convocació de tota la Comuna i en particular del jurat en cap de la dita vila nova de Castelló per ser los jurats d'aquella administradors i sobresequiers de la séquia dita del Terç, la qual se trau de la séquia mare dita de Ènova... e com a notícia dels dits jurats de dita vila nova de Castelló... haja vengut

que vosaltres dits jurats de la Ènova... cominau de voler atallar la dita séquia precipitadament i ans de arribar al primer divendres de Març, mudant i alterant lo orde ab antiquo observat... e fent dit atall sens convocació ni assistència del dit jurat en cap de dita vila nova, lo que és en notable dany, detriment e prejuí de aquella... Per çó lo dit Pere Godes, notari i en dit nom representant dites coses i altres, ha suplicat fos de vostra mercé provehir i manar ab moltes grans penes a vosaltres dits jurats de la Ènova i a qui s'esgarde, que no atalleu la dita aigua de la séquia de la Ènova fins lo primer divendres de març primer vinent, despatxant i a dit efecte mandato a que dita instància i causa sia evocada a la Reial Audiència...

És evident que els síndics de la Comuna havien tallat la séquia el 2 de febrer, i quatre dies després estaven ja denunciant-ho els síndics de Castelló. El 22 de gener de 1671 es van redactar uns capítols, que ara es troben a Madrid (AHN, «Sant Miquel i els reis», còdex núm. 540-B, fol. 1-6v), i en les Ordenances de 1839 es diu que:

atenent e considerant que per haver-se perdut lo llibre dels capítols de dita séquia Comuna, està aquella al present y de alguns anys a esta part sense lo degut govern, per haver-se de regir, com se rigen y han regit per la costum tan solament, sens tenir llei certa alguna, lo que ocasiona i ha ocasionat molts i diversos pleits, per a suministrar los quals se han gastat grosses sumes i quantitats.

A continuació es reuneixen els diversos representants en la sala de juntes situada en l'Ènova, i es redacten les ordenances amb escriptura pública davant Joan Franco, notari de Castelló en la data esmentada de 22 de gener de 1671.

Seguim ara, a banda de les Ordenances, un article de Manel Giner, publicat per l'Associació La Mitja Galta de Manuel, any 2004, per a descriure el traçat de la Séquia:

La primera partició és l'anomenada séquia de PARADA, que rega la partida de les Foies i que, quan no hi ha BARRA pren la que li ve, podent donar els sobrants a certes terres de les Salines o a les de Roseta. Però té el dret de fer barra

quantas vegades ho necessite a partir de 24 de juny, des de dilluns quan ix el sol fins el dijous quan torna a eixir, però sempre amb la condició de no cedir-la a altres partides ni deixar-la anar avall. Poc després es torna a dividir la Comuna en dos braços, un d'ells la séquia del Terç rega part del terme de Castelló amb la tercera part del cabal, i les altres dos terceres parts continuen cap avall de les cases de Manuel cap a la plaça (d'on ix la séquia major de la Pobla vorejant el camí real) i amb un gran gir cap a l'Ènova passant pels antics pobles de Faldeta, Torreta, l'Abat i Sanç. En aquest trajecte hi ha 14 albellons, d'on ixen altres tantes séquies paralel·les més menudes:

- 1) A 61 pies del puente de Manuel se halla el albellón de este pueblo y de Sant Joan de l'Ènova.
- 2) A 94 de este, el de la Puebla Larga (= séquia major)
- 3) A 234 del anterior, el segundo de Manuel.
- 4) A 79 de éste, el de Faldeta
- 5) A 155, el segundo de Faldeta
- 6) A 120, el tercero de Faldeta
- 7) I a 124, el quarto de Faldeta.
- 8) A 206 de éste, el de Torreta (el palau es diu la Casa Gran).
- 9) A 180 pies, el segundo de Puebla Larga.
- 10) A 36 metros, el segundo de Torreta.
- 11) A 86 metros, el tercer de Torreta (on hi ha un llavador)
- 12) A 13 metros, el primer de Abad o Jesuset, d'on ix el camí fondo núm. 3 i ací estaria l'antic palau d'Abat. Braçal de Jesuset pareix ser una etimologia popular de *gemsef*, escrit en les Ordenances d'una manera vacil·lant, *gesuset* (pàgina 5) i *gemsef* (pàgina 6). Així en el segon cas, quan va donant l'ample del caixer de la séquia diu:

Antes de la acequia de Parada, 17 pies i cinco décimas (4'9 metros). Pasada ésta, 12 pies (3'36 metros), pasada la del tercio en el partididor real, 17 pies (carrer dels metges o de Pio XII, 4'76 m), después del de Gemsef (sic) 8 pies y 75 centésimas (45 m) y a l'entrada d'Ènova, 11 pies y 2 decimas (3'136 m).

Braçal de Gemsef o Jesuset. Albelló núm. 12 (l'Ènova)

Séquia de Parada, partició de la séquia Comuna (Manuel)

Partidor Real de la séquia Comuna. El Terç (Manuel)

Açò sembla indicar que és el topònim àrab de l'alqueria, abans que es digués *Abat* per pertànyer a l'abat de Sant Bernat de Rascanya i de la Valldigna (des de 1371 fins a 1546), i a partir del darrer any, al monestir de Sant Miquel dels Reis, que com era de jerònims tenia prior, però no abat, com diu don Peregrín Llorens Raga: això vol dir que el nom d'Abat sols li correspon en la primera etapa (Escolano, *Décadas*, IX, 1200). Potser estava relacionat amb el topònim Algemesí.

13) A 56 m metres, Abat II, camí de l'Abat núm. 1: ací n'hi havia antigament segons una veïna un oliver.

14) A 76,16 metres, Berfull. Aquest és el darrer que està en terme de Manuel, que com hem pogut deduir està format per 4 alqueries successives i ara formen un sol carrer: Manuel, Faldeta, Torreta i Abat (que potser es deia en àrab GEMSEF)

Ací comença el terme actual d'Ènova, que tenia dues alqueries: Sanç i Ènova. A 14 metres de l'albelló de Berfull estan els partidors de Sanç. Cinc metres abans del partidor hi ha un senyal de la fila, que és una barra de ferro per a mesurar l'altura de l'aigua. El partidor està a la part darrera del palau de Sanç, que encara es conserva, tot i que està partit i modificat, amb l'hort corresponent i un molí de Sanç. El partidor es divideix en tres braços:

- a) A l'esquerra, el de Berfull, que té 20 cm d'amplària (potser una fila?).
- b) Al mig, el de Sanç, que té 75 cm (potser 3 files?).
- c) A la dreta o a la part de dalt, continua la séquia Comuna, que va cap a l'Ènova i té 1,80 metres d'amplària (potser 6 files?).

Finalment els partidors d'Ènova, que segurament en temps antics portaven el nom de *fesa*, com en la séquia d'Alzira, ja que la partida que està baix porta l'erroni nom de *fresa*. Els més vells diuen *fesa*, que deriva de la forma femenina del participi del verb llatí *findo-findis-findere-fidi-fissum*, que en valencià és *fendre*, i en castellà, *hendir*. El sentit és per tant de partició. Aquesta *fesa* està situada darrere l'ermita de la Divina Aurora, en el carreró del Molí, que està sobre la séquia del Mig o de Tossalnou. La partició és aquesta:

- a) A l'esquerra, braçal d'Ènova, que mesura 1,21 m.
- b) Al mig, braçal de Tossalnou, que mesura 0,60 m.

- c) A la dreta o a la part de dalt, braçal de Rafelguaraf, que mesura 1,5 m.

L'estudi del funcionament d'aquesta i tantes altres séquies, que és molt important per a conèixer la toponímia, excedeix els límits d'aquest treball, on solament podem descriure la séquia en funció dels topònims. A part de la séquia del Terç, que rega Castelló i Senyera, els altres llocs que reguen de la séquia Comuna són Manuel, Ènova, Sant Joan d'Ènova, la mitat sud del terme de la Pobla Llarga i Rafelguaraf, incloent-hi Berfull i Tossalet o Tossalnou.

2.1. TOPONÍMIA DE MANUEL

L'actual municipi de Manuel incloïa diverses alqueries: Roseta dels Fluvià, Manuel, les Foies, Faldeta, Torreta i Abat. Durant algun temps, l'etimologia de Manuel ha fet moure diverses teories sobre un origen musulmà. Actualment sabem que les coses són molt més senzilles. Tenim un document de l'any 1406, que ens dona els noms de les dues alqueries, la de Manuel Sanç i la de Guillem Faldeta (ARV, MR, 3015, fol. 123):

Un moro apellat Roger, sarraí de l'alqueria de l'honorable en Manuel Sanç, en lloc e per Cilim el gordo, sarraí de l'honorable en Guillem Faldeta.

Així ho publicarem ja en el nostre treball (A. Ventura, «Alguns topònims de l'horta de Xàtiva», Congrés internacional de toponímia, València 2002, pàgina 445).

Acaba utilitzant-se aquest nom propi per a diferenciar-lo de l'altra alqueria, que era de Berenguer Sanç (actual terme d'Ènova). D'altra banda, el nom propi *Manuel* també s'utilitzava com a cognom, per a indicar el nom del pare, mentre que l'aragonés, per a indicar el nom del pare o patronímic, afegia el sufix en *-is* (cf. *Peris*, *Sanchis*, *Ferrandis*, etc.). El català del segle XIII utilitzava el propi nom del pare sense sufix (cf. Sanç, Vicenç, Manuel, etc.). Per això, incloem en l'apèndix núm. 10 un pergami del 26 de juliol de 1405 de l'Arxiu d'Alzira, on apareixen diverses persones de llinatge Manuel, que podrien estar relacionats amb l'anterior Manuel Sanç. Viuen a Xàtiva, però tenen censals a Alzira i són tres generacions:

L'avi Jaume Manuel, senior, vehí de Xàtiva, tutor dels nets.

Vista panoràmica de les partides de Faldeta, Torreta i Abat (Manuel)

Palau de l'antiga alqueria de Faldeta (Manuel)

El pare ja difunt anomenat Pere Manuel, que vivia en Alzira, i ha fet testament.

Dos nets, Jaume Manuel, junior, major de 15 anys, i Lluís Manuel, que ha de ser més petit.

El pare Pere Manuel havia carregat un censal a la Sala del Consell d'Alzira per preu de 6.500 sous i pensió anual de 500 sous a 29 de març de 1396, que posteriorment queda reduïda a 433 sous, 4 diners, a pagar migement cada any el 20 d'octubre i el 20 d'abril. Pere mor i fa testament el 14 de febrer de 1400, i nomena tutor dels dos fills a l'avi Jaume Manuel senior. Per aquest document que citem, l'avi Jaume Manuel senior, anomena procurador a Guillem Gombau, que viu a Alzira per a quitar aquest censal, que havia de pagar el consell d'Alzira de preu 6.500 sous i de pensió 433 sous.

Ací veiem com aquest llinatge viu entre Xàtiva i Alzira, i potser està relacionat amb el primer propietari de l'alqueria Manuel Sanç.

Seguint ara les dades documentals que proporciona Peregrín Llorens Raga en el seu llibre inèdit, que s'hauria d'haver publicat, i que es conserva en la Biblioteca Municipal de la vila, donarem algunes informacions més. Amb data 23 de novembre de 1491 està documentat l'Hostal d'Ènova, que estava situat entre Manuel i Faldeta, es a dir, en l'actual plaça del Sol.

L'any 1482 està ja documentat Vicent Ferrer com a senyor de Manuel, el qual ven l'alqueria a la família xativina dels Tallada el 28 d'octubre de 1496 i mor el 27 de juliol de 1504.

El 10 de febrer de 1528 els Tallada venen l'alqueria a Pere Quintana per 9.020 lliures, el qual era alcaid de Caudet des de l'1 d'octubre de 1560, i fa testament el 27 de juliol de 1580. Dins aquesta família continua l'alqueria: en 1580, Juan Quintana Pons; en 1582, el seu germà Joaquím Quintana Pons, i en 1600, don Lluís Eslava Quintana Castellar de Vilanova, el qual atorga la carta de nova repoblació després de l'expulsió dels moriscos l'1 de febrer de 1610 per a 45 repobladors (en temps dels moriscos tenia 80 cases).

L'any 1601, D. Lluís Fenollet dona el lloc de Faldeta al seu nebot Lluís Eslava Castellar de Vilanova. La carta pobla

de Faldeta modificada s'atorga el 6 de juliol de 1626 per a 27 repobladors. La carta pobla de Torreta i Abat, que tenien 30 cases cadascun, s'atorga el 24 de març de 1611 per a 24 repobladors cadascun.

Veurem ara la descripció de la zona que fa Escolano, (*Décadas*, IX):

Salidos de las Ènovas y Manuel, subiendo el rio arriba de Albaida, se ofrece una inmensidad de lugares recortados a sus riberas, y todos del distrito de Xàtiva, que son los siguientes, Benimixix i Seniera de don Francisco Sanz, Benegida de Malferit, San Juan y Sanz de los caballeros Montpalaos; Miralbó y la Torre d'en Lloris de los mismos, por el quarto de Lloris y delante destos dos lugares se juntan los rios de Xàtiva y Albaida. La Torreta y Abad de los frailes jerónimos de San Miguel de los Reyes; Tossalet de los cavalleros Garcias; Benifull de los Assiones, y Orcheta de los Talladas. Tras estos se comienza a entrar en la Región, que vulgarmente llamamos las Montañas o Serranía.

Quan es construeix l'església de Manuel l'any 1664, participen els tres jurats: un per Manuel, un per Faldeta i un altre per Torreta.

Polígon 1

- Nord, terme de Senyera i riu Albaida.
- Est, riu Albaida i polígon 2 i camí vell de les salines, i actual carretera, polígon 9.
- Al sud-oest del riu, salines i campament, al nord del riu, les Foies.
- Parcel·la 190, antic molí.
- Parcel·la 39, campament militar d'enginyers, ara cedit a l'ajuntament.
- Parcel·la 38, 40-64, 68-165, 170-188, 192-200, les salines.
- Parcel·la 65-66 i 174, muntanya de les Salines. En el som, amagada entre els pins, es troba una torre talaia musulmana d'uns 10 metres en ruïnes (anomenada *la pareteta dels moros*), que juntament amb el castellet de Castelló, el Puig i Santa Anna formava part d'una filera de castellets que protegien el curs de l'Albaida i el camí Reial de Xàtiva (A. Ventura, *La frontera del Xúquer*, Amics

de la Costera, 1981). Probablement a aquesta tallaia està referint-se el pergamí del 25 d'agost de 1284, en què el rei Pere el Gran fa una donació a la seua amistançada Agnès Sapata i família, que publiquem en l'apèndix núm. 1.

Aquestes salines s'anomenaven *de Xàtiva* i eren de propietat reial, que les llogava, com publicarem ja en el nostre article de les *Actas del Congreso de la Asociación Española de Cronistas Oficiales*, Torrevieja, 14-17 d'octubre 2004, pàgina 225-241. Ara extraïem algunes notícies d'aquest article:

9 de maig 1270. El rei lloga a Arnau de Torrefracta i al seu germà Domènec les salines de Xàtiva durant tres anys (ACA, reg. 14, fol. 101).

19 de desembre 1273, lloga a Arnau de Torrefracta i a son germà per tres anys les salines de Xàtiva i gabella de la sal del Regne de València, deçà del Xúquer, des de Xàtiva (ACA, reg. 19, fol. 105)

Totes les viles de la governació del sud del Xúquer estaven obligades a comprar la sal del rei en aquestes salines fins a Biar i Xixona. En les Corts de 1537 Xixona sol·licita l'exempció d'eixa obligació i que puga comprar-la a Alacant, en les de 1547, ho sol·licita Biar:

Item senyor, com la vostra vila de Xexona sia de la gabella de la sal de la ciutat de Xàtiva, de la qual dista per nou o deu llegües de molt mal camí e aspre, per on los habitants de dita vila pateixen molt mal incomodat de anar a prendre la sal s la dita gabela, majorment que la dita gabella de Xàtiva moltes voltes retureja de sal...

Han de perdre tres dies per a anar i tornar, per la qual cosa sol·liciten prendre-la a Alacant, la qual dista quatre llegües (Ricardo Garcia Càrcel, *Cortes del reinado de Carlos I*, València 1972, pàgina 94 i 203)

Polígon 2, Roseta

- Nord, camí dels horts i polígon 3.
- Est, nucli urbà.
- Sud, camí de Senyera i polígon 1 i terme de Senyera.
- Oest, molí d'arròs de les Penyetes.

El polígon està travessat per la séquia del Terç, que va paral·lela a la carretera que va a Castelló.

Séquia del Terç de Castelló (Manuel)

Roseta apareix ja en el Repartiment núm. 1891:

A Giralt Esteve 2 jovades en l'alqueria de Roseta de Castelló de Xàtiva, i unes cases a Xàtiva, 22 de febrer 1248.

Apareix en els morabatins de 1373, 1415 i 1421, com a alqueria d'en Berenguer Fluvià, amb unes 20 cases aproximadament.

16 febrer 1351, Pere i Berenguer Fluvià carregaren a Bertran de Gallach sobre el lloc de Roseta un censal de 1200 sous pagadors en Sant Joan de Juny i Nadal migement. Pagava encara la ciutat de Xàtiva en 1650 als mercedaris, 6 lliures 14 sous (ARV, Clergat, Mercedaris, caixa 1057, 1)

Any 1401, Alí Lirida, fill de Lirida, al·lami del lloc de Roseta... com nafrà Alí Perperí... de la dita alqueria, 110 sous (ARV, batlia de Xàtiva, 3015, fol. 33)

(ARV, Clergat, la Seu, 2573, fol. 161v): Item fa madona Fluviana de Roseta, 30 sous... per obs d'aniversari de l'àvia de son marit, any 1420... Consta a 16 d'agost 1442... la magnífica Na Caterina de Fluvià, senyora del lloc de Roseta, vené lo dit lloc a mossén Lois Ferrer, cavaller, gendre seu ab lo dit càrrec de 30 sous.

Item , 28 febrer 1476, lo magnífic mossén Joan Valentí síndic del reverend capítol (= de la Seu)... reduí al

magnífic en Vicent Ferrer, posseïdor del lloc de Roseta los dits 30 sous a 25 sous.

En après a 27 desembre 1496, mossén Vicent Ferrer, cavaller, vení dit lloc a mossén Johan Tallada, cavaller ab lo càrrec de 25 sous.

En après a 27 d'abril 1528, lo magnífic mossén Berto-meu Ripoll, canonge síndic del Raverend Capítol... rebé del magnífic mossén Guillem Quintana, cavaller detenedor de Manuel, 15 lliures per preu de 25 sous censals... Quitat.

Parcel·la 1-22 i 80, Roseta. La parcel·la 4 és el molí de les Penyetes sobre la séquia del Terç, que possiblement es deia antigament molí de Roseta. Allí hi ha un partidor d'on ix el braçal de Benemeixís. Les parcel·les 5, 6 i 11 són de la comunitat de regants. On estava fins fa poc la fàbrica de mada- lenes Padol, estava el cementeri de Roseta. El poble estava en l'alteró rocós (d'ací ve el topònim les Penyetes) de color rosa (= d'ací Roseta), que està travessat per la mateixa carretera que segueix l'antic camí. Parcel·la 23-79, les foies regades per la séquia del seu nom.

Polígon 3

- Nord, terme de Senyera, partida de Benemeixís.
- Est, terme de Sant Joan d'Ènova.
- Sud, séquia de les Foies i polígon 4.
- Oest, camí dels Horts i polígon 2.

Horta De Roseta, al sud està delimitada i separada de la partida de les Foies per la séquia Codona, la qual parteix de la séquia del Terç i va a regar el terme de la Pobla Llarga.

Les Foies estan regades per la séquia de les Foies, que ve des de Manuel. En aquesta partida es va trobar una necròpolis romana (M.C. Santander Gimeno, *La necròpolis romana de les Foies*, APL, XI, València 1966, pp. 197-202) del segle III d.C.

Polígon 4

- Nord, camí de Manuel a Sant Joan de l'Ènova i séquia de les Foies.
- Est, terme de Sant Joan d'Ènova.
- Sud, ferrocarril i polígon 5.
- Oest, camí del Horts i polígon 2.
- Totes les parcel·les, les Foies.

Polígon 5, Faldeta i Torreta.

- Nord, terme de la Pobla Llarga.
- Est, camí de Torreta i polígon 6, i séquia de Vis- tabella.
- Sud, nucli urbà, antiga Faldeta.
- Oest, ferrocarril i polígon 4.

La partida de Faldeta està delimitada de la següent per llevant, pel camí que va de Faldeta a la Pobla Llarga i el braçal llarg de Faldeta.

ARV, MR, 3020, fol. 11, any 1424: Mahomat Addexix e Çat Addexix, moro de l'alqueria de Faldeta... Alí Abelló, de l'alqueria de mossén Arnau Ferrer.

La partida de Torreta està regada pel braçal de Torre- ta, que naix de l'albelló de la Casa Gran o palau senyorial de la mateixa alqueria.

Polígon 6, Torreta i Abat

- Nord, terme de la Pobla Llarga.
- Est, terme d'Ènova.
- Sud, nucli urbà, antiga Torreta i Abat.
- Oest, braçal de Torreta i braçal de Vistabella i polígon 5.
- Torreta, parcel·les de Ponent.
- Abat, parcel·les de llevant.

(ARV, MR, 3015, fol. 50, any 1403:

Fat donzell, sarrahí de Catadaur, 50 florins... furt fet en l'alqueria de l'Abat, situada en la orta d'Ènova, 550 sous.

(ARV MR 3017, fol. 40):

Abdalà Alambat, alias Rabosa de l'alqueria de l'Abat de Sant Bernat, terme d'Ènova, any 1415.

- Parcel·la 72 de 19 àrees, la Falquia, que en àrab significa la 'séquia de dalt'.

Polígon 7

- Nord, casc urbà.
- Est, Valiente.
- Sud, camí d'Ènova i polígon 8.
- Oest, ferrocarril i polígon 8.

- Totes les parcel·les, Monte Valiente. Es tracta, evidentment, del cognom del propietari.

Polígon 8

- Nord, camí d'Ènova i polígon 7.
- Est, terme d'Ènova
- Sud, riu Albaida.
- Oest, carretera vella de Manuel, travessada pel ferrocarril.
- Parcel·les 1-6, i 17-77, pla d'Abat.
- Parcel·la 38, cementeri.
- Parcel·les 26, 66-67, séquia d'Ènova.
- Parcel·la 82, casa.
- Parcel·les 7-16, Monte Valiente.

Polígon 9, darrer de Manuel

- Nord, pont, polígon 1 i 2, i barranc llarg.
- Est, carretera i polígon 8
- Sud, pont vell.
- Oest, barranc llarg i casa de Nando en terme de Xàtiva.
- Parcel·la 1-14, les Foies
- Parcel·la 15-30, 36-39, 54-65, pla d'Abat
- Garbia, a la vora de l'Albaida, de l'àrab *al-garb* = ('el ponent').
- Parcel·la 31-54 i 66-74, les Salines.

2.2. TOPONÍMIA DE SANT JOAN D'ÈNOVA

Al centre del nucli habitat hi ha una torre de carreus amb aparença romana o medieval, encara que una inscripció ens diu que fou construïda o reparada per Pere Sanç abans de 1362. El terme es rega pels braços de les Foies o Vila Nova, que deriven del Terç de Castelló: el que vol regar va al bar, recull una vara de fusta, que és el senyal que està regant.

Apareix en el Morabatí de 1373 amb 22 cases; en el de 1415 és de mossén Arnau Ferrer i té 12 cases habitades i 15 buides, i en el de 1421, 37 cases. L'any 1527 tenia 25 veïns; el 1609, 33; el 1617, està despoblat, i el 1620 i 1663 té 20 veïns.

L'any 1403 es diu alqueria d'en Guerau de Castellvert, senyor del Genovés, com tot seguit explicarem, i està citada en ARV, MR, 3015, fol. 73:

Albelló de la Casa Gran a la séquia de Vistabella. Partida de Torreta (Manuel)

Abdalà Amira, sarrahí de l'alqueria de l'honrat en Guerau, per la mort d'un moro, paga 220 sous.

Any 1415 (ARV MR, 3017, fol. 44):

Johan Castell, hostaler del lloc de Sant Johan, paga 110 sous, per consentir joc en lo dit hostal.

Any 1432-34 (ARV MR, 3023, fol. 72):

Talaya, moro pres per los crims e delictes comesos en los llocs de Senyera i Sant Joan.

Any 1446 (ARV MR, 3031, fol. 6):

Zahora mora del lloc de Sant Joan de mossén Jaume Ferrer.

Pel seu interès, esmentem ara el que diu Diego Zaforteza i Museles en, *El señorío del Genovés*, Madrid 1950:

En 1395, data del testament de Na Francisca Ripoll, Sant Joan era de son nebot Joan Ripoll. Per tant, en aquesta data era d'en Guerau Ripoll, òlim Sanç de Castellvert, nét d'aquella. Durant aquest final de segle ^{xiv} el poble era d'un nebot de Na Francesca Ripoll de Castellvert, vídua de Pere Sanç, mort l'any 1362, i per tant des d'aleshores senyora del Genovés. Aquesta senyora, que

per cert era mare d'Elionor Ripoll, i per tant àvia materna d'Ausias Marc, per testament de 16 de juliol de 1395 va instituir un vicle, que obligava a que els senyors del poble portaren el cognom de Ripoll i no de Sanç. Aquesta senyora, que vivia a Xàtiva

per raó i per pavor dels morts, qui eren generals en la dita ciutat de Xàtiva, s'en fos anada al lloc seu del Genovés, lo qual havia en l'horta de Xàtiva, ab tota sa roba i joies, e d'allí s'en anà al lloc de Sent Joan de l'honorable en Joan Ripoll, nebot d'aquella, lo qual és situat dins lo terme, e en lo dit lloc de Sent Joan aquella morí el 16 de juliol de 1396, i fon soterrada a la Seu de Xàtiva.

Any 1457 (ARV MR, 3040, fol. 10v):

Item d'aquells 3000 sous per los quals foren venudes la muller del alamí de l'alqueria de mossén Pere Ferrer, cavaller, e Bocorona i Rhoqueta mores de l'alqueria de l'Abat de Sant Bernat.

Any 1460 (ARV MR, 3042, fol. 26): ous

Çahat Amí moro del loc de Sent Joan, lo qual és de mossén Jacme Ferrer... denunciat de crim d'adulteri ab una fembra mundana cristiana... 750 sous. Humeymet Mozoach, moro d'Alberic, lo qual és el noble d. Luys Cornell... denunciat de crim d'adulteri ab la dita dona cristiana en la precedent rebuda... 750 sous. Abrahim i Ubaydal Lirida germans fills de l'alamí de l'alqueria del honorable N'Arnau Ferrer, appellada Manuel e de Hahie Capdebou e altres de la mateixa alqueria... crim d'adulteri ab la dita fembra cristiana, e per çó com eren absents e pobres e los pares d'aquells s'en volien anar de la dita alqueria de Manuel... a les baronies que son fora del terme de Xàtiva, foren composats en 575 sous.

Polígon 1

- Nord, terme de Castelló i Pobra Llarga i carretera.
- Est, carretera Xàtiva-València, antic camí Reial, séquia de Montflorit i terme de la Pobra Llarga.
- Sud, nucli urbà i camí de Castelló a Rafelguaraf i polígon 2.

- Oest, pertinença de la Mànega del terme de la Pobra Llarga.
- Parcel·la 1-28, 103-169, 171-250, Tordera
- Parcel·la 29-102, 227, 253, Vilanova a l'est de la séquia de les Foies, que la separen de l'anterior.
- Parcel·la 170, 214, Taberner, sembla referir-se a la taverna o hostel del camí Reial, que hem citat en el 1415.
- Edificacions de l'horta són parcel·la 2a, casa Morret amb pou i bassa, i parcel·la 249, caseta de Rico.
- Parcel·la 68, exugador i molí d'algeps.
- Les séquies que travessen el polígon són aquestes:
- La séquia de la Codona, no Corona, que ve del Terç, i de sud a nord va a regar a la Pobra Llarga.
- La séquia de Tordera, que també ve del Terç i rega en aquest terme.
- La séquia de les Foies, que ve de Manuel i acaba en la séquia de Sant Joanet.

Per la vora de la carretera van la séquia Major de la Pobra Llarga, que ix de l'albelló de la plaça del Sol de Manuel i la séquia de Montflorit, derivada de l'anterior. El nom ens porta a una torre Florida, que ix en la documentació de la Pobra.

Pel nord del terme, travessant la carretera de Sumacàrker a la Pobra, van els braçals del Boet o Bouet i el dels Forners, que deriven de la séquia Codona.

Les tandes de reg, segons la informació oral local, sempre són de dalt a baix i de la dreta a l'esquerra. Ara no hi ha tandes, qui vol regar, agafa la paleta del bar del poble.

Polígon 2

- Nord, camí de Castelló a Rafelguaraf i nucli urbà i polígon 1.
- Est, carretera Manuel-la Pobra i séquia Major de la Pobra i terme de Manuel, partida Faldeta.
- Sud, séquia de Sant Joan de l'Ènova (que eixia de l'albelló de la plaça del Sol) creua la carretera i s'ajunta a la de les Foies, que passa vorejant el poble i terme de Manuel.
- Oest, terme de Manuel i Senyera, partida Benameixís.

- Parcel·la 1-25, 28-31, 34-36, 39-42, 84-119, 148-169, 171, 191-193, 195-198, 200, 208-215, Carriotxa, Cariotxa, Carriotxe. Segons Joan Coromines-J. Mascaró Passarius, *Onomasticon Cataloniae, Toponímia antiga de les Balears*, 1989, pàgina 102) el topònim estaria relacionat amb Carrutxa (Sant Joan de Sineu, Mallorca) i Carroig, partida de Bellús, prop de Xàtiva. Aquest darrer vindria del llatí *quadruvium* = 'quatre camins'. Potser fóra aplicable ací, puix en aquest cas podria ser els quatre camins o encreuat, que formarien el camí de Castelló a Rafelguaraf, de ponent a llevant, passant per Sant Joanet, que cal no oblidar que té encara un antic pont romà, El pont de l'Ase, en terme de la Pobla, polígon 14 i 13, sobre el barranc de Barxeta; i de nord a sud la via Hercúlia, que potser des de Manuel venia cap a Sant Joanet i anava cap a Ternils, on va aparèixer una làpida romana, sense passar per la Pobla que no existia. Es a dir, aniria desviada del camí Reial medieval, que és la carretera Manuel-la Pobla.

Observant el mapa, potser hauríem de concloure que a causa de les violentes avingudes dels rius, la fisonomia geogràfica de les terres deu haver canviat molt: en aquest sentit. Què és la pertinença de la Mànegua, de la Pobla a ponent de Sant Joanet? És un antic pas del riu Albaida? El braçal de Barragà, que per allí passa, té a veure amb el vau de Barragà de la *Crònica* del rei, o és un topònim modern? Aquest braçal de Barragà deriva de la séquia Codona? Potser aquella concentració de cristians per a atacar Xàtiva no es va fer a la Barca d'Alcosser, sinó a la Mànegua, entre Castelló i Sant Joanet. Potser que la torre de carreus de Sant Joanet siga allò que pareix una torre romana? També Tordera i Codona podrien ser topònims d'origen llatí clàssic. *Turdarium* = 'xarxa per a caçar tords' és una paraula citada per Marc Terenci Varró (116-27 a.C.) en la seua obra etimològica *De lingua latina*, llibre VI, 2, on diu:

Chrysippus et Antipater... Aristophanes et Apollodorus, qui omnes verba ex verbis ita declinari scribunt, ut verba litteras alia assumant, alia mittant, alia commutent, ut fit in turdo, in turdario et turdelice =

Crisip i Antipater, Aristòfanes i Apolodor, tots ells afirmen en llurs escrits que unes paraules deriven d'altres, de tal forma que uns mots incorporen noves lletres, altres les perden, altres les intercanvien com es fa en tord, tordera i tordet (*turdus, turdarium et turdelix*)

Però potser tot és més senzill. El cognom Tordera el tenim documentat a Xàtiva almenys un parell de vegades:

Any 1397 (ARV MR, 3014, fol. 10):

Dret de cinquanté, 42 fusts de pin carrasc rodons de una cabanya de fusta, la qual tragueren alguns fusts d'Algezira de les parts de Castella e davallà per lo riu de Xúquer, segons que per los llibres judicials... e foren venuts am Guillerme Tordera, fuster.

Any 1626 (ARV MR, 3168, fol. 23v, censals menuts de Xàtiva):

Item pose en rebuda 4 sous de Pere Tordera, que fa de cens cascún any a Sa Magestat sobre un tros de carreró en la parròquia de Santa Maria en la partida de la Costa pagadors en dita festa...

D'altra banda, na Codona (i no Corona) pareix un topònim llatí en *-ona*, com Barcelona, Tarragona, Escalona, Tarassona, Carmona, etc. La forma llatina seria *coto-cotonis*, radical derivat del llatí indoeuropeu *cos-cotis* = 'pedra dura', pedra per a polir, citada per molts autors clàssics, d'on vindria *codol*, però altres formes mossàrabs com Cotes, Cotelles, Cotillas, Cotaria, Cotel, Cotalba, Cotonya. Però segurament tot és més senzill, ja que el cognom el tenim documentat a Xàtiva, i la forma de partida de Na Codona, del terme de la Pobla Llarga, deu ser la feminització, partida de la viuda Na Codona, del cognom següent:

Dilluns 28 gener 1397 (ARV MR 3014, fol. 6) Guillem Codò, colteller, vehí de Xàtiva per dret de Luysme... un obrador censal... per aquell comprat d'en Nadal Valentí, sabater.

- Parcel·la 26-27, 32, 37-38, 43-56, 120-146, 172-176, 202-207, 216, Vila Nova, potser indica una nova repoblació medieval, o podria ser el

cognom de l'alcaid del castell de Xàtiva Vidal de Vilanova. Està limitada a ponent per la séquia de les Foies, que la separa de la Carriotxa, i a llevant, pel camí Reial i terme de Faldeta.

- Parcel·la 57-83, 147, 170, 177-190, 194, 199, el Racó, també entre la séquia de les Foies i la carretera, però al sud. La parcel·la 84 de la Carriotxa és la caseta del Blanco.

2.3. TOPONÍMIA DE L'ÈNOVA

Ja hem vist l'abundància de referències del Repartiment en el terme del castell i l'alqueria de les Ènoves. Solament direm que el castellet de Sanç, sobre l'alqueria de Sanç que ara està unida a Ènova. En efecte, el poble actual és un llarg carrer, limitat al nord per la séquia i al sud per la muntanya, i unit també a les alqueries de Manuel, que ja hem vist. No obstant això, es distingeix perfectament el nucli de Sanç i el d'Ènova:

El nucli de Sanç que té el castellet al sud, està entorn d'una placeta de Sanç, on està encara el palau i una esglesiola d'una sola nau dedicada a Sant Josep. Segurament devia ser una antiga mesquita. Cap al nord està la plaça del Molí i el partidor de Sanç, que ja hem explicat parlant de la séquia. El nom li pot venir del primer propietari, que devia ser del llinatge Sanç, descendents de Jacques Sanç, un dels tres repartidors de Xàtiva, que segons Vicianà (segona part de la *Crònica*, reedició facsimil, València 1972, pàgina 150):

Que ni él ni los otros de su familia no fueron mal heredados, porque hasta hoy vemos, que los cavalleros del apellido de Sanç en Xàtiva, posehen todo lo bueno y mejor della

Tenim les referències següents:

Bernat Sanç, confirmació d'un establiment, any 1348 (ACA, reg. 887, fol. 16).

Concessió a Berenguer Sanç, ciutadà de Xàtiva, any 1376 (ACA, reg. 929, fol. 130).

Sententia lata in favorem Francisce, uxoris Petri Sancii militis quondam civitatis Xative filiorum et heredum eiusdem militis ac hominum et vassallorum tam dicte

domine Francisce, quam ipsorum heredum, any 1366 (ACA, reg. 1614, fol. 144-147).

Però ja en temps de Vicianà l'alqueria era de D. Lluís Ferrer (III part, pàgina 330), i en temps de Gaspar Escolano (*Décadas*, IX, 1200) Sant Joanet i Sanç eren dels cavallers Montpalaus. En el segle XVIII era del marquès de Bèlgida (*Revista de la Societat d'Onomàstica*, 1986, pàg. 561). En la part est del nucli, en el carrer Major, s'observen restes d'un portal tallat i d'un escut senyorial que ha sigut emblanquinat per damunt: Que poc costaria descobrir-lo! Allí mateix, en la séquia del Forat del Racó, que és un roll que pren aigua de la séquia (polígon 11), si seguim el llarg carrer Major, deixarem a l'esquerra el carreró que ix al pont de Raga, partida del Racó, i després un altre carreró que ix a la Fesa, on està el partidor d'Ènova, el darrer i més important (polígon 5).

El partidor està a les esquenes de l'ermita de la Divina Aurora, que porta la data de construcció de 1903, però potser abans hi havia una altra capella. Allí comença l'antiga vila de l'Ènova, que era de realenc, considerat carrer de Xàtiva, cap del quarter de les Ènoves i no tenia cap senyor feudal. Es deia *Ènova dels cristians* perquè era l'excepció entre pobles de moriscos. En la plaça principal es troba l'església, dedicada a la Mare de Déu de Gràcia, advocació medieval antiga del segle XIII, de pobles de cristians, edificada l'any 1650, si és certa la informació que tenim, o també pot ser de molt abans. Allí està també l'Ajuntament, i la casa de la séquia Comuna de l'Ènova, que conté l'arxiu corresponent i és la seu de les reunions de la comunitat des de temps immemorials: «reunits en el porxe en 1671, i després sala de juntes de la comunitat». En aquella data segons les ordenances es reuneixen un representant per cadascun dels pobles següents: Ènova, Castelló, Sanç, Rafelguaraf, Abat i Torreta, Faldeta, la Pobla Llarga, Manuel, Tossalet, Berfull, Senyera i Sant Joan de l'Ènova. Els carrers de Sant Antoni, Sant Cristòfol i Calvari pugen cap a la muntanya, i el darrer carrer, a una església inacabada. L'existència de tres làpides romanes, i l'excavació el 2003 de la vila romana de Cornelius i el topònim derivat possiblement de *ianua* ens fa pensar en una fundació romana. Un antic camí és l'anomenat *camí d'Alzira*, que parteix de darrere de l'Ajuntament i va a eixir al pas a nivell del ferrocarril de Carcaixent, i potser seguia cap a Alzira pel camí fondo, vorejant Carcaixent per ponent.

Des de Xàtiva es va per l'anomenat *port del Sapo*, ara foradat pels túnels de l'AVE. Restes d'un camí molt vell, potser transversal, es conserven en el polígon 8, en les marques de la roca. Segons els textos àrabs, era propietat de la família Banu Mafawwiz, que degué construir la séquia, de la qual procedia Almofois, que negociava amb Jaume I l'any 1244 per la presa de Xàtiva, com ja hem dit més amunt.

Polígon 1

- Nord, nucli urbà de la vila i la séquia d'Ènova.
- Sud, vereda i terme de Manuel.
- Est, senda i barranquet del Sapo.
- Oest, muntanya Valiente i terme de Manuel.
- Parcel·la 1-10, 106, el Racó
- Parcel·la 31-35, el Poble
- Parcel·la 36-91, les Eres
- Parcel·la 92-104, castellet de Sanç, restes de població romana, amb murs, ceràmica etc. (D. Serrano, *Yacimientos de la ribera*, 1987, pàg. 144-158; A. Martínez Pérez, *La cultura del bronze en la Ribera*, Algezira 1985, pàgina 51-55; García Ramón Serrano, *Poblado ibérico del Alt de Valiente*, Algezira, 2, 1986, pàgina 87-106.
- Parcel·la 105, la Bessana, arrimat a la muntanya, ja dins de la vila. Creiem que la forma correcta devia ser *Vessana*, que segons el DCVB pot ser: 1) tros de terra de conreu i sobretot el que es té arrendat per a conrear-lo; 2) mesura superficial agrària, que té 900 canes quadrades, o siga, 21,87 parees i es divideix en quatre quartes. Segurament ve del verb llatí *vertere*, d'on ve *vertent* o *vessant*.

Polígon 2

- Nord, braçal d'Abat i terme de Manuel.
- Est, la Poble Llarga.
- Oest, polígon 1.
- Sud, séquia i camí del Rellotge
- Parcel·la 1-10, 12-15, 16-17, el Racó
- Parcel·la 11, 14-15, 18, 19-37, 59-83, 123-124. El Rellotge. Es diu així perquè venien i compraven l'aigua. Tenien tandes de 7 dies, de manera que sempre els tocava el mateix dia de la set-

mana. Hi havia un regador cada 8 hores i 1 zelador cada 12 hores. Aquest portava la llibreta de les tandes i un rellotge dins una caixeta de vidre perquè que no el tocaren, i assenyalava les hores de reg de cadascú.

- Parcel·la 38, 40-46, la Morera.
- Parcel·la 39, 47-58, 113-122, la Serguera
- Parcel·les 84-112, Alteró.

Polígon 3

- Nord, Rafelguaraf.
- Est, polígon 4 i camí de la Poble a Rafelguaraf.
- Sud, terme de Rafelguaraf.
- Oest, camí del Quincaller, polígon 11 al sud, i séquia de la Poble Llarga i polígon 2 al nord.
- Parcel·la 1, hort de Sanç.
- Parcel·la 2-72, 632 fanecades, hort de les Parres i hort de León, polígon 4.

Polígon 4

- Nord, barranc de Matilde i terme de Rafelguaraf.
- Est, camí de Carcaixent a Rafelguaraf.
- Sud, camí de la Poble Llarga a Rafelguaraf.
- Parcel·la 1, hort del Lleó.
- Parcel·la 2-12, 15-55, la Canyada.
- Parcel·la 13-14, hort de les Parres.

Polígon 5

- Nord, séquia de la Fresa (= 'fessa') i de Berfull, i polígon 11.
- Est i sud, terme de Rafelguaraf.
- Oest, casc urbà i Fessa, o partidors d'Ènova, i carrer Cervantes.
- Parcel·la 1-20, 103-127, 132, 137-138, 142-143, 146, 150. Séquia, partidori i partida de la Fesa. Els llauradors antics ho diuen correctament així, però en la majoria de les fitxes de la Cambra Agrària posa *fresa* incorrectament, paraula que no existeix en valencià, ja que a fruita és diu maduixa. Això vol dir que ja s'ha perdut el sentit que tenia la paraula, que no és altre que referir-se als partidors darrers de la séquia, on se separen els tres braços d'Ènova, Rafelguaraf i Tossalnou. La paraula és usada en la terminolo-

gia de la séquia Reial del Xúquer, però al sud del riu és substituïda per partidors o boquera, i en tot cas es conserva en l'Ènova, perquè és una vila de repoblació de cristians vells des del segle XIII. Ja hem dit que és el participi del verb llatí *findo-findis-findere-fidi-fissum* = 'fendre' en valencià i 'hendir' en castellà.

- Parcel·la 21, Molinet vora la séquia de Berfull, en el límit entre els polígons 11 i 5. Aquesta séquia naix del partidors de Sanç i del catorzé o darrer albelló anterior. El molí està on es creua aquesta séquia amb el carreró d'Alzira.
- Parcel·la 22-51, 68, 128-131, 133, 136, 141, 144-145, 147, 175-184, 188, caseta.
- Parcel·la 52-55, 186, Ferrera. Potser ve del cognom o de l'ofici de ferrer en femení. Aquest cognom era il·lustre a Xàtiva: mossén Arnau Ferrer, l'any 1415, posseïa Sant Joan d'Ènova, i en els segles XIV i XV, Manuel. També posseïen la Granja, dita dels Ferrer en l'horta de Xàtiva. Arnau Ferrer apareix en el Repartiment 2265 i 2644; Bernat i Ausiàs Ferrer apareixen en la llista de repobladors de Xàtiva que dona Escolano (*Décadas*, IX, 1164). Alguns membres de la família tingueren càrrec de governador de Xàtiva «dellà Xúquer» en els segles XVI i XVII. Durant la Segona Germania de 1691, Ventura Ferrer era el governador «dellà Xúquer».
- Parcel·la 56-62, 139, 148-149, mitja heretat. Potser es refereix a algun lot del Repartiment.
- Parcel·la 63-65, 85-86, 93-100, 155-164, Pastrana. Es tracta d'un antropònim castellà derivat de la vila del mateix nom de la província de Guadalajara.
- Parcel·la 66-67, 69, 83-84, 87-92, 187, serreta de l'Ama.
- Parcel·la 70-82, les Foies.
- Parcel·la 101-102, 151-154, 165-174, carreró d'Alzira. Aquest camí o carreró molt antic parteix del centre de la vila, és a dir, de darrere de l'Ajuntament mateix, i en línia recta devia por-

tar a Alzira: porta al costat el braçal de l'Olivar. De fet, en acabar-se el terme d'Ènova se'n perd el rastre, segurament per les fortes avingudes del barranc de Barxeta. Segons les informacions de llauradors i erudits locals, a partir de la casa Tatay vorejaria el barranc de Barxeta, per les cases d'Esbrí, fent de límit entre els tèrmens de la Pobla i Rafelguaraf. En l'hort de Corralot torna a aparèixer el camí i continua pel terme de la Pobla i Carcaixent, convertit en camí de la Coma; travessa la via del ferrocarril cap a l'oest i ix al pas nivell (ara pont) del ferrocarril de l'estació de Carcaixent, i deixava a l'esquerra la partida de la Calçada, que recorda la via romana.

Polígon 6

- Nord, terme de Rafelguaraf.
- Est, camí reial de Rafelguaraf i polígon 7.
- Sud, camí de Baix i polígon 9.
- Oest, braçal del Sapo.
- Parcel·la 1-17, 43, 241-243, serreta de l'Ama.
- Parcel·la 18-104, 244-245, 254-259, el Terç es refereix a un braçal de la séquia.
- Parcel·la 105-110, 128-136, 158-161, 193-216, 220-239, 246-248, 261, la Barraca és la darrera partida regada per la séquia d'Ènova.
- Parcel·la 124-127, 137-157, 162-192, 217-220, 249-252, 260, Franc o Francs, segurament al·ludeix a un ús lliure de l'aigua, sense tantes. El guarda Custodio ens diu que aquesta partida, com que estava per damunt del nivell de la séquia, es regava amb sènies o amb taones. La taona és un caixó de fusta llarg de metre i mig, amb dos barres, un eix de ferro al mig, uns garfis sobre una pedra de carreus, treballada en forma rectangular. L'aigua de la séquia major entrava en la basseta de fusta que estava sobre el rectangle de la pedra, i dos hòmens baixaven les barres, pujaven el caixó i l'aigua entrava en la sequieta xicoteta, que estava més alta. L'artefacte servia per a pujar l'aigua de la séquia gran més baixa a les sequioles petites particulars. En una visita per

la zona amb el guarda, hem vist encara el carreu sobre el qual es posava la taona de fusta. En el DCVB hi ha un dibuix del caixó de fusta; la paraula ve de l'àrab *tahona*, 'molí d'aigua'.

Polígon 7

- Nord, terme de Rafelguaraf.
- Est terme de Barxeta.
- Sud, camí de Baix o d'Ènova a Barxeta i polígon 8.
- Oest, camí de Rafelguaraf i polígon 6.
- Parcel·la 1-3 i 213, Alteró de Giner
- Parcel·la 4-29, 97-117, 121-127, 216, Solanetes, partida de secà.
- Parcel·la 30-96, 118-120, 128-156, 215, Francs, partida que ara es rega de pous i abans es regava per les taones. Encara recorde haver vist una pedra sobre la qual es col·locava.
- Parcel·la 157-212, 214, 217-218, el Collado, tocant a terme de Rafelguaraf i Barxeta. Si no ha estat imposat, és un castellanisme molt corrent al País.

Polígon 8

- Nord, camí de Barxeta i polígon 7.
- Est, terme de Barxeta.
- Sud, Vereda de bestiar i terme de Barxeta.
- Oest, barranc de la Cova dels Frares i polígon 10.
- Totes les parcel·les, 1-40, el Collado i barranc de la Cova dels Frares. Ací s'observen les restes de lloses i la roca excavada d'un antic camí, potser romà o ibèric, en els quatre cantons. Es creua de nord a sud un camí de Rafelguaraf a Xàtiva, i d'oest a est un camí d'Ènova a Barxeta: són les Carrilades.

Polígon 9

- Nord, camí de Barxeta i polígon 6 i 7.
- Est, barranc dels Frares i polígon 8.
- Sud, terme de Barxeta, camí d'Ènova a Barxeta i polígon 10.
- Oest, barranc del Sapo i polígon 1.
- Parcel·la 1-74, 133-157, 161-166, 175-177, 179-181, Francs.

- Parcel·la 75-76, 100, 124-132, 158-160, 167-174, 178, el Cabeço.
- Parcel·la 77-87, 99, 101-123, Perdut, el mateix nom ja indica l'estima que li tenen els propietaris terratinents.

Polígon 10

- Nord, camí d'Ènova a Barxeta i polígon 9.
- Est, barranc Llarg i polígon 9.
- Sud, el Cabeço i terme de Xàtiva i Barxeta.
- Oest, barranc del Sapo i Creueta i polígon 1.
- Parcel·la 13-39, 53-54, el Cabeço.
- Parcel·la 1-12, 40-52, Paretetes. En la parcel·la 12 està la creueta sobre el portet del Sapo de la carretera que va a Xàtiva i que separa els dos tèrmens. Les Paretetes estan entre els polígons 10, 9 i 6, entre la séquia nova, dalt, i la de la Barraca, baix, on arranca el camí del Cementeri. L'abundància de pedra és evident, ja que és utilitzada per a separar els bancals. El topònim sembla indicar antigues construccions, segurament romanes. Recordem que l'etimologia que s'ha proposat del topònim Pardines en Albalat de Pardines o de la Ribera és el llatí *parietines* = 'les parets', cosa que ens portaria a la mansió llatina de la via Hercúlia, Sucro. El 1997, en la primera redacció d'aquest treball ens preguntàvem: Podria tractar-se ací d'un lloc d'interès arqueològic? Les excavacions fetes l'any 2003 per les obres de l'AVE ens han confirmat que entre les Paretetes i el cementeri actual ha aparegut la magnífica vila romana de Corneliu, de la qual ja hem parlat, i la memòria arqueològica de la qual ja ha estat publicada.

Polígon 11

- Nord, camí i séquia del Rellotge i polígon 2.
- Est, séquia de l'Olivar i polígon 3, i camí del Quincaller o carreró d'Alzira i terme de Rafelguaraf.
- Sud, séquia de Berfull i polígon 5.
- Oest, nucli urbà de la vila i polígon 1.

- Parcel·la 1-7, 62-70, 75-104, 149-158, 238, el Racó estava entre Sanç i Ènova, i en principi no tenia dret a aigua, solament un roll circular.
- Parcel·la 8-20, 24-39, 105-140. 157-159, 170-209, 219-227, 234-239, braçal del Mig.
- Parcel·la 14-23, el Rellotge. L'antic terme de Sanç seria entre el braçal d'Abat al nord, i el del Rellotge i el del Mig al sud.
- Parcel·la 40-42 (braçal del Fondo, potser del camí Fondo, referint-se al d'Alzira), 61, 110, 136-151, 160-169, 190-191, 210-233, l'Olivar, possiblement el topònim al·ludeix a un oliver en alteró i, per tant, zona sense reg entre els tèrmenes de Sanç i Ènova, situat al costat del vell camí d'Alzira, també anomenat *del Quincaller* i potser *Fondo*. El nom de *Quincaller* seria una denominació popular per a un camí, pel qual vindrien els venedors de quincalla o mercaderia metàl·lica barata. Braçal del Fondo potser deriva del camí Fondo, que s'aplicaria també al d'Alzira. La denominació de Fondo, quasi sempre es refereix a un camí molt antic dels ibers o romans, *dels moros*, com diu la gent.
- Parcel·la 71-74, la Fesa, séquia de la Fesa, i no la *fresa*, com diuen falsament els plànols i ja hem explicat.

El guarda rural Custodio, que ens va explicar tantes coses l'any 1993, ens va donar molta informació tant de la séquia com del terme. Com a homenatge als antics guardes de camp, que tant sabien i han desaparegut ara fa més de 10 anys, direm algunes coses. Del partidor de Sanç deriven la séquia de Sanç i la de Berfull. La de Sanç té primer el braçal del Rellotge, que mou el molí de Sanç; després el del Mig, que deriva de l'anterior, i finalment el de l'Olivar, que deriva de l'anterior. Tres metres abans del partidor hi ha un ferro per a mesurar l'alçària del cabdal de l'aigua. A continuació vénen els forats circulars o rolls, que reguen la partida del Racó.

La segon séquia és la de Berfull, que ve de l'Albelló 14 i del partidor de Sanç, i movia el molinet de Trabuquera. L'albelló solament corria a l'estiu, i el partidor, de setembre a juny, la temporada del blat.

Del partidor de l'Ènova o Fesa deriven tres braçals: el de Tossalet (o Tossalnou), el de Rafelguaraf i el d'Ènova, i també hi ha un forat del Racó. El braçal d'Ènova es diu també de la Barraca i es divideix en quatre: primer braçal o Fesa, Pastrana, Foies i la Figuera.

De juny a setembre, època en què es necessita més aigua, hi ha dos regadors del terme de Sanç, matí i vesprada, que acudeixen al Bar Espanya de Josep Ramon, i dos més del terme d'Ènova, que van a l'altre Bar o Casino. Quan no estan els regadors, agarren la paleta o símbol del reg, que costa 200 pessetes. Un regador de matí, fins a les 14 hores, i un altre de vesprada, a partir d'esta hora. Durant la nit tiren l'aigua a Rafelguaraf. Els regadors, quan reguen, cobren 10 duros per fanecada més el sou de la Junta d'Aigües. Algunes partides no tenien dret d'aigua com la Canyada, la Caseta, la Barraca, i havien de comprar l'aigua (ara dels pous). L'alcalde distribuïa les aigües després de fer-ne el mesurament. L'aigua, en aquest cas, no estava *vinclada* a la terra.

2.4. TOPONÍMIA DE RAFELGUARAF

L'actual terme de Rafelguaraf comprén quatre nuclis urbans, el mateix Rafelguaraf, Riurau, Tossalet o Tossalnou i Berfull.

a) Segurament es refereix a Rafelguaraf la donació del Repartiment núm. 2487, que diu:

A Pere Rosselló unes cases franques i lliures a Alzira i tres jovades de terra en Raffal Alarof i una jovada en vinyes ermes, que estàn en la mateixa alqueria, 11 juny 1249

Segons Carme Barceló (*Toponímia aràbiga*, Xàtiva, 1982, pàgina 198) l'any 1418 està documentada l'alqueria d'en Bernat Ferrer, apel·lada Rafalgarab en el terme de Xàtiva: derivaria de l'àrab *Rahal Gurab*, la finca de Gurab i Gurab és el nom de moltes branques de tribus àrabs. El pas de la *b* a la *f* en derivats àrabs és molt fàcil: *al-garroba* = 'garrofa', *gaiuva* = 'gallofa' (Coromines, DECat, I, 787, i IV, 268)

El 1439, en temps d'Alfons el Magnànim, era de Francesc Ferrer (ACA, reg. 2772, fol. 151-151v):

Donatio Francisci Ferreriy de civitate Xative jurisdictionis loci de Rafelguaraf in partita vocate Enova.

El lloc està citat en els morabatins de 1421, 1427 (ARV, MR, 10.871, fol. 28), 1451 (ibídem 10.874. fol. 21), 1463 (ibídem 10.875, fol. 19) i 1493 (ibídem 10.879, fol. 10), amb una població que oscil·la entre 41 i 20 contribuents o veïns.

b) L'any 1415 hi ha 32 veïns i 2 exempts de pagar el morabatí a Tossalet, i és annex a Rafelguaraf. El 1464 tenim la següent anotació de composició del governador de Xàtiva (ARV MR, 3044, fol. 25):

Quayet Tix, fill del ferrer d'Ènova... s'en havien portat Zahara, mora muller de Abdalà, ballester moro del lloc de Tossalet, horta d'Ènova, e mossén Lloís de Bellvis los hagué presos en lo lloc de Otos... composició 100 sous.

Segons Viciano (III part, pàg. 330), Tossalet, Verfull, Rafelguaraf, Guadasséquies, Sent Pere i Benisuera eren d'Olaso. Escolano (*Décadas*, IX, 1200) diu que Manuel, Faldeta i Rafelguaraf eren de don Lluís Castellà de Vilanova, comte del Castellar.

En la mateixa època (ibídem) Tossalet o Tossalnou eren dels cavallers Garcia, i posteriorment del comte de Ròtova. L'església estava dedicada a Sant Josep, i el poble encara es conserva amb activitat, cosa que no passa a Berfull. Mentre l'arxiu parroquial de Rafelguaraf s'ha perdut, l'església del Tossalet conserva un petit arxiu amb sis llibres des de 1721: el 1688 el senyor del poble era Josep Faus i sovint eren atesos espiritualment pel frares trinitaris de Xàtiva (cada orde conventual s'ocupava d'una part del terme de Xàtiva) ajudant el rector secular.

c) Berfull, en canvi, està en completa decadència. Apareix en els morabatins de 1433, 1451, 1469, 1481 i 1493. Tenim una referència dels comptes de la batlia de Xàtiva de l'any 1433 (ARV MR, fol. 30):

Item pose en reebuda d'en Pere Garcia, fill d'en Anthoni Garcia del lloc de VERT FULL, terme de la dita ciutat per composició que feu ab aquell per una nafra, que feu en la persona d'en Guillem Alarcó al dit lloc, de la qual fo denunciat en la Cort Major de la dita ciutat a 4 d'abril any 1433, feta pau ab la part... 110 sous

Pertanyia a la parròquia d'Ènova fins a 1574, que va passar a Rafelguaraf en erigir-se esta parròquia i tenia 15 cases

de moriscos. A començaments de segle xx tenia 125 habitants i una església dedicada a la Puríssima. Ara solament té 2 habitants fixos, la majoria de les cases estan ocupades per gitanos que viuen en males condicions d'habitabilitat i l'església està enderrocada. És una llàstima, perquè és un quadrat envoltat de muralla, amb un sol carrer i dos portals als extrems artísticament remarcables. Totes les cases són propietat dels descendents dels senyors feudals, però ara ningú paga el lloguer. És una llàstima que cap entitat pública intente recuperar el poble. No sabem si la situació ha canviat en els darrers anys. Si *Benifull* no és etimologia àrab, podria admetre's la llatina de *vert full* derivat de *viridem folium* = 'fulles verdes'.

d) El barri de Riurau, que és un simple carrer en el polígon 7, no està citat per Madoz, per tant no devia existir a mitjan segle XIX. La població de Rafelguaraf va augmentar en aquell segle, potser per la rompuda de terres.

Polígon 1

- Nord, terme de la Poble Llarga.
- Est i sud, terme d'Ènova.
- Oest, camí del Pla i polígon 2.
- Parcel·la 1-15, 47-67, 91-125, la Pedrera
- Parcel·la 16-46, 68-90, el Pla.
- Cases de Camp, casa Ferran, parcel·la 9.
- Casa l'Enguerino, parcel·la 3.
- Casa Pollassa, parcel·la 26.
- Casa la Pedrera, parcel·la 47.

Polígon 2

- Nord, terme de la Poble Llarga.
- Est, assagador o carretera a la Poble Llarga i polígon 3.
- Sud, terme d'Ènova.
- Oest, camí del Pla i polígon 1.
- Totes les parcel·les 1-126, pla de Baix.
- Barranc de Pelaburros, casa de Castell, casa del Doctor.

Polígon 3

- Nord, terme de la Poble Llarga.
- Est, camí del Realenc i polígon 4.
- Sud, barranc de Matilde i polígon 5.
- Oest, assagador o carretera de la Poble Llarga i polígon 2.

- Totes les parcel·les 1-144, pla de Dalt.
- Casa de Company, casa de Talens, casa d'Alberola i casa del Cosaco.

Polígon 4

- Nord, terme de Carcaixent.
- Est, terme de Xàtiva, pertinença el Realenc o pinar dels Frares.
- Sud, barranc de Matilde i polígon 5.
- Oest, camí del Realenc i polígon 3.
- Totes les parcel·les, 1-148, pla de Dalt.
- Barranc de Pelaburros, casa del Gat, parcel·la 123, cases del Pelat, parcel·la 51, casa del Moixentí, parcel·la 164. Antropònims com Enguerino o Moixentí revelen que en els segles passats hi va haver una colonització agrícola de gent procedent de la muntanya, i que això va fer augmentar la població del poble.

Polígon 5

- Nord, barranc de Matilde i polígon 3 i 4.
- Est, terme de Xàtiva, el Realenc.
- Sud, assagador i polígon 6.
- Oest, terme d'Ènova.
- Totes les parcel·les, 1-182, el Pla.

Polígon 6

- Nord, assagador i polígon 5.
- Est, terme de Xàtiva, el Realenc.
- Sud, assagador de la casa de Roig i polígon 7.
- Oest, terme d'Ènova.
- Totes les parcel·les, 1-174, corral Roig.
- Casa de Serena, casa de Pallàs, casa i sènia de Vidal.

Polígon 7, Riurau.

- Nord, assagador de la casa de Roig i polígon 6.
- Est, carretera del Realenc i terme de Xàtiva.
- Sud, barranc de Cabot i polígon 11.
- Oest, camí Reial de Carcaixent o carretera a la Pobla i polígon 8.
- Parcel·la 1-5, corral Roig.
- Parcel·la 6-30, 93-136, els Mollons. Deriva del camí dels Mollons, que potser anava als que separaven el Realenc de Rafelguaraf o als que

en la muntanya separaven el terme de Xàtiva (Realenc) del d'Alzira (Carcaixent), que es van establir en la divisió de tèrmens de 5 de juliol de 1323 (vegeu l'apèndix).

- Parcel·la 31-71, barranc de Cabot.
- Parcel·la 72-92, 137-147, el Pla.
- En aquest polígon es troben les cases de Riurau, en l'encreuament del camí Reial de Carcaixent o carretera a la Pobla Llarga i l'assagador de la casa de Roig. És un carrer amb uns 150 habitants, possiblement de colonització agrícola de la zona.
- Casa Ferreres, parcel·la 4, i casa del Pla amb capella i pou, parcel·la 89.

Polígon 8

- Nord, terme d'Ènova i camí vell a la Pobla.
- Est, camí Reial de Carcaixent o carretera a la Pobla.
- Sud, nucli urbà de Rafelguaraf.
- Oest, barranc del Racó i polígon 9.
- Totes les parcel·les, 1-194, braçal de Dalt. Els polígons 8, 9 i 10 són els de regadiu antic de la séquia Comuna. Aquest seria el braçal de Dalt, que suposa un braçal de Baix als dos polígons següents. Cases: casa i hort de Sorribes, parcel·la 4, amb església i motor. Molí, parcel·la 104, vora el barranc del Racó i polígon 9.

Polígon 9, Berfull

- Nord, terme d'Ènova.
- Est, barranquet i polígon 8.
- Sud, carretera de Tossalnou a Rafelguaraf i polígon 10.
- Oest, terme d'Ènova.
- Parcel·la 1-41, 110-159, 191-207, 223-241, Berfull o Vertfull. El poblat és un quadrat amb un sol carrer, envoltat de muralla, amb dues portes, de les quals es conserva millor l'occidental, amb un arc de mig punt. L'església està en ruïnes. Solament hi ha dues cases habitades per antigues famílies, les altres estan en mal estat i ocupades il·legalment per gitanos. Les terres són

regades pel braçal de Berfull, que arriba al poblal des del partidor de Sanç, amb el qual està unit per un camí. Un altre camí cap al sud porta a Rafelguaraf.

- Parcel·la 42-55, braçal de Baix, derivat de la séquia de Rafelguaraf.
- Parcel·la 56-68, 160-183, 208-225, 242-266, les Marjaletes, es refereix a un antic conreu d'arròs.
- Parcel·la 69-109, 184-190, 226-227, braçal del Secà, corre entre mig del braçal de Berfull i el de Tossalet de Baix. La séquia de Tossalnou ix de la Fesa o partidor d'Ènova, toca el poble de Tossalnou i es divideix en braçal de Baix i de Dalt. Entre Berfull i Tossalnou hi havia antigament una zona de secà.

Polígon 10, Tossalnou o Tossalet

- Nord, nucli urbà de Rafelguaraf i polígon 8.
- Est, camí Reial de Carcaixent i polígon 11.
- Sud, terme d'Ènova.
- Oest, carretera de Tossalnou a Rafelguaraf.
- A l'est del polígon estan els partidors de la séquia de Rafelguaraf, abans del poble on es divideix de la manera següent: a l'esquerra, el braçal del Poble; a la dreta, el braçal del Pla, que se subdivideix en braçal de Baix, que rega aquest polígon, i braçal de Dalt, que va cap al nord.
- Parcel·la 1-15, 193-199, braçal de Baix de Tossalnou.
- Parcel·la 16-82, braçal de Baix del poble.
- Parcel·la 83-104, Teular.
- Parcel·la 105-123, racó de Tossalnou o Teular.
- Parcel·la 124-134, 239-264, 311-320, 339, racó de Tossalnou. El poble es troba en la carretera d'Ènova a Rafelguaraf, que passa pel mig de la plaça, encara amb vitalitat agrícola.
- Parcel·la 135-192, 265-278, la Serreta.
- Parcel·la 137, cementeri.
- Parcel·la 216-238, 292-303, braçal de Dalt.
- Parcel·la 290-291, 340-343, els partidors de la séquia de Rafelguaraf, que ix de la Fesa d'Ènova, i es divideix tal com hem dit més amunt.

- Parcel·la 200-215, 279-289, 304-310, 321-338, Xirambell (escrit *Chirambell* en les fitxes castellanitzades); d'altres escriuen *Girambell*, i el relacionen amb *girar*, ja que la séquia fa un gran colze. El topònim és interessant, i podria ser mossàrab per l'africada o palatal inicial i el manteniment del grup *mb*, com en Mirambell. Potser seria *Xirabell* i caldria suposar que ve del llatí *ciribilius* amb sufix *-ius* gentilici?

Polígon 11

- Nord barranc de Cabot i polígon 7.
- Est, vereda de bestiar i polígon 12 i 13.
- Sud, terme d'Ènova.
- Oest, camí Reial de Carcaixent i polígon 10.
- Parcel·la 1-2, 55-63, 113-119, 159-163, 195-204, barranc de Guerrilla (corral Roig)
- Parcel·la 148-158, barranc de Guerrilla-la Florida
- Parcel·la 64-66, barranc de Guerrilla-Plater.
- Parcel·la 3-54, 132-147, barranc de Cabot-corral Roig.
- Parcel·la 120-131, barranc de Cabot-la Florida.
- Parcel·la 149, 191-194, barranc de Cabot.
- Parcel·la 67-84, 205-208, Senyoria.
- Parcel·la 85-106, casa Blava.
- Parcel·la 107-114, 174-190, Senyoria-corral Roig. La parcel·la 189 és el cementeri del poble.
- Parcel·la 163-173, Senyoria-Plater.

Polígon 12

- Nord, camí de la Font del Rosselló o camí de Barxeta i polígon 13 (l'antropònim Rosselló podria referir-se al repoblador a qui se li dona l'alqueria en el Repartiment 2487?). Aquest camí, actualment asfaltat, és de fàcil accés en automòbil des de Barxeta fins a Rafelguaraf, passant pel cementeri.
- Est, terme de Barxeta.
- Sud, terme d'Ènova.
- Oest, vereda de bestiar i polígon 11.
- Parcel·la 1, el Plater Casa Caturla. Caturla és un topònim que es repeteix a Xàtiva en la serra

Grossa, al sud de Bixquert, i segons Joan Coromines (DECat, II, 520), podria estar relacionat amb *capiturna* = 'gera grossa', format per *caput* i *urna*, que hauria donat en mossàrab *qapturno* = 'capdorn'; en català i occità = 'capgròs', on afegeix: «No negaré i menys asseguraré que tingui relació amb això el nom de la Caturla, mas i partida en terreny aturonat a Bixquert (Xàtiva)». Però la cosa pareix ser molt més senzilla, segurament ve, en ambdós casos, d'un antropònim alacantí. Segons Sarthou, (*Játiva según los archivos*, Datos Historia de Játiva, IV, 78) l'11 de juliol de 1776, don Josep Caturla, des d'Alacant, comunica a Xàtiva que ha estat nomenat pel rei *Alcalde Mayor de San Felipe*. Sembla que el personatge es va dedicar a comprar terres per la nostra comarca.

- Parcel·la 2-3, barranc de les Fonts-casa Caturla.
- Parcel·la 4-12, 113-114, casa dels Civils.
- Parcel·la 13-69, barranc dels Germans.
- Parcel·la 70-120, barranc de les Flors.

Polígon 13

- Nord, Realenc, terme de Xàtiva.
- Est, camí del Pinar dels Frares i polígon 14.
- Sud, terme de Barxeta i polígon 12.
- Oest, vereda de bestiar i polígon 11.
- Parcel·la 1-8, 100-106, 129-151, 184-186, racó de Rius.
- Parcel·la 9-28, Guerrilla-racó de Rius.
- Parcel·la 31-76, 78-98, racó de Cabot.
- Parcel·la 77, 91, 93, 99, 108-109, 111, 159, 165, 187, Realenc.
- Parcel·la 107, 110, 112-128, 152-158, 160-164, 188-189, font de Perelló.
- Parcel·la 166-183, barranc dels Dos Germans o font de Perelló.
- Aquest és un polígon on conflueixen diversos barrancs, d'ací ve el topònim de racó de Rius. Aquests són de nord a sud: barranc dels Pins, de Cabot, de Guerrilla, de Rius, de Cantals, de l'Infern, de la font de Perelló i dels dos Germans.

Polígon 14 i 15

- Nord, Realenc i terme de Xàtiva
- Est i sud, terme de Barxeta.
- Oest, barranc dels Pins i polígon 13.
- Polígon 14, parcel·la única, Rabosero, derivat de Rabosa.
- Polígon 15, parcel·la única, darrer Pla.

2.5. TOPONÍMIA DE LA POBLA LLARGA

La Poble Llarga es deia primitivament la Poble de l'Ardiaca i la Poble d'Esplugues per haver estat fundada per mossén Pere d'Esplugues, ardiaca d'Alzira de la diòcesi de València, canonge de Lleida i capellà del papa, segons consta pel privilegi de Jaume II, concedit el 6 de desembre de 1317. Per això, l'església de la vila està dedicada a Sant Pere, i el patró seu és el papa Sant Calixte, al qual estan dedicades unes catacumbes a Roma, vora la via Apia. La primera església es va construir l'any 1325, poble de cristians vells, i sobre aquesta es va edificar l'actual església de finals del segle xvi. El lloc on es troben l'església i l'Ajuntament està dins el terme foral d'Alzira, igual com els polígons nord del poble, núm. 3, 4, 5, 6 i 7. En el lloc on ara hi ha una guarderia infantil i el depòsit d'aigües, ja que és la zona més elevada de la vila, estava el castell de Térmens, que separava els térmens de Xàtiva i Alzira des del 10 de novembre de 1323. El límit entre els dos era el camí vell de la Poble a Castelló i la carretera de l'Estació i el camí de la Serrateilla. Per tant, pertanyien al terme de Xàtiva tots els altres polígons 1, 2, 8, fins al 18, regats per la séquia Comuna de l'Ènova, amb la séquia Codona derivada del Terç, i la séquia Major i Vistabella derivada de la Comuna. En canvi, la part nord és regada per la séquia de la Mota, derivada de la de Carcaixent, que és més moderna i data del segle xvii o per escorrenties de les tres de la séquia d'Ènova.

Els documents fundacionals citen altres topònims de difícil identificació, com Torreflorida, que podria ser Montflorit (polígon 13), la torre Formosa i Torrica i Vistabella, que pareixen ser la mateixa cosa (polígon 14), on es conserven restes d'una alqueria. Escolano (Décadas, IX, 1194 ss.) parla de la genealogia dels Esplugues i la fundació de la Poble:

Llamaronla los antiguos la Pobra de l'Artiac a y la Puebla de Esplugues, por haber sido edificada i poblada en el año 1317, por mossén Pedro de Esplugues, arcediano de la iglesia de Valencia, canónigo de Lérida y capellán del Papa (Es tracta del papa Joan XXII (1316-1334). Era el arcediano hermano de mossén Bernardo de Esplugues baylio general de la Ciudad y Reino de Valencia, pero descendiente de Catalunya y que tenia su solar conocido en la villa de Esplugues del condado de Barcelona.

En el seu testament de 14 de maig de 1337 diu textualment:

Quod ego Petrus de Spelluncis sacrista Valentiae prepositus eiusdem, Canonicus Illerdensis et Domini Papae capellanus, attendentes Dei adjutorio me construxisse ac edificasse in montaneis veris ermis de sicano CASTRUM VOCATUM DE TERMINIS, eo quia est constructum in terminis et mollonibus villarum Xativae et Algezirae, ac etiam POPULA DE SPELUNCIS, ubi milia fuerunt hominum habitacula ea ibique tempore guerra viatores fuerint saepissime depredari, et plures etiam interfecti cum multis laboribus, angustiiis ac onoribus expensarum...

El fragment ens demostra que la Pobra és edificada on està el castell de Térmens, entre Xàtiva i Alzira, que ell mateix també edifica. L'arxiu municipal d'Alzira conserva el pergami signatura =11/7, datat a Torreformosa (una alqueria a ponent de la Pobra Llarga el 5 de juliol de 1323, que és una partició de térmens entre Xàtiva i Alzira en aquest lloc, que donem complet en l'apèndix. S'havia produït un plet entre ambdues parts, i el rei Jaume II havia ordenat cinc mesos abans que els representants de cada vila es reuniren a la Pobra per fer l'amollonament:

... en l'alqueria apellada Vila formosa del honorable en Pere de Splugues, artiac a d'Algezira... que los hòmens d'Algezira han tengut e posseït e tenen e posseïxen per termens d'Algezira vers la vila de Xàtiva entro a la Torre apellada Torre Formosa, on solia estar una creu e d'aquí fita cuberta tro als Tossalets Roigs, qui son prop lo camí major de Xàtiva e Algezira vers la dita torre sobre la Pobra de l'honorat Pere de Splugues artiac a d'Algezira,

en lo primer dels quals Tossalets ha una pedra ficada, la qual se diu qui fon posada per departiment de térmens, e dels dits Tossalets e pedra e fita coberta tro al següent Tossalet, qui és part lo sobredit camí, qui és vers lo PUIG DE LA GARROFERA, e del dit Tossalet fita cuberta tro al Puig de la Garrofera segons aigües vertents del dit Puig vers Algezira. E del dit Puig de la Garrofera fita cuberta tro al PUIG GROS aygües vertents vers Algezira tro del dit Puig fita cuberta tro a unes ROQUES, on ha un senyal semblant per fenedura de les Roques, lo qual senyal de creu és lo peu de la Muntanya.

Pareix que la delimitació es fa de ponent a llevant des de la torre Formosa o el castell de la Pobra en direcció cap a la Serratella i els mollons que ara separen els térmens de Carcaixent (abans Alzira) i la partida del Realenc o Pinar dels Frares, que encara ara és terme de Xàtiva. Puig Gros està ara en terme de Carcaixent.

Un altre pergami de la catedral de València, núm. 1772, del 21 de gener de 1329, és una venda d'una heretat innominada, situada vora l'alqueria de Torrefreta, el camí Reial de Xàtiva a Alzira i el camí de l'Ènova a Alzira. La venda la fa l'artiac Pere d'Esplugues, tutor del seu nebot Bernadó, fill del seu germà Bernat, que havia estat batle de València, per 6000 sous. El comprador és un altre Bernadó, fill d'una altra germà Jaume i la seua muller Caterina, els quals viuen al raval de Barralbeb de la vila d'Alzira. També ven uns censals que tenia Garcia d'Olite a Barralbeb i tot el dret de patronat d'una capellania en l'església de Santa Caterina d'Alzira, que els dits cònjuges havien comprat a Gonçal de Santa Creu sobre una altra alqueria innominada, situada en el camí que va a Cabanes i el riu dels Ulls, ara anomenat també riu Verd, on està el molí vell d'Alàsquer entre Alberic i Massalavés. Barralbeb vol dir en àrab 'fora de la porta' i estava situat prop de l'actual estació del ferrocarril d'Alzira i la Cotonera, on va estar un temps el monestir de monges Magdalenes del Císter que cap al 1320, a causa d'una inundació, es va traslladar a l'Algema de Montsant de Xàtiva.

Com a límit entre dos térmens, ha estat escenari de moltes batalles i conflictes: la primera coneguda és la Guerra de la Unió, de 1347, narrada per Escolano (*Décadas*, IX, 1194). La batalla perduda pels partidaris del rei contra els unionistes

va destruir la nova Pobla i li valgué a Xàtiva el títol de ciutat, concedit per privilegi de Pere IV el 5 de juliol de 1347:

En el viaje que hizo contra Mallorca el rey don Pedro IV de Aragón, quando le ganó y quitó a su rey natural, le sirvió con tanto extremo mossén Jayme de Esplugas, que obtenida la victòria, la quiso celebrar con armarle caballero. Después le siguió en la entrada que hizo con su ejército por los condados de Rosellón y Cerdaña, que eran también del estado del rey de Mallorca, en el año 1343. Y como en el de 1347 se alterasen los dos reinos de Aragón y Valencia, con la Unión que muchos juraron para defender sus fueros, en deservicio del rey don Pedro; el dicho Jaime Esplugas, señor de la Puebla, acudió a juntarse en Villareal con otros cavalleros que no la juraron, para resistir a los unidos y guardar el reino para su rey. Acompañáronle en este pensamiento y obediencia sus deudos, y entre ellos Bernardo de Esplugues, por donde levantaron tan grande aborrecimiento contra sí en los del bando contrario, que en aquella batalla que perdieron los secuaces del rey cerca de la dicha Puebla, entraron los enemigos por ella a sangre caliente y con la prosecución de la victoria, pusieron fuego a las casas y castillo, en que les abrasaron los papeles y privilegios de sus mayores. Más el rey agradecido a tan buenos servicios, entre otras mercedes tuvo por bien en el año siguiente de renovarselos todos.

L'any 1522 es va produir un altre fet d'armes de les Germanies en el pont per on el camí Reial travessava el barranc de Barxeta entre la Pobla Llarga i Cogullada, i per això s'anomena pont dels Soldats, segons Víctor Oroval. El fet el conta també Escolano, *Décadas*, X, 1644)

Al maig de 1706 també es va produir una batalla entre botiflers i maulets en les partides de la Sarguera i Xirell.

Polígons 1 i 2, antic terme de Xàtiva

Polígon 1, na Codona

- Nord, carretera a Sumacàrser.
- Est, camí a Sant Joan d'Ènova i polígon 17.
- Sud i oest, terme de Sant Joan d'Ènova i polígon 17.

- Totes les parcel·les, 1-146, na Codona. El nom es una feminització de la propietat d'alguna vídua del cognom Codó. Ja hem dit que creiem que és un cognom no molt habitual a Xàtiva (ARV, MR, 3014, fol. 6):

Dilluns 28 de gener 1397, GUILLEM CODÓ, colteller, vehí de Xàtiva per dret de Luysme... un obrador censal... per aquell comprat d'en Nadal Valentí, sabater.

- La séquia de Codona ve del Terç de Castelló (ara en diuen erròniament *corona*). De la séquia Codona deriven els braços següents: de la Màneg, de Molina, de Barragà, dels Forners, de l'Aixà, de Pericàs, de la Llàntia, del Molló, del Bouet, de la Ullera i de Montroig.
- Parcel·la 108, séquia i motoret de la Codona o de la casa Roja.
- Al sud, el braçal dels Forners fa de límit amb Sant Joan.

Polígon 2, na Codona

- Nord, camí vell a Castelló.
- Est, nucli urbà de la vila.
- Oest, terme de Castelló.
- Sud, carretera a Sumacàrser.
- Totes les parcel·les, 1-180, Na Codona.
- Parcel·la 19, caseta de l'aigua, vora el camí vell de Castelló i polígon 3.
- Braçal del Bouet, al sud, limita amb el terme de Sant Joanet.
- Braçal de Montolivet, limita amb el terme de Castelló. Aquest deriva de la séquia del Terç de Castelló i toca la pertinença de la Màneg.

Antic terme d'Alzira, la zona nord, polígons 3, 4, 5, 6 i 7

Polígon 3, la Torre

- Nord, senda de la Torre i polígon 4.
- Est, nucli urbà.
- Sud, camí vell de Castelló i polígon 2.
- Oest, terme de Castelló.
- Totes les parcel·les, 1-109, la Torre segurament deriva d'una torre que hi havia. Sembla que en

un censal de 1600 es diu: «partida dels Arrosars de la torre d'en Gai» (arxiu parroquial de la Poble). Gay és un cognom existent a Xàtiva, documentat l'any 1426, que dona nom al carrer En Gay (A. Ventura, *Els carrers... Xàtiva*, 2008, volum I, pàg. 88).

Altres topònims son:

Barranc de Cubella, que travessa el terme paral·lel al Xúquer i que sembla recollir totes les aigües sobrants tant del terme de Castelló com del de la Poble. Comença en el punt o molló entre els tres tèrmens de Castelló, la Poble i Carcaixent, i podria ser un braç de riu que vinguera des de la pertinença de la Mànega i el poblat de Benimeixís, destruït en la inundació de 1773 (Martí Soro, *Historia Villanueva Castellón*, pàg. 109).

Ací potser hi havia antigament un camí de Castelló a Benimaclí, alqueria que dins el terme de Carcaixent estava vora el barranc de Cubelles o de Benimaclí i les restes del qual són allò que dins el terme de Castelló es diu *camí de les Foies*; dins la Poble, *camí de les isletes*, i dins Carcaixent, *camí de la Serguera*. Cal recordar que el topònim modern castellanitzat *isletes*, sol significar 'illa formada per un canvi del curs del riu'. Això podria explicar que el barranc de Cubelles fos un segon caixer del riu, separat d'aquest per un cavalló de terra. Topònims com *isletes* o *foies* ho confirmarien. Aquest barranc de Cubelles s'ajunta dins el terme de Carcaixent amb el de Barxeta, que ha travessat la carretera pel pont dels Soldats, passa entre l'ermita de Ternils i Cogullada i arriba a una gran virulència en algunes inundacions com la de 1982. El barranc de Cubelles fa de desaigüe tant dels sobrants de les séquies que li vénen de ponent des de Castelló (l'Escalona i el Terç), com dels de la séquia Comuna d'Ènova, que li vénen per llevant des de la Poble i Sant Joanet.

Motor del Sindicat de Regs

Séquia de la Mota, deriva dels sobrants de la séquia de Carcaixent, travessa el barranc de Cubella i acaba en el braçal de la Torre, partida del Xirell.

Polígon 4, Xirell

- Nord, assagador de l'horta, actual carretera de la Poble Llarga a Alberic i polígon 5.
- Est, nucli urbà de la vila.
- Sud, senda de la Torre i polígon 3.

- Oest, terme de Castelló.

Totes les parcel·les, 1-250, Xirell. Aquest és el topònim també d'un castell en terme de Cortes de Pallars, riba dreta del Xúquer, que feia de frontera del Regne de València, segons els *Furs Xerelli* (Llibre I, rúbrica 1). Formava part d'una línia de castells que vorejava el Xúquer, com Madrona (esmentat l'any 1255), actual terme de Dosaigües, Coves (Mallars), Terrabona i Tous, Sumacàrser, etc.

Curiosament, el topònim Xirell apareix com una partida de la Poble Llarga, cosa que ens ha dut a pensar que podria significar precisament 'límit', en aquest cas de la frontera del Xúquer i el terme de Xàtiva. Una forma *Xorell* està documentada a Pego, segons Ivars, *Butlletí d'Onomàstica*, XXIV, 1986, pàg. 438. Es nota que és mossàrab pel diminutiu *-ellu* (CFR, Campello, Benimantell, etc.) i també perquè es pot suposar que hi ha una palatalització d'una s inicial (Silvella = Xilvella). Podríem apuntar diverses etimologies: del llatí *serilia* = 'cordes de jonc'; de serell, diminutiu de serra, o d'una arrel indoeuropea *seros/soros* emparentada amb el grec *horos* = 'límit', que s'aproximaria a la interpretació que li donem.

Altres topònims i séquies del polígon

Séquia de la Mota, parcel·la 84, derivada de la de Carcaixent, com ja hem dit.

De la séquia Major de la Poble, en aquesta partida estan el braçal de les Parres, que principia en el partidori del seu nom i acaba en la Coma de Carcaixent, partida de Xirell. Aquest braçal se subdivideix en braçal de la Torreta i de la Basseta. El primer topònim ens suggereix que n'hi hauria una Torreta en la partida de Xirell, si realment és un límit fortificat.

El braçal del Faquinet, que es deriva del de les Parres i també acaba en la séquia de la Coma de Carcaixent. El topònim és, sense dubte, àrab. Es tracta de l'*alfaquí* o sacerdot musulmà.

Braçal dels Morerals, deriva del braçal de la Torre, que principia en el partidori del seu nom, vora el carrer Nou.

Polígon 5, Xirell

- Nord i Oest, terme de Carcaixent, partida de Benimaclí.
- Est, carretera Xàtiva-Silla i polígon 6.
- Sud, assagador, séquia Major i polígon 4.

Totes les parcel·les, 1-194, Xirell o de la Serguera). Recordem que també n'hi ha un Xerell a Castalla, que també podria significar 'fita' o 'límit'. Es podria sospitar que antigament hi havia alguna torreta, dita del Xirell, en aquest polígon, parcel·la 86, que és la més gran, o 19, que faria de fita amb Carcaixent i és un bancal evidentment més alt. Segons observacions de l'erudit local Joan Català, bon coneixedor del terme, arribaríem a eixa conclusió per dues raons: la primera és que el braçal de les Parres, derivat de la séquia Major, que rega aquestes terres, se subdivideix en tres: de les Parres, dalt; de la Torreta, al mig, i de les Bassetes, omplint una Basseta, que també podria estar en un alteró per a poder regar. El topònim Torreta podria revelar una torreta del Xirell, que potser feia de fita entre la Pobla i Carcaixent, parcel·la 19 més alta. Les Ordenances de 1920, pàgina 4, ho diuen així, en fer la llista de braçals derivats de la séquia Major:

BRAZAL DE LES PARRES, que principia en el partidó de su nombre i termina en la acequia de la Coma de Carcagente, junto al campo del Prades, partida de Chirell.

BRAÇALET DE FAQUINET, que se deriva de les Parres, junto al campo de San Pío, y acaba en la acequia de la Coma, junto al campo del Torrentí de la misma partida.

BRAZAL DEL BARÓ nace del de les Parres y se divide en dos ramales en el partidó de Cándido al brazal de Xirell, junto al campo de Melchor León: el segundo llamada de la BASSETA, del mismo partidó de Cándido a la acequia de la Coma de Carcagente.

En els censals de l'arxiu parroquial immediatament posteriors al 1600, el topònim apareix primerament com a camp de Xirell, i després com a heretat del Xirell, sempre amb l'article, cosa que indicaria que no és un nom de cap propietari, sinó un topònim antic. Cap al 1840 compra aquestes terres el baró de Santa Bàrbara, Rodríguez de la Encina, i d'ell pren nom el braçal del Baró. Aquest personatge és un militar del bàndol dels botiflers, dels que s'aveïnen al País Valencià, que després de la Guerra de Successió emparenta amb els Puigmoltó, comtes de Torrefiel d'Ontinyent. Per herència familiar posseïa l'alqueria de la Torrica, polígon 15, comença a comprar terres a la Pobla i arriba a tenir un terç del terme.

La segona raó és aquesta: en comprar el Xirell, pareix que va desviar un antic camí, que anava des de l'ermita de Sant Martí, vora el nucli urbà de la Pobla, fins al poblat de Benimaclí, que passaria vorejant la hipotètica torreta del Xirell, travessant les parcel·les 86 i 19. L'ermita de Sant Martí estava en l'actual gasolinera, on fa l'encreuament entre el camí Reial o carretera d'Alzira, l'assagador de l'horta o carretera d'Alberic i l'hipotètic camí de Benimaclí, que comentem. Va ser fundada per Pere Esplugues com a hospital d'ajuda als vianants i es va derrocar cap al 1780.

Les altres séquies del nord-oest del polígon deriven lògicament de la séquia de Carcaixent i son:

Séquia de la Serguera, en el límit nord amb Carcaixent. Com ja hem dit, podria derivar de la planta *sarguera*, derivada de *sarga* o també del llatí *sericaria* = 'conreu del sericum', és a dir, la seda.

Séquia de la Moleta, vora la carretera i polígon 6.

Séquia de la Coma, que limita amb Carcaixent, a la qual van a desaiguar els braçals de les Parres, de Faquinet, del Baró, amb els seus derivats de la Torreta i de la Basseta, i el de Xirell, tots provinents de la séquia Major de la Pobla.

Polígon 6, (Travessat pel barranc de Barxeta)

- Nord, terme de Carcaixent.
- Est, ferrocarril i polígon 7.
- Sud, carretera de l'Estació i polígon 16.
- Oest, nucli urbà.
- Parcel·la 1-5, 53 (urbana)-64, 106-124, 132-181, 195-199, 205, 229, 234, caseta de Qüerna. Partida situada a l'oest del barranc de Barxeta i vora el nucli urbà. El topònim vindria del llatí *quaderna*, és a dir, una partició del terreny en quadrats o rectangles, que podria ser el repartiment que faria Pere d'Esplugues l'any 1317 als nous habitants de la Pobla. També a Canals existeix la partida de Qüernes.
- Parcel·la 5-22, 65-90, 125-137, 168-169, 182-189, 193, 200-201, 208-213, 226-228, 230, el Pla, partida situada a l'est del barranc.
- Parcel·la 23-36, 164-167, Montflorit, ¿tindrà res a veure amb la torre Formosa dels documents referint-se al castell de Térmens, edificat pels

Esplugues, on abans només hi havia una creu terminal?

- Parcel·la 37-44, 91-105, 138-163, 170-171, 187, 190-192, 202-204, 207, 213-223, 231-233, Colmenar, situada al sud-oest del barranc.
- Entre les cases de camp, casa *Picot*, parcel·la 135 i hort d'Enguix, parcel·la 14.

Polígon 7.

- Nord, terme de Carcaixent.
- Sud, camí del Realenc i polígon 12.
- Est, camí del Barranquet i polígon 8, antic camí d'Ènova a Alzira.
- Oest, ferrocarril i polígon 6.
- Totes les parcel·les, 1-28, el Pla.

Cases de Camp:

- Palau de Villalobos, parcel·la 8.
- Hort de Cadena, parcel·la 4.
- Hort de Miguel Castelló, parcel·la 8.
- Hort de Sánchez de León, parcel·la 3.
- Hort de Bohigues, parcel·la 28.

Aquesta partida, que està a l'altre costat del barranc de Barxeta i l'aigua és particular de pous, no entra en la comunitat de Regants, ja que antigament devia ser de secà. Cal remarcar que el camí que limita amb el polígon 8 és l'antic camí que a Ènova es deia d'*Alzira*, i pel camí de la Coma de Carcaixent i pel camí Fondo d'Alzira arribava a aquesta ciutat. És un camí molt antic, que pot ser ibèric o romà i que en els límits de la Poble Llarga, polígon 11 i 12, Rafelguaraf i Ènova s'ha perdut.

Antic terme de Xàtiva, polígons 8 al 18.

Polígon 8

- Nord, terme de Carcaixent
- Est, camí Reial de Carcaixent a Rafelguaraf, polígon 9.
- Sud, camí del Realenc o carretera de Rafelguaraf i polígon 11.
- Oest, camí del Barranquet o d'Ènova a Alzira i polígon 7.
- Totes les parcel·les 1-31, el Pla.

Cases de Camp:

- Hort de Julián Ribera, parcel·la 101; suposem que serà l'il·lustre arabista carcaixentí.

- Hort de les Mayorasgues, parcel·la 6 i motor.
- Hort de la Cadena, parcel·la 49.
- Caseta del Segonero, parcel·la 41.
- Hort de Cuenca, parcel·la 91.
- Hort de Sant Antoni, parcel·la 36.

Polígon 9

- Nord, camí de la serra i polígon 10.
- Est, terme de Carcaixent i Rafelguaraf.
- Sud, terme de Rafelguaraf.
- Oest, camí de Carcaixent a Rafelguaraf.
- Parcel·la 1-30, 43-69, 71, 88-123, 128-140, 146-158, La Serratella. Podríem pensar que en aquesta serra estaven els pujols, ¿potser el Puig de la Garrofera?, on es col·loquen els mollons entre Xàtiva i Alzira, segons el document de 1323, ja esmentat.
- Parcel·la 31-42, 70, 72-87, 124-127, 141-145, EL PLA.

Cases de camp:

- Hort de la Judieta i barranc, parcel·la 3.
- Hort de la Peña, parcel·la 83.
- Hort de Bolinches, parcel·la 55.
- Hort de Maisa (¿Masià?) i forn del tio Miquel, parcel·la 141.

Polígon 10

- Nord i est, terme de Carcaixent.
- Sud i oest, camí de la Serra i polígon 9.
- Totes les parcel·les, 1-15, la Serratella, forma femenina i diminutiva de *serrat*, molt habitual en la toponímia valenciana, com en el terme d'Aia-cor (municipi de Canals) i poble del Maestrat, prop d'Albocàsser.
- Altres topònims, séquia Coberta, sífó de l'Olier, sífó del Pou dels Llauradors.

Polígon 11

- Nord, camí del Realenc i polígon 8.
- Est, camí de Carcaixent a Rafelguaraf.
- Sud, terme de Rafelguaraf.
- Oest, camí de Rafelguaraf, antic camí d'Ènova a Alzira i polígon 12.
- Totes les parcel·les, 1-119, El Pla

Cases de Camp:

- Hort del Pleit, parcel·la 27
- Caseta de Flores. 30
- Hort de Guiteres, 32
- Hort del Vicari, 34.
- Hort de Peluco, 44
- Hort de Cogollos, 92.
- Hort de la Pallasa, 120.

Polígon 12

- Nord, camí del Realenc i polígon 7.
- Est camí de Rafelguaraf (antic camí Ènova-Alzira) i polígon 11.
- Sud, barranc del Pinar i polígon 13.
- Oest Ferrocarril i polígon 16.
- Totes les parcel·les, 1-41, el Pla.

Polígon 13

- Nord, barranc del Pinar i polígon 12.
- Est, terme de Rafelguaraf, partida Pedrera.
- Sud i oest, barranc de Barxeta.
- Totes les parcel·les, 1-47, el Pla, rega de sobrants, no té aigua pròpia.
- Parcel·la 1, hort d'Oronyer i casa de Torralba. La zona té un interès arqueològic, ja que s'hi troba el pont de l'Ase, un vell pont sobre el barranc de Barxeta, en el camí transversal que devia unir Sant Joanet i la partida de Carriotxa (= *quadruvium*) s'encreua amb el camí Reial (actual carretera) i el vell camí Ènova-Alzira. Tot açò podria ser una «centuriatio» o divisió de terres romana. El pont sembla romà: l'arc mesura 4,45 metres d'amplària i 2,30 d'alçària. Un pont semblant al de dos arcs del «pas de Terol» en Torres-Torres, i al de Sàmano, poble de l'Ajuntament de Castro Urdiales.

Per a visitar-lo anant per la carretera Manuel-la Pobra, a l'altura del desviament de Sant Joanet, cal agafar el camí de la dreta que està enfront i es diu camí de l'hort d'Oronyer. També el topònim Oronyer podria ser llatí antic, potser *auronarius*, derivat d'un nom de persona *Auronius*, que recorda molt el nom de l'escriptor llatí Ausonius i l'adjectiu derivat d'*ausonia* = Italia.

Potser hi hagués un rotacisme de la *s* en *r* intervocàlica. El que està clar és que Oronyer no figura entre els llinatges habituals. Segons el DCVB, també podria equivaler a *aranyoner*, planta de les amigdalàcies, *Prunus spinosa*, castellà *endrino*.

Polígon 14, MONTFLORIT

- Nord i Est, Barranc de Barxeta i polígons 12 i 13.
- Sud, terme de Manuel.
- Oest, ferrocarril i polígon 16.
- Totes les parcel·les, 1-122, Montflorit, que limita amb la Torrica. Potser fóra una zona d'interès arqueològic. El braçal de Montflorit naix de la séquia Major, que va paral·lela al camí Reial o carretera, vora el molí d'algeps de Sant Joan, creua el ferrocarril i acaba en el barranc de Barxeta. Hi ha un altre braçal de Baix de Montflorit, que va paral·lel.
- Parcel·la 103, casa i bassa, alteró de Flors.
- Parcel·la 54, caseta de Llusian.

Polígon 15, la Torrica o Vistabella

- Nord, camí de Vistabella i casa d'Esbrí.
- Est, terme d'Ènova.
- Sud i oest, terme de Manuel.

Totes les parcel·les, la Torrica. Segurament aquest topònim correspon a l'antiga alqueria de Vistabella, que tenim documentada més avall l'any 1421. La parcel·la 3 és un alteró que tindria l'alqueria de la Torrica, on s'ha trobat ceràmica, murs, etc. Estava vorejada per la séquia de Vistabella, que ve de l'albelló de la séquia d'Ènova, de la casa gran de la Torreta (Manuel). La situació antiga de la Torrica devia ser un alteró de secà vora la séquia, que en el mapa de 1905 apareix com a casa Leandro, i en els polígons agraris que ara estudiem, com a Casa de don Luis Ibáñez de Lara. També en el segle passat va ser propietat del baró de Santa Bàrbera (vegeu el Xirell, polígon 5). Quan la séquia de Vistabella arriba a esta parcel·la, desvia per la dreta un braçal cap a les cases d'Esbrí i pegava la volta a aquesta parcel·la de secà per l'est i el sud, i per l'esquerra es va fer cap a 1883 una séquia nova de Vistabella, que en l'actualitat ha acabat servint d'enllaç amb la séquia Major, de tal manera que tota l'aigua que deriva de la séquia Comuna d'Ènova passa

a través de la de Vistabella cap a la séquia Major, com diuen les Ordenances.

Abans prendrem nota d'una antiga referència a aquesta alqueria de Vistabella, que seria la Torrica de l'any 1421 (ARV, MR, batlia de Xàtiva 3018, fol. 25):

Mafomet fill de Abdalà Xalubeny, moro de l'alqueria de Vistabella de mossén Francesc de Splugues, 7 sous.

Referència de les Ordenances de 1920, pàgina 4:

La acequia de Vistabella, que toma sus aguas de la Acequia Comuna de Ènoiva, comienza frente a la casa llamada de San Miguel de los Reyes (= la Casa Gran de la Torreta de Manuel), cruza por medio de un sifón los brazales de la partida de Abad de Manuel y el término de este pueblo por la repetida partida de Abad, paralelo al Brazal entra en el de Puebla Larga en la partida de su nombre: CIRCUYE POR SUD Y ESTE EL SECANO DE LA TORRICA y termina en el Barranco de Barxeta junto a la propiedad de Matilde Donat, en la propia partida de Vistabella.

Derivada de esta acequia existe otra llamada NUEVA DE VISTABELLA, de cuyo cauce son dueños los propietarios de aquella partida en virtud de R.O. de 12 de marzo de 1883, en que les otorgó la concesión y haber adquirido dichos señores los terrenos que este cauce ocupa. Nace dicha acequia nueva en el sifón de la acequia de la Torreta y termina en el cauce de la antigua acequia de Vistabella en término de la Puebla, junto a la propiedad del Barón de Santa Bárbara. (= que deu ser la parcel·la 3, actual casa de Leandro i de Ibáñez, solar de la TORRICA)...

BRAZAL DE LA CASA D'ESBRI, que nace junto al puente del SECANO TORRICA y termina en el Barranco de Barcheta, junto al puente del Pla en la misma partida.

En el punt on aquest braçal d'Esbrí de la séquia de Vistabella creua el camí, estan les cases d'Esbrí, on viuen dues famílies: Esbrí és un llinatge conegut a Catalunya. Altres les anomenen cases *de Bri* o *Bric*.

Polígon 16

- Nord, carretera a l'Estació i polígon 6.
- Est, ferrocarril i polígon 12.
- Sud, terme de Sant Joan d'Ènova i de Manuel
- Oest, carretera i polígon 17.
- Parcel·la 1-11, 18-123, Montflorit.
- Motor de Bas, parcel·la 63.
- Hort de Cucarella, parcel·la 28.
- Parcel·la 12-17, el Pla.

El barranc de Barxeta separa la partida del Pla a la dreta, de la de Montflorit a l'esquerra. En aquesta de Montflorit, vora la carretera de l'Estació i separada del castell pel camí Reial, estava l'ermita de Sant Sebastià, convertida després en cementeri vell. En el mapa de 1905, entre el castell i l'ermita estava la creu del terme, que ara es troba dins del cementeri nou i podria ser del segle XIV.

Polígon 17

- Nord, carretera de Sumacàrser i poble, i polígon 2.
- Est, carretera de Xàtiva i polígon 16.
- Sud, terme de Sant Joan d'Ènova.
- Oest, camí de Sant Joan a la Pobla i polígon 1.
- Parcel·la 1-30, 57-62, 73-78, 94, 110-118, 126-128, 134-136, Montflorit. La parcel·la 10 és el castell de Térmens. La séquia Major voreja aquesta partida de sud a nord, després el poble i després va al llavador, que està al començament del camí vell a Castelló.
- Parcel·la 31-36, 63-72, 79-92, 95-109, 119-125, 129-133, 137-138, Codona. La parcel·la 54 és el cementeri. Esta partida queda a l'esquerra de la séquia Major.

Polígon 18,

- La Mànega, pertinença situada entre els térmens de Castelló, Senyera i Sant Joan d'Ènova.
- Nord, séquia de Montolivet i terme de Castelló.
- Est, senda i terme de Sant Joan.
- Sud, camí de Sant Joan a Castelló i térmens de Sant Joan i de Senyera, partida Benameixís.
- Oest, senda de la Mànega i terme de Castelló.
- Parcel·la 1-91, la Mànega podria ser un braç o mànega del riu Albaida desaparegut, que arruina-

ra el lloc de Benameixís veí. Una caseta Barragan sembla que dona nom al braçal de Barragan, derivat de la séquia Codona. No podria ser aquest el vau de Barragà de la *Crònica* de Jaume I? Tenim els nostres dubtes, perquè ja l'hem localitzat vora l'alqueria d'Alcosser, però la distància amb aquesta partida o pertinença no és tan gran, i anem a exposar ara les nostres observacions sobre aquesta partida per si de cas.

- Aquesta pertinença està regada pels tres primers braçals de la séquia Codona, que segons les Ordenances de 1920, pàgina 6 són:

BRAZAL DE LA MÀNEGA, que principia en el término de San Juan de Ènova, entra en el de Puebla Larga y separa los términos de San Juan d'Ènova y Señera, del de este pueblo, termina en la acequia de la Vila Nova de Castellón por el campo de Montón en la partida Codona, antes MÀNEGA.

BRAZALET DE MOLINA, que se deriva del de la Mànega, desde el campo de Barragàn a la acequia de la vila del mismo término y partida.

BRAZALET DE BARRAGÀN, también deriva del de la Mànega, junto al puente y término de Señera, se divide en dos ramales, terminando ambos en la acequia de la Vila del propio término y partida: el de la derecha por el campo de Navarro y el de la izquierda por el campo de Molina.

Dit d'una altra manera, la séquia de la Mànega ix de la de la Codona per l'esquerra en terme de Sant Joan, separa la partida de Carriotxa de Sant Joan de la de Benameixís de Senyera, deixa a la dreta el nou cementeri de Sant Joanet i, quan arriba a creuar el camí de Castelló a Sant Joan, té el seu partididor sota una figuera i fa de límit sud de la pertinença de la Mànega, cap a la dreta amb el terme de Sant Joan, i cap a l'esquerra amb el de Senyera. A la dreta, la part més alta va de límit amb el terme de Sant Joan i és el braçal de Molina. Al mig, en línia recta de la figuera, el braçal de Barragà se subdivideix en altres dos i envolta la gran parcel·la núm. 12, que té al centre la casa de Barragà. Podria ser aquesta parcel·la quadrada un campament militar, el de Jaume I en el vau de

Barragà l'any 1240? La parcel·la té 160 per 180 metres, que són 28.800 metres quadrats, és a dir 288 àrees (2,88 ha), que serien 34 fanecades i mitja. Si no era el campament, podria ser el del seguici reial. L'inconvenient era que està al sud del Xúquer, no al nord com Alcosser, i és evident que voldrien deixar el riu al sud per a defensar-se dels moros de Xàtiva. Però també podria ser que el riu haja canviat de curs, i tinguera una altre braç paral·lel al sud.

Hem trobat a Manuel una família que porta el malnom de *Barragán* (que potser és modern i d'origen castellà, però no descartem res). Esta família era la propietària d'esta parcel·la, que segons l'escriptura té 57 fanecades. La senyora Anita Carbonell Buigues, àlies *la Barragana*, diu que son pare Gregorio Carbonell Agustí, que va morir l'any 1926, va construir la caseta el 1909, era mitger, arrendatari històric, i treballaven la terra passant-se-la de pares a fills i sense poder ser-ne expulsats. Ja la treballava sa mare, Magdalena Agustí, nascuda i batejada a Sant Agustí de Xàtiva, cosa que ens remuntaria almenys a mitjan segle passat. Els arrendataris, que portaven aquest malnom, van comprar la parcel·la (els 8 fills de Gregorio Carbonell Agustí) en 12 de juny de 1946 al seu amo D. José Rodríguez de Paterna y Juárez de Negrón i se la van repartir entre diversos hereus, un dels quals, Gregorio Carbonell Picó, que viu actualment a Manuel, carrer Juan Moreno núm. 70, ens ha ensenyat l'escriptura, que es refereix a la parcel·la i diu així:

... una tierra huerta en cuatro escalas, con agua para su riego, situada en el término municipal de Puebla Larga, partida de la MANGA O DE LA CODONA, de caber 57 hanegadas, 152 brazas, igual a 4 Ha. 80 areas y 4 centiàreas; lindante al Este con tierras de Jacinto Mazan, brazal de la Partida de En Medio, oeste con tierras de D. Tomàs Navarro, hoy brazo de riego enmedio; sur con otras de D. Félix Gomez la Casa, camino y brazal enmedio; y Norte Juliàn Navarro.

Més avall hi ha un paràgraf, que es refereix a la CASETA DE BARRAGAN:

Ambos otorgantes hacen constar que en la finca total originària y junto a la parcela que se vende a Vicente Car-

bonell Codina, existe una casita de retiro a cuyo disfrute y aprovechamiento tendrán derecho proporcional todos los copropietarios de dicha finca matriz, ahora segregada en pequeños trozos... y que si alguien ha de habitar aquella será elegido por mayoría de los copropietarios...

De fet, la casa fou habitada després de la guerra per l'actual alcalde de Sant Joanet.

Tot sembla indicar que aquesta parcel·la rectangular, delimitada per llevant pel braçal de Molina i per ponent pel de Barragan, portava ja aquest nom, que va passar com a malnom a les persones o família que la treballaven. Caldria ara buscar a la Pobla o a Sant Joanet, i que aparegués, una referència a aquest topònim en dates més antigues del segle XIX. Tenim experiència a Xàtiva d'altres casos, no escrits, on un bancal ha conservat el nom de *bancal del Minyó*, vora el camí Santa Anna, on se suposa que hi havia algun *guaitil* o garita de vigilància dels minyons, o guardes de la Diputació Provincial, vora el camí i al costat d'un antic barranc. També hi ha el topònim heretat de Massena (Missena a la Vall d'Albaida, derivat del llatí *mediana*) situat vora el camí de Xàtiva a la Granja de la Costera, en l'horta de la séquia de la Vila, que va passar a malnom de la família que el treballava.

Per testimoni dels propietaris se'ns diu que hi ha una volta, o alcavó, de rajola antiga vora el braçal de Llevant, més fondo que aquest, la utilitat del qual no s'han explicat mai: podria ser un antic alcavó o androna. Podrien haver sigut aquestes 57 fanecades el campament del rei en Jaume l'any 1240, tal com suposem que el campament de 1244 estava en un quadrat a la vora de Surió?

Ben cert és que la part de ponent de la pertinença sembla més baixa, i podria haver-hi un segon braç del riu Albaida que, seguint el traçat de la séquia de la Vila o del Terç, arribàs fins ací. Al sud de Senyera, en la partida de Terres Noves, el riu potser antigament entraria cap a la dreta, deixant el poble de Senyera a l'esquerra. El topònim de Terres Noves ja indicaria un conreu nou: deixaria a la dreta Roseta i el molí de les Penyetes; hauria arrasat l'alqueria de Benameixis i el seu molí; passaria per la Mànega, si és el vau de Barragà; passada la séquia de la Vila o Montolivet, travessaria la carretera i el vell camí de Castelló a la Pobla; passaria per la partida de les Foies, el nom de la qual ja ens indicaria que és fonda i eixiria

per les Isletes al barranc de les Cubelles, que és un escorredor de totes les séquies del terme. El riu Xúquer hauria fet a la seua dreta un cavalló o mur, que impediria que aquest vau, o gual, li arribés. De fet, també en el polígon 1 de Castelló, limitat al nord pel Xúquer; a l'est pel terme de Carcaixent; al sud per la séquia de Carcaixent, i a l'oest pel camí de la Barca, existeix el topònim riu Sec, que els llauradors de Castelló asseguraren que estava més fondo que el riu Xúquer i que s'havia inundat en la pantanada de 1982.

A manera de recapitulació, farem ara una llista de les séquies del terme de la Pobla, segons les Ordenances de 1920, que solen oferir molta informació toponímica.

1. Derivada de la séquia de Carcaixent

Séquia de la Mota, polígons 4, 5 i 6 al nord del terme.

2. Derivada de la séquia Comuna d'Ènova

2.1. Derivada del Terç de Castelló

Séquia de la Codona, travessa el terme de Sant Joanet i rega els polígons 1, 2 i 3, partida Codona i es divideix en:

- Braçal de la Mànega, pertinença la Mànega.
- Braçalet de Molina.
- Braçalet de Barragà, pertinença la Mànega.
- Braçal dels Forners, límit amb sant Joanet.
- Braçal de l'Aixa. Aixà és una ferramenta de fuster corba. Podria estar relacionada amb la manipulació dels troncs d'arbres que baixaven pel riu?
- Braçalet de Pericàs.
- Braçalet de la Llàntia.
- Braçalet del Molló, limita amb Castelló.
- Braçal del Bouet, possiblement un bovalar, limita amb Sant Joanet.
- Braçalet de la Ullera.
- Braçalet de Montroig.

3. Derivada de la séquia Comuna d'Ènova, albelló núm. 2 de la plaça del Sol

Séquia Major de la Pobla, va paral·lela per la dreta al camí Reial, o carretera actual, fins al molí d'Algeps de Sant Joan, creua a l'esquerra, creua el carrer Nou, ix al llavador, rodeja el nucli urbà travessant novament la carretera d'Alzira pel final del poble, per on comença la carretera d'Alberic i acaba en el barranc de Barxeta. Actualment tota l'aigua que va a la

Pobla des de Manuel va per l'albelló de Vistabella. La séquia Major rega els polígons 1, 2, 3, 4 i 17. D'aquesta deriven els braçals següents:

- Braçal alt de Montflorit.
- Braçalet de la Garita.
- Braçalet del Morat o del Sifó.
- Braçal baix de Montflorit.
- Braçal del Regatxol.
- Braçal del Colmenar.
- Braçal de les Portelles, va per darrere de les cases.
- Braçal de la Torre.
- Braçalet dels Morerals.
- Braçalet de la Gueata.
- Braçal Nou.
- Braçalet de l'Heretat.
- Braçalet de les Parres.
- Braçalet de Faquinet, en àrab *al-faquí* = 'el sacerdot'.
- Braçal del Baró.
- Braçal del Xirell.
- Braçalet de Qüerna.

4. Derivada de la séquia Comuna d'Ènova, albelló núm. 9, davant la casa Gran de la Torreta (Manuel)

Séquia de Vistabella, rega els polígons 14, 15 i 16, a la part esquerra del barranc de Barxeta. Els seus braçals són:

- Braçal de la Figuereta.
- Braçal de Dolç.
- Braçal de la Casa Esbrí.
- Braçal de Talens. Per aquest canal, si hi ha aigües sobrants, poden passar per un canó a la dreta del barranc de Barxeta, partida del Pla.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1. Terol, 25 d'agost 1284

Abandonades les salines velles dels moros, i acabades de construir les salines noves de Xàtiva situades en l'actual terme de Manuel, amb una torre de nova planta (= la paret dels moros) i dos pous i eres, el rei Pere III el Gran atorga dos pous i la torre nova a n'Àgnès Sapata i família, a fi que s'encar-

reguen de proveir de sal la vila i el terme d'Alzira i que paguen les pròpies despeses. Aquesta senyora era amistançada del rei i amb ella va tenir 3 fills i una filla: Ferran, senyor d'Albarrasí; Pere, que es va casar a Portugal; Sanç, que fou castellà d'Am-posta, i Teresa, muller del ric home aragonés García Romeu. La donació d'Albarrasí al primogènit també és de 1284, segons Ferran Soldevila (Pere el Gran, Aedos, Barcelona 1963, pàg. 188 i nota 6, pàgina 363, i Zurita, llibre IV, capítol XLVI).

ACA, reg. 44, foli 238v i Arxiu Municipal d'Alzira, Pergamins reials, 1967, p. 57 ss., signatura 010/7 (publicat també per Abel Soler, Manuel, 2009, pàgina 341).

Noverint universi, quod Nos Petrus Dei gratia Aragonum et Sicilie Rex.

Per Nos et nostros damus et concedimus vobis nobili dommpne Agneti Çapata et vestris successoribus imperpetuum duos puteos et turrem novam supra ipsos cum areis novis in Salinis nostris Xative, ex quibus siquidem puteis possitis facere fieri sal vos et vestri ad usus habitantium ville de Aljazira et terminorum suorum, franche et libere absque impedimento alicuius, vestris propriis missionibus

Et sic vos et vestri imperpetuum habeatis dictos puteos et turrem novam supra ipsos cum areis novis, simul cum omnibus juribus, que Nos ibi habemus et habere debemus, sicut inferius affrontatur et includuntur. Affrontat itaque alter dictorum puteorum in area Salinarum Novarum, supra barranchum, quod esgt subtus dictam turrem; alter vero affrontat subtus areis novis Salinarum, in barrancho unde aqueductus transit et in montanea versus turrem, et ex parte inferiori, cum salinis de Xàtiva.

Concedentes etiam vobis et vestris imperpetuum, quod si forte ex dictis puteis non possetis habere complementum salis ad opus dicte ville de Aljazira et terminorum suorum, quod possitis facere plures puteos intus affrontationes predictas, vel ex alia parte termini versus Castelonem, ubi erant Saline Antique, ubi vobis et vestris magis placuerit, donec habeatis complementum salis ad opus dicte ville et terminorum suorum.

Et dictos puteos, areas et sal habeatis franche et libere imperpetuum vos et vestri, ut superius est expressum, sicut melius dici et intelligi potest, ad vestrum vestrorum bonum et sanum intellectum.

Mandantes universis officialibus et subditis nostris, presentibus et futuris, quod hanc donacionem et concessi-
onem nostram, firmam habeant et observent, et ab omnibus
faciant inviolabiliter observari, et non contraveniant nec ali-
quem contravenire permittant aliqua ratione.

Datum Turolii, octavo kalendas septembris anno Do-
mini millesimo CC LXXX quarto (= 25 d'agost 1284).

Signum Petri Dei gratia Aragonum et Sicilie regis.

Testes sunt: Bernardus de Scintilla, Petrus Vera, Jaco-
bus Petri, filius domini Regis, Corbaranus de Bidaura; Gabriel
Dionisii.

Signum Raimundi Escorna, dicti domini regis scripto-
ris, qui mandato eiusdem hec scribi, feci et clausi loco die et
anno prefixis.

2. València, 26 de gener 1303

Les autoritats d'Alzira han condemnat als hereus i
regants de la partida dels Cent (actual terme de Carcaixent, al
sud del Xúquer) a pagar una quantitat per la construcció d'un
assut, que els havia fet Ferran d'Oblitis, i han al·legat que als
sarraïns de la séquia d'Algirós no se'ls va fer pagar res. El rei
Jaume II dictamina que paguen solament la mitat d'allò que
els jurats d'Alzira havien demanat.

ACA, reg. 201, fol. 91v.

3. Santes Creus, 22 de març 1316

El governador dellà Xúquer, Guillem de Frexa, que era
el competent en el tema de les aigües de les séquies, amb el
pretext d'una carta reial contra fur i tenor d'una sentència ar-
bitral que existeix entre els hòmens de Castelló i els de l'Ènova,
va ordenar fer un partididor de pedra tallada, des d'on ix el braçal,
o la séquia del Terç de Castelló, i els altres dos terços que con-
tinuen fins a l'actual plaça del Sol de Manuel, en aquella època
anomenat l'Hostal d'Ènova del camí Reial, d'on eixien les altres
files. Potser en aquell moment estava allí el partididor, i després,
per presió dels de Castelló, es va traslladar 50 metres abans de
la plaça del Sol. Els de Castelló, disconformes, han apel·lat al rei,
com consta en la mateixa Cancelleria Reial...

Jaume II nomena com a jutges Pere d'Esplugues, ardi-
aca d'Alzira, senyor de la Pobla d'Esplugues o de l'ardiaca, ara
la Pobla Llarga, i Domènec del Bosc, veí de Xàtiva, en anys an-

teriors justícia de Xàtiva, perquè vagen al lloc del partididor, a fi
que, consultats els testimonis i experts necessaris, examinen
primerament si la reclamació té fonament o no, i si és així,
que dictaminen i actuen segons el fur i tenor de la sentència
arbitral, que ja van aprovar les parts. I també que examinen si
els hòmens d'Ènova han caigut en alguna pena continguda en
la sentència arbitral, i dictaminen segons el fur i la raó. El rei
els confereix en això els seus plens poders i veus.

ACA, Reg. 160, fol. 33.

JACOBUS, etc.

Dilecto et fideli suis Petro de Speluncis archidiacono
Algezire et Dominico de Bosco, vicino Xative, salutem, etc.

Pro parte universitatis hominum Castilionis termini
Xative fuit propositum coram nobis, quod Guillelmus de Frexa
locumtenens procuratoris ultra rivum Xucaris pretextu cuius-
dam litterae nostre per Nos sibi misse contra forum et contra
tenorem cuiusdam Sentencie Arbitralis, quae est inter ipsos
homines Castilionis et universitatem hominum de Ènova or-
dinavit et precepit, quod doneret PARTIDOR DE PEDRA SCI-
SA in cequia, de qua rigantur possessiones dictorum locorum
Ènove et Castilionis, ex qua imposicione dicti homines Castili-
onis multipliciter agraviantur, et ab ipsa etiam ordinatione seu
precepto ad Nos appellarunt, de qua quidem appellacione in
nostra Cancelleria extitit facta fides.

QUARE ad suplicacionem ipsorum nobis humiliter
factam, vobis DICIMUS et mandamus, quatenus vocatis evo-
candis, cognoscatis primo an dictae appellationi sit deferen-
dum nec non, et si eidem deferendum inveneritis, de meritis ...
ipsius cognoscatis, eamque, fine debito, terminetis, maliciis et
diffugiis praetermissis, procedendo in hijs secundum Forum
et tenorem Sentencie predictae, quae a partibus fuit, ut dicitur,
approbata.

VOLUMUS ETIAM, quod, vocatis evocandis, cognos-
catis an homines de Ènova inciderint in pena contenta in Sen-
tencia predicta et super hoc faciatis, quod de foro et ratione
inveneritis faciendum.

Nos enim super predictis vobis per presentem com-
mittimus plenarie vices nostras.

Data in monasterio Sanctarum Crucum XI Kalen-
das Aprilis anno Domini M CCC XV (= Santes Creus, 22 de
març 1316)

4. Santes Creus, 23 de març 1316

Disputa pel pagament del sequiatge i les despeses del pleit entre els regants de Castelló i els d'Ènova sobre la séquia Comuna.

ACA, Reg. 160, fol. 32v.

JACOBUS

Fideli nostro Justicie Xative vel eius locumtenenti, salutem etc.

Pro parte hominum de CASTILIONE DE XATIVA fuit nunc propositum coram Nobis, quod aliqui hereditatis possessores infra terminos ipsius loci de Castilione ac rigantes ipsas possessiones cum aqua, quae discurrat per cequiam ipsius loci de Castilione, sine aliqua iuxta causa, contradicunt solvere partem eos contingentem in expensis, quam universitatem ipsius loci de Castilione facere occurreret pretextu questionis, que vertitur inter ipsos homines de CASTILIONE ex una parte, et homines de ÈNOVA ex altera, ratione aquae predictae, licet super consueverint solvere sequiatgium ratione aquae predictae.

QUAPROPTER ad humilem suplicationem ipsorum hominum de Castilione, vobis DICIMUS et mandamus, quatenus compellatis quoscumque in termino dicti loci de Castilione possessionis hereterios de aqua cequie predictae rigantes, ad solvendum partem eos contingentem in expensis factis et faciendis ratione questionis aque predictae, prout hoc tamen de foro et de ratione fuerit faciendum, maliciis et difugiis quibuscumque semotis.

Data in Monasterio Sanctarum Crucum X Kalendas Aprilis anno Domini M CCC XV (= Santes Creus, 23 de març 1316)

5. Tarragona, 23 d'abril 1316

Sobre una alqueria de l'horta de l'Ènova, que podria ser Tossalet, Berfull, Roseta o qualsevol altra que no anomena, hi havia pendent un pleit entre Jaume Constantí, tutor testamentari de les filles de Micaela, muller del ja difunt Guillem Salzedà, sobre aquesta alqueria i altres bens, que provenien de Guillem de Cenill, pare de Micaela. Salzedà havia apel·lat al rei contra la pronunciació dictada per Guillem Sa Rovira, veí de Xàtiva. Posteriorment havia estat designat jutge Bernat de Lluna, però per sospita de part fou designat jutge Pere de Regís (= Reig), jurisperit de València. No obstant això, Berenguer

de Lluna continuava actuant. Per apel·lació de Jaume Constantí, el rei designa Berenguer Tolsà com a nou jutge, altre jurisperit de València, i li mana que investigue les actuacions de Bernat de Lluna.

ACA, Reg. 160, fol. 78.

JACOBUS...

Fideli nostro Berengario Tolosani jurisperito Valencie.

Pro parte Jacobi Constantini vicini Xative ac tutoris testamentarii, ut asseritur, filiorum Michaelis uxoris Guillelmi Salzedà quondam, fuit nobis propositum conquerendo, quod tamen Nos commissemus Bernardo de Luna, jurisperito Valencie, ut de quadam appellatione ad Nos emissa pro parte dicti Guillelmi Salzedà a quadam pronunciacione lata per Guillelmum Ça Rovira, vicinum Xative in causa, quae eorum se vertebatur inter Jacobum Constantini nomine suo supra ex una parte et dictum Guillelmum Salzedà ex altera ratione cuiusdam ALCHAREE seu hereditamenti siti in ORTA ÈNOVE termino Xative et quorundam aliorum bonorum, quae fuerunt Guillelmi de Cenill quondam patris prefate Michaelis cognito prius an defferendum esse dicte appellationi nec non, cognoscere de materiis ipsius appellationis, et dictus Bernardus de Luna ducitur jurisperitus pro parte dicti tutoris, et fuerit appellatum per dictum tutorem a quadam interlocutoria perlata per dictum Bernardum de Luna super dicta suspicione et.... assignatus in iudicem super ipsa appellatione Petrus de Regijs jurisperitus Valencie, nihilominus idem Bernardus de Luna non cessat, quin procedat contra partem dicti tutoris in magnum ipsius tutoris prejudicium perdurans.

QUARE ad suplicationem ipsius, vobis DICIMUS et mandamus, quatenus, amotis quibuscumque aliis iudiciis supradictis, quorum comissiones presentibus revocamus, cognoscatis de predictis commissis predicto Bernardo de Luna iuxta comissionis sibi factae continentiam et tenorem.

Nos enim super hijs ab eo per presentes committimus vices nostras.

Datis Tarracone IX Kalendas Madii anno predicto (= Tarragona, 23 d'abril 1316).

6. Tarragona, 23 d'abril 1316

Sobre el pleit de la séquia Comuna entre l'Ènova i Castelló de Xàtiva. El rei comunica als jurats de Xàtiva, que el

mes anterior (22 de març), des de Santes Creus va escriure a Pere d'Esplugues, ardiaca d'Alzira, i a Guillem del Bosc, veí de Xàtiva, una carta perquè actuaren en l'apel·lació que havien fet els hòmens de Castelló contra la decisió que havia pres el governador dellà de Xúquer Guillem de Frexa, de posar un partidor de pedra tallada no prevista en la sentència arbitral, que havien acceptat les dues parts, Castelló i Ènova. Els d'Ènova han apel·lat ara contra els jutges perquè són sospitosos de part, ja que l'ardiac a d'Alzira té una alqueria (potser ja la Poble Llarga, abans anomenada de l'Ardiac a o d'Esplugues), que rega també de la séquia i que Guillem del Bosc sosté la part dels hòmens de Castelló. El rei ara mana als jurats de Xàtiva que investiguen les raons de l'apel·lació dels hòmens d'Ènova i que prenguen com a conseller el mestre d'obres del Palau Reial de València, cosa que indica la importància que el rei dóna a l'obra de la séquia, i que decidisquen conforme al fur i a la raó, i així mateix vegem si els hòmens de Castelló han incorregut en la pena que estipula la sentència arbitral.

ACA, Reg. 160, fol. 78-78v i 79.

JACOBUS

Fidelibus suis juratis Xative, salutem, etc.

Pridie Petro de Speluncis archidiacono Algezire et Guillelmo de Bosco vicino Xative per aliam literam nostram scripsimus sub hac forma:

(Inclou ara la carta de 22 de març anterior, que va al número 5 d'aquest Apèndix, ACA Reg. 160, fol. 33)

VERO pro parte hominum Ènove fuit propositum coram Nobis, quod supradictus archidiaconus habet quandam alqueriam, que rigat ex aqua predicta et dictus Guillelmus sustinuit partem dictorum hominum Castellionis, propter quod tamquam utilitatem inde sperantis suspecti erant hominibus Ènove predictis.

QUARE ad suplicationem eorum volentes, quod dictam causam determinetur per iudices non suspectos, vobis DICIMUS et mandamus, quatenus dictam causam terminetis, assumpto vobis in consiliario magistro operis Regalis nostri Valencie, juxta predictae littere continentiam et tenorem, supradicta comissione per Nos supradictis facta, in aliquo non obstante cum magistro, per presentes mandamus, quod quotiens per vos requisitus fuerit simul ubicumque sit in determinatione negotii supradicti, et insuper vos dicti jurati cognos-

catis, vocatis evocandis an dicti homines Castilionis inciderint in pena contenta in sententia supradicta, et super hoc faciatis, quod de foro et ratione inveneritis faciendum.

Nos enim super predictis vobis committimus plenarie vices nostras.

Data Tarrachone IX Kalendas Madiy anno Domini M CCC XVI (= Tarragona, 23 d'abril 1316).

7. La Torre Formosa, a ponent prop de la Poble Llarga, 10 de novembre 1323

Sentència del jutge Entic de Quintavall sobre la separació i amollonament de tèrmens entre Xàtiva i Alzira. Conté una orde o autorització del rei Jaume II datada a Tortosa el 5 de juny anterior.

Arxiu Municipal d'Alzira, Pergamins comuns, signatura = 11/7.

Sàpien tots que dimarts, que hom contava tercio nonas Julii anno Domini millesimo CCC vicesimo tercio N'Apàrici Galindo et en Pere ... universitat de Algezira constituïts en la alqueria apellada VILAFFORMOSA del honorable en Pere de Splugues artiacha de Algezira, compareguren davant Enrigo (2) de Quintavall cavaller e presents en Bernat Sanç e en Macià Carbonell, jurats de la vila de Xàtiva, e en Bernat Fferrer, vehí e conseller... de aquella e alguns prohòmens de la vila de Xàtiva e denunciant e presentant a aquell Enrigo una carta del senyor Rey, la tenor de la qual és (3) aytal:

JACOBUS Dei gratia Rex Aragonum, Valencie, Sardinie et Corsice, comesque Barchinone ac Sancte Romane Ecclesie vexillarius ammiratus et Capitaneus Generalis pro magnifico Enrico de Quintavalle militi, salutem et dileccionem.

Causas seu questiones, que vertuntur seu verti sperantur inter universitatem ville Xative ex una parte (4) et universitatem ville Algezire ex altera super quibusdam terminis vobis tenore presentium ducimus commitendas,

Mandantes vobis, quod vocatis partibus et qui evocati fuerint, accedendo personaliter ad dictos terminos de quibus est contentio, ipsisque visis ad oculus, de predictis omnibus cognoscatis et ea receptis tantum a qualibet ipsarum (5) partium duodecim testibus, ut repellatur in predictis superflua testium multitudo, fine debito, terminetis, procedendo in provissis breviter ut foro et ratione ... faciendum, ac

ponendo in ipsis terminis mollons seu fitas ad perpetuum rei memoriam ne deinceps inter partes jam dictas dissensionis materia valeat suboriri.

Nos (6) autem vobis super hiis committimus plenarie vices nostras.

Datum Dertuse nonas Junii anno Domini millesimo CCC XX tercio. Subscriptis.

E com presentada la dita comissió lo dit jutge volent ensequir aquella, anà personalment ensempls ab cascuna part al contrast dels dits termens e aquell vore a hull. En après foren (7) donats capítols e declaracions, axí per los síndichs de la universitat d'Algezira, com per los síndichs de la universitat de Xàtiva, als quals o a les quals ffon respost per cascuna part per sagrament de calumpnia, aquells foren per lo dit jutge sobre aquells capítols o declaracions testimonis rebuts, los quals cascuna (8) part donar volch en aquelles de voluntat de aquelles foren publicats. En après foren per cascuna de les dites parts moltes de rahons posades e protestes e cartes e altres scriptures en prova treytes e renunciants e conclus per aquelles e sentència demanada, segons que totes aquestes coses e altres en lo procés (9) duguen actitat (?) super ny largament contengudes. Finalment lo dit jutge enantà a donar sentència en la forma que's segueix:

"E yo Enrigo de Quintavall jutge sobre dit, vista la comissió a mi feita per lo senyor Rey e vista la demanda e declaracions per part dels hòmens d'Algezira proposades per rahó dels dits (10) térmens e possessió d'aquells e les respostes feitas a aquella demanda e declaracions per part dels síndichs e los hòmens de la vila de Xàtiva, causes e capítols e declaracions e addició a aquells feitas per part dels dits síndichs e los dits hòmens e universitat de Xàtiva a la resposta feita per part de la (11) universitat dels hòmens de Algezira als dits capítols e declaracions e addició, vistes les deposicions dels testimonis per cascuna part produides e donades, encara cartes e scriptures posades davant mí, produyts feyts en prova e tot çó, que les dites parts davant mí proposar e produir e allegar volguessen, (12) vists en cara los lochs contencioses a hull primerament, e en après lo honrat en Jacme de Artés, savi en dret e ciutadàn de València reebut a mí en aquest ffeyt en assessor, haut acord e diligent tractat sobre les dites coses ab lo dit en Jacme de Artés assessor e ab daltres, feita renuncia

e conclusió (13) per les parts e sentència demanants, Deus avent, davant mos hulls e los Sants quatre Evangelis de Déu davant mi posats, seent en manera de jutge, com a mí sia cert que los hòmens de Algezira han tengut e possehit e tenen e posseeixen per térmens de Algezira vers la vila de Xàtiva entro a la torre apellada (14) TORRE FORMOSA, on solia estar una creu e d'aquí'n (?) fita cuberta tro als TOÇALETs ROIGs, qui son prob lo Camí major de Xàtiva e Algezira, ver la dita torre sobre LA POBLA del honrat en Pere de Splugues, artia-cha de Algezira, en lo primer dels quals toçalets ha una pedra ficada, la qual se diu qui fon (15) posada per departiments de térmens, e dels dits toçalets e pedra e fita cuberta tro al següent toçalet, qui és part lo sobredit camí qui és vers LO PUIG DE LA GARROFERA, e del dit Toçalet fita cuberta tro al Puig de la Garrofera segons aygües vertents del dit Puig vers Algezira. (16) E del dit Puig de la Garrofera fita cuberta tro al PUIG GROS, aygües vertents vers Algezira e del dit Puig fita cuberta tro a unes Roques, on ha un senyal semblant de creu per fenedura de les Roques, lo qual senyal de creu és lo peu de la muntanya. E així sia provat que'ls (17) hòmens de Algezira han tengut e possehit e tenen e posseeixen tro als dits lochs dessús nomenats e confrontats per térmens de Algezira.

Per tal dich e formalment pronunciam e declaram que la dita universitat e prohòmens de Algezira tinguen e posseeixen per termens de Algezira un (18) ... senyals ... dich e manes ien posats e meses mollons en los sobredits lochs, en axí que primerament sia feta una creu en la dita Torre Fermosa en aquell logar, on yo mantinent faré la senyal de creu e en après sia posat un molló en (19) los dits toçalets roigs, on és la sobredita pedra o fita ficada e un altre molló en lo dit següent toçalet, qui és vers lo dit Puig de la Garrofera prop lo dit camí de Xàtiva e altre molló al peu del Puig de la Garrofera, qui guarda vers lo dit molló del toçalet qui (20) hanava o seguint com hanava d'Algezira a Xàtiva e en mig de estos dos mollons sien feits altres dos mollons per denunciament del plà, així que tots quatre s'esguarden d'esta manera: fita cuberta.... feit altre molló en la sumitat o altitud del dit Puig Gros e (21) enmig dels dits puigs de la Garrofera e el Puig Gros el baix sia posat altre molló, que's continue ab los dits dos mollons del peu de dit Puig de la Garrofera sia altre molló ..., encara sia posat altre molló prob lo dit senyal de creu. En axí que dels

(22) dits mollons vers Algezira tinguen e posseesquen los hòmens d'Algezira per terme d'Algezira e dels dits mollons vers Xàtiva tinguen e poseesquen los hòmens de Xàtiva per terme de Xàtiva.

De les messions empero del present plet (= parlament?) cascuna part absolutum, com cascuna de les parts (h) aguès justa (23) causa de menar lo plet (= parlament?).

Donada sentència davant la dita Torre Formosa, presents en Bernat Sanç, síndich e procurador de la universitat de Xàtiva, en Domingo Castellar savi en dret, en Macià de Carbonell, en Pere Sanç e en Bernadó Sanç, jurats, fill d'en Berenguer Sanç vehins de Xàtiva, (24) N'Aparici Galindo síndich e procurador de la universitat d'Algezira, N'Arnau Peris, en Vicent Martorell e en Domingo Gilabert jurats de la dita vila, en Pere Enyech, en Pere Martorell, en Goçalbo de Santacreu e en Guillem de Comodolins vehins de Algezira.

Quarto Idus Novembris (= 10 de novembre) (25) anno Domini millessimo CCC vicessimo tercio.

SE // NYAL d'en Enric de Quintavall, jutge damunt dit, qui la dita sentència dona.

(26) Presents testimonis foren a la dita sentència a donar apellats l'onrat en Pere de Splugues artiacha d'Algezira, en Pere Sanchis e n'Arnau de Salesnoves, preveres beneficiats de la església de Ternils, en Ramón del Puig-gent(?) de casa del dit Jacme (27) d'Artés e Ramón vicini (?) de Cugullada.

(28) SIG//NUM Bartholomei de Ffraga, notarii publici Valencie, qui predictis omnibus una cum aliis supradictis interfuit haecque de mandato dicti iudicis scripsit cum raso et emmendato in linea XXII scribit "absolutum" et clausit loco die et anno prefixis.

8. València, 15 d'abril 1325

Document definitiu sobre la séquia, després de 10 anys o més de pleits. Quan els conflictes sobre aspectes relacionats amb el regadiu eren particularment greus, cabia la possibilitat d'apel·lar a la justícia reial. Els hereus de la séquia Comuna d'Ènova, per mediació de la Corona, obtenien una confirmació de la partició d'aigües, un terç per a Castelló i dos terços per a les Ènoves, i la prohibició d'establir molins que interferiren en la lliure circulació de les aigües de la séquia Mare.

Les Ordenances publicades a Xàtiva l'1 de maig de 1842 al·ludeixen a uns capítols escripturats per l'escrivà de Castelló Joan Franco el 22 de gener de 1671, que estan potser incomplets en l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, còdex 570-B, Sant Miquel i els Reis, Torreta i Abat, fol. 1-6v, en valencià, en 27 capítols. Les Ordenances de 1842, en la pàgina 2, al·ludeix a aquest document amb aquestes paraules:

En su rescripto del rey don Jaime II de Aragón, expedido en Valencia el 18 de mayo de 1325 (error per 18 dies abans de les Kalendes de Maig, que és el 15 d'abril), contenido en el registro de Gracias del Archivo General de Barcelona se previene: que nadie puede construir ni edificar molino ni artefacto alguno sobre los cajeros de dicha acequia, ni tomar presa alguna para ello, antes de los partidores por donde se distribuye el agua entre sus partícipes, ni poner impedimento alguno en dicha acequia, ni hacer ni aceptar novedad alguna, que embarace el curso del agua hasta los enunciados partidores, bajo la pena de cincuenta (= 500) aureos, además del resarcimiento, cuya decisión fué dada a petición de los herederos de Ènova i Castellón con el objeto de cortar de raíz los muchos y dilatados pleitos que sobre estas ilícitas construcciones se habian seguido en tiempos anteriores.

En realitat, es tracta de dos documents molt similars: el primer, de 7 de maig de 1325, on hi ha una protesta de Pere de Torrocella, i un anterior, de 15 d'abril, on no conta la protesta de Torrocella.

ACA, reg. 186, fol. 3r.-v, transcrit per Manel Giner, «La séquia comuna de l'Ènova», «cequia vocata de Ènova et de Castilione», Associació Cultural la Mitja Galta, Manuel 2004, i Abel Soler, Manuel, 2009, pàgina 342 i 110. Personalment he revisat el text.

(1) NOS JACOBUS Dei gratia rex Aragonum, etc.

Fidelibus suis tenneti locum ultra Rivum Xucari gerenti vices procuratoris in Regno Valencie necnon bailulis, Justicie ceterisque officialibus nostri Regni eiusdem, salutem et dileccionem.

Nuper considerantes, quod propter illicitam constructionem factam per quosdam (2) ab aliquo citra tempore de casalibus molendinorum IN CEQUIA VOCATA DE ÈNOVA ET DE CASTILIONE, termini (3) XATIVE, dampna et tedia plurima subsequita fuisse hereteriis cequie supradicte, qui here-

terii supradicti, qui hereterii presenti (4) cognitione, sententias obtinuerunt aliquas super eo, et ad humilem suplicationem dictorum heteriorum nobis (5) factam,

VOLENTES ab eis dampna et dispendia huiusmodi remove, per Nos et nostros cum presenti (6) carta CONCEDIMUS, ordinamus et etiam perpetuo statuimus, quod de cetero (extunc) nemine licitum sit (esse) neque aliis, sub pena (7) quingentorum aureorum (= 500 aureos) nostro erario publico applicandorum, totiens contrafactum fuerit (exstiterit) commitendum (8) audeat vel presumat in dicta cequia molendinum seu molendina aliqua construere seu construi (9) et edificari facere seu de aqua ipsius cequie ad opus dictorum molendinorum accipere, nec eam ad ea (10) divertere, seu PARATAM ut alium impedimentum in supradicta cequia facere vel inferre (!) ab açuto, videlicet usque ad PARTITORIA, que sunt in dicta séquia inter hereterios antedictos, neque (12) etiam contra rectores (?) dictarum sententiarum in predictis aliquas moveritis (?) vel alia committere vel acceptare, (13) quin dicta aqua cequie memorate possit plane et pleno discurrere usque ad dicta PARTITORIA.

(14) Sic quod hereterii de Ènova DUAS PARTES et hereterii de Castilione TERCIAM PARTEM ex aqua dicte (15) cequie, propter tenores (juxta tenorem) dictarum sententiarum recipere valeant et habere exstiterint.

Vero Petrus de Torricella (Fol. 3v), vicinus Xative pro parte quorundam alias hereditates habendorum, qui ex aqua dicte cequie fuit conquerendo expositum coram Nobis, quod hereterii supradicti de Ènova et de Castilione accione ordinationis nostre predictae, prohibent dicto Petro et quibusdam aliis ne ex aqua dicte cequie suas irrigare hereditates, que consueverunt ex dicta cequia, que sumitur super partitoria supradicta irrigari a tanto tempore citra, quod memoria hominum in contrarium non existit.

Unde supplicavit Nobis, ne ipsum et alios hereditates habentes in dicta cequia per dictos hereterios de Ènova et Castilione accione dicte ordinationis nostre providerimus indebite aggravari,

Cumque Nos per predictam ordinationem prohibere non intendimus quinimo (?) riganur ex aqua dicte cequie hereditates, que ab antiquo rigari consueverunt ex eadem, sed solum quod in predicta cequia bib fient alique novitates.

IDCIRCO vobis DICIMUS et mandamus, quatenus, si prefatum Petrum et alios habentes hereditates, qui de aqua dicte cequie irrigant, suas hereditates ex dicta aqua irrigasse inveneritis, ut predicatur ab antiquo et super irrigandis ipsis consuetum est, illos non permittatis accione dicte nostre ordinationis in aliquo aggravari, Immo eosdem manuteneatis in usu rigandi hereditates ipsas, ordinatione nostra predicta in aliquo non obstante.

Datis Valencie nonis Madii anno Domini M CCC XX quinto (= 7 de maig 1325)

Un altre document de huit dies després, omet la protesta de Torrocella i acaba de la manera següent:

(15) MANDANTES per presentem cartam (Fol. 3v, linia 16) nostram Procuratori eiusque vices gerentibus, nec non baiulis, justiciis ceterisque officialibus nostris, presentibus et futuris, (17) quod concessionem, ordinationem et statutum nostrum huiusmodi, firmam habeant et observen tac faciant inviolabiliter (18) observari sub pena predictorum quingentorum aureorum de Aragón a contrafacientibus, ut (19) permittitur, pro procuratore nostre curie exigere et habere.

In cuius rei testimonium hanc cartam nostram fieri et maiestatis nostre sigillo appendicio iussimus communiri.

Data Valencie XVIII Kalendas (21) Madii anno Domini M CCC XX quinto (= 15 abril 1325)

(Al marge) G. Augustini et Petrus Puig.

(22) SIGNUM JACOBI Dei gracia regis Aragonum, etc.

(23) TESTES SUNT: Inclitus infans Petrus, domini regis filius, Ripacurcie comes,

Inclitus infans R(aimundus) Berengarii, dicti domini regis natus, comes Montanearum de Prades;

Berengarius de Serriano,

Franciscus Catroni (?),

Berengarius de Capraria.

(26) Fuit clausa per G(illelmum) Augustini, scriptorem domini Regis.

9. València, 21 gener 1329

Pere d'Esplugues, ardiaca d'Alzira, tutor de Bernadó d'Esplugues, fill de Bernat cavaller ja difunt, ven pel preu de 6000 sous a Bernadó de Esplugues, fill de Jaume, son germà, i la seua muller Caterina, una heretat entre el terme d'Alzira

i Xàtiva, situada vora la seua alqueria de Torrefreta, el camí Reial de Xàtiva i el camí de l'Ènova a Alzira. Els compradors viuen al raval de Barralbet, del terme d'Alzira, i ven també uns censals que tenia García d'Olite a Barralbet i tot el dret de patronat d'una capellania en l'església de Santa Caterina d'Alzira que els dits conjuges havien comprat a Gonçal de Santa Creu, sobre una altra alqueria situada en el camí que va a Cabanes i el riu dels Ulls (ara anomenat també riu Verd, on està el molí vell d'Alàsquer, entre els tèrmens d'Alberic i Massalavés, i que desemboca per l'esquerra del Xúquer en el terme d'Alzira, després de recórrer 12 km).

Elias Olmos Canalda, Pergamins de la catedral de València, pàg. 211, núm. 1772, pergami núm. 1750.

NOVERINT UNIVERSI, quod ego Petrus de Speluncis archidiaconus Algezire, tutor Bernardoni de Speluncis, filii quondam Bernardi de Speluncis militis defuncti nomine tutorio supradicto (2) cum hoc presenti publico instrumento suo robore perpetuo valituro, vendo concedo et trado seu quasi trado vobis Bernardono de Speluncis, filio Jacobi de Speluncis fratris nostri quondam de (3) presenti ... recipienti et vestris quondam hereditatem, que dictus Bernardonus de Speluncis habet inter terminos de Algezira et de Xàtiva, quam dictus Bernardus de Speluncis (4) pater dicti Bernardoni mercari uxoris eius Caterina tunc (?) habitatoribus in Ravallo de Barralbet, termini Algezire, sicut confrontat cum hereditate Bernardi (5) ... ex una parte et ex alia cum camino maiore de Xàtiva, et cum camino per quod tenditur de Ènova apud Algeziram et cum tua alqueria de Torrefreta (?) .

(6) Vendo etiam vobis dicto Bernardono omne jus et omnes ... actionem et demandas reales et personales, quando quas dictus Bernardus habet ... (7) ... in illa hereditate et censalibus eiusdem, quam Garsias de Olite(?) habebat in Barralbeb termino dicti loci de Algezira et omne jus patronatum Capellanie, qui (8) Garsias de Olit constituit celebrandam in ecclesie beate Caterine dicti loci de Algezire titulo emptionis, quam dicti conjuges fecerunt a Gondisalbo de Santa Cruce ... (9) loci Algezire, et confrontatur dicta hereditas in via, qua itur apud Cabanes et in rivo vocato Rivum d'Ulls.

Iam dicta itaque omnia supradicta et singula ... (10) ... exitibus et affrontationibus et omnibus suis pertinentiis et

melioramentis et cum omnibus juribus locis vocis actionibus et introitibus (?) realibus et personalibus utilibus (?) et ... (11) ... sive mixtis dicto Bernardo de Speluncis vel michi pro ipso in predicta venditione vel possessionibus supradictis competentibus et competituris quoquo modo nobis (= vobis?) ... (12) nomine tutorio supradicto vendo et concedo franchum et liberum precio videlicet sex mille (= 6000 sous) regalium Valencie, quos omnes a vobis confiteor habuisse et numerando (?) trado (?)... (13) unde Renuntio excepcioni servicii (?) predictae (?) non habiti et non recepti, ut predictur, et exceptioni dolui et beneficio minoris precii et duplice deceptionis et legali (?) , qui ... (14) ... ultra dimidia parte justii precii et omni alii juri... haec venienti dando et concedendo vobis et vestris perpetuo quicumque haec venditio predicta amplius modo... (15) in posterum valebit precio antedicto.

Et sic vos et vestri habeatis dictam venditionem cum omnibus suis melioramentis factis et faciendis, teneatis et possideatis et (16) in pace perpetuo expleatis ad dandum, vendendum, impignorandum et obligandum ... et alienandum et ad omnes vestras vestrorumque voluntates perpetuo faciendas, in exceptis (17) clericis et personis religiosis, Promittentes nomine tutorio supradicto predictam venditionem cum omnibus suis melioramentis factis et faciendis vobis et vestris perpetuo solvere et (18) defendere et in pace (?) habere et tenere et pacifice possidere quiete potenter et in sana pace contra omnes personas conquerentes vel aliquid perturbantes ad ... volentes, et (19) tamen inde vobis et vestris nomine tutorio supradicto de firma et legali eviccionem et ab omni dampno ac etiam interesse, obligando ad haec vobis et vestris nomine tutorio supradicto (20) omnia bona dicti Bernardoni de Speluncis mobilia et immobilia ubicumque habita et habenda.

Quod est actum Valentie XII Kalendas Februarii anno Domini millesimo CCC XX nono (= 21 de gener 1329)

(21) SIGNUM PETRI D'ESPELUNCIS tutoris predicti, qui haec concedo et firmo.

(22) Testes inde sunt, Bernardus Çavila, rector ecclesie de Pardines, Arnaldus de Figueriis notarius valentinus et Bernardus Mercé.

(23) Signum Bartholomei de Fraga notarii publici Valentie, qui hoc scripsit et clausit loco die et anno prefixis.

10. 14 de maig 1337

Testament de Pere Esplugues, sacristà prebost de València i canonge de Lleida, ardiaca d'Alzira, primer senyor i fundador de la Pobla Llarga (abans d'Esplugues o de l'Ardiaca), davant del notari Guillem Tovia.

Elias Olmos, Pergaminos de la catedral de València, núm. 2010, pergami 9216.

11. 8 de juliol 1400

Després de diversos pleits, el rei Martí aprova unes Ordenances per a la séquia d'Algirós de Castelló de Xàtiva.

(ACA, reg. 2193, fol. 216-220.

12. Xàtiva, 26 juliol 140

Jaume Manuel, veí de Xàtiva, atorga poders a Guillem Gombau, veí d'Alzira, per a quitar un censal de 433 sous 4 diners per capital de 6.500 sous, del qual respon la vila d'Alzira a favor dels néts, fills i hereus de Pere Manuel davant el notari Miquel Escrivà de Xàtiva.

Arxiu municipal d'Alzira, Pergamins comuns, signatura 011/133..

(!) NOTUM sit totis, quod Nos JACOBUS MANUEL senior civis civitatis Xative, tutor et curator testamentarius Jacobi Manuel et Ludovici Manuel nepotum nostrorum sive (2) nets filiorumque et heredum omnium bonorum et jurium, qui quondam fuerint PETRI MANUEL, filii nostri quondam vicini ville Algezire defunctum, prout de dictis tutela, cura et herentia (3) constat plene per ultimum ipsius Petri testamentum inde actum Valentie die quartadecima mensis februarii anno a Nativitate Domino millesimo quadringentesimo (= testament 14 febrer 1400) clausum (4) et subsignatum per discretum Bartholomeum de la Mata notarium publicum, prout in eo recitatur, et Jacobus Manuel junior filius quondam, ut premittitur, dicti Petri maior quindecim annorum cum (5) auctoritate dicte Jacobi Manuel avi, ut dictum est, et curator mei ineuntis(?), Nos ambo insimul scilicet ego dictus JACOBUS MANUEL senior, nomine dicte tutele et cure et ego (6) dictus JACOBUS MANUEL junior, nomine heredis particularis dictorum bonorum FACIMUS, constituimus et ordinamus PROCURATOREM nostrum certum et indubitatum ac tuitum specialem (7) et ad infrascripta generalem, vos GUILLELMUM

GOMBAU vicini ville Algezire antedictae, licet absentem tamquam presentem videlicet ad vendendum (8) et enfranchiendum loco nominibus nostris predictis et pro nobis vigore instrumentum gracie universitati sive sindico dicte ville Algezire et suis juxta dictum gracie instrumentum (9) inde per dictum quondam PETRUM MANUEL de censuale subscripto concessum, omnes illos quadringentos triginta tres solidos et quatuor denarios monete regaliu Valencie censuales (= 433 sous, 4 diners) (10) cum universis et singulis juribus eorumdem, quos dicta universitas dictis heredibus facit et facere tenet exolvendos anno quolibet die vicessima mensis octobris et die (11) vicessima mensis abrilis mediante titulo venditionis per dictam universitatem seu syndicum eiusdem dicto quondam Petro Manuel facere de quingentis (=500 sous) solidis censualibus precio sex mille quingentorum (= 6.500 sous) (12) solidorum monete regaliu Valencie cum publico instrumento acto Algezire die vicessima nona mensis Marcii anno a Nativitate Domini millesimo trecentesimo nonagesimo sexto (= 29 març 1396) (13) clauso et subsignato per discretum Raymundum Gilabert notarium publicum, prout in eo demonstratur, et "qui quingenti solidi censuales postea reducti fuerunt ad dictos quadringentos triginta tres solidos censuales consilii precio", quodque instrumentum in sua forma publica dicte universitati dari et (14) tradi volo virtute dicte enfranchimenti et inde dictum precium una cum censu debito recipiendum et habendum et quecumque instrumenta tam venditionis et enfranchimentum (15) quam apoce et absolutionis et alia quecumque super eis necessaria et opportuna nominibus nostris praedictis faciendum concedendum et firmandum (16) juraque et actiones cadendum et pro evictione et aliis in dictis instrumentis apponendis, bona omnia predictarum tutele et cure ac herentis (?) obligandum (17) et ipotecandum sub pactis et enunciacionibus quibusvis. Et de nunc omnia alia universa et singula in et super premisis necessaria nec(?) (18) etiam oportuna, nostris predictis nominibus, faciendum et complendum ac libere exercendum, que negocia praemissorum postulant et requirunt, et Nos (19) facere possemus et personaliter addemus. Qum super predictis omnibus et eorum singulis et super incidentibus dependentibus emergentibus ac annexis (20) ex eisdem quovis modo comittimus vobis totum locum nostrum et vices nos-

tras cum presenti, promittentes nos dictis nominibus ratum et firmum perpetuo (21) habere et tenere quidquid per vos in et super predictis actum fuerit suis gestum et ullo tempore revocari sub bonorum dictorum tutela (22) et cura ac dicte herencie omnium obligacione.

Actum est hoc XATIVE die vicessima sexta mensis Julii anno a Nativitate Domini millesimo (23) quadringentesimo quinto. (= 26 juliol 1405).

SIGNA nostrum Jacobi Manuel senioris et Jacobi Manuel junioris predictorum, qui haec laudamus, concedimus et (24) firmamus.

(25) TESTES inde sunt discreti Johannes ROIG presbiter habitator XATIVE et Johannes MORATA notarius civis dicte civitatis.

(26) SIGNUM Michaelis Scribe, notarii publici per totum Regnum Valencie, qui predictis interfuit eaque scripsit et clausit loco die et (27) anno prefixis.

Monstrat tamen de superpositis in lineis X "quingentis" et XIII "et qui quingenti solidi censuales postea reducti fuerunt ad dictos quadringentos triginta tres solidos censuales consilii precio"

Anvers del pergami

PROCURACIÓ feta an Guillem Gombau major de dies, vehí de Algezira per Jaume Manuel de Xàtiva curador de los nets, fills i hereus de Pere Manuel per a enfranquir y quitar de la vila 433 sous 4 diners censals per preu de 6.500 sous, que la vila respon a dit Manuel.

13. Còrdoba, 6 d'octubre 1487

La vila d'Alzira estava derruïda quan Joan II li va donar privilegi el 10 de desembre de 1477, que ha fet que moltes males persones s'hagen posat a viure en aquesta vila. Ara els jurats de Xàtiva protesten al nou rei, perquè els delinqüents i malfactors qui hi habiten, cometen mots i robatoris en el terme de Xàtiva, que començava al castell de Térmens de la Pobla Llarga o al riu Xúquer. El rei Ferran el Catòlic revoca l'anterior privilegi i guiatge en allò que pertoca als delictes comesos en terme de Xàtiva.

(ACA, reg. 3642, fol. 135v-136v)

NOS FERDINANDUS

Concessit Serenissimus Rex Joannes, genitor noster colendissimus dive recordationis ville ALGEZIRE PRIVILEGIUM quoddam datum Barchinone decimo die decembris anno a Nativitate Domini millesimo CCCC LXXVII, quo multi, qui casu fortuito et non voluntarie aut aliter in penuriam et necessitatem incidunt, illic habitationem suam facerent et se tuto receptarent, adeo ut VILLA ILLA, quae DIRUITA et pene ruine data est, habitantium et vicinorum vices assumerit et non ut DELINQUENTIUM et malefactorum voluntate ac deliberate refugium esset, sicut uti audivimus, est ut in dicto privilegio haec et alia continetur.

Et quia pro parte dilectorum et fidelium nostrorum juratorum CIVITATIS XATIVE fuit humiliter Maiestati nostre expositum, quod occasione PRIVILEGII predicti, plura crimina in dicta Civitate illiusque terminis ac districti committuntur, quae non committeretur et multa debita contrahuntur, quae non contraherentur, si tam propinqua refugii vicinitas illi non esset, quo situ delinquentes et debitores puniri nec castigari minime possint (Fol. 136), quod non solum et contra bonum rei publicae sed etiam contra emolumenta et interesse nostra Regia, ad quam rem evitandam, eidem Maiestati nostre pro eorum parte fuit humiliter supplicatum, ut dictam Civitatem, cives et habitatores et incolas illius et eius termini, nec non et quosvis alios in ea et in terminis ipsius delinquentes et seu debita contrahentes, non solum a dicto GUIDATICO eximere, sed etiam quo ad eos REVOCARE DIGNAREMUR predictum PRIVILEGIUM, taliter quod in eo nullatenus comprehendantur et quo foros et privilegia dicti nostri Regni servaremus et servari faceremus.

Quibus suplicationibus benigne inclinati, quod TENORE PRESENTIUM de nostra certa scientia ac consulte PRIVILEGIUM iam dictum superius kalendatum et omnia et singula in eo contenta REVOCAMUS et pro revocato haberi volumus, respectu tum predictae Civitatis Xative et terminorum ipsius omnium et singulorum vicinorum civium habitatorum et incolarum illius ac terminorum eiusdem tam christianorum quam judeorum et maurorum, necnon etiam quorumvis aliorum ibidem delinquentium ac seu debita contrahentium...

... In cuius rei testimonium presentem fieri iussimus nostro communi sigillo a tergo munitam.

Datis in civitate Corduba die VI mensis octobris anno a Nativitate Domini millesimo CCCC LXXXVII. YO EL REY

14. Xàtiva, 20 d'octubre 149

El cavaller Vicent Ferrer ven les alqueries de Manuel, Roseta i Rafalet a favor del cavaller Joan Tallada, notari Ausias Alpicat.

ARV, Batlia General, expedient 2228, L E. (Peregrín Llorens Raga, Historia de Manuel, inédita, pàg. 40).

15. 10 febrer 1528

Pere Quintana compra el lloc de Manuel per 9.020 lliures.

Archivo del Patriarca. Notales (Varia), segle XVI (Peregrín Llorens, obra citada, pàg. 45).

16. 1561

Don Lluís de Fenollet dona a don Lluís Castellà de Vilanova, senyor de Manuel, nebot per part de mare, el senyoriu de l'alqueria de Guillem Faldeta.

ARV, Registre de processos, Cort Civil, lligall 4286 (Peregrín Llorens, obra citada, pàgina 51).

17. València, 21 de octubre 1588

El rei Felip II, a través del virrei de València, ordena que es faça l'amollonament entre el terme de Castelló i el de Xàtiva, ja que Castelló s'ha independitzat de Xàtiva en virtut d'un privilegi reial del 3 d'octubre de 1587, i convertit en una vila nova

(Martí Soro, *Història de Vilanova de Castelló*, 1960, pàgines 121-130, que resumeix el privilegi i el tradueix al castellà)

Don PHELIP Per la gràcia de Deu, Rey de Castella, de Aragó, de Lleó, de les Dos Sicilies, de Hierusalem, de Portugal, de Navarra, de Granada, de Toledo de València, e per sa mà,

Don Francisco de Montcada, marqués de Aytona, comte de Osona, vescomte de Cabrera y de Bas, gran Senescal de Aragó, Loctinent y Capità General en lo present Regne de València,

Al magnífic y amat conseller de Sa Majestat misser Diego de Covarrubias altre dels doctors de la real audiència civil, salut i dilecció.

Per deguda execució de dos provisions a 7 y a 14 dies del passat mes de maig per vos fetes com a relator de la causa de mollonació y divisió de térmens fahedora entre la ciutat de Xàtiva de una y la vila nova de Castelló de part altra, ab les quals és estat provehit ésser fetes y despachades les presents, Per tenor de les quals instant y suplicant Berenguer Andreu notari síndich y procurador de dita vila nova de Castelló, expressament y de certa sciencia delliberadament y consulta per la real auctoritat vos diem, cometem y manam, que ensemps ab un notari, alguatzir e ministres necessaris, vos conferixcau y aneu personalment a les dites ciutat de Xàtiva e vila nova de Castelló y en altres qualsevol parts del dit present Regne, hon sia necessari y convinga y allí constituhit fareu visura dels térmens generals de dita ciutat de Xàtiva e vila nova de Castelló y llochs circumvehins fent totes les coses concernents y que us pareixeràn convenir a dita visura e fareu rebre al dit notari acerca de aquella tots los actes necessaris y convenientes per a que, vists aquells per nos y esta real Audiència, y feta per vos relació del que haureu vist, se proceheixca la mollonació y divisió de térmens entre dita vila nova y ciutat de Xàtiva juxta lo dispost y ordenat en lo segon capítol del Real Privilegi concedit a dita vila nova, havent-vos-hi en tot com de vos confiam y la qualitat del negoci requir, car Nos per al que dit és ab los incidents y dependents annexos y connexos los lloch, veus y forces reals nostre ple y bastant poder vos donam y conferim ab les mateixes presents, ab les quals diem y manam a universes y sengles oficials y súbdits expressament dins lo present Regne constituhits y constituhidors, que en fer lo que dit és en res no us perturben, empaig ni contradicció facen, ans vos assisteixquen y als vostres manaments com als nostres obtemperen, si la gràcia de Sa Majestat tenen per cara y en pena de cinc-cents florins de or de Aragó als reals cofrens applicadors desitgen no incórrer.

Datis en València a XXXI dies del mes de octubre any de la nativitat de Nostre Senyor Deu Jesucrist M D huytanta huyt. Pasqual sripsit.

Guillelmus Nicolaus de... facta per Pasqual... cancelleriae. Visa per Covarrubias relatores.

Exemplum huiusmodi manu propria scriptum fide literaque comprobatum sumptum fuit ex libro sive registro regiae cancelleriae Valentiae intitulado DIVERSORUM XLVIII

folio CLXVII per me Antonium Cases scribam registri sua manu... Ideo meum appono SIGNUM.

18. Xàtiva, 1 de febrer 1610

Carta Pobla de Manuel per a 45 repobladors que abans tenia 80 cases de moriscos.

Arxiu del Patriarca, Protocol d'Onofre Blas Borja de l'any 1610, secció de protocols núm. 795 (Peregrín Llorens, obra citada, pàg. 56-70).

19. Xàtiva, 24 març 1611

Carta pobla dels llocs de Torreta i Abat per a 24 pobladors.

AHN. Madrid, Còdex de Sant Miquel i els Reis núm. 570-B, fol. 36-45, i ARV, Real Justicia, L.10, fol. 438 ss. (Peregrín Llorens, *Historia de Manuel*, pàgines 72-82.

20. Rafelguaraf, 6 de juliol 1626

Modificació de la Carta Pobla de Faldeta, que s'havia fet en 1611, per a 27 pobladors a 32 fanecades d'horta i 4 de secà.

ARV, Real Justicia, l. 28, C. 10, fol. 1 ss. (Peregrín Llorens, obra citada, pàgines 83-92)

21. Castelló de Xàtiva, 23 gener 1671

Primeres ordenances conegudes en valencià de la séquia Comuna de l'Ènova, davant Lluís Franco, notari de Castelló.

AHN Madrid, Sant Miquel i els Reis, còdex núm. 540-B, fol. 1-6v.

TOPÒNIMS ANTELLANS

Ramón Estarlich Candel i Marina Estarlich Martorell

INTRODUCCIÓ

Per a la realització d'aquest treball s'ha recorregut a les fonts documentals que s'assenyalen en la bibliografia. Tot i no haver pogut investigar en l'Arxiu Municipal d'Antella, sí que hem contat amb el testimoni de dos persones coneixedores del terme municipal tant de la muntanya com dels camps; un d'ells ha sigut José Giménez Benavent, més conegut amb el malnom de Machero, que va ser pastor d'un ramat de cabres blanques que pastaven en la muntanya d'Antella, i l'altre és Juan García Palazón, que ha treballat com a regador i a més és caçador.

La nostra comunicació consta de cinc parts. La primera és una descripció de la vila d'Antella, que comprén la situació geogràfica, l'orografia i una reduïda descripció dels seus monuments. En la segona part analitzem l'etimologia del topònim *Antella*. La tercera, la dediquem a la muntanya incloent-hi els barrancs, les coves, les fonts i els paisatges. La quarta es destina a descriure les partides del terme, els motors de reg i la toponímia de les sènies. Finalitzem el treball amb un estudi dels topònims habituals de l'horta.

SITUACIÓ I OROGRAFIA

La població d'Antella està assentada a la part esquerra del Xúquer, al peu de la muntanya Creueta Alta, que la protegeix dels vents del nord. La Creueta, que rep aquest nom per

tindre coronat el cim amb una gran creu de ferro, forma part de la serra Martés, serra que deriva del sistema Ibèric.

Està situada a 39° 6' latitud septentrional i 39° 3' latitud meridional, i a 3° 6' longitud oriental i 3° 3' longitud occidental del meridià de Madrid. La posició topogràfica d'Antella es troba a 17° i 14' de longitud i 40° i 15' de latitud.

Antella pertany al partit judicial d'Alberic i té una extensió de 1.739,0625 ha. El seu terme municipal limita al nord amb els de Tous i Alzira; a l'est, amb els d'Alberic, Gavarda i Càrcer; al sud, amb el de Cotes, i a l'oest, amb el de Sumacàrcer. En les bogues del sud i l'oest, el riu Xúquer al mig fa de línia divisòria del límit entre termes municipals. L'altura sobre el nivell del mar és de 44 m; les temperatures màximes són de 45°, i les mínimes, de 5°; bufen vents de l'oest a l'hivern, i de l'est a l'estiu, i el més perjudicial per als cultius, especialment el taronger, és el vent de l'oest o de ponent.

La situació geogràfica de la població fa que pertanyi a la comarca de la Ribera Alta, i presenta una orografia molt accidentada motivada pels últims graons de l'enorme massís del Caroig i la serra de Corbera.

El clima presenta els aspectes característics propis de la climatologia mediterrània de la Comunitat Valenciana, amb estius calorosos i secs, mentre que els hiverns són suaus, amb una temperatura mitjana anual entre els 15 i els 17 graus centígrads.

El règim de pluges que es registra és molt irregular al llarg de l'any, per l'alternança de cicles secs i plujosos de períodes de tres o quatre anys de mitjana, mentre que les precipitacions mitjanes anuals estan per davall dels 600 mm.

Les èpoques de pluges es produeixen, principalment, en les estacions de primavera i tardor. En algunes ocasions aquestes precipitacions són torrencials, és coneixen amb el nom de *gota freda* i poden provocar inundacions, danys materials greus i fins i tot morts.

La llengua que parla la població és el valencià. Els seus habitants es diuen antellans, i el Ple de l'Ajuntament va aprovar el gentilici *antellà -ana* com a denominació dels veïns d'aquesta vila, en coincidència amb el gentilici recomanat per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

Antella va ser una població pionera en la instal·lació d'aigües potables i clavegueram, que daten del 1928, fet que va repercutir en benefici del sanejament de la població. Aquesta important reforma, duta a terme a principis del segle xx, reflecteix el benestar local i social, així com la prosperitat econòmica que hi havia en aquella època.

Fem una breu ressenya dels monuments més importants que existeixen en la vila.

La torre àrab

Està situada en la plaça Major, enfront de l'Església; va ser construïda durant els assentaments dels àrabs i és l'última resta arquitectònica que queda visible del que va ser la casa palau del senyor territorial d'Antella.

L'Església parroquial de la Puríssima Concepció

Va ser construïda l'any 1704 sobre el solar de l'antiga mesquita i es va erigir en parròquia independent l'any 1574. L'edifici té una sola porta d'entrada i consta només d'una nau amb vuit capelles laterals, quatre en cada costat.

L'ermita

Està situada als afores de la població, en la prolongació del carrer Calvari, al costat del Col·legi La Xarquia. Va ser construïda en el segle xvii i està dedicada al Crist de l'Agonia. La primera ermita que es féu era xicoteta i resultava insuficient per al culte, per això es va decidir fer-la més gran. L'1 de

gener del 1738 es col·locava la primera pedra d'una nova ermita de més capacitat, que és la que hi ha actualment. L'edifici té un pòrtic cobert i la façana està rematada en la part alta per una creu.

La casa de les Comportes

Tot i que és de nova construcció, en realitat és còpia de l'original que va destruir la pantanada del 1982. La primitiva casa de les Comportes es construeix per primera vegada l'any 1732, i estava destinada a situar en l'interior les tres comportes que, quan s'alçaven, deixaven passar l'aigua del riu Xúquer a la séquia Real i servien també per a regular el cabal de la séquia. La casa està al costat de l'assut mateix.

La casa del Rei

És un edifici situat en una plaça que s'anomena del Rei. Va ser construïda l'any 1837 en el solar que va quedar després d'enderrocar, a aquest efecte, les cases que formaven un carrer, el valor del qual va pagar la Comunitat de Regants de la séquia Real d'Alzira. La plaça en qüestió prengué el nom de plaça de la Comunitat.

En el seu interior hi ha un pati espaiós i quadrilàter, amb una àmplia escala que condueix a les habitacions superiors, entre les quals es troba la sala de juntes on els diputats de tots els pobles que componen la Comunitat de Regants celebren les sessions. L'edifici conté altres habitacions per allotjar el jutge, els síndics i altres empleats de l'administració del canal

SOBRE EL TOPONIM ANTELLA

La paraula Antella podem encasellar-la dins de la toponímia mossàrab, que va ser una realitat lingüística a cavall entre les joves llengües romàniques, d'una banda, i l'àrab, d'una altra.

El topònim apareix tardanament documentat. És Sanchis Sivera qui diu «En la baja latinidad, la palabra *antella* equivale, según du Cange, a *ante* i *telón*, i esta última a *portarium*. Muy bien podría significar 'portazgo' o 'puerta'». Potser que en temps antiquíssims, abans de la dominació àrab, ja existira allí un *portazgo* on es cobraren drets de pas de la fusta o d'altres objectes a través del riu, i que el caseriu que es de-

gué formar davant d'aquest teló donara origen al lloc. Quant al fet que la localitat actual està alçada sobre les ruïnes de la vella Xarquia, diu «no haber conseguido prueba alguna.» (Sanchis Sivera, Nomenclátor geográfico-ecclesiástico, p. 79).

Els impostos de morabatins registren ja el topònim Antella: 1.373 «en la Alqueria d'Antella» (Arxiu Regne València, Mestre Racional, 10.866). 1.415, 1.427, 1.493 «Antella i Xarquia» (Arxiu del Regne de València, Mestre Racional 10.870, 10.871, 10.879). 1.489 «Antella» (Arxiu del Regne de València, Real 652 foli 16 tornat).

Filològicament, el topònim Antella es correspon amb Andilla, que és una veu geogràfica d'origen preromà, (and correspon a una elevació o altura, i en basc correspon a gran). Com a tret propi del mossàrab, cal interpretar la conservació del fonema sord /t/ quan lògicament caldria esperar el resultat sonoritzat de /d/.

En el *Diccionario català-valencià-balear*, edició 1985, pág. 711, assenyala que Antella fonèticament hauria de ser antela, i etimològicament és un derivat deminutiu del llatí ANTAE, «muntants de porta». (cf. RFE. XXXVIII. 109; Corominas DECAst, I, 219).

En el *Diccionario Medieval Español. Desde las Glosas Emilianenses y Silenses, (siglo x) hasta el siglo xv* por Martín Alonso. Universidad Pontificia de Salamanca, 1986, en el tom I, pág. 315, diu: «Antella. Fr. Siglo XIII. Delante de ella: «*Vinose ella a la puerta de aquella casa do estava su marido e cayo y antella*» Alfonso X; *Gen. Est.* 2a part II (1275), ed. 1961, 187 b».

El nom d'Antella apareix en l'article 14 de les Ordenances de la Séquia Real del Xúquer datades a València el 3 de desembre de 1350 on es diu «lo açut de la cequia damunt dita, lo qual es appellat lo açut de Antella». En el Fons Sucias Aparicio de l'any 1910, pàgina 336, diu que amb els noms de *Charquia*, *Barquia* i *Ante-ella* apareix escrit el nom *Antella*, i que segons diuen uns historiadors els noms de *Charquia* i *Barquia* corresponien a un petit caseriu que hi havia al principi on avui està la població, fet que no es correspon amb la realitat, ja que la *Charquia* estava en la partida del terme que avui du el seu nom.

De la glossa descrita en el paràgraf anterior naix la tradició oral que l'etimologia d'Antella prové d'una expressió del governador moro del castell de Pañarroja (les ruïnes es

veuen en el terme de Sumacàrcer), el qual, irritat perquè una filla seua s'havia casat amb un cristià, va manar a uns homes que el perseguiren i que, en qualsevol part que el trobaren, el mataren davant d'ella. El sever manament es va executar precisament en el lloc on els trobaren, el poble, i de les paraules «Mateu-lo davant ella» la població va adquirir el nom.

Acabem amb la paraula *antellà*, que és el gentilici amb què es coneixen els habitants d'Antella i en la documentació patronímica dels diccionaris més importants relacionats amb la regió valenciana apareix aquesta denominació. (*Geografía general del reino de Valencia, Gran Enciclopedia de la Región Valenciana*, etc.). A més, en l'escassa documentació en valencià que hi ha en l'Arxiu Històric d'Alberic són citats amb la denominació «d'Antella» o «antellà», i finalment, per la formulació sonora de la *a*, al final de paraula.

BARRANCS

Manyana, barranc de la

Naix en dos braços i al llarg del recorregut, en algun dels seus trams, fa de frontera entre els dos termes municipals i entra en el terme de Tous, on es parla castellà. D'ací tal vegada li ve el nom.

En la part mitjana baixa hi ha un naixement anomenat font del Badall. L'origen d'aquest barranc se situa en les proximitats del barranc Fondo i de les tres fites (un molló que en cada una de les tres cares porta el nom del terme amb què confronta) en l'anomenat barranc dels Aigüetes, que li aporta la seua correntia. El barranc de la Manyana acaba aigües amunt de l'assut de les séquies Escalona i particular d'Antella.

Portó, barranc del

Es coneix amb aquest nom perquè al costat hi ha un portó, o estellador, (comporta) que agafa aigua per al reg de la séquia particular d'Antella, coneguda entre els antellans com la Sequieta.

Roque, barranc de

Barranc en el vessant del qual dos germans llauradors d'Antella que es deien *Emilio* i *David* (Roques de malnom) tenien una propietat.

Albalà, barranc de l'

Barranc en què tenien parcel·les de terra uns camperols de Sumacàrcer anomenats *els Aliagas i de Font*. El barranc de l'Albalà naix amb dos braços i discorre quasi paral·lel al de la Manyana. En un dels vessants naix una font coneguda com a font d'Albalà. Aquest barranc desaigua en el Xúquer després de passar la partida la Gola

Coves, barranc de les

Barranc que té una cova prop de la desembocadura. En aquest desaigua el conegut com a barranc de les Clotxes, que té el seu origen en les Clotxes, basses que sempre han tingut aigua i en les quals ha abeurat el bestiar de pasturatge.

Manota, barranc del

Aquest nom prové Salvador Peris el vell, personatge que tenia unes mans molt grans i terres de conreu.

Llop, barranc del

És un dels barrancs més coneguts popularment entre els antellans i ha tingut diversos propietaris com ara Joaquín Briz Martínez, natural i veí de Jarafuel l'any 1903; el 1905 la finca del barranc del Llop va passar a ser propietat de Félix Monteverde Preciado, enginyer de muntanyes i veí de Madrid. També va ser propietat d'un altre camperol conegut com el tio Crua.

En aquest barranc hi ha una font que s'anomena font del Llop, i a més li aporta les seues aigües el barranc de la Mina que, des del seu naixement, fa tot el recorregut paral·lel a la Sendera i desguassa al costat del pont de la carretera VII-3054 que va d'Antella al pantà de Tous.

Animes, barranc de les

És l'últim barranc que hi ha abans d'arribar al poble i és molt curt. En aquest tenia propietats el tio Eusebiet de Cantos. Tots aquests barrancs desguassen en el Xúquer per la part oest del terme d'Antella i amb vista al final de Sumacàrcer.

Passat el poble i en direcció a les planes de la vall de la Ribera, hi ha els barrancs següents.

Primer Barranc

Naix a esquena de la muntanya la Creueta, passa per l'actual polígon industrial i acaba en la Sequieta, a l'altura de la propietat de Vicente Pardo, prop de l'anomenat motoret d'Arbona.

El Barranquet, barranc

Aquest barranc està format pel barranc d'Alfonso; més avall li arriba el barranc de Nelo Olegario, i seguint el curs de descens estan els barrancs de Sotos, de la Fonteta de Fèlix i també el barranc del Poll. El Barranquet, quan arriba a la boga del cementeri d'Antella, s'introdueix en un embornal i passa per davall de la carretera CV-557 i per davall de la Séquia Real del Xúquer, i arriba fins al Xúquer.

Font Dolça, barranc de la

El primer barranc d'aquesta sèrie és el barranc de Sento Frigols, que arriba fins al barranc de José María Gómez. El més important és el de la Font Dolça, que comença on acaba el de José María Gómez i, creuant la Vereda, pren la direcció cap al terme de Gavarda.

Moreres, barranc de les

Té el seu origen en el palmeral de Tous i, una vegada que arriba al terme d'Antella, rep aigües del barranc del Mig i del barranc Fondo, les parets del qual són de gran altura i li donen la profunditat. El barranc de les Moreres discorre en direcció al terme d'Alberic.

COVES

També trobem dins de la hidrografia natural del terme gran quantitat de coves, com són:

- La cova de Carles: es troba en el barranc de les Moreres, i és la més gran i més alta de totes.
- La cova de l'Espardenyer: està prop del teular de Bernardino i del Barranquet
- La cova de Manota i de la Mà: està situada en la part alta de la lloma de l'Estret.
- La cova de la Terreta: es troba en el barranquet de les Animes. A Antella, dins del nucli urbà, hi havia un altra cova, anomenada de la Terreta, de la qual

les dones treien la terra d'escurar. Actualment, en el mateix lloc hi ha un bar que es diu Les Coves.

- La cova de Pepe Tono: es troba en la part de dalt del barranc de la Manyana, i prop del molló de les tres fites.
- La cova de Botifarra: està situada enfront del Pi Rodeno.
- La corralissa dels Macheros: és una concavitat que servia de corral de bestiar i de refugi. Aquesta cova està en la lloma coneguda com a Taulettes de Marco, més amunt de la font del barranc del Llop i enfront del Pi Rodeno

FONTS

En el terme d'Antella hi ha una gran quantitat de fons, entre les quals cal destacar les següents:

- La font Gropa: situada enfront de la Corralissa, en el Pi Rodeno.
- La font d'Albalà: està dins del barranc del mateix nom.
- La font de Cristóbal, o de Mompó: naix en la part nord-oest de la finca de Mompó, de la qual rep el nom, prop del barranc de Manota.
- La font dels Màrtirs: naix entre el barrancs del Mig i el de José María Gómez.
- La font de les Moreres: es troba en el barranc del Mig.
- La font del Badall: naix en el barranc del Matí i està a 29° 6' latitud nord i 0° 37' longitud oest.
- La font del Baladre: es troba prop del barranc de la Font Dolça, i està situada a 39° 6' de latitud nord i 0° 35' longitud oest.
- La font Dolça: naix en el barranc del mateix nom i es troba a 39° 6' de latitud nord i 0°, 35' longitud oest.
- La clotxa de la Boga: té aigua tot l'any i està en la partida del Mulato.
- La clotxa del Corb: es troba dalt del corral del Casero

A Antella es diu *clotxa* la pedra que té una gran bassa (concavitat) on s'emmagatzema laigua

PARATGES

- La creueta Alta: lloc on hi ha ancorada una creu de ferro, que dona nom al paratge i es divisa des del poble.
- El poblat ibèric: es troba a l'esquerra de la Creueta i data del segle III a.C.
- La pedrera: situada dalt de la font Dolça, ha proporcionat els materials per a la construcció del pont del Rei, a Gavarda.
- El racó del Flare: localitzat enmig del barranc del Mig.
- La lloma de Guillem: muntanyeta que hi ha prop de les Clotxes i s'orienta cap al barranc de les Coves.
- La lloma Llarga: que s'estén des del Mulato fins al barranc de Roque.
- El garrofer de Bonaire: arbre que es trobava passat el Pi Vero, enfront de la corralissa dels Macheros, i que va ser devorat en un incendi forestal; és un dels punts alts de la Muntanya, on bufa molt el vent.
- El garrofer Partit: desaparegut amb l'ampliació del nucli urbà, es trobava als peus de l'actual balconada d'Antella.
- Els Tres Mollons: molló de tres cares, que representa el límit de tres termes municipals (Tous, Alzira i Antella) i que porta escrit en cada cara el nom del terme corresponent.
- Les Forquetes: lloc on el senyor executava en la força el súbdits o vassalls que castigava.

PARTIDES DEL TERME

Del barranc de la Manyana anant cap a Antella es troben les partides següents:

De la Gola (actualment anomenada Pi Vero), del Reguer, Illeta de Ximet el Curro, de l'Or, l'Havana (està després de l'assut de Carcaixent). Les partides Charquia, Xarquia (o Garbia, nom amb què es coneixia una alqueria musulmana situada entre Antella i Sumacàrcer) i del Pla de Nalda reguen amb aigua elevada de motor. Totes aquestes partides es troben en la part oest d'Antella i estan encaixonades entre el Xúquer i la muntanya.

En la part d'horta que hi ha entre el Xúquer i la Séquia Reial, a partir de l'assut, estan les partides de l'Assut, el Pla, el Bosc, les Illes del Pla (que s'estenen des de la canal de pedra fins al Xúquer), el Clot de Col·les o els Arrossars.

Entre el nucli urbà i la Séquia Real es troben les partides Viver (en un altre temps anomenada de la Comtessa), Suertes Mayores i el Racó (partida d'horta que ocupa una xicoteta extensió en forma de triangle i està situada entre la senda de la Fonteta o de la Barqueta, la Séquia Real i la carretera CV-557.

Les partides de secà que trobem entre el nucli urbà, les Forquetes i els termes de Gavarda, Alberic i Alzira són la de Pinada de Tudela, de la Font Dolça i de la Fonteta de Fèlix

MOTORS DE REG

Aquests elements han adoptat el nom del propietari o el de la partida en què es troben i són els següents: el motor de Jorge (nom del propietari); el de Sala (nom del propietari); el de la Xarquia (nom de la partida); el dels Llauradors (nom de la societat); el d'Arbona (nom del propietari); el de Guitarra (sobrenom del propietari, i el de l'Oro (nom de la partida).

TOPONÍMIA DE LES SÉNIES

Totes les sènies d'Antella han desaparegut i, encara que se sap on es trobaven, només en citarem els noms, que en la majoria dels casos coincidix amb el nom del propietari: la sènia de Donís Noguera, la del tio Torres, la del tio Pepe Sanchis, la dels Inglesos, la de Julia Esparza Cantos, la de Blas Torres (més conegut com el tio Blay); la de la casa del Molló, la dels Pixons, la del Teular, la d'Agustín Mena; la de Pepe Cherrín; la de Tónico Manga, la d'Antonio Mateu «Cherrín»; la dels Pablanqueros; la d'Herminio Sala; la de Ximet Inglés; la del tio Hinojosa; la dels Toeros; la dels Olegarios; la de Cisneros; la dels Moixuns; la del tio Pepe Sanchis; la de Pepe Guitarra; la de Curro Hinojosa; la de Dionisio de Sumacàrce; la dels Remigios de Tous, i la sènia compartida pels Pobils i Ricardo Wenceslao,

VOCABULARI DEL CAMP

capolar Llevar la llenya menuda d'una branca.

albarca Calcer que tenia la sola de goma (de coberta de roda de cotxe), i la careta i la talonera eren d'espart.

alfarrasar Calcular a ull la quantitat d'arroves de taronja que hi ha en un camp.

aldufa Derramador que solta en el riu l'aigua que sobra d'una séquia.

aiguaderes Receptacles cònics que es posen a cada banda d'un animal per a transportar gerres d'aigua.

aiguamoll Lloc saturat d'aigua on t'enfonses.

aixavegó Aparell format per samugues entrecreua-des que van lligades a dos pals i aprofiten per a portar carrega solta o lligada en garbes.

arrendador Llaurador que treballa la terra d'un altre per un temps pactat i un preu fixat.

arrossar Camp de terra que es dedicava al cultiu d'arròs.

arrova Mesura per a pesar que equival a 12,780 quilos.

assagador Camí que començava en la vereda i aplegava al riu i que era el lloc per on els transhumants portaven el ramat a abeurar al Xúquer.

assut d'Antella Presa de desviació de la qual naix la séquia Real del Xúquer.

bassa pudenta Bassa situada als afores del poble on anava a desaiguar el clavegueram fins que hi hagué una depuradora.

batre Separar el gra de la palla passant la bèstia que arrossega un tril per damunt de la parva.

birbar Tallar la mala herba que creix en al camp.

boquera Forat per on entra l'aigua al bancal.

braçal Canal que beu de l'aigua d'una séquia

burro Animal de càrrega més menut que el matxo i la mula

caduf Recipient d'una sènia que agafa aigua del fons del pou i la puja fins a dalt.

caixer Marge o senda que separa un camp de la séquia.

camí de ferradura Senda estreta per a vianants i per a cavalleries.

cabàs terrer, Cabàs menut que s'usava per a transportar terra.

cabàs de palma Cabàs de forma cilíndrica, fet de fulles del margalló, amb l'interior forrat amb tela de sac d'espart, que s'utilitzava per a transportar la taronja.

cavalló Llom de terra que forma solcs o taules.

cércol Cavalló de terra que es fa al voltant d'un taronger perquè l'aigua del reg no arribi a la soca del taronger.

xaruga Rella de ferro que du una pala en un costat per a remoure la terra.

xerri Excrements d'animals de llana i de cabrum que s'usa per a adobar la terra.

corbella Ferramenta que s'usa per a segar l'herba.

espardenya de careta Calcer amb la puntera i el taló de tela, i la sola d'espart, que es lligava al turmell amb dos vetes.

espardenyot Calcer que usaven els llauradors i que estava tot fet d'espart.

espigolar Arreplegar les restes de la collita que l'amo deixa en el camp.

erm Camp que no es treballa perquè no és apte per al cultiu.

escorredor Rambla per on desaiguava el molí del poble i portava l'aigua sobrant fins a la séquia Real del Xúquer.

esporgar Tallar i llevar a un arbre les branques que li sobren.

fanecada Mesura de superfície agrària que equival a 871,273 metres quadrats.

mitja fanecada Mesura de superfície agrària equivalent a la meitat d'una fanecada.

quartó Mesura de superfície agrària que equival a la quarta part d'una fanecada.

braça Mesura de superfície agrària que equival a quatre metres quadrats.

fita Pedra o senyal que es posa en el marge per a senyalar el límit entre dos camps.

forcat Instrument agrícola format per dos barres llargues de fusta unides per la part de darrere

on s'enganxa la rella o la xaruga i on es lliga l'animal.

galzes Solcs que es fan en el caixer, quan és d'obra, on es fica l'estellador.

guarda rural (o de camp) Persona encarregada de vigilar els camps del terme per a evitar robatoris.

guaret Camp que, després de una collita, es deixa un temps sense cultivar perquè descansi la terra.

matxet Cabra blanca que té dues banyes i pasta en la muntanya.

marjal Part del terme que es dedica al cultiu de l'arròs.

marge, Muntó de terra de dos pams d'alçada que roda un camp i para l'aigua quant es rega.

mitger Llaurador que treballa la terra a canvi de repartir-se la collita amb l'amo de la terra.

matxo Animal de càrrega que naix de l'encreuament d'una haca i d'un burro.

mula Femella del matxo.

parada Barrera de fusta (estellador), pedra, o palla i fang que frena el corrent de l'aigua i l'obliga a pujar de nivell o a canviar de direcció.

perdut Camp que es deixa abandonat sense treballar.

post Estellador.

ramàs Granera feta de branques de ginesta.

regadora Canal de terra o de obra que porta l'aigua per dins del camp.

regador Persona que té al seu càrrec el repartiment de l'aigua.

repom Taronja de segona floració.

rossí Cavall de gran envergadura que es gasta per a fer faenes en què cal fer molta força.

egua Femella del cavall.

saó Estat d'un camp que, després d'haver-lo regat, està en condicions per a ser treballat.

sària Receptacle d'espart que forma una bossa en cadascun dels extrems, on es podia portar qualsevol càrrega.

sénia Màquina per a traure aigua d'un pou, que consta d'un muntatge conegut amb el nom d'*andamit*.

senial Pou on està instal·lada la sénia.

séquia Canal per on es conduïx l'aigua del riu per a regar els camps.

sequier major Persona que està per damunt dels regadors de la mateixa séquia.

solc Cavitat longitudinal que es forma en la terra quan es llaura.

sorregar Regar tot o un tros del bancal del costat perquè es filtra l'aigua o perquè bota per dalt del marge.

taona Caixó de fusta llarg i més ample per un extrem que per l'altre, que s'usa per a traure aigua de la séquia i regar el camp.

taula Tros de terra que queda entre dos cavallons per a sembrar-la de la mateixa varietat, bé siga de llegums o d'una altra cosa

toldar Tapar el taronger amb un tendal i tirar cianur dins d'un cànter ple d'aigua perquè el gas que es produïx mate tota la misèria que té l'arbre.

tril Post de fusta que porta incrustades en la part de baix pedres xicotetes en aresta o ferros que tallen com ganivets i que aprofita per a batre.

ullal Lloc per on brolla l'aigua.

I amb la relació dels topònims del camp acabem amb aquesta comunicació sobre els topònims d'Antella

CAVANILLES, Antoni Josep (1991): *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Castellón, Castellón.

Corpus toponímic valencià (2009): Acadèmia Valenciana de la Llengua, València.

Llibre del Repartiment de València. Antoni Ferrando i Francés, ed., Vincent García, València.

MADOZ, Pascual (1982): *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de Alicante, Castellón y Valencia*. València, Institució Alfons el Magnànim.

MARTÍNEZ PÉREZ, Antonio (1984): *Carta arqueológica de La Ribera*, Lluís Vives, Alzira.

— (1988): «El núcleo del poblamiento de Alberic, Antella, Tous durante la cultura del Bronce valenciano», *Archivo de prehistoria levantina*, 18, València, pp. 251-277.

PIQUERAS, Juan - SANCHIS DEUSA, Carmen (1992): *L'organització històrica del territori valencià*, Conselleria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transports, València.

Materials de toponímia. (Mestratge de toponímia, 1990-1991). (1995), Universitat de València, València.

SANCHIS SIVERA, Josep (1922): *Nomenclátor geográfico-eclesiástico de los pueblos de la diócesis de Valencia. Con los nombres antiguos y modernos de los que existen o han existido*, València.

SOLERIESTRUCH, Eduard (1977): *Carcaixent. Biografía d'un poble de La Ribera del Xúquer*, Eduard Soleriestruch, Carcaixent.

BIBLIOGRAFIA

ALMELA Y VIVES, Francesc (1985): *Valencia y su reino*, Del Cénia al Segura, València.

Actes de la III Jornada d'Onomàstica, Xàtiva 2008 (2010), Publicacions de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, València.

BARBER I VALLÉS, Antoni - CABRERA I GONZÁLEZ, María Rosario - GUARDIOLA I MORA, Ismael (1997): *Sobre la cultura de l'espart al territori valencià*, Fundació Bancaixa, València.

BEÜT I BELENGUER, Emili (1971): *Geografía elemental del Regne de València*, Castelló de la Plana.

CABANES PECOURT, María Desamparados - FERRER NAVARRO, Ramón (1981): *Documentos y datos para un estudio toponímico de la región valenciana*, València.

CAMINS, SENDES I ASSEGADORS. EL CAS DE RAFELGUARAF I EL REALENC¹

Vicent Sanchis i Martínez

INTRODUCCIÓ

La xarxa viària que utilitzem a hores d'ara transcorre en molts casos sobre vies de comunicació que tenen una antiguitat ben considerable. Amb motiu de la celebració de la IX Assemblea d'Història de la Ribera, que va tindre lloc a Benifaió l'any 2002, i sent que la sessió monogràfica tractava sobre «Vies, camins i xarxes de comunicació a la Ribera del Xúquer», vaig preparar aquest treball —ara revisat— amb la finalitat de confeccionar un llistat de les vies de comunicació més antigues, documentades històricament, del terme de Rafelguaraf i el Realenc, i cal que diga ara i ací que aquest últim territori és una pertinença de Xàtiva, però dins l'espai geogràfic de la Ribera del Xúquer.

Tot això traslladant sobre un mapa topogràfic actual tota la xarxa resultant de camins, sendes i assegadors. I no parle de carreteres, perquè aquesta paraula no apareix en la documentació consultada fins a principis del segle xx. Per això, cal tindre en compte que actualment alguns dels camins són carreteres, i algunes de les sendes i assegadors són ara camins. Com dic, a partir de la documentació històrica que se cita, i cenyint-me gairebé sols a aquells que he trobat documentats

a molt estirar fins a primeries del segle xx; amb la qual cosa els més recents apareixen documentats com a mínim fa un centenar d'anys.

Cal citar, a títol només il·lustratiu de camí molt antic, les Carrilades de l'Énova,² un camí potser d'època ibèrica o romana que, tot i que no forma part del llistat, no obstant això, voreja pel sud la zona estudiada a molt poca distància.

FONTS UTILITZADES

ARXIUS

Com que es tractava de cercar els topònims viaris amb una base documental històrica, el que vaig fer és consultar tots els documents de què dispose, que apareixen citats en la part documental de la monografia *Introducció a la història de Rafelguaraf, el Tossalet i Berfull*; documentació procedent, sobretot, de l'Arxiu del Regne de València (ARV), de l'Arxiu Municipal de Rafelguaraf (AMR), de l'Arxiu Municipal de Xàtiva (AMX), de l'Arxiu de la Diputació Provincial de València (ADPV), i d'algun altre com, per exemple, el de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País Valencià.

1. Aquesta comunicació a la VI Jornada d'Onomàstica (Alzira 2012), revisada i corregida, és bàsicament la mateixa presentada a la IX Assemblea d'Història de la Ribera (Benifaió 2002).

2. Vegeu les actes del Primer Congrés d'Història de la Costera (Xàtiva 2001). Institució Alfons el Magnànim, València 2006, pp. 141-148, «Les carrilades de l'Énova: notícia d'un camí ben antic», comunicació presentada amb Joan Català i Cebrià.

BIBLIOGRAFIA

A banda de les obres que se citen al final, també he consultat diversos articles i treballs sobre toponímia de la zona estudiada,³ com ara d'Agustí Ventura (cronista oficial de Xàtiva) o del professor Vicenç Rosselló, d'entre totes les quals destacaré molt especialment una monografia sobre la toponímia rafelguarafina: *Els noms de lloc de Rafelguaraf*, d'Hilari García Gázquez.

Cartografia

La cartografia consultada han sigut alguns mapes i plànols de l'ARV, citats en la monografia local esmentada, que són dels segles XVIII i XIX; quatre planimetries de l'Institut Geogràfic i Cadastral de 1905 a escala 1:25.000 (de Barxeta, de l'Énova, de Rafelguaraf i de Xàtiva) i, finalment, uns plànols cadastrals de Rafelguaraf (procedents de l'Arxiu Municipal, AMR) a escala 1:6.250 pel que fa als polígons números 1 a 46, a excepció del 30, 31, 32 i 33 que estan a 1:12.500. En tot cas, uns i altres, tot i no saber de quina data són exactament, i no obstant això, en la mesura que crec conèixer la història de la població, sobretot l'evolució dels nuclis urbans i del poblament rural dispers del terme municipal rafelguarafí, pense que els plànols a què em referisc poden ser molt aproximadament dels anys 1912-1915, així que he posat *circa* 1915 (c.1915).⁴

Els tres conceptes bàsics a què em referisc són aquests tres que explique tot seguit, que estan descrits en els

diccionaris, en alguna de les seues accepcions, amb les definicions següents:

Camí: espai a recórrer per a anar d'un indret a un altre; via rural.

Senda: sendera, camí estret per als vianants, i cal dir ara i ací que a Rafelguaraf s'utilitza també una altra paraula: «rastellera», de la qual no he trobat als diccionaris una accepció per al significat local a què em referiré més endavant.

Assegador: camí per al bestiar o per a tragar les col·lites. Si bé a Rafelguaraf s'utilitza molt el castellanisme «vereda».

Quant als resultats

Val a dir primer que res que han aparegut un total de 51 vies de comunicació documentades, de les quals hi ha 43 camins, 9 sendes i 7 asseguradors. La diferència en el resultat total és deguda al fet que en alguns casos la mateixa via se l'anomena camí o assegurador, o bé senda o camí.

Cal subratllar que les més antigues són quatre vies documentades en el segle XIV, mentre que la resta, en gran mesura, són dels segles XVIII, XIX i principis del XX, i destaca l'abundància de topònims del XVIII.⁵

Per nuclis de població, i sense haver comptat en el llistat les vies de comunicació en el doble sentit en què es poden anomenar, perquè al final estem parlant d'una mateixa via, cal dir que la xarxa viària bàsica de camins interurbans era —i és encara— la següent: Berfull, que estava comunicat per quatre camins bàsics coincidents amb els mateixos d'ara: són els que porten en principi a la Pobra Llarga, a Rafelguaraf, al Tossalet i a l'Énova.

El Realenc estava comunicat per cinc camins: els que portaven de primeres a Carcaixent, a Barxeta, a Xàtiva, a Rafelguaraf i a la Pobra Llarga; i també un parell de sendes que comuniquen amb la Valldigna.

El Tossalet, dit oficialment Tossalnou, estava comunicat per cinc camins interurbans que igualment coincideixen

3. Sense citar més dades que el títol i l'autor: *Materials de Toponímia*, diversos autors, a cura de Vicenç Rosselló i Emili Casanova; *Informe sobre Palma i el Palmellot*, Joan Català. *Notes sobre la toponímia menor de les terres de Carcaixent al segle XVI*, Víctor Oroval. *Toponímia, morfologia agrària i paisatge rural a la Ribera Alta del Xúquer (segle XVI)*, Encarna Gil i Tomàs Peris. *Anotacions a la toponímia de la Ribera del Xúquer i encontorns*, Vicenç Rosselló. *Aproximació a la toponímia setcentista de l'Horta-Albufera. L'àmbit del Túria*, Antoni López i Ferran Fabregat. *El Realenc de Carcaixent*, Aigües Vives Pérez. *Orígens i proporcions de l'antroponímia de l'Horta del Cent en l'any 1399. Assaig etimològic de la zona*, Joan Català, i *Alguns topònims històrics de la governació, terme general i particular de la ciutat de Xàtiva*, Agustí Ventura.

4. Quan acabe la revisió d'aquest treball llig en la premsa (*Levante*, 14-XII-2011) que «Algemesí recupera la cartografia de 1906», i això gràcies a un topògraf que «...ha recuperat els quaderns de camp de les brigades topogràfiques que marcaren el territori fa més d'un segle, l'any 1906, quan s'assenyalaren tots els límits municipals d'Espanya i es va formar el primer cadastre parcel·lari». Per això em pregunte si serien també de 1906 els plànols a què em referisc, o potser el cadastre es va confeccionar a posteriori d'assenyalar els límits municipals?

5. Això és degut al fet que molts dels topònims que serien vigents en època musulmana (entenent aquest concepte fins a 1609 en l'àmbit geogràfic d'aquest treball) presumiblement desapareixerien gairebé per complet. Després, com a conseqüència de la repoblació posterior a l'expulsió morisca, que fou molt lenta durant els segles XVII i XVIII, la majoria de topònims relacionats amb la xarxa viària que han aparegut fins ara són corresponents al segle XVIII.

amb els mateixos d'ara: són els que porten de primeres a Berfull, a Rafelguaraf, a Barxeta, a Xàtiva i a l'Énova.

Rafelguaraf estava comunicat per vuit camins que també coincideixen amb els actuals: són els que porten de primeres a Sant Joanet, a la Pobla Llarga, al Riurau, al Realenc, a Barxeta, a Llocnou d'en Fenollet —amb un tram de senda—, al Tossalet i a Berfull.

Mentre que el Riurau —nucli de població originat a mitjans del segle XIX— té quatre camins: els que porten a Carcaixent, al Realenc, a Rafelguaraf i a la Pobla Llarga.

Observacions al llistat i al mapa

En la majoria dels casos es tracta de vies de comunicació bàsiques i essencials que ja devien existir, si més no, des de l'Edat Mitjana, com és el cas dels camins i dels asseguradors. En canvi, em sembla que moltes de les sendes potser siguen d'èpoques posteriors, si bé no és descartable que en algun cas també foren bastant més antigues.

Cal dir que al final del recull he assenyalat cinc vies no documentades (tres camins i dues sendes). Per les seues característiques, de segur que eren bastant antigues, tot i que, ara per ara, no he trobat documentació històrica que en faça referència; potser eren sendes o camins en els seus orígens i avui són part del viari bàsic del terme municipal.

Quant als camins representats en el mapa, n'hi ha tretze en els plànols cadastrals de c.1915 que estan sense retolar, als quals he posat els noms actuals tant en el llistat com en el mapa, i també he assenyalat el camí del Molló de Miramar, el camí de la Lloma de Pere i el camí de la Penya Roja. I açò últim perquè, encara que no apareixen citats en la documentació consultada, és més que evident la seua antiguitat, tot i que originàriament potser serien sendes. I dins dels camins també destaque que no he comptat el que podríem dir que són «entradors» de finques privades.

Pel que fa a les sendes, n'he dibuixat dues que tampoc apareixen documentades, són la senda de Barret⁶ i la sen-

da dels Cingles.⁷ A més, cal destacar que hi ha camins o sendes per a arribar a gairebé qualsevol indret de la serra i, en general, a partir d'on s'acaben els camins que s'hi adrecen, després continua tota una xarxa de sendes per a anar als racons, a les fonts, als forns de calç, a les carboneres, als mollons, etc.

Quant als asseguradors, eren les vies de comunicació per les quals transitaven les dules i raberes, és a dir, els ramats que es portaven a la pastura. He dibuixat també l'assegador del Corral de la Serra, perquè sens dubte seria el que utilitzarien els dulers i pastors per a anar al que en el seu moment s'anomenava el Boalar, o Bovalar, tot i que no aparega denominat així en la documentació citada.

Finalment, com deia abans, a Rafelguaraf s'utilitza la paraula «rastellera» més o menys com una mena de sinònim de senda. Aquesta paraula és utilitzada sobretot pels caçadors i altra gent que coneixen més la serra de Rafelguaraf. Així, si bé rastellera és una paraula que els diccionaris recullen com un «conjunt de coses posades en fila l'una al costat de l'altra», per a bastants rafelguarafins és —jo ho definiria així—, una «senda formada pel relleu, a vegades amb amplària de camí, que transcorre longitudinalment per les vessants dels barrancs, gairebé paral·lela a la part superior de la lloma o cingle».⁸

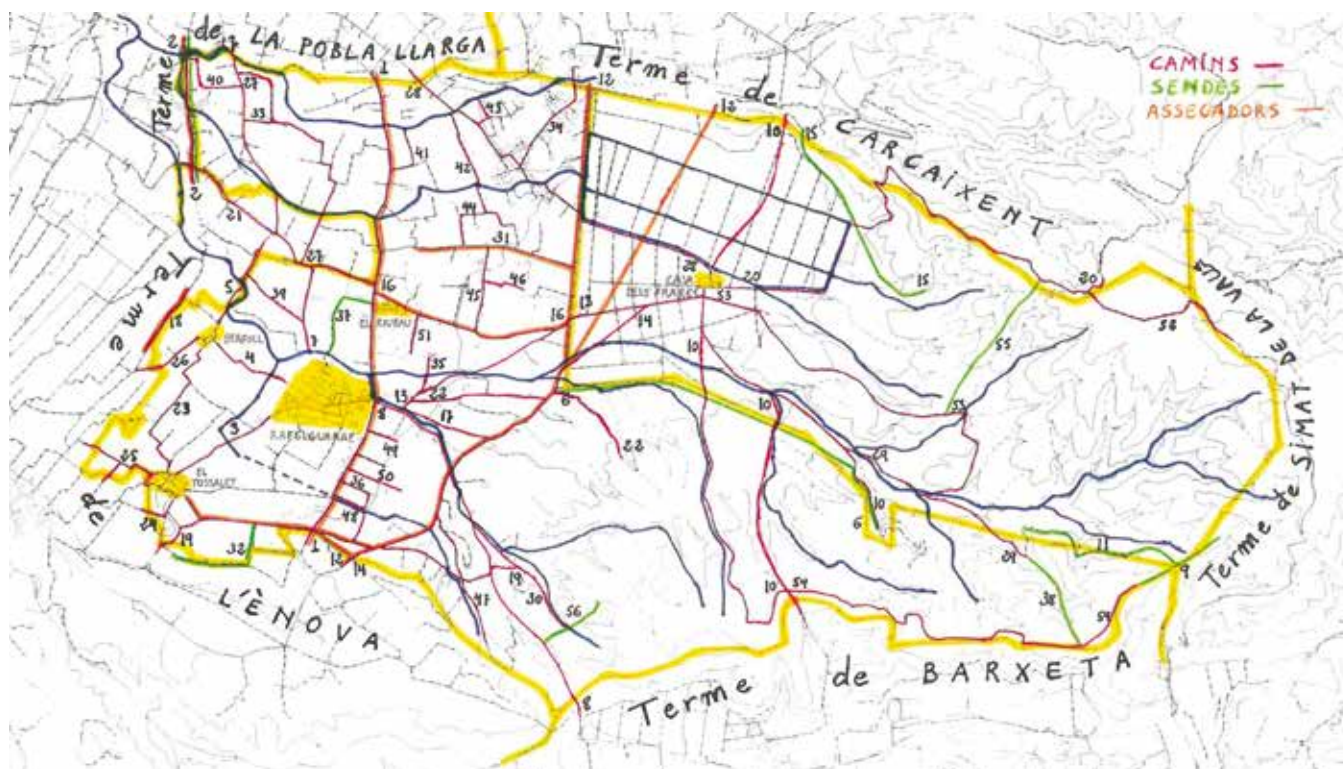
Encara que aquest topònim, rastellera, també existeix en altres pobles valencians, en tot cas ignore si aquest significat és un cas específicament local o també existeix la mateixa denominació pels pobles de l'entorn més immediat; si més no, a Carcaixent sembla que sí que hi ha el topònim «les Rastelleres».

Supose que en el vocabulari dels geògrafs i geòlegs, sobretot, de segur que hi haurà paraules més o menys tècniques per a definir aquest tipus de formació geològica. En tot cas, a la serra de Rafelguaraf, les rastelleres es troben sobretot pels barrancs que hi ha per la zona dels Racons i dels Cingles, on hi ha diversos barrancs amb rastelleres ben definides pels aiguavessants. De fet, hi ha un «barranc de

6. En la planimetria de Xàtiva de l'Institut Geogràfic i Estadístic de 1905 —amb dades actualitzades el 1967 pel que fa al Realenc— figura un parador de Barret per la zona denominada actualment pla del Pi Ramut. Potser Barret fóra una confusió amb Brunet, que figura en altres mapes de mitjans del segle XX?

7. De l'existència de la senda de Barret em va informar un antic treballador de la finca del Realenc. Pel que fa a la senda dels Cingles, és coneguda per tothom a Rafelguaraf.

8. Segons em van informar en el seu moment Rafael Alabort Serena i Edelmiro Navarro Fogués, caçadors del vedat de Rafelguaraf i el Realenc.

Camins, sendes i assegadors (Rafelguaraf i el Realenc)

la Rastellera» i, com dic, d'alguna manera són com sendes que trepitgen normalment els caçadors per desplaçar-se per la serra i anar als caus, o a les antigues barraques existents pels cims de moltes llomes i tossals per caçar perdius amb el reclam del perdigot, etc.

Cal precisar, finalment, que en alguna cartografia consultada, en concret en un mapa del terme del Tossalet, de 1861, en la planimetria de 1905 i en els plànols del cadastre de c.1915, si no vaig errat, sembla que figuren dibuixades algunes sendes que no estan retolades, cosa que ha impedit que el llistat resultant sigui més nombrós.

Notes al mapa d'ubicació

Sobre una fotocòpia d'un mapa topogràfic he perfilat en color groc el terme municipal de Rafelguaraf i el Realenc, i en el mateix color he fet ressaltar els nuclis de població. Així mateix, he destacat en blau el traçat dels barrancs principals. Quant als traçats dels camins, van en roig; les sendes, en verd,

i finalment, els assegadors estan en color taronja, uns i altres amb el número d'ordre corresponent del llistat.

Per últim, cal dir que sols he assenyalat en alguns casos l'inici i el final de les vies, per exemple, el camí de la Poble Llarga, que li correspon el número 7. Al contrari, en la majoria, perquè el tram que cal assenyalar és més curt i per no omplir el mapa massa de números —cosa que l'haguera fet poc útil—, sols he posat un número de referència per la meitat del traçat, per exemple, el camí del Quincaller, que li correspon el número 18.

Camins, sendes i asseguradors de Rafelguaraf i el Realenc

Núm.	Camí, senda o assegurador:	Data i font:	Cita i comentaris:
1	Senda dels Pescadors Camí de Palmella ¹ Camí Reial de Benigànim Camí Reial de València Camí Reial de Carcaixent Camí de la Barraca Assegador de Carcaixent	1374 A. Lairón, Al-Gezira núm. 3 1387 A. Lairón, Al-Gezira núm. 3 1726 ARV Clero, lligall 955 1727 ARV Prots. V. Cantó, 5.168 1736 ARV Prots. V. Cantó, 5.176 1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...Senda dels Pescadors...' Nom que rebia el camí per Alzira i Carcaixent. '...lo camí de Palmella...' Nom que també rebia el camí per Carcaixent. '...Camino Real de Beniganim...' '...Camino Real de Valencia...' És aquest mateix camí perquè la documentació diu que creua la partida del Teular, la senyoria del Tossalet i per la Paridora, situada a ponent del Riurau. '...Camino Real de Carcaxente...' '...Camino de la barraca...' És el camí Reial cap al Teular, perquè al terme de l'Énova hi ha una partida que es diu així. '...Cº Real de Carcagente y Azagador...' '...Cam. Real y Azagador de Carcagente...'
2	Camí d'Énova o de Múrcia Senda de Carcaixent als llocs de la Séquia de l'Énova	1374 A. Lairón, Al-Gezira núm. 3 1387 A. Lairón, Al-Gezira núm. 3 1736 ARV Prots. V. Cantó 5.176	'...Camí d'Énova o de Múrcia...' '...senda... de Carcaxente a los lugares de la sequia de la Énova...' És el camí de Serratosa, a la Pobra Llarga, fins a la Pedrera, a partir d'on agafaria dreceres diferents. Potser coincidira en part amb el camí del Quincaller.
3	Camí del Tossalet Camí de Rafelguaraf a Xàtiva	1727 ARV, Prots. V. Cantó, 5.168 1788 ARV, Batllia, exp. 2.970 1859 AMR estadística cases, etc. 1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...el Camino del Tosalet...' '...Camino del Tossalnou...' '...camino de Tosalnou...' '...Cº de Rafelguaraf a Jativa...' '...Camº. de Rafelguaraf a Játiva...' Per a anar a Xàtiva abans de 1905, sembla que el traçat era distint a l'actual. Anava per l'antic camí del Tossalet a l'Énova.
4	Camí de Berfull	1727 ARV, Prots. V. Cantó, 5.168 1859 AMR estadística cases, etc. c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...Camino de Berfull...' '...camino de Berfull...' '...Camº. de Berfull a Rafelguaraf...'
5	Camí de Berfull a la Pobra Llarga	1736 ARV Prots. V. Cantó, 5.176 1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...senda que sale de Berfull...' '...Cº de Berfull a Puebla Larga...' '...Cam de Berfull a Puebla Larga...'
6	Senda de Rafelguaraf al Senill	1736 ARV Prots. V. Cantó. 5.176 1778 AMR demarc. Realenc 1783 ARV, Mapes i plànols, 183	'...senda a la fuente del Senill...' '...Camino de la Fuente del Senill...' '...Senda de Raferhuará al Senill...' És possible que encara quede part d'aquesta senda que de Rafelguaraf anava al Senill més o menys vorejant la divisòria amb el Realenc.
7	Camí de la Pobra Llarga	1753 Llibre cotos arrossar Rafel 1859 AMR estadística cases, etc. 1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...camino de la Puebla...' '...camino de la Puebla Larga...' '...Cº de Puebla Larga...' '...Carretera de Puebla Larga...' És l'actual carretera de la Pobra Llarga.

9. Sobre aquest topònim vegeu «Palmella: l'antecedent més antic del Riurau», publicat en *Festes del Crist*, Rafelguaraf, 2003, pp. 16-25.

8	Camí de Barxeta ¹⁰	1754 ARV Escriv. Cambra, exp. 96 1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...Camino de Barcheta...' '...C° de Barcheta...' '...Cam°. de Barcheta...' És l'actual carretera de Barxeta.
9	Senda Blanca Senda Pedrissa	1776 ARV, Mapes i plànols, 164 1778 AMR demarc. Realenc segle XVIII Mapes i plànols, 227	'...Senda Blanca...' '...Senda blanca o Pedrisa...' '...Senda Blanca...' És ara el camí que des del molló Roig va cap a la zona del molló Alt, pel terme de Simat de la Valldigna
10	Camí d'Alzira Camí del Pinar a Barxeta Camí de Carcaixent al Senill i Barxeta Camí de la Font de Carcaixent	1778 AMR demarc. Realenc 1783 ARV, Mapes i plànols, 183 1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...Camino de Alzira...' Camí que enllaçava Barxeta amb el Realenc pel barranc d'Alzira. '...Camino del Pinar a Barcheta...' En 1905 s'assenyala pel barranc d'Alzira (que anava més recte a Barxeta). En c.1915 s'assenyala pel barranc d'Alzira i pel barranc dels Pins (l'actual). '...Camino de Carcagente que va al Senill y Barcheta...' '...C° de la Fuente de Carcagente...' És el que ix de la casa del Realenc.
11	Senda del Coll Blanc Senda del Molló Roig	1778 AMR demarc. Realenc 1905 Planimetria de Rafelguaraf	'...Cenda del Collado Blanco...' És la senda del Molló Roig. '...Pullà al Mojón Rojo...' Pujada al molló Roig. Senda.
12	Assegador Reial Vereda Reial	1780 ARV, Batllia, E, exp.1.074 1783 ARV, Mapes i plànols, 183 1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...Azagador Real...' '...Azagador real...' Aquestes referències són al traçat més antic. L'any 1905 sembla que encara creuava per dins el Realenc. '...Vereda del ganado...' '...Vereda Real de ganados...' Aquestes referències són ja al traçat actual.
13	Camí del Realenc Camí dels Mollons	1783 ARV, Mapes i plànols, 183 1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...camino de la Casa al lugar de Raferhuará...' És el camí de la casa del Realenc a Rafelguaraf. '...C° de los Mojones...' '...Camino de los Mojones...'
14	Camí del Realenc a Xàtiva	1783 ARV, Mapes i plànols, 183	'...Camino de San Phelipe...' L'inici del camí va ser destruït pels conreus del Realenc. A partir de la Vereda coincideix amb aquesta.
15	Senda de Carcaixent a la Cova de Xàtiva	1783 ARV, Mapes i plànols, 183	'...Senda de Carcagente a la referida Cueva de Xativa...' En l'últim tram coincideix amb la senda des de la casa dels Frares. Discorria per davall dels cara-sols de Patxarra
16	Camí dels Frares Camí de la Casa de Roig Assegador de la Casa de Roig Camí de la Pobra Llarga Camí del Pinar	1859 AMR estadística cases, etc. 1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...camino titulado de los Frayles...' És el del Pinar pel Riurau i la C° Alta. '...Azagador y C° de la Casa de Roig...' '...C° de Puebla Larga...' Tram fins al camí Reial per la Casa Alta. '...carretera del Pinar...' En c.1915 rep aquest nom el camí des del Realenc a la Pobra Llarga pel Riurau i la casa Alta.

10. L'any 1762 (ARV, Batllia, exp. 2.970) hi ha constància en aquest camí de l'existència d'un pont per a passar la séquia mare de Rafelguaraf: '...el Puente de la Dula...'. Encara que amb tota seguretat eren molt més antics tant el pont com el camí.

17	Camí del Corral de la Serra Camí de Guerrilla Assegador del Corral de la Serra	1859 AMR estadística cases, etc. 1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...camino del Corral de la Serra...' '...C° de Guerrilla...' '...Camino de Guerrilla...' L'assenyale també com a assegador perquè sembla clar que les dules de Rafelguaraf utilitzarien aquest camí per anar al Bovalar.
18	Camí del Quincaller Assegador del Quincaller	1859 AMR estadística cases, etc. 1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...camino del quenquiller...' '...Azagador y C° del Quincallero...' '...Azagador del Quincaller...' És el que baixa des de l'Énova cap al barranc de Barxeta per l'oest de Berfull i serveix de límit de termes. Potser coincidísca, en part, amb l'antiga senda de Carcaixent a les Énoves
19	Camí del Teixó ¹¹ Camí de l'Énova a la Casa Blava Camí de la Vereda Assegador del Tossalet Camí de l'Énova a la Font del Perelló Camí del Tossalet a la Font del Perelló	1864 AMR, dem. Tossalnou-Énova 1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...entrada al camino del teixó...' '...Cam. de Enova a la Casa Blava...' '...C° de la Vereda...' '...Azagador de Tossal-nou...' És el que passa pel Girambell i després es fa en dos, l'un afronta amb el terme de l'Énova i l'altre voreja la finca de la casa Blava. '...C° de Enova a la fuente...' '...C° de Enova y Tosal-nou...' És el que va cap a la zona dels Dos Germans i la font del Perelló. És continuació de l'assegador del Tossalet i del camí d'Énova a la casa Blava.
20	Camí de Basses Roges	1883 Víctor Oroval Tomàs (1985) 1937 Aigües Vives Pérez (1997?)	'...Les Basses Roges...' '...Balsas Rochas...'
21	Camí de Sant Joan de l'Énova Camí de la Pobra Llarga	1904 AMR delimit. amb P ^a . Llarga c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...camino de Rafelguarafa a San Juan de Enova...' '...Camino de Puebla Larga...' No és l'actual carretera a Sant Joanet. És el camí que passa vora l'hort de la Pedrera cap a Sant Joanet i la Pobra Llarga.
22	Camí de Cabot ¹²	1905 Planimetria de Rafelguaraf	'...C° de Cabot...'
23	Camí del Tossalet a Berfull	1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...C° de Tosal nou a Berfull...' '...Camino de Tosal-nou a Berfull...'
24	Camí de l'Énova a Rafelguaraf	1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...camino de Rafelguaraf...' '...C° de Enova a Rafelguaraf...' És un camí que ve a eixir quasi enfront del cementeri del Tossalet.

11. L'any 1726 (ARV, Clero, lligall 955) hi ha constància en aquest camí de l'existència del que devia ser un pont per a passar la séquia Mare de Rafelguaraf: '...el Passo de Boloni...'. I pel que fa a l'antropònim, cal dir que al Tossalet hi va haver un jurat anomenat Andreu Boloni, que trobem representant la població en les reunions de la séquia Comuna de l'Énova els anys 1637, 1638, 1639 i 1643.

Per altra banda, jo mateix vaig informar Hilari García quan estava redactant *Els noms de lloc de Rafelguaraf*, sobre la possibilitat que un veí musulmà del Tossalet (de 1510), anomenat Alí Sahoní, fóra qui potser

haguera donat origen a aquest topònim de Boloni, per una difícil evolució de Sahoní a Boloni, o bé perquè no ho vaig llegir correctament. Finalment, respecte a Sahoní, cal dir que a Elx hi ha un hort de palmeres dels anomenats històrics i una séquia de reg, que es diuen hort i séquia de Sahoní (o Saoní).

12. L'any 1788 (ARV, Batllia, lletra A, exp. Amortització 2.971), trobem un regidor segon de Rafelguaraf que li deien Francesc Cabot. Si tenia alguna propietat per la zona del barranc que es diu de Cabot, potser fóra ell qui va donar origen a aquest topònim.

25	Camí de l'Énova al Tossalet	1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...C° de Enova a Tosalnou...' '...C° de Enova a Tosal-nou...' Hi ha dos camins amb aqueix nom. Per anar a Xàtiva abans de 1905, el traçat era distint a l'actual, anava per l'antic camí del Tossalet a l'Énova. L'actual traçat sembla més recent.
26	Camí de l'Énova a Berfull	1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...C° de Enova a Berfull...' '...Cam°. de Berfull a Enova...' A l'Énova s'ajunta al camí del Quincaller
27	Camí del Pla	1727 ARV Prots. V. Cantó, 5.168 1736 ARV Prots. V. Cantó, 5.176 1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...Camino del Llano...' Devia ser el camí de la Poble Llarga, en el tram inicial fins a la Casa Alta, perquè limitava amb la séquia «desaguadero» que baixava per darrere les cases al nord de Rafelguaraf. '...C° del Llano...' '...Camino del Llano...' És el camí que creua pel Pla, el pla de Baix i la canyada de Sanç.
28	Camí del Realenc	1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...C° del Realengo...' '...Camino del Realengo...' És el que va de la Poble Llarga al Realenc creuant pel pla de Dalt.
29	Camí de la Font de la Figuera Camí del Molló Roig	1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...Camino a la Fuente de la Higuera...' '...C° de la Fuente de la Higuera y al mojón rojo...' Hui es coneix com a camí del Molló Roig.
30	Camí de la Font del Perelló	1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...Camino de la Fuente del Perelló...'
31	Assegador	1905 Planimetria de Rafelguaraf c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...Azagador...' Ara també es diu camí de l'hort de Selma.
32	Senda del Girambell	1905 Planimetria de l'Énova	'...Senda y acequia de Chirambell..'
33	Camí de la Casa de Pallàs	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...Camino de la Casa de Pallás...' És el camí de l'hort de la Pallassa.
34	Camí de Carcaixent	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...Carretera de Carcagente...' És el que entra pel nord del terme i va cap als horts del Pelat, del Cosaco i altres xalets del pla de Dalt.
35	Camí de la Molineta	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...Cam. de la Molineta...'
36	Camí de la Casa de la Senyoria	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...camino de la Casa de la Señora...'
37	Senda de les Mandarines	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...Senda de les Mandarines...' És la que ara es diu senda del Grau.
38	Senda de la Font de la Figuera	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	'...Senda de la Fuente...' Senda que pujava de la font al pla de la Figuera.
39	Camí dels Porxets	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	Figura sense retolar ¹³
40	Camí de la Canotera	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	Figura sense retolar
41	Camí de Remigio	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	Figura sense retolar

13. Alguns dels noms que he posat a aquests tretze camins que figuren sense retolar en c.1915 cal entendre'ls de manera provisional, i val a dir també que alguns d'aquests han variat el que probablement era el seu traçat inicial.

42	Camí de Trossos	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	Figura sense retolar
43	Camí de la Màquina Ventura	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	Figura sense retolar
44	Camí del Coixo de Vila	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	Figura sense retolar
45	Camí del Ventilador	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	Figura sense retolar
46	Camí de Plora	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	Figura sense retolar
47	Camí de les Delícies	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	Figura sense retolar
48	Camí de la Casa Blava	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	Figura sense retolar
49	Camí de Dorda	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	Figura sense retolar
50	Camí de l'Hort de la Senyoria	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	Figura sense retolar
51	Camí del Pouet	c.1915 Cadastre de Rafelguaraf	Figura sense retolar
52	Camí del Molló de Miramar	No documentat	És el que puja cap a aquella zona.
53	Camí de la Lloma de Pere	No documentat	És el que puja cap a aquella zona.
54	Camí de la Penya Roja	No documentat	És el que puja cap a aquella zona.
55	Senda de Barret	No documentat	És la que pujava per la lloma de Pere cap al Pla i el molló de Miramar.
56	Senda dels Cingles	No documentat	És la que anava des de la carretera de Barxeta fins al segon o tercer cingle.

BIBLIOGRAFIA

CATALÀ I CEBRIÀ, Joan — SANCHIS I MARTÍNEZ, Vicent (2003): «Palmella: l'antecedent més antic del Riurau», Festes del Crist, Rafelguaraf, pp. 16-25.

— (2004): «El Rafalet: notícia d'una alqueria medieval», Festes del Crist, Rafelguaraf, pp. 18-23.

— (2006): «Les carrilades de l'Énova: notícia d'un camí ben antic», *Primer Congrés d'Història de la Costera, (Xàtiva 2001)*, Institució Alfons el Magnànim, València, pp. 141-148.

— (2011): *La subcomarca de Castelló i les Énoves*, Diputació de València i ajuntaments de Manuel, l'Énova, Rafelguaraf, Sant Joanet, Senyera, Villanueva de Castellón i la Poble Llarga.

CATALÀ I CEBRIÀ, Joan — PÉREZ I PIQUER, Aigües Vives — SANCHIS I MARTÍNEZ, Vicent (2009): «Senyera. La Ribera Alta», en *Toponímia dels Pobles Valencians*, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Ajuntament de Senyera, València.

— (2010): «Sant Joanet. La Ribera Alta», en *Toponímia dels Pobles Valencians*, Acadèmia Valenciana de la Llengua i Ajuntament de Sant Joanet, València.

GARCÍA GÁZQUEZ, Hilari (1998): «Els noms de lloc de Rafelguaraf», Treball per a l'assignatura d'Onomàstica Catalana, Inèdit.

LAIRÓN PLA, Aureliano (1987): «Notas para un estudio de la ganadería ribereña en la época medieval. Creación de los Boalars de Algemesí, Cabanes, Guadassuar y l'Horta del Cent», *Al-Gezira*, 3, pp. 71-83.

ROSSELLÓ VERGER, Vicenç M. (1979): «Anotacions a la toponímia de la Ribera del Xúquer i encontorns», *Cuadernos de geografía*, 24, pp. 1-26.

SANCHIS MARTÍNEZ, Vicent (1995): *Introducció a la història de Rafelguaraf, el Tossalet i Berfull*, Ajuntament de Rafelguaraf, Rafelguaraf.

— (2000): «Rafelguaraf: La Ribera Alta», en *Toponímia dels Pobles Valencians*, Generalitat Valenciana i Ajuntament de Rafelguaraf, València.

— (2002): «Mapes i plànols de l'Arxiu del Regne de València», Festes del Crist, Rafelguaraf, pp. 27-33.

— (2004): «Toponímia històrica en desús (El cas de Rafelguaraf i el Realenc)», *Actes de la IX Assemblea d'Història de la Ribera (Benifaió 2002)*, Ajuntament de Benifaió, Volum miscel·lani, pp. 53-64.

— (2009): *L'espai urbà de Rafelguaraf (segles xv a xviii)*, Edieser Llibros, Carcaixent.

— (2010): «Toponímia de Rafelguaraf, un projecte de llibre», *Actes de la III Jornada d'Onomàstica (Xàtiva 2008)*, Acadèmia Valenciana de la Llengua, València, pp. 179-187; inclou com a annex «Una teoria sobre el topònim Berfull», pp. 188-190.

CARTOGRAFIA

Mapes i plànols de l'ARV (dels segles xviii i xix) números: 80, 164, 183 i 227.

Planimetries de l'Institut Geogràfic i Cadastral de 1905 a escala 1:25.000 de Barxeta, de l'Énova, de Rafelguaraf i de Xàtiva.

Plànols cadastrals de l'AMR de c.1915, a escala 1:6.250 de l'1 al 46 a excepció del 30, 31, 32 i 33 que són a 1:12.500.

DOCUMENTS

1. *De l'Arxiu del Regne de València (ARV):*

Clero, lligall 955.

Protocols notariais de Ventura Cantó, 5.168.

Protocols notariais de Ventura Cantó, 5.176.

Batllia, expedient 2.970.

Escrivanies de Cambra, expedient 96.

Batllia, E, exp.1.074.

2. *De l'Arxiu Municipal de Rafelguaraf (AMR):*

Demarcació entre Rafelguaraf i el Realenc de 1778.

Demarcació entre Tossalnou i l'Énova de 1864.

Demarcació entre Rafelguaraf i la Pobla Llarga de 1904.

ELS NOMS DELS CARRERS, PLACES I PORTALS DE BENIMODO EN EL SEGLE XVIII

Rafael López Andrada

I. INTRODUCCIÓ

El present treball tracta d'analitzar la toponímia urbana benimodina en el segle XVIII, a partir de l'estudi d'uns censos de població manuscrits que es conserven a l'Arxiu Municipal de Benimodo. A més a més, la revisió d'aquest període ens ha servit per a aproximar-nos als antecedents de la denominació de les vies urbanes de l'actual nucli poblacional i fer un seguiment de la seua evolució, mitjançant l'estudi dels noms dels carrers, del seu significat, del seu origen i d'altres aspectes d'interés.

1.1. Síntesi geogràfica

Benimodo és un municipi de la Ribera Alta, situat al centre de la comarca a una altura de 41 metres sobre el nivell del mar. El seu terme abraça una superfície de 12,16 km² de terreny pla, accidentat a l'oest pels faldars muntanyosos de la serra del Cavalló i drenat per una sèrie de barrancs, afluents al riu Sec. La major part de les terres són de conreu, les quals es dediquen bàsicament a la producció de taronja, bresquilla i caqui. En aquest context, cal assenyalar que l'activitat econòmica principal sempre ha sigut l'agricultura, encara que actualment ha perdut rellevància davant de l'activitat industrial, com es pot observar en els polígons existents a la perifèria del poble, on destaquen les indústries del sector alimentari i de

la fabricació de mobles. El cens de l'any 2011 li atorga una població de 2.291 habitants.

El terme confronta al nord i a l'est amb Carlet; a l'oest, amb Tous, i al sud, amb l'Alcúdia. A més a més, s'ha de tindre en compte la partida de Ressalany, que forma un enclavament situat fora del límit municipal, molt prop de Massalavés, amb el qual limita junt amb els termes d'Alzira, Guadasuar i Alberic. Aquest paratge es distingeix principalment per albergar els Ullals, brollador d'aigua a nivell de terra que dona origen al riu Verd, afluent del Xúquer, i és considerat un important hàbitat natural d'alt valor ecològic. Ressalany és d'origen musulmà, i el seu topònim prové de l'àrab *Ras al-'any* que ve a significar 'cap de font', un sinònim del mot *ullals*. Allí mateix s'establí un poblament que també ha estat anomenat amb els mots de Resaleny (any 1355), Roçalany (1375), Raçalany (1376) o Recelany (1419). En èpoques posteriors apareix com el lloc de Rasalany, o bé Resalany, el qual acabà despoblant-se cap al segle XVIII, sembla que per la propagació de febres malignes i malalties com el paludisme, afavorides per les aigües embassades i el conreu de l'arròs.

Un altre paratge natural del terme que mereix especial atenció és el barranc de les Coves del Truig, un espai de gran valor mediambiental i paisatgístic amb una vegetació i flora característiques de l'àmbit mediterrani, que es troba ubicat a la part més occidental, en una zona muntanyosa que

pertany a les faldes meridionals del cim de Matamón (Quen-call). L'interés d'aquest espai natural es veu incrementat per acollir un jaciment arqueològic de l'Edat del Bronze, que mostra l'assentament del primer establiment humà en el terme. Pel que fa al topònim que al·ludeix al barranc i les coves, tots els indicis assenyalen que el mot *Truig* prové del nom del cabdill de la revolta morisca Turixí si ens atenem a l'alteració de l'ordre de les lletres del cognom i la deformació del mot en la parla benimodina produïda amb el pas del temps. D'una manera semblant a la que ho feren altres personatges que fugiren de la justícia, com els bandolers, pareix ser que el líder morisc es refugià en aquest lloc i en altres zones muntanyoses abruptes del voltant abans de ser capturat pels homes del comte de Carlet l'any 1610 i, posteriorment, ajusticiat a València.

En referència a l'època històrica que ens pertoca analitzar, cal assenyalar que en el segle XVIII el paisatge benimodí estava format per diverses partides i camins rurals. Els topònims han sigut recollits en els padrons municipals de riquesa elaborats els anys 1743, 1770 i 1780 (pràcticament tots castellanitzats). A continuació detallem els topònims basant-nos en els diversos elements que configuren el paisatge natural, així com en els elements generats per l'acció de l'home:

- Orònims

Les Foyes, el Pedregal, la Dehesa, els Fondos, la Cañada, les Marjaletes, el Tosal, el Tosal del Diezmo, el Tosal de Iborra, la Muela, les Coves del Truig, l'Horta de Dalt, l'Horta de Baix, l'Horta del Camí de Carlet, l'Horta del Camí de Llombai.

- Hidrònims

La Sénia, la Baseta, el Braçal del Poble, el Braçal del Pontet, el Braçal de la Rambla, el Brasolet de Dalt, el Brazal del Abrevador, el Brazo de la Cruz, el Brazo de las Heras, el Brazal del Lugar, el Brazal de Arriba, la Séquia de la Daya, el Barranco de Oltra, el Barranco del Truig, el Río Seco, el Abrevador, el Pozo de Miravalls.

- Vies de comunicació

Camino de Resalany, Camino de Tous, Camino de Alberique, Camino de Carlet, Camino del Tosal Redo, Camino de la Parra, Camino de la Sénia, Camino de Alcudia, Camino de Antella, Camino del Cabesolet, Camino del Molinet, Camino de las Marjaletas, Camino del Calvario, Camino del Salto, Ca-

mino de la Muela, Camino de la Baseta, Camino de la Dehesa, Camino del Barranco, Camino de la Daya, Camino de Llombai, Camino de Millares.

- Vegetació: el Palmeral.
- Religió: el Calvario, el Delme.
- Construccions: Corralets, Muralla.
- Altres: la Daya, Asmolaors, el Truig, el Salt.

1.2. Aproximació històrica

A més de l'assentament prehistòric del barranc de les Coves del Truig, en períodes posteriors podem fer esment de l'existència d'una vila romana a l'Alteró de la Sénia, on s'ha localitzat material arqueològic, majoritàriament ceràmic, datat en el segle I d.C. Però el vertader origen del nucli poblacional de Benimodo és islàmic, com així ho testimonia el seu nom, de manera semblant a molts altres vocables que han perdurat al territori valencià derivats de l'antroponímia àrab. Aquest és un de tants municipis que comencen amb el prefix *beni-* (també representats per *banū* o *bani*), que significa 'els fills de' o 'els descendents de' i que sempre s'adjuntarà al nom d'una persona, família o tribu instal·lada en aquest lloc. Pel que fa al nostre cas, el nom deriva de *Bani-Mudar* o bé de *Bani-Mawdud* o *Maudud*, que evidencia el caràcter clànic de l'assentament, segurament fundat per aquesta família patriarcal en el període coincident amb el desmembrament del territori musulmà en els regnes independents de taifes.

L'evolució en el temps del nom àrab derivà en Benimodol, primer topònim que apareix documentat en les fonts escrites a finals del segle XIII, anys després de ser donat pel rei Jaume I a Pere de Montagut, a més d'altres alqueries que formarien el senyoriu de Carlet. També en la Baixa Edat Mitjana, en determinades ocasions fou utilitzat el topònim Benimodol de Muçalet (1337) i, així mateix, però amb menys assiduitat documental, el de Benimodat. L'ús del topònim Benimòdol, acabat amb la lletra *l*, va perdurar fins a mitjan segle XVII, i continuà utilitzant-se sense aquesta última consonant fins a l'actualitat.

Benimòdol i el senyoriu de Carlet passaren a mans dels Vilanova, els quals veneren estes terres als jurats de la ciutat de València l'any 1374, i Gonçal de Castellví les tornà a comprar el 1375, amb la qual cosa s'iniciaria un nou llinatge.

Després de l'expulsió dels moriscos l'any 1609, el poble quedà orfe d'habitants. Amb l'atorgament d'una nova carta de poblament, Benimodo fou repoblant-se molt lentament fins que ben entrat el segle XVIII es va consolidar un nucli de població estable. Al llarg d'aquest segle va experimentar una considerable recuperació demogràfica, afavorida sobretot, entre altres factors, pel desenvolupament econòmic basat primordialment en el conreu de la morera i la manufactura artesanal de la seda. A banda d'aquest conreu, l'agricultura benimodina estava basada en els cereals, la producció de fruites i hortalisses, així com en el conreu de secà: olivera, garrofera i vinya, de les quals s'elaboraven oli, panses i vi com a principals derivats.

Precisament el segle XVIII és el període que hem elegit per a l'estudi de la toponímia urbana de Benimodo, i hem aprofundit concretament en la denominació dels carrers, places i portals que configuraven la trama urbana d'aquesta època.

II. ANÀLISI DE LA TOPONÍMIA URBANA EN EL SEGLE XVIII

L'àmbit d'estudi es limita a la població de Benimodo i, en concret, al seu nucli antic. La fisonomia d'aquest nucli es va consolidar en el segle XVIII amb el conjunt de carrers heretats de l'època musulmana. Així mateix, cal considerar que en aquesta època residien al poble els més de 600 descendents dels primers pobladors cristians arribats de fora per a repoblar Benimòdol després de l'expulsió dels moriscos el 1609. El treball pretén aproximar-nos a l'evolució de la toponímia urbana i a les motivacions que han donat lloc als noms d'aquests carrers des de l'elaboració d'un primer cens en el set-cents fins a l'actualitat. Un dels objectius ha sigut estudiar l'evolució de la denominació dels carrers, places i portals: els canvis de denominació que han experimentat com a conseqüència de les circumstàncies històriques o polítiques, o fins i tot dels canvis lingüístics, o bé la seua pervivència o desaparició en l'àmbit de l'urbanisme local.

El ben cert és que els noms dels carrers són en molts casos un reflex de la història i la vida de la població. Alguns informen sobre els oficis i les activitats de la vida quotidiana; uns altres, sobre edificis o construccions bastides en l'espai urbà; també sobre personatges, il·lustres i locals; la veneració a sants, etc., i fins i tot, en molts casos, simplement se'n desconeix la significació primitiva.

La font documental més important per a la realització d'aquest treball ha sigut un padró d'habitants confeccionat cap a la meitat del segle XVIII, que es conserva a l'Arxiu Municipal de Benimodo. La seua importància radica en el fet que és el document més antic trobat a hores d'ara que fa referència per primera vegada a la toponímia dels carrers. A més a més, ens aporta informació respecte a tots els noms propis i cognoms dels cap de família, el nombre de components de cada família i la quantitat de cases que hi havia. En total figuren 698 habitants i 196 habitatges. No obstant això, el manuscrit no està del tot complet, ja que l'escrivà que el va redactar no va aportar la data d'elaboració, si bé hi ha indicis de la data aproximada, bé pels noms exposats que concorden amb altres documents, pel nombre total d'habitants que s'hi assenyalen i el contrast amb altres censos de l'època i el seguiment de l'evolució demogràfica, o bé per altres factors, com la cal·ligrafia contrastada amb altres textos de l'Arxiu Municipal escrits a mà pel mateix escrivà. Tots aquests components ens ajuden a determinar que el document fou elaborat cap a la segona meitat del set-cents, aproximadament en el transcurs del període comprés entre els anys 1750 i 1770.

Un altre factor que corrobora la cronologia és precisament l'ús de la llengua castellana en aquest document, ja que cal advertir que tan sols havien transcorregut unes poques dècades des de l'abolició dels durs, allà per l'any 1707, i la implantació del Decret de Nova Planta promulgat per Felip V. El nostre document és un clar exponent de la castellanització oficial aplicada en el segle XVIII a les vies públiques, dins del procés lingüístic que es portà a terme en les administracions municipals a favor de la llengua castellana com a conseqüència de les disposicions del decret. Efectivament, en aquesta segona meitat del segle es començà a detectar la desviació cap al castellà, i així s'acredita en els documents conservats i en l'ús que es va fer dels noms propis de persones i carrers, amb la qual cosa es va deixar d'escriure en valencià després d'un llarguíssim període de pervivència oficial d'aquesta llengua en la comunitat benimodina. Amb tot, la consciència bilingüe es posà de manifest contínuament, ja que molts individus, a mesura que avançava el segle s'expressaven en valencià i escrivien en castellà.

De manera semblant s'esdevé en altres padrons municipals elaborats els anys 1780 i 1794, que també han servit de referència documental per al present treball. A diferència del primer, en aquests sí que consta la data, i contribueixen a esclarir l'evolució toponímica amb la incorporació de mots i la variació d'altres que intervenen en l'anterior. D'altra banda, tots aquests padrons presenten una gran riquesa antroponímica, tant per la quantitat i qualitat com per la varietat de noms de persona i cognoms que hi apareixen.

En relació amb el camp sintàctic, cal considerar que la composició de les paraules que constitueixen la denominació de les vies urbanes s'estableix amb el nom genèric de la plaça o el carrer, acompanyat de la preposició *de* i, ocasionalment, de l'article que determina si el gènere és masculí o femení:

- carrer + de + nom: *carrer de Salom*.
- plaça + de + article + nom: *plaça de la Morera*.

Tot seguit analitzem els topònims urbans dels carrers, les places i els portals de Benimodo en el segle XVIII, que han sigut classificats per ordre alfabètic i en diversos apartats temàtics, depenent del tipus d'origen i de connotacions a què puguin pertànyer: onomàstic, orogràfic, antroponim, religiós, laboral, etc.

2.1. Els carrers

L'anàlisi practicada a cada element està configurada d'acord amb la classificació temàtica, i s'exposa, en primer lloc, el nom del topònim que figura en el document, el qual anirà acompanyat de l'origen i el significat del mot, a més d'altres aspectes d'interès com puguin ser les característiques de la via urbana, les dades històriques, la distinció segons l'objecte que designa, les relacions amb la vida quotidiana i altres perspectives generals, o bé les denominacions posteriors.

Orografia

Topònims que fan referència al relleu, al terreny en general i a les seues formes, que s'utilitzen constantment com a recurs que afavoreix una ràpida identificació del lloc.

- Calle de la Montaña

Nom de procedència popular que designa l'apellatiu amb què globalment s'anomena la part elevada del

terreny situada a l'oest del terme. Aquest paratge, format per lloses, alterons i barrancs, es conreava amb cultius de secà i actualment s'ha convertit majoritàriament en terres de regadiu. El carrer naix de la denominada actualment plaça *Major*, i era l'eixida natural del poble cap al camí que condueix a aquest terreny.

A la fi del segle XVIII es va construir una ermita al costat del Calvari, tot just al final del carrer, en honor del Santíssim Crist, que seria enderrocada l'any 1923 perquè amenaçava ruïna. El carrer va mantenir aquest nom fins al començament del segle XX, en què fou substituït pel de *San Salvador*. Durant la Segona República fou anomenat carrer de Pablo Iglesias, i posteriorment va recuperar el de San Salvador durant el franquisme. En l'actualitat manté el mateix nom, però en valencià.

Construccions

En aquest apartat incloem els topònims que fan referència a la presència d'una construcció, que sols amb el nom indica el tret diferenciador de l'edifici.

- Calle del Fosar

El seu nom té l'origen en l'emplaçament d'un fossar a l'entrada del carrer per a poder fer els enterraments en un lloc pròxim a l'església i complir amb la tradició cristiana. És dels pocs topònims del document estudiat que està escrit en valencià. Aquest fossar parroquial fou traslladat l'any 1812 als afores del poble per motius higiènics i de salut, ja que les diverses pragmàtiques dictades en el set-cents ordenaven construir cementeris fora del casc urbà i prohibien enterrar dins de les esglésies.

A finals del segle XVIII el mot *fosar* canvia pel de *cementerio* (en el padró de 1794 apareix com a calle del Simenterio), amb què es denominaria fins als inicis del nou-cents quan s'optà pel de Canalejas, actual designació. Naix de la plaça *Major* i, paradoxalment, és el carrer per on passen els soterrars cap a la nova ubicació del cementeri. Allotja interessants mostres d'arquitectura modernista.

Oficis i activitats comercials

Un recurs prou emprat fou el de batejar el carrer amb la denominació d'un ofici o d'una activitat artesanal o comer-

cial que exercia algun veí, o simplement per haver-hi ubicat un determinat establiment comercial.

- Calle de la Carnicería

Via pública estreta i no massa llarga que naix perpendicularment al mig de carrer Major. Sembla que adoptà el nom d'un establiment dedicat a la venda de carn que segurament s'ubicava en aquest lloc. A les acaballes del segle XVIII i començament del XIX el carrer va compartir la titularitat de la Carnicería amb el de San Felipe, en honor del sant recentment escollit a bolleta com a patró l'any 1785, a fi que alliberara Benimodo de l'atac d'epidèmia que l'assolava. Però el topònim de Carnicería seria el que es va mantenir al llarg de tot el huit-cents, fins que, en el segle XX, en funció del règim polític existent, es batejà amb els noms de Reina Victoria, Concepción Arenal i General Burriel. L'any 1957 va reprendre novament el nom de San Felipe Benicio fins a l'actualitat.

- Calle del Horno

Com el seu nom indica, respon al lloc on es feia i coïa el pa. L'establiment estava situat al cantó del carrer amb la placeta de Lluch, al mateix lloc on encara hui es manté en peu la casa i factoria d'un antic forn anomenat de Rialla o de Bernat Usina, que tancà portes a finals del nou-cents. Les característiques arquitectòniques de l'edifici indiquen que la datació del forn correspon precisament al segle XVIII, i potser s'haja mantingut perquè els propietaris heretaren l'ofici de generació en generació.

S'inicia en la plaça Major i va cap al sud del casc urbà. Posteriorment, en el segle XX va rebre el nom de Guzmán el Bueno i d'Isabel la Católica, i en la transició democràtica tornà a ser batejat amb el nom de carrer del Forn.

- Calle del Médico

Pren directament el nom de la professió exercida per la persona que curava les malalties en el poble i que probablement vivia en aquest carrer. Pareix ser que l'entrada del carrer, des del seu enllaç amb el carrer *Bertí*, aleshores anomenat de Salom, diferia del traçat actual, ja que aquest primer tram corresponia a un eixample considerat com a plaça, que en el padró estudiat apareix anomenat com a plaza del Clot, i al padró de 1794, com a Plaza del Oyo del Agua. A la dita plaça seguiria el traçat actual de carrer fins a la plaça Machí, també amb el nom de calle del Oyo del Agua, un mot que posterior-

ment l'escrivà oportú corregiria ortogràficament afegint la h corresponent (Hoyo).

Aquest hidrònim té l'origen en l'aquífer d'ús comunal a què s'al·ludeix com a clot, que subministrava d'aigua el poble mitjançant una séquia que travessava la placeta i el carrer. En el segle XIX el nom del carrer fou substituït per calle de San Vicente, i en temps de la Segona República, pel d'Alcalá Zamora. Amb el franquisme, es va restituir definitivament la denominació San Vicente, topònim que es manté en l'actualitat traduït al valencià. El carrer es caracteritza per allotjar una casa del set-cents i una altra que conserva finestres que daten del mateix segle.

Adscripció religiosa

De manera semblant a la resta de la societat valenciana, la població benimodina del set-cents va viure fortament arrelada a les conviccions religioses. Amb l'entrada del segle, començaren les obres i la remodelació del temple parroquial, i l'any 1734 es construí el retaule de l'altar major, obra de Manuel Vergara. A aquesta època també pertanyen tres de les campanes que encara hui voltegen en la torre campanar i diversos plafons ceràmics amb motius religiosos que foren instal·lats als carrers de la localitat amb les imatges dels sants més populars i venerats. En aquest context la tradició religiosa determinà que la denominació d'alguns carrers s'inspirara en el santoral, motiu pel qual posaren el nom d'un sant, d'una advocació de la Mare de Déu o d'algun apel·latiu referent a Jesucrist.

- Calle de San Antonio de Padua

Carrer dedicat al sant que la iconografia representa amb el Jesuït en braços i un lliri al qual resaven les xiques per a trobar nuvi. La imatge s'allotja en una fornícula instal·lada en el gruix d'una paret pertanyent a la segona casa segons s'accedeix al carrer des del camí Vell de Carlet, actualment carrer de Carlet. Enllaçava amb el carrer de San Antonio Abad i en l'actualitat forma tot un carrer amb el nom simplificat de Sant Antoni. Sempre ha portat el nom del sant llevat del període republicà que es canvià pel de Gómez Ferrer.

- Calle de San Antonio Abad

Pren el nom d'un dels sants més venerats en terres valencianes, sant Antoni Abat, també conegut com a sant Antoni del Porquet, considerat el protector dels animals. El

carrer està situat a la part est del nucli antic i, a causa de les expansions urbanístiques del segle *xx*, s'ha vist prolongat fins al sud de la població. Correspon a la meitat sud de l'actual carrer de Sant Antoni. Cap al final del carrer hi ha emplaçat un plafó ceràmic que representa el sant, confeccionat als inicis del segle *xix*.

- Calle de Santa Bárbara

Naix de la plaça de Lluch a manera de prolongació del carrer dels Sants cap a l'oest. Està dedicat a la patrona de les tronades. Hem de considerar que, pel fet que Benimodo era un poble eminentment agrícola, s'invocava constantment la santa per a evitar danys durant les tronades. Podem trobar la imatge de la santa en una composició ceràmica del segle *xix*, incrustada en la fornícula d'una façana del carrer. De manera semblant a altres vies públiques, aquesta sempre fou anomenada com a carrer de Santa Bàrbara, excepte en els anys del període republicà, que fou retolat amb el nom d'Unamuno.

- Calle de los Santos

Dedicat als antics patrons del poble, sants Abdó i Senén, també eren coneguts com a Sants de la Pedra perquè protegien les collites. La devoció a aquests sants és molt antiga, i en terres de la Corona d'Aragó eren venerats com a patrons dels agricultors. El carrer és una via cèntrica, molt estreta, que va des de la plaça de Lluch fins al carrer de l'Alcúdia. S'hi troba un valuós retaule ceràmic devocional datat al voltant de 1790, que representa els Sants de la Pedra, amb sant Josep, la Puríssima i sant Felip Benici. El carrer sempre ha mantingut la mateixa denominació, llevat dels anys de la Segona República en què fou anomenat de Ramón y Cajal. Actualment conserva el mateix topònim en valencià: carrer dels Sants.

A més dels sants ressenyats, cal incloure en aquest apartat els topònims dels carrers ja referits de San Vicente i de San Felipe, als quals caldrà afegir alguns més que es van constituir al llarg del segle *xx*: Sant Salvador, Santa Llúcia, Sant Cristòfol i placeta de Sant Bernat Màrtir, i n'hi ha que són de nova projecció en la segona meitat del nou-cents.

Vegetació

L'origen del topònim està relacionat amb una varietat arbòria característica del paisatge o bé del mateix conreu de la terra.

- Calle de la Olivera

El topònim al·ludeix a l'arbre de soca i tronc gruixut, que dóna com a fruit l'oliva. Pel que fa a l'origen del topònim, una interpretació diu que una part del carrer va estar ocupada per aquest arbre tan típic del paisatge mediterrani. Una altra explicació afirma que potser fóra dedicat a un dels conreus de secà que hi havia al terme, de gran tradició entre els llauradors benimodins i d'una implantació antiquíssima a les almàsseres de la localitat per a elaborar l'oli.

El carrer comunicava a l'est amb l'actual carrer de l'Alcúdia i es prolongà cap a l'oest amb un segon tram que conflueix en l'horta. Actualment conserva la mateixa denominació. En el transcurs del nou-cents també s'anomenà carrer d'Echegaray i de l'aviador Morato.

Personatges locals

Els topònims de diversos carrers deriven d'antropònims individuals. Normalment fan referència a noms propis de persona que s'han caracteritzat per alguna peculiaritat, per les seues virtuts, per ser un considerat terratinent o simplement per ser el més representatiu del carrer. Altres carrers són coneguts popularment amb el sobrenom o malnom d'un veí o d'una família que hi residia, el qual actuava com a element diferenciador sobre el nom de pila de l'individu, amb clara referència a un defecte, vici, ofici, tret físic, territori d'origen, etc.

- Calle de Clara

El seu origen podria derivar del nom propi d'una veïna d'aquest carrer, i més concretament, el de Clara Voluda, com així ho acredita el cens estudiat. En alguna altra referència documental de l'època el cognom Boluda (aquesta vegada escrit amb *b*) també dóna nom al carrer. Aquesta és una via estreta ubicada al centre del casc antic que comunica el carrer Major amb el carrer de Bertí. En el transcurs del segle *xx* ha adoptat els topònims: Hernán Cortés, Honorio Maura i Unió Musical, amb què es designa a hores d'ara.

- Callejón de Clariana

Com ja s'ha ressenyat, uns quants topònims del nucli urbà estan formats amb el cognom que identifica al propietari d'una casa. Aquest n'és un cas, i el carreró utilitza el cognom del veí Josef Clariana per a la seua designació. En el segle *xviii* era una via urbana de reduïdes dimensions, tant

d'amplària com de llargària, que comunicava el carrer de Sant Antoni amb la plaça Machí. Actualment és una via cèntrica dissenyada per a vianants, que rep el nom de Jaume I. Amb anterioritat, al llarg del nou-cents, fou anomenada d'Emilio Castelar i Ramón Franco. Són característiques d'aquest carrer algunes façanes d'estil modernista.

- Callejón de Ruiz

Com el seu nom indica, es tracta d'un carreró estret i curt de traçat sinuós, que parteix de la plaça Major per a enllaçar amb el carrer de Bertí. És característica la presència d'un doble colze en el seu traçat inicial. La denominació fa referència al cognom d'un veí o veïna d'aquest carrer, que bé podria ser Joaquín Ruiz o María Ruiz, ambdós censats en el padró en qüestió. En el cens de 1794 és designat com a callejón de la Plaza. Cal destacar que en uns solars d'aquest carrer s'han fet excavacions arqueològiques que han proporcionat alguns fragments ceràmics de l'època islàmica, concretament almohade, i un conjunt ceràmic de la Baixa Edat Mitjana. Durant el segle XIX i la major part del XX va rebre el nom de Soledad. Actualment forma part del carrer de Bertí.

- Calle de Salom

Carrer estret situat a la part nord del nucli antic que deu el seu topònim al cognom d'un veí significatiu, Josef Salom, el qual arribà a ser alcalde ordinari de la població l'any 1774. En el padró de 1794 continua citant-se amb el mateix topònim, testimoniats així en un apartat del document que fa referència al carrer on s'assenyala que Joseph Salom té «Casa en su propia calle». Aquest podria ser un dels carrers més antics del poble, pel seu traçat sinuós i perquè s'han realitzat intervencions arqueològiques que han proporcionat material ceràmic d'època islàmica i de la Baixa Edat Mitjana. Una de les façanes allotja un retaule ceràmic del primer quart del segle XIX, que representa el Crist de Zalamea. Cal indicar que aquest fou el carrer escollit pel poeta Vicent Andrés Estellés per a viure els últims anys de la seua vida.

A mitjans segle XIX canvià la seua denominació per un altre cognom bastant popular a Benimodo, Bertí, probablement en honor d'alguna família representativa del municipi. Solament durant un temps, en el període republicà, fou retolada la placa del carrer amb el nom de Largo Caballero. A hores d'ara es manté amb el nom de carrer de Bertí.

Indeterminats

Agrupen els topònims d'origen incert i d'altres que fan referència a una qualitat que té significat per al conjunt de la població.

- Calle de la Cigarraña

L'origen del topònim és incert, tant pel desconeixement del personatge o la cosa a què al·ludeix, com per la mateixa inexistència del mot en castellà i en valencià. No obstant això, aquesta desconexió ens fa aproximar-nos a diverses interpretacions. Una primera, i sabent de la capacitat creadora de la població per a batejar certs individus amb mots nous partint d'elements emprats en el llenguatge popular, com puguin ser els malnoms, ens fa deduir que el mot *cigarraña* fóra la identificació d'alguna benimodina que residia en aquest carrer. El fet de ser dona vindria justificat pel sufix femení *-aña* castellanitzat, així com per estar precedit per l'article femení *la*.

D'altra banda, no es descarta la possibilitat que aquesta paraula sense traducció aparent haguera derivat del mot *cigarra* o d'una persona que fabricara de manera artesanal els cigars. El ben cert és que aquest topònim no tornarà a aparèixer en cap cens de la població, ni que se sàpia, en la parla benimodina. El carrer correspon a la prolongació del carrer de l'Olivera des de l'encreuament amb el carrer del Forn seguint la direcció cap a l'horta de la zona oest. Actualment és tot un carrer amb la mateixa denominació.

- Calle de Guitarra

Sembla tenir un origen molt similar a l'anterior si ens atenem al desconeixement de la persona o la cosa a què pot al·ludir. Potser l'instrument donara origen a un malnom d'algun veí del carrer amb coneixements musicals, ja que la simple omisió, en aquest cas, de l'article femení *la* ens fa pensar que no devia estar dedicat precisament a la pràctica de l'instrument. De la mateixa manera que el topònim analitzat amb anterioritat, aquest tampoc tornarà a aparèixer en cap cens. En els padrons de 1780 i 1794 apareix com a camino de la Alcudia, amb clara referència a la via de comunicació que ens indica la direcció del poble veí cap al sud.

La via partia de la plaça Machí i continuava el seu traçat fins al carrer de l'Olivera, que enllaçava amb el camí carreter que comunicava Benimodo amb la població de l'Alcúdia. En el segle XX s'anomenà carrer de Wilson durant el

període republicà, i del general Goded, en el franquisme. Amb la transició democràtica, recuperà el topònim de l'Alcúdia.

- Calle Mayor

Com el seu nom indica, el topònim assenyala la importància del carrer i testimonia que és la via urbana principal. És el carrer més cèntric i l'eix principal que vertebrava en dos el nucli antic. Era considerat un dels espais urbans elegits per les famílies benestants i més afavorides econòmicament per a residir-hi. La via naix en la plaça Major i conclou en la plaça Machí. Antigament era el carrer on s'establien els casinos, les botigues i els bancs, i també era pas obligat per a anar a missa i per a celebrar festivitats. Actualment manté la mateixa denominació en valencià, si bé ha sigut designada amb altres noms: de la Iglesia i del Pozo (1790-1810), Mártires de la Libertad en la Segona República, i Calvo Sotelo durant el franquisme.

2.2. Les places

Amb els topònims de les places seguirem la mateixa línia d'anàlisi que l'emprada amb els carrers. A causa de les reduïdes dimensions del nucli urbà de Benimodo en el segle XVIII, aquests llocs, més o menys amples i espaiosos on solen confluïr diversos carrers, lògicament no es caracteritzaren per la quantitat, ja que tan sols apareixen quatre places assenyalsades en els padrons estudiats, i una d'aquestes acabà per desaparèixer quan es transformà en part d'un carrer. Al contrari, actualment es denomina placeta de Sant Bernat Màrtir el racó que, a manera d'exemple s'originava en el tram inicial del carrer de la Montaña, actual Sant Salvador, convertit a hores d'ara en lloc enjardinat que alberga la façana principal de l'església i la casa abadia. En un altre ordre de coses, cal indicar que, a més de ser llocs d'encontre i convivència, totes tenien en comú el factor de l'aigua, ja que les quatre disposaven d'un pou, font o séquia per al seu abastiment.

- Plaza del Clot

En el padró de 1794 apareix com a plazuela del Oyo del Agua. Es tracta d'un topònim relacionat amb el curs de l'aigua (hidrònim), en aquest cas producte de la intervenció de l'home. Resulta significatiu que en el text el nom fóra expressat en valencià quan la pràctica totalitat dels mots estan escrits en castellà. El nom informa d'una concavitat, d'un lloc baix o depressió del terreny des d'on l'aigua davallava cap a la

plaça pels carrers de Salom i del Médico. Aquesta plaça era un lloc de pas obligat per a accedir al camí de Carlet.

A la plaça del Clot arribava la séquia del poble procedent de l'horta de Dalt i travessava l'actual carrer de Sant Vicent, que portava l'aigua per davall la vorera, amb la finalitat d'omplir les cisternes de les cases i les dues cisternes públiques, a més de subministrar-la per al reg de l'horta de Baix. En els padrons figuren alguns veïns amb el domicili següent:

- Vicente Asensi Vanaclocha: Casa junto al Oyo del Agua.
- Joseph Ximénez Biscuñana: Casa al mismo Oyo del Agua.

En el segle XIX també fou anomenada plaza del Agua i plaza de San Vicente. Actualment forma part del carrer Sant Vicent, antiga calle del Médico o del Hoyo del Agua.

- Plaza de la Iglesia

També anomenada en els padrons de 1780 i 1794 com a plaza Mayor, per tractar-se del principal espai urbà on es localitzaven les primeres institucions locals i ser el centre neuràlgic del nucli antic. El primer topònim fa referència al temple parroquial ubicat a la mateixa plaça, un edifici construït al començament del set-cents sobre l'emplaçament de la vella església i l'antiga mesquita. A la plaça sempre s'ha allotjat la casa consistorial i un edifici singular conegut com la *casa gran*, un habitatge originari del segle XVII que ocupava tota una illa de cases i que servia de residència als procuradors o apoderats dels béns i terres que el comte de Carlet posseïa a Benimodo. La plaça està presidida per la torre campanar i, des del segle XIX, hi ha una font construïda en pedra, de planta hexagonal, que abastia d'aigua la població.

Sempre s'ha anomenat plaza Mayor fins que, amb l'arribada dels diversos règims polítics del segle XX, passà a denominar-se plaza de la República i plaza del Caudillo. En l'era postfranquista recuperà el nom tradicional de plaça Major.

- Plaza de Lluc

Tot i que està expressat així, el topònim sempre s'ha escrit amb la lletra h al final. Pel que fa a l'origen del topònim, s'ha especulat amb diverses interpretacions a conseqüència de la incertesa que genera aquest apel·latiu en terres de Benimodo. Cal considerar que el mot Lluc, o Lluç, és un nom propi valencià, que també s'utilitza com a cognom i que, a diferèn-

cia dels anteriors antropònims que s'han ressenyat, aquesta vegada no en trobem cap amb la dita denominació, ni entre els veïns de la plaça ni en la resta dels carrers documentats. També és probable que, a causa de la profunda religiositat que imperava en aquesta època i que la dedicació als sants era una pràctica habitual, potser el topònim estiguera relacionat amb la Mare de Déu del Lluch. Aquest és l'apel·latiu de l'advocació de la imatge de la Mare de Déu que veneren els mallorquins com a patrona i que també es venera i exerceix de patrona a la ciutat d'Alzira. No obstant això, en el padró de 1794 es fa referència a la plaza de Alexos Ximenez, un terratinent i personatge influent del municipi que residia en la dita plaça.

Aquest és un espai de reduïdes dimensions on conflueixen els carrers del Forn, Santa Bàrbara i dels Sants. A la plaça hi havia una cisterna de pedra de base poligonal coberta per una espècie de gàbia de ferro en forma de cúpula, que servia per a donar aigua al servei domèstic i per a beure el bestiar, la qual fou desmantellada a mitjans del nou-cents. La plaça de Lluch, a diferència d'altres espais i vies urbanes, té la particularitat de no haver canviat mai de nom.

- Plaza de la Morera

Topònim que designa l'arbre de la família de les moràcies, espècie *Morus alba*, de fulles ovals, senceres o lobulades i de marges dentats, que serveixen per a alimentar els cucs de la seda. El conreu de la morera va tindre gran importància a Benimodo i en altres poblacions de la Ribera durant els segles XVI, XVII i XVIII, i es va convertir en la base de l'economia agrària i, conseqüentment, de la manufactura artesanal de la seda. Precisament, en clara referència al cuc de la seda, els benimodins s'identifiquen amb el malnom de *cuquellós*. L'explicació del topònim que dona nom a la plaça potser siga per l'arbre plantat en aquest lloc o bé en reconeixement per la seua contribució en l'economia local de l'època. En el cens de 1794 i altres de començament del XIX adoptà el nom de plaza del Conde en al·lusió al noble Castellví que liderava el comtat de Carlet. És el punt de confluència entre els actuals carrers Major, Unió Musical, Sant Vicent, Jaume I i l'Alcúdia. A la plaça s'allotja el Casino Republicà, un edifici de l'any 1931 catalogat com a bé de rellevància local, i una font ubicada al centre, feta amb pedra, que consta d'una base oval i una columna jònica. Va ser inaugurada el 1922 per a subministrar

aigua a la part est del casc urbà. La font compartia el protagonisme de l'aigua amb una cisterna de característiques similars a la de la plaça de Lluch, que també fou enderrocada. La plaça conserva dos plafons ceràmics d'inicis del segle XIX que representen la Mare de Déu del Carme i el Sant Crist de Zalameda. Popularment també és coneguda com la plaça del Musical per estar-hi localitzada des de ben antic la seu de la banda de música. Des de finals del segle XIX s'anomena plaça de Machí, un altre cognom característic del poble, solament rellevat durant un temps en el període republicà pel de Marcelino Domingo.

2.3. Els portals

Tot i que no apareixen documentats en els padrons municipals del segle XVIII que hem estudiat, he considerat oportú aportar-los al treball perquè formen part del casc urbà de l'època. El nucli antic de Benimodo disposava de tres accessos als seus murs, anomenats portals. Des dels temps medievals, aquestes portes d'accés al recinte fortificat estaven custodides pel senyor de Carlet i les persones que el representaven en aquest lloc, i eren obertes a l'alba i tancades al vespre.

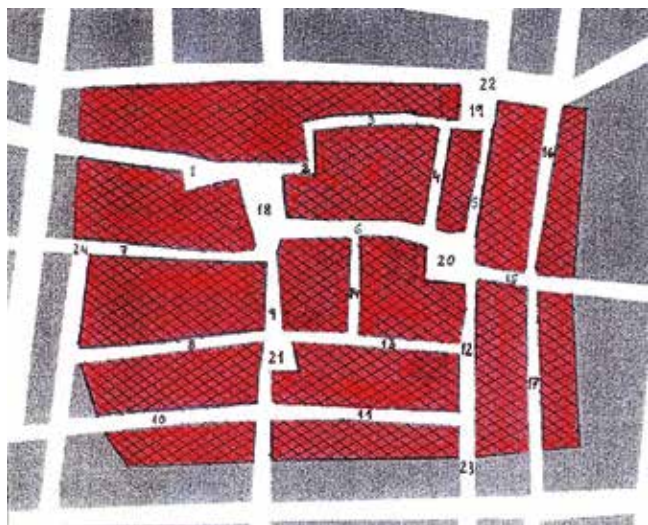
Els topònims i les referències documentals s'han obtingut dels llibres d'actes de l'Arxiu Municipal de Benimodo de la primera meitat del segle XIX i dels acords adoptats per la Junta de Fortificación de la corporació municipal. En aquests llibres s'al·ludeix als portals quan es fa referència al seu manteniment i al canvi de portes abans que foren enderrocats perquè el nucli urbà s'expansionara.

Els portals eren el del Camino de Alcudia, ubicat al carrer del mateix nom o bé de Guitarra, prop de la confluència amb el carrer de l'Olivera; el portal de la Plaza del Hoyo del Agua, situat en la desapareguda placeta on conflueixen els carrers de Salom i del Médico, que donava eixida al camí de Carlet; i el portal de la Calle del Cementerio, emplaçat al final d'aquest carrer, també anomenat del Fostar, per a donar eixida cap al terme en direcció oest. L'origen d'aquest topònims, ja ha sigut analitzat en l'exposició dels corresponents carrers i places.

III. CONSIDERACIONS FINALS

L'estudi de l'evolució dels noms dels carrers de Benimodo ens permet observar que hi ha una tendència al localisme: noms relacionats amb personatges locals que s'han

PLÀNOL DE BENIMODO EN EL SEGLE XVIII

CARRERS

1. de la Montaña	10. de la Cigarraña
2. de Ruiz	11. de la Olivera
3. de Salom	12. de Guitarra
4. de Clara	13. de los Santos
5. del Médico	14. de la Carnicería
6. Mayor	15. de Clariana
7. del Fosar	16. de San Antonio de Padua
8. de Santa Bárbara	17. de San Antonio Abad
9. del Horno	

PLACES

18. de la Iglesia	20. de la Morera
19. del Clot	21. de Lluc

PORTALS

22. de la Plaza del Hoyo del Agua	24. de la Calle del Cementerio
23. del Camino de Alcudia	

perpetuat en la denominació de les vies (Machí, Bertí, Salom, ...); amb edificis i llocs singulars del poble (Iglesia, Fosar); amb l'àmbit comercial local (Forn, Carnisseria, ...); amb arbres representatius (Olivera, Morera), i fins i tot amb la tradició religiosa i els sants relacionats amb la devoció local (Sant Felip Benici, Sant Antoni, Santa Bàrbara, ...).

Des del punt de vista quantitatiu, en relació amb el llistat estudiat, el grup de noms més abundant, pel que fa al seu origen, són els noms dedicats a personatges locals i els que fan referència a noms de sants. Els que han resultat més cridaners per una circumstància o altra han sigut el de Cigarraña i el de Guitarra.

A partir del segle xx s'observa que, seguint la tendència de tots els municipis, les corporacions municipals de Benimodo afins al règim polític del moment protagonitzaren continus canvis en els noms de les vies urbanes. Amb l'etapa democràtica arribada en acabar el franquisme, es recuperaren molts dels antics topònims, es respectaren els originaris del santoral i se'n crearen de nous, amb la particularitat de ser retolats en valencià.

El creixement de la població, sobretot en la segona meitat del segle XIX, comportà que es projectaren nous carrers i, per tant, que es produïra una aportació de nous topònims, amb noms de diverses connotacions:

- Històrics: Germanies, Colón, Lepanto, ...
- Polítics i militars: José Antonio, general Mola, general Varela, ...
- Personatges culturals: Ausiàs March, Joan Fuster, Pablo Neruda, ...
- Personatges locals: Enric Duran i Tortajada, Josep Maria Parejas, Josep Maria Ots Capdequí, ...
- Agrícoles: Horta de Dalt, Cooperativa Agrícola, Llaurador, ...
- Religiosos: Sant Cristòfol, Santa Llúcia, Papa Joan XXIII, ...
- Poblacions: Carlet, Alzira, Algemesí, ...
- Territoris: País Valencià, Ribera Alta, ...
- Dates històriques: 9 d'Octubre, 25 d'Abril, Primer de Maig, ...
- Diversos locals: Muralla Llarga, Matamon, Res-salany, ...

BIBLIOGRAFIA

- BARCELÓ TORRES, Carme (1983): *Toponímia aràbiga del País Valencià. Alqueries i Castells*, Ajuntament de Xàtiva, Xàtiva.
- CARRERA Y CANDI, F.: *Geografía General del Reino de Valencia, Provincia de Valencia, Tomo II*.
- CORTÉS, J. – FURIÓ, A. – GUICHARD, P. – PONS, V. (1981): «Les alqueries de la Ribera: Assaig d'identificació i localització», *Economia Agrària i Història Local, I Assemblea d'Història de la Ribera*, València.
- ESCOLANO, Gaspar: *Dècada Primera de la Història de València*, llibre VIII, València, any 1611.
- MARTÍNEZ PÉREZ, Antonio (1985): «La Cultura del Bronce Valenciano en la Ribera», *Al-Gezira 1*, Alzira.
- SANCHIS SIVERA, José (1922): *Nomenclátor Geográfico – Eclesiástico de los Pueblos de la Diócesis de Valencia*, València.
- IV Col·loqui d'Onomàstica Valenciana – XXI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica, Volums I i II*, Ontinyent, 1997.

FONTS DOCUMENTALS

Arxiu Municipal de Benimodo:

- Padrón del lugar de Benimodo y su término hecho en el año de 1743.
- Libro Padrón del lugar de Benimodo y su término hecho en el año de 1770.
- Libro Padrón de Benimodo de 1780.
- Libro Padrón del Lugar de Benimodo, que empieza en el año 1794.

TOPONÍMIA RURAL D'UN POBLE MORISC EN VESPRES DE L'EXPULSIÓ. EL TERRITORI DE CORBERA 'CIRCA' 1580-1609

Salvador Vercher Lletí

INTRODUCCIÓ

La present comunicació forma part d'un projecte més ampli que estic duent a terme des de fa uns quants anys i consisteix a anar esbrinant, a poc a poc, el passat islàmic de la meua localitat d'origen, Corbera,¹ per a, en un moment donat, sistematitzar els materials publicats i, juntament amb l'estudi d'altres documents inèdits, oferir en una monografia una síntesi sobre una comunitat rural de cultura islàmica.

Abans d'entrar en matèria, pense que cal fer unes pinzellades sobre dues coordenades essencials, el temps i l'espai. La comunicació se centra en els darrers 30 anys d'estada dels moriscos a Corbera. No és tracta d'una cronologia aleatòria, sinó que se centra en el moment en què la baronia de Corbera, arran d'haver guanyat el plet interposat contra el seu senyor, el totpoderós don Carlos de Borja, substanciat en la Reial Audiència de València, es reintegra al Reial Patrimoni. Efectivament, eixe fet potenciarà que una determinada documentació es conserve millor.

Pel que fa a l'espai, ja hem dit que tractem sobre la toponímia rural de Corbera, és a dir, un dels quatre llocs que

constituïren la baronia de Corbera, també anomenada Vila i Honor de Corbera (si ens referim al període en què està sota domini reial), la qual, juntament amb les localitats de Fortaleny, Polinyà i Riola, formaven una mateixa entitat juridico-administrativa. Si les tres poblacions adés esmentades eren poblades per cristians vells, Corbera, per la seua banda, era una població íntegrament poblada per moriscos.²

FONTS DOCUMENTALS

Les fonts documentals que hem emprat per a realitzar aquesta comunicació són fonamentalment dos registres fiscals. D'una banda, el *Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*. Efectivament, es tracta d'un capatró de gran format, conservat en l'Arxiu de la Vila i Honor de Corbera, a Riola, en el qual s'inventarien les propietats immobiliàries, cases i terres dels habitants de Corbera des del mateix moment de la seua elaboració, el 1594, fins ben entrat el segle XVII. El dit llibre s'organitza per títols possessoris, tant de veïns i naturals de Corbera com de forasters i/o «avenguts» i, malgrat el títol original esmentat de referir-se a la «Vila i Honor de Corbera», solament recull la informació referent

1. Salvador Vercher Lletí: «Antroponímia morisca de Corbera (València): 1563-1609» a *Societat d'Onomàstica. Butlletí interior*, XLVI, setembre 1991, pp. 49-55. ÍDEM: «La usurpació de la jurisdicció del mustassaf de Corbera, 1574. Un atac contra l'autonomia local d'una comunitat morisca» dins les *Actes de la XIII Assemblea d'Història de la Ribera*, celebrada a Llombai els dies 29, 30 i 31 de gener del 2010 (en premsa).

2. Sobre l'origen islàmic de la comunitat rural de Corbera podeu veure Salvador Vercher Lletí: «La moreria de Corbera al segle XV» a *Al-Gezira*, 10 (Alzira, 1997), pp. 77-96.

a Corbera.³ D'altra banda, el 1610, i arran de l'expulsió dels moriscos de Corbera, el batlle de la Vila i Honor de Corbera, el notari Joan Baptiste Gibert, efectuà un registre de totes les propietats immobiliàries que tenien els moriscos de Corbera en el moment de produir-se l'expulsió del regne de València, al setembre de 1609. Es tracta de la «Còpia dels inventaris i estimes major y menor, de les terres dels moros expulsos de la villa de Corbera fetes per y de provisió de Juan Batiste Gibert, quondam, balle per Sa Magestad de dita vila, en dotze dies del mes de mars del any 1610. Corbera, estimes».⁴

A més a més, hem complementat una sèrie d'informació sobre la toponímia rural de Corbera, gràcies als protocols notariais de l'esmentat batlle, però en el seu vessant de fedatari públic, el qual residia a la veïna localitat de Polinyà, on a més d'exercir el seu ofici de notari era el batlle local de la Vila i Honor de Corbera. Els seus registres notariais, rebedors i protocols inclosos entre els anys 1579 al 1612 es custodien en l'actualitat en l'Arxiu de Protocols del Reial Col·legi del Corpus Christi de València.

1. Les grans divisions del terme

L'activitat de fer tributar amb la peita els posseïdors de béns immobles establerts en viles de reialenc obligà a confeccionar uns registres, els cappatrons de la peita, on s'inventariaven i organitzaven per títols possessoris la totalitat de parcel·les gravades amb el dit impost municipal. A l'efecte d'individualitzar cada parcel·la del terme (o, si es vol, de cada quarter, un per cada una de les quatre localitats del municipi), s'assignà un nom a una porció de terreny del districte més o menys homogènia i amb característiques singulars. Aquest és l'origen de les partides rurals, però de l'estudi i anàlisi del capatré de la peita de Corbera de l'any 1594 es desprèn que, per

3. En l'Arxiu de la Vila i Honor de Corbera que es conserva juntament amb l'Arxiu Municipal de Riola en la Casa de la Cultura d'aquesta localitat també es conserven els llibres cappatrons de la peita «germans» (idèntic format i estructura encara que noi escrivà) de Riola i Fortaleny, de la mateixa època. No així el de Polinyà, que ha desaparegut.

4. Arxiu del Regne de València (ARV): *Mestre Racional. Batllia de Corbera. «Còpia dels inventaris i estimes major y menor, de les terres dels moros expulsos de la villa de Corbera fetes per y de provisió de Juan Batiste Gibert, quondam, balle per Sa Magestad de dita vila, en dotze dies del mes de mars del any 1610. Corbera, estimes»*; 10.034.

damunt de les partides en la denominació, esment i singularització de la parcel·la que ha de tributar, s'imposa de vegades una altra denominació, i aquesta deriva de cada una de les tres grans divisions en que es divideix el territori de Corbera. Efectivament, l'escrivà que confeccionà el capatré de la peita de Corbera⁵ de 1594 tenia necessitat, a més d'indicar la partida, d'assenyalar a quin conjunt de gran divisió del terme pertanyia la parcel·la enregistrada.

En principi, comptem amb tres grans espais en què, com en l'actualitat, podem dividir el terme: la marjal, el pla o l'horta, i la muntanya.

LA MARJAL

En el territori de Corbera se situa un dels nombrosos espais humits de la franja litoral del País Valencià.⁶ El terreny que forma la marjal, un lloc palustre per antonomàsia, ha estat una de les característiques que ha fet que, des dels primers moments de la conquesta del segle XIII, i també durant tot l'Antic Règim, es configurés com un espai que s'havia de colonitzar.

La mateixa naturalesa del terreny obligà a efectuar treballs de drenatge per a preparar la terra per a l'únic cultiu possible a causa de l'excés d'aigua: l'arròs.

Juntament amb el terme *marjal*, de vegades s'acompanya un qualificatiu no precisament neutre, el qual ens indica, si més no, una concreció d'aquestes terres humides. Ens estem referint al terme *marjal fonda*, per exemple, «en la mar-

5. El dit manuscrit es confeccionà el 1594; no obstant això, el 1602 l'escrivà dels jurats del Consell de la Vila i Honor de Corbera, el notari oriünd de Sueca, Miquel Joan Segarra, confeccionà una ornamentada portada del llibre, amb reminiscències de llibre coral, en el qual indicava el títol i les autoritats que regien el municipi en el dit any. Així hagué de ser contestat per un altre notari, i anys després, en el marge superior del títol del llibre, s'escrigué: «Qui féu est llibre és Joan Llop, notari en lo any 1594, y Segarra tan solament y té lo nom y no més». No obstant això, l'estudi paleogràfic de la lletra del capatré de la peita no coincideix amb la lletra de Llop.

6. Sobre la transformació dels espais marjalencs al País Valencià vegeu Josep Torró Abad: «Field and canal-building after the Conquest: modifications to the cultivated ecosystem in the kingdom of Valencia, ca. 1250-ca.1350», Brian A. Catlos, (ed.): *A World of Economics and History: Essays in Honor of Prof. Andrew M. Watson*. València, Publicacions de la Universitat de València, 2009, pp. 77-108; ÍDEM: «Tierras ganadas. Aterrazamiento de pendientes y desecación de marjales en la colonización cristiana del territorio valenciano» a Helena Kirchner, (ed.): *Por una arqueología agraria. Perspectivas de investigación sobre espacios de cultivo en las sociedades medievales hispánicas*. Oxford, British Archaeological Reports International Series 2062, 2010, pp. 157-172.

jal fonda, una sort junt a la séquia»⁷ o «a la marjal fonda, a les Solades, vuit fanecades de terra affronten... ab cèquia dels Mitjans, ab les Solades».⁸ Com deixa ben palés aquest darrer assentament, no tota la marjal és igual, sinó que té zones que necessiten destacar-se, precisament per la seua especificitat com les esmentades «solades».⁹

Una part de la marjal, exactament les terres situades en la partida dels Muntaners, rep un nom específic i determinant del seu posicionament força extrem dins del conjunt del territori de Corbera i terme de la Vila i Honor de Corbera: «Al Cap del Terme ... affronta ... ab senda de les Seniades»¹⁰ i «Als Muntaners ... affronta ab Cap del Terme».¹¹

EL PLA I L'HORTA

El pla, o «la plana», com deien en l'època, era un accident geogràfic, situat en una zona intermèdia entre la zona humida i inundable per les cícliques avingudes del Xúquer, coneguda com la marjal, i la muntanya de Corbera. És tracta d'una franja de terreny on fonamentalment se centren els cultius arboris, d'horta i de cereals, excepte l'arròs.

Són diverses les referències trobades que testimonien com els veïns de Corbera adoptaren el concepte bé d'horta bé de plana per denominar un indret que se situava en una zona intermèdia, per oposició a la muntanya i a la marjal *fonda* que estava alhora dividit en partides. Així trobem, per exemple, una clara referència a una determinada extensió de terreny: «Ítem, tots temps que serà trobada alguna cavalcadura solta, axí en la Horta, com marjal del territori de Corbera».¹² Es

tracta, doncs, d'un espai genèric, que de vegades és emprat com a localitzador immediat en la descripció d'una parcel·la inventariada en el llibre capatró de la peita de 1594, que requereix una immediata precisió com ara en aquest ítem: «En la orta, camí de Riola, en la partida de la Creu», o en aquest altre «un senial en l'orta, Davall lo Castell».¹³ Aquesta necessitat de situar exactament un camp determinat afecta tant la denominació d'horta que hem vist com el terme plana: «A la Plana, partida de les Basses ... afronta ab les bases» o «A la plana, damunt les Basses»,¹⁴ encara que de vegades provoca una certa confusió al notari escrivà, com creure que la plana és una partida: «...los senyors jurats establiren... en la partida de la Plana...».¹⁵

Es tracta d'una zona on trobem l'única construcció aïllada a què es fa menció en el territori de Corbera: «Al Mas, un tros de terra que affronta ab camí de Benicull...».¹⁶ En l'inventari confeccionat el 1610 per la batllia local arran de l'expulsió dels moriscos s'enregistra aquest mas com a «mas o rotla», situat «a la Montanya» i amb unes terres annexes d'una extensió d'un 6 fanecades.¹⁷

LA MUNTANYA

No són molt habituals els topònims referits a les muntanyes que s'inscriuen en aquesta mena de registres fiscals de caire municipal. D'altra banda, és lògic que només s'inventarien en aquest tipus de documents les terres de cultiu, açò és, els camps d'on es trauen fruits i pels quals es tributa.

És per això que els topònims que hi apareixen solen ser pocs, i ho són en la mesura que es refereixen a indrets força antropitzats. Entre els topònims que hem recollit, citem:

7. ARV: *Mestre Racional. Batllia de Corbera. «Còpia dels inventaris i estimes major y menor, de les terres dels moros expulsos de la villa de Corbera...» op. cit.*; 10.034, f. 17r.

8. Arxiu de la Vila i Honor de Corbera (AVHC): «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f.192r.

9. Una de les accepcions de la paraula solada que dona el Diccionari Alcover-Moll és el de «part de terreny baix, de terra gruixuda i que conté dipòsit de materials procedents del pas de les aigües». Vegeu Antoni M. Alcover - Francesc de B. Moll: *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca, 1959, tom. IX, p. 984.

10. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 26r.

11. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 78r.

12. Arxiu de Protocols del Reial Col·legi del Corpus Christi de València (APCCV): *Protocol de Joan Baptista Gibert de l'any 1607*; sig. 13.496, f. 198v.

13. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., ff. 62v i 195r.

14. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., ff. 123r i 181r.

15. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 187r.

16. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 52r.

17. ARV: *Mestre Racional. Batllia de Corbera. «Còpia dels inventaris i estimes major y menor, de les terres dels moros expulsos de la villa de Corbera...» op. cit.*; 10.034, f. 8r.

la «Montanya del Castell»;¹⁸ «Partida del Calbelló o Basses... afronta ab la montanya del Calbelló» o «En la partida del Barranquet afronta ab lo Calbelló»¹⁹ i «a la montanya de Recotí, afronta camí de Alzira».²⁰

En algun cas, un turó o tossal dóna nom a una partida, com ara la «Montanya de Sant Miquel»;²¹ o el «Puig del conte... afronta ab camí de Alzira»;²² «Al Puig del Conté, camí de València»;²³ «Partida del Camí de Alzira, afronta ... ab Puig del Compte».²⁴ Aquest topònim ja el documentem com a partida durant el primer quart del segle XVI, concretament el 1523.²⁵

Corbera està situada al peu d'una serra que pren el nom per al seu conjunt de serralades, de la primera població que està al seu peu. Aquest topònim «serra de Corbera» ja s'emprava a finals del segle XVI.²⁶

2. Les partides rurals

Amb la denominació de partides, els camperols de l'Antic Règim coneixien, i els actuals encara hui coneixen, cada una de les porcions de terreny en què es dividia el terme comunitari. La seua etimologia deriva del llatí *partitia*, forma femenina del participi passat del verb *partire*, amb el signifi-

cat de 'partir',²⁷ ja ens està indicant una fragmentació d'una unitat. Efectivament, per causes diferents els camperols i els poders locals hagueren de recórrer a individualitzar diverses parts del terme, i foren diverses les solucions emprades per a poder distingir una part, o tros determinat del territori, sobre el que treballaven.

Factors de diversa índole confluïren en aquest lent procés engegat ja a finals del segle XIII.

Un primer element definidor de les partides serà, sens dubte, les antigues referències toponímiques a nuclis d'antigues alqueries ja desaparegudes, en petits llogarets despoblats, dels quals ja sols hi havia una referència nominal al lloc que havien ocupat tant les cases com les immediates terres conreades.

Al territori de Corbera hi ha unes poques referències relatives a aquests topònims, a aquells que esmenten uns llocs desapareguts.

Nacla: és el nom d'una partida (hui compartida entre els termes municipals de Riola i Corbera) amb què es designava una alqueria del terme del castell de Corbera. Està documentada al segle XIII, en el Llibre del Repartiment i també en altres documents.²⁸ Etimològicament el mot prové, segons Carmen Barceló Torres, de l'àrab /náqla/, amb el significat de 'terreny pedregós'.²⁹

Monsalvà: Es tracta d'una partida que pren el nom de l'alqueria andalusí que hi havia més o menys sobre el mateix indret que l'actual partida homònima. L'etimologia del topònim deriva, segons Barceló Torres, de l'àrab /manzal/, amb el significat de 'finca', 'establiment', 'hostal'.³⁰

Taibalos: Es tracta d'un petit lloc que el coneixem gràcies a un document de començament del segle XIV. Així, en unes afrontacions de terres del terme de Corbera se cita:

18. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 52r.

19. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., ff. 2 i 137r.

20. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., ff. 212r, 213r i 214r.

21. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 61r. Efectivament, l'hagiotopònim «Sant Miquel» serveix per a designar diversos indrets: una muntanyeta o petit turó, una font, una partida, i fins i tot una pedrera com es desprèn d'un assentament del batlle de Corbera: «Burgalés tirà arena de la muntanya de Sant Miquel al castell sis càrregues». Vegeu. ARV: *Mestre Racional. Comptes de l'administració de la batllia de Corbera de l'any 1585*; 2.807.

22. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 165r.

23. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 223v.

24. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 221v.

25. Archivo Histórico Nacional (AHN): *Nobleza. Osuna*, lligall 726/1-1. Carpeta 96/15.

26. «Lo magnífich batle proveí que sia feta crida que tots los bagabundos dins sis dies se posen en hamo o dins la serra de Corbera, çots pena de L asots». Arxiu Municipal de Sueca (AMS): *Llibre judiciari de Corbera de l'any 1581*; sig. 148 (1581, juny 8).

27. Antoni M. Alcover - Francesc de B. Moll: *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca, 1957, tom. VIII, p. 275.

28. Josepa Cortés et alii: «Les alqueries a la Ribera: assaig d'identificació i localització», a *Economia Agrària i Història Local. I Assemblea d'Història de la Ribera*. València, Institució Alfons el Magnànim-Diputació de València, 1981, p. 248.

29. Carmen Barceló Torres: *Toponímia àrabiga del País Valencià. Alqueries i castells*. Xàtiva, Ajuntament, 1982, p. 184

30. Carmen Barceló Torres: *Toponímia àrabiga del País Valencià. Alqueries i castells*. Xàtiva, Ajuntament, 1982, p. 267.

«Item, unum trocium terre in dicto loco de Taybalos».³¹ No estem parlant d'una alqueria d'origen islàmic, sinó possiblement d'unes poques cases que prenen el nom d'un antropònim del qual parlarem més avant. Les referències a aquesta partida tindran com a comú denominador l'antropònim «*Taybalos*», ja que de vegades en la denominació d'aquesta apareix com a «partida del Camí de Taybalos... afronta ab barranch de Taybalos», i també com a «partida del barranch de Taybalos».³² La partida de *Taybalos* també té un altre nom, emprat indistintament, i és el de Benivenga: «A la mallada, afronta ab camí de Alzira, a dos parts, ab barranquet de Taybalos o de Benivenga»;³³ «A Benivenga, afronta ab camí de la Murta, ab camí de la Montanya».³⁴ Desconeixem l'etimologia i el significat d'aquest mot: «Benivenga».

Juntament amb aquests despoblats, són precisament els accidents geogràfics els que possibiliten una delimitació del territori. Per això, fer ús d'aquest recurs ha donat nom a una sèrie de partides com ara:

- Les Basses: «En la partida de les Bases, afronten en basa»;³⁵ «En la partida de les Basses afronten... en basa...»;³⁶ «A les Basses, altre tros de terra, afronta ab les matexes basses ... y ab asagadero que va a Polinyà».³⁷ Deu tractar-se de diversos clots relativament poc profunds, on s'ar-repleguen aigües pluvials o d'altra procedència. És un element de l'orohidrografia local d'origen natural, ja que, si es tractara d'una construcció feta *ad hoc*, probablement s'hauria emprat el terme *safareig*.

- Les Coves: «Partida de les Coves, afronta ... camí de les Coves».³⁸ La naturalesa càrstica de la serralada de Corbera fa que hi abunden les cavitats, i per això mateix el terme Coves s'utilitza per a retratar i anomenar una realitat.

D'altra banda, l'acció de la transformació que sobre el medi féu el camperol, assignarà noms a les partides prenent com a referència el fet d'estar a prop de la construcció d'un equipament pecuari o d'altres tipus, com ara un transformador de matèries primeres, la singular forma d'una parcel·la o un element constructiu singular. Tota aquesta gamma de referents visuals faran aparèixer topònims en partides i subpartides com les següents:

- Darrere lo castell: «*in partita dicta* de Darrere lo Castell»³⁹ o «partida del Castell que afronta ab camí de Llaurí».⁴⁰
- Davall l'almàssera: «Davall l'almàssera... afronta ab lo senial de l'alcayt»; «terra cenial en la partida del asagador davall la almàcera».⁴¹

El Colomer: «Al Colomer ... afronta ab lo colomer»; «Cases afronten ab casa de l'alcayt, ab dos carrers públichs y ab colomer».⁴²

- La Fita: «A la Fita»⁴³ o «davall lo castell, partida de la Fita».⁴⁴ Es tracta d'una partida que pren el nom de la pedra que assenyala la delimitació dels territoris de Corbera i Llaurí.

31. Ferran Garcia Garcia: *El naixement del monestir cistercenc de la Valldigna*. València, Universitat de València, 1983, p. 101. Vegeu AHN: *Clero. Valldigna*; carpeta 3.372, pergami núm. 4.

32. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., ff. 175r i 176r.

33. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 187v.

34. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 184r.

35. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 89r.

36. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 179r.

37. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 124v.

38. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 109v.

39. APCCV: *Protocol de Bartomeu Bertran de l'any 1590*; 20.842 (1590, març 3).

40. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 6r.

41. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., ff. 87r i 169v.

42. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., ff. 110r i 77r.

43. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 82r.

44. ARV: *Mestre Racional. Batllia de Corbera. «Còpia dels inventaris i estimes major y menor, de les terres dels moros expulsos de la villa de Corbera...» op. cit.; 10.034, f. 4r.*

- La Creu: «En la partida de la Creu».⁴⁵ A l'entrada de Corbera, venint de Riola, hi havia una creu, instal·lada amb tota probabilitat arran de la conversió forçada de la població morisca de Corbera al cristianisme durant la guerra de les Germanies (1520-21), i potser a partir de la creació de les rectories de moriscos, la de Corbera fou creada el 1534.
- L'ermita de Sant Miquel: en la majoria dels casos hi ha una eliminació del terme *ermita* per a destacar el topònim de caràcter hagiogràfic: «Al Pas de Sent Miquel, afronta ab cèquia del Campàs».⁴⁶
- Les Mallades: «A les Mallades».⁴⁷ Es tracta d'un indret que pren el nom de l'existència d'una sèrie d'equipaments pecuaris. Es tractaria, doncs, d'un espai en la marjal on devien abundar llocs arrecerats on s'aturaven a reposar els pastors i els seus ramats. No es tracta d'un topònim fòssil d'una realitat pretèrita, sinó que en aquest moment servia per a retratar una realitat ben viva.⁴⁸
- El Fossar (o el Fossar Vell): «Darrere lo lloch affronta ab lo fossar... prop lo fossar...»;⁴⁹ «En la partida del Fostar».⁵⁰
- Darrere el lloc: «Darrere lo lloch affronta ab lo lloch»;⁵¹ «Prop lo lloch afronta ab lo fos-

sar vell»;⁵² «Darrere lo lloch afronta en fossar vell»;⁵³ «Darrere lo lloch al Fossar Vell».⁵⁴

- Davall el lloc: «en les partides següents: ... Davall lo Loch».⁵⁵
- Les Eres: «A les Heres afronta ab les eres»;⁵⁶ «Partida de Davall les Eres».⁵⁷ Un equipament que hi havia a Corbera i altres pobles de la Ribera durant l'Àntic Règim era l'espai de terra per a batre-hi els cereals, els llegums i, singularment, l'arròs per a separar-ne el gra de la palla. Estaven situades prop de la població per a facilitar que els amos vigilaren les collites i evitar possibles furts.
- L'Església Vella: «En la partida de la Església Vella...».⁵⁸

Però les partides no són homogènies, ni pel que fa a la qualitat ni a l'estimació. N'hi ha una jerarquització, establerta molt possiblement en funció de la quantitat arreplegada dels fruits, de la qualitat edàfica del terreny, de la benignitat, o no, de la climatologia, etc. Almenys això, si més no, es desprèn dels capítols de la guàrdia de la tala del territori de l'aljama de Corbera de l'any 1607,⁵⁹ en els quals el guàrdia Batiste Jahan

45. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 169r.

46. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 187v.

47. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 112r.

48. «... en la partida de les Mallades que afronta ... ab la mallada». Vegeu: AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 86r.

49. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 101v.

50. ARV: *Mestre Racional. Batllia de Corbera*. «*Còpia dels inventaris i estimes major y menor, de les terres dels moros expulsos de la villa de Corbera...*» *op. cit.*; 10.034, f. 4v.

51. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f.98r.

52. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 136r.

53. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 171r.

54. ARV: *Mestre Racional. Batllia de Corbera*. «*Còpia dels inventaris i estimes major y menor, de les terres dels moros expulsos de la villa de Corbera...*» *op. cit.*; 10.034, f. 10v.

55. APCCV: *Protocol de Joan Baptista Gibert de l'any 1607*; sig. 13.496, f.197v.

56. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 115r.

57. ARV: *Mestre Racional. Batllia de Corbera*. «*Còpia dels inventaris i estimes major y menor, de les terres dels moros expulsos de la villa de Corbera...*» *op. cit.*; 10.034, f. 1v.

58. ARV: *Mestre Racional. Batllia de Corbera*. «*Còpia dels inventaris i estimes major y menor, de les terres dels moros expulsos de la villa de Corbera...*» *op. cit.*; 10.034, f. 4v. Una de les més antigues referències documentals que testimonien l'existència d'una capella o església a Corbera, aquesta sota la invocació de Jesucrist i de la Mare de Deu, data del 2 de gener de 1351. Una altra església està documentada el 1425, aquesta, però, consagrada a Sant Vicent, Martir. Mª Milagros Cárcel Ortí: «un registro de colaciones de Hug de Fenollet y Vidal de Blanes, obispos de Valencia (1350-1359)», a *Estudis Castellonencs*, 9 (Castelló de la Plana, 2000-2002), p. 645. Salvador Vercher Lletj: *L'ermita de Sant Miquel de Corbera*. Corbera, Ajuntament, 1998, p.

59. «Capítols closos, pactats, transigits, avinguts y concordats per y entre Joan Patroquí, lochtinent de justícia de la aljama de Corbera, Miquel

és obligat per les autoritats locals «a guardar lo territori de la dita aljama de Corbera, ço és, lo primiciari de aquells lo qual consisteix en les partides següents: la de la Fita, Davall lo Loch, Sent Miquel, Basses, les Coves, Darrere lo Castell, axí de nit, com de dia en tot lo temps del any ab diligència y cuydado».⁶⁰

Les formes de determinades parcel·les o camps també són objecte d'aplicar o, si se'm permet l'expressió, *de fabricar* un topònim com en aquestes partides:

- Les Estretes: «A les Estretes afronta ab camí dels Vinyals» o «...afronta al cap de les Estretes... ab cèquia Nova ... ab braçal de Bellver».⁶¹
- El Camp Redó: «Partida del Camp Redó».⁶²
- El Campàs: en referència a un camp gran: «Al Campàs afronta ab barranch de Taybalos»,⁶³ «Al Campàs afronta ab asagadero de Taybalos, ab cèquia del Campàs»;⁶⁴
- O també en referència a algun element singular, i és precisament singular perquè trenca la visió horitzontal. Ens estem referint a la partida arrossera de «la Palmereta».⁶⁵
- Els Barranquets: «Als Barranquets... afronta a dos parts ab barranch de Taybalos».⁶⁶ La confluència de diversos col·lectors naturals sobre un mateix espai fa que el topònim assignat a aquest espai derive directament de la descripció geogràfica.

Madonet *lo Blanch* y Hierony Morsí, jurats de la dita aljama, en lo present any, de part una, e Baptiste Jahan, guardia a la tala del territori de la dita aljama, novament elet e creat per los dits lochtinent de justícia e jurats, de part altra, en e sobre e per rahó de la dita custòdia y guàrdia». APCCV: *Protocol de Joan Baptista Gibert de l'any 1607*; sig. 13.496, ff. 197r-202r.

60. APCCV: *Protocol de Joan Baptista Gibert de l'any 1607*; sig. 13.496, f. 197v.

61. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., ff. 139r i 123r.

62. ARV: *Mestre Racional. Batllia de Corbera. «Còpia dels inventaris i estimes major y menor, de les terres dels moros expulsos de la villa de Corbera...»* op. cit.; 10.034, f. 3r.

63. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 83r.

64. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 92v.

65. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f.84v.

66. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f.22v.

- Els Censals: «Partida dels Censals o Mallades».⁶⁷

Entre el nom de les partides també hi ha antropònims. En citem uns quants i en parlarem amb més profunditat més avant:

- Pallarés: «Entre dos camins, de Sent Miquel y de València, en la partida de Pallarés» o «...un tros de terra olivar en la partida del camí de València dita de Pallarés».⁶⁸ Molt possiblement es tracte d'un antropònim.⁶⁹
- Marí Ferrera: «Partida de Marí Ferrera».⁷⁰
- Muntaners: «Als Muntaners».⁷¹

3. Les vies de comunicació

La connexió i comunicació entre dos o més punts també han estat un element generador de topònims, i el topònim que s'aplica al substantiu, que pot ser un camí, caminàs, assagador o senda, és aquell que en marca la direcció.

Sense cap mena de dubte, tal com s'esdevenia en les partides rurals que ja hem vist, en les vies de comunicació hi ha una jerarquia, i la via que està en el cim és el camí Reial, precisament per la seua condició jurídica. Un camí que, com el seu nom indica, està sota la protecció del rei i dels seus oficials. El dit camí Reial transcorre pel traçat de l'actual camí de Riola a Corbera «terra a Sant Miquel que afronta ab camí Real»,⁷² i una volta arriba a Corbera segueix cap a Llaurí, però no per la carretera que enllaça les dues poblacions, que és de la segona meitat del segle XIX, sinó pel camí Vell de Llaurí, travessant per la partida de la Fita segons es desprèn d'un assentament de finals del segle XVI: «A la Fita... afronta ab

67. ARV: *Mestre Racional. Batllia de Corbera. «Còpia dels inventaris i estimes major y menor, de les terres dels moros expulsos de la villa de Corbera...»* op. cit.; 10.034, f. 5v.

68. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 77r i 169v.

69. En 1419 hi ha un tal Joan Pallarés que és veï de la Vila i Honor de Corbera. Vegeu: ARV: *Governació. Litium*; 2.221, mà 1a, f. 31r.

70. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 12r.

71. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 27v.

72. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 177r.

camí de les Seniades ... ab camí Real».⁷³ Però el camí Reial té un altre complement: el de la direcció. Així, si el 1461 trobem el «camí Reyat de Laurí»,⁷⁴ també devia denominar-se de la mateixa manera el camí Reial de Riola.

Cal remarcar l'existència d'una via per la seua antiguitat. Ens referim a «la Calçada de Llaurí».⁷⁵ És tracta d'un camí o senda que partint des de Fortaleny transcorre per la marjal en direcció a Llaurí i les seues muntanyes. Al nostre parer, és el mateix camí de què es parla en una concòrdia de 1323 signada entre el senyor de Llaurí i diversos cavallers, el comanador de la Casa de Sant Antoni i la universitat del lloc de Fortaleny, el qual s'usava per a transitar a fi d'«agafar lleyes i transportar-les a Fortaleny».⁷⁶

Entre els camins figuren principalment aquells que fonamentalment enllacen dues poblacions:

- Camí de Riola: «Al Censal affronta ab camí de Riola ... ab caminàs de Taybalos».⁷⁷
- Camí de Polinyà: «camí de Polinyà afronta ab cèquia del Rafal»;⁷⁸ «asagadero que va a Polinyà».⁷⁹
- Camí de Llaurí: «camí de Llaurí».⁸⁰
- Camí d'Albalat (de la Ribera): «camí de Albalat».⁸¹
- Camí de València: «...a les Basses ... afronta ... ab camí de València».⁸²

73. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 82r.

74. Salvador Vercher Lletj: «La moreria de Corbera al segle XV» a *Al-Gezira. Revista d'Estudis Històrics – Ribera Alta*, 10 (Alzira, 1997), p. 88.

75. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 154r.

76. AHN: *Clero. Valldigna*; carpeta 3.375, perg. núm. 17.

77. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 83v.

78. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 129v.

79. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 11v.

80. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 82r.

81. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 22r.

82. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 129v.

- Camí d'Alzira: «camí de Alzira, affronta ab montanya del Puig del Conte, ab barranch de Taybalos».⁸³
- Camí de Cullera: «camí de Cullera ... affronta ab camí de Llaurí».⁸⁴

També, però, gaudeixen de la consideració de camins aquells que s'adrecen a certs despoblats, partides, conjunt de partides i elements singulars del paisatge.

- Camí de Benicull:⁸⁵ «camí de Benicull».⁸⁶
 - Camí de Taybalos: «camí de Taybalos»; «Partida del Camí de Taybalos... affronta ab barranch de Taybalos».⁸⁷
 - Camí de les Coves: «camí de les Coves».⁸⁸
 - Camí de la Marjal: «camí de la Marjal».⁸⁹
 - Camí de l'Horta: «...per lo camí de la Horta».⁹⁰
 - Camí de Vinyals: «un cenial apel·lat lo realet affronta ab camí de Llaurí, ab camí de Vinyals».⁹¹
- El dit camí travessa diverses partides com ara les Estretes, l'Illeta i el Braçal de Bellver.

83. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 220r.

84. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 146r.

85. El topònim de Benicull és una corrupció i arabització de la denominació llatina Bellacull o Benacull, que ha donat pas a «Benicull». El topònim originàriament era l'Alcudia o l'Alcudiola. La primera volta que hem documentat el topònim, el 1418, apareix com a «Benacull alias l'Alcudia». Vegeu: ARV: *Batl·lia. Lletres i privilegis dels anys 1416-20*; 1145, f. 138v. És tracta d'un malnom del propietari del lloc: «...en lo loch de l'Alcudiola de Matero, terme de la vila de Corbera, alias apel·lat Bellacull». Vegeu: Arxiu Municipal d'Alzira (AMA): *Notat de Bernat de Comadolins de l'any 1422*; 040/22, ff. 32r-33r. I, amb el temps, el lloc conegut com a «loci de la Alcudiola de Benacull». Vegeu: *Ibidem*, ff. 195r-196. donarà pas a denominar-se solament Benicull.

86. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 52r.

87. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., ff. 94r i 175r.

88. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 47r.

89. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 9v.

90. APCCV: *Protocol de Joan Baptista Gibert de l'any 1607*; sig. 13.496, f. 198v.

91. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 137r.

- Camí de la Dula: «Camí de la Dula», ubicat en la partida de Davall les Eres.⁹² És tracta del camí per on recorrien els bestiaris grossos de caps pertanyents a diversos propietaris que anaven a pasturar a la marjal o al bovalar sota la vigilància d'un duler.
- Camí de la Murta: «A Benivenga, afronta ab camí de la Murta, ab camí de la Montanya».⁹³
- Camí de les Seniades: «A la Fita ... afronta ab camí de les Seniades ... ab camí Real»; «senda de les Seniades»⁹⁴ situada al cap del terme, és a dir limitant amb les terres de Llaurí. Aquest topònim retrata la realitat visual del moment, un terreny on abunden moltes sènies i, per tant, terra d'horta irrigada per sènies, cada una amb el nom del seu propietari.
- Camí del Castell: «era prop lo lloch, afronta ab camí del Castell».⁹⁵
També hi ha els caminassos.
- De la Vila: «Darrere lo castell afronta en caminàs de la Vila»; «un tros de terra al brasal de Bellver per a fer arròs afronta que's diu la partida dels Censals ab dit brasal, ab Joan Chochor, ab caminàs de la Vila...»; «En la partida dels Censals afronta ab braçal de Bellver, ab caminàs de la Vila».⁹⁶
- Del Pont de la Plana: «Caminàs del Pont de la Plana».⁹⁷

92. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., ff. 39r i 51r.

93. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 184v.

94. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., ff. 82r i 26r.

95. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 145r.

96. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., ff. 170r, 176r, 187v.

97. «...situat y posat en lo terme de la Vila y Honor de Corbera, en la partida dels Censals, que afronta, de una part, ab brassal de Bellver y, de altra part, ab terra de Francés Nadal y, de altra, ab lo Caminàs del Pont de la Plana». Vegeu: APCCV: *Protocol de Joan Baptista Gibert dels anys 1579-1587*; 13.469 (1583, abril 27).

- De Taybalos: «Al Censal afronta ab camí de Riola ... ab caminàs de Taybalos».⁹⁸
- De Benatzit: «Als Muntaners afronta ab caminàs de Benatzit».⁹⁹

L'arabisme *assagador* o «camí de ramats» també hi són presents:

- De Beniatzir: «asagadero de Benatzir».¹⁰⁰
- Del Colomer: «asagador del Colomer».¹⁰¹
- Del Colomer: «Lo asagador del Colomer».¹⁰²
- De Davall l'almàssera: «partida del asagador Davall la Almàssera».¹⁰³
- Del Barranc: «la mitad de una casa en Corbera que afronta en asagadero del Barranch»¹⁰⁴ referint-se, sense dir-ho, al barranc de les Fontanelles, altrament dit també de la Murta.
- Major o Gran: «Darrere lo Castell afronta en asagadero Major»;¹⁰⁵ «Al costat del asagadero Gran».¹⁰⁶
- De Taybalos: «Al Campàs afronta ab asagadero de Taybalos, ab cèquia del Campàs».¹⁰⁷

4. Les séquies, braçals, barranc s i fonts

El fet que gran part del territori de Corbera s'assente sobre una zona d'aiguamolls i sobre una zona palustre, o si es vol, en altres paraules, sobre el marge dret del delta interior

98. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 83v.

99. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 190r.

100. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 28r.

101. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 150r.

102. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 150r.

103. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 169v.

104. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 181r.

105. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 82r.

106. ARV: *Mestre Racional. Batllia de Corbera. «Còpia dels inventaris i estimes major y menor, de les terres dels moros expulsos de la villa de Corbera...» op. cit.*; 10.034, f. 5v.

107. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 92v.

que configura el riu Xúquer en el seu ja zigzaguejant i lent decurs abans del seu morir a Cullera, féu que ja des d'antic, tant els poders públics com els senyors i les mateixes comunitats camperoles que s'assentaren sobre el terreny, esmerçaren esforços a drenar les marjals per a bonificar les terres i regar els camps guanyats als espais marjalencs. Per això s'establí una xarxa principal de séquies configurada pels canals següents:

- Séquia dels Mitjans: «séquia dels Mitjans». ¹⁰⁸
- Séquia del Rei: «cèquia del Rey». ¹⁰⁹ El topònim prové del caràcter regi en l'impuls de l'obertura de la dita séquia a començaments del segle XIV.
- Séquia Nova: «Entre Dos Séquies ... afronta ab cèquia dels Mijans, ab cèquia Nova». ¹¹⁰
- Séquia de la Vila: «Al Brassal del Moro ... afronta ab cèquia de la Vila». ¹¹¹

A més d'aquestes séquies, la documentació consultada també ens assabenta d'una sèrie de séquies de segon ordre, que són:

- Séquia de Marí Ferrera «en la partida de Monsalbà ... afronta ab cèquia de Marí Ferrera». ¹¹² Es tracta del canal que connecta l'ullal o font de Marí Ferrera amb la séquia del Rei.
- Séquia del Molí: «cèquia del Molí» o «çèquia del Molí Vell» ¹¹³ es refereix al molí de Monsalvà.
- Séquia del Rafal: «Camí de Polinyà afronta ab cèquia del Rafal». ¹¹⁴
- Séquia de les Basses: «A les Basses ... afronta ab cèquia de les Basses... ab camí de València». ¹¹⁵

Algunes d'aquestes, com és el cas de les que tot seguit indiquem, no hem pogut identificar-les sobre el terreny. Estem referint-nos als col·lectors següents:

- Séquia de l'Arbre: «séquia de l'Abre» ¹¹⁶ en la partida de Monsalvà.
- Séquia del Saladar: «séquia del Saladar», ¹¹⁷ es tracta d'un col·lector que travessa diverses partides arrosseres, com les Mallades, la Palmereta i Beniasit.
- Séquia del Consell: «A la Plana... afronta ab cèquia del Consell». ¹¹⁸ Està ubicada a la partida de les Basses.
- Séquia dels Dotze Pams: «A Nacla ... afronta ab cèquia dels Dotze Pams». ¹¹⁹ Es tracta d'un canal que travessa diverses partides com ara la dita de Nacla, les Estretes, els Muntaners, la Palmereta i el Braçal del Moro. Possiblement el nom derive de la mida del caixer de la séquia. Essent el pam valencià d'uns 22,6 cm, aquesta tindria una obertura d'uns 2,712 metres.
- Séquia de la Marjal: «cèquia de la Marjal», ¹²⁰ situada en la partida del Camí de Riola.
- Séquia de les Solades: «camí de Riola... afronta ab séquia de les Solades». ¹²¹
- Séquia del Campàs: «a Sent Miquel ... afronta ab cèquia del Campàs». ¹²²

La xarxa de reg duu aparellada una jerarquia dels col·lectors; per això, de les séquies principals en naixen d'altres denominades braçals, en clara al·lusió al seu paper secundari.

108. ARV: *Protocol de Jaume Català de l'any 1577*; 14.006 (1577, gener 24).

109. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 5r.

110. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 8v.

111. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 13v.

112. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 46v.

113. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 5r i 53r.

114. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 129r.

115. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 105.

116. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 52v.

117. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 27.

118. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 16r i 105r.

119. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 27v.

120. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 5r.

121. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 106.

122. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 35.

De la mateixa manera, del tors d'un cos naixen els braços. Els braços que s'assenyalen en la documentació consultada són:

- Braçal de Bellver: «brassal de Bellver». ¹²³ Deu tractar-se de l'actual braçal de les Mallades que travessa aquesta partida i també la de les Estretes.
- Braçal de la Illeta: «A la Ylleta ... afronta ab brassal de Bellver, ab lo brassal de la Ylleta», ¹²⁴ en la partida arrossera de la Illeta.
- Braçal de Benasit: «A Benasit ... afronta ab brassal de Benasit», ¹²⁵
- Braçal de don Jeroni Vich: «a la Palmereta ... ab brassal de don Hierony Vich». ¹²⁶

Però, a més d'aquests topònims que serveixen per a assenyalar unes realitats físiques amb una hidronímia que qualifiquem d'artificial, ja que són producte de l'esforç humà, hi ha també altres indrets naturals amb la seua pròpia hidronímia. Efectivament, el règim fluvial d'aquest territori de la conca mediterrània occidental fa que les precipitacions anuals que es concentren en poques hores i que flueixen pels barrancs o col·lectors naturals es convertesquen en canals per a evacuar l'aigua caiguda a la serra de Corbera. El caràcter d'accident geogràfic de caire natural i, per tant, element singular que prové de les zones de muntanya i travessa una sèrie d'indrets de cultius, és la causa de l'aparició d'alguns barrancs, si més no, els més arrimats (i de vegades adjacents) als cultius que es reflecteixen en la toponímia rural de Corbera. Així, en registrem els següents:

- De les Fontanelles: «Lo barranch de les Fontanelles»; ¹²⁷ «barranch dicto de les Fontanelles». ¹²⁸

- Del Contrast: «Partida del Camí de Alzira afronta ab barranch del Contrast». ¹²⁹
- De Taibalos: «Camí de Alzira, afronta ab montanya del Puig del Conte, ab barranch de Taybalos». ¹³⁰
- «Al barranquet ... afronta ab olivar de l'alcayt». ¹³¹
- Així mateix, també hi ha una sèrie de topònims que serveixen per a designar diverses fonts.
- De Marí Ferrera: «font de Marí Ferrera». ¹³²
- De Sant Miquel: «en la partida de la Font de Sant Miquel afronta ... ab la font»; «font de sent Miquel». ¹³³
- Les Fontanelles: tot per a referir-se a unes fonts petites.

5. La toponímia menor

Si, com hem vist, hi ha una toponímia major que sol adoptar el nom de grans àrees de cultiu, i també una sèrie de vies de comunicació de caràcter públic —les més importants—, la documentació que hem estudiat també enregistra, encara que en menys quantia, una toponímia que podem definir com de caràcter menor. És tracta, doncs, de noms d'algun camp, d'alguna séquia; en definitiva, d'algun indret singular. Els noms d'aquest apartat l'hem sistematitzat en quatre epígrafs:

Camps: «Al mas ... afronta ab camí de Benicull»; «... a Bellver, part de la sort de Carbó... ac-la del títol de Carbó, capatró de Riola»; «Davall l'almàssera ... afronta ab lo senial de l'alcayt»; «...una quarta part de un olivar appel·lat de sent Joan, que fa dos arroves de oli a Sent Joan del Castell, y està part la mija arrova de oli pagadora cascun any lo qual està darrere lo lloch afronta ... ab camí de Alzira, ab la muntanya»; «un cenial appel·lat lo realet, afronta ab camí de

123. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 27.

124. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 27.

125. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 21.

126. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 109r.

127. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 159r.

128. APCCV: Protocol de Bartomeu Bertran de l'any 1590; 20.842 (1590, març 3).

129. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 187r

130. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 220r.

131. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 56r.

132. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., f. 52r.

133. AVHC: «Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera» de l'any 1594; sense sig., ff. 141r i 144r.

Llaurí, ab camí de Vinyals»; i finalment, «olivar de l'alcayt»,¹³⁴ situat al Barranquet. Per extensió també trobem el topònim «sénia de Mascarell»,¹³⁵ ubicat en les immediacions del camí de Llaurí.

Mallades: «En la mallada de Jaume Martí, de Fortaleny, camí de Alzira, ... ab montanya de Joan Aruel»; «A la mallada del Baladre» —60 fanecades en títol de Cosme Querfí—; «Camí de Alsira, affronta ab la mallada de Mattheu Fetgí»; «afronta ... ab camí de Alzira, ab la mallada de les Garroferes de Cristòfol Sorriba».¹³⁶

Séquies: «céquia de Guillem Matheu», en la partida dels Censals; «séquia de l'Abre» a la partida de Monsalvà; «A la Palmereta afronta ab brassal de don Hierony Vich».¹³⁷

Cavitats naturals: «la cova de Vera»¹³⁸ a la partida de les Coves.

6. Antropònims

La toponímia rural d'aquest poble de la Ribera del Xúquer també és permeable a enriquir-se amb la designació de llocs amb la denominació de noms provinents de persones, és a dir, d'antropònims. Tan sols n'hem identificat uns pocs.

A continuació els esmentem i expliquem el perquè:

Marí Ferrera: «Partida de Marí Ferrera»; «A Marí Ferrera ... ab terra dels hereus de Magí Ferrer».¹³⁹ Es tracta de Magí Ferrer, un prohoms natural de Riola que feu gestions per a la reversió de la baronia de Corbera al Reial Patrimoni. La corrupció del nom i cognom donarà pas al topònim enregistrat. En la nòmina del morabatí de Riola de 1584 hi ha un títol que correspon a: «Los pobils de Machí Ferrer».¹⁴⁰

134. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., ff. 52r; 53r; 87r; 113r; 137r i 56r.

135. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 194r.

136. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., ff. 49v; Baladre: 190r i 194r; 147r i 159r.

137. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., ff. 52v (Matheu i Arbore) i 84v (Vich).

138. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., ff. 62r i 187r

139. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., ff. 12r i 22v.

140. Salvador Vercher Lletí: «Una nòmina de veïns de Riola de 1584» a *Riola. Festes, 2004*. Riola, Ajuntament, 2004, p. Vegeu: ARV: *Mestre Racional*.

Bellver: «Braçal de Bellver».¹⁴¹ Pense que aquest antropònim fa referència al cognom d'un personatge rellevant en la senyoria de Corbera. Ens referim al donzell Joan Bellver, procurador general de la baronia durant la tercera dècada del segle XVI.¹⁴² En 1574, al final de l'etapa de domini dels Borja continua essent un Bellver el procurador i batlle de la baronia, en aquest cas, el donzell mossèn Lluís Joan Bellver.¹⁴³

Carbó: «...a Bellver, part de la sort de Carbó... ac-la del títol de Carbó, capatré de Riola».¹⁴⁴ Es tracta d'una porció de terreny de terra d'arròs que pren el nom del seu posseïdor i és natural de Riola.

Fetgí: «la canal de Fetgí».¹⁴⁵ Correspon al cognom del morisc Mateu Fetgí, el qual té béns inventariats al capatré de la peita de 1594; o a Miquel Fetgí, de Piles; o a Francesc Fetgí, de Beniopa, amb béns enregistrats en el memorial dels moriscos expulsats de 1610.

Fins ací hem vist i identificat uns topònims que nasquen de manera espontània i pel tracte derivat amb una sèrie de personatges quasi coetanis a l'època estudiada.

Tot seguit fem esment d'uns antropònims amb arrels medievals.

Taibalos: «barranch de Taybalos».¹⁴⁶ En la partició dels germans Fuster, veïns de Corbera, efectuada el 3 de novembre de 1311, s'esmenta que posseeixen una terra que confronta amb terra de «*Geraldí Taybalos*» i «*Ferrari Taybalos*».¹⁴⁷

Muntaners: Es tracta d'un cognom que ha donat nom a una partida arrossera per excel·lència, possiblement per posseir terra en la dita partida els membres anomenats així: «Als

Manifest i nòmina dels veïns de Riola subjectes i exempts al pagament del morabatí de l'any 1584; 2.806, f. 2v.

141. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 20v.

142. AHN: *Nobleza. Osuna*; lligall 726/1-1. Carpeta 96/15.

143. AHN: *Nobleza. Osuna*; lligall 726/1-21.

144. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense signaturitzar, f. 53v.

145. ARV: *Mestre Racional. Batllia de Corbera*. «*Còpia dels inventaris i estimes major y menor, de les terres dels moros expulsos de la villa de Corbera...*» op. cit.; 10.034, f. 17v.

146. AVHC: «*Llibre capatré de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 22r.

147. Ferran Garcia Garcia: *El naixement del monestir cistercenc de la Valldigna*. València, Universitat de València, 1983, p. 100. Vegeu: AHN: *Clero. Valldigna*. carpeta 3.372, perg. núm. 4.

Muntaners».¹⁴⁸ El cognom Muntaner el trobem a la senyoria de Corbera ja a finals del segle ^{xiii}¹⁴⁹ i també a les darreries del segle ^{xiv}.¹⁵⁰

Pallarés: «Entre dos camins de Sent Miquel y de València, en la partida de Pallarés...»; «...un tros de terra olivar en la partida del Camí de València dita de Pallarés».¹⁵¹

Beniatzit (o Benasit): «Benatzit».¹⁵² És el nom d'una alqueria que desaparegué en el segle ^{xvi}, la qual ja es documenta al segle ^{xiii}.¹⁵³ Segons Barceló Torres, es tracta d'un topònim del terme de Corbera no identificat que «podria tractar-se de l'àrab /Bani 'Asír/».¹⁵⁴ Per tant deu tractar-se d'un antropònim de caràcter clànic. Gràcies a les afrontacions del capatró de la peita de 1594, hem pogut situar, si no el lloc concret del despoblat, sí el seu terme o territori. Es tracta de les partides de l'actual terme de Fortaleny, que limiten amb Cullera i el territori del terme municipal de Llaurí que conformava l'antiga Matada i estaven separades o aïllades del cos principal del territori on se situa el cap de l'actual municipi de Fortaleny.

7. La particularitat de la toponímia de Corbera

La toponímia, històrica o no, no deixa de ser una manifestació cultural hui i una qüestió administrativa en el moment en què es va establir. Efectivament, són les comunitats camperoles les protagonistes de la transformació de les terres sobre les quals treballaven.

148. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 27v.

149. Pere Muntaner i [Arnau] Muntaner, germans, habitants de Cinyent, terme de Corbera. ARV: *Protocol de notari desconegut*, 11.178, f. 2v. (1296, novembre).

150. Bernat Muntaner, de Fortaleny. AMA: *Llibre d'actes dels jurats i consell de l'any 1396-1397*; 03/3, ff. 12v-13r. (1396, juny 16).

151. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 77r i 169v.

152. AVHC: «*Llibre capatró de la Vila i Honor de Corbera*» de l'any 1594; sense sig., f. 28v.

153. Josepa Cortès et alii: «Les alqueries a la Ribera: assaig d'identificació i localització», a *Economia Agrària i Història Local. I^a Assemblea d'Història de la Ribera*. València, Institució Alfons el Magnànim-Diputació de València, 1981, p. 231.

154. Carmen Barceló Torres: *Toponímia aràbiga del País Valencià. Alqueries i castells*. Xàtiva, Ajuntament, 1982, p. 249.

Aquesta comunicació tracta d'una manifestació d'una comunitat camperola molt concreta, la morisca de Corbera en els seus darrers 30 anys d'existència, que és herència de l'aljama mudèjar anterior. En un altre moment ja hem tractat sobre el naixement, la configuració i la trajectòria de la moreria de Corbera.¹⁵⁵ Aquesta es creà, o si es vol es refundà, amb 9 famílies el 1418, quan la baronia de Corbera es reintegra al Reial Patrimoni. Amb el temps, i gràcies a les bones condicions que ofería la Corona, l'aljama de Corbera veurà augmentar els seus efectius demogràfics, que en l'època estudiada estarà formada per 54 casats, o si es vol, per mig centenar de focs fiscals. La dita comunitat local de Corbera desaparegué per sempre més un 25 d'octubre de 1609, dia en què els seus habitants partien desterrats cap al nord d'Àfrica des del port de Dénia, que compartien vaixell amb els moriscos de Benifairó.¹⁵⁶

Adés he mostrat una sèrie de topònims rurals que coneixem gràcies a les fonts documentals a què m'he referit. Però, i ací se centra el quid de la qüestió, estem davant d'una toponímia genuïnament valenciana o, qualifiquem-ho així, davant d'una còpia de segona mà?

La pregunta que faig se centra en un fet cabdal. El 13 de febrer de 1574 es congregaren en l'església dels sants Vicents de Corbera una assemblea integrada pels caps de família de l'aljama i per les autoritats locals: el justícia, els dos jurats i el mustassaf, i 38 veïns més, en la qual els moriscos de Corbera, amb tota seguretat pressionats pel seu senyor, el totpoderós duc de Gandia, és desdiguaren de l'adhesió a l'acta d'un consell general de tots els llocs de la baronia integrada per cristians vells (Polinyà, Riola i Fortaleny) i cristians nous (Corbera) d'iniciar un plet contra el senyor per revertir en la Reial Corona. Ara, tretze mesos després d'aquesta reunió en la qual es decidí iniciar el procés per a canviar de senyor, —un fet sense dubte insòlit—, són els moriscos de Corbera els que al·leguen que «com nosaltres, nou convertits a la llengua valenciana... no entenem y per respecte enton-

155. Salvador Vercher Lletí: «La moreria de Corbera al segle ^{xv}» a *Al-Gezira, Revista d'Estudis Històrics – Ribera Alta*, 10 (Alzira, 1997), pp. 77-96.

156. Manuel Lomas Cortés: *El puerto de Denia y el destierro morisco (1609-1610)*. València, Publicacions de la Universitat de València. 2009, p. 259.

ces lo que en dit consell general se tractà no u entengueren, ni compregueren bé...». ¹⁵⁷

Declaració tan explícita del desconeixement de la modalitat valenciana de la llengua catalana deu ser matisada. Crec que, a l'hora de cercar un argument que faça creïble la revocació de l'acord d'anar en contra del duc de Gandia, el tema de la llengua n'és un de ben potent. Però, si bé és cert que la major part dels moriscos no entenien la nostra llengua, ni tampoc la pràctica totalitat de les dones morisques, sí que devia haver-hi uns pocs moriscos que l'entenien, sobretot aquells que tenien més contacte amb els cristians vells.

Així, tenim que la toponímia enregistrada en les fonts documentals exhumades està en valencià, i la comunitat camperola que les féu nàixer i les mantingué vives oralment ho degué fer en el dialecte hispanoàrab parlat al País Valencià. Per tant, la veritable toponímia autòctona devia ser aquella que enregistrava els topònims esmentats en aquesta comunicació, i d'altres, però en el dialecte valencià de l'àrab, també anomenat *algaravia*.

CONCLUSIONS

La toponímia rural de Corbera en la seua immensa majoria deriva de la descripció d'una sèrie d'elements propis de l'agricultura. No podia ser d'altra manera. Però aquesta aclaparadora nòmina de topònims no ha d'emascarar la importància d'altres esments d'origen pecuari. Els topònims ens informen del relleu (orònims i hidrònims), de la vegetació (fitònims), de les activitats relacionades amb l'agricultura (de regadiu i de secà) i de la ramaderia; així com de les activitats d'ocupació humana del territori, de camins d'edificis singulars... Cal destacar la poca presència d'hagiotopònims, solament n'hi ha dos: sant Miquel i sant Joan

Un tret definidor de la toponímia de Corbera durant tot el període cronològic estudiat és el recurs continu a la descripció geogràfica local, a més de recórrer al nom del propietari de l'indret designat, fet que serà l'origen dels antropònims. Igualment, cal ressaltar el poc nombre de paraules àrabs en la toponímia local.

Per últim, hem de conscienciar-nos tots, societat civil —veïns i/o ciutadans de Corbera— i també autoritats locals, que amb la retolació de certs indrets amb el topònim corresponent esmentat en aquest estudi (séquies, camins, partides...) i amb la menció a l'antiguitat del topònim («documentat al segle XVI», «...a començaments del segle XVII...»), a més de facilitar la identificació d'un lloc, estem contribuint a preservar una part del nostre patrimoni històric de caire immaterial i a reforçar la nostra identitat amb el reconeixement del valor històric, lingüístic i cultural de la toponímia local creada per les generacions que ens precediren.

157. ARV: *Protocol de Jaume Català de l'any 1574*; sig. 14.003 (1574, febrer 13).

SIKANÓS, SUCRO, XUCR, XÚQUER: UN RIU I UN NOM

Francisco José Llácer Bueno

INTRODUCCIÓ

Sempre ha estat una dèria personal considerar que els prístins creadors del topònims, els primitius designadors de llocs o indrets, acostumaven a ser racionals i naturals en les seues designacions; també nosaltres en el nostre parlar col·loquial. Així com el més natural és dir al pa, pa, i al vi, vi, també anomenem la séquia, séquia, o el riu, riu. Quan hi ha una pluralitat d'elements de la mateixa classe, dissenyem cadascun dels topònims amb adjectivacions complementàries (Séquia del Rei, Séquia Real, séquia de Cotes) i quan tenim més d'un riu —sols si no està clar pel context—, ho precisem mitjançant eixa adjectivació: riu Magre (Sec), o riu Xúquer a Algemesí; riu dels Ulls, o riu Xúquer a Alzira; riu Sec, o riu Xúquer a Carcaixent o a Vilanova de Castelló quan oposen l'omnipresent Xúquer al riu d'Albaida. I així creiem que feien els antics.

Fent bona eixa naturalitat i racionalitat en la designació del nostre riu és pel que pensem que la pristina designació del Xúquer volia dir simplement això: 'el riu', i que l'opacitat del nom actual ve donada pel decurs històric que ens ha fet perdre la significació que tenia en llengües molt antigues i, a més a més, ha anat acumulant redundàncies tautològiques.

Aprofitant que aquestes jornades tenen la Ribera del Xúquer com a centre i motiu, pareix convenient esplanar aquest treball, que ja havia estat tractat des del punt de vista

d'Algemesí en el meu llibre referent a la toponímia d'Algemesí citat a la bibliografia

ELS FÒSSILS DE LA TOPONÍMIA: ELS HIDRÒNIMS

L'indoeuropeista alemany Hans Krahe analitzà en un seguit de llibres i articles —v. gr. *Die Struktur der alteuropäischen Hydronymie* o *Alteuropäischen Flussnamen*— les restes d'un antic substrat indoeuropeu a partir de la hidronímia del vell continent. La teoria de Krahe es basava en el fet que una gran quantitat dels hidrònims europeus es devien remuntar a un estadi de la llengua, l'*alteuropäisch* (antic europeu o paleoindoeuropeu), que degué representar un moment intermedi entre l'indoeuropeu comú i les distintes llengües europees occidentals, i degué correspondre a un moment històric determinat en què les llengües indoiranianes: el tocari, el grec i l'hitita ja tenien una existència independent. Allò essencial de l'*alteuropäische*, com el caracteritza Krahe, és una gran variabilitat fonètica on conviuen formes que després seran ja típiques de llengües indoeuropees clarament diferenciades.

Segons Krahe, aquest conjunt hidrònimic no pareixia ser molt abundant en les tres penínsules mediterrànies: la ibèrica, la itàlica i la balcànica. Javier de Hoz (1963) recollí exemples d'hidronímia paleohispànica, basant-se quasi exclusivament en el diccionari de P. Madoz, encara que el resultat no va ser molt llarg.

Per a Krahe, els hidrònims (i més en concret els potamònims o noms de riu) són els fòssils més antics de la toponímia. Al contrari, els altres topònims són més fàcils de substituir. El fet que un riu tinga un recorregut lineal, a voltes molt llarg, fa que els hòmens nouvinguts o *els invasors* no puguin conèixer tot el riu i hagen de preguntar el nom als autòctons, cap on va i d'on ve la força del corrent en certs punts, els guals i una i mil circumstàncies més. D'ací ve la seua pervivència en el temps, ja que el seu nom no es pot substituir perquè sí.

Els topònims, doncs, i especialment els hidrònims, són extraordinàriament estables i mantenen testimonis remots de llengües pretèrites. La línia argumental de la nostra etimologia es basa, precisament, en eixa continuïtat del mot, que manté el seu nom original, però emmascarat per les successives formes *invasores* que aporten modificacions en el conjunt, però mantenint, en certa manera, l'esquelet original de la paraula.

Pareix procedent, per tant, examinar les denominacions amb què s'ha presentat el riu Xúquer.

FONTS DOCUMENTALS

És el Xúquer un riu de cabal importància i, en el decurs del temps, són quatre les principals denominacions amb què apareix el nostre riu, pertanyents a quatre grans civilitzacions i llengües que li han donat nom: en les fonts gregues l'anomenen Σικανός; els romans, *Sucro*; els àrabs, *Xucr*, i els valencians, *Xúquer*. Intentarem ser breus ja que, al ser riu gran i important, les referències documentals són molt àmplies.

La font més antiga sobre el riu és l'*Ora Marítima* de Rufus Festus Avienus, autor del segle IV d.C., època caracteritzada per una recuperació dels grans escriptors grecs i llatins anteriors. L'obra pareix encabir un centó de dades i informacions anteriors basades, sobretot, en un periple massaliota molt antic, possiblement del segle VI a.C., on es descriu, en un lloc elevat, una ciutat anomenada *Sicana* pels ibers perquè amb eixe nom es coneixia el riu pròxim.¹

Amb tot, és una notícia de referència; per això, és Tucídides qui escriu sobre el riu de manera directa, referint-se als habitants de Sicília, que l'autor considera originaris d'Ibèria,

1. Avienus, *Ora maritima*, 479-480: «Attollit inde se Sicana civitas // Propinquo ab amni sic vocata Hibericis».

on està el riu *Sicanós* i que s'hi establiren després dels ciclops i dels lestrígons:

Pareix que després d'ells foren els sicans els primers a establir-se ací, que és el que afirmen ells mateixos, i anteriorment àdhuc, perquè són autòctons; però, segons la veritat, trobem que eren ibers, expulsats pels lígurs de la regió del riu Sicà, que és a la Ibèria.²

Molts més autors escriuen sobre la ciutat *Sicana* o la regió de *Sicània* a Sicília com ara Homer, Hecateu de Milet (citada per Esteve de Bizanci), Heròdot, Teopomp, Ovidi, Virgili, etc., però, del riu en concret ens parla Filiste (430-356 a.C.) citat per Diodor Sicul:

Però, sobre els sicans, que habitaren els primers en ella (Sicília), cal parlar, ja que alguns escriptors estan en desacord. Perquè, diu Filiste que, havent estat enviats des d'Ibèria per a fundar una colònia, s'establiren en l'illa, creant esta denominació seua d'un cert riu Sicà que hi ha a Ibèria.³

Sobre *Sucro* tenim notícies en Titus Livi quan parla de la ciutat; del riu ens parlen Estrabó i Plini. Plini (23-79 d.C.) en la seua *Història Natural* ens descriu la costa de la Contestània pujant del sud al nord fins a arribar al riu *Sucro* i a la ciutadella del mateix nom, límit de la Contestània:

En la costa que resta estan el riu Tader i Illici, colònia immune, de la qual rep el nom el golf il·licità; els icositans estan adscrits a ella. Lucentum, que ve després, gaudix del dret llatí, i Dianium és estipendiària; segueix el riu *Sucro* i antigament la ciutadella (*Sucro* també), final de la Contestània. Ve la regió de l'Edetània, davant la qual s'esté una amena llacuna que penetra fins als celtibers.⁴

2. Tucídides, *Història de la guerra del Peloponès*, llibre VI, II, 2.

3. Diodor Sicul, *Biblioteca històrica*, 5, 6, 1.

4. Plini, *Naturalis Historia*, 3,20: «Reliqua in ora: flumen Tader; colonia immunis Illici, unde Illicitanus sinus; in eam contribuuntur Icositani; mox latinorum Lucentum; Dianium stipendiarium; Sucro fluvius et quondam oppidum, Contestaniae finis. Regio Edetania amoeno praetendente se stagno, ad celtiberos recedens».

Estrabó (ca. 64 a.C. – 17 d.C.), al descriure el litoral mediterrani entre Cartagena i la boca de l'Ebre, situa el riu Sucro al mig d'esta zona:

El litoral, des d'ací (Karchedón Néa o Cartagena) fins a l'Ebre, té al mig el riu *Soukron*, la seua desembocadura i la ciutat del mateix nom.⁵

En les fonts àrabs podem citar al Nubià (*Xerifal Idrisi*) que en la seua *Descripció d'Espanya*, escrita l'any 548 de l'Hègira (1153 d.C.) ens escriu:

De Medina Valensia fins a Sarcusta nou jornades sobre Kenteda; y des de Kenteda hasta Hisn-Arriahin dos jornades; y des de Hisn-Arriahin a Alcant dos dies; i de Medina Valensia a Gezira Xucar diuit milles, i està damunt del riu Xucar.⁶

O quan els autors escriuen sobre Ibn Tomlús, tal com el mateix Idrisi o el Yacut diuen que «era de la gent del riu Xucar».

Després de la conquesta jaumina, les formes llatinitzades semblen extretes, més aviat, del valencià pel que es dedueix del seu tractament fonètic. Apareix el nom en la donació de l'alqueria d'Albalat feta pel rei Jaume I al bisbe de Saragossa el 5 de juny de 1238,⁷ també en un document de 29 de juny de 1258 (Gual Camarena 1979: 99) on s'ordena a tots els que tinguen terres contigües a la séquia d'Alberic en terme d'Alzira que contribuïsqen a les despeses: «...quod omnes ponatis et mitatis partem vestram in expensis et misi-onibus que fient in extrahendo iam dictam cequiam de flumine Xuchari (forma en ablatiu de separació)». O el document de 22 de setembre de 1270 (Gual Camarena 1979: 102) on el rei ordena que, en tots els assuts del Xúquer des de la Séquia Nova —la séquia del Rei—, es deixen uns portells de 25 pams d'amplària per a poder passar-hi barques: «...quod in unoquoque illorum açutorum que sunt in rivo seu flumine

Xuquari...». Com es veu, sols hi ha una menuda variant en el text, producte, segurament, del copista.

Les formes valencianes més antigues són pràcticament les modernes, amb alguna diferència de vocalisme. Per exemple, en el *Llibre dels Fets* del rei En Jaume (188) quan el rei moro Zaen el repta a batalla:

E esperam-lo tro al matí; e, quan vim que no venia, cargam nostres azembles e trobam nostra algara en ribera de Xúcar; e anam passar a Albalat e estiguem aquí .iiii. dies.

També trobem una altra grafia igual a l'actual en les noves ordenances per a la Séquia Real d'Alzira elaborades pel batlle general de València Rodrigo Díez el 3 de desembre de 1350 i aprovades per Pere IV a Barcelona l'any següent (Gual Camarena 1979: 116):

Item que lo dit çequier o qualsevol altre qui per temps sera çequier o regidor de la dita çequia, sien tenguts girar e metre del riu de Xuquer tanta aygua en la dita çequia, e fer discorrer continuament per aquella, que baste e complésca a regar cascun any totes les terres e heretats que's poden e han acostumat regar de la dita aygua, tro en Maçaceli.

SIGNIFICATS PROPOSATS

Pel que fa al Xúquer, hem trobat pocs significats documentats, però molts són de tipus popular i expressats després de grans revingudes amb el sentit de: 'el destructor' o 'el devastador'.

Mencionem algunes aportacions curioses com la de Diego de Guadix (2005: 1021):

Xúcar. Es en España el nombre de un río que naze en la ssierra de Qüencia y corre por el reyno de Valencia. Este nombre, *xúcar*, significa en arábigo gratificación y agradecimiento, y también significa vermejós o roxos, porque es el plural de *axcar*, que significa roxo o bermejo. No sé en cuál d'estas significaciones está este nombre en este río. Dice Abrahamo Ortelio que su nombre antiguo fue *Sucro*.

5. Estrabó, *Geographica. Hispanica. Ora interna*, 3, 4, 6.

6. La traducció és de Josef Antonio Conde en *Descripción de España. De Xerif Aledris conocido por el Nubiense*, pàg. 66. Madrid: Imprenta Real, 1799. Kenteda deu ser Gandia i Hisn Arriahin el traduïx per «Fuerte de los Molinos».

7. LR. I. pàg. 57). «Episcopus Cesarauguste, alqueriam de Albalat, que est juxta Xucar».

També la de don Josef Antonio Conde que en notes a la seua traducció al Nubià (pàg. 214) ens diu literalment:

Gezira-Xucar, Isla del Xucar, acaso Alcira: el Xucar es el Sucron Σουκρών: en su caída tenía una ciudad de su nombre: el nombre árabe significa roxo, colorado; y tal es su color en las avenidas de invierno.

De Gómez Serrano (1955: 5 i ss.) tenim l'etimologia de les dos formes, *Sicanós* i *Sucro*; diu el següent:

Los autores tienden a confundir el río *Sicanós* con el Júcar. Largos estudios que tengo hechos y deducciones que no hacen aquí al caso, me han llevado a la conclusión de que Júcar y su nombre ibérico *Sucro* —conservado por los latinos—, significa «rio caudaloso», en tanto que *Sicanós* —conservado por los griegos aunque no griego—, parece significar «seco», lo cual concordaría perfectamente con el carácter de *Riu Sec* o Rambla de Algemés que, precisamente, hacia su parte alta, es llamado Río Magro, que en cierto modo equivale a río *Sicanos* o «Secano».

Coromines assenyala que no es pot dir res segur, sinó que és preromà hispànic. Cita la hipòtesi de Pokorny, una conjectura paleoeuropea extrahispànica. També rebutja l'enllaç entre *Sicanós* i *Sucro*.

Etimologia

Pel que hem dit i pel que direm després, creiem que el significat originari de Xúquer és: *El riu. El corrent d'aigua. El fluent*. Quan els nouvinguts posen davant una altra denominació genèrica de riu i l'afigen a l'antiga, trobem redundàncies tautològiques, que repetixen en llengües distintes el mateix nom.

El riu Sikanós

Com hem vist en les fonts documentals, *Sikanós* és el primer nom conegut del nostre riu, i deixem a un costat les baralles històriques (des del punt de vista històric) sobre la identitat del Sikanós amb el Xúquer entre Domingo Fletcher i Gómez Serrano, on aquest últim considerava inclús els ibero-

sicans amb entitat pròpia en una comarca, anomenada per ell, precisament, Sicania (Gómez Serrano 1955).

El mot *Sikanós* el podem dissecar en una arrel *sic-* i el sufix *-anos*. Ni Krahe, ni Tovar, ni de Hoz inclouen l'arrel **sik-* entre les paleoeuropees. Galmés de la Fuente (2000: 10 ss.), al parlar de l'etimologia de Segòvia, ens diu: «podríamos pensar en otra raíz celta s i k-, s e k- 'corriente de agua', hidrónimo muy común», on cita diversos topònims amb eixa arrel i conclou que: «Segovia o Segobriga, según esta última interpretación, sería la ciudad bañada por un río». En el mateix llibre repetix l'arrel i l'argument parlant de Sigüenza, citant algun topònim més. Més endavant (pàg. 57-58), parlant de la mateixa arrel, la considera lígur, i ens cita distints rius *Segura*, o els topònims com *Sequana* (derivat de l'arrel llatina **sequ-* >seguir, fluir). Diu que és una arrel molt productiva tant a França (*Sequana* > *La Seine*, *Segre*, *Segrie*, *Segogne*) com a Espanya (*Segura*, *Segre*, el rierol *Siguena*, *Rioseco*, riu *Sequillo*), i referint-se a les dos últimes formes com «formas también tautológicas, pues seco o sequillo no tiene nada que ver con un contradictorio 'carente de humedad' aplicado a un río, sino que está en relación con la raíz hidronímica que aquí analizo». Referint-se, en concret, al río Seco de Medina en Valladolid, fa constar que, no obstant això, aquest és l'únic d'aquella comarca camperola que no se seca en els mesos d'estiu.

A aquestes formes es podrien afegir *el Río de las Sequeras*, afluent de l'Odra per l'esquerra; *Sequeiro*, *Sequeiros* sobre el riu Sil; *Sequillo* (Lleó), o *Sequillo* (Sòria), afluent del riu Ucero.

Xaverio Ballester (2005 bis: 149) aporta rius semblants: *Sec*, *Segre*, *Segura*, *Sigan*, *Siagne* (a Occitània), però els considera d'una arrel que podria ser ibèrica i ens fa una aportació interessant: «...también el Xúquer (probablemente antiguo *Sicoris*), que apuntan a una raíz **sik-* (eventualmente ampliada **sik-ur-*), ...En cualquier caso, si ibérica tal raíz **sik-*, esta con pocas dudas tendría un significado igual o cercano al de "río"».

Celta, lígur, mediterrani, sorotàptic o ibèric, el mot sempre significa 'riu'. D'ací la proposta etimològica apuntada dalt. Dins de l'embull de la terminologia per a indicar aquest substrat, el considerem una forma paleoindoeuropea atenent

la gramàtica comparada, en què la forma llatina del Seine, *Sequana*, i aquesta, del verb llatí *sequor*, 'seguir', 'fluir', amb labiovelar, pugui ser la més coneguda i perceptible de l'hidrònim. El sànscrit *sácate*; l'antic irlandès *sechithir* (= llatí *sequitur*), *sechur*; el lituà *sekù, sèkti*; l'avèstic *hacaite*, amb semblant significat, en són mostres significatives.

Amb tot, la forma que ens ha arribat és una forma hel·lenitzada, on l'arrel porta un sufix *-an*, allargant l'arrel, a més de la vocal temàtica *-o-*, característica de la declinació grega anomenada temàtica.

Seguint a Meillet-Vendryes (1963: 379 ss.) tenim que l'indoeuropeu se servia d'un sufix *-e/on-* per a allargar certs temes i conferir-los més cos. Aquest procediment s'ha transmès al grec, on el sufix presentava sovint un allargament que li donava la forma acabada en *-ανος*. En grec antic la vocal temàtica es combinava sovint quan s'afegia a mots existents o als sufixos. Aquests han aprofitat, en general, per a formar a la vegada noms d'acció i noms d'agent que es distingien per la situació de l'accent. Si el mot portava l'accent en l'arrel, acostumava a ser nom d'acció com *θῦνος*, 'ardor' i *ὑπνος*, 'son'. Si portava l'accent en el sufix, era nom d'agent com *ἱπνός*, 'forn'; *καπνός*, 'fum', del verb defectiu **καπύω* (inusitat en el present, sols hi ha una forma poètica d'un aorist tercer) 'exhalar'; *πλυνός*, 'llavaner', de *πλύνω*, 'llavar'; *στεινός*, 'cànter', 'gera', de *ἵστημι*, 'estar plantat'.

Així doncs, el mot *Σικανός*, totalment hel·lenitzat, significa 'el corrent d'aigua', 'el fluent', 'el riu' en suma.

La redundància hidronímica de Sucro

Entre la forma *Sikanós* i la llatinitzada *Sucro* passen centenars d'anys abans que ens apareguen; l'última forma quan esta terra ja estava iberitzada. Al parlar de l'antic europeu (*alteuropäisch*), Villar (1996: 503 ss.) troba elements indoeuropeus en la toponímia i en la hidronímia en terres habitualment considerades iberes:

Respecto a Cataluña y Levante ya he dicho que, mientras la antroponimia de esta etimología ha sobrevivido tan sólo en forma de vestigios, en la toponímia hay considerable abundancia. Y ese cuadro resulta compatible con la idea de que los iberos se hayan extendido

(al menos en parte) sobre un substrato indoeuropeo del que, como es usual en tales situaciones, ha sobrevivido ampliamente la toponímia, mientras que la antroponímia ha sido ampliamente eliminada.

És evident, per tant, que abans de l'arribada dels ibers hi van haver altres pobles d'origen indoeuropeu habitant estes terres i batejant-les.

Els hidrònims, com els topònims en general, per l'evolució o pel desús de la llengua que els creà, es tornen opacs i, al superposar-se la llengua dels nouvinguts, produeixen mots tautològics, redundants o reduplicatius (v. gr. dir el pont d'Alcàntara equival a dir el 'pont-pont'; o riu Guadiana el 'riu-riu-riu' ja que *guad* és 'riu' en àrab i *anna* és un antic hidrònim indoeuropeu que també vol dir 'riu').

Així pensem que passà amb el riu d'arrel **sik-* entre els ibers. Desconegut el valor de l'arrel, els nouvinguts ibers el rebatejaren amb el sufix *-ur*, que vol dir 'riu', no sols en iber, sinó també en llengües tant dispars com el basc o l'indoeuropeu.

De Hoz (1963: 238) ens parla de l'arrel **uer* i *ur*, confrontant-ho amb l'antic indi, *var*, 'aigua'; avèstic, *var*, 'pluja', i indica fins a 11 topònims espanyols i afegir que es constata a la península el pas de **uer* a **ur*. Hi ha la possibilitat que els rius amb radical *ur-*, inclús el mot basc *ur*, 'aigua', tinguin l'origen en este radical.

Galmés (2000: 50) considera *ur-* una forma iberobasca que vol dir 'aigua' i cita una desena d'exemples tals com *Urueña*, *Urumea*, *Urieta*, etc., i al citar la Seu d'Urgell (pàg. 184), considera que és una forma «preindoeuropea de origen ibérico».

Villar (2000: 189 ss.) li dedica tot el capítol VI a la sèrie *ur-*, on cita centenars de topònims en un text dens i molt complet. Per a ell, l'etimologia indoeuropea no troba cap dificultat, i indica llengües on hi ha apel·latius d'eixa arrel que designen aigües brutes o plenes de fang.

De tota manera, el pas de la forma ampliada *sik-ur-* (*on*) a *Sucro(n)*, tot i mantenint l'esquelet consonàntic, té una explicació àrdua perquè han passat alguns segles entre les dos formes i desconeixem les formes intermèdies que serien molt aclaridores. El que s'observa és una reordenació del mot, és a dir, una metàtesi locativa de la vocal *-u-*, que mantenint el seu accent desplaça i elimina la vocal àtona *-i-*. El motiu pot ser

degut a la pressió de la llengua celtibèrica —abans del tractament del llatí—, que tendia a l'agrupament de la *muta cum liquida*, amb pèrdua de la vocal àtona i al manteniment de la tònica que passava amb el seu accent a la síl·laba inicial. El sufix amb nasal (cf. *Sucronem*) és idèntic al grec vist en *Sicanós*, que s'adapta perfectament al llatí, igual que l'aglutinació de la *muta cum liquida*, perquè procedia de l'indoeuropeu.

Del llatí al valencià passant per l'àrab

La forma llatina *Sucro(n)* ha patit diverses modificacions al passar per l'àrab. Pel que fa a la *s* inicial, Galmés de la Fuente (1983: 200, 234) assenyala com a cosa sabuda que l'àrab especialitza el *šin* (que és dental fricativa sorda) per a reproduir les continuacions de *c^e*, *cⁱ*, *cy* i *ty*, però, quan aquestes han arribat a una realització dental, utilitza el *šin* que és una prepalatal fricativa sorda per a grafiar la *ś* apicoalveolar castellana, al no tindre un signe adequat per a la seua representació. Afegix que Pedro d'Alcalà utilitza com a correspondència del *šin* àrab la lletra *x*, que apareix en el *Vocabulista in arabico* com la grafia més freqüent per a la *s* llatina, on el nom de Xàtiva procedent de *Saetabis* pareix ser el més representatiu (vid. també Xaraco, Xèrica, Xeresa, etc.).

La *s* inicial de *Sucro* va patir eixa transformació que ha donat la *x* inicial en el nom del riu; en castellà ha sofrit una posterior palatalització en *j* (*Júcar*), com també els topònims esmentats (*Játiva*, *Jeresa*, *Jaraco*, *Jérica*).

Quant a la pèrdua de la nasal *-n*, cal dir que ja en llatí clàssic l'havia perduda en el cas recte de la flexió (*Sucro* en nominatiu) i de la *-o* final que quedava també Galmés (1983: 71) ens ho aclaria:

Como es sabido, el árabe tiende a suprimir en la realización las vocales finales, que, de otra parte, no se suelen representar, como en ninguna otra posición, gráficamente.

De la resta cal precisar que, quant a la vocal final, el castellà és més conservador i la manté (*Júcar*); la forma valenciana segueix més bé una terminació catalana (*Xúquer*).

CONCLUSIÓ

Vist, per tant, el significat primigeni de *Sicanós*, el valor de l'infix *-ur-* i les acomodacions fonètiques del grup

resultant al passar a l'àrab i després al valencià, es pot dir que, quan diem *el riu Xúquer*, estem dient *el riu-riu-riu*.

BIBLIOGRAFIA

- ALEDRI, Xerif (1799): *Descripción de España. De Xerif Aledris conocido por el Nubiense*. Traducció de José Antonio Conde, Imprenta Real, Madrid.
- ALCOVER, Antoni (1930-1962): *Diccionari català-valencià-balear*. 10 vol., Alcover, Palma de Mallorca.
- ASÍN PALACIOS, Miguel (1944): *Contribución a la Toponimia árabe de España*, C.S.I.C., Madrid/Granada.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M (1981): *Gramàtica històrica catalana*, Tres i quatre, València.
- BALLESTER, Xaverio (1998/9). «Sobre el origen de las Lenguas Indoeuropeas Prerromanas de la Península Ibérica», *Arse*, 32/3.
- (2005): «Hablas indoeuropeas y anindoeuropeas». *Estudios de lenguas y epigrafía antiguas – E.L.E.A.* núm. 6. RACV, Sección de Estudios Ibéricos, València.
- (2005, bis). «Las afluencias prelatinas en las hablas valencianas». *Estudios de lenguas y epigrafía antiguas – E.L.E.A.* núm. 6. RACV, Sección de Estudios Ibéricos, València.
- BARCELÓ, Carme (1982): *Toponimia àrabiga del País Valencià. Alqueries i castells*, Ajuntament de Xàtiva, Canals.
- BOPP, M. François (1875-1884). *Grammaire comparée des langues indo-européennes*, Traducció de l'alemany per M. Michel Bréal. 2a ed., 5 vol. Imprimerie Nationale, Paris.
- BOSCH Y JULIÀ, Miguel (1866). *Memoria sobre la inundación del Júcar en 1864*, Imprenta Nacional, Madrid.
- CABANES PECOURT, María Desamparados et alii (1981). *Documentos y datos para un estudio toponímico de la región Valenciana*.
- COROMINES, Joan (1972): *Tópica Hespérica*. 2 vol., Gredos, Madrid.
- (1989-1997): *Onomasticon Cataloniae*. 8 vol., Curial, Barcelona.
- Corpus Toponímic Valencià. Topoval (2009): Academia Valenciana de la Llengua, València.
- FERRANDO, A. et alii (1978): *El Llibre del Repartiment*, Vicent Garcia Editors, València.
- FLEURY, E. (1971): *Morfología histórica de la lengua griega*, Bosch, Barcelona.
- GALMÉS DE LA FUENTE, Alvaro (1962): *Las sibilantes en la Romanía*, Gredos, Madrid.
- (2000): *Los Topónimos: Sus blasones y trofeos (La toponimia mítica)*, Real Academia de la Historia, Madrid.
- GÓMEZ SERRANO, Nicolau Primitiu (Nicolau de Sueca) (1949): *Onda i Quartonda. De paleotoponimia valenciana*. Centre de Cultura Valenciana, València.
- (1955): «Sicania, comarca algemesinense». *Marjal 2*, Instituto Laboral de Algemesí, Algemesí.

- GUADIX, Diego de (2005): *Recopilación de algunos nombres arábigos que los árabes pusieron a algunas ciudades y a otras muchas cosas*, Trea, Gijón.
- GUAL CAMARENA, Miguel (1979): *Estudio histórico geográfico sobre la Acequia Real del Júcar*, Institución Alfonso el Magnánimo, València.
- Instituto Geológico y Minero de España (1980): *Mapa Geológico de España. E. 1:50.000. Sueca*, Ministerio de Industria y Energía, Madrid.
- GUINOT, E. et alii (2000): *La Acequia Real del Júcar*. Colecció «Camins d'Aigua», Generalitat Valenciana, València.
- HERMOSILLA PLA, Jorge (director) et alii: *Las Riberas del Xúquer* (2006): *Paisajes y Patrimonio Valencianos*. Colección «Regadíos Históricos Valencianos», Generalitat Valenciana, València.
- Hoz, J. Javier de: (1963): «Hidronímia antigua europea en la Península Ibérica». *Emerita*, 31. C.S.I.C., Madrid
- LLÁCER BUENO, Francisco José (2010): «Apunts sobre la toponímia d'Algemesi». *Actes de la III Jornada d'Onomàstica. Xàtiva 2008*, Acadèmia Valenciana de la Llengua, València.
- (2011) *De nominibus loci algemesiensibus. La toponímia d'Algemesi*: Ajuntament d'Algemesi, Algemesí.
- LLÁCER CASTAÑER, José (1957): *El agua como elemento básico de la riqueza de Algemesí*. Inèdit.
- (1973) «Influencia de la Acequia Real del Júcar en el progreso de la Ciudad». *Marjal* 78. Instituto Técnico de Enseñanza Media, Algemesí.
- MADOZ PASCUAL, Pascual (1982): *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y posesiones de Ultramar*, Madrid, 1842. Reimpresió: *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de Alicante, Castellón y Valencia*. 2 vol., Institución Alfonso el Magnánimo, València.
- MEILLET, A. et VENDRYES J. (1963): *Traité de Grammaire Comparée des langues Classiques*. 3a ed., Librairie ancienne Honoré Champion, Paris.
- PEÑARROJA TORREJÓN, Leopoldo (1990): *El mozárabe de Valencia*, Gredos, Madrid.
- PÉREZ VILATELA, Luciano (1991): «La hidronímia paleoeuropea en tierras valencianas y el nombre antiguo del Júcar», *Cullaira* núm. 3, pàg. 93 ss. Cullera.
- (2004): «Panorama de las lenguas hispánicas en época ibérica». *Estudios de lenguas y epigrafía antiguas – E.L.E.A.* núm. 5., RACV, Sección de Estudios Ibéricos, València.
- ROSSELLÓ I VERGER, Vicenç M.: «Anotacions a la toponímia de la Ribera del Xúquer i encontorns», *Quaderns de geografia*, 24, València (1979).
- (1979): «La designació dels grans rius valencians», *Materials de Toponímia II*, Denes, València
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1949): *Introducción a la Historia Lingüística de Valencia*, Valencia.
- (1950): *Gramàtica Valenciana*, Torre, València.
- SIMONET, Francisco Javier (1888): *Glosario de voces ibéricas y latinas usadas entre los mozárabe*, Madrid.
- STEIGER, Arnald (1991): *Contribución a la fonética del hispano-árabe y de los arabismos en el iberorrománico y en el siciliano*. *Biblioteca de Filología Hispánica*, C.S.I.C., Madrid.
- TASSO IZQUIERDO, Rafael (1964): *Algunos datos sobre la Historia, Descripción y Actuación de la Acequia Real del Júcar*, 2ª ed. Valencia.
- VILLAR, Francisco (1996): *Los indoeuropeos y los orígenes de Europa. Lenguaje e Historia*, Gredos, Madrid
- (2000): *Indoeuropeos y no indoeuropeos en la Hispania prerromana: las poblaciones y las lenguas prerromanas en Andalucía, Cataluña y Aragón según la información que nos proporciona la toponímia*, Universidad de Salamanca, Salamanca.

EL NOM DE LES PARTIDES RURALS DEL TERME DE BENIFAIÓ: UN EXEMPLE DE PERVIVÈNCIA I EVOLUCIÓ TOPONÍMICA

Francesc Beltran i López

INTRODUCCIÓ I METODOLOGIA

El nom de les partides rurals de Benifaió no ha estat alié en la bibliografia local: alguns autors s'han ocupat de la meronímia¹ amb diferents llistats toponímics, encara que no eren massa coincidents. És per això que he pretés afegir una nova relació toponímica, potser tampoc no concloent, extreta d'un arxiu documental no massa prolix, de caràcter privat,² que es troba al meu abast, del qual he tret i detallat tots aquells noms de partides, subpartides, paratges, camins i fonts que la documentació consultada dona com a sinònims dels merònims emprats a partir del segle XVIII, mancats com estem d'una relació oficial que marque i limite les partides del terme de Benifaió, com per exemple l'acordada i aprovada per l'Ajuntament d'Algemesí el 31 de març de 1905, que possiblement posseeixen altres pobles.

Aquesta nova relació documental no intenta ni creu ser la definitiva en aquesta matèria, ja que, paradoxalment, fins i tot es dona el cas de no haver trobat en l'exigua documentació consultada cap testimoniatge escrit sobre un cert

nombre de les partides, ben vives encara en la memòria col·lectiva, com per exemple la partida de la Peira, entre d'altres. El que voldria destacar, però, és la riquesa i la varietat toponímica extreta de la documentació, i no ens hem d'estranyar, car la divisió històrica de les partides acostuma a tindre prou resistència a la desaparició, però la seua evolució toponímica en subpartides, paratges, camins, barrancs, etc., és deguda en la seua major part als límits territorials no massa definits geogràficament —la qual cosa crea, de vegades, duplicitat toponímica en alguns dels casos—; les denominacions i mots propis usats pels mateixos propietaris de les terres a causa d'algun element o paratge distintiu afí —casa de..., molí..., bassa del Garguller, etc.—; també a l'evolució toponímica per l'augment de nous elements hídrics que incorporen alhora la creació de nous cultius, gràcies sobretot a l'arribada de l'aigua per al reg de la segona secció de la Séquia Reial del Xúquer —l'horta nova, la marjaleta, la revolta, etc.; de nous elements i construccions singulars que renoven periòdicament el paisatge camperol, en el llinar del nucli urbà, degut al seu natural desenvolupament i la urbanització de terrenys rústics— com per exemple el calvari, el cementeri vell i el nou, el llavador, etc.

Per a confeccionar aquest llistat, hem utilitzat documentació del segle XVIII fins ben avançat el XX, d'on hem extret de la font manuscrita consultada el nom de la partida amb les

1. Vegeu: C. Romero Carsí, «Partidas del término municipal de Benifayó», en *Benifayó «Joya de la Ribera»*, Val. 1983, p. 60; J. Joan-Mompó i Rovira, «Aproximació dialectològica a la toponímia rural de Benifaió (segles XVIII, XIX i XX) », *IV Col·loqui d'Onomàstica Valenciana*, Ontinyent, 1997, pp. 609-618; del mateix autor *Toponímia dels pobles valencians: Benifaió, la Ribera Alta*, València, 2006.

2. Arxiu de l'autor: Francesc Beltran i López, Benifaió.

seues diferents grafies, quasi sempre castellanitzades; també les altres accepcions i els topònims duplicats d'una mateixa partida, on també s'inclouen les subpartides, i de vegades inclouem alguna de les llindees que faciliten la seua situació geogràfica. Afegim una altra notícia que apareix reflectida en els papers consultats, a la qual no m'he pogut sotraure: el tipus de cultiu de la partida en aquella data, que ens pot ajudar a conèixer els diferents canvis i la diversitat de conreu esdevingut a través del temps, com per exemple la introducció dels planters d'arròs, gràcies a l'arribada de l'aigua de la Séquia Real del Xúquer, o la incorporació, bastant tardana per cert, del cultiu del taronger a mitjan segle XIX. Aquestes ressenyes van encapçalades amb el topònim històric que hem actualitzat ortogràficament, sempre que no ho fóra en la font consultada i que ens haja estat possible i, d'una manera breu i de vegades dubtosa, el probable significat i l'etimologia del topònim quan ens és conegut; i per a cloure un nombre, segurament excessiu, de notes a peu de pàgina, a fi d'incorporar algunes altres dades que encara que semblen accessòries, poden resultar en alguns dels casos prou aclaridores per al propòsit que ens hem marcat.

MERONÍMIA

Almassereta, partida de l'

Significat proposat i etimologia: de l'activitat industrial d'una almàssera, molí d'oli.

Fonts documentals: «partida de la Armasereta», terra d'horta, 1889; «partida de la Almacereta», terra d'horta, 1889; terra de planter d'arròs, 1889

Banyador, partida del

Significat proposat i etimologia: aquesta partida, amb topònim relacionat amb l'aigua, compta amb diferents denominacions; rep el nom de la bassa provinent de l'aigua de la font de Mussa, on es podien llavar les haques; també la partida duu de vegades el nom de la mateixa font i la propera torre islàmica.

Homònims: potser el topònim Rollet siga sinònim d'un petit raig d'aigua. No coneixem, en canvi, el significat del topònim Asens.

Fonts documentals: «partida del Bañador», terra d'horta, 1769; terra d'horta, terra de secà amb figueres i garrofer, 1788; terra d'horta, 1832.

- Partida del Banyador o Rollet: «partida del Bañador ó Rollet», terra d'horta, segle XIX.
- Partida del Banyador o Font de Mussa: «partida del Bañador ó Fuente de Muza», terra d'horta, 1917.
- Partida de la Font de Mussa: «partida de la Fuente de Mussa», terra d'horta amb moreres, 1770; «partida de la Fuente de Musa», un corral o paridora, 1788; terra d'horta, 1815; terra de secà amb oliveres, 1815; terra amb garrofers i oliveres, 1827.
- Partida del barranc de la Font de Mussa: «partida del barranco de Fuente de Muza», terra amb garrofers, 1827.
- Partida del camí de la Font de Mussa: «partida del camino de la fuente de Muza», terra d'horta, 1907.
- Partida de la Font de Mussa o Asens: «partida de la Fuente de Muza ó Asens», terra d'horta, 1917.
- Partida dels Asens: «partida dels Asens», terra secana amb garrofers, 1844.
- Partida de la Torre:³ «partida de la Torre», terra d'horta blanca, 1786; un tros de terra, 1788; «partida de la Torre del Horta», segle XIX.
- Partida del Raval de sant Antoni:⁴ «partida del Arrabal de San Antonio», terra d'horta, 1904.

*Barranconada, partida de la*⁵

Significat proposat i etimologia: barranc fondo i extens.

3. Tampoc ens pot estranyar el topònim de «la Torre» a causa de la ubicació de la torre islàmica als voltants de la font de Mussa, en la partida que creiem deu ser del Banyador.

4. Aquesta subpartida fa referència a la zona agrícola ubicada a l'esquena del carrer del Raval, hui Adelina Domingo, conegut, però, popularment com de Sant Antoni, des de la implantació de la festa de carrer al dit sant, probablement, però, formava part de la partida del Banyador o de la Torre, a causa de la seua proximitat abans del creixement de la població.

5. El barranc que dona nom a la partida naix en la partida de Campellos i mor en la partida de la Font de Mussa.

Fonts documentals: «partida de la Barranconada», terra amb vinya, oliveres i garrofers, 1778; oliveres, 1778; terra amb oliveres i garrofers, 1778; terra de secà amb garrofers; terra secana amb oliveres i garrofers, 1855; terra de secà amb garrofers, 1886; «partida de la Barranconà», terra de secà amb garrofers, 1900.

*Bassa de Garguller, partida de la*⁶

Significat proposat i etimologia: desconeixem el significat d'aquest topònim, relacionat amb l'aigua, que també hem vist escrit *Gargaller*.

Fonts documentals: «partida de la Balsa de Garguller», terra d'horta amb moreres, 1827.

*Belenguera, partida de la*⁷

Significat proposat i etimologia: referència desconeguda, que també hem vist relacionat amb un nom propi femení.

Fonts documentals: «partida Belenguera», terra de secà amb garrofers, 1898; terra de secà amb garrofers, 1907.

Bovalar, partida del

Significat proposat i etimologia: referència al món ramader, paratge on antigament pasturava el ramat a l'eixida de la població.

Fonts documentals: «partida del Bovalar», plantat d'oliveres, 1778; terra d'horta, 1835; «partida del Boalar», terra de secà amb oliveres i garrofers, 1788; terra de secà amb vinya, 1815; terra d'horta, 1827; terra de secà amb oliveres, 1827; terra d'horta, 1873; terra d'horta, 1927; «partida del Bobalar», terra d'horta, 1855.

- Partida del Bovalar o Gamasseta: «partida del Boalar ó Argamaseta», terra d'horta, 1917.

Campellos, partida de

Significat proposat i etimologia: de referència desconeguda, sembla relacionat amb un diminutiu del mot *camp*.

Fonts documentals: «partida de Campellos», terra amb garrofers, 1733; terra de secà amb garrofers, 1815; camp amb garrofers, 1827; camp amb oliveres i garrofers, 1827; terra de secà amb garrofers, 1896; terra de secà amb vinya, 1898; terra de secà amb vinya, 1903; terra de secà hui terra campà, 1908; terra secana, 1909.

Canyar, partida del

Significat proposat i etimologia: relacionat amb la presència d'abundants matolls de canyes que vorejaven els barrancs i les séquies.

Fonts documentals: «partida de Canyar», un tros de terra, 1778; terra d'horta amb moreres, 1785; terra d'horta, 1788; terra d'horta, 1815; terra amb garrofers i oliveres, 1827; terra d'horta, 1827; terra d'horta, 1873; terra d'horta, 1886; terra d'horta, 1890.

- Partida del Canyar o Gamasseta: «partida del Cañar ó Algamaseta», terra d'horta, 1907; terra d'horta, 1917.
- Partida del camí del Canyar: «partida del camino del Cañar», una era de trillar, 1836.

Coll Roig,⁸ partida del

Significat proposat i etimologia: característica física del terreny, petit turó, en aquest cas de terra rogenca, molt apropiada aleshores per al cultiu del planter d'arròs, gràcies a l'abundància d'aigües.

Fonts documentals: «partida del Collroig», terra plantada de moreres amb alguns garrofers, 1778; terra mara blanca, 1778; terra secana amb garrofers, que confronta amb el camí ral d'Alzira, 1844; «partida del Coll roig», terra de secà plantada de tarongers, 1886; terra de secà amb reg de sénia, 1886; terra d'horta per a planter d'arròs, 1909; terra d'horta, 1945.

- Partida de l'Horta nova o Marjaleta:⁹ «partida de la Huerta nueva», terra per a la cria de planter d'arròs, confronta amb el braçal de la

6. Està clar que es tracta d'una subpartida, de la qual no tenim clar l'origen ni el topònim.

7. Aquest és el nom també d'un barranc que naix als contraforts de la serra d'Alèdua (Marquesat de Llombai), i desapareix a la partida del Fondó.

8. La veïna població d'Almussafes també té una partida amb el mateix nom, amb la qual confronta.

9. La veïna població d'Almussafes també té una partida amb el nom de la Marjaleta. En aquest cas nostre no creiem que es tracte d'una partida, només l'evolució toponímica d'una part de la Mocarra, el Roll o el Coll Roig, on gràcies a l'abundància d'aigua es podia fer el planter d'arròs.

Marjaleta, 1851; «partida Huerta Nueva», terra d'horta planter d'arròs, confronta amb el camí d'Alzira, 1927; «partida de la Marjaleta», terra per a la cria de planter d'arròs, que confronta amb el camí d'Alzira, 1878.

- Partida de la Marjal:¹⁰ «partida de la Marjal», terra de secà amb oliveres, garrofers i vinya, 1815; terra de secà plantada de tarongers, confronta amb el camí de la Marjal, 1904.
- Camí de la Marjal ó Trullàs:¹¹ «camino de la Marjal ó Trullàs», un tros de terra sense cultivar, que confronta amb el carrer de Trullàs, 1841; «partida del camino de la Marjal», terra secana plantada de garrofers, 1873; una era de trillar, 1889; terra secana plantada de tarongers, 1903.
- Partida del Rajolar:¹² «partida del Ladrillar nuevo», terra amb oliveres i garrofers, 1827; «partida del Ladrillar», terra d'horta acotada per a la cria de planter d'arròs, 1886; terra d'horta per a planter d'arròs, 1897; terra d'horta acotada per a la cria de planter d'arròs, 1902; terra d'horta, 1916; «partida del Ladrillar o camino de la Marjal», terra secana amb garrofers, 1890; terra una part de secà i una altra d'horta, que confronta amb el camí de les Mines i el camí de la Marjal, 1908; «partida del Racholar ó Roig», terra d'horta, 1894.
- Camí del Rajolar: «camino del Racholar», un cobert, 1953.

Covetes, partida de les

Significat proposat i etimologia: potser una característica física del terreny, en forma de petites coves formades

10. Aquest topònim prové del nom del camí que duu a la marjal, del qual pren el nom aquesta subpartida, doncs Benifaió no té terra pròpia de marjal.

11. Clarament es tracta d'un topònim que només indica les terres que voregen el camí que duu cap a la marjal i l'antiga torre de Trullàs, al terme de Sollana, no una subpartida.

12. La construcció d'un rajolar, en la segona dècada del segle XIX, molt a prop del molí vell (segle XVIII), introduí un nou topònim en la ja carregada evolució toponímica de la partida del Coll Roig, ara ja en el límit de la partida de la Mocarra, d'on, potser, formen part algunes d'aquestes parcel·les.

després que l'activitat humana n'havia extret la terra sorrenca, segons algunes fonts orals.

Fonts documentals: «partida de les Covetes», corral de tancar el ramat, 1781; paridora derruïda, 1788; terra de secà amb garrofers, 1788; camp plantat de garrofers, 1827; terra amb oliveres i garrofers, 1827; terra amb garrofers, 1827; terra de secà amb oliveres, 1846; terra de secà amb garrofers, 1887; terra de secà amb garrofers, 1917.

- Partida de les Covetes o Pedrenyals: «partida de les Covetes ó Pedreñals», terra secana amb garrofers, 1890; terra secana amb garrofers hui amb vinya, 1907.
- Camí de les Covetes: «Camino de les Cobetes», camp amb garrofers, 1827.
- Partida del Huit Ulls:¹³ «partida del huit Ulls», terra de secà amb garrofers, 1883.

Devesa,¹⁴ partida de la

Significat proposat i etimologia: topònim relacionat amb l'aigua, i també terreny comunal destinat a pastura.

Fonts documentals: «partida de la Dehesa», una drassana, que confronta amb el carrer d'Espioca, 1917.

Fondó,¹⁵ partida del

Significat proposat i etimologia: característica física del terreny, depressió del terreny.

Fonts documentals: «partida del Fondó», terra de secà amb oliveres, 1788; terra de secà amb oliveres, 1815; terra plantada d'oliveres i garrofers, 1827; terra de secà amb garrofers, 1854; terra de secà amb garrofers, 1875; terra de secà, confronta amb el camí d'Alginet, 1888; terra secana amb oliveres, 1890; terra de secà camp, 1927.

13. La ubicació de la venta dels Huit Ulls, en la carretera que va a Madrid, és la referència a aquesta subpartida, que dona nom també a un barranc que naix als contraforts de la serra d'Alèdua, després d'arribar a Benifaió rep el nom de barranc del Tramusser.

14. Aquest topònim, també utilitzat com a subpartida de la del Raval, crida l'atenció perquè no apareix reflectit en cap altre document. Potser es tracta d'una partida desapareguda a causa del creixement de la població i la construcció del ferrocarril.

15. La veïna població d'Alginet també té una partida amb el mateix nom, amb la qual confronta.

- Partida del Fondó o camí d'Alginet: «camino de Alginet», terra en la muntanya, en la qual hi ha 4 garrofers, 1752; terra de secà amb garrofers, 1788; una era de trillar, 1890; «camino de Alginete», terra de secà amb garrofers, 1815; «partida del Fondó ó camino de Alginet», terra secana amb garrofers, 1890.

Gamasseta, partida de la

Significat proposat i etimologia: de referència desconeguda.

Fonts documentals: «partida de la Argamaseta», terra d'horta campa, 1815; terra de secà amb oliveres i figueres, 1815; terra de secà amb oliveres i garrofers, 1815; terra d'horta amb moreres, 1845; «partida de la Algamasetta», terra d'horta, 1848.

- Partida dels Hereus o Gamasseta: «partida del Areus ó Algamasetta», terra d'horta, 1886.

Gégena,¹⁶ partida de

Significat proposat i etimologia: segons recull Francisco J. Llácer a Algemesí, aquest topònim d'origen islàmic podria indicar un camí o mota una mica elevat que travessa una vall, la qual cosa no sembla indicat en el cas de Benifaíó.

Fonts documentals: «partida de Chechena», oliveres i vinya, 1747; terra de secà amb oliveres, garrofers i vinya, 1815; terra de secà amb garrofers i vinya, 1815; terra de secà plantada de vinya, 1827; terra amb garrofers, 1827; terra d'horta, 1827; terra secana plantada de vinya, 1890; terra secana amb oliveres, garrofers i vinya, 1890; terra secana amb oliveres i garrofers, 1890; terra secana amb garrofers, 1890; terra d'horta, 1898; terra de secà amb garrofers, 1907; terra de secà amb oliveres i garrofers, 1907; terra de secà, hui terra campa, 1907; terra de secà plantada de vinya, 1908; terra de secà, 1927.

- Partida de la Font de Gégena: «partida de la fuente de Chechena», terra de secà, 1785.

16. La població d'Algemesí també té una partida amb aquest topònim. A Benifaíó és també el nom d'un barranc que naix a la font homònima, hui seca, on s'arregaven les aigües sobrants i les del barranc de la font de Mussa; el barranc mor a la partida del Canyar o Rojosa.

- Partida de Gégena o Paset: «partida de Chechena o Paset», terra d'horta, 1907.

Imperi, partida de l'

Significat proposat i etimologia: de significat incert, potser tinga alguna cosa a veure amb l'arribada de l'aigua de la Séquia Reial del Xúquer i el canvi de cultiu més profitós econòmicament.

Fonts documentals: «partida del Imperio», terra de regadiu amb aigua del Xúquer, 1822; terra d'horta, confronta amb la séquia de Gègena, 1855; terra d'horta amb arbres fruiters i una part de secà amb garrofers i noguers, 1880; terra d'horta amb moreres, confronta amb la séquia de la font de Gègena, 1887; terra d'horta, 1890; terra d'horta, abans amb moreres, 1921.

- Partida del Paset o de l'Imperi: «partida del Paset», terra de secà amb garrofers, 1898; «partida del Paset o del Imperio», terra de secà amb garrofers, 1898; terra part d'horta i part de secà amb garrofers, 1908.

Llegua, partida de la

Significat proposat i etimologia: potser tinga a veure amb aquesta mida itinerària, de valor variable segons diferents països i localitats.

Fonts documentals: «partida de la Legua», terra de secà amb garrofers, 1887, terra secana amb garrofers, 1891.

- Partida de la Vega o Llegua: «partida de la Vega, terra secana amb garrofers, 1844; «partida de la Vega ó Legua», terra de secà amb garrofers, 1874; terra secana amb garrofers, 1887.
- Partida de la Llegua o Pedrenyals: «partida de la Legua ó Pedreñals», terra de secà, 1907.

Mareta,¹⁷ partida de

Significat proposat i etimologia: a les contrades properes a la ciutat de València, el diminutiu mareta sembla tindre relació amb la devoció popular a la Mare de Déu dels Desemparats. No coneixem que aquest siga el nostre cas.

17. La veïna població de Picassent també té una partida amb el mateix nom, amb la qual confronta.

Fonts documentals: «partida de Mareta», terra de secà amb garrofers i vinya, 1788; «partida de la Sima», terra amb vinya i garrofers, 1778; terra amb garrofers, 1778; «partida de la Sima ó Mareta», terra secana amb garrofers, 1883.

Mina, partida de la

Significat proposat i etimologia: aquesta subpartida deu el topònim a alguna excavació feta per a captar aigües o transportar-les subterràniament.

Fonts documentals: «partida de la Mina», terra seca amb dos garrofers, 1844.

*Mocarra*¹⁸ (*alta i fonda*), *partida de la*

Significat proposat i etimologia: topònim d'origen islàmic, amb un significat que, segons la bibliografia consultada, no tenim gens clar ara per ara. Per a Joan Coromines, entre altres accepcions, podria derivar del nom d'un impost o taxa *muqárrar*, que els moros explicaven com a *mqr al-musâ âliya*.

Fonts documentals: «partida de la Mocarra», terra campa i una part amb garrofers, 1827; terra amb oliveres i garrofers, 1827; terra d'horta, 1827; camp amb garrofers, 1827; terra d'horta amb una tira d'oliveres, 1827; terra d'horta nova, 1827; terra secana amb vinya, abans garrofers, 1886; camp de terra de secà plantat de vinya de curta edat, 1886; terra d'horta amb tarongers, 1888; hort plantat de tarongers i altres arbres fruiters, 1889; terra de secà amb vinya, 1890; terra de secà amb garrofers, 1891; terra de secà amb vinya, confronta amb el braçal del molí (vell), 1891; terra d'horta, 1897; terra secana, hui plantada de tarongers, 1898; terra secana, hui plantada de tarongers, 1903; terra secana amb garrofers, 1903; terra de secà amb oliveres, abans garrofers, 1908; terra campa que rega de la séquia del Xúquer, 1941; «partida de la Moncarra», terra de regadiu, abans de secà amb oliveres, 1870; terra de secà amb garrofers, 1900, terra de secà amb garrofers, 1917.

- Partida de la Mocarra o Fondó: «partida de la Mocarra ó Fondó», terra de secà amb oliveres, 1868.

18. Aquest topònim també és usual a Alginet, on hi ha una partida del terme que majoritàriament denominen Moncarra, variant que també trobem a Benifaió, amb la qual confronta.

- Partida de la Mocarra, barranc del Vell, Covetes o camí del Molí (vell)¹⁹ «partida del Molino», camp amb garrofers, 1827; «camino del Molino viejo», terra secana amb garrofers, 1863; «camino del Molino», terra de secà amb oliveres, 1886; «partida de la Mocarra, barranc del Vell, Covetes ó camino del Molino» terra de secà plantada de garrofers i oliveres, 1917.
- Partida de la Revolta o Mocarra: «partida de la Revolta o Mocarra», terra de secà plantada de vinya, 1900.
- Partida de la Revolta:²⁰ «partida de la Rebolta», terra de secà, 1927.
- Partida del Cementeri o Calvari, i Mocarra:²¹ «partida del cementerio», una era de trillar, 1909; una era de trillar, abans terra de secà amb tres garrofers, 1917; «partida del Cementerio o Calvario y también de la Mocarra», una era enrajolada, 1917; «partida de la Mocarra» o «Cementerio Viejo», un tros de terra d'horta, 1965.

Mota, partida de la

Significat proposat i etimologia: característica física del terreny; eminència de terra, natural o artificial, alteró, que, segons sembla històricament, aconseguia bastant aigua per als cultius d'horta provinent de la propera font de Mussa.

Fonts documentals: «partida de la Mota», terra d'horta, 1769; terra d'horta, 1771; terra d'horta, 1815; terra secana amb garrofers, confronta amb el camí de la Font de Mussa, 1844; terra de secà amb oliveres i garrofers, que confronta amb el camí de la Font de Mussa, 1886; terra d'horta, 1890; terra d'horta, confronta amb el camí de Llombai, 1900; terra de secà amb garrofers, que confronta amb els camins de Llombai i de la Font de Mussa, 1907; una part de terra d'horta i una altra de secà amb garrofers, 1907.

19. La construcció pel duc d'Íxer a finals del segle XVIII del molí (vell), en la partida de la Mocarra, creà aquesta nova variant toponímica de la partida.

20. Aquesta subpartida està formada per les terres que vorejen la revolta formada per la Séquia Reial del Xúquer, en la partida de la Mocarra.

21. Tampoc no ens pot estranyar que la partida de la Mocarra, a l'eixida del nucli urbà, duga el nom del cementeri o calvari, ambdues construccions del segle XIX, hui desaparegudes.

Muntanyana,²² partida de

Significat proposat i etimologia: topònim format per la característica física del terreny on s'assenta aquesta partida; alteró no massa elevat del terreny, hui quasi desaparegut per l'acció de l'home.

Fonts documentals: «partida de Montañana», terra d'horta que es rega amb aigua de riu, 1827; terra d'horta, 1904; terra d'horta, 1909; terra planter d'arròs, 1909.

- Partida de Muntanyana o Bovalar: «partida de Montañana ó Boalar», terra d'horta, 1893, confronta amb el camí d'Espioca; terra d'horta, confronta amb el camí d'Espioca, 1898.

Paridera, partida de la

Significat proposat i etimologia: topònim relacionat amb el món ramader i l'existència d'alguna antiga paridora.

Fonts documentals: «partida de la Paridera», terra de secà amb garrofers, 1773; terra amb alguns garrofers, 1778; terra de secà, 1851; terra de secà, 1910.

Pedrenyals, partida dels

Significat proposat i etimologia: topònim relacionat amb la composició del terreny muntanyenc, amb abundant presència de pedra foguera.

Fonts documentals: «partida dels Pedreñals», terra de secà, 1771; terra de secà campa i oliveres, 1771; terra de secà amb garrofers, vinya i oliveres, 1778; terra de secà, 1785; terra de secà amb garrofers, 1788; terra de secà amb garrofers i oliveres, 1788; terra de secà amb garrofers i oliveres, 1815; terra de secà amb garrofers, 1888; terra de secà amb oliveres i garrofers, confronta amb el camí que va de Benifaió a Llombai, 1896; terra de secà amb garrofers, 1898; terra de secà amb garrofers, 1907; terra de secà amb garrofers, coneguda com la caseta de l'Heretat, 1917.

- Partida del Barranc dels Coloms o dels Pedrenyals:²³ «partida del barranco dels Coloms ó dels Pedreñals», terra de secà campa, 1888.

22. La veïna població d'Almussafes també té una partida amb el mateix nom, amb la qual confronta.

23. Naix a la partida de Mareta i mor en el barranc dels Huit Ulls, el qual, en arribar a Benifaió, rep el nom de barranc del Tramusser.

- Camí de Llombai: «camino de Lombay», terra de secà amb garrofers i vinya, 1786; terra de secà amb garrofers, 1788; terra de secà amb garrofers, 1815; terra amb garrofers, 1827.

Peira, partida de la

Significat proposat i etimologia: topònim potser relacionat amb la composició del terreny; peirada és un munt de pedres.

Fonts documentals: curiosament d'aquesta partida, ben viva per cert, no hem aconseguit cap rastre en el nostre escorcoll documental.

Clotxes,²⁴ partida de les (o Pla de les Clotxes)

Significat proposat i etimologia: topònim relacionat amb el terreny muntanyenc, que conté una gran abundància de clotxes; llit gran de pedra amb forma de cassola que s'ompli d'aigua quan plou.

Fonts documentals: «partida de les Cloches», terra de secà amb garrofers, 1875.

Rabassa, partida de la

Significat proposat i etimologia: topònim relacionat, potser, amb la presència de la soca d'un arbre o d'un arbust de la qual arranquen les arrels, o també de la presència de la planta del mateix nom; de la mateixa manera passa amb *rabassa morta*: contracte de conreu emfitèutic establert com a cessió d'un tros de terra per a conrear vinya, amb la condició que el contracte restava dissolt en haver mort dos terços dels primers cent ceps plantats.

Fonts documentals: «partida de Rabasa», terra de secà amb garrofers, 1788; terra secana amb oliveres i garrofers, confronta amb el camí Campellos, 1855; terra de secà amb oliveres i garrofers, confronta amb el camí de Campellos, 1921.

Raval, partida del

Significat proposat i etimologia: extensió del terreny annex a la part extrema d'una població que es denomina raval. En aquest cas nostre, la part del terreny que confrontava

24. Aquesta partida es troba en l'actualitat parcialment ocupada per una urbanització que duu el mateix nom de la partida.

amb la font de la Carrasca —llavador públic— i els futurs carrers de Machí, Espartero, etc.; també és coneguda en la documentació del segle XVIII com a partida de la Devesa pels aiguamolls derivats de la font.

Fonts documentals: «partida de la Raval», terra de secà, 1769; «partida del Arraval», terra amb reg de les fonts de dalt, 1777; terra de secà amb moreres, 1785; terra d'horta del riu, 1827; «partida del Arrabal», terra d'horta amb moreres, 1788; terra de secà amb garrofers i moreres, 1788; terra d'horta amb moreres, 1815; terra d'horta, confronta amb la séquia de Rojosa, 1855; terra d'horta de primera classe, 1876; terra acotada per a planter d'arròs, 1876; terra de secà amb un garrofer, 1900; terra per a fer una era de trillar, 1917; solar edificable amb set portes assenyalades, confronta amb els carrers Espartero i Machí, 1917; «partida del Arrabal junto á la Fuente de la Carrasca ó Lavadero», hort amb una tanca de parret, 1889; terra secana amb garrofers, 1890; terra secana amb garrofers i oliveres, 1896; terra d'horta, 1898; terreny destinat a solars, 1907; «partida del Arrabal ó las Eras», terra de secà, a l'esquena del carrer de Vela, 1895; «partida del Arrabal o Marjal», terra de secà destinada a era de trillar, 1927.

- Partida del Llavador o Sisena: «partida del Lavadero o Sisena», terra d'horta, confronta amb la Font de la Carrasca, 1903.
- Partida de la Devesa: «partida de la Dehesa», terra amb garrofers i moreres, 1778; «partida de la Dehesa ó Arrabal», terra a l'esquena del carrer de Vela, 1894.
- Camí d'Almussafes: «camino de Almusafes», terra d'horta amb moreres, 1785, terra d'horta, 1788; terra d'horta, 1815.

Rojosa,²⁵ partida de

Significat proposat i etimologia: topònim derivat de la característica física del terreny rogenc, amb intensius i primerencs cultius de regadiu, procedents de les aigües de la font de la Carrasca.

25. La veïna població d'Almussafes també té una partida amb el mateix nom, amb la qual confronta. Aquest topònim és conegut des del segle XIV, també és el nom d'una séquia.

Fonts documentals: «partida de Rochosa», terra blanca, 1778; terra d'horta, 1788; terra d'horta, 1890; terra d'horta, 1903; horta, 1909; «camino de Alcira o Rochosa», terra de secà, hui d'horta, 1935.

Roll, partida del

Significat proposat i etimologia: clar topònim relacionat amb el raig d'aigua, procedent de la séquia Reial del Xúquer, que va impulsar en aquesta contrada el cultiu de planter d'arròs i altres cultius d'horta, a partir del segle XIX.

Fonts documentals: «partida del Roll ó Mocarra», terra d'horta acotada per a la cria de planter d'arròs, 1883; «partida del Roll», terra d'horta, 1904.

Ruedo, partida del

Significat proposat i etimologia: topònim castellanitzat, del qual no trobem cap referència apropiada, si no és la derivada de cercle o círcol.

Fonts documentals: «partida del Ruedo», camp amb oliveres i un garrofer, 1827; terra de secà amb garrofers, 1880; terra de secà amb garrofers, 1887; terra de secà amb vinya, 1891.

Sisena, partida de la

Significat proposat i etimologia: topònim relacionat amb un tribut emfitèutic, la sisena part dels productes cultivats.

Fonts documentals: «partida de la Sisena», terra d'horta, 1778; terra d'horta amb moreres, 1827; terra d'horta, 1837; terra d'horta, 1840; terra d'horta amb moreres, 1845; terra d'horta, 1845; terra d'horta amb moreres, 1848; terra d'horta, 1890; camp de terra d'horta, 1900; terra d'horta, 1903; terra d'horta, 1917.

- Camí de València:²⁶ «camino de Valencia», terra de secà amb deu oliveres, 1774; terra de secà amb oliveres i garrofers, 1815.
- Camí d'Espioca: «camino de Espioca», terra de secà, 1815.

26. El camí de València o d'Espioca creua les partides de la Sisena i el Bovalar, per tant, estes terres igualment podien estar ubicades en una partida com en l'altra.

ELS TREBALLS ONOMÀSTICS DE L'AVL

M. Teresa Mollà Villaplana
[Acadèmia Valenciana de la Llengua]

INTRODUCCIÓ

Esta intervenció consistirà a fer un repàs de les activitats de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL) que tenen relació amb la toponímia i l'antroponímia, especialment aquelles en què s'ha treballat durant l'últim any i aquelles que estan relacionades amb la zona en la qual se centra la jornada d'enguany, és a dir, la comarca de la Ribera.

LA TOPONÍMIA

En el congrés ICOS celebrat a Barcelona l'estiu passat es va fer una reflexió important: necessitem els noms geogràfics en la vida quotidiana. Ens apareixen quan fem un viatge, quan llegim la premsa, quan mirem el telediari, quan passegem per les ciutats o les muntanyes... No podem viure sense ells. D'altra banda, és ben conegut per tots que el segle XXI és el segle de les comunicacions. Els noms geogràfics ens poden ajudar a comunicar-nos; però, si no els tenim normalitzats, si no som capaços de escriure'ls o dir-los correctament, també poden generar confusió. Les noves tecnologies ens ajuden a aconseguir este objectiu, en canvi, si no les utilitzem correctament, és possible que els errors s'escampen amb més facilitat. Hi ha uns avantatges afegits en l'ús d'estes noves ferramentes: d'una banda, ens ajuden a estar presents en qualsevol part del món i, d'una altra, ens permeten un major arrelament a la nostra terra i a la nostra identitat.

En esta reflexió s'emmarquen els dos apartats següents, que estan referits al Nomenclàtor Geogràfic Bàsic d'Espanya (NGBE) i a l'aplicació informàtica Terrasit, perquè l'origen dels dos projectes és esta idea bàsica: les comunitats, els estats, els pobles necessiten tindre els noms geogràfics inventariats, fixats i, si és possible, oficialitzats. Això és justament el que proposen les Nacions Unides, la Unió Europea i la mateixa legislació espanyola.

NOMENCLÀTOR GEOGRÀFIC BÀSIC D'ESPANYA

L'AVL forma part de la Comissió Especialitzada de Noms Geogràfics (CENG), òrgan dependent de l'Institut Geogràfic Nacional (IGN). Esta institució té previst aprovar la versió definitiva del Nomenclàtor Geogràfic Bàsic d'Espanya durant el segon semestre de l'any 2013. En l'actualitat es disposa d'una versió zero, que conté més de 790.000 noms geogràfics. Per a la confecció de la versió definitiva, en primer lloc es farà un encreuament de les dades que conté esta versió zero amb les dels nomenclàtors de les diferents comunitats autònomes, i en segon lloc, una correcció dels errors que resulten d'este procés, a més de la introducció dels topònims nous. Amb este procediment s'espera arribar a una quantitat aproximada d'1.200.000 noms geogràfics per al conjunt del territori espanyol. El transvasament de dades entre els organismes autonòmics i l'estatal haurà d'adequar-se a la Direc-

tiva 2007/2/CE del Parlament Europeu i del Consell, de 14 de març del 2007, publicada en el *Diari Oficial de la UE* (DOUE) el 25 de abril del 2007 i a la llei que la transposa, Llei d'Infraestructures i Servicis d'Informació Geogràfica a Espanya (LISIGE), aprovada el 17 de juny del 2010.

Segons estes disposicions legislatives, una IDE (infraestructura de dades espacials) ha de constar dels camps obligatoris següents:

- 1) **Id entitat**: identificador de l'entitat. Este ha de ser únic per a cada registre i constar de lletres i números.
- 2) **Nom entitat**
 - Nom: nom de l'entitat.
 - Idioma: idioma de l'entitat. En el nostre cas, les entrades tenen dos idiomes possibles, valencià i castellà.
 - Classe de nom: preferent, variant, històric, etc.
 - Estatus: no normalitzat, normalitzat, oficial, etc.
 - Font: identificador de la font d'on el nom és obtingut.
- 3) **Tipus d'entitat**
 - Tipus de topònim: riu, serralada, tossal, etc.
 - Catàleg d'entitats
- 4) **Posició espacial**
 - - Geometria: hi ha entitats lineals, puntuals i poligonals.
 - - Coordenades
 - - Sistema de referència
- 5) **Entitat local**: província o províncies on es troba l'entitat.

En resum, que per al transvasament de dades d'uns organismes a altres, les diferents institucions han de comptar amb bases de dades normalitzades segons esta directiva europea. Per tant, un organisme que tinga competències en matèria de toponímia ha d'ajustar-se a estos criteris específics, a fi de poder transvasar la informació amb total fluïdesa a uns altres àmbits. En toponímia no es pot treballar aïlladament, sinó que s'ha de tindre consciència d'un treball global, que va des del municipi fins a les Nacions Unides. L'arreplega

d'un topònim en qualsevol paratge, a partir d'este procés de transferència de dades, sovint arriba a àmbits impensables.

TERRASIT

En la nostra Comunitat, la infraestructura de dades espacials adaptada a estes directrius és el Terrasit, projecte dut a terme per l'Institut Cartogràfic Valencià (ICV) i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

Esta nova ferramenta ha suposat un canvi en el mètode de treball, és a dir, hem passat de treballar en el mapa en paper a treballar per Internet en l'ortofoto. Hem demanat als nostres enquestadors este esforç de canvi en el procés d'elaboració del recull de topònims perquè els avantatges del nou sistema són evidents: la ubicació és més exacta; hi ha menys possibilitat d'error, ja que la persona que arreplica el topònim és la mateixa que l'ubica, sense passar per intermediaris, i a més permet compartir la mateixa base de dades entre diverses institucions, cosa que és molt profitosa en la línia de la normalització i fixació de la toponímia. Així mateix, el canvi en la concepció de les infraestructures de dades espacials ve propiciat pels organismes internacionals i per la Unió Europea i, per tant, l'Administració valenciana s'havia d'adaptar a esta nova exigència.¹

El resultat d'este treball és una gran base de dades de topònims georeferenciats que, entre altres coses, formarà part del Nomenclàtor Geogràfic Bàsic d'Espanya (NGBE), projecte dut a terme per l'Institut Geogràfic Nacional (IGN). Es tracta d'una base de dades que té la peculiaritat de poder-se carregar damunt d'una capa de cartografia. És a dir, com que cada element està associat a unes coordenades amb el programa adequat, els noms geogràfics es poden veure en un mapa. Les possibilitats d'explotació que això proporciona són immenses. La base original compta amb 37 taules, que contenen 107.886 registres: 23.124 en la taula d'elements lineals, 37.922 en la taula d'elements poligonals i 46.840 en la taula d'elements puntuals.

1. Per a formar els enquestadors en este nou sistema, s'han impartit ja quatre tallers, dos en la Universitat de València, un en la Universitat d'Alacant i un altre en el marc del Postgrau de Toponímia i Onomàstica Valencianes, que es va celebrar el curs 2010-2011, organitzat per l'AVL i la Facultat de Geografia de la Universitat de València.

El territori valencià, com es ben sabut, està conformat per dos zones lingüístiques, i l'AVL —i això no és tan conegut— té competència en matèria d'onomàstica tant en la zona valencianoparlant com en la zona castellanoparlant. El nostre treball s'ha projectat sobre el conjunt de la Comunitat Valenciana, i tenim arreglats 72.626 topònims en la zona valencianoparlant, i 34.090 en la zona castellanoparlant. La Comunitat Valenciana té 23.255 km²: 13.528,53 en la zona de parla valenciana, i 9.733,85 en la zona de parla castellana. Si dividim els topònims entre els quilòmetres, obtenim una densitat de 5,3 topònims per km² en la zona valenciana, i de 3,5 topònims per km² en la zona castellana. Hi ha una diferència considerable entre estes dos quantitats, però hem de tindre en compte, en primer lloc, que la zona costanera està més poblada i, per tant, el terreny més explotat, i en segon lloc, que la major part de les 120 enquestes que no estan acabades són de la zona interior.

Respecte de l'estatus del topònim, que —tal com hem explicat abans indica el grau de reconeixement administratiu de les formes toponímiques—, tenen el caràcter d'oficial el nom dels 542 municipis, així com el de les set entitats locals menors oficialment constituïdes, mentres que la resta de topònims tenen el caràcter de normalitzat.

Fins ara hem explicat com es gestiona la informació toponímica i com anem incorporant-la tant a la cartografia de l'ICV com a la de l'IGN. Doncs bé, enguany també l'hem incorporada a la de l'ONU. El Grup d'Experts de Nacions Unides en Noms Geogràfics ens va demanar, amb la finalitat que apareguera en el seu web, la gravació en un fitxer de so del nom de les cinc ciutats valencianes amb una població superior als 100.000 habitants, que són *València, Alacant, Castelló de la Plana, Elx* i *Torreval·la*.

Com hem dit, la recopilació de topònims té múltiples projeccions: a nivell comunitari, a través dels fullets municipals i de la base de dades del Terrasit; per a tot l'Estat, a través de l'Institut Geogràfic Nacional, i fins i tot a escala mundial, a través de la mateixa ONU.

Tornant a l'àmbit autonòmic, a tall de resum podem dir que del total de les enquestes, és a dir, dels 542 municipis que conformen el nostre territori, el percentatge d'enquestes

incorporades al Terrasit és del 75%, és a dir, només falten per incorporar-hi 140 pobles, molts dels quals tenen el procés de recopilació en un estat molt avançat.

Centrant-nos en les comarques objecte d'estudi d'esta jornada, dels 35 pobles que formen la Ribera Alta, en 32 casos les enquestes estan incorporades al Terrasit, i només en tres, Sumacàrcer, Tous i Torís, l'enquesta no està acabada.

A la Ribera Baixa hi ha només un poble que està en procés, Sollana, i un altre que no s'ha iniciat, Llaurí.

FULETS DE TOPONÍMIA MUNICIPAL

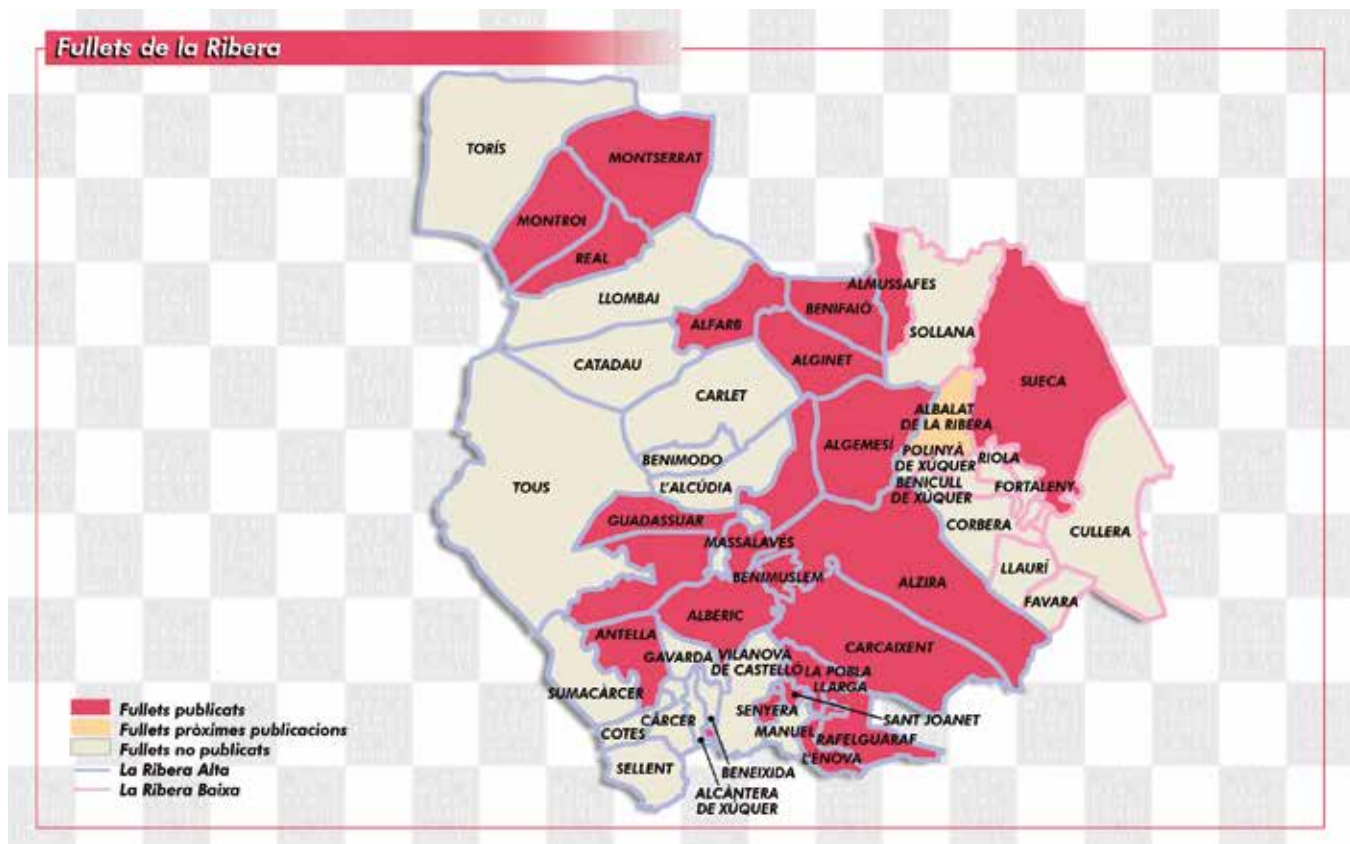
La col·lecció «Toponímia dels Pobles Valencians» és un dels nostres mitjans més coneguts de divulgació de la toponímia. El fullet corresponent a Alzira, que és el número 163

de la col·lecció, conté 341 topònims.² En la impremta estan els fullets corresponents als municipis de Bolulla, Albalat de la Ribera, Xiva, Biar, Benicolet, Xulilla, la Pobla Tornesa, Benaixeve i Canet lo Roig.³

El fullet d'Alzira representa un canvi en la presentació dels mapes que, sens dubte, facilita la localització dels topònims, ja que es fa una fusió de tres capes d'informació: una que conté l'ortofoto, que proporciona l'orografia del terreny per mitjà d'una fotografia aèria; una altra que té les corbes de nivell per a mostrar el relleu, i una altra que

2. En la base general del Terrasit hi ha 704 topònims corresponents al municipi d'Alzira.

3. En el moment de l'edició d'estes *Actes* ja estan publicats els nou opuscles.

proporciona la informació toponímica. De la suma d'estos tres fitxers naixen cadascun dels quatre mapes que conté la publicació d'Alzira. Estem molt satisfets del resultat final perquè la ubicació dels topònims és més exacta que en els mapes anteriors, la realitat està representada d'una manera més precisa i, sobretot, perquè una vegada s'han introduït els topònims en el Terrasit, ja es queden fixats en l'emplaçament definitiu i s'evita així la repetició d'esta operació en cadascuna de les aplicacions dutes a terme per a la divulgació de la toponímia.

En el mapa reproduït en esta pàgina es pot veure l'estat del procés d'edició d'opuscles de la col·lecció en la comarca de la Ribera. Hi ha dos fullets publicats de la Ribera Baixa: Sueca i Almuçsafes, i Albalat de la Ribera està en impremta. De la Ribera Alta hi ha 19 publicacions i s'està treballant en la resta.

NOM OFICIAL DELS MUNICIPIS DE LA COMARCA DE LA RIBERA

En estes sessions sempre fem un repàs a l'estat de la qüestió respecte de l'oficialitat dels noms dels municipis, amb l'objectiu de sensibilitzar la població de la necessitat d'adequar la denominació oficial a la forma valenciana tradicional. Com hem estat explicant, no és suficient que un topònim, i especialment si es tracta del nom d'un municipi, siga dit en valencià pels parlants, sinó que ha d'estar oficialitzat en valencià perquè conste així en la toponímia de tot el món. Dels 542 municipis que conformen el nostre territori, 395 són valencianoparlants, i un 88,1% d'estos tenen el nom oficial en valencià. És a dir, falten encara un 12% de pobles, 47 pobles en concret, que haurien d'iniciar l'expedient per a l'alteració del nom

del municipi.⁴ L'últim municipi que ha fet este pas ha sigut Guadasséquies, que des de l'any passat ja té el seu nom oficial en valencià.

En les comarques que ens ocupen, la Ribera Baixa és una comarca normalitzada al cent per cent; mentres que a la Ribera Alta, d'un total de 34 pobles, encara n'hi ha quatre que haurien de normalitzar el nom. Estos pobles són els següents:

Nom oficial	Nom en valencià	Correcció
Alfarp	Alfarb	Canvi de <i>p</i> per <i>b</i>
Montroy	Montroi	Canvi de <i>y</i> per <i>i</i>
Turís	Torís	Canvi de <i>u</i> per <i>o</i>
Villanueva de Castellón	Castelló de la Ribera / Vilanova de Castelló	Forma valenciana

Això representa un percentatge de normalització del 88,23 per cent, que és equivalent al de la mitjana de la Comunitat.

4. Convé afegir en este punt que s'ha creat el Registre d'Entitats Locals de la Comunitat Valenciana mitjançant el Decret 15/2011, de 18 de febrer, del Consell, pel qual es regula el Registre d'Entitats Locals de la Comunitat Valenciana [2011/2049] (DOCV núm. 6.465, de 22 de febrer del 2011). Este registre ja es pot consultar a través d'Internet en el web de la Conselleria de Presidència.

No hi ha cap poble d'estes dos comarques que tinga doble denominació en el nom oficial, és a dir, una forma valenciana i una altra de castellana. És una dada important, ja que al llarg del territori valencià hi ha 32 pobles que han optat per esta modalitat de normalització. Es tracta d'una solució que considerem poc adequada per a representar la nostra realitat lingüística i històrica.

L'ANTROPONÍMIA

L'article 7 de la Llei de Creació atribuïx a l'AVL l'emissió d'informes sobre les formes correctes de l'onomàstica valenciana. La nostra institució elabora els informes de correcció lingüística i els proporciona a les persones que decideixen fer el pas de restaurar les formes tradicionals dels seus noms i cognoms, que, en ocasions, han sigut modificats per una Administració castellanitzadora.⁵

L'últim any, el 2011, l'AVL ha redactat 179 informes sobre antroponims: 92 sobre noms, 72 sobre cognoms i 15 sobre la inclusió de la partícula *i* entre cognoms.

CORRECCIÓ DE NOMS

Majoritàriament, la correcció en el cas dels noms, noms de pila o prenom, ha consistit en la substitució del castellà per l'equivalent onomàstic en valencià: *Francisco* per *Francesc*; *María José* per *Maria Josep*; *Enrique* per *Enric*, etc.

En alguns casos s'ha consultat l'ortografia correcta del nom en valencià abans d'inscriure el fill per primera vegada en el Registre: *Àngel*, *Teresa*, *Miracle*, etc.

CORRECCIÓ DE COGNOMS

Regularització ortogràfica

En un percentatge de casos molt elevat, la correcció proposada en l'informe ha consistit en la regularització ortogràfica del cognom per a adequar-lo a la gramàtica

5. La legislació que regula este tipus de canvi és la següent:

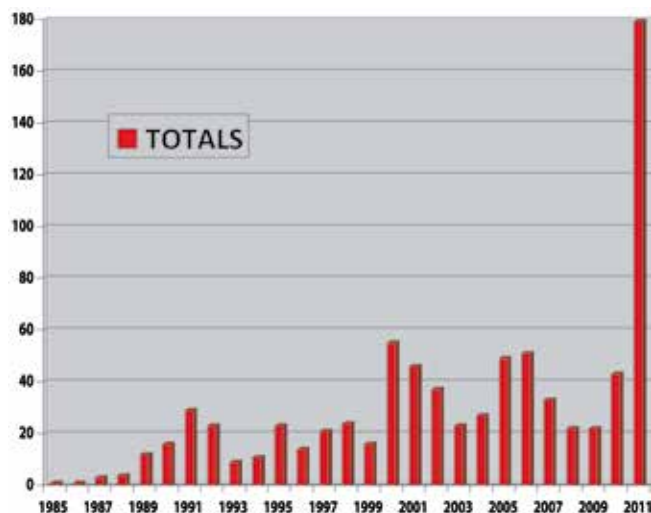
- Llei de 8 de juny de 1957, reguladora del Registre Civil (especialment, articles 54, 55, 57, 59 i 61)
- Decret de 14 de novembre de 1958, pel qual s'aprova el Reglament del Registre Civil (especialment, articles 192, 198, 205, 206, 209 i 217)
- Llei 20/2011, de 21 de juliol, del Registre Civil, (entrarà en vigor l'any 2014)

o a la fonètica del valencià. Com ja hem dit, este tràmit està previst en la llei i no té cap altra restricció que la manifestació de voluntat en el Registre Civil i l'aportació de l'informe corresponent.

Alguns exemples de cognoms regularitzats en este últim any són: *Sanç, Alemany, Genovard, Horts*, etc.

A banda de les dades concretes, el fet més destacable que s'ha produït enguany ha sigut l'increment espectacular en el nombre de sol·licituds d'informes de correcció. A partir de la posada en funcionament del nou web de l'AVL, s'ha facilitat un formulari emplenable, amb el qual es pot fer la petició d'informe directament des de casa. Des que este formulari funciona, l'augment en el nombre de sol·licituds ha sigut del 500%. Este creixement espectacular no s'havia produït mai, ni tan sols quan s'han fet campanyes de promoció per al canvi de nom. El següent gràfic reflectix totes les peticions d'informe des de l'any 1985. Les xifres mai havien passat dels 55 informes per any. Este repunt es va produir l'any 2000 quan es va aprovar la llei 40/1999, de 5 de novembre, que és la que obrí la possibilitat a les persones inscrites després de 1977 de valencianitzar-se el nom amb la simple manifestació de la voluntat i també de regularitzar l'ortografia del seu cognom originàriament valencià però desfigurat.

Des de l'AVL valorem molt positivament la resposta obtinguda a partir de la incorporació d'este formulari. En la part de la toponímia també s'han introduït novetats en el nou web, com ara la possibilitat de consultar en format base de dades els 50.000 topònims del *Corpus toponímic valencià*, fent el mateix tipus de consultes simples o avançades pròpies de qualsevol buscador o la consulta dels noms oficials dels municipis valencians actualitzats a cada moment.

LA TOPONÍMIA DE LA RIBERA EN LES FONTS ECLESIASTIQUES

Alfons Vila Moreno

En els últims anys és cada vegada més freqüent trobar estudis bastits a partir de fonts eclesiàstiques, especialment dels llibres parroquials. Però no ocorre així si, a més de centrar-nos exclusivament en el camp de l'onomàstica, limitem les nostres recerques als treballs arreplegats en les actes de les Jornades de l'AVL que s'han publicat fins ara, ja que només trobem dos treballs amb este contingut temàtic: l'excel·lent anàlisi global realitzada per Andreu Beltrán Zaragoza en el volum dedicat a la I Jornada (la de Sant Mateu), en la qual buidava a fons el contingut d'un *Quinque libri* de la parròquia de Benlloch que cobria part del segle XVI, i d'altra banda, l'article que, amb molta més brevetat, vaig presentar personalment sobre les possibilitats de l'estudi de la toponímia local a partir dels llibres no sacramentals, tenint com a exemple i referència el buidatge dels llibres *econòmics* de les parròquies de l'Alcúdia de Crespins i de Canals. Si de cas, també es podria reconèixer la presència, una vegada més, dels *Quinque libri* de la mà de Rosa Sèser, que també els pren com a referència quan repassa la presència dels militars a Dénia durant el segle XVIII en les actes de la V Jornada.

Esta escassetat de treballs, més que el ver desig d'escorcollar i desplegar un tema concret, és el que em porta novament a tractar la problemàtica de les fonts eclesiàstiques, a

la recerca d'assolir noves motivacions per tal d'aprofundir en el coneixement de la nostra toponímia.

Però, en esta ocasió, la investigació defuig els arxius parroquials i l'Arxiu del Regne, on tenim un fons inesgotable en els lligalls que pertanyeren a les parròquies fins que el procés desamortitzador els recaptà, com són els llibres de comptes dels benifets, entre altres, així com aquells que, procedents de les desamortitzacions de les ordes monàstiques, tornaren a València per a centrar la nostra atenció en les fonts conservades en dos grans arxius eclesiàstics de la diòcesi, és a dir, l'arxiu catedralici de València i l'arxiu diocesà del palau arquebisbal. En els dos es conserven documents bàsics per a un estudi global com pretenem fer; però llevat de l'anàlisi del *Libro de erección de las parroquias moriscas*, (anys 1534-1536), en esta ocasió també hem defugit els fons manuscrits (fins i tot hem deixat a banda l'interessant apartat d'hagiotoponímia que porta l'enquesta general de l'arquebisbat realitzada l'any 1956), i hem considerat millor tractar les fonts secundàries i indirectes, és a dir, treballs ja realitzats i publicats amb altres finalitats, buscant el que bé podríem qualificar de *productes secundaris* d'anteriors investigacions, malgrat que en el nostre cas siguen —per raons de caràcter social i administratiu— prou dolents, a causa del relativament escàs nombre de parròquies antigues que trobem establides en la comarca de la Ribera.

En concret, ens hem fixat només en els treballs relatius a les visites parroquials de l'autoritat eclesiàstica entre 1383 i 1402, el llibre de l'erecció de noves parròquies sorgides de la repressió de les Germanies, les conseqüències de l'expulsió dels moriscs, la reordenació parroquial (segons l'estudi de R. Robres) i, encara que parcialment, una recerca del contingut del pergamins de la catedral i l'estudi recopilatori —*Nomenclátor*— del canonge Sanchis Sivera, tot això sense eixir-nos-en del marc geogràfic que s'ha de tractar en esta jornada i ajustant-nos cronològicament als segles XIV al XVII.

Cal tindre en compte, a més a més, que en realitat les visites del segle XIV a penes excedixen els límits de les parròquies de la capital i aporten una mínima quantitat de referències a la comarca objecte del nostre estudi; d'altra banda, la relació de noves parròquies que s'erigixen arran de la conversió forçosa dels mudèjars pels agermanats i que s'hi estableixen en el període 1534-1536 ens deixa un panorama escassament i pobrament dibuixat de la xarxa d'aljames i llocs de moros que cobrien les fèrtils terres de la Ribera, i l'escorcoll de les restants relacions tampoc ens dona a conèixer més que els topònims majors. Ara bé, la conjunció d'estes distintes i variades fonts i el relativament llarg període ara estudiat és el motiu en el que intentem justificar el fet d'haver encetat este treball, que, amb tot i això, no pretén passar de ser un *aperitiu* que predispone a fer presumibles estudis posteriors amb la profunditat que mereix el tema. Ara per ara, ens conformem a donar a conèixer la llista de topònims elaborada per llocs/poblacions a tenor de la informació recaptada de les següents fonts (que, per a l'efecte de servir de referència, identifiquem amb les lletres i els nombres que van en negreta).

FONTS UTILITZADES:

Visita pastoral de 1383 (1383)
 Visita pastoral de 1388-1389 (1388)
 Visita pastoral de 1397-1399 (1397)
 Visita pastoral de 1401-1402 (1401)
 Visita pastoral de 1617 (1617)
Libro de erección de parroquias moriscas (E.P.M.)
Anthologica Annua (A.A.)

Pergamins de la catedral (P)

Nomenclátor geográfico-eclesiástico de los pueblos de la diócesis de Valencia (N)

TOPÒNIMS REFERENCIATS

Abad (A.A.), Abbat i Labad (N)
 Abefa, Rahal d'Alzira (N)
 Alaraf, Alzira (N)
 Alasquer (E.P.M.)
 Albalato Xuquaris, Albalat i Albaloto Xucharis (1388), Albalat de Pardines, (1617 i N), Albalat de Sagarrient (N), Albalat de la Ribera (N).
 Alberich (E.P.M. i N), Albarich, Alzira (N), Alberit (N)
 Alborgí, Alzira (N i P)
 Alcahecia, Alcaicia i Alcaycia (N)
 Alcanicia (N), Alquenecia (N), Alquenensia, Alzira (P)
 Alcantera (1401 i E.P.M.)
 Alcayt, Almussafes (N)
 Alcocer (E.P.M. i N)
 Alodceyr, Alzira (N)
 Alcudie de Carleto i L'Alcudia de Carlet (1401), Alcudia de Carlet (1617), Alcúdia (N)
 Alculiel, Alzira (N)
 Aledua, Llombay (N)
 Aljarb (N), Alharb (N)
 Aljarof, acequia Alzira (N)
 Alfaz, Alfaz i Alfaz de Avintambliu, Alzira (P)
 Algemezino (1383), Algemezi (1383 i 1401), Algemezini (1383), Algemesi (1617 i N), Aliemeci (N)
 Algenet (1401), Alginet (1617), Alianet (N)
 Allulaca, Alzira (N)
 Almuçafes (1401, 1617 i N.), Almaçafes, Almaçofes, Almancophes i Ahnaçoff (N)
 Almunia, Alzira (N)
 Algetzire (1383, 1397 i 1401), Algetzira (1388, 1397 i 1401), Algezira, Aliacira, Alieciria,
 Aljaciral i Aljecira (N), Algezire (1388 i 1397), Alzira (E.P.M. i 1617).
 Alquibla de Alborgí, Alzira (P)
 Antella (E.P.M. i N)

- Aspíoua (1401), Spíoua (1401)
 Auryn, Alzira (N)
 Ayelo, Sueca (P)
 Bega, hort d'Alzira (N)
 Benahabit i Benahalit, L'Alcúdia (N)
 Benegides (A.A.), Beneigida (E.P.M.), Benexides (A.A. i N), Benixida i Beneixeda (N)
 Benibardén, Alzira (N)
 Beniboquer, Llaurí (N)
 Benicahannon, Alzira (N)
 Beniculeymen, Alzira (N)
 Benifaraig, Alberic (A.A., E.P.M. i N)
 Benifayó (1617), Benifaylon
 Benigafull, Pardines (N)
 Benihomer, Corbera (1617 i N),
 Benilocha, Corbera (N)
 Beniloquer, Llaurí (1617), Benioquer i Benihoquel (N)
 Benimaeli (1401), Benimexix (E.P.M. i N), Benemexix i Benemegis (N)
 Benimodol, 1401, E.P.M. i N)
 Benimuzlem (1401), Benimuslen, Benimaslem i Benimusçle (N)
 Beniochil, Beniachil i Benihuaquil (N)
 Benivayre, Benaveyr, Benaveyra i Beniveira (N)
 Binataatno, Alcira (N)
 Bonalbeb, Alcira (N)
 Canals, carrer d'Algemesí (P)
 Carcaxent (1617 i N), Carcaxen (N)
 Carcre (1383), Carçre i Carcre (1401), Carcer (E.P.M.)
 Carlet (1388, 1401, E.P.M. i A.A.), Carleti (1401)
 Castelló de Xàtiva (1401 i E.P.M.), Vilanova de Castello (1617)
 Catadau (E.P.M.)
 Cilla (1401)
 Collata (1617)
 Corbera (1388)
 Cortixelles, Turís (P)
 Cotes (E.P.M.)
 Çuequa (1388), Çuecha (1401), Çueca (1617)
 Cugullada (1388), Cogullada (1401 i 1617)
 Cullene (1388), Cullerie (1388), Cul-laira (1388),
 Cullarie (1388 i 1401)
 Enoa (1388, 1401 i A.A.)
 Fortaleny (1617)
 Foyeta (1401 i A.A.), La Foyeta, Alzira (E.P.M.)
 Gavarda (A.A.)
 Guadaçuar (1383 i 1401), Guadazuar (1617)
 La Pobla, castro de Alcudia (1401)
 Lombai (1401), Llonbay (E.P.M.)
 Laurí (1401), Llaurí (1617)
 Manuel (E.P.M.)
 Maçalabes (E.P.M.)
 Montartal (E.P.M.), Montortal (1617)
 Montroy (1617 i A.A.)
 Montserrat (1401 i 1617 i A.A.)
 Murta, Alzira (P)
 Pardines (1383, 1401 i 1617)
 Pla de Cabanyes, Alzira (P)
 Pobla de l'Articha (1401), Puebla Larga (1617)
 Polinye (1388), Poliña (1617)
 Rahal (1617 i A.A.)
 Ratallan, l'Alcúdia (N)
 Rayolo, Corbera (P)
 Reçalany (E.P.M.)
 Rafelguaraf (A.A.)
 Riola (1388, 1401 i 1617)
 Sans (A.A.)
 Sallent (E.P.M.)
 Senyera (E.P.M.), Señera (A.A.)
 Sullana (1401), Sollana (1617)
 Suma Carcer (E.P.M.), Suma Carcere (E.P.M.)
 Ternils (1383 i 1401), Tarnils (1388)
 Terrabona (A.A.),
 Toro (A.A.)
 Torre de Espioca (N)
 Tosalet (A.A.)
 Tous (1401)
 Turís (1401 i 1617.), Torís (E.P.M.)
 Verfull (A.A.)
 Vilanova de Alzira (1401 i E.P.M.)

BIBLIOGRAFIA

- BARTOLOMÉ HERRERO, B. (1999): *Las visitas pastorales como fuente para el estudio de la geografía diocesana*, Memoria Ecclesiae XIV.
- CÀRCEL ORTÍ, María Milagros i BOSCA CODINA, José Vicente (1996): *Visitas pastorales de Valencia (siglos XIV-XV)*, València, Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer.
- CÀRCEL ORTÍ, María Milagros (2007): *Visitas pastorales y relaciones Ad Limina. Fuentes para la geografía eclesiástica*. Asociación de Archiveros de la Iglesia, Oviedo.
- (1984): «Las visitas 'ad limina' de los Arzobispos de Valencia», *Questioni Canonica*.
- Mut Ruiz, E (1993). «L'organització del territori després de la conquesta. El cas de Guadassuar», VI Assemblea d'Història de la Ribera, Alzira.
- OLMOS CANALDA, Elías (1961): *Inventario de los pergaminos de la catedral de Valencia*.
- ROBRES LLUCH, Ramón (1962): *Anthologica Annua* núm. 10 Catálogo y nuevas notas. Roma.
- SANCHIS SIVERA, José (1922): *Nomenclátor geográfico-estadístico de los pueblos de la diócesis de Valencia*.
- Trenchs Odena, J. i Càrcel Ortí, María Milagros (1984): «Les visites pastorals: metodologia d'estudi»; *Quaderns de Sueca*, VI, pp. 21-29.

LES ALGEZIRES DE L'EBRE

Ventura Castellvell

L'existència de nombroses *algezires* i del derivat *al-gira* en la documentació medieval a les ribes de l'Ebre i dels topònims creats a partir d'aquests genèrics, Algezira, Algira i ocasionalment Alzira són l'origen d'una recerca sobre els seus orígens i els límits de la seva vitalitat, com a genèric i com a topònim. Per a tal fi, s'ha partit principalment de la consulta de diplomataris medievals, entre ells, i sobretot, del *Diplomatari de la catedral de Tortosa* del segle XII i inicis del XIII, de capbreus i altres fonts manuscrites o impreses dels segles XIV al XVII d'alguns dels termes de les ribes del riu Ebre (Flix, Móra, Garcia, Benifallet...) i publicacions d'origen i períodes diversos.

CARACTERÍSTIQUES DEL PAISATGE FLUVIAL

Les ribes de l'Ebre no havien estat mai estables. Fins a la construcció dels grans embassaments de mitjan segle XX, les fortes avingudes d'aigua en modificaven el curs, sobretot a les zones més planes que eren les més sensibles. La força de l'aigua arrossegava terres i modificava les finques més properes al riu, engrandint-les, partint-les o fent-les desaparèixer. El seu curs variava i creava braços d'aigua o galatxos, i les illes s'eixamplaven, minvaven, s'ajuntaven a les terres veïnes o restaven amagades sota les aigües. Aquests canvis portaven la desesperació als propietaris, que perdien una part de les seves finques, arbres i collites. A la frustració, s'hi afegien els pro-

blemes i les disputes per l'aportació de noves terres que feien créixer les dels veïns de més amunt o de més avall o de l'altra banda del riu, o per l'aparició d'una illa enmig del riu. Aquestes terres al·luvials, sovint molt extenses, eren molt fèrtils, fàcils de regar i, quan les avingudes estacionals eren tranquil·les, els llims que arrossegaven les aigües les enriquien.

Per evitar litigis, els *Costums de Tortosa*, recopilació del dret consuetudinari aplicat a Tortosa i a tot el seu territori datats el 1272, establien que les finques que creixien per l'aportació de terra a causa de la força de l'aigua, la nova terra era del propietari de la finca que l'havia rebuda. També es mantenia en mans del mateix propietari si l'aigua dividia una finca, la convertia en illa i la mantenia en el seu lloc. Quan es formava una illa en el mig del riu, cada propietari de la riba veïna, de banda i banda del riu, tenia la seva part, però si estava més a prop d'una riba que de l'altra, l'illa passava a ser del propietari de la finca més propera:

Insula, ço és, exequina que-s faça en mig de flum, és d'aquel que han les honors deçà e delà del flum, que-s tenen ab la riba del flum, ço és que cascú hi ha frontera e guanya sa part en la insula, segons que ha frontera e-l flum de lonc en lonc del flum. Mas si la dita insula és pus prop de una riba del flum que de l'altra, la sobredita insula és d'aquels de qui són les honors que són prop de

la riba, e segons que cascú d'aquels hi han frontera en la riba del flum, deu haver part d'aquela *ínsula o algezira o exsequina* (Costums de Tortosa, 9.21.1, p. 475).¹

Els *Costums* equiparen *ínsula* a *algezira* i a *exsequina*. Així, el llatínisme *ínsula* i l'arabisme *algezira* corresponen al que genèricament es defineix com a «tros de terra voltat d'aigua per tots costats», que és el que diu l'article dels *Costums* quan parla de la peça de terra «*que-s faça en mig de flum*». Però la consulta de la documentació medieval no sempre coincideix, i sovint ni l'*algezira*, ni l'*ínsula*, ni molt menys una *exsequina* són «terres voltades d'aigua».

Ramon Martí² aprofundeix sobre aquest aspecte i situa les *ínsules* en un context agrari més ampli, geogràficament amb exemples de la Catalunya Vella i de la Llombardia, i cronològicament a partir del *Digest* de Justinià del segle VI. L'obra jurídica d'aquest emperador és la base del dret romà que va influir en la legislació medieval. El text dels *Costums de Tortosa* probablement parteix d'aquest *Digest* i legisla sobre les finques transformades i les illes nascudes al riu amb criteris gairebé idèntics i referint-se sempre a illes com a tros de terra voltat d'aigua. Els *Costums*, partint de l'*ínsula* clàssica, incorporen com a termes locals equivalents l'*algezira* d'origen àrab i l'*exsequina* romànica.

Insula / illa

Un manuscrit del monestir de Santa Maria de Ripoll³ de finals del segle IX i principis del segle X dona una pista en l'aparició d'una nova accepció d'*ínsula* quan diu que els canvis del curs del riu per la força de les aigües fan que el llit primitiu emergeixi i aparegui una *ínsula* i, en canvi, en la il·lustració que acompanya l'explicació no sembla que la nova *ínsula* estigui envoltada d'aigua.⁴ Aquest nou concepte d'illa passa a aplicar-se a terres irrigables situades al mig del riu, sovint ocasionalment, o les que estan a tocar del riu, i per extensió qualsevol finca fàcilment irrigable. Ramon Martí as-senyala espais agrícoles coneguts com *ínsules* (*insulas*, *insu-*

lells o *isolas*) en els textos medievals escrits en llatí que no corresponen al que els diccionaris identifiquen com a «tros de terra voltada d'aigua» i que en algun cas es van convertir en topònim. Cita les esplanades baixes de la riera de Sant Sadurní d'Anoia que reben el nom d'illes i que, per J. Raventós, són «terres festonades per la salzereda», i a la comarca del Vallès, segons J. Vilaginés, són «zones del llit del riu que aquest deixa sense mullar i que, per culpa de les riudes, queden fertilitzades pel llim i la humitat».⁵ La *Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona*, anys 817-1100 esmenta 13 *ínsules*, 9 d'elles situades a la vora d'un riu, i «no sembla que estiguin completament voltades d'aigua» i, a més en 7 d'aquestes 13 illes hi ha un molí, «molinos que sunt in ipsa insula».⁶

Per Joan Coromines, no es estrany que un nom «significant *isla* en el origen» passi a designar «un terreno fértil y bien regado, aun lejos de un río» com ha passat «en el hispano-àrab *al(ge)zira*», i ho exemplifica amb el topònim S'Isella, documentat S'Irellla el 1560 a Vilallonga de Ter, al Ripollès, «un de tants noms de prats riberencs i penínsules als quals es dona el nom d'illa». En el cas de les illes de l'Ebre, diu que són «llenques de terra que es formen dins el curs dels rius», però «partint d'això també s'ha aplicat a un terreny, no sempre del tot isolat, que es forma arran de la ribera d'aquest riu».⁷

Lluís Basseda, autor d'una important toponímia històrica de Catalunya Nord, diu que illa «désigne généralement une terre entourée d'eau de tous côtés. Mais il s'appliquait aussi, jadis, à des terres riveraines pouvant être enclercleées d'eau pendant les crues», i segueix «il concerne toujours des bords de cours d'eau ou des fonds de vallons humides favorables à la pâture ou a la culture. Cet hydronyme était un terme agricole, presque synonyme de *regadiu*». La vila d'Illa, o Illa del Riberal, al Rosselló, està situada en una terrassa al·luvial que domina la llarga franja cultivada riberenca de la Tet que és la que ha donat nom a la població, i que en el segle IX apareix com a *Insula*. També les Illes, antic terme de cases

1. *Costums de Tortosa*. Edició crítica de J. Massip (1996). Fundació Noguera.

2. R. Martí (1988), «Les *insulae* medievals catalanes».

3. ACA, Monacals, Monestir de Ripoll, manuscrit núm. 106.

4. R. Martí (1988), «Les *insulae*...», pp. 119-120.

5. J. Raventós (1932), *Memòries d'un cabaler*, Barcelona, pp. 17 i 66, i J. Vilaginés (1987), *La transició al feudalisme. Un cas original. El Vallès occidental*, Granollers, pp. 71 (Martí 1988).

6. R. Martí (1988), «Les *insulae*...», pp. 114 i 117.

7. Les cites són de J. Coromines (1972), *Tòpica Hespèrica*, vol. I, p. 174; J. Coromines (1976), *Entre dos llenguatges*, vol. 3, p. 128; DECLCat IV, p. 835.

disperses, ara del municipi de Morellàs, a la part muntanyosa del Vallespir, per on circula el petit riu de les Illes, té el sentit de terres de reg, «terres à l'arrosage, près de la rivière».⁸

La forma *ínsula*, o variants, encara és viva com a nom de partida. Les Ínsules, arran de la Noguera prop de Tremp, al Pallars Jussà,⁹ a la Ribagorça la Ínsola, las Ínsolas, Ínsoles o la Llínsola,¹⁰ aplicat a «prados de la orilla, atravesados por brazos de río o arroyuelos que a menudo se forman por las crecidas de agua»,¹¹ «camps de terra fèrtil a la vora del riu» i que «de vegades queden aïllades pels braços del riu».¹² La variant *irla* apareix amb el sentit de terra envoltada per torrents en el cas de les Irlles, poblet agregat a Riudecols, al Baix Camp, per on circulen tres torrents que porten aigua quan plou i que l'aïllen gairebé per complet.¹³ Coromines cita una *irla* vora el Segre, a Massalcoreig, un terreny guanyat al Xúquer, i la Irla, un meandre del riu Segura a Guardamar, al Baix Vinalopó.¹⁴

Aquestes illes o *ínsules* estan situades, a excepció del poble de les Irlles, en terrenys al·luvials, plans, a la vora dels rius, en els meandres, per això s'inunden amb les crescudes periòdiques o fàcilment s'hi estanquen les aigües. Són espais fràgils que poden modificar-se amb les avingudes i han necessitat una atenció continuada per part de l'home. Fàcilment irrigables amb canals de derivació o amb irrigació natural, la majoria s'han utilitzat per al conreu (horts, arbres fruiters, vinyes, lli, cànem...), com a pastures, per a l'aprofitament de les canyes que hi creixen i per la sorra al·luvial que aporta el riu, a més de la possible instal·lació d'un molí, com s'ha dit més amunt. És per això que sempre van ser molt atractives i eren cobejades pels principals senyors feudals, des del comte de Barcelona a les grans famílies de la noblesa, passant per bisbes i abats.

Algezira / Algira / Alzira

Algezira, o la forma reduïda per síncope *algira*,¹⁵ és el genèric més utilitzat a les ribes de l'Ebre per definir els mateixos espais i usos que definien les *ínsules* o illes. Prové de l'àrab *al-jazira*,¹⁶ amb el significat de «l'illa», «la península» i els parlants en llengües romàniques van interpretar l'article àrab *al-*, que era invariable en gènere i nombre, com a part integrant del nom. Va donar nom a diversos espais riberencs i a pobles i ciutats de la península. Com a topònim, es va fixar a les zones hispàniques més arabitzades. La Rambla de Algeciras a Librilla; Los Algezares a Yecla; Aljezar i Las Aljezas a Lorca, tots a la província de Múrcia; Isla de Algeciras, en el Guadiana; a la de Ciudad Real i, de la mateixa arrel Aljucer, també a Múrcia, de l'àrab *al-guzayr*, l'illot, són exemples extrets d'Emilio Nieto.¹⁷ A la província de Terol, a la vall del riu Guadalopec, hi ha La Algezira dins del municipi de Castellet, al Maestrat. Carme Barceló anota Algezira com a nom d'una alqueria en el terme d'Oriola, al Baix Segura, en el 1274 i 1314.¹⁸ A Portugal, a l'Algarve, hi ha Aljezur, també escrit, Algezur, «de *al-juzur*, as ilhas», i la variant antiga d'*Aliezur*, segons J.P. Machado.¹⁹ Fora de la península Ibèrica, a Sicília, *gisira* és illa fluvial, i d'aquí Gesira, Gisira o Gisiredda.²⁰ Però el llegat més conegut són les ciutats d'Alzira, al País Valencià, i Algesires, a Andalusia.

Algezira és la grafia més habitual d'Alzira (Ribera Alta) en els segles medievals al costat de variants com *Algezire*, *Aljazira*, *Algecira*, *Algesira*, *Aliacira*, *Algizira*, *Alzezira* o *Algetzira*. Situada «enmig d'una fèrtil plana i sobre el riu Xúquer, que, bifurcant-se i unint-se els dos braços, enclou dins un illot la part vella de la població».²¹ *Al-Udri*, en el segle XI, diu que està rodejada pel riu menys per un punt, i segons *Al-Mitar* en el 1147, a l'hivern s'hi entra amb barca i a l'estiu

8. Lluís Basseda (1990), *Toponymie historique de Catalunya Nord*, pp. 149, 485 i 488.

9. DECLCat IV, p. 835.

10. X. Terrado (2010), «La toponímia de la Ribagorça i el lèxic romànic», p. 63.

11. C.A. Rizos (2004), *Toponímia de Ribagorça. Graus...* p. 35.

12. X. Terrado et alii, (2005), *Toponímia de la Ribagorça. Els noms de lloc de Vilaller*, p. 64.

13. F. Jové (1991), *Història i onomàstica de Riudecols i dels seus agregats...*, vol. II, p. 177.

14. DECLCat IV, p. 835.

15. La variant *Algira* no surt als diccionaris consultats ni a les obres de M. Asín i C. Barceló.

16. Amb aquesta forma o similars apareix a la bibliografia consultada. Aquest escrit les mantindrà sense els signes diacrítics que apareixen a les edicions originals citades.

17. E. Nieto (1997), *Breve diccionario de topónimos españoles*, p. 43.

18. C. Barceló (1983), *Toponímia àrabica del País Valencià. Alqueries i castells*, p. 238.

19. J.P. Machado (1997), *Ensaïos àrabico-portugueses*, pp. 184, 207 i 208.

20. E. Nieto (1997), *Breve diccionario...* p. 43.

21. DCVB, vol. 1, p. 568.

es passa per un gual.²² Segons Antoni Furió, aquestes circumstàncies van fer que la ciutat nasqués i es desenvolupés aprofitant els espais habitables que les aigües del riu permetien, i ho exemplifica amb la divisió de la ciutat medieval en tres nuclis que responien a una realitat d'assentament, però també de funcions. La *Vila*, totalment voltada pel Xúquer, era la seu dels edificis públics, la *Raval de l'Alquenència*, separada del centre per un braç del riu, residència de llauradors i menestrals, i la *Raval de Barralbeb*, a l'altre costat del Xúquer, hostatjava la població camperola.²³ El seu nom ve de l'àrab *al-gazira Suqar*, l'illa del Xúquer.²⁴ Joan Coromines creu que en la formació del nom va intervenir el derivat *gaziriya*, «terres d'al-luvió» que es va barrejar amb la forma primitiva, perquè Alzira no era ben bé una illa. Fonèticament va evolucionar passant per una assimilació, *Alzezira*, seguida d'una reducció per síncope, procés que també es va produir al Pla d'Alzira, a Penàguila, a l'Alcoià.²⁵

Algesires,²⁶ ciutat i badia de la província de Cadis, a Andalusia, ja apareix documentada en les fonts àrabs anteriors a la conquesta cristiana a partir de l'any 850.²⁷ La ciutat medieval va néixer a banda i banda del riu Miel. Modernament han cobert el curs del riu que desemboca en el moll del port. Emilio Nieto diu que el nom prové de l'àrab *Al-gecira al-jadrah*, «l'illa verda», posteriorment simplificat, *Al-gecira*, i hispanitzat.²⁸ Aquesta illa es trobava davant de la seva costa abans que fos annexionada al port. Per Joan Coromines, l'antic *Al-gazira al-hádra* és «l'illa de la ciutat», i en la Crònica de Pere el Cerimoniós (segle XIV) apareix escrit *Algezira d'Alfadre* en l'edició d'Amadeu Pagès, i *Alzazira del Phadre*, en la de Pròsper Bofarull.²⁹

El genèric *algezira*, a més de «la illa» o «la península», ha adquirit altres significats. Per Fernando Corriente, *algizira*, *aliaçira*, *algazira*, *aliazira* o *aliezira* són algunes de les formes que apareixen en documents del baix llatí per «pequeña isla en el cauce de un río, la cual forma un canal apto a veces para hacer el caz de un molino», lleugera evolució semàntica de l'andalusí *aljazira*, l'illa, i és el mateix ètim, amb una menor evolució semàntica, del portuguès *lezira* o *leziría*, màrgens que s'inunden.³⁰ Aquesta explicació recorda la situació física dels set «molinos que sunt in ipsa insula» de la *Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona* al·ludits anteriorment. Carme Barceló, a més del significat de «l'illa» o «l'illa de riu» i «la península», afegeix el de «la terra d'al-luvió vora un riu»,³¹ Miquel Barceló diu que és «illa, tros de terra irrigada» per una derivació o una inundació,³² i per Joan Coromines, és «terra conreable vora el riu» a l'Ebre, més aviat que «illa».³³

Les *algezires* de l'Ebre eren terres apreciades, motiu de donacions comtals als nobles fidels que van participar en la conquesta del territori de les actuals comarques de la Ribera d'Ebre i Baix Ebre, per això eren compartides per diversos posseïdors, i per les quals estaven interessats els grans senyors feudals de la regió, fins que al final n'exerciren el control. Com Ramon Martí,³⁴ Antoni Virgili rebutja la traducció literal dels mots *al-jazira* i *insula* per illa i els situa en un context agrari, que és «allà on té sentit». *Algezira* és la forma dels textos llatins a la regió de l'Ebre i correspon a «un espai adjacent als rius a la seva part baixa on el desnivell és més baix i el corrent s'amanseix» amb irrigació artificial (per conduccions) o natural (per avingudes anuals), sobretot prop dels meandres, on deixaven una capa de sediment que fertilitzava la terra.³⁵ Quan és clarament una illa, la mateixa documentació ho especifica, «est inter duas aquas», «sita

22. A. Ferrer (2002), «Les muralles d'Alzira, escut de la ciutat i clau del Xúquer», p. 75.

23. A. Furió (1986), «Onomàstica medieval d'Alzira. Noms, cognoms i renoms», p. 286.

24. E. Nieto (1997), *Breve diccionario...* p. 38.

25. *Onomasticon*, vol. II, pp. 178-179.

26. Algesires és la grafia normativa segons les *Recomanacions d'algunes formes de topònims* de l'IEC, de l'any 1964 com a exotopònim tradicional procedent de la llengua medieval.

27. Sobre Algesires, del 850 a mitjan segle XII, D. Bramon (2000), pp. 140, 169, 209, 360, 363.

28. E. Nieto (1997), *Breve diccionario...* p. 43.

29. *Onomasticon*, vol. IV, p. 174.

30. F. Corriente (2003), pp. 171 i 175.

31. C. Barceló (1983) *Toponímia àrabica...* p. 95, i (2010), *Noms àrabs de lloc*, p. 55.

32. M. Barceló (1987), «Aigua i assentaments...» p. 415, i (1999), *Musulmans...* p. 127.

33. *Onomasticon* II, p. 179.

34. R. Martí (1988), *Les insulae medievals catalanes*.

35. A. Virgili (2001b), *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtusa...*, p. 215.

est in medio lber» o, quan s'ha de superar un galatxo que hi dificulta l'accés, s'esmenta una *alcàntara*, «prope ipsam alchantaram» a Tortosa, «lo passador qui va a les Algires» a Flix, o un pont a Ginestar.³⁶

Eixequina

Ben diferent és l'origen d'*exequina* o *exsequina*, o les variants més modernes *eixequina* o *xiquina*. Segons Joan Coromines, és un probable derivat d'*eixecar* o *aixecar* que antigament volia dir «assecar (un toll o un corrent d'aigua)», «eixugar (un corrent, una font), però a l'Edat Mitjana es va especialitzar en el sentit d'elevat el llit d'un riu o canal (entrebancant-ne el curs o obturant-lo amb barratges i preses) i d'ací es va passar a *alçar el nivell d'un terreny baix* i després a *alçar* en general». Coromines defineix *eixequina* com a «braç de terra assecada que es forma a l'Ebre», i referint-se a l'*eixequina* dels *Costums de Tortosa* diu que és un «mot de l'Ebre per a les illetes que sovint s'hi formen» i que «avui a Móra la Nova li donen forma més pròxima a sec» i ho entenen com a «paratge vora el riu inundat sovint per les seves aigües».³⁷ El significat de lloc assecat vora el riu és el que predomina en els reculls lèxics locals. «Chiquina: península, llengua de terra que s'avança dins del mar o d'un estany» o «braç de terra que se n'entra al riu»,³⁸ que és la definició que ha passat als diccionaris moderns.³⁹ Són definicions apropiades per a la platja de la Xiquina que hi ha a l'Ebre, una mica més amunt del barri de Remolins, a Tortosa, i que ha donat nom a l'illa de la Xiquina, davant de la Raval de Jesús, que podria correspondre a la «l'aljedira d'Abnavicorta» de la Carta de Franqueses als jueus de 1149⁴⁰ o les Sequines dels Masos, partida de terra plana i de regadiu de Móra la Nova, situada entre la carretera i la vila, per una banda, i el riu, per l'altra.

36. Un pont sobre un galatxo comunicava Ginestar amb l'Illa de Putxó, del terme de Miravet però a tocar del de Ginestar. L'antic carrer del Pont, avui carrer de Carme Vidal, ho certifica.

37. DECLCat vol. I, p. 106, vol. III, p. 250 i vol. VII, p. 727.

38. R. Arabia (1887), «Vocabulari y notas folk-lóricas...» p. 165, i F. Mestre (1917), «Vocabulari català de Tortosa», p. 113.

39. Veure el DCVB i el Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans.

40. J.M. Font Rius (1983), *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, p. 772.

Les mitjanes

Els genèrics *glera*, *ribera*, *arenal*, *illa* o *mitjana* han passat a denominar els espais que identificaven les *algezires*. Una mitjana és un nom molt estès per indicar accidents geogràfics situats entremig de dues realitats físiques. En un context fluvial, identifica el «terreny intermedi entre dues aigües».⁴¹ Ha creat nombrosos topònims i és un notable exemple, com a sinònim o substitut, d'algunes *algezires*. Una cerca àmplia ens permetria conèixer la implantació real del topònim Mitjana, o Mitjanes, en el domini lingüístic català en general i a les Terres de l'Ebre en concret. La Mitjana, partida de Nonasp, «indret elevat entre les valls del riu d'Algars i Matarranya».⁴² A Mequinensa «mitjana és el nom que rep l'illa d'un riu», i les Mitjanes «per antonomàsia eren les que hi havia al Segre, a prop de l'Astret i la Glera».⁴³ A Faió és el «nombre que se daba a un pedazo de tierra de cultivo situado en las aguas del Ebro en forma de península y que a veces quedaba convertida en una isla», i va donar nom a una partida de terra.⁴⁴ A Riba-roja, el pla de la Barca està rodejat per diverses sènies, entre elles la de la Mitjana.⁴⁵ Hi ha exemples més reculats. A Flix hi ha documentada la Mitjana, o les Mitjanes, a partir de 1555.⁴⁶ Carmel Biarnés destaca «lo mal que fa lo Riu en la Mijana» l'any 1740 a Ascó. A Garcia hi ha «les Miganes» l'any 1666.⁴⁷ A Móra «la mijana de Móra» apareix en el capbreu que va de l'any 1344 al 1358.⁴⁸ A Miravet entre les terres de la comanda, segons el capbreu de 1416, hi ha una mitjana situada entre dos braços de riu,⁴⁹ que potser és la mateixa «migana que es delant el dito poço», de Sant Vicent,⁵⁰ i en el segle XVII es troben documentades «la migana de Arriba», «la mijana del

41. DCVB, vol. 7, p. 464.

42. M. Martínez (2001), 26 *Aproximació a la toponímia rural de Nonasp*, p. 26.

43. H. Moret (1996), *Sobre la llengua...* p. 126 i (2010), «Alguns noms topogràfics...» p. 260.

44. F.C. Solé (1984), *Fayón. Imágenes y palabras*, p. 174.

45. D. Cabré (1985), *Riba-roja d'Ebre i els seu terme municipal...* p. 135.

46. Capbreu de 1555, f. 24.

47. Manifest de 1666.

48. T. Palet i M. Romero (1987), *Capbreu de la baronia d'Entença (s. XIV)*, p. 189.

49. P. Ortega (1995), *La sociedad de las tierras del Ebre...* pp. 111-113.

50. Procés de 1413-1418, f. 16.

Quarto» i la «mijana de la Ribera» l'any 1623, i la «migana de Sant Vicent» el 1606.⁵¹

CRONOLOGIA I LOCALITZACIÓ

Les referències documentals de les *algezires* de l'Ebre, dels seus derivats i dels topònims que han creat són abundants entre els segles XII a XVII.

Les algezires a Navarra i Aragó

A les fonts consultades s'han trobat *algezires* a Navarra i Aragó. L'any 1157 es fa una venda a Santa Maria de Tudela de «la quarta parte de un soto en Murillo, que llamaban Alcamba, y otro pedazo que dezían Aliazira».⁵² L'any 1164 es ven una vinya de «illa algazira de Pan Sec», que limita amb el riu Gállego. De Saragossa són la «algezira ad las Fontes» i una vinya «que est in Aliazira» datades els anys 1138 i 1143.⁵³ Del 1245 és l'adquisició d'«un molino, una aliazira, un campo, una viña» a Osca,⁵⁴ i de l'any 1251 en el castell i vila de Buñales, agregat d'Osca, un «campus de aliacira affrontat in via de Almonien et in rivo».⁵⁵

La Ribera d'Ebre

No es té constància de cap *algezira* en la documentació consultada de municipis que tenen terres que limiten amb l'Ebre com Mequinensa (Baix Cinca), Almatret (Segrià), la Poble de Massaluça (Terra Alta), Faió i Riba-roja de la comarca de la Ribera d'Ebre. Les primitives ribes d'aquests pobles les ha ocupat el pantà de Riba-roja construït durant els anys seixanta del segle passat. Tampoc hi ha cap *algezira* en el terme de Vinebre perquè té molt poca terra que limiti amb el riu. El municipi de Ginestar antigament no tocava el riu perquè les ribes eren totes del terme de Miravet. Actualment sí que en té, i les terres més baixes reben el nom d'*Illes, Illetes, Illons*,

Riberes o *Mitjanes*. El veí terme de Rasquera, gairebé tot de secà, no limita amb l'Ebre.

Les Algires de Flix

Les referències antigues són el «loch appellat les Algires», de l'any 1400, «lo passador qui va a les Algires», del 1555, «lo planell Algires», del 1624, que per metàtesi es converteix en la partida «dicha las Argiles, que mira hacia el rio» en el 1762, on es diu que hi havia una illa en el riu.⁵⁶ Actualment el topònim es manté i anomena el coll de les Argiles, a sobre de la partida de Sebes.⁵⁷

L'Algira d'Ascó

Citada l'any 1416 en aragonès quan situa unes vinyes «en l'Algira, en la tierra tenient de la Fita del senyor [...] la qual tierra es clamada l'Algira» afronta «con el rio de Ebro [...] con sendero qui va de la Algira, entre las heredades de los moros, et con malluelos o vinyas». El 1535 torna a aparèixer «Algira» com a nom d'una finca de la comanda d'Ascó i Horta.⁵⁸ És possible que es tracti de l'actual partida de l'Illa o Plana de Vinebre, a l'esquerra del riu, a tocar del poble de Vinebre.

L'Algira de Garcia

L'any 1410 es documenta a Garcia l'horta de l'Algira de diversos propietaris, entre ells l'Orde de l'Hospital, que l'any 1416 declara «una partida de tierra et ortales sitiada en el dito término de Garcia en la partida clamada el Algira, et dizenle el Quartal del Spital», afronta amb «la acequia del molino d'en Benages», amb el riu de Siurana i horts de diferents propietaris, la majoria moros. El nom es manté, com a mínim, fins al 1666 i se l'esmenta en diverses ocasions: «una sort a la Algira», «una sort a la Algira passa la séquia, y de sol

51. M. Llauredó (1990), «Miravet: uns topònims del segle XVII», pp. 5, 10 i 11.

52. J. Moret i F. Alison (1695), *Annales del reyno de Navarra*, vol. II, p. 241.

53. A. Canellas (1989), *Los cartularios...* vol. I, p. 199, del 1164, 57, del 1138, i 76, del 1143.

54. A. Gargallo et alii, (1981), «Aportación al estudio del dominio del Temple...», p. 31.

55. M.L. Ledesma (1991), *Cartas de población del reino de Aragón en los siglos...* p. 243.

56. En els capbreu dels anys 1400, 1555 i 1624, i en el Procés de 1762.

57. Just davant de les illes de Sebes, al final de la reserva i prop del límit amb el terme de Riba-roja, hi ha el coll de les Argiles, excel·lent mirador de les illetes actuals. En el capbreu de 1624 hi havia l'esmentat «planell Algires», de «vinya i riberal, moreres i olives». Agraïxo aquesta informació a Pere Muñoz i a Jaume Masip de Flix.

58. P. Ortega (1996), «Rentas...», pp. 316 i 322, i (1995), *La sociedad...*, pp. 111-113.

en Ciurana», «damunt la séquia de la Algira» i «lo cap de la Horta de la Algira».⁵⁹

L'Algira i l'Algireta de Móra

L'antic terme de Móra es va dividir en dos municipis l'any 1830. Les terres de la riba dreta, on hi havia el nucli històric, va rebre el nom de Móra d'Ebre, i les de la riba esquerra, territori conegut tradicionalment per los Masos o los Masos de Móra, va passar a ser oficialment Móra la Nova. En el capbreu redactat entre els anys 1344 i 1358 s'esmenta dins de l'antic terme de Móra una sort de terra en el «loch apelat Algira», un tros de terra campa i arbres en el mateix lloc i, en dues ocasions, es declara una sort «a l'Algireta».⁶⁰ L'actual partida de les Sequines, extensa plana situada entre el riu i la vila de Móra la Nova, probablement correspon a l'antiga Algira.

L'Algira o Algira dels Xueps, de Banyoles, en el terme de Tivissa

Apareix per primer cop en un capbreu de 1205, «campus qui est in Algeira, et Algeira est de sua dominicatura».⁶¹ Coromines ho copia i escriu Algeïra.⁶² En el segle XIV aquesta *algezira*, a tocar de la riba dreta, on hi ha el terme de Benissanet, que a l'esquerra, on hi ha el de Tivissa, va ser centre de diversos litigis. Es va vendre a l'Orde del Temple el 1267 «illa anomenada Algecira, del terme de Tivissa».⁶³ Apareix en el capbreu de 1344 a 1358, «loch apelat Algira de Xueus»,⁶⁴ en una nova venda l'any 1347 de la torre i lloc de Banyoles i de l'Algira o l'Algira dels Xueps, i en el 1387 quan Banyoles i Benissanet es disputaven l'algira dita dels Xueps.⁶⁵ Guillem Celoni, administrador de l'hospital de la Plana del Coll de Ba-

laguer, a l'actual Hospitalet de l'Infant, escriu en el llibre de comptes que el dia 13 de maig de 1364 «fuy en Tivissa e aní a Banyols e pasí en la algira per regoneyxer e trobí los blats tallats e aní me'n a Beniçene», i el dia 24 «partí de Móra e aní a Banyols e loguí III hòmens que passaren en la algira per aesmar talles de blats que y avia».⁶⁶ El nom es manté viu com a mínim fins al 1660, any que apareix en el capbreu del duc de Cardona referint-se a «algunes finques a l'Algira (alteració, segurament, d'Algecira), partida de la Vilanova».⁶⁷ Segons E. Bayerri, entre els topònims àrabs de Tivissa «el que más sobreviví fue Algecira», que en 1660 «corrompido el primitivo nombre, se llamaba Algira, partida de Vilanova. Hoy ya no se forma ninguna isla fluvial en la banda de Tivissa».⁶⁸ El lloc correspon a l'actual partida de la Vilanova, únic tros del terme de Tivissa que es troba a la banda dreta del riu Ebre, a la part oposada de la partida de Banyoles.

Les algezires de Benissanet

A Benissanet hi ha documentades diverses *algezires*. L'any 1279 es fa la permuta d'una finca dels Amportells, de Benissanet, per un tros de terra «in termino de Benicenel scilicet in Algiçira de Almauri»⁶⁹ i a principis del segle XIV se citen «las tierras ques claman de la Algira del Mallo e del Riber».⁷⁰ En canvi hi ha dubtes sobre la localització de les finques que els moros de Benissanet tenen l'any 1416, «dos troços de tierra en l'Algira», «un campo en l'Algira», «dos campos en la Algira» i «una ylla que es par de las Penyas»,⁷¹ perquè podrien estar situades en el terme de Miravet, sobretot l'última que segurament corresponen a terres de la partida coneguda com Pegna.

Les algezires de Miravet

L'any 1242 els templers tenien tres camps en el terme de Miravet «ultra fluvium Yberi [...] primus dicitur Alguere, secundus Almuçara [...] tertius vero dicitur Algezira

59. P. Ortega (1996), «Rentas del Castellán de Amposta...», p. 315, i Manifest de 1666.

60. T. Palet i M. Romero (1987), *Capbreu de la baronia d'Entença...*, pp. 69, 79, 71, 77 i 221.

61. T. Palet i M. Romero (1987), *Capbreu de la baronia d'Entença...*, p. 21.

62. *Onomasticon*, vol. II, p. 179.

63. F.M. Bru (1955), *Fulls d'Història de la vila de Tivissa i del seu territori antic*, pp. 144-145.

64. T. Palet i M. Romero (1987), *Capbreu de la baronia d'Entença...*, pp. 50 i 221.

65. En un document del 1327 referit als béns d'uns sarraïns de Miravet i Benissanet que han anat a Móra, hi ha Abrafim Xuep (Ortega 1995, doc. 28).

66. A. Novell (1992), *Documents de l'Hospital de l'infant Pere*, p. 44.

67. F.M. Bru (1955), *Fulls d'Història de la vila de Tivissa...*, pp. 144-145.

68. E. Bayerri (1954), vol. 6, *Historia de Tortosa y su comarca* p. 473.

69. P. Ortega (1995), *La sociedad de las tierras del Ebre...*, pp. 253-256.

70. Procés de 1413 a 1418.

71. P. Ortega (1996), «Rentas del Castellán de Amposta...», p. 296.

de Abinumel»; afronta «Alguere et Almuçara in montana de Pennis» amb diverses finques, «in fluvio Yberi» i «in via per quam itur de Mirabeto ad Ginestarium»; el camp «qui dicitur Algezira de Abinumel» afronta amb diverses heretats i «in fluvio Yberi». L'any 1276 es fa la donació de «unam sortem terre termino Mirabeti in loco qui dicitur vel appellatur Algezira Meliana, iuxta solum», que limita amb el riu i altres finques.⁷² En els enfrontament entre el templers i els Entences l'any 1291 «lo lloch nomenat Algezira, que era terme de Miravet, fou entrat y saquejat».⁷³ Una última referència es troba l'any 1316: «Algira [...] trocium terre de ribeis», deixada pel riu.⁷⁴ És difícil precisar la localització d'aquestes *algezires*. El més probable és que estiguessin repartides entre l'actual Illa de Putxó, les terres que hi ha entre el poble de Ginestar i la partida de Sant Vicent i les heretats del mas de Pegna de la riba esquerra, i la partida de les Illetes de la riba dreta. De les terres del mas de Pegna deu ser la «Alguere et Almuçara, in montana de Pennis» de Miravet de l'any 1242 i la «ylla que es par de las Penyas» que tenien els de Benissanet. A partir del segle *xvi* les terres que en els segles passats eren anomenades *algezires* ara són illes, estiguin o no rodejades d'aigua. L'any 1623 el senyor castellà es reserva «todas la islas y leixios que hoy se hallan y por tiempo se hallaren en el presente término de Miravet»,⁷⁵ i hi ha constància l'any 1606 de l'Illa d'Abet, en el segle *xviii* de la «Ysla de San Vicente» i a mitjan del *xviii* de la «Insula dicta de Pitxó».⁷⁶

El Baix Ebre

D'Aldover, tot i la llarga llenca de terra al·luvial que té el terme, no es coneix cap *algezira*. De Bitem, que pertany al terme municipal de Tortosa, hi ha un document que cita un «campum et insulam» l'any 1173.⁷⁷ Tampoc en els termes municipals que toquen l'Ebre i comparteixen el

Delta, Amposta, l'Aldea, Deltebre i Sant Jaume d'Enveja, no s'ha localitzat cap dada sobre *algezires* en la documentació consultada.

Les *algezires* de Benifallet

Les primeres referències són genèriques, com en la donació d'una heretat l'any 1158 formada per dos horts, mitja *algedira* i olivars, o imprecises quan en el 1167 fan la partició de la «algezira de Benicalet».⁷⁸ En altres ocasions es concreten, com en una donació de l'any 1199 de «illam nostram algeziram que vocatur Anastet».⁷⁹ Ja es troba fixat com a topònim en el 1200 quan es cita la meitat d'una finca a Benifallet «in Algezira».⁸⁰ L'any 1209 hi ha constància de dues *algezires*, «illam algeziram de Legem et de Moled», topònims encara vius com a noms de les partides de Llígem i Mollet, i que en el text es diu que remunten al «tempo sarracenorum», aleshores motiu d'agres disputes.⁸¹ És probable que el topònim «Algezira» del 1200 correspongui a la partida que a partir de l'any 1373 rebrà el nom de l'Algira: una sort en «la partida apellada Algira damunt la vila» de terra campa, oliveres, vinya i figueres; «han en la sort d'Algira hun alberch», partida de terra que té 19 propietaris diferents. Habitualment escrit *Algira* però també «partida apellada Elgira», i en una ocasió «partida de Olgira». En el 1487 segueixen les mencions d'aquesta partida: «huna flota d'olivers en la partida de la Algira», en plural «partida de les Algies», en una ocasió la variant Alzira, «la partida de la Alzira», o indicant la seva situació, «la partida de la Algira davall la Parellada», que limita amb «flum de Ebro» i amb el «camí general». En el 1492 s'esmenten tres sortanelles d'olivers «a Algezira» i en dotze ocasions heretats «de l'Algira» o a «la partida de Algira». A finals del segle *xvi* i principis del *xviii* predomina la forma Alzira: la partida «de Alzira», «de la Alzira» o «dita Alzira» limitant amb «lo Camí Real» i amb «lo riu de Ebro». En el

72. P. Ortega (1995), *La sociedad ...*, pp. 102 i 230-233 (a. 1242) i pp. 108 i 251-253 (a. 1276).

73. F. Carreras (1904), «Entences y templers en les montanyes de Prades...», p. 246.

74. P. Ortega (1995), *La sociedad de las tierras del Ebre...*, p. 110.

75. P. Ortega (2003), *La repoblació de la Ribera d'Ebre...* p. 169.

76. M. Llauradó (1990), «Miravet: uns topònims del segle *xviii*», p. 8.

77. A. Virgili (1997), *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*, p. 307.

78. A. Virgili (1997), *Diplomatari de la catedral...*, p. 135 (l'any 1158) i p. 226 (l'any 1167).

79. A. Virgili (200a), *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1193-1212)*, p. 210.

80. L. Pagarolas (1984), *La Comanda del Temple de Tortosa...*, p. 305.

81. A. Virgili (2001b), *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtusa...*, p. 213.

1663 apareix l'Algira per última vegada, «oliver a la Algira vuy la Alfaquera»,⁸² nom que s'ha mantingut viu fins a l'actualitat amb la forma l'Aufaquera.

Les algezires de Xerta i Tivenys

Entre els béns de la mesquita de Xerta de finals del segle XIII o principis del XIV hi ha l'«Algezira de Xerta» que limita «ab oriente et circio et ponente in Ibero, a meridio in honore G. de Bonoastro»⁸³ i el 1193 fra Besó dona mitja «algezire nostram que est ante portum de Xerta».⁸⁴ De l'any 1167 hi ha dues referències a la venda d'una quarta part «de illa algezira» que «est inter duas aquas inter Exerta et Tivenix» i d'una altra quarta part més de la «algezire que est inter ambas aquas ante Tivenx». Del 1178 és una donació a la Catedral de Tortosa d'un honor de vinyes, cases, horts i diversos arbres de Som i Tivenys, «excepto algeziram», que la retenen els donants.⁸⁵

Les algezires de Tortosa

La ciutat musulmana de Tortosa es va rendir a les tropes de Ramon Berenguer IV el 30 de desembre de 1148 i mig anys després, el 29 de juny de 1149, es va fer la partició de la ciutat. El comte va donar al Comú de Gènova i a la catedral de Sant Llorenç de Gènova, que van participar en la conquesta, un terç de la ciutat i l'*Insula Iberis* o *Insula Dertuse*, que es trobava davant de la Tortosa on avui hi ha el barri de Ferreries i que passarà a ser coneguda com illa de Gènova o de Sant Llorenç.⁸⁶ Aquesta *insula* ja apareixia en els convenis de 1097 anteriors a la conquesta de Tortosa i, segons A. Virgili, «el més probable és que no es tractés d'una illa permanentment rodejada d'aigua, sinó d'un espai de terra baixa eventualment inundable quan es produïen crescudes» i per això tenien el permís de construir-hi un pont, i molins, si ho creien

necessari,⁸⁷ encara que un document de l'any 1158 la defineix com «insula quae sita est in medio Iberi juxta civitatem Dertuse».⁸⁸ Se la segueix anomenant *insula* en documents posteriors, «terciam partem insule Tortuose», l'any 1151, o *insula* de Sant Llorenç de Gènova, «insula Sancti Laurentii la-nuensium» el 1156.⁸⁹

La primera referència a una *algezira* és del 23 de desembre de 1149, un any després de la conquesta de Tortosa, quan fou atorgada la carta de franqueses a la població jueva de Tortosa. En ella el comte assignava als jueus, a més del barri de les Drassanes situat fora de les muralles, els horts i altres heretats de «l'aljedira d'Abnavicorta»⁹⁰ possiblement situada una mica al nord de Tortosa, a l'arenal conegut com la Xiquina, segons A. Virgili.⁹¹

L'*Algezira Mascor* és la més documentada del terme de Tortosa. Situada a la dreta de l'Ebre, riu avall, abans de Vinallop i davant dels Horts de Sant Llàtzer. Documentada per primera vegada l'any 1156 en la venda d'una peça de terra amb pou i arbres que «est in Algezira Mazchor prope ipsam alchantaram», limita per totes parts amb altres heretats.⁹² Per una venda del 1166 sabem que per la banda d'occident hi passava una via pública i per una altra del 1169 que la «Aliazira Mascor» limitava per totes parts amb terra ferma.⁹³ L'any 1171 la «Algeira Mazcor» afronta amb la séquia major.⁹⁴ De l'any 1172 són dues peces de terra que no limiten amb el riu «in loco nominato Algizira Mascor ultra aquam Iberi» i de l'any 1205, en la donació a l'orde del Temple d'una «algeira que est ultra flumen Yberi» diu que afronta pertot arreu amb el riu menys per occident, que ho fa amb «Algeira

82. Cites dels Capbreus de 1373, 1487, 1589 i 1601, el Procés de 1492 i els Censals de 1663.

83. A. Virgili (1997), *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*, p. 614.

84. L. Pagarolas (1984), *La Comanda del Temple de Tortosa...*, p. 281.

85. A. Virgili (1997), *Diplomatari de la catedral...*, pp. 229 i 232 (any 1167), i p. 366 (any 1178).

86. L. Pagarolas (1984), *La Comanda del Temple de Tortosa...*, p. 59.

87. A. Virgili (2001b), *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtusa...*, p. 213.

88. M. Risco (1859), *La España sagrada*, vol. XLII, p. 289.

89. A. Virgili (1997), *Diplomatari de la catedral...*, pp. 72 (any 1151) i 118 (any 1156).

90. J.M. Font Rius (1983), *Cartas de población y franquicia de Cataluña...* p. 772.

91. A. Virgili (2001b), *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtusa...*, p. 213.

92. A. Virgili (1997), *Diplomatari de la catedral...*, p. 122.

93. L. Pagarolas (1984), *La Comanda del Temple...*, p. 196 (any 1166) i p. 202 (any 1169).

94. A. Virgili (1997), *Diplomatari de la catedral...*, p. 271.

Mascor».⁹⁵ En el 1206 s'esmenta una tira de terra «in Algezira Mascor»⁹⁶ i el 1264 una peça de terra «extra flumen Yberis apud Algezyram Maschor».⁹⁷ A mitjan segle XIV ja es documenta la forma Giramascor:⁹⁸ les partides «de Castell-nou et de Giramaçcor» l'any 1340, «lo camí que parteix del camí de València et va tro al mas de Gramatcor», el 1342.⁹⁹ L'última referència correspon al capbreu de l'Orde de l'Hospital de 1743 a 1748, «Giramascó o Mijana del Temple».¹⁰⁰

De l'any 1192 és la donació de «unam algeziram» o «algiziram» a Caborrec, lloc d'aiguamolls a la dreta del riu, on ara hi ha els horts de Roquetes, i limita amb dos propietaris i una séquia. L'any 1159, als Arenys, més avall de Tortosa, a la dreta del riu i afrontant amb la via pública hi ha «unam algeziram», escrit també «alzezira» i «aliezira»,¹⁰¹ i l'any 1196, a la partida de Quint, a Campredó, a l'esquerra del riu, una part d'una «algezira» toca terra ferma (Virgili 2001b: 213).¹⁰²

CONCLUSIONS

Les illes o *ínsules* i les *algezires* o *eixequines* de les ribes del riu Ebre que apareixen a l'època medieval no són sempre literalment el que volen dir les traduccions del llatí (*ínsula*) o de l'àrab (*algezira*), ni descriuen a partir de la seva etimologia (*eixiquina*) un espai equivalent a illa. Són espais agrícoles fèrtils situats en terrenys al·luvials a la vora dels rius, amb irrigació natural o amb canals de derivació, zones de pastura o apropiades per a la instal·lació de molins. Per naturalesa són fàcilment inundables i poden modificar-se amb les gran avingudes d'aigua. La documentació medieval i la toponímia pretèrita descri-

uen les *algezires* de l'Ebre com a partides de terra que sovint no limitaven amb l'aigua o hi limitaven parcialment, i en elles hi havia séquies, camins veïnals, casetes o pous, i quan un galatxo hi dificultava l'accés i les convertien en illa, hi havia una *alcàntara* (Tortosa), un passador (Flix) o un pont (Ginestar). És per això que Ramon Martí i Antoni Virgili les situen en un context agrari amb un significat més ampli que el simple d'illa i que la seva situació i les qualitats les convertien en terres apreciades, motiu de nombroses transaccions, i per les quals estaven interessats els grans senyors feudals.

És l'excepcionalitat el que va provocar en temps reculats la utilització dels genèrics *ínsula* i *algezira* per indicar la situació d'unes terres de primera qualitat que en algun moment havien quedat o podien quedar rodejades per l'aigua. En els documents del segle XII i XIII, després de la conquesta de les terres riberenques de l'Ebre, *algezira* ja funcionava com a genèric (mitja «algezire» a Xerta l'any 1193, o «unam algeziram» a Caborrec, a Tortosa el 1192), i com a topònim («soto que dezian Aliazira» a Tudela el 1157, o «loch nomenat Algezira» a Miravet el 1291). Igualment en els casos de les formes reduïdes per síncope *algira* («loch apelat Algira» a Móra el 1344) o *alzira* («partida de l'Alzira» a Benifallet el 1589) forma tardana i potser reflex de l'Alzira valenciana. La forma *algezira* ni els seus derivats van arribar al segle XVIII, ni com a genèric ni com a topònim. Altres noms com xiquina, mitjana, ribera, glera, areny o illa segueixen descrivint, amb un significat més o menys aproximat, alguns dels espais agrícoles que definien les *algezires* i, de la mateixa manera, han creat topònims.

SIGLES I FONTS D'INFORMACIÓ

Sigles

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó (Antic Arxiu Reial de Barcelona).
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.
AHN	Archivo Histórico Nacional, de Madrid.
BISO	Butlletí Interior de la Societat d'Onomàstica.
DCVB	<i>Diccionari català-valencià-balear</i> de J. Alcover i F. de B. Moll.
DECLCat	<i>Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana</i> de J. Coromines.

95. L. Pagarolas (1984), *La Comanda...*, p. 214-215 (any 1172) i p. 318-319 (any 1205).

96. A. Virgili (2001a), *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1193-1212)*, p. 329.

97. P. Pagarolas (1999), *Els templers de les Terres de l'Ebre...* vol. II, p. 135-136.

98. J. Coromines relaciona «Algeziram Maschore» i «Algesira Major» i atribueix a Giramascor l'etim àrab *algar*, cova, partint de *Gramatçor* i *Giramaçcor* (*Onomasticon* II, p. 179 i IV, p. 302).

99. F. Carreras (1924), «Ordinacions urbanes de bon govern a Catalunya...», p. 393 i 427.

100. J. Fuguet (1998), «Fortificacions menors i altre patrimoni retingut...», p. 296, nota 19.

101. A. Virgili (1997), *Diplomatari de la catedral...*, p. 593, de l'any 1192, i p. 150, del 1159.

102. A. Virgili (2001b), *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtusa...*, p. 213.

QUADRE RESUM

ANY	GENÈRIC	TOPÒNIM	LLOC
Navarra			
1157	<i>pedazo que dezían</i>	<i>Aliazira</i>	Tudela
Aragó			
1164	<i>algazira de</i>	<i>Pan Sec</i>	al riu Gàllego
1143	<i>[vinya] qui est in</i>	<i>Aliazira</i>	Saragossa
1251	<i>campus de</i>	<i>Aliacira</i>	Buñales (Osca)
Catalunya			
1400	<i>loch appellat</i>	<i>les Algires</i>	Flix
1555	<i>lo passador qui va a</i>	<i>les Algires</i>	
1624	<i>lo planell</i>	<i>Algires</i>	
1762	<i>partida dicha</i>	<i>las Argiles</i>	
s. XXI	<i>Coll de</i>	<i>les Argiles</i>	
1416	<i>la qual tierra es clamada</i>	<i>l'Algira</i>	Ascó
1535	<i>heretat</i>	<i>Algira</i>	
1404	<i>horta de</i>	<i>l'Algira</i>	Garcia
1416	<i>partida clamada</i>	<i>el Algira</i>	
1666	<i>horta, sort i séquia a</i>	<i>la Algira</i>	
1344	<i>una sort a</i>	<i>l'Algireta</i>	Móra
1344	<i>una sort en el loch apelat</i>	<i>Algira</i>	Móra
s. XXI	<i>partida de</i>	<i>les Sequines</i>	Móra la Nova
1205	<i>campus qui est in</i>	<i>Algeira</i>	Banyoles (Tivissa)
1267	<i>illa anomenada</i>	<i>Algecira</i>	
1344	<i>loch apelat</i>	<i>Algira de Xueus</i>	
1347	<i>lloc de</i>	<i>l'Algira o l'Algira dels Xueps</i>	
1387	<i>algira dita</i>	<i>dels Xueps</i>	
1660	<i>finques a</i>	<i>l'Algira</i>	
s. XXI	<i>partida de</i>	<i>la Vilanova</i>	
1279	<i>un tros de terra a</i>	<i>Algicira d'Almauri</i>	Benissanet
1413	<i>tierras ques claman de</i>	<i>l'Algira del Mallo e del Riber</i>	
1416	<i>campos en</i>	<i>l'Algira</i>	Benissanet ?
1242	<i>un camp que es diu</i>	<i>Alguere, afronta in montana de Pennis</i>	Miravet
1416	<i>la ylla</i>	<i>que es par de las Penyas</i>	
1242	<i>un camp a</i>	<i>l'Algezira d'Abinumel</i>	
1272	<i>una sort a</i>	<i>l'Algira Meliana</i>	
1291	<i>lo loch nomenat</i>	<i>Algezira</i>	
1316	<i>trocium terre de ribeis a</i>	<i>Algira</i>	

1158	<i>mitja algedira</i>		Benifallet
1199	<i>algeziram que vocatur</i>	<i>Anastet</i>	
1209	<i>illam algeziram de</i>	<i>Legem et de Moled</i>	
1200	<i>una finca in</i>	<i>Algezira</i>	
1373	<i>partida apellada</i>	<i>Algira (també escrit Elgira o Olgira)</i>	
1487	<i>partida de</i>	<i>l'Algira, les Algires, l'Alzira</i>	
1492	<i>olivers, heretats a</i>	<i>Algira, Algezira</i>	
1589	<i>partida de</i>	<i>Alzira o l'Alzira</i>	
1618	<i>partida de</i>	<i>Alzira o l'Alzira</i>	
1663	<i>un oliver a</i>	<i>l'Algira vuy l'Alfaquera</i>	
s. XII		<i>Algezira de Xerta</i>	Xerta
1167	<i>algezira inter duas aquas</i>	<i>inter Exerta et Tivenix</i>	
1193	<i>mitja algezire</i>	<i>ante portum de Xerta</i>	
1178	<i>algeziram</i>		Tivenys
1149	<i>insula</i>	<i>Iberis o Dertusa</i>	Tortosa
1156	<i>insula</i>	<i>Sancti Laurentii Ianuensium</i>	
1149	<i>aljedira</i>	<i>d'Abnavicorta</i>	
1156	<i>peça de terra a</i>	<i>Algezira Mazchor</i>	
1172	<i>loco nominato</i>	<i>Algizira Mascor</i>	
1205	<i>affrontat ista algeira in</i>	<i>Algeira Mascor</i>	
1340	<i>partida de</i>	<i>Giramaçcor</i>	
1743		<i>Giramascó o Mijana del Temple</i>	
1192	<i>unam algeziram</i>	<i>a Caborrec</i>	
1159	<i>unam alzeziram</i>	<i>als Arenys</i>	
1196	<i>una algezira</i>	<i>a la Partida de Quint</i>	

FONTS MANUSCRITES

Capbreu de 1373. «Capbreu de terres feus i regalies de Tortosa 1373», ACA, Batllia General de Catalunya 317.

Capbreu de 1400. «Capbreu de les rendes e drets que la ciutat de Barchilona reb en los feus, castell e lochs de Flix e de la Palma e Mas de Flix», de 1400 i 1401, AHCB Consellers, XII-1.

Capbreu de 1487. «Dietari de les confessions e altres actes de la capbreuació dels drets Reys...» de 1487 i 1488, ACA, Batllia General de Catalunya 304.

Capbreu de 1555. «Capbreu del castell de Flix, de la Palma y del Mas de Flix, fet per la ciutat de Barcelona» l'any 1555, AHCB, Consellers, XII-5.

Capbreu de 1589. «Capbreu de Tortosa», del 1589 al 1596, ACA, Batllia General de Catalunya 306.

Capbreu de 1601. «Cabbreu de tots los censos reb la Real Magestat en la ciutat y termens de Tortosa», del 1601 al 1640, ACA, Batllia General de Catalunya 307.

Capbreu de 1624. «Capbreu de la vila de Flix, la Palma y Mas de Flix y poblats y habitants en ditas vilas y terratinents...» de 1624, ACA, Batllia, 308.

Censals de 1663, «Llevador de censales» de 1663, AHN, Santa Maria de Benifassà, Clero, llibres 13956.

Manifest de 1666. «Llibre de Fora Tallas» o «Llibre del Manifest de la vila de Garcia i Mas Roig fet en lo añ de 1666», Arxiu Parroquial de Garcia.

Procés de 1413 a 1418. «Procés inquisitorial contra el castellà d'Amposta Fra Pedro Roïç de Moros», ACA, Cancelleria, Processos en volum 47, any 1413.

Procés de 1492. «Procés fet contra los sarracenos de la Aljama de la ciutat de Tortosa», ACA, Batllia, Processos antics, any 1492, núm. 1A.

Procés de 1762. ACA, Batllia, Processos moderns, any 1762, núm. 2A.

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, Joan i Moll, Francesc de Borja Moll (1930-1962), *Diccionari català-valencià-balear*, Palma.
- ARABIA, Ramon (1887), «Vocabulari y notas folk-lóricas recullidas en Tortosa y la Ribera d'Ebro», *Miscelánea Folk-lórica*, Barcelona, pp. 161-184.
- BARCELÓ, Carme (1983), *Toponímia aràbica del País Valencià. Alqueries i castells*, Ajuntament de Xàtiva.
- (2010), *Noms aràbics de lloc*, Ed. Bromera, Alzira.
- BARCELÓ, Miquel (1987), «Aigua i assentaments andalusins entre Xerta i Amposta (segles VI-XII)», *Arqueologia medieval española*, vol. II, pp. 413-420.
- [coord] (1999), *Musulmans i Catalunya*, Ed. Empúries, Barcelona.
- BASSEDA, Lluís (1990), *Toponymie historique de Catalunya Nord*, Revisita Terra Nostra, Prada.
- BAYERRI, Enrique (1933-1960), *Historia de Tortosa y su comarca*, 8 volums, Impremta Algueró y Baiges, Tortosa.
- BRAMON, Dolors (2000), *De quan érem o no musulmans. Textos del 713 al 1010*, Eumo Editorial i IEC, col·lecció Jaume Caresmar 13.
- BRU BORRÀS, F. Màrius (1955), *Fulls d'Història de la vila de Tivissa i del seu territori antic*, edició facsímil de l'any 2010, Ajuntament de Tivissa.
- CABRÉ i MONTSERRAT, Dolors (1985), *Riba-roja d'Ebre i el seu terme municipal. Geografia-història-economia-onomàstica*, Llibreria Adserà, Tarragona.
- CANELLAS LÓPEZ, Àngel (1989), *Los cartularios de San Salvador de Zaragoza*, vol. I, Ibercaja.
- CARRERAS CANDI, Francesc (1904), «Entences y templers en les montanyes de Prades (1279-1300)», *Boletín de la Real Academia de la Buenas Letras de Barcelona*, núm. 13, pp. 217-256.
- (1924), «Ordinacions urbanes de bon govern a Catalunya. Ordinacions o establiments de Tortosa (anys 1340-13449)», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* núm. 84, pp. 365-431).
- COROMINAS, Joan (1972), *Tópica Hespérica. Estudio sobre los antiguos dialectos, el substrato y la toponimia romances*, 2 vol. Ed. Gredos, Madrid.
- COROMINES, Joan (1976-1977), *Entre dos llenguatges*, 3 volums, Biblioteca de Cultura Catalana, Curial, Barcelona.
- (1989-1997), *Onomasticon Cataloniae*, 8 vol. Curial Ed.
- CORRIENTE, Fernando (2003), *Diccionario de arabismos y voces afines en iberorromance*, 2a. edició ampliada, edit. Gredos, Madrid.
- Costums de Tortosa*. Edició crítica de Jesús Massip Fonollosa (1996), Fundació Noguera, Textos i Documents, Barcelona.
- FERRER CLARÍ, Agustí (2002) «Les muralles d'Alzira, escut de la ciutat i clau del Xúquer», *Castells torres i fortificacions en la ribera del Xúquer*, VIII Assemblea d'Història de la Ribera, Public. de la Univ. de València, pp. 75-87.
- FONT Rius, J. M. (1983), *Cartas de población y franquicia de Cataluña*, CSIC, Instituto de Geografía, Etnología e Historia vol. I i II, Madrid-Barcelona.
- FUGUET, Joan (1998), «Fortificacions menors i altre patrimoni retingut pels templers a Tortosa després de la permuta de 1294», *Anuario de Estudios Medievales*, núm. 28, pp. 293-309.
- FURIÓ, Antoni (1986) «Onomàstica medieval d'Alzira. Noms, cognoms i renoms», X Col·loqui de la Societat d'Onomàstica, València 1985, BISO 23, pp. 285- 304.
- GARCÍA SÁNCHEZ, Jairo Javier (2007), *Atlas toponímico de España*, Arco / Libros, Madrid.
- GARGALLO, A, IRANZO, M. T. i SÁNCHEZ-USÓN, M. J. (1981) «Aportación al estudio del dominio del Temple en Huesca», *Aragón en la Edad Media*, núm. 4, pp. 7-56.
- JOVÉ i HORTONEDA, Ferran (1991), *Història i onomàstica de Riudecols i dels seus agregats, les Irlles i les Voltes*, 2 volums, Centre d'Estudis Comarcals Josep Iglésies, Reus.
- LEDESMA RUBIO, María Luisa (1991), *Cartas de población del reino de Aragón en los siglos medievales*, Institución Fernando el Católico, Saragossa.
- LLAURADÓ MAS, Montserrat (1990), «Miravet: uns topònims del segle XVII», BISO, 42, pp. 1-14.
- MACHADO, José Pedro (1997), *Ensaïos arábico-portugueses*, Editorial Notícias, Lisboa.
- MARTÍ, R. (1988), «Les *insulae* medievals catalanes», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, pp. 111-123.
- MARTÍNEZ AROCA, Marc (2001), *Aproximació a la toponímia rural de Nonasp*, Amics de Nonasp.
- MESTRE NOÉ, Francesc (1916), «Vocabulari català de Tortosa», *Butlletí de dialectologia catalana*, pp. 80-114, Barcelona.
- MORET, José i Francisco ALISON (1695), *Annales del reyno de Navarra*, vol. II. Imprès per Bernardo de Huarte, Pamplona.
- MORET COSO, Hèctor (1996), *Sobre la llengua de Mequinensa*, Institut d'Estudis del Baix Cinca, col·lecció La Sitja núm. 11.

- (2010), «Alguns noms topogràfics (hidrònims i orònims) propis de Mequinensa», XXXVI Col·loqui de la Societat d'Onomàstica, les Borges Blanques, 2009, BISO 119, pp. 259-262.
- NIETO BALLESTER, Emilio (1997), *Breve diccionario de topónimos españoles*, Alianza Editorial, Madrid.
- NOVELL BOFARULL, Antoni (1992), *Documents de l'Hospital de l'infant Pere*, Ajuntament de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant.
- ORTEGA PÉREZ, Pascual (1995), *La sociedad de las tierras del Ebre: el señorío templario y hospitalario de Ribera d'Ebre y Terra Alta (1150-1350)*, 3 volums. Tesi doctoral presentada a la Universitat Rovira i Virgili (Tarragona).
- (1996), «Rentas del Castellán de Amposta (Orden del Hospital) en las encomiendas de Ascó, Caspe y Miravet a principios del siglo XV», CSIC, Institució Milà i Fontanals, pp. 283-392, Barcelona.
- (2003), *La repoblació de la Ribera d'Ebre (Catalunya) després de l'expulsió dels moriscos*, Arola Editors, Tarragona.
- PAGAROLAS i SABATÉ, Laureà (1984), *La Comanda del Temple de Tortosa: primer període (1148-1213)*, Institut d'Estudis Dertosenses, Tortosa.
- (1999), *Els templers de les Terres de l'Ebre (Tortosa). De Jaume I fins a l'abolició de l'Orde (1213-1312)*, 2 volums, Diputació de Tarragona.
- PALET PLAJA, Teresa, i ROMERO TALLAFIGO, Manuel (1987), *Capbreu de la baronia d'Entença (segle XIV)*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Diputació de Tarragona.
- RFT, *Recomanacions d'algunes Formes de Topònims* (1964), full volant, Impremta Altés, Institut d'Estudis Catalans.
- RISCO, Manuel (1859), *La España sagrada*, vol. XLII, Madrid.
- RIZOS, Carlos Ángel (2004), *Toponímia de Ribagorça. Graus. Zona de Jusseu, Aguilaniu y Torres del Obispo*, Editorial Milenio, Lleida.
- SOLÉ LLOP, Francisco Carlos (1984), *Fayón. Imágenes y palabras*, Grupo Cultural Caspolino, Institución Fernando el Católico.
- TERRADO, Xavier, Carme FEIXA, Joan Ramon PIQUÉ i Rosa NORAY (2005), *Toponímia de la Ribagorça. Els noms de lloc de Vilaller*, Pagès Editors, Lleida.
- (2010), «La toponímia de la Ribagorça i el lèxic romànic», *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Lleida 2009, vol I, pp. 43-79, Publicacions de l'Abadía de Montserrat.
- VIRGILI, Antoni (1997), *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1062-1193)*, Fundació Noguera, col·lecció «Diplomataris», Barcelona.
- (2001a), *Diplomatari de la catedral de Tortosa (1193-1212)*, Fundació Noguera, col·lecció «Diplomataris», Barcelona.
- (2001b), *Ad detrimentum Yspanie. La conquesta de Turtusa i la formació de la societat feudal (1148-1200)*, Universitat Autònoma de Barcelona / Universitat de València.

VIATGE PELS CARRERS D'ALMUSSAFES

Esther Villajos Girona

1.- INTRODUCCIÓ, OBJECTIUS I METODOLOGIA

Aquest treball d'investigació s'ha portat a terme en el context de la VI Jornada d'Onomàstica organitzada per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i gràcies a una beca concedida per l'Ajuntament d'Almussafes.

La metodologia utilitzada ha sigut de diversa índole, en primera instància, i amb l'ajut d'eines informàtiques, es va realitzar amb la col·laboració de l'Arxiu Municipal d'Almussafes, un estudi dels padrons municipals des de l'any 1935 (els anteriors foren cremats en guerra o desapareguts) fins al 1996 (que és l'últim any en què s'inscrivía el padró de forma manual). Per tal d'esbrinar els noms dels carrers d'abans del 1935, es va investigar, amb l'ajuda de la Jutgessa de Pau, que va facilitar l'accés a la documentació, les partides de naixements des del 1871 fins al 1935. Com que els xiquets naixien a les cases familiars del poble, en les partides de naixement, junt amb altra informació, es trobava el nom del carrer on els pares tenien la casa.

I ja per últim, del 1996 a l'actualitat, l'Ajuntament d'Almussafes va facilitar els noms dels carrers, com havien canviat i en quin Ple es trobava, per tal d'esbrinar les raons dels canvis de nom, ja que és a partir del 1996 quan s'informatitza el padró municipal.

Per saber les raons dels canvis del nom i perquè tenen el nom que han tingut en el transcurs de la història, a banda

dels plans a què s'ha tingut accés, la major part de la informació ve de la gent gran del poble, en especial de Ramon Girona Lacruz, on als 93 anys, posseeix una gran memòria sobre els esdeveniments i les persones que han passat per la població.

2.- VIATGE PELS CARRERS D'ALMUSSAFES

Abans de començar amb la descripció dels noms dels carrers, per poder tindre una referència més clara de l'augment d'aquests, s'ofereix l'evolució de la població d'Almussafes des del 1842 fins a l'actualitat (vegeu la taula 1).

Com es pot observar, en 169 anys des de la primera xifra de què disposem fins a l'actualitat, la població d'Almussafes s'ha vist incrementada en un 932%, ha augmentat potencialment el nivell de població i, conseqüentment, s'han obert més carrers.

La major pujada de població es va donar entre els anys 1975 i 1981, degut, segurament, a la instal·lació de la factoria Ford al terme municipal, i on, molta gent d'altres poblacions i províncies d'Espanya vingueren a buscar feina.

La baixada més dràstica fou entre el 1920 i el 1935, en aquests anys es va produir primerament la dictadura de Primo de Rivera, i també una crisi mundial causada pel crac del 29 als Estats Units, que podria haver fet a molta gent emigrar a altres països (França sobretot, ja que fou uns dels països menys devastats) per poder buscar feina.

Taula 1: Evolució del nombre d'habitants a Almussafes del 1842 al 2011

Any	Nre. d'habitants	% Variació	Any	Nre. d'habitants	% Variació
1842	814	-	1940	3162	19,95% (5 anys)
1857	1202	47% (15 anys)	1945	3297	4,27% (5 anys)
1860	1262	4,99% (3 anys)	1950	3359	1,88 (5 anys)
1877	1698	34,54% (17 anys)	1960	3448	2,65% (10 anys)
1887	1721	1,35% (10 anys)	1970	3720	7,88% (10 anys)
1897	2183	26,85% (10 anys)	1975	4038	8,54% (5 anys)
1900	2267	3,85% (3 anys)	1981	5017	24,24% (6anys)
1910	2602	14,77% (10 anys)	1991	6335	26,27% (10 anys)
1920	2822	8,45 (10 anys)	2001	7070	11,60% (10anys)
1935	2636	-6,59% (15 anys)	2011	8408	18,92% (10 anys)

Font: Elaboració pròpia amb dades de l'INE i dels padrons municipals d'Almussafes

2.1. Del segle XIX fins a la II República

Com ja hem esmentat abans, s'han pogut estudiar els noms dels carrers d'Almussafes des de finals del segle XIX fins a principis del segle XX gràcies a les partides de naixement de l'època. Carrers que canvien de nom al llarg de la seva història i per tant les noves generacions no coneixen, i d'altres que tornaran a ressorgir una vegada el poble entre de nou en democràcia.

Així ens trobem carrers dedicats a sants que varen desaparèixer durant la República, però que en la dictadura tornen a aparèixer i en democràcia els conservaren, com poden ser el carrer Sant Roc, el carrer Santa Anna o el carrer Sant Vicent. Aquests tres carrers avui en dia encara els trobem amb el mateix nom. Altres noms de caràcter religiós seria el carrer Convent, que rebia aquest nom perquè al final del carrer en direcció cap a Sollana, antigament hi havia un Convent, el que podem relacionar amb l'alqueria que hi havia en el Llibre del Repartiment, al límit del terme de Sollana, posteriorment s'establirien els franciscans al 1568, i cap al 1897 s'uniren els observants del papa Lleó XIII formant la Unió Lleonesa. Més tard es construiria l'edifici dels frares on abans s'alçava l'alqueria, d'ací el nom de «convent» que els pobladors d'Almussafes adjudiquen a aquest camí, i que avui en dia, encara hi ha gent gran que utilitza el mot convent per a referir-se a aquest.

El principal carrer d'Almussafes rebia el nom de carrer Major i la plaça Major en aquella època, noms que es van recuperar quan el poble va entrar en democràcia, així com el carrer Castell, que també va tindre un nom diferent del 1931 al 1936, i que després es va recuperar fins a l'actualitat, encara que cap a l'any 1900 trobaríem el carrer Nou del Castell degut a què la població anava en augment i el carrer es va continuar cap a Benifaió, encara que aquest nom, una vegada proclamada la república també va canviar.

Altres noms de carrers sols els trobem en aquesta època, i alguns han sigut difícils de concretar, ja que no tornaven a aparèixer en cap paper oficial, com poden ser el carrer de l'Om i la plaça de l'Om que correspondria a la plaça del mercat (que no estava encara construït en aquella època), el carrer de Garrigues que en l'actualitat el trobem amb el nom de Sant Cristòfol, però que per aquella època i encara la gent major utilitzen el mot carrer de l'Almarsera per a referir-se a ell, ja que en l'antiguitat en aquest carrer es trobava una almàssera d'oli, un molí per a produir oli, que utilitzava la força d'un ase per fer girar el molí, ja que en aquella època no tenien aigua, mentre l'ase girava, les olives (o el cacau) es posaven dins d'una pedra suficientment gran perquè pogués sortir l'oli. El carrer de l'Arrabal, que feia referència a les afores de la població i que en l'actualitat correspon al carrer Sant Josep.

El carrer Plantades i el carrer d'Espioca tampoc varien la seva denominació a excepció de l'època de la II República, on es van canviar la totalitat dels noms dels carrers. El segon rep el nom, ja que la direccionalitat del carrer apunta cap a la torre d'Espioca en la població de Picassent.

El carrer Hospital és l'únic de tots els carrers d'Almussafes que no ha canviat mai de nom segons els documents que s'han examinat des del 1870 fins a l'actualitat. El seu nom és degut al fet que en l'antiguitat al mateix carrer hi havia un petit hospital que refugiava la gent malalta que passava pel poble quan entrava o sortia de València.

El carrer Fondo també ha tingut diverses variacions del seu nom, actualment és l'avinguda Algemesí. El nom de *fondo* ve donat pel fet que les cases d'aquest carrer estaven construïdes més cap enrere i deixaven unes voreres i un carrer molt més ample que la resta dels carrers de la població, *el replà* que en deien.

El carrer de l'Hort, l'Hort de Montesinos o, ja cap al 1920, carrer de Montesinos, és un carrer que donaria al camp de Montesinos, un home d'Almussafes que tenia alguns terrenys. Una altra explicació que s'ha trobat, ja que aquest carrer va perdurar en el temps, és que en aquest mateix carrer, el senyor Montesinos va fer construir una sèrie de casetes per als seus treballadors que tenia pels horts, d'aquesta manera el carrer es coneixia amb aquest nom.

Apareix cap al 1920 el carrer del Mestre Cardona. Fou dedicat a Jaume Cardona, un mestre de finals del segle XIX principis del XX, molt estimat per la gent del poble. Aquest carrer, però, va ser més conegut com el carrer piló, ja que on comença aquest carrer per la banda del mercat varen instal·lar un gran piló de pedra, ja que de vorera a vorera tenia la mesura justa perquè pogués passar un carro, i si venia alguna persona s'havia de parar i deixar passar a la gent, per tant, per tal de descongestionar el poc trànsit que hi havia en aquell temps es va fer construir el piló que els xiquets utilitzaven per a jugar i provar qui podia botar-lo sense problemes. Aquest piló i, per tant, el mal nom, va romandre fins ben entrats els anys 60. A més, aquest carrer va ser creat per a albergar els mestres que venien a la població per a fer classes, van construir una sèrie de casetes per a ells i per tant el més idoni era donar un nom al carrer d'algun mestre

important de l'escola, com a malnom el carrer és conegut per molta gent del poble com el carrer de les casetes dels mestres, cases que encara avui en dia són utilitzades per alguns mestres o s'han quedat en propietat de l'Ajuntament per a diversos usos.

Anys més tard, apareix també el nom de la plaça del Mercat, nom que es pot confondre amb l'actual, però que en aquella època no existia l'actual mercat, per tant, podem situar aquesta plaça justament on està l'actual, però per diferents raons, ja que el mercat ambulat (que avui en dia és els dimarts), es podria situar en aquesta plaça i la gent del poble assignar-li aquest nom.

També tenim una sèrie de carrers que no s'ha pogut esbrinar bé quins podien ser, ja que no hi ha documentació al respecte, ni la gent més gran els recorda, aquests serien el carrer dels Sants, el carrer de Serra, la plaça del Conde de Salvatierra de Álava, el carrer Marqués de Sotelo, plaça de la Constitució, carrer de R. Font de Mora i carrer del General Primo de Rivera, aquests últims durant la dictadura del mateix Primo de Rivera.

També durant la dictadura de Primo de Rivera apareix per primer cop el carrer de Vicente Gay, encara que durant la II República canvià pel nom de Santiago Garcia. Una volta instaurada la dictadura franquista, es tornarà a posar el nom de Vicente Gay a aquest carrer fins a l'actualitat. Vicente Gay i Forner va néixer l'any 1876 justament en aquest carrer; fou catedràtic d'Economia i Hisenda en la Universitat de Valladolid i en la Universitat Central de Madrid; seguidor dels ideals de Franco i Primo de Rivera, fou amb ells qui va ostentar càrrecs més enllà dels acadèmics.

Per a finalitzar aquesta època, caldria assenyalar les coves del Raval. Al final del carrer Major i on comença el carrer València hi havia una gran esplanada de terra. La terra que s'extreia excavant uns metres cap avall s'utilitzava per la gent del poble i altres poblacions veïnes per a construir el sòl de les cases. Aquella arena fina s'aplanava molt bé i es premsava i era perfecta per a les cases. S'excavava i anaven formant les coves amb una gran capacitat interior, ja que els carros baixaven per a agafar la terra i la pujaven cap al carrer Major. Els gitanos, al pas pel poble, solien quedar-se en les coves, ja que era terreny de l'Ajuntament i allí podien estar amb els animals sense que

ningú els digués res. Anys després de la Guerra Civil, les coves encara s'utilitzaven, però al final l'Ajuntament ho va prohibir perquè els amos dels camps dels voltants de les coves es queixaven perquè els seus terrenys anaven enfonsant-se, i perquè entre la última casa del carrer Major i les coves hi havia un caminet per on anaves al raval i al Romaní, però per culpa de les coves eixe camí anava fent-se més estret, de manera que els carros no podien quasi passar, per tant, es va decidir que les coves anirien tapant-se amb els enderrocs de les cases que anaren tirant, i si alguna persona del poble necessitava un poc de terra de manera urgent, l'ajuntament en última instància podia fer-li un permís autoritzant-lo per poder agafar la terra que li fes falta, fins que les coves van desaparèixer completament, i van deixar pas a noves construccions.

Fins ací la primera etapa històrica en què s'ha dividit el present treball. Com s'ha pogut observar, molts dels carrers obeeixen a noms de sants, a noms relacionats amb la geografia del carrer o a persones importants de l'època. Hi ha carrers que s'han conservat sempre, com el carrer Hospital, uns altres que han canviat i que actualment els tornem a tindre, com el carrer Major o el carrer Castell, i d'altres que ja han desaparegut com el cas del carrer de l'Om o del carrer Garrigues.

2.2. La II República Espanyola

La II República Espanyola (1931-1939) fou un període de grans canvis polítics, econòmics i socials, però també hi hagué molts canvis en els noms dels carrers de totes les poblacions, i en el cas que ens ocupa, d'Almussafes, on varen canviar la totalitat dels noms dels carrers (amb l'excepció del carrer de l'Hospital).

Amb l'ajuda del padró municipal a partir de l'any 1935 i alguns certificats de naixements dels anys que va durar la II República, podem observar com havien canviat els noms d'una època a l'altra.

Al 1935 Almussafes comptava amb 2963 habitants i es dividia en tres seccions: Casa Capitular, Escola de xiquets i Afores. Les dues primeres eren les de l'interior del poble, i la tercera comprenia les partides i les cases disseminades que hi havia al terme municipal.

La gran majoria dels noms dels carrers que trobem en aquesta època són de referència republicana, i altres noms

són genuïns d'Almussafes, per pertànyer a la seva fisonomia o a algun fill del poble.

Ens trobem amb la plaça de la República i amb l'avinguda 14 d'abril, ambdós en homenatge a la proclamació de la república. El 14 d'abril es va celebrar com un dia de festa per part de tota la població d'Almussafes. L'avinguda de Blasco Ibáñez (que en el segle XIX, així com en l'actualitat rebia el nom de carrer Major, ja que travessa tot el poble, des de la sortida cap a València fins a la de Benifaió) en memòria de Vicente Blasco Ibáñez, escriptor, periodista i polític espanyol de caràcter republicà.

Hi hagué altres carrers dedicats a republicans, com el carrer Companys (antic carrer Montesinos), dedicat a la memòria de Lluís Companys i Jover, polític català i president de la Generalitat i del Parlament de Catalunya durant la II República Espanyola. El carrer Pi i Margall, en referència a Francesc Pi i Margall, polític, filòsof, jurista i escriptor català i president de la I República l'any 1873. Aquest carrer tenia el nom de carrer Fondo abans de la II República i també en la dictadura franquista.

Aquests no foren els únics catalans que tenien un carrer a la població: el carrer de Salvador Seguí (antic carrer d'Espioca, que després tornaria a tindre aquest nom), en memòria de Salvador Seguí Rubinat, més conegut com el *Noi de Sucre*, fou un anarcosindicalista i secretari general de la CNT a Catalunya l'any 1918, va donar un fort impuls a l'educació de les classes obreres i accions més radicals que realitzaria en els últims anys de la seva vida, ja que fou assassinat el 1923.

La plaça de Galán i Garcia (que abans rebia el nom de plaça Fonda, i després plaça del Mercat) fa referència a Miguel Ángel García Hernández i Fermín Galán Rodríguez, ambdós militars que encapçalaren el 12 de desembre de 1930 la insurrecció de Jaca. Foren afusellats i les dues morts s'estengueren per tota Espanya amb un sentiment antimonàrquic que va desembocar en la proclamació de la II República tan sols quatre mesos després i on es convertirien en els primers màrtirs de la República.

El carrer Margarita Nelken (abans tenia el nom de carrer de Sant Vicent), recordava l'escriptora i política espanyola que va representar el moviment feminista en la dècada

dels anys 30 i que va ser exiliada a París i després a Mèxic, on va morir l'any 1968.

Una altra dona fou Victoria Kent Siano, el carrer Victoria Kent (antic carrer Plantades) representava aquesta advocada i política republicana que va ser diputada en dues ocasions, al 1931 i al 1936, i va participar activament en la Guerra Civil fins al 1948 que va marxar cap a Mèxic.

També trobem el carrer de Clara Campoamor (abans i després de la República tenia el nom de carrer Santa Anna) en honor a Clara Campoamor Rodríguez. Política i advocada espanyola, fou elegida diputada l'any 1931 pel Partit Republicà Radical i va ser ferma defensora del sufragi universal, de la igualtat de sexes i del divorci, com altres republicanes de l'època. En esclatar la Guerra Civil, es va exiliar fins que va morir l'any 1972 a Lausanne (Suïssa).

El carrer de Sant Roc de finals del segle XIX passà a anomenar-se carrer José Nakens en memòria del ja desaparegut per aquella època, José Nakens Pérez, periodista sevillà fundador del seminari satíric *El Motín*, de tendència antimonàrquica i anticlerical. Aquest carrer, abans de la vinguda de la República, estava dedicat a Sant Roc.

Per a acabar amb els personatges històrics republicans, ens trobem el carrer d'Unamuno (antic carrer del Castell) dedicat a la figura de Miguel de Unamuno y Jugo, escriptor i filòsof espanyol que fou rector en la Universitat de Salamanca. Ell fou el responsable de la proclamació de la II República, a Salamanca, el 14 d'abril.

Deixant de banda els polítics i històrics republicans, el poble també dedicà diversos carrers a alguns fills del poble, com és el cas del carrer de Manolo Chaqués. Manolo Chaqués va néixer a Almussafes. Quan tenia 47 anys (l'any 1922), va morir ofegat per tractar de salvar la vida de dues dones que no podien sortir de la platja del Perelló. L'any 1929 es va convertir en fill predilecte del poble i li varen dedicar aquest carrer que perdura amb el mateix nom en l'actualitat i que no s'ha modificat al llarg de la història.

Altres noms de carrers provenen de tipus geogràfic, com per exemple el carrer del Romaní, carrer de nova construcció, era un dels últims carrers del poble i el que anava en direcció al Romaní. L'avinguda de Benifaió i Sollana, on un extrem del carrer era la sortida cap a Benifaió, i l'oposada, cap

a Sollana. Aquest carrer continuarà amb aquest nom fins al 1950 en què es canvia pel de Sant Cristòfol.

Informació adient que s'ha pogut extraure dels padrons municipals són els noms de les cases que hi havia en l'època i com han anat desapareixent en la mesura que el poble es feia gran i s'industrialitzava. Algunes d'aquestes cases rebien el nom del primer amo i es mantenia amb el pas del temps, com podien ser: la casa Montesinos, la casa Sacristà, la casa Quito, la casa Pavana, la casa Rogelio, la casa Àngel, la casa Laro, la casa i el molí de Blat, el molí de Grau, la casa Picanyero, la casa Ludyenya, la casa Granja, la casa del Xino, la casa Xaperut, la casa dels Guerra, la casa Hernández, la casa del Metge Bosch o la casa Sander. També hi havia diverses ventes, cases grans que servien per a descansar els viatgers, com eren la venta de Faba o la venta de Ferrer.

Com s'ha pogut comprovar, la quasi totalitat dels noms dels carrers es van canviar en l'època de la II República, i s'utilitzaren noms de personatges importants del bàndol republicà. Cap d'aquests noms es a mantenir, ja que durant el franquisme es tornaren a canviar els noms per alguns que estaven abans de la II República o per altres de personatges del règim franquista.

2.3. La dictadura franquista

Al començament de la dictadura, els carrers del poble d'Almussafes varen canviar radicalment de noms. Deixaren de ser personatges importants de la I i la II República, i passaren a rebre noms de sants, noms de personatges del franquisme i del mateix Franco.

Cal assenyalar també que, durant la dictadura, alguns dels carrers també canviaren de nom, i en varen aparèixer altres de nous, ja que fins l'any 1975 el poble va evolucionar i es va ampliar segons es mostrava en la taula 1.

La plaça de la República passà a anomenar-se carrer del Caudillo, i posteriorment plaça del Generalísimo, en honor a la figura de Francisco Franco. També l'avinguda 14 d'abril canvià el seu nom pel d'avinguda de José Antonio, fundador i líder del partit de la Falange Espanyola, personatge que va ser considerat com a màrtir en la dictadura franquista. Aquesta avinguda seria una part del carrer Major actual, i l'altra part coneguda en aquella època amb el mateix nom de carrer Ma-

jor, ja que li va treure el nom a l'avinguda de Blasco Ibáñez, recuperant així el nom que tenia abans de la II República, encara que veurem com, amb el pas dels anys, el carrer Major torna a desaparèixer per a deixar solament l'avinguda de José Antonio. No és fins a la tornada de la democràcia que el nom de carrer Major apareix de nou.

En un primer moment, l'any 1940, es van conservar alguns noms de carrers que no canviarien fins a l'actualitat; aquests eren el carrer del Romaní (aquest carrer, però, canviaria de lloc, ja que l'actual carrer del Romaní és diferent al que hi havia abans. En fer-se gran el poble, el carrer que anava cap al Romaní va canviar pel fet d'estar situat més als afores del poble, i l'antic carrer Romaní és on està ara el carrer de Cano), el carrer de Manolo Chaqués, el carrer del Mestre Cardona, i el carrer de l'Hospital. També es conserva l'avinguda de Benifaió i Sollana, encara que anys més tard, el 1950, desapareixeria per a donar entrada a l'actual carrer de Sant Bertomeu.

El carrer de Companys, passa una altra vegada a ser el carrer de Montesinos, fins que desapareix l'any 1960, en què adoptarà el nom de carrer de la Santa Creu (nom que conserva en l'actualitat) i que prové de la creu que es va instal·lar davant de la casa del metge del poble (actual caserna de la policia municipal).

Els carrers dedicats a sants es recuperen després de la II República, com són el carrer de Sant Roc (antic carrer de José Nakens), el carrer de Sant Vicent (que abans rebia el nom de carrer de Margarita Nelken) i el carrer de Santa Anna (antic carrer de Clara Campoamor).

Els altres noms de carrers que tornaren l'any 1940 foren el carrer de Vicente Gay (antic carrer de Santiago García), que ja l'any 1939, en finalitzar la guerra, se'l va convidar al poble per a fer-li un homenatge durant les festes de juliol, tal com es pot observar en el Ple de l'ajuntament d'aquell mes. El carrer de Pi i Margall torna a ser el carrer Fondo fins a l'any 1950, en què canviaria el nom pel de carrer del Metge Bosch, personatge que va néixer en aquest carrer i que fou molt important en el transcurs de la seva vida a Almussafes i un gran estudiós de la història d'aquest poble. Aquest nom encara es conserva en l'actualitat. L'altra part del carrer Fondo (la que anava cap a Algemesí) també va canviar diverses

vegades de nom, es va mantenir el nom de carrer Fondo fins a l'any 1955, quan se li va assignar el nom de carrer del 18 de juliol, en commemoració al dia de l'aixecament nacional i festa nacional fins a l'any 1977. Més tard, l'any 1980 rep el nom actual: avinguda d'Algemesí, ja que és el carrer que va en direcció a aquesta població.

El carrer de Salvador Seguí torna a ésser el carrer d'Espioca; el carrer de Victoria Kent, el carrer de Plantades; el carrer d'Unamuno, el carrer del Castell, i el carrer de Galán i García, el carrer del Mercat. Aquest nom es conservarà fins a l'actualitat, i l'any 1953 passarà a albergar l'actual mercat municipal i també el mercat ambulant dels dimarts. Tot i això, molta gent gran encara conserva el nom de plaça Fonda, ja que hi havia una gran plaça amb un petit desnivell on els més menuts jugaven a la tella, al canutet o a rompes (la moneda de canvi dels xiquets de principis del segle xx).

El 1945 neixen dos carrers més, que tot i que estaven integrats en la població (com es pot observar en els mapes del punt 2 d'aquest treball), no hi havia portelles que donaren a eixos carrers. Així tenim el carrer de Sant Josep, de nou un altre sant, i el carrer de l'Horta, nom que podem relacionar en dos aspectes: que després d'aquest carrer ja no hi havia més edificacions i, per tant, eren tot camps, i que eixa part de la població s'anomenava la partida de l'Horta.

En els padrons municipals ja s'anava notant la immigració d'altres províncies com Múrcia, Conca, Terol o Còrdova, que buscava feina al camp i que la podia trobar al litoral.

En la tercera secció seguien anotant les cases i molins que hi havia disseminats pel terme, que eren diferents a les ja citades: casa de Palets, casa de Pepica, casa de don Antonio, Hort de don Juan, casa de Mico, casa de Curro, casa de l'Aigua Xúquer, casa del Comandante, casa del Cuheter, casa de Basa, casa de Tomaco, casa de Grau, hort de Vaquer, casa de Girona, casa d'Aiora, casa de Donís i molí de Galí. Era costum, durant les vacances de Pasqua, d'anar el primer dia a passejar al molí de Galí; el segon, al mas de Reig, i el tercer, a l'Albufera, encara que els costums es van modificar i després la gent més jove optava per anar a l'Almaguer a passar els primers dies de Pasqua.

L'any 1950 s'estén la població cap a Benifaió, i apareix el carrer del Mestre Medina. Vicent Medina fou un mestre

d'escola seriós i estimat pels xiquets, que encara el recorden amb admiració.

També ens trobem davant d'un canvi de nom que, però, no duraria molt. El carrer del Castell es va canviar pel nom de carrer de la Milagrosa (o de la Virgen Milagrosa), encara que aquest canvi tant sols va durar 10 anys, ja que el 1960 es tornà a l'antic nom del Castell per a referir-se al carrer que va cap a la torre del castell que hi havia aleshores.

Cada cinc anys es renovava el padró municipal. Si en eixe any s'havia obert algun carrer que no tenia nom, s'inscriví amb el número que tenia en el plànol; per això apareixen noms com el carrer 11 del plànol (carrer de l'Horta de què ja s'ha parlat); carrer 43 del plànol, que més tard tindria el nom de carrer de Sueca, actual capital de la comarca de la Ribera Baixa, o carrer 11 del plànol, que seria una prolongació del carrer de Medina, del qual també s'ha parlat anteriorment.

L'any 1955 apareixen dos noms nous. El primer, la plaça del Jardí (que sols apareix en el padró de 1955) suposadament correspondria al cantó del parc central actual, i el segon carrer nou, el carrer de Gibraltar Espanyol, que després de la dictadura es quedaria solament amb el nom de carrer de Gibraltar.

Durant els últims anys de la dècada dels 50 es va projectar una ampliació d'Almussafes que va portar, consegüentment, la creació de nou carrers l'any 1960. Darrere de l'església es va obrir el carrer del Sagrari, justament perquè és darrere del temple, en la religió cristiana, on es guarda el sant sagrament. Les coves del raval ja feia uns anys que havien desaparegut i, per tant, s'havia ampliat el carrer Major cap a València. Així va néixer el carrer de València, que indicava l'entrada al poble des de la ciutat i l'eixida del poble cap a València.

El carrer d'Algemesí també fou un dels que van ser creats en aquell moment. Estava situat en una paral·lela al carrer de l'Horta, i fins al 1981 mantindria eixe nom, encara que després passà a dir-se del Pontet com veurem a continuació, ja que el carrer d'Algemesí es traslladaria a l'eixida del poble cap a Algemesí (actual avinguda d'Algemesí), que per aquesta època encara rebia el nom d'avinguda del 18 de juliol.

L'escola municipal (Salas Pombo i després Almazaf) estava ja construïda i s'amplia la zona dels voltants, ja que

abans de fer l'escola tot allò que s'allunyava de la zona més antiga del poble estava desert, sols hi havia camps. Així es crea el passeig del Parc, que uneix el parc central i l'escola amb el carrer Major i l'avinguda del Paral·lel en direcció a València. El Ple de l'Ajuntament acordà posar-li perquè es trobava en paral·lel al carrer Major.

L'any 1960 el carrer del Castell es parteix en dos; la part que queda més a prop de l'església i del castell conserva aquest nom, i l'altra part, que s'amplia cap a Benifaió, rep el nom de carrer de Salvador Botella. Salvador Botella Rodrigo va néixer en aquest carrer l'any 1929, encara que de molt menut se'n va anar a viure a Benifaió. Fou un ciclista molt conegut, que va aconseguir moltes victòries durant la seva vida professional, sobretot en el Giro d'Itàlia.

L'últim carrer creat el 1960 fou el carrer de Queipo de Llano, en paral·lel al carrer de Gibraltar, ja que el poble anava creixent en direcció nord i nord-oest sobretot. El nom prové de Gonzalo Queipo de Llano y Sierra, militar espanyol franquista, que va dirigir el colp militar a Sevilla amb un nombre reduït de soldats, però que va causar moltíssima repressió entre el mes de juliol del 1936 i el gener del 1937 i la mort a més de 3000 persones. Tots aquests noms feixistes que en aquesta època dominaven els noms dels carrers d'Almussafes van desaparèixer un cop es va instaurar la democràcia a Espanya.

El 1965, continuant amb la creació de carrers en direcció nord-oest es varen crear dos carrers més darrere del Parc Central i de l'escola. El primer fou el carrer de Cerdà Reig, en memòria de Francisco Cerdà Reig, president de la Diputació de València durant la dècada dels anys 50. I paral·lelament naixia també el carrer del General Moscardó (de nom complet José Moscardó Ituarte), militar espanyol mort l'any 1956, que va protagonitzar la defensa de l'Alcázar de Toledo contra les forces republicanes.

Respecte a les cases disseminades, també van canviant: algunes desapareixen i d'altres apareixen per primer cop, com la granja Perera, l'escorxador municipal (on vivien el conserge i la família), la central elèctrica (on també vivien treballadors), la granja Català, el corral de Vicent Anrubia o la casa de Trabuc.

L'any 1970 es segueixen construint carrers en direcció a Benifaió. Al final del carrer d'Espioca apareix la plaça de

Blasco Ibáñez, nom que es quedaria fins a l'actualitat. Encara que era d'ideologia republicana també fou un gran escriptor i periodista, un personatge important deixant de banda els ideals polítics. La plaça de Blasco Ibáñez es dividia en dos carrers nous: d'una banda, el carrer de Picassent, nom que prové de la direcció cap a aquest municipi i que coincideix amb l'actual, i el carrer de Ramón y Cajal, en honor al Premi Nobel de Medicina de l'any 1906.

Aquests no foren, però, els únics intel·lectuals que tingueren un carrer amb el seu nom. Posar aquests noms als carrers suposava que, en un futur pròxim, no els anaven a canviar, no era igual que posar noms de personatges franquistes o republicans, que cada cop que canviava el règim o inclús el govern del poble els canviava al seu parer. El carrer de Miguel de Cervantes estava dedicat al poeta, novel·lista i dramaturg espanyol, escriptor universalment conegut per la seva obra *El Quixot*. El carrer del Literat Azorín es va dedicar a l'escriptor José Augusto Trinidad Martínez (més conegut com a Azorín) de la generació del 98. Aquest carrer encara conserva el mateix nom.

Com s'ha pogut observar, en acabar la II República, es va produir un canvi en la nomenclatura de la gran majoria dels carrers, que va deixar pas a noms de sants, personatges importants durant la dictadura de Primo de Rivera o durant la de Francisco Franco, i també a personatges que marcaren, d'una manera o altra, la gent del poble. Com més avançava la dictadura i s'anaven obrint nous carrers, sobretot en els últims anys, s'utilitzen noms més neutres per a designar-los, i així s'intentava que cap règim nou canviés eixos noms.

2.4. *Instauració de la democràcia fins a l'actualitat*

Com s'observa a la taula 1, el màxim increment de població es va produir a partir de 1976, provocat, en bona mesura, per la instal·lació en el municipi de la multinacional Ford, que va suposar dues coses: la primera, que una gran quantitat de gent es traslladés a viure a Almussafes i el nombre de carrers va augmentar considerablement com ara veurem; i la segona, que la factoria Ford va destruir unes 270 hectàrees d'horts per a construir les seves instal·lacions i, amb això, la gran majoria de cases disseminades van desaparèixer, com després es veurà.

El primer que podem observar és que tots els noms relacionats amb el franquisme desapareixen i n'apareixen d'altres que encara es conserven.

La plaça del Generalísimo i l'avinguda de José Antonio desapareixen i es recuperen els que tenien de més antics: la plaça Major i el carrer Major, els quals es conserven fins a l'actualitat. El carrer de Queipo de Llano passa a anomenar-se carrer de Lluís Vives, en honor de l'humanista i filòsof valencià Joan Lluís Vives i March. El carrer de Francisco Cerdà Reig, el 1981 i fins a l'actualitat es va dir carrer dels Llauradors en homenatge a tots els llauradors de la població, que fins a l'arribada de la industrialització a Almussafes eren la gran majoria. El carrer del General Moscardó passà a ser el carrer de la Foia, amb la finalitat de recuperar el nom de les partides del poble que queden en el record de la gent més gran i que els jòvens no coneixen.

El carrer de Miguel de Cervantes, tot i ser un nom més neutre, canvia també l'any 1981 pel carrer del Mestre Serrano, compositor suec de nom José Calixto Serrano i Simeón, conegut per les més de cinquanta sarsueles que va compondre i especialment per ser l'autor de la música de l'himne de l'Exposició Regional Valenciana, que després utilitzarien a l'himne oficial del País Valencià.

Deixant de banda el carrer del Metge Bosch del costat del parc central, que trobem al costat de l'església, als anys 70 hi havia un altre carrer Doctor Bosch Marí, que correspondria al seu fill; l'altre, però, l'any 1981 es va canviar pel carrer d'Ausiàs March, reconegut poeta valencià que formà part de l'anomenat segle d'or valencià per la importància de les seves obres. Aquest carrer també perdura avui en dia.

Si seguim en direcció nord i nord-oest, que és on més s'ha ampliat la població, trobem nous carrers per a albergar les noves construccions i instal·lacions municipals d'Almussafes, com el poliesportiu, l'ambulatori, els nous parcs o les piscines. Així doncs, trobem el carrer de Sanchis Guarner, obert l'any 1996 en homenatge a la figura de Manuel Sanchis i Guarner, filòleg, historiador i escriptor valencià, que va participar en l'elaboració de les Normes de Castelló i fou defensor del valencià com a modalitat dialectal d'una llengua comuna amb Catalunya i les Balears.

Es crearen carrers més petits que s'anaven obrint per la zona nord-est de la població. El carrer del Cano dedicat a la partida del Cano que es trobava en aquest punt de la població. Aquest carrer abans rebia el nom de carrer del Romaní i, en canviar de nom, el carrer del Romaní es va traslladar als afores del poble, a l'últim carrer abans d'agafar el camí per on s'arriba al Romaní. El carrer del Rei en Jaume, qui va ser rei d'Aragó, de València i de Mallorca, compte de Barcelona i el màxim representant de la conquesta del Regne de València contra els àrabs.

El carrer del Pintor Ribera rep el nom del pintor José de Ribera i Cucó, nascut a Xàtiva al segle XVII, que fou un dels representants del tenebrisme amb molta popularitat a Itàlia on es va consagrar quasi tota la seva obra, sobretot a Nàpols.

El carrer del Tirant lo Blanch, dedicat a l'obra més coneguda de l'escriptor i cavaller valencià Joanot Martorell, novel·la escrita en català que fou publicada per primer cop l'any 1490 a València durant el conegut segle d'or valencià.

Es va obrir un carrer que eixia del carrer Major i li posaren el nom del carrer del Pinar, nom que també rep una de les moltes partides que hi ha o hi ha hagut en aquesta població.

Es crea la plaça del País Valencià al final del carrer de Sant Josep, però aquest nom no duraria molt, ja que 5 anys després ja trobem la mateixa plaça amb el nom de plaça de la Constitució, nom que encara perdura avui en dia.

Per la banda sud del poble també es quadriculen alguns carrers més, s'obri una paral·lela al carrer de Sant Bertomeu i Sant Cristòfol, que s'anomena carrer de la Lira Almussafense, en honor a la banda de música del poble que ostentava aquesta denominació i que encara perdura en el nom el carrer. Una perpendicular al carrer de la Lira Almussafense també es va obrir i es va crear el carrer del Doctor Fleming en memòria d'Alexander Fleming, biòleg i bacteriòleg nascut l'any 1881, descobridor de la penicil·lina i guanyador del Nobel de Medicina per aquest descobriment.

El carrer d'Algemesí que hi havia en la dictadura i que ara havia passat a ser l'avinguda d'Algemesí (antic carrer Fondo) en direcció a l'església, havien de posar-li un altre nom, i li posaren el nom de carrer del Pontet, nom que rebia

perquè, quan solament hi havia terres més enllà del carrer de Sant Cristòfol, hi havia una séquia que regava els camps i es passava a l'altra banda a través d'un petit pont construït pel qual passava just un carro i tots els habitants d'Almussafes coneixien aquella zona pel «pontet».

Per la zona oest, cap a Benifaió, s'amplien també els carrers. Es crea el carrer de la Pau, i el carrer del barranc del Tramusser, nom que se li assigna perquè va en direcció cap al barranc del mateix nom, que separa Benifaió d'Almussafes. Aquests dos carrers acaben en una avinguda gran anomenada carrer Benifaió, ja que seria el carrer que hi ha més a prop d'aquesta població i, des que desaparegué l'avinguda Benifaió i Sollana, encara no hi havia un carrer dedicat a la població veïna. Tot i això, encara es va construir anys després un altre carrer paral·lel al de Benifaió, i més apropat a aquesta població, amb el nom de carrer 9 d'Octubre per a commemorar la Diada Nacional del País Valencià, data en què varen entrar les tropes de Jaume I a València l'any 1238.

Tots aquests carrers nous que s'han estat esmentant foren construïts fins a arribar a les noves rondes dissenyades amb la forma que actualment té la població d'Almussafes, per tant, també serviren com a carrers, ja que s'hi van construir edificis familiars. L'any 1981 apareix per primer cop la ronda Sud-Oest; l'any 1991 la ronda Est, i l'any 1996, la ronda Sud. Però l'any 1999 el Ple de l'Ajuntament va decidir canviar aquests noms pels següents: la ronda Oest rebé la denominació de ronda del Monestir de la Valldigna, ja que la població fou venuda l'any 1352 a l'abat del monestir de Nostra Senyora de la Valldigna i fins al 1766 no fou incorporada a la Corona després d'un plet interposat contra el monestir, plet que va estar representat per Antoni Albuixech i que donà nom a la ronda Est amb el nom de ronda del Síndic Antoni Albuixech, qui va representar la vila com a síndic i procurador per la incorporació d'Almussafes a la corona. Abans d'això, també fou escrivà de la vila i arrendador dels drets senyorials des del 1760.

La ronda Nord passà a anomenar-se ronda d'Antoni Ludyenya, personatge nascut a Almussafes l'any 1740 que va ingressar en la companyia de Jesús i es va traslladar a Itàlia per a estudiar filosofia i matemàtiques. Fou un dels valenci-

ans més coneguts a Itàlia, que va ensenyar filosofia i física a Pàdua, Camerino i Cremona fins que va morir l'any 1820. I per últim, la ronda Sud es va canviar pel nom de ronda de l'Historiador Lluís Duart Alabarta, nascut a Almussafes a finals del segle XIX, que fou ordenat sacerdot l'any 1931 i rector de Benidorm. La seva vocació pels estudis històrics el van dur a escriure alguns articles i llibres sobre la història d'aquesta població, on va morir l'any 1983.

Els últims carrers que trobem al gener del 2012 són els següents: el carrer de Cervantes torna a aparèixer, però en una zona diferent, entre el carrer Major i l'avinguda del Paral·lel; el carrer del Poliesportiu està situat davant del primer poliesportiu que es va construir en la població i que ara alberga el pavelló cobert; el carrer de Sant Miquel, que es troba davant del parc de les Eres, és un dels últims carrers que hi ha abans d'arribar a la ronda d'Antoni Ludenya, ja que després d'aquest sols quedaria el carrer del Molinet.

Vorejant l'ambulatori, ens trobem amb tres carrers també nous: el carrer del Tossal, el passeig dels Tarongers i el carrer Atarazanas, ja que la població comptava amb algunes de les que hi havia repartides pel terme.

Un altre carrer que surt del carrer Benifaió cap al poble és el carrer de Ponent, que, com el mateix vent, va en direcció oest. També al polígon industrial es varen dedicar alguns carrers a noms de vents, com el de Gregal o el de Tramuntana.

També aparegueren carrers amb noms de personatges il·lustres. Així trobem el carrer del Pintor Sorolla, en honor a Joaquim Sorolla i Bastida, un dels pintors espanyols més reconeguts, nascut a València, amb més de 2.000 obres catalogades. El carrer de Jaume Roig, metge i escriptor valencià de principis del segle XV, és autor d'una de les grans obres de la literatura medieval valenciana, l'*Espill*, i és reconegut com a integrant del conegut segle d'or valencià. I per últim, el carrer de Tarick l'Almanzafí, que també va nàixer a Almussafes en el segle XII i fou un estudiós musulmà que va viatjar per la Meca i Alexandria creant escola i devots entre els musulmans valencians.

El carrers de l'Albufera i el carrer de la Marjal es troben precisament en aquesta direcció, al final de la població, al costat de l'actual Residència de la Tercera Edat.

Altres carrers de caràcter geogràfic són el carrer Rojosa i el carrer Sauder, que corresponen a dues partides d'Almussafes.

Per a finalitzar, ens queda per citar el carrer de la Cooperativa, situat on estava la Cooperativa en un primer moment, ja que ara es troba en el polígon industrial on gaudeix de més espai.

De les cases disseminades queden la granja Perera; l'Escorxador (convertit en Escola d'Adults); el molí de Blat; la casa de Mico, en la partida de la Foia; el molí de Panyers; la caseta dels Grau, i alguna altra casa més.

Pel que fa a les partides i les vies de comunicació que encara es conserven, trobem les partides del Minat, el Pinar, l'Horta, l'Ullal, la Bassa Alta, la Bassa Fonda, la Figuereta, la Foia, la Marjaleta Alta, la Marjaleta Fonda, la Travessa, les Eres, les Planes, Montanyana, Porteta, Rojosa, Sauder i Xapó. Quant a diverses vies de comunicació, estan l'assagador de Montanyana, el camí de la casa de Magí, el camí de la casa de Sanç, el camí de la casa del Compte, el camí de la Foia, el camí de la Marcel·lina, el camí de la Marjaleta, el camí de les Planes, el camí de Picassent, el camí de Sauder, el camí de Zurriaga, el camí del Convent Vell, el camí del Fondó, el camí del Romaní o el camí dels Coets, entre d'altres.

Fins ací s'ha arribat a l'any 2012. Com s'ha pogut observar, tots els carrers relatius al franquisme varen desaparèixer i es recuperaren els noms que hi havia ja en el segle XIX, i n'aparegueren altres de nous deguts al fort increment poblacional que ha sofert la població d'Almussafes en els últims anys, els quals han adoptat el nom de personalitats de la mateixa població o il·lustres escriptors, pintors, etc., que deixaren una empremta en la societat valenciana i que per aquesta raó el poble d'Almussafes ha volgut fer-los un homenatge.

3. CONCLUSIONS

Molts han sigut els canvis que s'han produït en la nomenclatura dels carrers de la població d'Almussafes, sempre tenint en compte el règim que imperava en cada època. Abans de la II República trobem noms dedicats a sants o noms relacionats amb l'església i els vells costums. Durant la II República la gran majoria dels noms canvien a noms d'indole republicana, intel·lectual o d'esquerra generalment; durant

la dictadura de Franco els carrers passen a tindre un caràcter feixista i estan dedicats en molts casos a sants o personatges rellevants en la dictadura. Quan es torna a instaurar la democràcia a Almussafes, tots aquests noms permuten en noms més neutres, de personatges il·lustres valencians, de partides de la població o de característiques geogràfiques.

Deixant de banda els noms dels carrers, s'ha pogut traure molta més informació sobre la població només observant els padrons municipals. Hi ha moltes diferències des del padró del 35 fins al del 96. Al principi, quan la gent anava a inscriure's al padró se'ls preguntava, a banda d'on vivien, els noms dels pares, si sabien llegir i escriure, a què es dedicaven (en aquest sentit, quasi totes les dones es dedicava a les feines de la casa, i els homes al camp), etc. Més tard ja apareixien dades sobre el jornal que rebien, la valoració de la persona en el municipi, quin mitjà de transport utilitzaven per a anar a treballar i on treballaven, etc. Als anys 80 ja consta el nivell de valencià que tenien, si sabien llegir-lo i escriure'l correctament, el número del DNI, i on se situaven a l'efecte del cens electoral, ja que a partir dels 80 Almussafes es divideix en 4 seccions, i no en 3.

És remarcable també com ha canviat el nivell cultural de la població, des d'una època en què la meitat dels ciutadans no sabia llegir ni escriure, ha anat evolucionant fins a arribar als anys 60, en què ja hi havia més professions de caràcter industrial; en els 70 i els 80 hi havia molta ocupació lligada a la factoria Ford i molta gent que provenia de diferents regions d'Espanya; també en aquests anys, i sobretot en els 90, s'incrementa el nombre de persones que tenia una educació superior fins a arribar al moment actual. També és remarcable que, en la zona més antiga del poble, en què els carrers estan habitats des del 1800, la gent que hi viu té una edat molt superior i un nivell d'estudis inferior al de la gent que viu en la perifèria i en les zones més noves d'Almussafes.

4. FONTS BIBLIOGRÀFIQUES

JOAN-MOMPÓ, Joan-Josep (2006): *Toponímia dels Pobles Valencians: Almussafes*. Acadèmia Valenciana de la Llengua. València.

Font: Biblioteca Municipal. Entrada d'Almussafes l'any 1956 i el 2004

RAGA, Mari Carmen - MARTÍ, Mari Ángeles - GIRONA, Albert (1987): *Almussafes: Geografia i Història d'una comunitat agrícola valenciana de la Ribera Baixa del Xúquer*. Sense publicar.

Certificats de naixement de l'any 1871 al 1934 consultats en els jutjats municipals.

Padrons municipals de l'any 1935 al 1996 consultats en l'Arxiu Municipal.

Padrons municipals de l'any 1996 al 2010 proporcionats per l'Ajuntament d'Almussafes.

ELS NOMS PROPIS DELS VEÏNS D'ALMUSSAFES I LA SEUA EVOLUCIÓ

Josep Mari Chiral

INTRODUCCIÓ

En els últims anys, les societats occidentals han viscut un canvi espectacular a tots els nivells. La vida quotidiana en poc es pareix a la que hi havia fa poc més de mig segle. Els avanços tecnològics han permés als ciutadans variar els seus costums i la manera d'entendre l'entorn i les relacions humanes. De fet, la nostra generació ha viscut molts més avanços que la resta de generacions juntes en milions d'anys.

Gràcies a eixos avanços, hui en dia podem comunicar-nos de manera ràpida, senzilla i gratuïta amb qualsevol part del món. Gràcies a eixos avanços, actualment moltes tasques les deleguem en màquines. Gràcies a eixos avanços ens estalviem temps i diners en moltes situacions quotidianes. I eixos avanços també han possibilitat la denominada globalització (amb els seus avantatges i inconvenients). I així un llarg etcètera.

Però, este canvi quasi radical ha afectat també els noms propis? I més concretament, ha pogut influir en els noms propis dels veïns d'Almussafes? El desenvolupament de la tecnologia (especialment els mitjans de comunicació i Internet) i la immigració han afectat de manera considerable esta qüestió?

No hi ha cap dubte que en els últims anys, en la localitat d'Almussafes, hem començat a escoltar noms de persones que abans no apareixien al padró municipal. Tal vegada,

incorporats d'altres països o comunitats autònomes, n'han desplaçat d'altres tradicionalment més comuns de la part alta de la llista de noms més freqüents, o potser que, tot i que n'han emergit de nous, l'hegemonia continuen tenint-la els mateixos.

I, quin paper juguen els noms en valencià en tot açò? I els que provenen d'altres països? S'han incrementat o no el nombre de noms compostos?

Per a esbrinar-ho, la present investigació analitza el padró municipal d'Almussafes l'any 2011 i el compara amb el de 1935 per a intentar respondre totes estes preguntes.

SISTEMA DE TREBALL

Per a dur a terme la investigació, s'han comptabilitzat tots els noms apareguts als padrons municipals de la localitat d'Almussafes dels anys 1935 i 2011, però a l'hora d'elaborar la llista general de noms no s'ha tingut en compte que molts dels noms són diminutius d'uns altres. S'han arreplegat els distints mots apareguts en cadascuna de les dos llistes i s'han analitzat, comparat i extret les conclusions més significatives, conclusions relatives als noms més freqüents, presència del noms en valencià, noms dels patrons i noms estrangers.

CONTEXT HISTÒRIC

Evidentment les circumstàncies econòmiques, socials i culturals no són les mateixes en els dos anys analitzats.

- En 1935 Espanya abordava els últims mesos d'un període republicà que desembocaria en la Guerra Civil i la posterior dictadura.
- En 1982 es va aprovar l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana, que reconeixia el valencià com a llengua autòctona.
- Als anys 90 es produeix el boom de la immigració al nostre país.
- Com a fenomen important a nivell local, cal citar la implantació de Ford Espanya al nostre terme municipal. Va suposar un increment espectacular en el nombre de veïns.
- 1970 l'empresa comença els contactes amb el Govern.
- En 1973 Almussafes resulta elegida.
- En 1976 es fabrica el primer vehicle.

Any 2011: José i María lideren la llista de 2011

El nom José se situa, el 2011, com el nom més utilitzat en homes amb 188 unitats (que representa el 4,4% del total de la població masculina d'Almussafes). El segueixen Vicente i Francisco, amb el 3,88% i el 3,62%, respectivament. Completen la llista dels 10 primers Antonio, David, Salvador, Javier, Ramón, Enrique i Carlos.

Taula 1

	NOM	QUANTITAT
1	JOSÉ	188 – 4,40%
2	VICENTE	166 – 3,88%
3	FRANCISCO	155 – 3,62%
4	ANTONIO	111 – 2,60%
5	DAVID	98 – 2,29%
6	SALVADOR	90 – 2,10%
7	JAVIER	79 – 1,85%
8	RAMÓN	75 – 1,75%
9	ENRIQUE	71 – 1,66%
10	CARLOS	69 – 1,61%

En noms femenins, el més utilitzat a Almussafes fou María, amb 101 unitats (que representa el 2,35% del total de la població femenina de la localitat). A continua-

ció trobem el de Carmen, amb 94 unitats (2,18%) i el de Vicenta i María José, que compartixen el tercer lloc amb 82 unitats (1,90%). Completen la llista dels 10 noms més utilitzats María del Carmen, Josefa, Francisca, Dolores, Marta, María Dolores i Ana (estes dos últimes comparteixen lloc també).

Taula 2

	NOM	QUANTITAT
1	MARÍA	101 – 2,35%
2	CARMEN	94 – 2,18%
3	VICENTA	82 – 1,90%
4	MARÍA JOSÉ	82 – 1,90%
5	MARÍA DEL CARMEN	75 – 1,74%
6	JOSEFA	73 – 1,69%
7	FRANCISCA	65 – 1,51%
8	DOLORES	58 – 1,35%
9	MARTA	58 – 1,35%
10	MARÍA DOLORES	55 – 1,28%
11	ANA	55 – 1,28%

Any 1935: José i Vicente lideren la llista

Encapçalen la llista masculina: José, amb 232 unitats (14,84% del total d'homes), seguits de Vicente, amb el 13,04%, i de Francisco, amb l'11,96%. Completen la llista Salvador, Ramón, Enrique, Miguel, Antonio, Bautista i Manuel.

Taula 3

	NOM	QUANTITAT
1	JOSÉ	232 – 14,84%
2	VICENTE	204 – 13,04%
3	FRANCISCO	187 – 11,96%
4	SALVADOR	111 – 7,10%
5	RAMÓN	94 – 6,01%
6	ENRIQUE	83 – 5,31%
7	MIGUEL	62 – 3,96%
8	ANTONIO	52 – 3,32%
9	BAUTISTA	52 – 3,32%
10	MANUEL	40 – 2,56%

A l'apartat femení trobem en primer lloc el nom de Vicenta, que lidera la llista amb 127 unitats (8,65%). En segona posició està Dolores, amb el 7,69%, seguida de Josefa, amb el 5,99%. Per este ordre, completen la llista Carmen, Francisca, Teresa, Rosa, Isabel i María.

Taula 4

	NOM	QUANTITAT
1	VICENTA	127 – 8,65%
2	DOLORES	113 – 7,69%
3	JOSEFA	88 – 5,99%
4	CARMEN	74 – 5,04%
5	JOSEFINA	71 – 4,83%
6	FRANCISCA	64 – 4,36%
7	TERESA	59 – 4,02%
8	ROSA	55 – 3,74%
9	ISABEL	53 – 3,61%
10	MARÍA	50 – 3,40%

COMPARATIVA

Com podem observar, el nom José lidera tant l'any 1935 com el 2011; tot i això, és significatiu el descens que ha experimentat el percentatge dins del total de noms de la localitat. L'any 1935, el 14,84% dels homes d'Almussafes s'anomenaven José, i el 2011 només n'eren el 4,40%. També ha baixat la quantitat en nombres absoluts, ja que han passat de 232 a 188.

El 2011 José continua en primera posició, perquè tot i estar empadronats al voltant de 4.270 homes, la llista conté un total de 976 noms distints (fet que indica l'augment de la diversitat de noms en relació amb la que hi havia l'any 1935).

També mantenen la segona i la tercera posició Vicente i Francisco, però perden part del percentatge que tenien el 1935.

En este any s'incorporen a la llista respecte de l'any 1935 els noms de David, Javier i Carlos. Desapareix Miguel, recupera posicions Antonio i en perden Enrique, Ramón i Salvador.

En l'apartat femení observem més canvis. María passa de la dècima a la primera posició, una important pujada que es produeix tot i que el percentatge que comporta sobre el total de noms femenins passa del 3,4% al 2,35%. Carmen

Figura 1

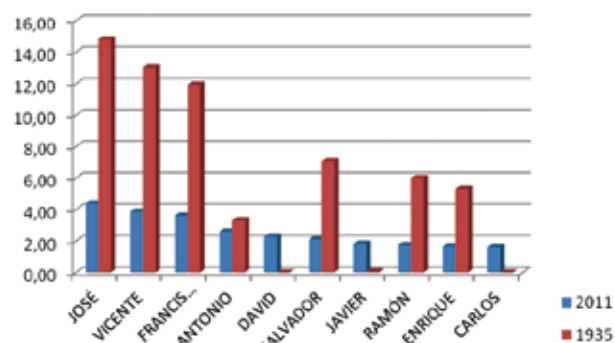

Figura 2

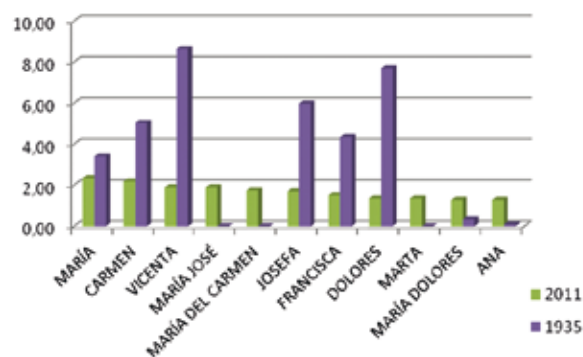
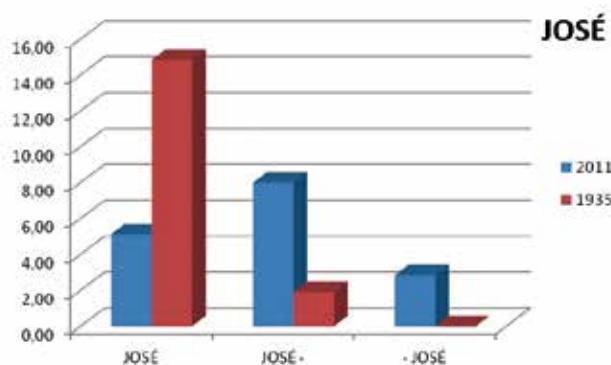

Figura 3

puja dos posicions i Vicenta passa del primer al tercer lloc. Apareixen 4 noms nous i s'incorporen María José, María del Carmen, Marta i Ana. Abandonen la llista Teresa, Rosa, Isabel i Josefina. Com ocorre amb els noms d'home, el percentatge d'utilització en tots els noms s'ha reduït perquè hi ha més varietat de noms actualment.

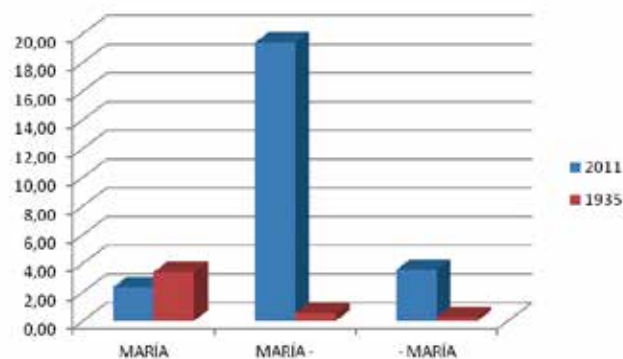
El nom de José

Han aparegut noms que abans no figuraven en el padró, però José continua sent el nom masculí més utilitzat a Almussafes. I no només això. Respecte a 1935, han proliferat els noms compostos que inclouen el nom de José. Concretament, del total d'homes empadronats actualment a Almussafes, un 15,97% conté José (o les seues formes valenciana i basca) com una part del nom complet. Esta proporció representa una xifra similar a la de 1935, però hem de tindre en compte que el 1935 només un 1,92% tenia un nom compost que contenia José (29 homes José María i un José Luis), mentre que el 2011 el percentatge s'ha disparat fins al 10,85%.

Taula 5

NOM	2011	1935	% 2011	% 1935
JOSÉ	219	232	5,12	14,83
JOSÉ + (NOM)	342	30	8,00	1,92
(NOM) + JOSÉ	122	0	2,85	0,00
TOTAL	683	262	15,97	16,75

Figura 4

José era el nom més utilitzat a Espanya fins fa poc de temps (segons l'INE el més utilitzat és Antonio, tal com es documenta en el *Diccionario de nombres propios*, de Roberto Faure (Espasa Calpe). D'origen hebreu, la Bíblia n'explica el significat en les dos frases successives que pronuncia Raquel en el moment de donar a llum el seu fill José «Déu ha esborrat el meu afront» i «que m'afegisca Yahvé un altre fill». Segons l'autor d'este diccionari, Roberto Faure, la gran difusió que ha tingut este nom en el món cristià és deguda, evidentment, a sant Josep, espòs de la Verge Maria. Faure assegura que no fou un nom de pila molt freqüent a Espanya fins al segle XVII i que va perdre l'hegemonia cap als anys 70 del segle vint (ara en l'àmbit nacional el nom masculí més utilitzat és Antonio). En canvi, l'any 2010 José continua sent el nom més comú de la província de València, segons l'INE.

El nom de María

El més interessant, pel que fa a la presència de María en el número u de la llista de noms femenins més freqüents l'any 2011, és que, si li sumem els noms compostos que el contenen, obtenim que el 25,31% de les dones d'Almussafes porten María en el seu nom. Es tracta d'una xifra molt superior a la que reflectia el padró municipal de 1935, en què només estava present en el 4,22% dels noms femenins (de nou, com també passava amb José, quasi tots eren noms simples).

Taula 6

NOM	2011	1935	% 2011	% 1935
MARÍA	101	50	2,35	3,40
MARÍA + (NOM)	835	8	19,39	0,54
(NOM) + MARÍA	154	4	3,58	0,27
TOTAL	1090	62	25,31	4,22

María, segons el *Diccionario de nombres propios*, és un nom amb una etimologia incerta i discutida. Roberto Faure assegura que té un origen egipci i que era molt poc usual en temps bíblics. Diu que abans s'optava per altres noms perquè fins els segles IX i X es considerava irreverent utilitzar el nom de la mare de Déu i també el de Jesús.

Segons l'INE, també a la província de València María és el nom més utilitzat, seguit de María Carmen (María del Carmen està en el quart lloc). A nivell espanyol estos dos noms s'inverteixen: María Carmen ocupa la primera posició, i María la segona (curiosament en tercera posició està Carmen).

NOMS EN VALENCIÀ

Un aspecte interessant a tindre en compte en el padró del 2011 en relació amb el del 1935 és l'aparició de noms en valencià (absents en l'antic padró).

El primer nom masculí en valencià de la llista el trobem en el lloc número 31, i és Marc, que apareix 31 vegades, seguit de Josep, amb 30; Joan, amb 24; Jordi, amb 18, i Pau, amb 13 (entre altres).

Taula 7

NOM	2011	1935	% 2011	% 1935
MARC	31	0	0,72	0,00
JOSEP	30	0	0,70	0,00
JOAN	24	0	0,56	0,00
JORDI	18	0	0,42	0,00
PAU	14	0	0,33	0,00
CARLES	13	0	0,30	0,00
VICENT	12	0	0,28	0,00
ARNAU	10	0	0,23	0,00
JAUME	10	0	0,23	0,00
FRANCESC	8	0	0,19	0,00

En l'apartat femení estos noms no representen un percentatge significatiu. De fet, no trobem el primer nom en valencià fins que arribem al lloc 70 (Mireia, amb 16 coincidències), seguida d'Anna, amb 9; Neus, amb 6, i Àngels, Joana, Laia i Montserrat, amb 5.

Taula 8

NOM	2011	1935	% 2011	% 1935
MIREIA	16	0	0,37	0,00
ANNA	9	0	0,21	0,00
NEUS	6	0	0,14	0,00
ÀNGELS	5	0	0,12	0,00
JOANA	5	0	0,12	0,00
LAIA	5	0	0,12	0,00
MONTSERRAT	5	0	0,12	0,00
GEMMA	4	0	0,09	0,00
CARME	3	0	0,07	0,00
ROSER	2	0	0,05	0,00

PATRONS D'ALMUSSAFES

Resulta curiós el poc de pes que tenen els patrons de la localitat (Bertomeu i la Santíssima Creu) en els noms dels seus habitants. Allò que, per regla general, és bastant comú en la majoria dels pobles valencians, a Almussafes no té quasi incidència.

De les cinc Cruz que hi havia el 1935 hem passat a cap. Això sí, han aparegut dos María de la Cruz, una Mari Cruz, una Vicenta Cruz i una María Cruz (amb la qual cosa podem dir que s'ha mantingut la presència de la patrona en la mateixa quantitat).

Taula 9

NOM	2011	1935	% 2011	% 1935
CRUZ	0	5	0,00	0,34
MARÍA DE LA CRUZ	2	0	0,05	0,00
MARI CRUZ	1	0	0,02	0,00
VICENTA CRUZ	1	0	0,02	0,00
MARÍA CRUZ	1	0	0,02	0,00
TOTAL	5	5	0,11	0,34

I pel que fa als homes, de tres amb el nom de Bartolomé hem passat a dos, però s'han afegit un José Bartolomé i un Juan de la Cruz.

Taula 10

NOM	2011	1935	% 2011	% 1935
BARTOLOMÉ	2	3	0,05	0,19
JOSÉ BARTOLOMÉ	1	0	0,02	0,00
JUAN DE LA CRUZ	1	0	0,02	0,00
TOTAL	4	3	0,09	0,19

Per al rector de la localitat, mossén Miguel Martínez Ferrer, també resulta curiosa esta situació. «Molta gent té devoció a la patrona, la Santíssima Creu però, efectivament, els almussafencs no han tingut mai devoció pel nom», ens conta la màxima autoritat eclesial de la localitat.

De la mateixa manera, creu que no tenim costum de posar el nom del patró, Bertomeu, perquè «existeix la derivació Bartolo, i Bartolo és com tòfol, curt d'enteniment». Potser, argumenta el sacerdot, «la gent té la mania de pensar que, en un futur, poden acabar anomenant els xiquets Bartolo».

En cap cas apareix la forma valenciana d'estos noms. Probablement, com que no hi ha la tradició popular d'utilitzar-los, quan han començat a aparèixer les formes valencianes en el padró, ningú s'ha interessat per fer servir les dels patrons.

NOMS ESTRANGERS

Un fenomen que no trobem en el padró de 1935 és el dels noms estrangers. És espectacular la quantitat de noms procedents d'altres països que trobem en el llistat. Són noms molt poc utilitzats, però n'hi ha molts: Andriy, Ionel, Oleg, Murad, Ricer, Abdellah, Asebegn, Hao Ying, Zongnan, Temenuzhka, Khadija...

Tots estos noms, junt amb els compostos (que quasi no apareixen l'any 1935) han contribuït a incrementar de manera important la varietat de noms existents.

CONCLUSIONS

Després de l'anàlisi realitzada, podem concloure que:

- José continua en el primer lloc en noms masculins.

- Maria recupera 9 posicions i encapçala la llista femenina.
- El factor religiós continua influint a l'hora de posar els noms.
- El 25,31% de les dones d'Almussafes porten Maria en el nom.
- L'any 2011 apareixen noms en valencià, però no ocupen llocs destacats.
- Poca incidència dels noms Bertomeu i Creu (patrons de la localitat) en els dos padrons municipals.
- Han aparegut noms nous (molts són estrangers), però l'hegemonia la continuen tenint els mateixos.
- La varietat de noms utilitzats actualment és molt superior a la del 1935. Si en aquell any n'hi havia en total 289 registrats (incloent-hi homes i dones), al llarg del 2011 la xifra es dispara fins a una quantitat un poc superior a 1.940 noms. Per tant, podem concloure que l'augment no ha sigut proporcional a l'increment del nombre d'habitants, ja que el 1935 s'acostava als 3.000, i el 2011 als 8.500.

BIBLIOGRAFIA

- FAURE, Roberto (2002): *Diccionario de nombres propios*. Espasa Calpe, Madrid.
- Padró Municipal d'Almussafes 2011.
- Padró Municipal d'Almussafes 1935.
- Base de dades de l'Instituto Nacional de Estadística.

RECULL DE MALNOMS DEL POBLE D'ALMUSSAFES

Dolores Llopis Aranda

INTRODUCCIÓ

Als pobles més o menys menuts, encara a dia de hui, el malnom té quasi més pes que el cognom per a identificar les persones, i això ve donat pel fet que el cognom pot estar molt estés pel poble i pertànyer a famílies diferents, mentre que el malnom potser el duga una sola persona.

Els malnoms formen part de la història d'un poble, ja que passen de generació en generació i deixen fixat el que som com a individus i com a societat. En els malnoms veiem professions, accions, maneres de ser, etc., que assenyalen particularitats de nosaltres en tant que individus i societat.

Aquest treball és una compilació dels diferents malnoms i del seu origen (taula1) que encara hui es fan servir al poble d'Almussafes. És una tasca inacabada en què la informació està per completar pel fet que l'ús, la creació i l'extinció del malnoms és un procés viu. Contínuament se n'estan creant de nous. Podria pensar-se que l'ús dels malnoms està en decadència i que és un tret de la nostra tradició que desapareixerà en breu, però el cert és que les generacions més joves també creen els seus malnoms amb els mateixos mecanismes amb què els van crear i usar els seus avantpassats.

No solament la creació de malnoms és un procés viu i complex, com ho és la llengua, sinó que també els mecanismes pels quals es transmeten i es transformen mereixen un estudi en profunditat. En aquest treball només ens hem

proposat recollir la diversitat de malnoms en ús, i per tant, no tenim com a objectiu fer un estudi sobre els complexos i rics processos de creació i transmissió que s'hi han observat. Sense entrar en una anàlisi en profunditat, hem evidenciat que hi ha una tendència a transmetre els malnoms de les mares a les filles, i els dels pares als fills; de vegades, també el mateix malnom es masculinitza o es feminitza; però ocasionalment el malnom fixa el gènere i no canvia, tot i ser aplicat a descendents de sexe contrari. Esperem que aquestes breus pinzellades conviden a encetar posteriors estudis que aprofundisquen en la recerca dels processos de transmissió, creació i usos dels malnoms.

Per altra banda, cal dir que, a l'hora de recollir informació sobre l'origen dels malnoms, ens hem trobat amb el fet que moltes persones desconeixen l'origen del seu malnom, ja que alguns es remunten a unes quantes generacions. En alguns casos se'n pot deduir, perquè el malnom fa referència a alguna característica física, a un gentilici o a un ofici d'algun avantpassat que la família manté o coneix, però inferir l'origen d'un malnom sempre és un risc, ja que el desencadenant pot estar justament en el contrari d'allò que a primera vista podria semblar. A manera d'exemple, el malnom Geperut no té com a origen el defecte físic a què al·ludeix explícitament, sinó tot el contrari. Així, a Almussafes el primer Geperut era un xic tan ben plantat que son pare, orgullós de veure-se'l, exclamava:

mava sempre: «mira si està geperut, mira!». Des d'aleshores ha dut aquest malnom, ell i els seus descendents.

A partir de la informació recollida sobre els malnoms en ús i el seu origen, hem pogut identificar alguns elements que generen un malnom (taula 2). Aquests, breument, són:

- Una característica física, com ara el color de la pell, ser alt o baix, gros o prim, tindre un defecte físic o una malformació, el color del cabell, etc. És el cas d'alguns malnoms entre els quals podem citar: el Moreno, el Blanco, la Rulla, la Coixa, el Curro, Orelleta, Enganyataulells, el Cego...
- L'ofici o el negoci de la família o de la persona. És el cas del Corretger, el Ferrer, el Manyà, l'Ordenari, el Menescal, la Sabatera, el Soterraor, l'Hostaler..., o també, la de l'Aigua, la del Vi, la de Ferris, la dels Botifarrons, la dels Fideus...
- El poble d'on prové la persona o la família també dóna lloc a alguns malnoms. Aquest és el cas del Llombaí, l'Enguerino, la Torisana, l'Alberiquero, el Carcaixentero, la Gallega, la Madrilenya...
- El nom de la casa on vivien o havien nascut. Aquest tret era molt identificador, ja que antigament la població estava més dispersa en cases de camp i moltes cases tenien nom propi. Així trobem alguns malnoms com l'Aiora, la Pavana, la del Mas, la de la Casa Sacrista, la del Molí, la de la Casa los Leones, el de la Casa Gran...
- La proximitat de la casa a algun emplaçament del poble característic com ocorre amb els malnoms següents: del Llavaor, de la Plaça, del Parque...
- El nom dels progenitors, especialment si eren noms poc comuns en l'època. Aquest és el cas de Gustineta, de Marta, Lisa, de la Basilisa, Mariana, Sixta, Rito, Fidelio...
- Alguns cognoms actuals de les persones i poc freqüents acaben sent usats com a malnoms. Així ocorre amb la Cariñena, Abarca, Gascó, Corella, Sabater, Salesa, Ribes, Cunyat...

- Un esdeveniment o una anècdota en la vida de les persones també pot donar lloc a un malnom. És el cas de Xafagossos, Trencatrones...
- Les expressions verbals, pel fet de repetir-se molt o bé per ser diferenciadores per algun motiu com ara estar dites en castellà. És el cas de l'Artiste, Balero, Agarra Aire, Rei, Ai, Això, el Romero, Matalap, de Bona Nit... o Siete Toros, Mamà, Uelita...
- Estar en possessió d'algun bé que no era comú a la resta de veïns. És el cas del del Carret, del Camió, de l'Haca Blanca, del Matxet, de la Pipa...
- Algun comportament peculiar i distintiu de les persones, com ara Mitja Figa, Anguileta...
- La semblança amb algun actor de cinema o televisió també ha generat algun malnom, com el Algarrobo, Koyak, Bareta, Gari, Poli, el Fugitivo...

Per a finalitzar, cal esmentar que aquesta tasca ha estat possible gràcies als veïns i veïnes d'Almussafes que hi ha col·laborat de bon grat. Sense la seua disposició, aquest estudi no hauria estat possible, perquè els malnoms són de tots, són una realitat col·lectiva, formen part de la història d'un poble i constitueixen un patrimoni cultural de gran vàlua. Desitgem que aquesta humil aportació ajude a entendre que mantindre viu l'ús dels malnoms als nostres pobles és un privilegi i un deure de tots i totes.

Taula 1: Malnoms del poble d'Almussafes

MALNOM	ORIGEN
A	
Abarca	És un cognom.
Abogat (l')	Un avantpassat era advocat i arribà al poble per a fer l'ofici de procurador.
Agarra Aire	Saludava els veïns amb l'expressió: «Agarra aire!»
Ai	Tenia dificultats per a parlar i sempre començava les frases amb l'expressió «ai!»
Aigua (de l')	Un avantpassat agafava aigua de la font de l'Almaguer i la venia pel poble.
Aiora (l')	Vivien en una casa que s'anomena <i>Casa de l'Aiora</i> .
Això	A causa d'un problema en la parla, havia de dir «això» per a poder començar a parlar.
Alberiquero (l')	Procedeix d'Alberic.
Alemana (l')	Era alta i rossa i semblava alemanya.
Algarrobo (l')	Quan feien la sèrie televisiva <i>Curro Jiménez</i> , es va deixar patilles i s'assemblava a l'actor que feia el personatge de l'Algarrobo.
Alt (l')	És molt alt.
Ama (l')	Quan treballava sempre volia manar com si fóra l'ama.
Andalusa (l')	És d'origen andalús.
Anguiles Debaes	Venia anguiles i, en fer la pesada, afegia sempre una anguila i deia: «esta, debaes».
Anguileta	Quan era xicotet, sa mare li va ver un forat al pantaló perquè duguera el penis fora i pixar sense mullar-se la roba
Argila	Desconegut.
Arrós Caldós (d')	Desconegut.
Artiste (l')	Saludava els veïns amb l'expressió: «Artiste!»
B	
Baboso (el)	Desconegut.
Balero	Saludava els veïns amb l'expressió: «Ai, Baleret!»
Baqueta	Desconegut.
Bareta	S'assemblava a l'actor que feia el personatge de Tony Baretta en una sèrie de TV.
Barraconet (del)	Tenia un barraconet on venia llepolies al carrer Major del poble.
Barraquero -a (el/la)	Els seus avantpassats feien barraques.
Barret -a (- /la)	Desconegut.
Batistín	Desconegut.
Beterana (la)	Prové de Bétera.
Bigot (el tio)	Duia bigot.
Bimbo (el)	Desconegut.
Blanco (el)	Té el cabell i la pell clars.
Blanco Plata (el)	Té el cabell i la pell clara, i a més, el malnom de la família és Plata.
Blanco -a (el/la)	Té el cabell i la pell clars.

Blau (el)	Desconegut.
Bobaes (de)	Feia comentaris sense massa trellat.
Bocola	Desconegut.
Boero -a (el/la)	Desconegut.
Boldo (el)	No pronunciava bé i, quan anava a comprar al forn, en lloc de demanar un «bollo» deia un «boldo».
Bollo (del)	Desconegut.
Bona Nit (de)	Quan va ser regidor del poble, saludava l'alcalde amb un «bona nit!» de manera insistent fins que aquest li responia.
Bonyiguero (el)	Arreplegava bonyigos pel carrer i després els venia.
Boquilla	La família vivia en una casa a l'horta que es deia Casa Boquilla.
Boraxi	Desconegut.
Bosque Bosca (el/la)	El seu cognom és Bosque.
Bossa	Desconegut.
Botifarrons (dels)	Feia botifarrons i després els venia.
Botones	Desconegut.
Bou (el)	És el seu cognom.
Boya	Desconegut.
Braç de Mar	Era molt treballador i feia treballar molt als treballadors que tenia al seu càrrec.
Bragons	De jove li agradava lluir els braons.
Braguetazo (el del)	Vingué de fora i es casà amb una de les xiques més riques del poble.
Brasel	Desconegut.
Burgos (de)	Va fer la mili a Burgos i sempre ho contava.
Burra	Desconegut.
Butxaques (de)	Desconegut.

C

Cabanes (de)	És cognom.
Cabrella (la)	Desconegut.
Cabrera	Desconegut.
Cabres (de les)	La família tenia un ramat de cabres.
Cabut -uda (el/la)	Fa referència a la grandària del cap.
Cacau -ua (el/la)	Desconegut.
Cacauera	Desconegut.
Cagarruta (la)	Desconegut.
Caguerera (la)	El seu avantpassat arreplegava els excrements que deixaven els cavalls pels carrers del poble.
Cairer (el)	Feia cadires i també les apanyava.
Calaix	Era pescador i quan agafava una anguila sempre deia: «Al calaix!»
Calot -a (-/la)	Un avantpassat li deien Miquel però tots li deien Quelo. D'aquest nom abreviat ha derivat Calot.

Cama	Desconegut.
Camino	En unes festes del poble es va disfressar de torero i des d'aleshores li ficaren el malnom en referencia al torero Paco Camino.
Camió (del)	Tenia un camió.
Campanar (de)	Era molt alt i en l'escola el mestre li deia Campanar.
Canelletes	Tenia les cames primes.
Canguro	La família es va instal·lar al poble provinents d'Austràlia.
Canoa (de la)	Desconegut.
Cantaor (el)	Li agradava molt cantar.
Canyota	Era prim i alt com una canya.
Capllarg (de)	Desconegut.
Carabassero -ra (el/la)	Desconegut.
Carabina (la)	Desconegut.
Caragol (de)	Desconegut.
Caragolet	Desconegut.
Carboner -a (el/la)	Venien carbó en sa casa i pel carrer.
Carcaixentero	Provenia de Carcaixent.
Carica (la)	Desconegut.
Cariñena (la)	És cognom.
Carn de Cavall (de la)	Tenia una carnisseria on venia carn de cavall.
Carpín -ina (de)	Desconegut.
Carrero	La seua família feia carros.
Carret (del)	Quan era xiquet, son pare li comprà un carret de joguet.
Carril	Desconegut.
Cartero	Son pare fou carter abans de la Guerra Civil.
Casa Gran (de la)	La casa on vivien es deia així per ser molt gran.
Casa de los Leones (de la)	La casa on vivien es deia així per tindre dos lleons de pedra a la façana.
Casa Sacrista (de la)	Vivien en una casa que es deia Casa Sacrista.
Casinet (la del)	La família tenia un casino al poble.
Castell (del)	Vivien als baixos de l'edifici que envoltava la torre àrab i que els veïns anomenaven <i>El Castell</i> .
Castelló (de)	Procedia de Castelló de la Plana.
Català (el)	Després de viure una temporada a Barcelona, va tornar al poble parlant amb accent català.
Catí -ina (el/la)	Desconegut.
Caxabera (la)	Desconegut.
Caxeri	Desconegut.
Caio -a (el/la)	Desconegut.
Cebes	Desconegut.
Ceboll (el)	Desconegut.
Cego (el)	Desconegut.

Cervellet (de)	Desconegut.
Charlotet	Desconegut.
Chelós	És cognom.
Cirera (la)	Desconegut.
Coc (el)	Desconegut.
Coixo -a (el/la)	Era coix i sa mare sempre es referia a ell dient-li: «el meu coixet»
Cojones (el tio)	Parlava en castellà i sempre feia servir l'expressió: «¡cojones!»
Colilla	Desconegut.
Collona (la)	Desconegut.
Colombrero (el)	Desconegut.
Colorat/Colorà (el/la)	Es feia roig fàcilment per vergonya.
Company (de)	Vivia a la marjal en una casa que es deia Casa Company.
Con Ocho Basta (de)	Tingué el seu huité fill coincidint amb l'emissió de la sèrie televisiva <i>Con ocho basta</i> .
Copi	Li agradava molt el ciclisme i aleshores hi havia un corredor famós que es deia Fausto Coppi.
Corda	Desconegut.
Corella	És cognom.
Coronel	Desconegut.
Corpa (la)	Son pare tenia un corb ensinistrat que havia trobat al camp i a les filles començaren a anomenar-les <i>corpes</i> .
Corretger -a (el/la)	Era corretger de professió.
Corvo (la)	Desconegut.
Cota (-/la)	Va pagar per no anar a la mili.
Coteta	El malnom familiar és Cota però ell és de baixa estatura.
Cotona (la)	Desconegut.
Cotxe	Desconegut.
Creïlles (de les)	Venia i repartia creïlles pel poble.
Cremón (de)	A un avantpassat li deien Queremón.
Cuca (la)	Tenia una gossa que es deia Cuca.
Cunyat	És cognom.
Curro (el)	Li faltava un tros de dit.
Custodio (de)	Al un avantpassat li deien Custodio.

E

Emilio (d')	A son pare li deien Emilio.
Enganyataulells	Tenia una cama més llarga que l'altra i feia la impressió que no xafava on s'esperava.
Enguerino (l')	Provenia d'Énguera.
Escopinyaes	Quan parlava expulsava saliva per la boca.
Espartero	Desconegut.
Espatarra (d')	Desconegut.
Esquilaor (l')	Feia la feina d'esquilar ovelles.

Estanc (de l')	Tenia un estanc.
Estanquera (l')	Tenia un estanc.

F

Fago (el)	Desconegut.
Faitero (el)	Desconegut.
Farina (de)	Desconegut.
Farmàcia (de la)	Treballen en una farmàcia.
Farolero -a (el/la)	Encenia els llums del poble quan no hi havia electricitat.
Fartana (de)	Desconegut.
Ferm	Desconegut.
Ferrera (la)	Son pare era ferrer.
Ferreret (el)	Son pare era ferrer.
Ferrerot (el)	Era ferrer.
Ferreteria (de la)	Tenien una ferreteria.
Ferris (la de)	Tenia una tenda de roba de la marca Ferrys.
Ferroviani	Son pare era ferroviari.
Fidelio (el)	Era el nom del seu pare i del seu iaio.
Fideus (dels)	Sa mare feia fideus i els venia.
Fiera (el)	Tenia un geni molt fort i s'enfadava fàcilment.
Flarera (la)	Desconegut.
Flauta	Desconegut.
Fofa (la)	Desconegut.
Forcaset	És cognom.
Formatgero -a (el/la)	Un avantpassat feia formatges.
Forn (la del)	Desconegut.
Forner (el)	Tenia un forn.
Fornera (la)	Tenia un forn.
Fotja (la)	Desconegut.
Franco	Desconegut.
Frare (el)	Va estudiar en un convent de frares.
Fugitivo (el)	Se'n va anar de casa coincidint en l'emissió de la sèrie televisiva <i>El Fugitivo</i> .

G

Galana (la)	Desconegut.
Gallega (la)	És gallega de procedència.
Gallina (la)	Desconegut.
Gallinero (el)	Venia i comprava gallines i pollastres.
Gallineta	Desconegut.
Gallo (el)	El seu avantpassat era un gran admirador del torero Rafael el Gallo.

Gambera (la)	Agafaven gambes a l'Albufera i les venien com a menjar per als ànecs.
Ganc (de)	Desconegut.
Gangós (el)	Un avantpassat parlava d'una manera nasal.
Garrit -ida (el/la)	Desconegut.
Garulo -a (el/la)	Desconegut.
Gari	S'assemblava a l'actor Gary Cooper.
Gascó	És cognom.
Gato -a (el/la)	Desconegut.
Gavinot	Desconegut.
Gaxona (la)	Desconegut.
Geperut -uda (el/la)	Un avantpassat era molt templat i la família deia amb ironia: «mira si està geperut, mira!»
Goleta	Desconegut.
Gonguetes (de)	Un avantpassat tenia un defecte en la parla i canviava el so /r/ per el so /g/.
Gordo (el)	Està molt gros.
Gorrita	Desconegut.
Granerera (la)	Un avantpassat feia graneres i les venia pel carrer.
Graua (la)	Una avantpassada recollia ous pel poble i els venia al grau.
Guinyola (la)	Desconegut.
Gustineta (de)	A sa mare li deien Agustina.

H

Haca Blanca (de l')	Tenia una haca blanca.
Herbaseca (d')	Desconegut.
Hort (de l')	Vivia en un hort.
Hostaler (l')	Desconegut.

J

Jardí (del)	La família posseeix un negoci de venda de flors i abans les cultivaven en un terreny pròxim que semblava un jardí florit.
Jauma (la)	A un avantpassat li deien Jaume.
Jerejuè (amb la <i>j</i> castellana i les <i>ee</i> obertes)	Desconegut.

K

Koyak	Era calb com el personatge de la sèrie televisiva.
--------------	--

L

Lechiguero	És cognom.
Legindo (de)	Quan era menut, un dia va dir al mestre que «estaba legindo» en lloc de dir que «estaba leyendo».
Lisa	A sa mare li deien Elisa.

Llarga (la)	És molt alta.
Llargo (el)	Desconegut.
Llavaor (del)	Vivien davant del llavador municipal.
Llet (de la)	La família tenia un depòsit de llet on les persones del poble que tenien animals duien la llet per vendre-la.
Llet (de la)	Tenien vaques a casa que produïen llet i la venien a casa i pel carrer.
Lloma	Desconegut.
Llombai (el)	Procedeixen de Llombai.
Lus	A sa mare li deien Luz.

M

Machí	Desconegut.
Madrid	És seguidor de l'equip de futbol del Real Madrid.
Madrilenya (la)	Procedia de Madrid.
Mago (el)	Desconegut.
Mamà (la)	Sa mare es casà i se n'anà a viure a Veneçuela. Quan va tornar al poble els fills menuts parlaven en castellà i li deien «mamá».
Manent	És cognom.
Manotes (de)	Tenia unes mans molt grans.
Manxego (el)	Desconegut.
Manyà -ana (el/la)	Un avantpassat era manyà.
Mansano -a (el/la)	Té de cognom Manzano.
Maquinàries	Treballava amb tractors i màquines.
Mariana	A la seua iaia li deien Mariana.
Marina	Desconegut.
Mariscal (el)	Desconegut.
Marta (de)	A una avantpassada li deien Marta.
Mas (del)	Vivien en el Mas de Reig.
Matalap	Quan veia una xica bonica deia: «està bona per al matalap!»
Matxet (del)	Tenia un matxo.
Mauro (el)	Desconegut.
Mel (de la)	Venia mel.
Melones (de)	Desconegut.
Menescal (el/la del)	Era el menescal (veterinari) del poble. A la filla li diuen «la del Menescal».
Menta (de)	Desconegut.
Mentira Fresca	Deia moltes mentides.
Mentirola	Era molt exagerat.
Merduig	Desconegut.
Mesié (el)	Treballà uns anys a França i quan va tornar al poble parlava amb accent francès.
Mestrica -o (la/el)	Desconegut.
Metralleta	Parlava molt ràpidament.

Mica (la)	Desconegut.
Micalano (el)	A un avantpassat li deien Miquel.
Michelin	Desconegut.
Minga (la)	Desconegut.
Mingo	Desconegut.
Mino (de)	Desconegut.
Mis (la)	De jove era molt templada i semblava una <i>miss</i> .
Mitja Figa (la)	Venia figues, i ajustava tant el pes que si calia partia la figa per la meitat.
Modesta (la)	A sa mare li deien Modesta.
Moixó -ona (el/la)	Un avantpassat pescava a l'Albufera uns peixos anomenats moixonets i els venia al poble.
Moleón	Desconegut.
Molí (del)	Vivien en un molí.
Molina (la)	Tenien un molí o feien molinada per a calfar-se.
Moliner -a (el/la)	Tenien un molí.
Molinet (del)	Tenia un molí.
Molla (la)	Parlava amb poca energia.
Mona	Desconegut.
Monè (la)	Desconegut.
Montera (de la)	Un avantpassat era el notari del poble i duia un barret distintiu que s'anomenava montera.
Monxera (la)	Desconegut.
Morenet de Ganc	Tenia el color de la pell fosc i, a més, el malnom de la família és Ganc.
Moreno	És moreno de pell.
Moreno de la Basilisa	Era moreno de pell i a sa mare li deien Basilisa.
Moreno el Hijo	Son pare tenia de malnom Moreno.
Moro	Desconegut.
Morós (de)	Desconegut.
Morosa (la)	Desconegut.
Morrero (el)	Desconegut.
Mosca (el/la)	Desconegut.
Mosquit (el)	Desconegut.
Municipala (la)	Son pare era municipal.

N

Nabo (el)	Desconegut.
Nanos Muts (dels)	Desconegut.
Negre (el)	Té la pell fosca.
Nena (la)	Desconegut.
Nofre (el)	Desconegut.

O

Obrera (l')	Desconegut.
Olivero (l')	Té de cognom Oliver.
Ordenari (l')	Un avantpassat va ser ordinari.
Oreja (la)	Té les orelles grans.
Orelleta	Només té una orella.
Oron	Desconegut.
Oronet	Desconegut.

P

Pablanquera (la)	Desconegut.
Pacorro	De nom li deien Paco.
Pajarita -o (la/el)	El seu avantpassat li agradava molt caçar pardalets.
Palera (la)	Els seu iaio era forner i movia molt bé la pala.
Paletó (el)	Desconegut.
Palets	Desconegut.
Palleto (la)	Algun avantpassat, per no ser bast, quan alguna cosa el contrariava deia: «Repalleta!»
Pallorfa (de)	Desconegut.
Panisa (la)	Desconegut.
Pansa (de/la)	Desconegut.
Papasa (la)	Desconegut.
Papelero (el)	Desconegut.
Pardalet (de)	Desconegut.
Pardo	És cognom.
Parque (del)	Son pare era el conserge de l'escola pública que estava al Parc Central del poble.
Pata Xula	Caminava movent la cama d'una forma particular.
Pataca (la)	Desconegut.
Patet (la)	Caminava d'una manera que recordava el caminar d'un ànec.
Patricia (la)	Al seu avi li deien Patricio.
Pavana (de)	Vivien en l'horta en una casa que es deia Casa Pavana.
Peix (la del)	Sa mare venia peix pel carrer cridant: «Cigales i peix!».
Peix -a (el/la)	Era pescador i quasi mai pescava res. Això provocava la burla dels veïns.
Pèl de Rata	Desconegut.
Pèl de Sacre	Desconegut.
Pèl dels Gats	Desconegut.
Pelat/Pelà (el/la)	Va patir una malaltia que el va deixar sense pèl.
Perdudet	Desconegut.
Perera	És cognom.
Perica (la)	Desconegut.
Perola (la)	Desconegut.

Perolets	Desconegut.
Perols (de)	Una avantpassat venia perols i cassoles.
Perrote	Desconegut.
Peset	En temps del racionament era l'encarregat de repartir la farina que, a València, estava a càrrec d'un tal Peset, i quan la repartia, sempre deia: «De part de Peset».
Pesonera	Desconegut.
Petaín	Desconegut.
Pino (de)	Desconegut.
Pinto (el)	Son pare va tindre tres fills i, segons el color dels cabells, ja els posava el malnom: Pinto, Roig i Rosa.
Pipa (de la)	Fumava sempre amb pipa.
Pipel -a (el/la)	Un avantpassat s'assemblava a un artista que li deien Pipelet.
Pistero (el)	Era el propietari d'un local de ball i d'espectacles molt populars dels anys 60 que es deia Pista Patín.
Pistola (la)	Desconegut.
Plaça (de la)	Vivien a la plaça del poble.
Plana (la)	Desconegut.
Plata	Desconegut.
Pleitos (de)	Desconegut.
Pobrecitas Almas	Li agradava molt anar a missa.
Pocí (la) (amb pronúncia castellana)	Desconegut.
Poli	S'assemblava a un actor de cine mut anomenat Polioduro.
Poll (el)	Desconegut.
Polla (la)	Desconegut.
Pollo (el)	Desconegut.
Poni (el)	Són una família on tots els germans són molt baixets
Porra	Desconegut
Poteta	Per la forma particular dels seus peus.
Pregunten	Desconegut.
Puntillero (el)	Un avantpassat venia randa pels pobles.
Pupú	Quequejava.
Puríssima	Desconegut.

Q

Quelo Bufa	Li deien Miquel i li agradava beure.
Quiquiu -a (el/la)	Desconegut.

R

Rabe (el)	Desconegut.
Rabosa (de la)	Tenia una rabosa ensinistrada.

Rana (el)	Desconegut.
Raspa (de)	Un avantpassat era forner i li agradava molt palpar les clientes. Els tocava els braços dient: «mira com raspa».
Ratat/Ratà (el/la)	Desconegut.
Regala (la)	Desconegut.
Rei (el)	Desconegut.
Reina (la)	Desconegut.
Renoc	Desconegut.
Retora (la)	Un avantpassat s'assemblava molt al rector del poble.
Rito -a (el/la)	A una avantpassada li deien Rita.
Robín de los Bosques	Fou regidor i encarregat dels parcs del poble.
Roc (de)	Desconegut.
Roget (el)	Desconegut.
Roget de la Palletera	El malnom familiar és Palletera i, a més, té el cabell roig.
Roget de Melones	El malnom familiar és Melones i, a més, era pèl-roig.
Rogeta (la)	Tenia els cabells rojos.
Roig (el)	Desconegut.
Roig de Pipel	El malnom de la seua família és Pipel i, a més, té el cabell roig.
Roja (la)	Pel color de la pell i dels cabells.
Romaguera	És cognom.
Romancera (la)	Desconegut.
Romaní (del)	Procedeix del Romaní.
Romero	Tenia el costum de saludar a tothom dient: «ei, Romero!».
Rondo (el)	Desconegut.
Ros	És cognom.
Rosa	Era ros de cabell i son pare li va posar de malnom Rosa.
Roscà (la)	Desconegut.
Roscat (el)	Desconegut.
Roselda (la)	Al seu iaio li deien Rosendo.
Ruberta (la)	Tenia un avantpassat que li deien Robert.
Rubiales	Desconegut.
Rubio	És cognom.
Ruc (el)	Desconegut.
Ruglonet -a (el /la)	Desconegut.
Rullet (el)	Desconegut.
Rullo -a (el/la)	Tots els membres de la família tenen el cabell molt rull.
Runa	Desconegut.

S

Sabata	En l'època en què quasi tots anaven amb espadenyes, ell sempre duia sabates.
--------	--

Sabater (el)	Era sabater d'ofici.
Sabatera (la)	Té de cognom Sabater.
Sabonera (la)	Els seus avantpassats feien sabó i en venien.
Sagalo -a (el/la)	A un avantpassat que era molt ben plantat, la senyoreta que parlava castellà, li deia «el zagal».
Salesa	És cognom.
Saloi -a (el/la)	Desconegut.
Sangueta	Tenia un geni molt fort i s'enfadava amb facilitat.
Santiago (la)	Desconegut.
Sastre (el)	Era sastre d'ofici.
Savi	Desconegut.
Segó (del)	La seua família venia segó.
Senyoret (el)	Als anys 50-60 la família tenia un negoci de plantons de tarongers i llogava treballadors.
Serrana (la)	Desconegut.
Severina (la)	A un avantpassat li deien Severino.
Sevillana (la)	Provenia de Sevilla.
Sevillano (el)	Desconegut.
Siete Toros	En l'any 50 son pare volia emigrar a Santo Domingo, però els fills no hi volien anar. El pare, que parlava castellà, els va dir que els ficaria «siete toros» al corral perquè els criaren.
Siò (el)	Desconegut
Sixta (de)	A un avantpassat li deien Sixto.
Solín	Desconegut.
Sollanero (el)	Procedia de Sollana.
Sonson -a (-/la)	Desconegut.
Sorlí (el)	Desconegut.
Soterraor (el)	Va ser molts anys el soterrador del poble.
Surdo (el)	Era esquerrà.

T

Tala (la)	Desconegut.
Tallaungles	Tenia una tenda i l'embotit el tallava tan fi que semblava que es tallava les ungles.
Tandereta (la)	Venien «tanda» (budells d'animals).
Tano (el)	Desconegut.
Taperot	Quan era menut era baixet.
Tarente	Desconegut.
Taronges (de les)	Comprava taronges i després les venia.
Taulaí	Desconegut.
Taxi (el)	Desconegut.
Teléfonos (dels)	Desconegut.
Tenca (la)	Desconegut.

Teniente Lema	Era molt fantasiós i, segons ell, havia sigut tinent.
Tenor de la Foia	Era llaurador i sempre anava cantant mentre treballava. La Foia és una partida del terme d'Almussafes.
Terraes	Desconegut.
Terrico	Desconegut.
Teta (la)	Desconegut.
Tifarra	Desconegut.
Tiga (la)	Desconegut.
Tilao	Desconegut.
Tión (el)	Saludava els coneguts amb l'expressió: «tion!» i ho feia tot molt exagerat.
Tirri (de)	Desconegut.
Titet (de)	Desconegut.
Titot (de)	Desconegut.
Tiva	Desconegut.
Toera (la)	Procedeix de Tous.
Tofolina (la)	Desconegut.
Tola (el/la)	D'un avantpassat amb el nom de Bartolo deriva Tolo, que aplicat a la seua dona fa Tola, i així, en la forma femenina, ha passat als descendents.
Tomaca (la)	Un avantpassat tenia sempre les galtes roges com tomaques.
Tomaco (el)	Desconegut.
Toro (el)	Desconegut.
Trastos (de)	Desconegut.
Tréfola (la)	Desconegut.
Trencatrones	A l'inici de la Guerra Civil va entrar a l'església del poble i va trencar la trona.
Tristesia	Té una expressió facial trista.
Turisana (la)	Procedeix de Toris.

U

Uelita	Va ser criat per la seua iaia i li deia «uelita».
---------------	---

V

València (la de)	Procedeixen de la ciutat de València.
Varon (el)	Usava la colònia «Varon Dandy».
Vetera (la)	Una avantpassada venia vetes, fils i agulles pel carrer.
Vi (del)	Venia vi i olives en sa casa.
Vidal (la)	És cognom.
Villi	És un diminutiu del cognom Villalba.
Vint-i-un Dit	Tenia vint-i-un dits.
Vitet	Desconegut.
Vives (la)	Desconegut.

W

Wili	Desconegut.
------	-------------

X

Xafagossos	En una ocasió va xafar un gos.
Xacarrac -a (el/la)	Desconegut.
Xansà -ana (el/la)	Sembla ser que algun avantpassat duia el cognom «Chanzá».
Xaraues	Desconegut.
Xata (la)	Té el nas xato.
Xatet (el)	Té el nas xato.
Xato (el)	Té el nas xato.
Xaxo (el)	Desconegut.
Xixiu	Desconegut.
Xori	Desconegut.
Xufa	Desconegut.
Xurra (la)	Els seus avantpassats provenien de Xiva i parlaven castellà.
Xurro -a (el/la)	Els seus avantpassats eren d'Aragó i parlaven castellà.
Xuset	Desconegut.

Taula 2: Malnoms del poble d'Almussafes classificats segons el seu origen

PER ALGUNA CARACTERÍSTICA FÍSICA O DEFECTE FÍSIC	Alemana (l'), Alt (l'), Bigot (el tio), Blanco (el), Blanco Plata (el), Cabut/-da (el/la), Campanar (de), Canelletes (de), Canyota, Coixo -a (el/la), Curro (el), Enganyataulells, Gangós (el), Geperut (el), Gonguetes (de), Gordo (el), Llarga (la), Manotes (de), Mis, (la), Morenet de Ganc (el), Moreno, Moreno de la Basilisa (el), Moreno el Hijo, Negre (el), Oreja (la), Orelleta, Pelat/Pelà (el/la), Pinto (el), Poni (el), Poteta, Retora (la), Roget de la Palletera (el), Roget de Melones (el), Rogeta (la), Roig de Pipel (el), Roja (la), Rosa, Rullo -a (el/la), Runa, Surdo, Taperot, Tomaca (la), Tristesà, Vint-i-un Dit, Xata (la), Xatet (el), Xato (el)
PER GENTILICI, LLOC O CASA D'ORIGEN	Aiora (l'), Alberiquero (l'), Andalusà (l'), Beterana (la), Boquilla, Canguro, Carcaixentero, Casa Gran (de la), Casa de Los Leones (de la), Casa Sacrista (de la), Castelló (de), Company (de), Enguerino (l'), Gallega (la), Hort (de l'), Jardí (del), Llavaor (del), Llombaí (el), Madrilènyia (la), Mas (del), Molí (del), Molinet (del), Parque (del), Pavana (de), Plaça (de la), Romaní (del), Sevillana (la), Sollanero (el), Toera (la), Turisana (la), València (la de), Xurra (la), Xurro -a (el/la)
PER OFICI D'ALGÚ DE LA FAMÍLIA O NEGOCI FAMILIAR	Abogat (l'), Aigua (la de l'), Barraconet(la del), Barraquero -a (el/la), Bonyiguero (el), Botifarrons (dels), Cabres (de les), Caguerera (la), Cairer (el), Carboner -a (el/la), Carn de Cavall (de la), Carrero, Cartero, Casinet (la del), Castell (del), Corretger -a (el/la), Creilles (de les), Esquilaor (l'), Estanc (de l'), Estanquera (l'), Farmàcia (de la), Farolero -a (el/la), Ferrera (la), Ferreret (el), Ferrerot (el), Ferreteria (de la), Ferris (la de), Ferroviari (el), Fideus (dels), Formatgero -a (el/la), Forner (el), Fornera (la), Gallinero (el), Gambera (la), Granerera (la), Graua (la), Llet (de la), Manyà -ana (el/la), Maquinàries, Mel (de la), Menescal (el/la del), Moixó -ona (el/la), Moliner -a (el/la), Montera (de la), Municipala (la) Ordenari (l'), Palera (la), Peix (la del), Perols (de), Pistero (el), Puntillero (el), Retora (la), Sabater (el), Sabonera (la), Sastre (el), Segó (del), Soterraor (el), Tandereta (la), Taronges (de les), Vetera (la), Vi (la del)

PER NOM DELS PROGENITORS	Calot -a (-/la), Cremón (de), Custodio (de), Emilio (d'), Fidelio (el), Gustineta (de), Jauma (la), Lisa, Lus, Mariana, Marta (de), Micalano (el), Modesta (la), Patrícia (la), Rito/Rita (el/la), Roselda (la), Ruberta (la), Severina (la), Sixta (de), Tola (el/la)
PER COGNOMS O NOMS PECULIARS	Abarca, Bosque/Bosca (el/la), Bou (el), Cabanes (de), Cariñena (la), Chelós, Corella, Cunyat, Forcaset, Gascó, Lechiguero, Manent, Mansano -a (el/la), Salesa, Olivero (l'), Pacorro, Pardo, Perera, Ros, Rubio, Salesa, Vidal (la), Villi, Xansà -ana (el/la)
PER UN ESDEVENIMENT O ANÈCDOTA PERSONAL	Braguetazo (el del), Burgos (de), Camino, Con Ocho Basta (de), Corpa (la), Cota (-/la), Coteta, Frare (el), Fugitivo (el), Legindo (de), Robin de los Bosques, Siete Toros, Trencatrones, Xafagossos
PER EXPRESSIONS CARACTERÍSTIQUES I USADES SOVINT	Agarra Aire, Ai, Això, Artiste (l'), Balero, Boldo (el), Bona Nit (de), Calaix, Cojones (el tio), Mamà (la), Matalap, Palleto (la), Peset, Pupú, Romero, Sagalo -a (el/la), Tion (el), Uelita
PER POSSESSIÓ D'ALGUN BÉ	Camió (del), Carret (del), Cuca (la), Haca Blanca (de l'), Matxet (del), Rabosa (de la), Sabata,
PER ALGUN COMPORTAMENT CARACTERÍSTIC I DISTINTIU	Ama (l'), Anguiles Debaes, Anguileta, Bobaes (de), Braç de Mar, Bragons, Cantaor (el), Català (el), Colorat/Colorà (el/la), Copi, Enganyataulells, Escopinyaes, Fiera (el), Gallo (el), Madrid, Mentirola, Mentira Fresca, Mentirola, Mesié (el), Metralleta, Mitja Figa (la), Molla (la), Pajarito -a (el/la), Pata Xula, Patet (la), Peix -a (el/la), Pipa (de la), Pobrecitas Almas, Quelo Bufo, Raspa (de), Sangueta, Senyoret (el), Tallaungles, Teniente Lema, Tenor de la Foia (el), Varón (el)
PER SEMBLANÇA A ALGUN ACTOR DE TV O CINEMA O A ALGUNA SÈRIE DE TELEVISIÓ	Algarrobo (l'), Bareta, Gari, Koyak, Pipel -a (el/la), Poli,

REPERCUSSIÓ DE L'EXPULSIÓ DELS MORISCOS EN LA TOPONÍMIA DE LA FOIA DE LLOMBAI

Josep Enric Forés i Rossell

1. INTRODUCCIÓ

El present treball pretén incidir en l'estreta vinculació entre els canvis demogràfics provocats per l'expulsió dels moriscos i la transformació de la toponímia que això va comportar.

L'estudi se circumscriu a una àrea ben delimitada, la foia de Llombai, que comprenia la baronia d'Alèdua i el marquesat de Llombai, senyoriu que agrupava la vila de Llombai i els llocs d'Alfarb i Catadau. El període tractat, per al conjunt del territori, va del 1581 al 1612.

Pel que fa a Catadau, la investigació s'allarga fins a mitjan segle XVIII, etapa en què es consolida la transformació de la toponímia.

He treballat el corpus toponímic elaborat pel professor Manuel Ardit Lucas amb tots els topònims que ha documentat al llarg de la seua dilatada investigació sobre la foia de Llombai i que, generosament, ha posat a la meua disposició, generositat que vull agrair públicament.

D'entre els nombrosos topònims que figuren en aquest inventari he seleccionat els corresponents al capbreu de 1581 dels quatre termes de la foia, és a dir: Alèdua, Alfarb, Catadau i Llombai.

En el cas d'Alèdua, he completat el llistat amb els topònims que apareixen en les escriptures del notari Francesc Martínez durant el període (1580-1586), informació reportada per Vicente Bisbal del Valle en el seu llibre *La baronia i el marquesat de Llombai*.

He fet un buidatge del soguejament de 1612 dels quatre pobles de la foia de Llombai, i de la seua revisió duta a terme el 1642. També he estudiat un document de 1640 que arreplega l'acte de la partició de les terres d'Alèdua, en un últim intent per repoblar-la, i el *Libro Padrón del Justiprecio de las tierras incluidas en el termino del lugar de Catadau echo [sic] en el año 1756*, que es troba a l'Arxiu Municipal de Catadau.

Finalment, he tingut en compte l'inventari i la classificació de la toponímia dels termes municipals de Catadau i Llombai, on s'inclou l'antic terme d'Alèdua, que vaig dur a cap a finals de la dècada dels noranta i que s'ha publicat dins el *Corpus Toponímic Valencià*. A través d'aquest estudi he pogut constatar la vigència de bona part de la toponímia creada pels repobladors posteriors a l'expulsió dels moriscos i la pervivència d'alguns topònims anteriors.

2. TOPONÍMIA I ANTROPONÍMIA A FINALS DEL SEGLE XVI

El professor Manuel Ardit inventaria 158 topònims en el capbreu de 1581 en el conjunt dels quatre termes municipals de la foia de Llombai, als quals hem d'afegir els 19 que Vicente Bisbal localitza en diferents documents notariais de l'època. En total, 177 topònims, dels quals només uns 78 (44%) es mantenen en el soguejament de 1612, mentre que dels 99 restants (56%) ja no hi queda constància escrita. En

només 31 anys la transformació experimentada pels noms de lloc de la foia de Llombai havia estat profunda.

2.1. EL capbreu de 1581

2.1.1. Catadau

Abanyel	Belella	*Fasalvir, canyada de	Pla de Carlet, el
Albacar	Borjalcait	*Fasalvir, partida de Pla del Pou, el	*Pla de Fas, partida del Alfàs, l' Pla, el ** Pla, partida del
Albaira Alvayra l'Alvaria	Botet	Foia, la	Pla del Pou, el *Fasalvir, partida de
Alberca Arbeca	Cabres , barranc de les	Font de Catadau,	Regaixó, el
Albetor Albetar Vetor, del	*Camí d'Alfarp, partida	Font de la Posada, la	Riu, el
Alboi	*Camí de la Font, partida del	Foradada, la cova	Sequers, els
Alfàs, l' *Fas, pla de	Clot de l'Aigua	Frotalme	Sequers, barranc dels
Algars Gars, partida del	Canal, la	Granotar, el	Sequials, els
Algepsar Algepsar, camí de l'	*Canyada de Fasalvir, partida	*Jugo, corral de	Vaca, barranc
Alxaraf Xaraf	Carmadaf	*Masalaros, partida de	Valajo, partida del Valaxo Balajo Balajo, camí del Balaix
Anaisel	Corral de Turixí, el	Matamont, camí de	Vetor, del Albetor Albetar
Arbeca Alberca	Cortaia	Misera	Vinya del Senyor, la
Assagador Assagador, camí de l'	*Cova Foradada, partida de la	Moaira	Vinyes, les
Assagador, barranc de l'	Cudeiet	*Molí Vell, partida del	Xaraf Alxaraf
Baladre, camí del	Demble, el	Moro, la cova del	Xàtiva, camí de
Balajo Balajo, camí del Balaix Valajo, partida del Valaxo	Eriu	Palanqueta, la	

Batalla, la	Fatàs	Pla, el **Pla, partida del *Pla de Fas, partida del Alfàs, l'	
-------------	-------	--	--

(*) Topònims de Catadau i Alèdua localitzats per V. Bisbal del Valle en diferents escriptures del notari Francesc Martínez, datades entre 1580 i 1586.

(**) Ídem, però que són variants dels topònims registrats per M. Ardit Lucas.

2.1.2. Alèdua

*Alach, partida d'	Arboleda / Algoleja	*Codony, partida de	Magrell
Alèdua	Banya, la	*Cristians Nous, fossar dels	*Major, céquia
Alèdua, camí d'	*Bucar, partida del	Façalsut	Mortaira, barranc de
Alèdua, molí d'	Calapaig	Fadden	*Muralla, la
*Alèdua, plaça d'	*Camí de Bucar, partida del	Fossar, lo / foçar *Cementeri, el	
Algar, l'	*Casut, partida de	Huelege	
Algoleja Arboleda	*Cementeri, el Fossar, lo / foçar	Llavador, el	

2.1.3. Alfarb

Agualeje	Almaguer, camí de l'	Gamal	Portell, el
Alaguarat	Almalafa	Horch	Realet, el
Alcudeiet	Alquible	Llombai, camí de	Regaixó, el
Alfarb, la font d'	Alquible, camí de l'	Maguer, el pla de	Senyor, l'hort del
Alfarb, el molí d'	Bany, el	Massalet	
Alginet, camí d'	Eres, les	Ondara	
Almaguer	Escondella	Ondara, camí d'	

2.1.4. Llombai

Algàmer	Bovalar	Harchal	Pous, els
Alpontí / Mallada, la	Cabanyes / Cabanys	Malà, la	Raconada, la
Arquillo, l'	Cabeçol, el	Malaha	Rahal, camí de
Arquillo, pla de l'	Canyada, la	Mallà, la	Requena, camí de
Ballestes	Canyes, barranc de les	Mallada, la / Alpontí	Roll, el
Beniali	Catadau, camí de	Mallols, els	Sant Antoni
Beniali, camí de	Devesa, la	Malvasia, la	Sant Antoni, camí de
Beniseida	Eres, les	Mollons, els	Talaia, la
Benixagaf	Estanys, barranc dels	Pasalvir / Fasalvir	València, camí de
Blanc, el cabeçol	Fasalvir / Pasalvir	Pasalvir, camí de	Xubech
Bornaig	Fontanelles, les	Pesquera, la	Xubech, camí de

2.2. Antroponímia 1580-1586

2.2.1. El cappable del lloc de Catadau (1581)

Noms	Noms
Alboy	Hucho
Apo	Hucho
Arevalo, Joan de / Arevalo	Janer
Banne	Joay Far
Barraco	Mandarrani
*Basforet	Mecli
Braquer	Montal
Bualit, roget	- Negret
Buney	Osmen
Campos	Palletes
Carauig	Parella, viuda (viuda de Batiste Parell)
Cavallero	Pilar
Codony	Piteu
Comparet	Ropit
Convent, el	*Royo Salos
Coxo	Sichi
*** Fansa, na	Soltan (malnom)
**Faquinet	Tarvas
Ferrer	Vayo
** Galayet	Xar (dit Apo)
Git	*Yugu
Guillem	Zimet
(Hierony) Pilar	Zizi

Observacions: a) Excepte el Convent de Santa Creu de Llombai, la resta de propietaris són tots moriscos de Catadau. b) Pilar és nom d'home.

2.2.2. Antropònims de la baronia d'Alèdua (1580 -1586)

Noms	Noms
*Aladip, Antoni 1586	*Marret, Miquel
*Aladip, Batiste 1586	Mer, Miquel/ Mermuch
*Aladip, Vicent 1586	Pardillo
Alami, Baptista	*Pinet, Martí 1580
Bruno, Miquel	*Pinet, Miquel 1580

*Calbet, Joana	Redondo, Miquel
*Calbet	Pineu, Martí
*Camarell, Jerònima Viuda de Joan Calbet 1581 Camarell y de Calbet, Hieronima Viuda de Joan Calbet	Pineu, Miquel
*Camarell, Baltasar 1581	Pineu, Pere
Camarell, Miquel	*Pineu, Angela 1586
Camarell, Vicent	* Pineu y de Urret, Agnà 1583 Viuda de Joan Urret
Chulupet, Vicent	*Pineu, Luis 1580 fill d'Obaydal Pineu
Codas, Francesc	Reble, Jerònim (menor de dies)
Codas, Lluís	Reble, Joan
Cortixi, Vicent	Reble, Miquel
Dindin, Miquel/ Diudiu, Miquel	*Rebre, Hieroni
*Juº de la Ana, llaurador 1581	*Rebre, Miquel 1583
Macastre, Miquel	Tacany, Cosme
Mahomi, Jerònim	Vermell, Miquel
(1) Mahomi, Vicent	Vano, Miquel
(1) Mahomi, Vicent	Vano, Pere
*Marret, Vicent 1580	

Observacions: Tots els noms corresponen a moriscos o cristians nous d'Alèdua. Els noms marcats amb un asterisc (*) procedeixen de diverses escriptures realitzades pel notari Francesc Martínez entre 1580 i 1586. La resta són els assistents a una reunió celebrada en el Porxe de la Vila de Llombai el 20 d'abril de 1580.

2.3. Comentari sobre la toponímia del Capbreu de 1581

2.3.1. Catadau

És el terme del qual tenim una informació més abundant. Dels 66 topònims documentats el 1581, en el soguejament de 1612 només en queden 25 (38%), mentre que els altres 41 (62%) ja no hi consten. El canvi en la seua toponímia va ser notable.

El topònim Alboi, deu ser un antropònim, de fet, el tenim registrat com a nom d'un dels habitants de Catadau, tots moriscos, en el cappel·l de 1581.

Considere que els topònims Albetar, Albetor, del Veto, són en realitat variants d'un mateix topònim. En el soguejament de 1612 trobem que aquest topònim ha evolucionat fins a donar lloc a la partida del Veto.

Un altre topònim que presenta variants és la partida del Valajo, Balajo, Valaxo, Balaix, que també apareix com a camí del Balajo.

Hi ha alguns topònims d'origen àrab que tenim registrats amb l'article o sense: Algars, partida del Gars; Alxaraf, Xaraf, però en algun cas, quan es prescindeix de l'article *Al-*, comporta l'afegit d'un genèric que és redundant: l'Alfàs, però el pla de Fas, literalment el pla del Pla. I encara trobem una tercera opció, partida del Pla o senzillament el Pla, denominació que acabarà imposant-se i on podem constatar la substitució del topònim àrab pel topònim romànic.

Un altre cas on s'observa la doble denominació d'un paratge, en àrab i en valencià, és en la partida de Fasalvir, que també trobem com el pla del Pou, traducció exacta del topònim àrab. Però en aquesta ocasió el topònim àrab s'ha mantingut i ha evolucionat fins a donar Passalvir.

Albacar, segons Carme Barceló, que el localitza el 1476 a Benimarfull i també dona la seua variant Bacar, significa lloc de les vaques. Tot fa pensar, doncs, que la mallada del Vacar (1756), topònim encara vigent a Catadau, és el resultat de l'evolució d'Albacar.

Botet, nom d'una partida, és l'antropònim d'un morisc que figura en una escriptura de 17 de juliol de 1420 del notari Domingo Barreda: «Et semblants confessió, promissió, obligació e jurament féu Fàtima, vidua, muller que fon de Botet, mora del Loch de Catadau...»

El topònim Moaira suggereix un origen romànic anterior a l'arabització.

2.3.2. Alèdua

És el terme que registra una major transformació de la seua toponímia, per una raó evident, la seua despoblació definitiva. El capbreu de 1581 recull 25 topònims, des quals

trobem que només 7 (28%) es mantenen en el soguejament de 1612, mentre que els 18 (72%) restants ja no hi apareixen.

El topònim barranc de Mortaira, com Moaira en Catadau, indica una procedència romànica, anterior a l'ocupació àrab.

El fet d'utilitzar Alcoleja i Arboleda per a designar un mateix espai revela l'origen d'Arboleda. Per a entendre'n la transformació, cal tindre en compte que alcoleja designa la terra fèrtil acumulada en un meandre del riu i que habitualment està poblada per vegetació de ribera. Aquest últim aspecte, junt amb la voluntat popular de fer comprensible el topònim, degué influir en la substitució del terme Alcoleja per Arboleda, nom que continua vigent.

Crida l'atenció que parla d'un cementeri o fossar i un fossar dels Cristians Nous. L'existència de dos cementeris o fossars, amb sistemes de soterrament distints queda confirmat per un document notarial de 28 d'agost de 1583, segons el qual: «Aña Pineu y de Urret, muller de Joan Urret, christia nou del Lloch de Aledua (...), vull e man que lo meu cors sia lliurat a ecclesiastica sepultura, lo qual sia soterrat en lo fossar dels Christians nous del present Lloch de Aledua».

2.3.3. Alfarb

Dels 25 topònims recollits en el Capbreu de 1581, en perduren 16 (64%) en el Soguejament de 1612, i se'n perden 9 (36%). Cal tindre en compte que el 1611 sis cristians vells de Llombai s'establiren com a repobladors d'Alfarb. Això pogué ser un factor determinant per a mantindre bona part de la toponímia antiga, posat que devien conèixer-la.

Almaguer i el pla de Maguer constitueixen un altre exemple de variants d'un mateix topònim que conserva l'article àrab o que en prescindeix. I el mateix ocorre amb Alcudeiet (Alfarb) i Cudeiet (Catadau), que desconec si fa referència a una mateixa partida fronterera entre els dos termes.

2.3.4. Llombai

És el terme que conserva més topònims del Capbreu de 1581. Si bé el Soguejament de 1612 només n'arregla 23, considere que els topònims antics conservats arriben a 30 (68%), d'un total de 44, i en desapareixen 14 (32%). Arriba a aquesta conclusió perquè alguns topònims de 1581 que no figuren al Soguejament de 1612 continuen en ús actualment.

Al meu parer, el manteniment de la toponímia es deu a l'existència d'una comunitat de cristians vells que continuaren vivint en aquesta vila després de l'expulsió dels moriscos.

És de ressenyar la vacil·lació que ja el 1581 presenta el topònim Fasalvir, que també apareix com a Pasalvir i camí de Pasalvir. Un altre topònim a comentar és Bornaig, que remet a un origen romànic anterior al procés d'arabització.

3. LES CARTES POBLES DE 1611

3.1. Alèdua

Restà despoblada, malgrat els intents del duc de Gandia per tornar a poblar-la. Heus ací un testimoni, extret del llibre de Manuel Ardit *Creixement econòmic i conflicte social (segles XIII-XIX)*, que evidencia la despoblació d'Alèdua:

«En 1611 i 1612 el segrestador reial del marquesat de Llombai, Crispinià de Gauna, va arrendar als jurats dels tres pobles del marquesat les carnisseries respectives, però en Alèdua «com fos en aquell per a pendre la possessió trobà lo dit lloch despoblat, sens moradors alguns, per la qual rahó lo dit Crespiniano de Gauna no tingué que pendre possessió de aquell ni de regalia alguna.»

3.2. Alfarp

La seua carta pobla se signà el 29 de maig de 1611, establia 33 nous pobladors.

Noms	Procedència
Agustí Aguilar	Carlet
Joan Avellà	Algemesí
Gaspar Ballester	Cervera (Catalunya)
Tomàs Boix	Alfarp
Antoni Burgos	València
Pere Cebrià	Catarroja
Jaume Climent	Guadassuar
Miquel Diranço	Algemesí
Pere Domínguez	Alfarp
Pere Garcia	França
Francesc Genovés	València
Martí Giralt	Albal
Andreu Girbés	València

Jaume Llàzer	Catarroja
Jaume Lluch	Catarroja
Antoni Martí	Llombai
Martí Martínez	(no consta)
Joan Mas	França
Pere Navarro	Motilla (Castella)
Miquel Ortís de Cortaça	Llombai
Joan Pardo	València
Pere Pardo	València
Josep Peixó	Llombai
Pere Pérez menor	Llombai
Andreu Peris	Catarroja
Jaume Peris	Algemesí
Cristòfol Reig	Llombai
Jaume Roig	Alginet
Pere Roig	Alginet
Jaume Salvador	València
Melcior Sarabia	Portugal
Jaume Sarrió	Torrent
Gaspar Ximeno	Llombai

3.3. Catadau

La carta pobla es va firmar l'1 de juny de 1611 per a 42 nous pobladors.

Nous pobladors de Catadau (1 de juny de 1611)	
Noms	Procedència
Salvador Adam	Catarroja
Pere Assensi	Alaquàs
Joan Aznar	Tolosa (Galícia)
Joaquim Azor	Benissa
Joan Baeza	Mutxamel
Bertomeu Baldoví	Sueca
Joan de Bordes	França
Andreu Borràs	Cocentaina
Josep Cabanes	Pardines
Miquel Cabanes major	Pardines
Miquel Cabanes menor	Pardines
Baltasar de Cànoves	Oriola

Francesc Cardona	Traiguera
Pere Cardona	Traiguera
Lluís Carrió	Torrent
Antoni Cifre	Algemesí
Francesc Comes	Catarroja
Jeroni Corral	València
Miquel Cursà	Algemesí
Antoni Joan Daroca	València
Jaume Daroquí	Catarroja
Vicent Dimes	València
Simó Durà	València
Francesc del Frago	Barbastre (Aragó)
Pere Garcia	Eivissa (Balears)
Antoni Gonzalbo	Torrent
Jaume Llàzer	Torrent
Francesc Monreal	Albalat de la Ribera
Joan Monreal	Albalat de la Ribera
Joan Munyós	Algemesí
Domingo Rira	Avinyó (Aragó)
Miquel Romeu	Torrent
Gabriel Roca	València
Ferran Ruiz	Casp (Aragó)
Pere Salom	Albalat de la Ribera
Joan Sanchis	Xèrica
Antoni Sancho	Sueca
Agustí Solà	Torrent
Bernat Vall de Pérez	Tortosa (Catalunya)
Pere Vanacloxa	València
Cristòfol Verri	Torrent
Bertomeu Zevay	França

3.4. Llombai

3.4.1. Cristians vells que ja vivien a Llombai abans de 1609

Llombai és l'únic poble de la foia on, abans de l'expulsió, ja hi vivia una comunitat de cristians vells. Sis d'aquests cristians vells passaren a repoblar Alfarb el 1611.

Noms	Noms
Alegre, Miquel	Ortís, Miquel
Benet, Joan	Ortís de Cortasa, Dídac

Blasco, Bertomeu	*Ortiz de Cortaza, Miquel
Ferrando, Miquel	Pardo, Cristòfol (major de dies)
Ferrando, Cosme (major)	*Peixó, Josep
Garrigues, Maties	Peris, Pere
Gil, Vicent	Peres, Joan
*Martí, Antoni	*Pérez, Perez (menor)
Martí, Francesc	*Reig, Cristòfol
Martí, Joan	Reig, Sebastià
Martines, Valeri	Salom, Jerònim
Martínez, Baptista	Sanches Sigüenza, Pere
Mauri, Pere	Sans, Pere
Mauro, Pere	Silvestre, Jerònim
Noverques, Gaspar	Torres, Miquel
Noverques, Vicent	*Ximeno, Gaspar
+ Petrel de Mendoza, Fernando (cavaller), que ja tenia casa a la plaça Major de Llombai el dia que es firmà l'escriptura de població de la vila de Llombai.	

La carta pobla de Llombai fou atorgada el 31 de maig de 1611 per a 23 nous pobladors.

3.4.2. Nous pobladors de Llombai

Noms	Noms
Bertomeu Alzamora	Jeroni Lloret
Pere Armengol	Antoni Martorell
Bertomeu Blasco	Martí Mauro
Antoni Campos	Joan Miquel
Onofre Corral	Joan Miquel (un altre)
Pere Figuerola	Joan Pérez
Mateu Garrigues	Bertomeu Romero
Jeroni Giralt	Blai Rosell
Antoni Gómez	Domingo Sena
Joan Gurrea	Domingo Silvestre
Joan Herrera	Pere Tallada
Pere Joan Hispano	

3.5. Una població inestable

La població establida per les cartes pobles de la foia de Llombai degué ser efímera, ja que la major part dels cognoms

no apareixen en els llibres parroquials a partir de 1620, data de començament dels llibres sacramentals de la parròquia de Llombai, de la qual depenien les vicaries dedicades a atendre els moriscos o cristians nous d'Alfarb, Catadau i Alèdua.

Així ho demostra el següent document, aportat per M. Ardit en el llibre citat: «El 5 de març de 1619 Joan Martí Ferrando, procurador dels arrendataris dels drets dominicals del marquesat afirmava que «han faltat y se an buydat y se'n són anats de la present vila y marquesat a habitar a halties parts les casses següen [*sic*], a saber és, en la present vila [*Llombai*] Jusep Pradell, les dos cases de les Texedes, Baptiste Texeda, Bertomeu Blasco, Jeroni Garcia y Pedro Tallada, Juan Marco Piegoli, Chacme Pretell; y en lo loch de Catadau Bertomeu Cebrià, Gabriel Roca, Jaume Anell, Antoni Gonçalves, Jussepe del Monte, Jaume Llàzer, Francés Monreal major, Francés Monreal menor, Esteve Joan Ximeno, Jeroni Coral, Nicolau Població; y en lo loch de Alfarb Gaspar Ximeno, Antoni Martí, Martí Giralt menor, Pere Cebrià, Pedro Melchior Ramos, Jaume Beraula y que cascú de tots los sobredits tenien sa cassa y heretat establida».

4. LA FOIA DE LLOMBAI EN EL SOGUEJAMENT DE 1612

4.1. Alèdua

4.1.1. Toponímia en el soguejament de 1612-1620

El terme d'Alèdua constava de set partides.

1. Partida del Arboleda
 - Riu, lo
2. Partida del Racó fins al Camí de Llombay
 - Rambla del Riu, la
 - Camí de Llombay
3. Partida del Racó del Pou
 - Bracal del Racó
 - Séquia Mare de Alèdua
4. Partida del Camí de Llombay al Molí
5. Partida del Molí de Alèdua
 - Molí de Alèdua
6. Partida del Molí al Camí de V^a dita Escondella
 - Oliveres de la Mesquita, unes
 - Bracal Descondella
 - Camí de València

7. Partida del Molí de Alèdua fins al Moreral de Sabastià Reig Camí de V^a apart de Dalt de la Séquia

- Brasal de Reig

El 1620 s'hi afegí una nova partida:

8. Castell al Barranc
 - Estepar, la terra del
 - Mallada de Joan Ferrando
 - Senda de Castell Alb

4.1.2. Comentari sobre la toponímia d'Alèdua entre 1612 i 1640:

Cal remarcar la séquia Mare d'Alèdua, en la qual situa tres braçals: braçal del Racó, braçal d'Escondella i braçal de Reig. Aquest últim topònim arreplega el cognom d'un dels propietaris, com també passa en la mallada de Joan Ferrando, on a més hi ha el nom.

En la partició de les terres d'Alèdua de 1640, l'últim intent del marquès de Llombai de repoblar eixes terres, consten com a beneficiaris, entre altres pobladors de Catadau: Grabiell [*sic*] Roca i Miquel Flordelís. Encara en l'actualitat perviuen els topònims barranc de Roca i barranc de Flordelís.

En la referida partició apareixen com a topònims el barranc de Salom i el barranc de Ximeno: «Barranc de Salom af^a en camí de aledua a V^a y lo camí del estepar», o siga, el barranc de Salom afronta amb el camí d'Alèdua a València i el camí de l'Estepar. I quan parla de la porció assignada a Gabriel Roca, diu que afronta «ab montaña ab ledua i barranc de ... ximeno».

Els cognoms Salom, Ximeno, Reig i Ferrando estan documentats com a cognoms dels cristians vells de Llombai. Salom també apareix entre els repobladors de Catadau. Per la seua banda, Gabriel Roca és un dels repobladors que figura en la Carta pobla de Catadau, i Miquel Flordelís apareix documentat en la Partició d'Alèdua (1640) com a poblador de Catadau.

4.2. Alfarb

4.2.1. Toponímia en el soguejament de 1612-1642

La soguejada de 1612-1642 divideix l'horta d'Alfarb en 28 partides, que agrupa en dos sectors: deçà el riu (21 par-

tides=1.100 ff 38 B) i dellà el riu (7 partides= realet esconde-lla y demes 659 ff ¼ 31 B), a saber:

Decà el riu

1. Partida del Castell
2. Partida de la Senda de Ondara
3. Partida de Ondara
4. Partida Damunt la Séquia de Ondara
5. Partida de les Heres
6. Partida del Sequer de les Panses
7. Partida de la Séquia a la Senda del Alquible
8. Partida de la Font de la Posada
9. Partida del Regaxo de Catadau a la Senda que va de Alfarb a la Posada
10. Partida del Sequer i Fossar Vell al Alquible
11. Partida del Fossar al Alquible
12. Partida del Ort del Señor fins al Regaxo que partix lo Terme en Catadau
13. Partida del Ort y dels Banyes
14. Partida de la Font dels Caños
15. Partida de la Font dels Caños fins lo Camí de Catadau
16. Al Bañy
17. Partida del Camí de Llombay al Regaxo que partix lo Terme en Catadau
18. Partida del Regaxo fins al Camí que va a Llombay per lo Camí del Cabelsol
19. Partida dentrels dos Camins de Llombay
20. Partida de entrel Camí que va a Catadau y el Camí que va a Llombay
21. Partida del Racó senten del Camí que va a Llombay fins a la Séquia Mare que ve del Camí de València a Alfarb

Dellà el riu

22. Partida del Algepsar
23. Partida del Realet
24. Partida del Realet Damunt la Séquia
25. Partida del Realet entrel Camí de Alginet i lo del Almaguer
26. Damunt la Séquia de Alginet
27. Partida de Scondella
28. Partida Descondella Damunt la Séquia

A més, hi ha un document annex que fa referència a una altra partida, es tracta de «l'Advertiment de les terres que posehixen los veins de Alginet en la *partida del Almaguer terme de Alfarb*».

4.2.2 Algunes curiositats sobre la toponímia d'Alfarb (1612-1642)

Decà el riu:

Al nord de la població, en la partida Damunt la Séquia d'Ondara, localitza un fossar Vell, prop de la séquia Mare d'Alfarb, la senda d'Ondara i les parets del lloc.

Al sud de la població, en la partida del Sequer i Fossar Vell a l'Alquible, prop de l'actual cementeri d'Alfarb, trobem un altre fossar Vell i, a més, un fossar Paredat, és a dir, rodat de paret; i lo fossar dels Moros.

A la partida de les Eres, situada al sud d'Alfarb, estaven les Eres del Poble, una de les quals va ser donada pel poble a la parròquia de Sant Jaume, per a sufragar-ne les obres. I, a més, hi havia lo Sequer de les Panses.

Dellà el riu:

A la partida del Realet entre el camí d'Alginet i el de l'Almaguer hi havia el Cabeçol del Sequer de les Panses, situat a la vora del Camí de l'Almaguer.

4.3. Llombai

4.3.1. Toponímia en el soguejament de 1612-1642

1. Partida de Cabanes
2. Partida de Xubech
3. Partida de Ondara
4. Partida del Racó del Fossar a la Séquia de Alfarb
5. Partida del Racó Darere lo Cabelsol del Fossar
6. Partida del Cabelsol fins lo Molí de Dalt
7. Partida de Benialj
8. Partida de la Pexquera (peixquera)
9. Partida del Camí de València
10. Partida de Benixagaff
11. Partida de les Heres
12. Partida del Algamer
13. Partida de la Raconada
14. Partida del Harhal
15. Partida del Portal del Molí

4.3.2. Comentari a la toponímia de Llombai en el soguejament de 1612-1642

La toponímia de Llombai és més conservadora que la dels altres pobles de la foia. La hipòtesi sobre la qual treballa és que el major grau de conservació de la toponímia de Llombai es deu al fet que existia una minoria de cristians vells que va conviure amb els moriscos i, per tant, coneixia i utilitzava els mateixos topònims.

Al nord trobem la partida de Beniali, on situa el camí del Molí de Dalt, l'actual molinet de Cabanyes. Diu de dalt perquè està situat aigües amunt de la séquia Mare. Això també suposa l'existència d'un altre molí aigües avall. Efectivament, lo Molí Fariner i l'Almenara es trobaven en la confluència de la partida de la Raconada i la partida del Portal del Molí, on hi havia el camí del Poador, la séquia del Molí i les basses.

El camí de Fas Alvir, actualment Passelvir, travessava la partida de la Raconada. Un poc més amunt hi havia una creu de terme a la vora del camí de la Talaia, la séquia de la Raconada i el Banyador. Del Banyador naixia la sequieta de la Font i arrancava el camí de Real.

A l'est de la població, localitza la partida de la Pexquera, on trobem lo fossar Vell, prop del camí de València.

Al sud-est del poble es trobava la partida de les Eres, que limitava pel sud amb el cabeçol de la Forca, terme de Catadau. El cabeçol de la Forca, elevació situada en la confluència dels termes de Llombai, Catadau i Alfarb, i visible des de les tres poblacions, era on el senyor tenia plantada la forca, per a recordar-los que podia disposar de les seues vides. Actualment no existeix aquest cabeçol.

Al costat de ponent del camí de Catadau hi havia l'Almàssera, i més al nord-oest, ja en l'Algàmer, hi havia un molí arrosser i la séquia de l'Almàssera. Pot sorprendre l'existència d'un molí arrosser, però el ben cert és que està documentat el cultiu de l'arròs en algunes zones inundables de la foia de Llombai. I encara en l'actualitat podem trobar testimonis orals que assegurin que fins a la primera meitat del segle xx s'hi plantava arròs.

L'Algàmer, partida on localitza el molí arrosser era precisament una d'eixes zones inundables on brollava l'aigua en èpoques de pluges torrencials i on s'estancava l'aigua procedent de diversos barrancs. Francisco Benlloch, que

fou governador del Marquesat, en el seu llibre *Descripción del Marquesado de Llombay* (1756) afirmava: «...el sitio que nombran el Algamer, Campo Pantanoso, que brolla de sus Cavernas aguas que inundan su terreno, en años Lluviosos...».

Per a donar eixida a eixes aigües hi havia el Regaixó, un canal de desguàs que arrancava de la partida de l'Algàmer, a l'oest del camí de Catadau, en direcció sud, girava direcció est pel sud de la població de Llombai travessant les partides de les Eres i Benixagaff, fins a girar una altra volta en direcció sud, entre els termes de Catadau i Alfarb, els quals delimita, per a desembocar al riu Magre.

4.4. Catadau

4.4.1. Toponímia en el soguejament de 1612

1. Partida del Resquire
Era de Baldoví
2. Partida de l'Assagador
3. Partida de l'Assagador a l'Albaira
Camí de l'Assagador de Bonavida
4. Partida de l'Albaira
5. Partida de l'Albaira junt al Cabeçol
6. Partida de la Font de la Posada Regaixó Amunt
7. Partida del Veto
8. Partida del Delme
9. Partida d'entre el Camí d'Alfarb a la Font dels Canyos
10. Partida del Camí d'Alfarb a l'Algars
11. Partida del Camí d'Alfarb fins el Cabeçol de la Forca
12. Partida de la Forqueta
13. Partida del Cabeçol de la Forca al Regaixó d'Alfarb
14. Partida de l'Algars

4.4.2. Visura de 1630

Portal del Regaixó, el
Font Gela, la

4.4.3. Manifest de Vinyes i Moreres

- 1640
- Partida del Camí de l'Assagador
 - Partida del Corral de Turigí (terra secà)
- 1641
- Partida del Camí d'Alberic

- Partida del Camí d'Alfarb
- Partida de les Malladetes
- Font Gela, la
- Partida del Camí de les Vinyes de Ximeno i de Camí de Carlet

1644

- Partida del Veto i Regaixó
- Canal dels Frares
- Pla de Catadau, lo
- Partida del Camí de les Malladetes a la vinya de na Ximena

4.4.4. Onomàstica i Toponímia en Catadau en la primera meitat del segle XVII

En total són 6 els topònims que recullen un cognom, posat que la font Gela apareix citat en dos documents. En el soguejament de 1612-1642 localitzem dos topònims que inclouen un cognom:

- L'era de Baldoví.
- El camí de l'Assagador de Bonavida.

En la Visura de l'Horta de Catadau (1630) en trobem un altre: la font Gela, i en el Manifest de Vinyes i Moreres (1640-1641-1644) en trobem quatre més:

- Partida del Corral de Turigí (terra secà) (1640).
- La font Gela (1641).
- Partida del Camí de les Vinyes de Ximeno i de Camí de Carlet (1641).
- Partida del Camí de les Malladetes a la Vinya de na Ximena (1644).

De tots els antropònims al·ludits, l'únic que és anterior a l'expulsió és Turigí, que ja apareix en el capbreu de 1581 i encara designa una partida de Catadau.

D'altra banda, crida l'atenció que en data tan primerenca com 1612 (cal recordar que la data de població de Catadau data de l'1 de juny de 1611) ja apareguen topònims que recullen antropònims dels nous pobladors, com en els casos següents: era de Baldoví, camí de l'Assagador de Bonavida.

En els dos topònims següents observem el fenomen de la feminització:

- Partida del Camí de les Vinyes de Ximeno i de Camí de Carlet (1642-1643)

- Partida del Camí de les Malladetes a la Vinya de na Ximena (1644)

El cas del topònim la font Gela evidencia que, per a evitar errors d'interpretació dels topònims, resulta imprescindible conèixer l'onomàstica de la zona. El professor Manuel Ardit em va fer veure que la Fontgela havia sigut algun dia la font de Gela. Efectivament, el notari que autoritzà la carta de població s'anomenava Pere Gela i va tenir possessions a la foia de Llombai.

El topònim font Gela ha experimentat la mateixa evolució que el pla de Sereso, topònim que apareix en el *Libro Padrón de Catadau* el 1756, però que remet a un cognom que figura en el soguejament de 1612: Cerezo. El cognom es va valencianitzar molt prompte, de fet, en el soguejament de 1612 ja trobem escrit Sereso. Actualment ha quedat reduït a Pla Sereso.

5. ANTROPONÍMIA DE LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XVII

5.1. Relació de propietaris

5.1.1. Catadau (1612)

Noms	Noms
Salvador Adam	Melchor Esteve
Joan Agüir	Francisco Frago
Jusep Agüir	Hernando Galísia
Miquel Alamany	Pere Garcia
Serafina Àlvaro	Antto Gosalbo
Jaume Anell	Governació, la
Nadal Andreu	Jaume Llàser
Pere Asensi	Joan Llopis
Joan Asmar	Franses [sic] Monreal
Bertomeu Baldoví	Joan Monreal
Jaume Baldoví	Jusepe del Monte
Bonavida, Dotor/Miser	Joan Muños
Mateu Brisuela	Joan Muños
Joan Baesa	Vicent Noverques
Pere Barberà	Martí Olmos
Pedro Bastant	Mesquita, la olivera
Joan Bisbal	Joachim Ortola
Joan Blasco	Nicolau Palasios
Joan Bordes	Domingo Puro

Andreu Borràs	Reptoria [sic], la
Bertomeu Bris	Grabiel [sic] Roca
Jusep Cabanes	Guillem Roig
Jusep Cabanes Major	la viuda Ruïsa
Jaume Cabanes	Miquel Romeu
Miquel Cabanes	Pere Salom
Miquel Cabanes Major	Joan Sanchis
Baltasar Cànoves	Anttoni Sancho
Francesc Cardona	Bertomeu Sebrà
Mosén Diego Carlos	Anttoni Sifre
Beltán Casaña	Agustí Solà
Joan de Castro	Bernat Talens
Francesc Comes	Pere Tarragó
Hyeroni Coral	los valensianos
Miquel Cursà	Cristòfor Veri
Antto Joan Daroca	Joan Visiedo
Jaume Daroquí	Bernat Valldeperes
Simó Durà	Jaume Vanaclocha
Pedro ernandes [sic]	

5.1.2. Catadau (1642)

Noms	Noms
Francesc Adam	Batte Estruch
Joan Adam	Hyeroni Garsia
Pere Alba	Melchor Gil
Esteve Andreu	Jaume Llorca
V ^a na alsamora	Joan Llorens
Jaume Asensi	Marcos Lloret
Andreu Barberà	Esteve Nadal
Vicent Barberà	Joan Olmos
Francesc Bisbal	Vicent Olmos
Hyeroni Bisbal	Vicent Pedrola
Vicent Bisbal	Pere Peris
Vicent Bisbal	la Reptoria [sic] és de Fundació
Basília Bonavida	Miquel Roca
Viuda na Bbona	Miquel Romeu
Viuda de Francesc Bono	Jusep Romeu
Jaume Bono	Vicent Romeu
Antto Cabanes	Alonso Ruis

Jaume Cabanes	Joan Salom
Miquel Cabanes	Pere Salom
Miquel Cabanes Llorca	Viuda na Sancha
Miquel Cavallero	Antto Sereso
Joachim Climent	Jusep Sereso
Jaume Cursà	Agustí Solà
Jaume Daroquí	Viuda na Solera
Hereus de Vicent Daroquí	Nicolau Soribes
Viuda na Dies	Tomàs Suey
la iglesia	Jasinta Visiedo
Melchor Esteve	

5.2. Cens de 1646

5.2.1. Llombai

Caps de casa dels veïns de Llombai (Cens 08/11/1646)

Noms	Noms
Juan Alsamora	Esteve Nadal
Viuda na Blonya	Ambros Noverques
Geroni Boils	Andreu Noverques
Viuda na bona	Doroteo Noverques
Basilio Bonavida	Gaspar Noverques
Claudio Bonavida	Juan Noverques
Pere Bono	Jusep Noverques
Domingo Climent	Miquel Noverques
Franses Delom	Visent Noverques
Pere Domingues	Visent Olmos
Visent Donat	Viuda Miquel Orts
Jusep Dura	Tomas Ortis
Jaume Ferrandis	Viuda de Miquel Ortis
Jusep Ferrando	Viuda de Tomas Ortis
Viuda de Flordelis	Batiste Piagalli
Viuda na Fransa	Berthomeu Piagalli
Miquel Gallego	Viuda na Pineda
Viuda de Cosme Garcia	Viuda na Ribieda
Franses Gurrea	Antoni Romeu
Marti Gurrea	Miquel Romeu
Juan Herrera	Franses Sabater
Dona Ysabel	Jaume Sans
Geroni Lisada	Pere Juan Sans

Marco Lloret	convent de senta creu retors del marquesat
Andreu Marti	Domingo Silvestre
Visent Marti	Jacinto Tarrega
Viuda na Martines	Berthomeu Toran
Viuda de Blas Martines	Miguel Torros
Valero Martines	Viuda na Viga
Juan Miquel	Francisco Ximenez
Pere Miquel	Viuda na Zorita
Jusep Montaña	

A Llombai, en total compta 62 caps de casa, entre els quals hi ha 14 viudes i Dona Ysabel, a més de «lo convent de senta creu retors del marquesat».

5.2.2. Catadau

Caps de casa dels veïns del lloc de Catadau (Cens 10/11/1646)

Noms	Noms
Frances Adam	Batiste Struch
Juan Adam	Miquel Flordellis
Pere Alba	Geroni Garcia
Jacinto Alsamora	Jaume Garcia
Pere Aramburo	Melchor Gil
Jaume Asensi	Juan Llorens
Vicent Barbera	Juan Olmos
Frances Bisbal	Miquel Olmos
Geroni Bisbal	Visent Olmos
Visent Bisbal	Visent Pedrola
Frances Bono	Pere Pons
Viuda de Franses Bono	Gabriel Roca
Antoni Cabanes	Alonso Roís
Jaume Cabanes	Pere Roís
Viuda Cabera	Visent Romeu
Joseph Calatayud	Juan Salom
Nicolau Canet	Viuda de Sancho
Jachim Climent	Antoni Sereso
Jaume Cursa	Jusep Sereso
Jaume Darochi	Agusti Sola
Juan Dies	Nicolau Soribes
Melchor Steve	Viuda Vis

En total sumen 44 caps de casa, 4 són viudes.

5.3. El tractament de la dona en l'antroponímia i la toponímia

La dona, quan exerceix com a cap de casa i propietària, en la majoria dels casos perquè s'ha quedat viuda i en comptades ocasions perquè sent fadrina té poder econòmic i capacitat de decisió, és tractada de diverses maneres:

1. Se li atribueix el cognom feminitzat del marit, precedit de l'article personal femení: V^a na bona (V^a fs bono ?), V^a na solera (V^a pere soler), V^a na sancha (v^a de Sancho), o sense l'article personal: la V^a Ruïsa, V^a Cabera.

El citat fenomen el podem observar en l'evolució d'aquest dos topònims:

- Partida del Camí de les Vinyes de Ximeno i de Camí de Carlet (1642-1643)
- Partida del Camí de les Malladetes a la vinya de na Ximena (1644)

Ximeno és un cognom documentat en el Sogueja-ment de 1612, però en el segon topònim apareix l'article personal femení *na* davant de Ximena. Es tracta de la viuda de Ximeno, i és un clar exemple de la tendència a assignar a la viuda el cognom feminitzat del marit.

2. Un cas diferent i particular és el de la feminització del cognom propi de la dona, com ara en el topònim documentat el 1756 al terme de Catadau: la mallada de la Reja. En l'actualitat es manté, però amb la modificació del genèric: el pla de la Reja. L'origen d'aquest topònim es troba en la feminització del cognom Reig, que és el cognom de la dona mateixa, viuda. Es tracta de *Vitoria reig V^a de flordelis*.
3. Una tercera opció és la identificació de la dona viuda pel nom i cognom del marit o només pel cognom: V^a de Franses Bono, V^a Miquel Orts, V^a de Miquel Ortis, V^a de Tomas Ortis, V^a de Blas Martines, V^a de Cosme Garcia, V^a de Sancho, V^a de Flordelis.
4. Un cas poc habitual és el de citar la dona pel seu nom precedit del tractament Dona, cosa que denota un determinat estatus: Dona Ysabel.

El fenomen de la feminització està prou estès i també l'han registrat altres estudiosos de la toponímia, com ara

Andreu Beltran Zaragoza en «El llibre parroquial de Benlloc (1554-1593)», o Carmel Navarro Belmonte i Carmen Blasco García en el seu treball: «Antroponímia musulmana i morisca de la vall de Novelda (segles xv i xvi)». D'altra banda, Ana Labarta, en el seu llibre *La onomástica de los moriscos valencianos*, aporta nombrosos exemples i una casuística ben diversa.

He pogut observar que aquest fenomen també apareix en l'antroponímia dels moriscos de Catadau: viuda Parella (viuda de Batiste Parell) i na Fansa. En canvi, a Alèdua, la dona manté el seu cognom, al qual a voltes s'afeg el del marit difunt, i a continuació viuda de nom i cognom del marit. Vegem l'exemple següent, es tracta de la mateixa dona: Jerònima Camarell, Viuda de Joan Calbet (1581); Hieronima Camarell y de Calbet, Viuda de Joan Calbet.

6. ELS TOPÒNIMS DEL *LIBRO PADRÓN* DE CATADAU (LPC1756)

- *Albaida, séquia d'
- *Alberic, camí d'
- *Alfarb, camí d'
- *Alquible, camí de l'
- *Alquible, partida de l'
- *Alquible a la Palanqueta, partida de l'
- Antoni, lloma
- Arbrets, partida dels
- Arrastrador, l'
- Arrastrador, camí de l'
- *Assagador, el cap de l'
- *Assagador, partida de l'
- Barranc del Baladre, partida del
- Barranquet, partida del
- Barranquet de Bono, partida del
- Barranquet Fosc, partida del
- Barranc de Monreal, partida del
- Basília, el barranquet de
- Basília, l'hort de
- *Botet, camí de
- *Botet, partida de
- Calvari, el
- Calvari, l'era del
- Calvari, partida del

- Camí d'Alberic, partida del
- *Camí d'Alfarb, partida del
- *Camí de l'Alquible, partida del
- *Camí de Botet, partida del
- *Camí de Carlet, partida del
- *Camí de la Colaita, partida del
- *Camí de la Font, partida del
- Camí de la Fontgela, partida del
- *Camí de Llombai, partida del
- Camí de les Malladetes, partida del
- Camí de les Malladetes al Barranquet de Puro, partida del
- *Camí del Pla, partida del
- *Camí del Regaixó, partida del
- Campets de Marco
- Campets de Salom, partida dels
- *Canal, partida de la
- *Cap de l'Assagador, paridera del
- *Cap de l'Assagador, (partida del?)
- Carboneres, partida de les
- *Carlet, camí de
- Carrió, paridera de
- Carxata, barranc de
- Caseta de Safra, partida de la
- *Catadau
- Cava, la
- Ciprer, (partida del)
- Clotxa, barranc de la
- Clot, partida del
- Clots, els
- *Colaita, camí de la
- *Colaita, partida de la
- Conill del Pet, partida del
- *Corral de Turigí, partida del
- Corralets de Salom -Pla de Sereso, partida dels
- Corriol, barranquet de
- *Cova Foradada, partida de la
- Cova del Lledoner, partida de la
- *Covatelles, partida de les (V.: Pouets)
- Darrere del Lloc, partida de
- Donanient (?), cova de

-Era, partida de l'
 -Era d'Estruc, partida de l'
 -Eres, la casa de les
 -Eres, el pati de les
 -Flordelís, el corral de
 *Font, partida de la
 *Font
 -Font del Baladre, partida de la
 -Fontgela, barranc de la
 -Fontgela, camí de la
 -Font dels Xorros, partida de la
 *Forquetes, partida de les
 -Fosc, el barranquet
 *Fossaret, el
 -Garrofer de Sifre, partida del
 -Gil, lo de
 *Granotar, partida del
 -Jeroni Esquer, la vessana de
 -Josep Asensi, la malladeta de
 -Llavadores (?), partida de les
 -Llenca, partida de la
 -Lliso, lo de
 -Lloma Antoni, mallada de la
 -Lloma Antoni, partida (de la)
 -Lloma de la Figuera, partida de la
 -Mallada de Salom, partida de la
 -Mallada del Vacar, partida de la
 -Malladetes, partida de les
 -Marco, campets de
 -Monreal, barranc de
 -Muntanyeta, la
 -Murtera, partida de la
 *Negret, mallada del
 -Nou, el ribàs
 -Nou, el teular
 -Nova, la paridera
 -Olivars, partida dels
 -Olivars Camí de
 *Botet, partida dels
 -Osca, la vessana d'
 -Pare Ferrandis, algepsar del

-Paridera, la
 *Partida del Regaixó, era de la
 -Partidor, el
 -Partidor, partida del
 -Partidor la Podadora, partida del
 *Passalvir, partida de
 -Penyeta, partida de la
 -Penyetes, partida de les
 -Pins, els
 -Pla, partida del
 -Pla al Camí d'Alberic, partida del
 -Pla a les Salinetes, partida del
 -Pla a la Lloma de la Figuera, partida del
 -Pla de Sereso, partida del
 -Plantadeta, la
 -Portal, partida del
 *Pou, el
 -Pou, partida del
 -Pouets, partida dels (v.:Covatelles)
 -Pou Nou, partida del
 -Puro, barranquet de
 -Racons, partida de
 -Raimundo (?) Bisbal, lo de
 -Rambla, la
 -Rambla, partida de la
 *Rambla de Botet, partida de la
 *Regaixó, el
 *Regaixó, partida del
 *Regaixó a la Palanqueta, partida del
 -Rei, corrals del
 -Reja, mallada de la (na)
 -Ripoll, les coves de
 *Riu, el barranquet del
 *Riu, partida del
 *Riu, la riba del
 -Salinetes, partida de les
 -Salinetes Partida del Pla, partida de les
 -Sant Pere, el garrofer de
 -Sanxo, les pereres de
 -Sario (?), mallada de
 -Sénia, partida de la

- *Séquia d'Albaida, partida de la
- Séquia del Mig, partida de la
- *Séquia del Mig Camí de Botet, partida de la
- *Séquia de Sant Antoni, partida de la
- *Séquia de Passalvir, partida de la
- Soler, mallada de
- Teresa, lo de
- Terra Blanca, partida de la
- Teular, el
- Teular, partida del
- Tronetes, partida de les
- Urbino (?), lo d'
- *Vacar, mallada del
- *Vano, canyada de
- Xiva, camí de

7. EVOLUCIÓ DE LA TOPONÍMIA DE CATADAU (1581-1756)

Enfront dels 66 topònims del capbreu de 1581, el Libro Padrón de Catadau en recull 161. Sobre un total de 161 topònims, només n'hi ha uns 50 que arpleguen un dels 23 específics o genèrics que es conserven del Capbreu de 1581, anteriors a l'expulsió :

- Topònims majors (4): Catadau, Alfarb, Carlet i Llombai.
- Específics (10): (Albaira) Albaida, Alquible, Palanqueta, Botet, (Turixí) Turigí, Cova Foradada, Forquetes, Granotar, (Fasalvir) Passalvir, (Albacar) Vacar.
- Genèrics (7): Assagador, Canal, Font, Fossaret, Pla, Regaixó i Riu.
- Dos casos particulars: Colaita i Matamont.

Colaita no apareix al Capbreu de 1581 perquè no més hi apareix la relació de terres en explotació, mentre que aquest topònim fa referència a la muntanya més alta del terme i més allunyada de la població. Però es tracta d'un topònim que manté el diftong *ai*, que revela la seua procedència romànica anterior a l'arabització. En canvi, el Libro Padrón no recull el topònim Matamont, que sí que localitzem en el document de 1581 i que hui dia continua utilitzant-se com a Matamon, no sols a Catadau, sinó a tots els pobles de la foia de Llombai, Carlet, Benimodo, l'Alcúdia,

etc., per tractar-se d'una elevació ben visible des de bona part de la Ribera.

Els 111 topònims restants han estat creats a partir de la repoblació de 1611 i posteriorment, fins a mitjan segle XVIII. Els topònims de nova creació representen aproximadament el 69%, mentre que l'antiga toponímia suposa el 31% restant. En realitat, la proporció de topònims creats pels repobladors fou molt superior (86%) i, per tant, els noms de lloc que s'han mantingut d'abans de l'expulsió, molt inferior (14%).

7.1. Topònims (LPC 1756) que contenen un antropònim

Un altre detall que revela l'empremta deixada pels repobladors és el fet que, entre els nous topònims, més de 40 corresponen a antropònims dels nouvinguts. De la relació següent només hi ha tres topònims que inclouen antropònims de moriscos. El corral de Turixí apareix en el Capbreu de 1581. La mallada del Negret i la canyada de Vano no els tinc documentats com a topònims, però sí que tinc registrats els antropònims Negret (Capatró (1581)) i Vano (Acta 1580) com a moriscos de Catadau i Alèdua, respectivament.

- Antoni, lloma
- Barranquet de Bono, partida del
- Barranc de Monreal, partida del
- Basília, barranquet de
- Basília, l'hort de
- Camí de la Fontgela, partida del
- Camí de les Malladetes al Barranquet de Puro, partida del
- Campets de Marco i Carboneres, partida dels
- Campets de Salom, partida dels
- Carrió, paridera de
- Carxata, barranc de
- *Corral de Turigí, partida del
- Corralets de Salom Pla de Sereso, partida dels
- Corriol, barranquet de
- Donanient (?), cova de
- Era d'Estruc, partida de l'
- Flordelís, corral de
- Fontgela, barranc de la

-Fontgela, camí de la
 -Garrofer de Sifre, partida del
 -Gil, lo de
 -Josep Asensi, malladeta de
 -Lliso, lo de
 -Lloma Antoni, mallada de la
 -Lloma Antoni, partida (de la)
 -Mallada de Salom, partida de la
 -Marco, campets de
 -Monreal, barranc de
 *Negret, mallada del
 -Osca, vessana d'
 -Pare Ferrandis, algepsar del
 -Pla de Sereso, partida del
 -Plantadeta, la
 -Puro, barranquet de
 -Raimundo (?) Bisbal, lo de
 -Rei, corrals del
 -Reja, mallada de la
 -Ripoll, les coves de
 -Sanxo, les pereres de
 -Sario (?), la mallada de
 -Soler, la mallada de
 -Teresa, lo de
 -Tronetes, partida de les
 -Urbino (?), lo d'
 *Vano, canyada de
 -Jeroni Esquer, vessana de

8. CONCLUSIONS

Per tot això, em ratifique en la tesi defensada, en el sentit de considerar que l'expulsió dels moriscos comporta un canvi notable de la toponímia i que una part significativa dels nous topònims, especialment aquells que estan relacionats amb el secà, inclouen referències a l'onomàstica dels nous pobladors i propietaris.

A més, encaixa amb la tesi defensada per James Casey i Manuel Ardit: L'expulsió dels moriscos fou una catàstrofe humanitària i cultural de grans proporcions i, en un primer moment, l'impacte sobre l'economia fou letal. Però, arribats al segle XVIII, el caràcter emprenedor i la diferent mentalitat dels

nous pobladors, unit a l'interés dels senyors per traure major rendiment de les seues possessions, comportà la posada en marxa de nous cultius i la rompuda de noves terres, moltes vegades de secà.

Tot plegat va suposar que a mitjan segle XVIII augmentara la producció agrícola fins a superar els nivells anteriors a l'expulsió i que, paral·lelament, es produïra un considerable creixement demogràfic per l'augment de la natalitat.

L'ampliació del territori ocupat, i la seua major antropització per una explotació més intensiva i el creixement de la població, explicarien l'increment exponencial de la toponímia utilitzada.

BIBLIOGRAFIA

- ARDIT LUCAS, Manuel (2004): *Creixement econòmic i conflicte social (segles XIII-XIX)*, Catarroja-Barcelona, 648 pp., Recerca i pensament. Editorial Afers.
- BARCELÓ TORRES, Carme (1982): *Toponímia aràbiga del País Valencià. Alqueries i castells*, Xàtiva, 307 pp., II Premis Ciutat de Xàtiva. Ajuntament de Xàtiva.
- BELTRAN ZARAGOZA, Andreu (2007): «El llibre parroquial de Benlloc (1554-1593)», dins: *Actes de la I Jornada d'Onomàstica. Sant Mateu, 2006*, pp. 37-48. Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- BERNAT MARTÍ, Joan Serafi - BADENES MARTÍN, Miquel Àngel (1994): *CreCIMIENTO de la población valenciana. Análisis y presentación de los censos demográficos (1609-1857)*, València, 360 pp., Col·lecció Arxius i documents - 11. Edicions Alfons el Magnànim. Institució Valenciana d'Estudis i Investigació.
- BISBAL DEL VALLE, Vicente (2001): *Un estado de los Borja: el marquesado de Llobai. Documentos sobre Alèdua, Alfarp, Catadau y Llobai*, València, 239 pp., Generalitat Valenciana.
- (2005): *La baronia i el marquesat de Llobai. Documents sobre Alèdua, Alfarp, Catadau i Llobai*, València, 240 pp., Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València.
- (2010): «Entre el recuerdo y el olvido», dins: *200 Aniversario de la incorporación de Catadau a la Corona española (1807-2007)*, pp. 41-56. Diputació de València.
- CASEY, James (1979): *El Regne de València al segle XVII*, Barcelona, 312 pp., Curial.
- (1992): «La hisenda del marquesat de Llobai en temps dels Borja», dins *Al-Gezira. Revista d'Estudis Històrics*, 7. Alzira, 1992, pp. 213-228. Ajuntament d'Alzira.
- CLIMENT I FERRANDO, Vicent (2010): «Una mirada al lloc de Catadau a través d'un llibre padró de primeries dels segle XIX», dins: *200 Aniversario de la incorporación de Catadau a la Corona española (1807-2007)*, pp. 41-56. Diputació de València.

- GUAL CAMARENA, Miguel (1989): *Las cartas pueblas del reino de Valencia*, València, 211 pp., Generalitat Valenciana. Presidència.
- LABARTA, Ana (1987): *La onomástica de los moriscos valencianos*, Madrid, 255 pp., Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- LAPEYRE, Henri (1986): *Geografía de la España morisca*, València, 344 pp., Història i societat / 4, Diputació de València.
- NAVARRO BELMONTE, Carmel - BLASCO GARCÍA, Carmen (1990): «Antroponímia musulmana i morisca de la vall de Novelda (segles xv i xvi) », dins *Actes del XIV Col·loqui General de la Societat d'Onomàstica (Alacant)*, pp. 133-147. Universitat d'Alacant.
- PERIS GIL, Bàrbara M^a - CLIMENT I FERRANDO, Vicent (1985): «Propietat i cultius a Catadau: el llibre padró de 1756», *Al-Gezira. Revista d'Estudis Històrics*, 1, pp. 167-184.

FONTS IMPRESSES

- BENLLOCH, Francisco: *Descripción de el marquesado de Lombay y su antigüedad, principio y señorío antiguo y moderno, con una puntual noticia de la actual consistencia de sus frutos, valores y gobiernos, compuesta por el doctor don Francisco Benlloch, abogado de los Reales Consejos y gobernador de dicho marquesado, año 1756*, València, 1975, Institució Alfons el Magnànim-Ajuntament de Llombai, 190 pp.
- [RIBELLES, Bertomeu]: *Noticias ciertas del marquesado de Lombay*, inclòs en Francisco Benlloch: *Marquesado de Llombay*, València, 1975, Institució Alfons el Magnànim-Ajuntament de Llombai, pp. 151-169.

FONTS MANUSCRITES

- Archivo Histórico Nacional, Sección Nobleza (AHN, SN), Toledo
- Osuna
- Lligall 589 bis, exps. 1-34, segle xvii, Documentació diversa
- Arxiu Municipal de Catadau (AMC), Catadau, s/n, 1756, *Libro Padrón de Catadau*

LES TIRADES DE SUECA: UNA MOSTRA TOPONÍMICA

José Enrique Moreno Baldoví

1. INTRODUCCIÓ

Qualsevol persona interessada en l'estudi de les tirades de Sueca no pot menystenir el fet que cal conèixer les partides en què s'ubiquen. Per aquest motiu, per tal d'entendre sense dificultats els elements toponímics que la conformen, no podem deixar de banda els diversos factors històrics i climatològics responsables del seu canvi al llarg dels segles. Així doncs, aquest text tractarà d'aportar una investigació de l'origen d'alguns dels topònims suecans i la seua motivació en la mesura de les nostres possibilitats, ja que poden haver-hi vacil·lacions entre els informadors per la complexitat de la delimitació de les fites rurals, la descripció del lloc, la forma gràfica estàndard (lema) i altres formes no normatives, la documentació històrica i un breu comentari per a situar geogràficament la zona de caça.

2. LES TIRADES, LA CULTURA D'UN POBLE

A Sueca és tradició caçar aus aquàtiques (en altres pobles com ara Silla, Sollana o Cullera, també en tenen). Any rere any, després de la collita de l'arròs, durant els mesos d'octubre i novembre, se solten les aigües del Xúquer sobre els camps d'arròs de les partides del Malvinar, la Corretjola, el Tamarital, l'Illa, la Loteria i el Cavall (que conformen el vedat Nou), i la Partideta, la Compra, la Caldereria i els Bassals (que conformen el vedat Vell), moment en què hi acudeixen

les espècies procedents dels països bàltics i nòrdics, que seran el blanc on apuntaran els caçadors durant unes huit setmanes (entre mitjans de novembre i gener). L'Ajuntament de Sueca, fent-se servir del ban de l'Alcaldia, pregona la subhasta dels números de les *puestos* on han de situar-se els tiradors, és a dir, la venda pública al millor postor, el millor rematant. Posteriorment, la suma econòmica que se'n deriva és distribuïda entre el consistori municipal, el Sindicat de Regs i la Residència del Sant Hospital. A més, s'inverteix en la contractació de treballadors que actuen com a guardes vigilants i en la reparació i millora de la infraestructura agrària del terme municipal. Aquells que no poden costejar-se la participació en les tirades opten per la setmana posterior, la de Cabiles (o Càbiles, com es coneix popularment), totalment gratuïta.

Els amants d'aquest esport, ajudats per les forces d'ordre públic, preparen tot el que cal per al seu funcionament. Les normes que estan estipulades per a fer un ús correcte de l'espai són cada vegada més restrictives, entre altres factors, per les actuacions dels grups ecologistes, la qual cosa dóna lloc a polèmiques i malentesos. Hi ha qui considera que es tracta d'una tradició obsoleta, que porta com a conseqüència nombrosos problemes com la caça furtiva, el saturnisme (malaltia provocada per la ingesta de plom) i la destrucció massiva d'espècies en perill d'extinció.

Estratègicament, les parances juguen un paper important. Des de temps immemorials, hi havia el costum d'instal·lar unes casetes en els camps d'arròs per a caçar amb xarxes les aus que hi acudien a menjar. Les primeres, a les partides de la Socarrada (encara que s'hi ensinistren gossos) i a la Llonga o la Punta Seca (actualment, ja no en formen part); després, al Cavall, la Corretjola i els Bassals, buscant, d'aquesta manera, els primers (els llocs on hi ha un nivell d'aigua més alt). Es col·locava una xarxa de quatre per dos metres degudament camuflada. Es caçava de nit (anar a la joca), s'entrava a la caseta abans de la posta del sol, i se n'eixia en fer-se de dia per a arreplegar els bragats, els collverds, els piulons, els sarcets, els boixs, els siverts, les fotges, etc.

Així doncs, s'endinsen en la seua barca i perxen cap a la palissada a través del lluent, passant per l'enserrellada carregats amb un gran bocoi, joncs i palla. El primer dia, amb la rompuda del foc, els ocells s'enlairen i s'escolta el soroll dels reclams i els primers disparos. Aquest esbarjo es prolonga fins al migdia, quan es dona pas a la polletjada, és a dir, a la recollida de les peces mortes amb l'ajuda canina.

I què es cuina a la marjal? En la gastronomia cinegètica es consumeixen una gran varietat d'arrossos, allipebre, ensalades, etc. Les aus caçades es venen als mercats locals o bé es donen a l'Asil de l'Hospital, una ofrena de la Junta de Tirades per al seu consum. A més, per Santa Caterina, el 25 de novembre, la població es desplaçava cap a la zona de tir per a participar de la festa i eixia al camp per a menjar i divertir-se. Aquest costum anà imposant-se per tots els pobles pròxims a l'Albufera fins a convertir-se en una jornada festiva en la qual s'anava als sequers a berenar el típic rotllet de Caterinetes. D'aleshores ençà, la tradició ha perdurat: el sector escolar n'és el principal protagonista.

La festa, amb el temps, s'ha obert a uns altres sectors de la població, com ara els adolescents. La joventut es dirigeix als poblats marítims del Perelló, les Palmeres i el Mareny de les Barraquetes. En acabant de sopar, ixen a passar-s'ho bé quan abans consistia, simplement, a assistir-hi enrotllats amb mantes per tal de protegir-se del fred hivernal.

3. MOTIVACIÓ DE LES PARTIDES DE LA SUBHASTA

Bassals, els

Partida que des de finals del segle XVIII rep aquest nom a causa de la irregularitat de la seua superfície, la qual dona lloc a l'aparició de tolls d'aigua de pluja o de reg. La majoria de la gent en diu *els Braçals*, en clara confusió amb el braçal, un element de la hidrografia artificial.

Caldereria, la

Des del segon terç o finals del segle XVIII és un terreny on l'aigua s'estanca, igual com passa als Bassals. També es diu així el lloc on es fabricaven les calderes. En aquesta partida es feren les primeres Tirades de Sueca, segons fonts d'arxiu, a mitjans dels anys cinquanta del segle XIX.

Cavall (o Cavalló), el

És una mota deguda a l'obertura del canal del sequiol de Caparrull (hui en dia, la fillola dels Sants), que sembla que feia de mur de contenció de l'Albufera quan aquesta augmentava el nivell de les aigües. Se'n té constància escrita des del segle XVIII.

Compra, la

Històricament (des del segon terç del segle XVIII fins a finals del XIX), aquesta partida es coneix com el Saladar de Cullera. Pel que ens han informat la nova denominació (a les darreries del segle XIX), respon a la compra que en feren els suecans als cullerens.

Corretjola, la

Partida que es documenta per primera vegada a finals del segle XV. Els habitants de Sueca discrepen en el motiu del seu nom: uns creuen que es tracta de la planta nascuda en aquest indret; uns altres s'inclinen més pel sentit metafòric i la relacionen amb el fet que l'arròs que s'hi conrea creix tan ràpidament com ho fa aquesta planta.

Illa, l'

Lloc envoltat d'aigua per tots els costats. Aquest topònim apareix a finals del XIX gràcies a les existents Illa del

Beguí i Illa del Gavilà o Gavià, que li donen nom. En aquesta partida el *puesto* 17 del vedat Nou fou el més car que es va pagar (catorze mil sis-cents euros) en la licitació celebrada el 12 d'octubre del 2011 al Centre Municipal Bernat i Baldoví.

Loteria, la

Partida que es coneix des del segon terç o finals del segle XIX, però que se'n desconeix l'origen del nom. Entre els autòctons hi ha discrepàncies a l'hora d'anomenar-la (també s'escolta que alguns l'anomenen com la Notaria, ja que la *l* i la *n* són alveolars i la *a* és àtona). Per aquest fet, el *puesto* 40 del vedat Nou rep el nom de la Notaria.

Malvinar, el

Documentat des del segle XVII, aquest emplaçament conté abundants malvins, un tipus de plantes.

Partideta, la

Partida de dimensions reduïdes situada al vedat Vell, que també s'anomenà Mieles en el segle XIX arran del cognom del propietari major d'aquestes terres.

Tamarital, el

Situada al vedat Nou, data de finals del segle XIX i és un lloc que es caracteritza per la presència de tamarits. Alguns la coneixen com la partida del Roviret (malnom o diminutiu d'un cognom d'algun propietari d'aquells temps) o del Riuat, el canal que la voreja. En aquesta se situa el *puesto* 42, el Famoso, on un caçador aconseguí matar set-cents ànecs un determinat any de Tirades.

A continuació, una mostra dels accessos als *puestos* subhastats en la temporada 2011-2012, corresponents a les partides dels vedats Nou i Vell:

Denominació i número	Via d'accés al vedat Nou	Partides respectives
El Camp d'Alçaga (1)	Per enfront de la caseta de Mieles	el Tamarital
La Casa de Rosari (2) i el Famoso (42)	Per la casa de Rosari i pel camí de Sequial, respectivament	el Tamarital
El Riuat (3), la Caseta del Conde (4) i l'Alter del Tamarital (5); la Mota de Cames (11), el Pla de les Ànimes (12), i la "A" (43)	Pel Mirador	el Tamarital, la Corretjola i el Cavall
El Reguerot del Pontet (7) i el Caldós (8); el Reguerot de Patoco (9), el <i>Puesto</i> de Patoco (10) i el Pilaret o el Raconet de Pilar (38); la Casa d'Alinyo (39) i la Loteria (40)	Pel Pouet	el Tamarital, la Corretjola, el Malvinar i la Loteria
Els Aiguaders (13) i l'Alter de la Corretjola (14)	Per l'era de Garcia (Llosa)	la Corretjola
El Torrent (15)	Per la caseta de Coves (Llosa)	la Corretjola
L'Amarguet (16)	Per la caseta de l'Amarguet (Llosa)	l'Illa
El Raconet de Munyós (17), la Llosa Vella (18), la Carretera de Passiego (19) i la Mota de Niset (20); la Casa de Marco (22)	Per la caseta de la Junta de Tirades (Riuat)	l'Illa i el Malvinar
El Malvinar o la Casa de Barranca (23)	Per la casa de Barranca (Llosa)	el Malvinar
El <i>Puesto</i> de Catxoles (24)	Per l'era de Juan Carlos o de Meseguer (Llosa)	el Malvinar
El Racó del Malvinar (25), el (Sisteró) (26) i la Fondadeta de Fos (47)	Per la caseta de Tascó i pel pont de Caro, respectivament (Canal)	el Malvinar
El <i>Puesto</i> dels Morells (28), la Mota dels Ànecs (29), l'Obert (30) i la Casa del Capellà (31)	Pel Canal	El Malvinar
El <i>Puesto</i> de Segurana (32), la Boca del Canal (33) i el <i>Puesto</i> a la Vora de la Carrera de la Reina (34)	Per la caseta de Segurana o de Siurana (Canal)	el Malvinar

Els Pessebrets (21)	Pel camí de la Séquia Nova (Plana)	el Malvinar
El Riuet (36)	Per la caseta de la Junta de Tirades (Plana)	la Corretjola
El Puestaco o la Fondadeta de Minyana (46)	Per la carretera de les Palmeres	el Cavall

Denominació i número	Via d'accés al vedat Vell	Partides respectives
El Racó de l'Estaca (1 i 2); el Camí del Mareny de les Barraquetes (4) i les Fotges (5)	Pel <i>puesto</i> dels Guardes	la Compra i la Caldereria
La Punta de Giner (7); el Pequenyo (13), les Cues de Jonc (14) i el Matoll (15)	Pel pont del Pas de l'Arena	la Caldereria i els Bassals
Els Boixos (8), les Peixqueres (9), el Raconet de Coves (10) i la Divisió o el Reservat Vell (11)	Pel camí de la Séquia dels Arbres (Mareny de les Barraquetes)	la Caldereria i els Bassals
El Passet de Piera (16)	Pel motor dels Bassals	els Bassals
La Canyavera (17)	Per la caseta de la Junta de Tirades	els Bassals
La Caseta de Mieles (18) i la Caseta de Cubill (19)	Per la caseta de Mieles	la Partideta
La Séquia Vella (21)	Per enfront de la casa de Palmera	la Partideta
El Perrero (22)	Pel camí de Sequial	els Bassals
El Puesto dels Temporals (23) i el Braçilet dels Pagos (24); el Puesto dels Municipals (25)	Pel <i>puesto</i> dels Guardes (camí de la Séquia dels Arbres)	els Bassals i la Caldereria
La Caldererieta (26) i la Mota de la Puça (27 i 28)	Per la carretera del Mareny de Vilxes	la Compra

4. CONCLUSIÓ

La confecció d'aquest recull de topònims i del fràsic dels caçadors del terme de Sueca ens ha servit d'estímul per a apropar-nos per primera vegada a uns materials tan antics com són els documents arxivístics. El nostre desig, acostar-nos obertament a l'onomàstica rural de la capital de la Ribera Baixa, s'ha materialitzat a través del treball de camp. L'oportunitat d'haver pogut enquestar caçadors i regants ha estat molt gratificant. Molt amablement, ens han acollit a sa casa i han estat al costat nostre per a contar-nos l'origen de tots els topònims que coneixien o estaven al seu abast. També mostrem el nostre agraïment als responsables de l'Arxiu Municipal de Sueca per dedicar-nos la seua atenció i orientar-nos en el nostre estudi.

5. BIBLIOGRAFIA BÀSICA

- CARRASQUER GARCIA, Antoni (2002): *Cartografia històrica suecana* (pròleg d'Antoni Furió), Sueca, Llibreria Sant Pere.
- CARRASQUER GARCIA, Antoni – CAMPILLO i TOMÁS, Jesús (2006): *Toponímia dels Pobles Valencians*. Sueca. La Ribera Baixa, València, AVL, Sueca, Ajuntament de Sueca.
- OnCat = COROMINES, Joan (1997): *Onomasticon Cataloniae*, Barcelona, Curial.

- CORTÉS, Fermí (1993): *Escrips de Fermí Cortés*, Alzira, Bromera.
- DDAA (2011): *El Mirador*, 22, Sueca, Club de Caçadors de Sueca.
- MOREU-REY, Enric (1982): *Els nostres noms de lloc*, Palma de Mallorca, Moll.
- ZARAGOZÀ PÉREZ, Marina (1982): *El cultiu tradicional de l'arròs a Silla*, València, IFV.
- De l'Arxiu Municipal de Sueca (Secció Serveis Primaris):
- (1860): *Arrozal de Sueca. Listas de cabidas*.
 - (1855-1869; 1870-1876): *Espediente sobre caza de aves acuáticas*.

EL CONFLICTE DE 'VILLANUEVA DE CASTELLÓN' / 'CASTELLÓ DE LA RIBERA': PLANTEJAMENT I PROPOSTA DE RESOLUCIÓ

Francesc Xavier Martí i Juan

ORÍGENS DEL CONFLICTE

La controvèrsia contemporània sobre el nom oficial del meu poble, que ja dura més de 30 anys, no és més que l'última manifestació, conflictiva i dramàtica, d'una controvèrsia històrica. La cosa no és d'ara. L'any 1587 Pere Calp, en nom dels jurats i dels veïns de Castelló de Xàtiva, sol·licita al rei Felip II que siga declarada Vila Reial. El cas curiós és que la primera petició del síndic és que el lloc s'anomene d'una altra manera:

PRIMO [...] y que dita Vila se atja de nomenar, is nomena de huy avant la Vila nova de Castelló, per diferenciarla de la Vila de Castelló de la Plana, que recau en dit Regne, y que no es puixa nomenar per ninguna via, ni manera, Castelló de Xativa. Plau á Sa Magestat.

Pere Calp es veu en l'obligació d'explicar per què el nostre poble s'havia d'anomenar des de llavors *Vila nova de Castelló*; en primer lloc, per diferenciar-la de Castelló de la Plana, de la mateixa manera que aquesta s'anomenava així per diferenciar-se dels altres Castelló del regne. Pere Calp opta per una denominació de caire politicoadministratiu, *Vila nova*, que certament tampoc era molt original. Aquells prohoms castellonencs, que més o menys són els mateixos que promogueren la Séquia d'Escalona, s'estimaven l'adjectiu *nova* tant

o més que el substantiu *Vila*. Per això, anomenaren *Séquia Nova de Castelló* el canal que naixia al Xúquer prop del riu d'Escalona. Aquella generació no solament va fer coses innovadores, sinó que a més tenia consciència que estava fent-ne. D'alguna manera se sentien refundadors de Castelló.¹ Si el Castelló islàmic es va fundar al bell mig de la séquia del Terç, la refundació cristiana del segle XIII va comportar un canvi de

1. **Castelló** és el nom propi del poble des dels seus orígens. Així s'anomena en el *Llibre dels Feyts* de Jaume I i en el *Llibre del Repartiment* (segle XIII) i també en tota la documentació posterior, bé sol o bé acompanyat d'altres mots usats per distingir-lo d'altres llocs homònims. És també el nom habitual amb què els veïns i veïnes identifiquen el poble, i també la majoria dels veïns i veïnes dels pobles de la redor. Castelló significa 'castell xicotet' i es refereix a la fortificació que hi havia al cim del puig del Castellet o Castell Vell, ara en ruïnes. L'ètim és la forma hispanoàrab *Qaxṭalyūn*, que perd en valencià la /n/ final perquè es troba en síl·laba tònica. Quan Jaume I obté Castelló l'any 1240 ja és una alqueria situada al pla, a les immediacions de la plaça de l'Església, envoltada pels Horts de Llevant i els Horts de Ponent, regats amb els braçals de la séquia del Terç: l'Almassereta o Xipreret, l'Almenà i Montolivet. Una altra part del terme era regat per la séquia d'Algirós. *Var.* en llatí: *Castilio, Castelio, Castello, Castillio, Castellio* i *Castelo*. Ja el trobe castellanitzat l'any 1396: *Castellon*. *Var.*: *Castellón* i *Castillon*. En alguns mapes dels segles XVII i XVIII apareix com *Castillo*. No és probable que siga el *Castejón* del *Mío Cid* (v. 1329). Castelló és qualificat successivament com a alqueria major, lloc, poble, universitat, vila, aldea, ajuntament i municipi. Les séquies del Terç i d'Escalona també s'anomenen, de vegades, de Castelló, i fins i tot el riu d'Albaida. També donà nom a la batlia o quarter medieval, al bovalar, a l'església o rectoria, a l'horta i el pla, a un antic molí, a l'efímera moreria del segle XV, al terme medieval o partida, i a les salines de Xàtiva (o de Manuel). Hi ha diversos «camí de Castelló» (Beneixida, Carcaixent, Manuel, Sant Joanet i Senyera), un «camí de la Fillola de Castelló» (Xàtiva) i un «camí del Portet de Castelló» (la Llosa).

pobladors, de religió i de llei, però ara la *nova* vila reial —sense canviar de lloc— havia de refundar-se *novament* construint una séquia pròpia que creara riquesa per a les futures generacions.² En segon lloc, el neotopònim havia de fer oblidar els lligams administratius amb Xàtiva i, per això, Pere Calp pretén negar-nos el dret a usar «per ninguna via, ni manera», Castelló de Xàtiva, no fóra cas que algú hi poguera entendre alguna dependència de l'antiga Saetabis.³

ELS TOPÒNIMS SÓN CABOTES

Els topònims són cabotes: s'obstinen a perdurar anys, dècades i segles; travessen règims polítics, èpoques històriques i, fins i tot, civilitzacions; les lleis intenten subjugar-los, transformar-los o eliminar-los, però ells les miren amb displicència. L'autoritat de cada època els utilitza per a premiar o per a castigar, per a enaltir o per a humiliar. El cas més famós entre nosaltres és el de la vella i estimada ciutat de Xàtiva, castigada per Felip V el 27 de novembre de 1707 amb el nom de Nueva Colonia de San Felipe.⁴ Els governs, amb l'ajut d'unes administracions servils i amb la confiança posada en la força del costum,

2. Totes dues coses, ser vila i tenir séquia, havien de ser autoritzades i sancionades per l'autoritat reial. El consell general de 6 de febrer de 1622 va demanar a Sa Majestat que, ja que la séquia s'havia concedit en nom del rei, havia de tenir el títol de Séquia Reial. I així ho va concedir el rei Felip IV el 26 d'abril de 1631 (vid. MARTÍ 1987, pp. 398-403). Però amb el temps s'imposa el nom de Séquia d'Escalona, tal com l'anomenaven els de Sumacàrser.

3. Pocs erudits (José Martí Soro i Baltasar Bueno) interpreten l'article del privilegi de 1587 en el sentit que implique una oficialització del nom *Vilanova de Castelló* o de qualsevol de les seues variants. En el cas que s'haguera de prendre com una norma obligatòria, cal dir que ni el mateix privilegi la compleix. Tampoc la compleix el mateix rei Felip II, ja que en la seua Reial Carta de 27 de febrer de 1593, per la qual concedeix la facultat de construir una séquia, es llig: «Concejo y vecinos de la villa nueva de Castellon de Xátiva del mi Reyno de Valencia». Els mapes dels segles XVI, XVII i XVIII l'ignoren. El diccionari d'ESCRIG-LLOMBART (1887, p. 1199) dóna testimoni de la seua pronúncia col·loquial: «Villanova de Castelló». Fins ben entrat el segle XIX aquest nom s'usarà sobretot en la documentació administrativa, però conviurà amb altres noms diferents. Per a l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (*Diccionari ortogràfic*, p. LXXXIII; i *Corpus Toponímic Valencià*) el nom emprat és *Vilanova de Castelló*. Var. en llatí: *Villa Nova Castilionis* i *Villa Nova Castellionis*. Var. en castellà: *Villanueva de Castellón*. Var. en valencià: *Vila Nova de Castelló*, *Villanova de Castelló*, *Villanova de Castelló*, *Vila Nova de Castelló* i *Vila-Nova de Castelló*. Híbrids: *Villanueva de Castelló* i *Villanova de Castellón*.

4. Por Real Decreto la ciudad de Játiva se reedificará con el nombre de San Felipe. «Su Magestad se ha servido expedir su Real Decreto, con la resolución: De que se reedifique la Ciudad de Xativa, con el nombre de San Felipe [...]» (*Gaceta de Madrid*, n° 48, 1707, novembre 29, p. 192).

de vegades quasi aconsegueixen doblegar l'orgull dels pobles i dels noms. Teodoro Llorente dóna testimoni el 1889 d'haver sentit encara el nom de *San Felipe* quan era un infant:

El nombre de San Felipe llegó á ser, no sólo el oficial, sino también el usual de la antigua Saetabis. Cuando yo era niño, aún la llamaban así los viejos; pero la denominación de Játiva había sido ya restablecida en 26 de Septiembre de 1811 por las Cortes de Cádiz [...] (LLORENTE 1889, p. 729).

El nom de Castelló de Xàtiva, a pesar de la prohibició del privilegi de 1587, també és una mostra de la tenacitat dels topònims. Apareix encara l'any 1927, encara que castellanitzat. El privilegi de 1587 diu: «pro parte Loci vulgo dicti de *Castelló de Xativa* in Regno nostro Valentiae», és a dir, «de part del lloc *vulgo* dit de Castelló de Xàtiva, en el nostre Regne de València». Podria traduir *vulgo* per vulgarment, però el lector actual ho entendria malament. Més bé cal entendre que el lloc era conegut i anomenat pels parlants amb el nom de Castelló de Xàtiva i que aquests parlants parlaven una llengua vulgar, és a dir, no parlaven llatí, i que aquesta llengua era el valencià. En el mateix sentit cal entendre la menció en l'índex del *Liber patrimonii Regii Valentiae*, que inclou el cens de les Corts de Montsó de 1510: «LOCUS CASTILIONIS TERMINI XATIVAE, vulgo CASTELLO DE XATIVA» (LÓPEZ 2006, pp. 34 i 238). El dominicà Josef Teixidor testimonia la pervivència del nom l'any 1773 i la diglòssia toponímica: «Villanueva de Castellón, vulgarmente dicho de Xativa» (TEIXIDOR 1773, f. 387). El *Diccionario* de Madoz té una entrada per a «Villanueva de Caslellón [*sic*]», però reenvia a una altra entrada tot dient: «descrita con el nombre vulgar suyo de *Castellon de Játiva* (V.)». Ací *vulgar* significa una altra cosa. Ací vol dir que hi ha un nom oficial, administratiu o burocràtic: *Villanueva de Castellón*, i hi ha el nom amb què és conegut i anomenat pels parlants del segle XIX: *Castellón de Játiva*. Ací «vulgar» ja no significa 'en valencià'. Però Madoz fa trampa, perquè ens vol fer creure que els parlants valencians d'aquell segle parlen tots castellà, i sabem que això només ocorre entre la burgesia, el clergat i els que saben de lletra.⁵

5. *Castelló de Xàtiva* és el nom amb què es coneixia el lloc entre el segle XIII i el segle XIX, encara que l'article primer del privilegi de 1587 en prohibeix l'ús. S'usa fins i tot en el temps en què la vila esdevé una «aldea»

Castelló, tan austracista com Xàtiva, també va ser severament castigada. Primer que res, va ser desposseïda del privilegi que la va fer vila reial i, en conseqüència, ja no li esqueia allò de «Villa Nueva». El càstig toponímic va ser indirecte, és a dir, que directament l'autoritat no imposa un altre nom; almenys a mi no em consta. El nom de Castellón de Carcagente, suposadament imposat amb la subjecció de l'exvila al poble veí de Carcaixent, se'l va inventar algun historiador habituat a reduir la història a una història de noms.⁶ Castelló no podia dir-se Vila Nova i tampoc podia retornar a ser de Xàtiva, perquè el que quedava d'aquesta ciutat es deia *San Felipe*. El resultat va ser l'aparició del lamentable *Castellón de San Felipe*. D'aquesta manera, de retop, la pena infligida a Xàtiva ens esguitava a nosaltres. I, si va costar més d'un segle desfer-se de l'ignominiós *San Felipe*, també ens va costar a nosaltres desfer-nos del *Castellón de San Felipe*, nom que va sobreviure encara durant el segle XIX.⁷ De poc

de Carcaixent, i Xàtiva és castigada amb la denominació de *San Felipe*. Els il·lustrats (Cavanilles, Vicente I. Franco) l'evitaran. Es deia així no solament per la proximitat, sinó perquè Castelló era un lloc o alqueria major del terme particular de Xàtiva des del 18 d'agost de 1250 fins a 1587, any en què obté el privilegi de vila reial. El primer testimoni documental del nostre poble i també d'aquest nom és de l'1 de novembre de 1243: «Apud Castilionem Xative»; i en valencià, del 30 de novembre de 1243. *Var.* en llatí medieval: *Castilio Xative*, *Castillio Xative*, *Castellio Xative*, *Castellio de Xativa*, *Castilio de Xativa* i *Castilio Setabis*. *Var.* híbrides: *Castello de Xative*, *Castello Xative*. Castellonitzat per primera vegada, si abans no, per Zurita com *Castellón de Játiva*. En textos castellans dels segles XVI, XVII i XVIII i en la cartografia del segle XVII i XVIII apareix *Castellón de Xátiva*. VICIANA (1564b) l'anomena una vegada *Castellon cabe Xativa* i en DIAGO (1613) també es pot llegir una vegada *Castillon de Xativa*. SARTHOU (ca. 1920, p. 110) encara recorda *Castellón de Játiva*. El *Nomenclátor* de SANCHIS SIVERA (1922) té una entrada per a «Castellón de Játiva». La gran enciclopèdia Espasa Calpe (1927, t. 58, p. 1574) encara indicarà que el lloc de naixença de Gaspar Tahuenga és *Castellón de Játiva*.

6. La historiografia local s'inventa l'oficialització de *Castellón de Carcagente*. Hom fa suposar que, en ser declarada Castelló «aldea» de Carcaixent l'any 1708, se li canvia automàticament el nom per *Castellón de Carcagente*. Caldria trobar la Reial Pragmàtica o Reial Despatx que sancionaria aquesta denominació, però de moment no es troba enlloc. Per tant, la meua hipòtesi és que l'oficialitat o legalitat d'aquest topònim és un invent, hipòtesi que cada vegada veig més plausible. Molt esporàdicament apareix en algun document primari de l'Arxiu Municipal. La realitat és que els costums toponímics entre 1708 i 1735 es mantenen inalterables, llevat de l'aparició de l'ignominiós *Castellón de San Felipe*. No sé qui en seria l'inventor, però ja trobe aquesta falsa hipòtesi en textos de 1911, que després repeteixen Martí Soro, Sanchis Guarnier, Beüt, Soler Carnicer, Lacreu, etc.

7. MARTÍ (1987, pp. 495s.) comenta: «era frecuente que en las altas esferas oficiales nos den aún el nombre que el pueblo tenía antes de 1587, actualizándolo y en vez de Castellón de Xátiva, como ésta se llamaba, San Felipe, se decía: Castellón de San Felipe, sin enterarse de la existencia o

valgué la irritació del meu conciutadà Vicente Ignacio Franco, que l'any 1776 escrivia: «*Castellón de la Villanueva* y nunca de 'San Felipe'». Una cosa ha de quedar clara: als il·lustrats valencians, especialment a Franco, els agradava *Villa Nueva*. Això sí, tant els feia posar-ho davant o darrere de *Castellón*. I evidentment ni els va passar remotament pel cap que poguera dir-se *Castelló de la Ribera*.

DIVERSITAT DE CONFLICTES

Com podem observar, la conflictivitat del nom del nostre poble no és d'ara. Hi ha hagut diversos conflictes, amb alternatives distintes, amb un punt d'inici i d'acabament diferents i, a més a més, apareixen solapats. En el primer, l'oposició s'estableix entre *Castelló de Xàtiva* i *Vilanova de Castelló*, comença l'any 1587 i acaba a finals del segle XIX amb el triomf de *Vilanova de Castelló* adequadament castellanitzat. En el segon, l'oposició s'estableix entre *Vilanova de Castelló/Castelló de la Vilanova* i *Castellón de San Felipe*, comença el 1708 i acaba aproximadament en la primera meitat del segle XIX amb el triomf de *Villanueva de Castellón*. El tercer conflicte és l'actual i l'oposició no s'estableix entre *Villanueva de Castellón* i *Castelló de la Ribera*, sinó entre *Castelló* i *Villanueva* i no comença en la dècada de 1970, sinó també el 1587. Alguns van trobar i usar una solució integradora, *Castelló de la Vilanova*, que tenia el triple avantatge de preservar el nom antic (Castelló), evitar la referència a Xàtiva o a *San Felipe*, i esmentar la novetat i privilegi de ser vila reial.⁸ Però tot i la força tenaç del nom *Castelló*, que des

denominació de Villanueva de Castellón». Encara apareix a ESPINALT (1775 i 1786), a CAVANILLES (1795), a LABORDE (1827, p. 401) a MIÑANO (1828), i a ESPINALT-FREIRE (1835). Madoz l'evita. Alguns va escriure variants tan complexes com *Villanueva de Castellón de San Felipe* (1718 i 1727) o *Castellon de San Felipe de Játiva* (1860). *Var.*: *Castellón de San Felipe*, *Castelló de San Felipe*, *Castelló de San Felipe*, *Castillo de San Felipe* i *Castillón de San Felipe*.

8. *Castelló de (la) Vilanova* és una variant del nom Vilanova de Castelló que s'usa els segles XVII, XVIII i XIX en la documentació escrita, i fins i tot l'administrativa i oficial. La majoria dels erudits interpreten les pretensions oficialitzadores de l'article primer del privilegi de 1587 en el sentit de *Castelló de la Vilanova*: Madoz, SANCHIS SIVERA (1922), SARTHOU (ca. 1920), RIBELLES (1943), Sanchis Guarnier, ROSSELLÓ (1979), i SOLER CARNICER (1986, p. 172). *Var.* en valencià: *Castelló de la vila nova* i *Castelló de Villanova*. *Var.* híbrida: *Castilionis de la Vilanova*, *Castelló de Villanueva*. *Var.* en castellà: *Castellón de la Villanueva*, *Castellón de la Villa Nueva*, *Castellón de Villanueva*, *Villa de Castellon de la Villanueva*, i *Villa de Castellón de la Villa nueva*. L'últim testimoni documental que trobe és de 1862.

del segle XIII havia mantingut la seua senyoria en l'ús popular i col·loquial, el *Villanueva* comença a estendre el seu domini durant el segle XX més enllà del seu territori natural, que era la paperassa administrativa, i arriba a arravatar-li terreny al *Castelló* de manera preocupant. I ací arriba el quart conflicte, inclòs dins del tercer: *Castelló*, extenuat per una lluita ferotge de segles, ha de fer aliança amb un tal *de la Ribera*, amb l'esperança de salvar la pròpia vida i la dels seus súbdits. *Villanueva*, però, es troba ple d'optimisme: ha guanyat les dues guerres anteriors i la seua força s'acreu amb l'odi que sent pel «de la Ribera», que no pot veure ni en pintura.

EL TRIOMF DE VILLANUEVA DE CASTELLÓN

L'afecció per *Villanueva* té una tradició de segles. Hem sigut els castellonencs els seus màxims defensors. Al llarg d'aquests anys he llegit en diverses ocasions que el nom *Villanueva de Castellón* és una imposició dels Àustria o, si no, dels Borbó. Els Àustria no van imposar cap nom. Els castellonencs del segle XVI van demanar, entre altres coses, que el poble s'anomenara «Vila nova de Castelló», i el rei Felip II ho va concedir: «Plau a Sa Majestat». A ell tant li feia, sempre que cobrara els 8.000 ducats que ens va costar el privilegi.⁹ I els Borbó tampoc van imposar cap nom, almenys directament. Com he dit abans, el càstig toponímic infligit a la ciutat de Xàtiva ens va caure damunt de retop, i aparegué el *Castellón de San Felipe*. Si llegiu la *Reial carta d'exempció, reposició i reintegració en l'ús i exercici de l'antic privilegi de Vila* de 1735, signat per Felip V, veureu que el poble és anomenat *Lugar de Castellón* una vegada, *Castellón* una vegada i *Villa de Castellón* set vegades. Ni rastre de *Villanueva*! I la *Gaceta de Madrid* (equivalent al *BOE* actual) dona la notícia de la manera següent:

S. M. tiene concedida á la Villa de Castellón en el Reyno de Valencia (llamada antes Castellón de Xativa) la gracia de que sea repuesta, y reintegrada en su antiguo privilegio de villa, que se le concedió el año de 1587.¹⁰

9. No és per llevar-los mèrit a aquells castellonencs ni tampoc és que Castelló no s'ho meresquera, però el fet va ser possible perquè la corona necessitava diners.

10. *Gaceta de Madrid*, nº 37, 1735, setembre 13, p. 160.

NI RASTRE DE VILLANUEVA!

Gose afirmar que els castellonencs dels segles XVII, XVIII i XIX s'estimaven molt el *vila* i el *nova*, i que van ser els escrivans i notaris locals els qui més empeny van posar en què tot paper eixit de les seues mans portara escrit el *Vila Nova* o *Vilanova*, amb majúscules o amb minúscules, cosa que és difícil de distingir de vegades en els textos d'aquells segles. I quan van canviar de llengua ho van escriure en castellà i ja està.¹¹ Això sí, repetisc, tant els feia *Vilanova de Castelló* com *Castelló de la Vilanova*. Els il·lustres castellonencs Josep Casanova, Gaspar Tahuenga, Vicente I. Franco, Pedro Juan Franco, Fèlix Adelantado, etc., evitaren sempre anomenar *Castelló de Xàtiva* o *Castellón de San Felipe* el seu poble, però els autors, institucions i administracions extralocals no hi posaran tant de zel com els locals.

Així van les coses fins que apareix l'estadística, una nova eina de l'Estat modern posada, principalment, al servei de l'Administració fiscal. Després de diversos intents fallits de crear una Comisión de Estadística del Reino, per fi es crea per Reial Decret de 3 de novembre de 1856.¹² Una de les seues tasques primeres va ser l'elaboració i edició d'un nomenclàtor de tots els municipis de l'Estat. Es va publicar l'any 1858.¹³ Les dades eren de 1857. El nostre poble apareixia sota el nom de *Villanueva de Castellón*. Ací s'oficialitza aquest nom, i tot fa pensar que als de Castelló no els va desagradar.

11. *Villanueva de Castellón* és el nom de la vila que trobem en la documentació, sobretot a partir del segle XVIII, depenent en tot cas del procés de castellanització de cada administració. El *Vila Nova de Castelló* (o *Vilanova de Castelló*), suposadament prescrit en el privilegi de 1587, es castellanitza ben aviat en la cancelleria dels Àustria. En ESCOLANO (1611) apareix clarament *Villanueva de Castellón* una vegada. Els mapes dels segles XVI, XVII i XVIII l'ignoren. DIAGO (1613) l'evita. S'usa fins i tot quan Castelló era una «aldeia» de Carcaixent, per exemple amb una forma tan llarga com «Villa de Villanueva de Castellon de San Felipe» (1727). Cavanilles usa preferentment *Castelló* a seques. És una de les denominacions d'ESPINALT (1775). Vicente I. Franco empra indistintament *Castelló*, *Castellón*, *Villanueva de Castellón* i *Castellón de la Villanueva*. Amb tot, encara conviu amb altres noms anteriors, bé en castellà o en valencià. Una falsa hipòtesi, difosa pels erudits, afirma que *Villanueva de Castellón* s'oficialitza des de 1735: *Var.: Villa nueva de Castellón* (FLORIDABLANCA 1789, p. 552) i *Villa Nueva de Castellón*.

12. *Gaceta de Madrid*, nº 1402, 1856, novembre 5, p. 1. El reglament és del 27 de novembre de 1856 (*Gaceta de Madrid*, nº 1426, 1856, novembre 29, p. 1).

13. *Nomenclàtor de los Pueblos de España, formado por la Comisión de Estadística General del Reino*, Imprenta Nacional, Madrid 1858.

CASTELLÓ DE LA RIBERA: UN DOGMA

He pogut comprovar en els últims anys que la seqüència *Castelló de la Ribera* ha esdevingut una formulació dogmàtica, una *veritat* amb fonaments febles que vol imposar-se per la tenacitat en la repetició i per la legalització.¹⁴ Els arguments que defensen aquest topònim es redueixen a dos. El primer és l'argument d'autoritat. La famosa carta de Josep Giner i Marco a l'alcalde i al cronista de Castelló de 1960 en què proposa el canvi oficial de *Villanueva de Castellón* per

14. *Castelló de la Ribera* és el nom proposat vora l'any 1932 per Nicolau Primitiu Gómez-Serrano, Manuel Sanchis Guarner i altres erudits amb vista a la normalització del nom de la vila. Es tractava d'un nom que havia de substituir l'inapropiat *Villanueva de Castellón*. L'autor material, però, de tal proposta va ser Josep Giner i Marco. Ho conta així en la carta de 21 de novembre de 1960: «Precisament jo, com a coneixedor dels usos populars, usuals, en la designació de tots els pobles de la Ribera, vaig informar extensament sobre la qüestió de «Villanueva de Castellón». Vaig recollir tota la toponímia de la Ribera, en totes les localitats, i l'ús tradicional en tots els pobles de la Ribera sobre eixa localitat. Valent-nos de l'índex de documents del Patrimoni Reial de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, varen ser examinats tots els documents originals referents a eixa localitat, així com tota la documentació publicada en els segles XVI, XVII i XVIII. El resultat de tot açò fou que s'arribà a la conclusió que el nom del poble és *Castelló* i que calia acceptar la denominació de *Castelló de la Ribera*». El nou topònim no es va sentir a Castelló fins a l'any 1956 i esporàdicament va poder llegir-se en algun article del llibre de festes. Eduard Soler i Estruch l'usa i el defensa quasi en solitari durant els anys 50 i 60. Les autoritats locals tardofranquistes el toleren durant la dècada dels 70 en activitats culturals. A partir de l'any 1974 el Cercle Cultural Renaixença local el difon en el context de la lluita per la recuperació de la identitat valenciana. En el Ple del 29 d'octubre de 1993 s'aprova per majoria absoluta la moció del PSPV-PSOE i EUPV, en què es demana el canvi del nom oficial de la vila per *Castelló de la Ribera* i s'acorda l'obertura del període d'al·legacions. En la mateixa sessió es rebutja per 9 vots contra 4 la moció dels grups PP i UV, en què es demana que l'ajuntament en Ple acorde convocar una consulta popular perquè els veïns de *Villanueva de Castellón* expressen la seua opinió respecte del canvi de denominació oficial del municipi. En la sessió de 28 de gener de 1994 la majoria del Ple municipal rebutja 2.283 al·legacions presentades en contra de *Castelló de la Ribera* i acorda trametre l'expedient a la Conselleria d'Administració Pública. Nom oficial de la vila des del 20 d'octubre de 1994 (Decret 137/1994 del GV, de 18 de juliol de 1994; DOGV núm. 2.318, de 26 de juliol de 1994; BOE núm. 251, de 20 d'octubre de 1994; BOE núm. 282, de 25 de novembre de 1994) fins a l'1 d'octubre de 1998 (Sentència del Tribunal Superior de Justícia de la CV, de 13 de febrer de 1998; Acord GV de 29 de setembre de 1998; DOGV núm. 3342, de l'1 d'octubre de 1998; acatat per l'Ajuntament el 16 de novembre de 1998; BOE núm. 10, de 12 de gener de 1999) i novament des del 21 de maig de 2004 (Sentència del Tribunal Suprem de 21 d'abril de 2004; Resolució de 6 de maig de 2004, del director general de l'Administració Local de la Conselleria de Justícia i Administracions Públiques; DOGV núm. 4757, de 20 de maig de 2004), encara que començà a usar-se en els documents municipals el 6 de maig de 2004. I així fins al 20 de juliol de 2005 (Sentència del Tribunal Superior de Justícia de la CV de 22 d'abril de 2005; Resolució de 29 de juny de 2005 de la Direcció General d'Administració Local, DOGV núm. 5052, de 19 de juliol de 2005). Abans de 1932 hi ha dos testimonis documentals: un de 1629, i un de 1783 on apareix castellanitzat.

Castellón de la Ribera acaba amb aquestes paraules que subratllen l'origen erudit i savi de la proposta:

És ben de dordre que els treballs dels erudits i savis que han estudiat la qüestió i han fixat el nom correcte de Castelló de la Ribera no trobaren el caliu i entusiasme per part d'aquells que en són directament afavorits.

Joan Coromines també es decanta per *Castelló de la Ribera* perquè aquesta ha sigut la preferència de la gent culta:

La gent culta de la capital i de la Ribera sempre han preferit *Cast. de la Ribera*, adoptat en els nomencl. en la nostra llengua des de 1935 fins al de Sguarner (COROMINES 1995, p. 321).

El segon argument dels partidaris de *Castelló de la Ribera* és el geogràfic: heus ací que Castelló és de la comarca de la Ribera Alta, per tant, és *Castelló de la Ribera*. La conclusió és lògica, però falsable perquè la premissa és dubtosa. Si acceptem com a única, inamovible i dogmàtica l'actual divisió comarcal, aleshores està bé, però la qüestió és que potser dir que Castelló és de la Ribera no expressa completament la complexitat dels vincles afectius, geogràfics, històrics i funcionals del nostre poble amb els pobles i ciutats del seu entorn.

Els informes o textos favorables a *Castelló de la Ribera* haurien de dir que, suposant que la nostra població forme part de la Ribera, el motiu principal de tal proposta és el mimetisme amb Albalat de la Ribera. Però no, s'ho callen. He hagut de llegir aquesta idea en llengua alemanya: «*Castelló de la Ribera* analog zu *Albalat de la Ribera* ebenfalls im Bereich des unteren *Júcar/Xúquer*» (WEYERS 2006, pp. 170s.). Si Albalat —que es pot confondre amb altres del mateix nom— porta el sobrenom «de la Ribera», aleshores Castelló també hauria de ser «de la Ribera». La *Contribució al Nomenclàtor geogràfic del País Valencià* de 1966 també proposa el mateix afegitó per a Corbera, Favara i Polinyà. La proposta de Sanchis Guarner no ha prosperat en cap dels tres casos restants. De tota manera, l'analogia amb Albalat de la Ribera no és pertinent. El cronista Viciano ja li diu «Albalate de la ribera» (VICIANA 1564, p. 13). El poble que tenia el nom oficial de Corbera de Alcira des de 1857, esdevingué només Corbera des del 15 de març de 1982. Polinyà, que s'anomenava Poliñá del Júcar des del 2 de juliol

de 1916, és Polinyà de Xúquer des del 15 d'octubre de 1982. I Favaretta, anomenat així des de 1857, és Favara des del 22 de desembre de 1984. Per tant, per què hauríem de ser nosaltres més papistes que el papa?

Com a simple aficionat a la història i a la geografia, crec que el complement *de la Ribera* és desafortunat i problemàtic. Ho és des del seu origen, una proposta d'erudits i savis, una solució de laboratori, que tot i estar més o menys fonamentada, desconeixia la idiosincràsia dels castellonencs i les vicissituds de la seua història, una proposta que en el mateix paquet porta una divisió comarcal que negligeix les demarcacions històriques i els elements funcionals. I, a més de desafortunada i problemàtica, després de trenta anys no ha reeixit en el seu intent de postergar el *Villanueva* i restablir el *Castelló*.

HO HEM FET TOT PROU MALAMENT

Si algun dia poguérem analitzar amb distància i objectivitat aquest conflicte en els darrers trenta anys, ens adonaríem que ho hem fet tot prou malament. Veuríem de quina manera ens hem vist embolicats en una guerra on s'usen els documents i els informes com a armes d'atac o de defensa de forma fraudulenta i manipuladora. La manipulació es pot fer de diverses maneres: en la selecció de textos o en la seua interpretació. En realitat veuríem que s'ha treballat amb pocs textos, usats com a cites d'autoritat per a justificar una opció presa prèviament. El primer que s'hauria d'haver fet és un corpus textual sobre el nom del poble, és a dir, una recopilació de textos tan abundant com fóra possible on apareix anomenat el poble. Aquesta recopilació hauria d'incloure textos de totes les èpoques, de totes les tipologies textuales, de tots els gèneres, de tots els àmbits, de documents escrits i d'obres impreses, d'autors locals i no locals, de totes les llengües, etc. Però, com que això no s'ha fet, els informes dels *erudits* o de les institucions consultades es limiten a copiar-se els uns dels altres. Les desenes d'informes, estudis i articles sobre el nom de la vila, a banda d'avorrits, són un testimoni de la falta de serietat de les persones i de les institucions que s'atribueixen una autoritat intel·lectual o científica. El cas és greu si pensem que aquests informes s'usen com a prova en els

diversos recursos i plets en què ens hem vist implicats en les darreres dècades.¹⁵

Quan la informació sobre el nostre conflicte arriba a la premsa escrita, aleshores els errors esdevenen descomunals. Quan el Tribunal Superior de Justícia de la Comunitat Valenciana resol anul·lar el topònim *Castelló de la Ribera* l'any 1998 —amb la qual cosa es restablí el *Villanueva de Castellón*— vam poder llegir el titular següent en *Las Provincias*: «Villanueva de Castellón: El pueblo ha ganado la batalla de la valencianidad».¹⁶ Reflectia quasi literalment unes paraules de Juan García Sentandreu, advocat del *Colectivo de Vecinos Pro Referéndum*: «Hemos ganado la batalla de la valencianidad». Fins i tot un alumne de Primària s'adonaria de la contradicció que suposa afirmar que un topònim en castellà té més *valenciania* que un topònim en valencià. El mateix diari en la secció *Valencia* del mateix dia incloïa un altre titular equívoc: «Vilanova de Castelló recupera su nombre tradicional». Com podem observar, el periòdic de vegades emprava *Vilanova de Castelló* i de vegades *Villanueva de Castellón*. D'acord amb la sentència, el nom recuperat és *Villanueva de Castellón*, que, segons es pot deduir dels titulars de *Las Provincias*, és el nom tradicional i valencià. El lector decidirà si es tracta d'una inadvertència, d'un error o de simple manipulació informativa. El dia 16 del mateix mes i any en el periòdic *El Punt* apareix

15. No puc estar-me de referir el lamentable episodi de l'oficialització de *Vila Nova de Castelló*. El Decret del Consell del País Valencià, de 20 de setembre de 1982 (DOGV núm. 80, de 15 d'octubre de 1982), fa oficial el nom de *Vila Nova de Castelló* i pren com a base els informes de José Martí Soro, llavors cronista oficial, i de Laura García Bru, llavors presidenta de la Secció de Filologia de Lo Rat Penat. Martí Soro, en un informe de 7 de juliol de 1981 proposava literalment «Vila nova de Castelló» (amb un «nova» en minúscula inicial difícil d'entendre en un nom oficial). L'Ajuntament d'aquella època usà i imposà, però, «Vila-Nova de Castelló», amb un punt volat entre Vila i Nova inèdit, no solament en la toponímia valenciana sinó també en la nostra llengua. Durant la vigència d'aquest topònim les vacil·lacions en la seua escriptura són constants, fins i tot en les publicacions del mateix Ajuntament: *Vilanova de Castelló*, *Vila Nova de Castelló*, *Vila-Nova de Castelló* i *Vila-Nova de Castelló*. En tot cas: oficial fins al 28 d'agost de 1986 (Sentència de la Sala 1ª Contenciosa Administrativa de València, dictada amb data 30 de desembre de 1985; Ordre de 7 de juliol de 1986 de la Conselleria d'Administració Pública; DOGV núm. 417, de 18 d'agost de 1986; BOE núm. 206, de 28 d'agost de 1986). L'informe de la *Real Academia de la Historia* de 1987 dictamina que «su nombre actual VILLANUEVA DE CASTELLÓN sea sustituido por VILA-NOVA DE CASTELLÓ». Per la seua banda, l'informe del Gabinet d'Ús i Ensenyament del Valencià de 1987 considera que «la forma que hauria de quedar fixada ortogràficament és VILANOVA DE CASTELLÓ».

16. *Diario de la Ribera*, 1998, febrer 14, portada.

el següent titular: «La població valenciana de Castelló de la Ribera recupera el nom de l'època de Felip V». I en el cos de la notícia explica: «[...] *Villanueva de Castellón*, nom que va rebre aquesta localitat de la comarca de la Ribera Alta quan va ser conquerida i arrasada per les tropes de Felip V».¹⁷ Crec haver demostrat abans que tal afirmació és absolutament incorrecta. Els castellonencs no tenim motius per a estar agraïts a Felip V, però això no justifica que li atribuïm més danys dels que ens va infligir.

S'usa i s'abusa de l'adjectiu «histórico» per a referir-se al topònim *Villanueva de Castellón*. És més, aquesta suposada historicitat seria el criteri determinant per a decidir el nom del poble. Quan diuen «histórico» volen dir que poden aportar documents històrics (escrits) on consta tal topònim. En canvi, *Castelló de la Ribera* seria inventat o ahistòric. Baltasar Bueno acusava l'Ajuntament l'any 1998 de «canviar caprichosamente el topónimo histórico por el inventado Castelló de la Ribera».¹⁸ D'entrada hi ha una concepció de la història basada exclusivament en textos escrits. Però, en tot cas, quants documents calen perquè un topònim siga històric? Un? Cent? Mil? És més històric un privilegi reial que ja no està en vigor que els llibres i les publicacions periòdiques? *Villanueva de Castellón* és més històric que *Castelló* a seques, o *Castelló de Xàtiva*, o *Castelló de la Vilanova*, o *Castellón de San Felipe*? I, quin és més històric, *Villanueva de Castellón* o *Vilanova de Castelló*? Per als membres del *Colectivo* no hi havia cap dubte: *Villanueva de Castellón* era el nom tradicional, valencià i històric. Els adversaris interpretaven la historicitat d'una altra manera, però es van alegrar moltíssim quan van trobar un parell de textos anteriors a 1932 on apareixia *Castelló de la Ribera*.

Un defecte comú a tots els informes és l'ús i l'abús de l'expressió «nom oficial». Hom creu que qualsevol nom que apareix en un document notarial, fins i tot anterior a 1587, era «nom oficial». Crec que parlar de nom oficial els segles XVI, XVII, XVIII i part del XIX és un anacronisme. Tant els difusors de *Castelló de la Ribera* com els de *Villanueva de Castellón* atribueixen a l'ítem primer del privilegi de 1587 una

valor *oficialitzador* que jo no veig enlloc. Ni a la Corona de Castella ni a la Corona d'Aragó hi havia nomenclàtors oficials, ni noms oficials. Fins a l'època estadística hi ha un caos toponímic considerable: llocs amb dos o tres denominacions simultànies, pobles homònims, grafies dubtoses...¹⁹ Crec que es pot demostrar que la idea de «nom oficial» és de la segona meitat del segle XIX.

EL NOM OFICIAL COM A SÍMBOL

El conflicte del nom d'aquest municipi és més que una qüestió lingüística. En les classes de Llengua ja fa molts

19. La primera vegada que trobe no la doble denominació, sinó la múltiple denominació per al meu poble, és en l'obra *Dirección general de cartas* d'ESPINALT (1775), fet que indica que una carta adreçada a Castelló en aquell temps podia arribar amb el nom de: «Castellón de San Felipe», «Castellón de Xativa», «Castillo de San Felipe», «Castillón de San Felipe» o «Villanueva de Castellón». En la segona edició (ESPINALT-FREIRE 1835) «Castellón de Xativa» esdevé «Castellón de Játiva». En el manuscrit de Josep Joaquim CASTELLÓ (1783): «Villanueva de Castelló o Castelló de San Felipe». També ESPINALT en el seu *Atlante español* (1786) encapçala l'article sobre la nostra vila així: «Villa de Villanueva de Castellon ó Castellon de San Felipe» i, per cert, és l'única entrada dels volums dedicats al Regne de València amb doble denominació. Segons ESPINALT, tots dos tenen el mateix valor: «Esta Villa que unos llaman Villanueva de Castellón, y otros Castellon de San Felipe». El *Nomenclátor* de FLORIDABLANCA (1789) també ens dona dos noms i, a més, amb variants: «Villa nueva de Castellón, ó Castellón de San Felipe» en el t. I, i «Villanueva de Castellón, ó Castellón de San Felipe» en el t. II. En l'*Encyclopedia metodica* (1792): «Castellon de San Felipe, ó Villa Nueva de Castellon». El meu paísà Vicente I. Franco defuig en principi la dualitat toponímica, però de fet usará indistintament *Villanueva de Castellón*, *Castellón de la Villanueva* i *Castellón*. L'entrada referent a Castelló en els diccionaris geogràfics editats a partir de 1828 és una doble denominació: «Villanueva de Castellon ó Castellon de San Felipe». Es tracta de les obres de MIÑANO (1828) —el *Diccionario* de Miñano volia, entre altres coses «referir de cada pueblo de España su verdadero nombre actual» (1826, t. I, p. 3)—, MALTE-BRUN (1832), el *Dictionnaire géographique universel* (1833), WAHLEN (1836), MADÓZ, MELLADO (1848), GONZALO (1853) i CARRASCO (1861). Francisco PIFERRER (1860) en el seu *Nobiliario de los reinos y señoríos de España* ens introdueix amb «Castellon de San Felipe de Játiva» però, igual que Espinalt, explica: «Esta villa, que unos llaman Villanueva de Castellon y otros Castellon de San Felipe». SARTHOU (ca. 1920) ens introdueix per «Villanueva de Castellón (antes Castellón de Játiva)». El *Nomenclátor* de SANCHIS SIVERA (1922) té dues entrades complementàries: una per a «Castellón de Játiva» i una altra per a «Villanueva de Castellón». El *Catàleg dels Cronistes Oficials del Regne de València* (BADIA 1962) ens anomena «Villanueva de Castellón» en la columna en castellà, i «Castelló de la Ribera» en la columna en valencià. L'entrada de la *Gran Enciclopedia de la Región Valenciana* (1973) diu «Villanueva de Castellón (*Castelló de la Ribera*)». Des de llavors hi ha entrades d'obres enciclopèdiques amb la doble denominació «Villanueva de Castellón o Castelló de la Ribera»: Salvat, Larousse, Plaza. L'entrada de la *Gran Enciclopedia Catalana* és la més completa, ja que inclou quatre noms: «**Castelló de la Ribera** [o de Xàtiva o de Vilanova, o Vilanova de Castelló]».

17. *El Punt*, edició de Tarragona, 1998, febrer 16, p. 14.

18. BUENO, Baltasar: «La sentencia es firme y obliga al Ayuntamiento a volver al histórico Villanueva de Castellón», *Las Provincias*, Valencia 1998, març 7.

anys que ensenyem les funcions del llenguatge i distingim entre la funció denotativa i la funció connotativa. És evident que, en cas de conflicte lingüístic o de conflicte toponímic, la funció connotativa adquireix més rellevància que la denotativa. És veritat que els topònims en lliça tenen connotacions, però potser la dimensió que ha assolit el problema s'explica millor si considerem que els topònims han esdevingut símbols. En un treball meu de joventut ja em referia a la dimensió simbòlica dels topònims i a les seues implicacions sociològiques. Citava unes declaracions de Joan Francesc Mira que continuen sent absolutament pertinents:

I els fets culturals, quan adquireixen un «valor simbòlic» afegit, atenyen una potencialitat sociològica multiplicada: la gent es pot barallar més pels símbols que per la realitat de les coses. Perquè, en el fons és aqueix valor simbòlic suplementari el que provoca el conflicte.²⁰

És curiós que els erudits i savis, així com les desenes d'articles i informes, passen per damunt d'aquesta perspectiva cabdal del problema. Les connotacions dels topònims o el seu valor suplementari com a símbols d'identitat generen la conflictivitat. La guerra dels noms ha enrair el teixit social i ha generat com a efecte col·lateral més perniciosos la deterioració de la dimensió comunitària entre els castellanencs i castellonenques «deixant de col·laborar (laborar junts), de sentir-nos units i així poder participar en el progrés del poble».²¹

DES DE LA CONFLICTOLOGIA

Crec que els fets dels últims trenta anys han demostrat que no podem deixar la solució del conflicte ni en mans dels erudits ni de la gent culta ni de les acadèmies, ni dels tribunals de justícia. Tampoc els polítics locals s'han lluit en aquesta qüestió, però ells sí que hi tenen una greu responsabilitat que no han pogut, ni poden, ni podran defugir. El nostre cas presenta les característiques típiques de qualsevol conflicte: plantejament dualista, violència i judicialització. Sembla que només hi ha una alternativa: o *Castelló de la Ribera* o

Villanueva de Castellón/Vilanova de Castelló. Les terceres vies són ràpidament neutralitzades o demonitzades o, simplement, ignorades. Quan parle de violència no parle de sang —això ens faltava!— però sí d'accions fetes amb la intenció de perjudicar altres persones i l'entorn social. Hi ha hagut episodis puntuals d'agressivitat física que serà millor no recordar. El constant recurs a la justícia, a banda de ser inútil i car, ha demostrat dues coses: que el millor que podrien haver fet els tribunals hauria sigut inhibir-se —cosa que hauria contribuït a minvar el seu descrèdit— i que de vegades les dues parts han usat el sistema judicial per a infligir-se danys morals. Si el nom del nostre poble és conflictiu, aleshores haurem de recórrer a una disciplina que en els darrers anys ha pres carta de naturalesa en l'àmbit universitari: la resolució de conflictes. La resolució alternativa de conflictes (ADR, *alternative dispute resolution*), és un tipus de negociació entre diverses parts en conflicte a fi d'assolir un acord beneficiós per a totes les parts implicades. El sistema de la mediació és el més adient per a conflictes socials, polítics, professionals i familiars. Les condicions indispensables per a començar l'ADR són la voluntat de les parts d'establir un diàleg i la intenció explícita d'assolir un acord.

Una vegada encetat el procés, cal posar sobre la taula totes les opcions possibles, és a dir, d'entrada no s'ha de rebutjar cap topònim-solució, ni els que defensen les parts ni els històrics ni els proposats en els darrers anys com a alternatius. És més, caldrà fer una *pluja de noms* a fi de comptar amb més opcions.²² A ningú se li escapa, però, que el procés de negociació no consisteix solament a triar un nom, perquè el que es tracta de resoldre és un conflicte social. El nom és un símbol i, per tant, caldrà parlar també d'idees polítiques, d'interessos, d'afectes i sentiments, de vivències generacionals i de tot allò que el símbol atrau, aglutina i sintetitza. En aquest conflicte els temes col·laterals són més importants que el tema central. «La conflictologia —llegim— actua més entorn dels conflictes que no pas directament», i també que «Mentre no modifiquem les causes que han originat el conflicte, qualse-

20. Saó, núm. 29, pp. 13-16.

21. GRIMALTOS, Tobies: «Filosofia del Llenguatge», *El Punt-Castelló*, Hermes Comunicacions, València 2005, juny, p. 2. Vegeu també «De noms» dins *Idees i paraules*, Universitat de València 2008, pp. 136-139, del mateix autor.

22. A més de tots els noms esmentats fins ara en el cos de l'article o en les notes, cal afegir el de *Castelló de Xúquer*. També n'hem sentit alguns que són producte de la ironia o del bon humor, com *Castelló de l'Olivera* i *Castelló del Tatxó o dels Tatxonets*.

vol acord no farà més que aplaçar les veritables solucions per superar-lo» (VINYAMATA 2007, pp. 21 i 39).

Cal ser conscient que no es pot guanyar tot. L'experiència del conflicte toponímic de Castelló ens hauria d'haver ensenyat que, quan guanya una part, perd tot el poble. Per tant, si volem que guanyi tot el poble, cada part ha de guanyar menys. Entrar en un procés de negociació suposa acceptar *a priori* que caldrà renunciar al final a part de les nostres pretensions.

EL PROCÉS DE MEDIACIÓ ÉS POSSIBLE

Potser el lector es convencerà que la proposta de resolució de conflictes mitjançant un procés de negociació és factible si presentem un cas semblant en què aquesta metodologia ha contribuït a la solució d'una controvèrsia toponímica. Bé, tenim el cas: el conflicte del nom de la capital d'Avinyonet del Penedés. Avinyonet del Penedés és un municipi de l'Alt Penedés de 1.690 habitants distribuïts en huit nuclis de població. El que fa de capital administrativa s'anomenava les Cabòries, nom que els seus veïns consideraven ofensiu i molest, per la qual cosa volien canviar-lo per *Avinyonet*, però els altres llocs del terme s'hi oposaven perquè Avinyonet era el nom de tot el municipi i consideraven que una part s'apoderava del nom del tot. L'alcalde i els regidors de l'Ajuntament, en lloc de dividir-se a favor d'un nom o de l'altre, decidiren en el Ple celebrat el dia 29 de juliol de 2004 iniciar un procés de resolució de conflicte i encomanaren la tasca mediatra a una organització especialitzada: GREC. El procés es dugué a terme entre 2004 i 2005. En la primera fase es van fer reunions amb els veïns de tots els nuclis de població. En la segona fase es va treballar amb grups més reduïts i s'establí una Comissió Comunitària formada per persones dels diferents pobles i d'entitats socials i culturals. En l'última fase es va explicar a la població la proposta de nom amb els corresponents arguments, com s'havia arribat a aquest acord i la importància de tancar el conflicte per una convivència pacífica de present i de futur.²³ El final del procés no va consistir solament a proposar un nom de consens, sinó que també es va crear una Comissió pro aplicació i una Comissió de promoció del municipi. En principi el procés no

va tindre èxit, perquè el nom proposat, *Nou d'Avinyonet*, no va prosperar, ja que els veïns de les Cabòries, convocats a consulta el febrer de 2005, el van rebutjar per majoria absoluta. També va informar negativament l'Institut d'Estudis Catalans perquè considerava incorrecta la *d* davant d'Avinyonet. Aleshores l'any 2006 l'Ajuntament va sol·licitar a la Comissió de Toponímia de Catalunya que, en ús de les seues funcions, i atenent els diferents antecedents de participació ciutadana, elaborara una proposta de canvi de nom. Aquesta institució va proposar dos noms: *Poblenou d'Avinyó* i *Avinyó Nou*. Finalment el mes de novembre de 2006 el Ple de l'Ajuntament aprovà per unanimitat el nom d'*Avinyó Nou*.²⁴ Part de l'èxit del resultat final va ser l'actitud de l'Ajuntament, que no va prendre partit en cap moment, va desestimar els informes de sàvies institucions que proposaven mantenir el nom de les Cabòries, i va prendre l'opció de buscar un altre nom amb el qual tota la població s'hi sentira còmoda. En lloc de malgastar energies i diners prenent part en un conflicte que podia danyar la convivència, va invertir 9.000 euros en un procés de resolució de conflictes que, sens dubte, ha reportat més beneficis per al municipi.

Però la raó principal per la qual l'eixida negociada no és una il·lusió és que no hi ha cap altra alternativa amb probabilitats d'èxit.

Diuen els tractats de conflictologia que hi ha altres procediments que poden ser complementaris al procés de mediació, com l'humor, el tacte, les narracions breus, les pel·lícules, etc. I en un poble crec que és molt important la festa. Crec que si ens permetérem aquesta oportunitat, no hauríem de defugir cap d'aquests recursos. Si algun dia aconseguíem la reconciliació, ho hauríem de celebrar de tal manera que hauria de constar en els annals de la història de Castelló.

DIGUEM NO

Em negue a acceptar que aquesta generació es resigni a una prolongació indefinida del conflicte. Em preocupa que les noves generacions no hagen conegut una manera de viure a Castelló que no siga conflictiva. En aquesta vida tot s'aprén. I, si aprendre costa, més costa desaprendre. Un dels objectius de la conflictologia és fer veure «la necessitat de

23. «Procés de mediació a Avinyonet del Penedés» [en línia] a *Avinyonet avui*, núm. 52, 2005, gener, p. 5.

24. *Vid.*: PERIS 2008.

desaprendre per poder aprendre de nou una altra manera de pensar i, per tant, de viure i de fer-ho sense produir cap mal i amb plenitud» (VINYAMATA 2007, p. 12). No puc creure que la falta d'altura intel·lectual, les il·lusions ideològiques o identitàries i els interessos de grup o partit impedisquen l'inici i la culminació d'un procés de reconciliació. No vull pensar que Castelló, que pot estar orgullós del seu passat i dels projectes i realitzacions de cada generació, ara camine cap arrere i haja de deixar per al futur un llegat del qual s'avergonyiran els seus fills. M'agradaria poder dir allò mateix que va escriure algú l'any 1905:

No y mil veces no: el pueblo de Villanueva de Castellón no ha retrocedido, es todavía el mismo de la época de Felipe II, laborioso, instruido, honrado, emprendedor y constante, tenaz y decidido en todas sus empresas.²⁵

BIBLIOGRAFIA

- BADIA I MARÍN, Vicent (1962): *Catàleg dels Cronistes Oficials del Regne de València*, Centre de Cultura Valenciana, Secció de Cronistes Oficials, València.
- CARRASCO, Juan Bautista (1861): *Geografía general de España [...] y el diccionario general de todos los pueblos con relación de las provincias a que corresponden*, Imprenta y Librería de Gaspar y Roig, editores, Madrid.
- CAVANILLES, Antonio Josef (1795): *Observaciones sobre la historia natural, geografía agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, 2 vol., Imprenta Real, Madrid.
- COROMINES, Joan (1995): *Onomasticon Cataloniae*, vol. III, Curial, Barcelona.
- Corpus toponímic valencià* (2009), 2 vol., Acadèmia Valenciana de la Llengua, València.
- Diccionari ortogràfic i de pronunciació del valencià* (2006), Acadèmia Valenciana de la Llengua, València.
- Dictionnaire géographique universel... par une Société de Géographes* (1833), t. X, A. J. Kilian i Cr. Picquet, Paris.
- DIAGO, Francisco (1613): *Apuntamientos recogidos por el P. M. Fr. Francisco Diago, O. P. para continuar las 'Anales del Reyno de Valencia', desde el rey Pedro III hasta Felipe II*, t. I, Acción Bibliográfica Valenciana, València 1936-1942.
- Enciclopedia universal ilustrada europeo-americana* (1908-1930), 72 vol., Espasa Calpe, Barcelona-Madrid.
- Encyclopedia metodica: geografía moderna* (1792), Imprenta de Sancha, Madrid.
- ESCOLANO, Gaspar (1611): *Segunda parte de la década primera de la insigne y coronada Ciudad y Reyno de Valencia*, Pedro Patricio Mey, València.
- ESCRIG Y MARTÍNEZ, José - LLOMBART, Constantí (1887): *Diccionario Valenciano-Castellano*, Librería de Pascual Aguilar editor, València 1887³.
- ESPINALT Y GARCIA, Bernardo (1775): *Dirección general de cartas en forma de diccionario: para escribir a todas...*, t. I, Oficina de Panta-león Aznar, Madrid.
- (1786): «Villa de Villanueva de Castellón o Castellón de San Felipe», *Atlante español*, t. IX, Hilario Santos Alonso, Madrid, pp.44-46.
- FREIRE, José (1835): *Dirección general de cartas en forma de diccionario: para escribir a todas...*, t. I, Imprenta de Don Pedro Sanz, Madrid.
- FLORIDABLANCA, Conde de (1789): *España dividida en provincias e intendencias y subdividida en partidos, corregimientos, alcaldías mayores, gobiernos políticos y militares...*, t. 1 i 2, En la Imprenta Real, Madrid.
- GONZALO DE LAS CASAS, José (1853): *Diccionario general del Notariado de España y Ultramar*, t. II, Biblioteca del Notariado, Madrid.
- LABORDE, Alexandre de (1827): *Itinéraire descriptif de l'Espagne*, t. II, chez Firmin Didot père et fils, Paris 1827³.
- LLORENTE OLIVARES, Teodoro (1889): *Valencia*, t. II, Establecimiento Tipográfico-Editorial de Daniel Cortezo y C^a, Barcelona.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (ed.) (2006): *Liber patrimonii Regii Valentiae*, Universitat de València.
- MADOZ, Pascual (1982): «Castellón de Játiva o Villanueva de Castellón», *Diccionario geográfico, histórico y estadístico de Alicante, Castellón y Valencia*, t.I, Institución Alfonso el Magnánimo, Valencia, pp. 222-224 (facsimil de l'ed. Madrid, 1848-1850).
- MALTE-BRUN, M. (1832): *Nuevo diccionario geográfico manual: que contiene la descripción de todos los países de las cinco partes del mundo, coordinado con arreglo á la geografía universal...*, t. II, Imprenta de los Hijos de Doña Catalina Piñuela, Madrid.
- MARTÍ SORO, José (1987): *Historia de Villanueva de Castellón*, Ayuntamiento de Villanueva de Castellón 1987².
- MELLADO, Francisco de Paula (1848): *Diccionario universal de historia y de geografía*, t. 7, Establecimiento Tipográfico de Mellado, Madrid.
- MIÑANO Y BEDOYA, Sebastián de (1826): *Diccionario geográfico-estadístico de España y Portugal*, t. I, Imprenta de Pierart-Peralta, Madrid.
- (1828): «Villanueva de Castellon, ó Castellon de San Felipe», *Diccionario geográfico-estadístico de España y Portugal*, t. IX, Imprenta de Pierart-Peralta, Madrid, p. 411.

25. *Demanda entablada por la Junta de Gobierno de la Real Acequia de Escalona en reivindicación del exclusivo dominio de sus aguas*, J. Vila Serra, València 1905, p. 4.

- PERIS, Cristina (2008): *Mediació comunitària: Avinyonet del Penedès*, GREC.
- PIFERRER, Francisco (1860): *Nobiliario de los reinos y señoríos de España* (revisado por A. Rujula y Busel), t. VI, Madrid, p. 104.
- RIBELLES COMÍN, José (1943): «Arnaldo de Vilanova, castellonense?», *Almanaque Las Provincias para 1943*, año LXIII, València, p. 145.
- ROSSELLÓ I VERGER, Vicenç M. (1979): «Anotacions a la toponímia de la Ribera del Xúquer i encontorns», *Cuadernos de Geografía*, 24, València.
- SANCHIS GUARNER, Manuel (1966): *Contribució al nomenclàtor geogràfic del País Valencià*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
- SANCHIS SIVERA, José (1922): «Castellón de Játiva», *Nomenclátor Geográfico-eclesiástico... de la diócesis de Valencia*, Valencia, p. 184; «Villanueva de Castellón», *Ibidem*, pp. 451s.
- SARTHOU CARRERES, Carlos - MARTÍNEZ ALOY, José (col.) (ca. 1920): *Geografía general del Reino de Valencia, Provincia de Valencia* t. II, Casa Editorial Alberto Martín, Barcelona, pp. 110-115.
- SOLER CARNICER, José (1986): *Nuestras tierras III*, Vicent García, València.
- TEIXIDOR, Josef (1773): *Necrologio de este Real Convento de Predicadores de Valencia, devidas memorias a sus hijos nativos con extension de los mas ilustres*, tom IV (1678-1775), f. 387, manuscrit 933 de la Biblioteca de la Universitat de València.
- VICIANA, Martín de (1564): *Segunda parte de la Crónica de Valencia*. Edició de la Sociedad Valenciana de Bibliófilos, València 1881.
- (1564b): *Tercera parte de la Crónica de Valencia*. Edició de la Sociedad Valenciana de Bibliófilos, València 1882.
- VINYAMATA I CAMP, Eduard (2007): *La conflictologia*, UOC, Barcelona.
- WAHLEN, August (1836): *Dictionnaire géographique universel contenant la description de tous les lieux du globe, intéressans sous le rapport de la géographie physique et politique, de l'histoire, de la statistique, du commerce, de l'industrie, etc*, v. 13, J. de Waet.
- WEYERS, Christian (2006): *Ortsnamendeterminierung: der Typ Alhama de Aragón in der kastilischen Toponymie*, vol. 13 de *Romanistik in Geschichte und Gegenwart*, Buske Verlag.

